NOVÝ

VELKÝ ILUSTROVANÝ

SLOVNÍK NAUČNÝ

SVAZEK III.

Bks.—Církevní pohřeb.

V PRAZE 1930.

Bks, bot. zkratka = Jos. Banks.

B. L., Baccalaureus Legum, angl. Bachelor of Laws (béčler ov laos), nejnižší angl. akadem. hodn. práv. fak. — Též zkratka pro benevole lector! (lat.) „blahosklonný čtenáři". B. L. S. zkr. pro benevolo lectori salutem! Blahosklonnému čtenáři zdar a pozdrav!

Black (blek) Josef (1728—99), angl. chemik, zakladatel nauky o plynech a objevitel latentního (utajeného) tepla. Spis: Lectures on the element of chemistry.

Black and tan Terrier (blek end ten terier), hladkosrstý angl. pinčlík, černý s tříslově hněd. skvrnami (ᴓ psi).

Blackband, uhelný ᴓ ocelek, uložený v kamenouhelných slojích.

Blackburn (blekbern), m. a hrab. v s.-z. Anglii, 129.600 ob. (1922) v úzkém údolí; vyniká veř. budovami. Bavlnářství hrub. lát. zaměstnává 25.000 dělníků, strojírny, stávk. prům., pivovary.

Blackburn (blekbern) James Harry (1842—1924), největší anglický šachista. Od 1860 ve všech mistr. turnajích (přes 50krát) vyzn. cenami. 1876 získává 1. cenu v londýnském turnaji, 1881 Berlín, 1886 Londýn.

Bleckfeet (blekfít), „Černonožci", nejsev. západní kmen Algonkinů v Manitobě a Dakotě (USA.), kulturou prérijní Indiáni, počtem as 8000 duší, dělí se na Siksiky (původní B.), Kainahy (krevní Indiáni) a Piegany.

Blackie (bleki) John Stuart, skotský filol. a filosof (1809—1895), stud. v Něm., procest. Italii, r. 1841 prof. v Aberdeenu, 1852—82 v Edinburgu, přeložil Aischyla (1852); napsal: Pronounciation of Greek, accent and quantity (1852), Discourse on beauty according to Plato (1858), Homer and the Iliad (1866), Horae hellenicae (1874). Přel. Goethova Fausta (1834), a psal o děj. skot. kultury a literatury. Lit.: Anna M. Stoddart, J. S. Blackie, 1899.

Blackmore (blekmór) Rich. Doddridge (1825—1900), angl. romanopisec, znám svými poutavými hist. dobrodruž. rom.: Lorna Dooneová (1869), The Maid of Sker (1872) a Springhaven (1887) se skv. líčením zašlých dob, ostrých osob. postřehů a živými dialekty. Rád propaguje řeč, obyčeje a zpěvy svého rod. kraje Berkshiru a Devonshiru, a často píše v tamním dialektu.

Black Mountains (blek-mauntins), „Černé hory", nejv. hory s.-am. Apalačského pohoří.

Blackpool (blekpůl), lázeňské m. angl. hr. Lancashire, 74.050 ob. (1922), sev. od Ribble, zv. „Brighton severu", navštěvované moř. lázně se 152 m. vys. Eiffelovou věží.

Black River (blek river, Černá řeka), jm. několika s.-am. řek: 1. B., st. New-York, sbírá vody v Adirondackém poh. s četn. peřejemi, ústí do jez. Ontario; 2. B., st. Michigan, bohatá peřejemi, pr. přítok ř. Saint Cair River; 3. B., st. Missouri a Arkansas, vyvěrá v Ozarském poh. a vpadá do Bílé řeky; 4. B., st. Louisiana, spoj. řek Washita a Tensas.

Blackstone (blekstn) William, Sir (1723—1780). 1758 prof. Vinerovy nadace, 1761 člen parlam., 1763 Solicitor-generál královnin, přísedící a soudce král. soud. dvoru. Právn. věhlas zaručilo mu klas. dílo o angl. státní ústavě: Commentaries on the laws of England (1765—69 4 sv.) na způsob encyklop. a methodol. angl. práva a Laws tracts, které spolu s „komentáři" doznaly v cizině rozšíření.

Blaenavon (blēnēvn), m. v Monmouthshire (Angl.), 12.469 ob. (1921), středisko uhel. a želez. okr.

Blagojev Dimitrij (1855—1924), bulh. žurnalista a politik, působil v Rusku. Zakladatel bulh. socialismu, socialist. spis., člen sobranje. R. 1897 založ. Novo Vreme. Po svět. v. komunistou. Sp.: Dějiny socialismu v Bulh. a spis o hosp. vývoji Bulharska. Přel. 1. sv. Kapitálu Marxova.

Blagověščensk, hl. m. sibiř. gub. Amurské, při ústí ř. Seja do Amuru, na odbočce amurské žel., v r. 1910 již 64.400 ob. (proti 33.000 v r. 1897), překladiště pro vnitrozemní plavbu a hl. dovozní místo pro obilí a skot z Mandžurska, trochu průmyslu, střed. kulturní. B. byl založen v r. 1856 jako voj. stanice Ust-Sejsk, r. 1858 se stal okr. městem amur. území, načež kozáci založili 7 km výše Verchně-B.

Blague (fr., blāg), chvástavost; blaguer (-gör), chvastoun, prášil.

Bláha Arnošt Inocenc, PhDr. (28. 7. 1879 v Krasoňově u Humpolce), sociolog, prof. brněnské univ. od r. 1921, supl. prakt. filosofie na univ. bratislavské. Vyšel z Durkheima, představitele franc. sociologismu, je blízký Lévy-Brühlovi: jako oni zkoumá především jevy mravní, pracuje však k vytvoření vlastní soc. filosofie, koriguje Durkheimův objektivistický pojem společnosti oprávněným hlediskem individualistickým. Podal studie města, sociologii dítěte, otázky selské a dělnické. Napsal: Liduška (román), T. G. Masaryk (oslavné básně, 1919), La sociologie tchèque contemp. (1921), Filosofie mravnosti a K psychologii doby (1922), Po cestách vítězů (1902) a m .j.

Bláha J., ps. Otakara Joska.

Bláha Jos., malíř v Praze ok. r. 1762.

Bláha Ludvík Ant. (* 1888), ředitel Svazu Charity v Brně. Řídí jako ředitel Charity všechny humánní ústavy katol. na Moravě a ve Slezsku. Založil sám: Útulnu pro zmrzačelé děti v Tršicích a Ozdravovnu chudých městských žen a dívek v Dalečíně. Vynikající prac. sociální a autor četných odb. článků.

Blaha Marian, Msgre (* 1869), biskup v B. Bystřici. R. 1892 vysvěcen na kněze a působil na různých farnostech slov. R. 1920 jmenován biskupem báňskobystřickým a vysvěcen v Nitře.

Blahník Vojtěch Kristian (* 1888), čes. spis. a hist. div. Vedle studií o Lešehradovi, Sabinovi, jehož hájil (☞ Sabina), napsal Umění div. (1919) a ve sp. Světové dějiny divadla (1929) podal obraz divadelnictví od nejstarších dob všech národů. Též překl. z Balzaca, Zoly a Huga.

Blaho, ps. Lad. Novomestského.

Blaho, stav člověka, vnímajícího jen libé dojmy, cíl všeho lidského snažení. Představa blaha jest jiná na Východě a na Západě. V Orientě představují si pojem blaha život, vzdálený ruchu světa a mysl pohrouženu v sebe. Západ pojímá životní blaho spíše v úspěšné činnosti vnější a z ní pramenícím bohatství a slávě. Mimo tuto davovou představu, každá filosofická škola definuje blaho jinak, ve shodě se svou etikou. Srovnej hesla: ☞ Dobro, ☞ Štěstí, ☞ Etika, ☞ Mravnost.

Blaho Matúš (1772—1837), slovenský ev. kazatel a homiletický spisovatel. Napsal: Nábožná kázání na všecky neděle a evangelické svátky celého církevního roku. Díl I. a II. V Levoči 1828—29.

Blaho Pavel (* 26. 4. 1844 ve Skalici), bratislavský kanovník, slov. spisovatel a buditel, byl dlouhá leta farářem ve Gbelích. Politik Blaho byl jeho synovcem a přivykal od studentských dob na jeho faře práci lidovýchovné. Pavel B. byl také literárně činný jako překladatel a redaktor Katolických Novin a jejich přílohy Kazatelna. R. 1928 vydal výbor svých lidových povídek Slabí a mocní.

Blaho Pavel, MUDr. (* 25. 3. 1867 ve Skalici), slov. politik; studoval ve Vídni a byl od r. 1898 praktickým lékařem ve Skalici; v letní sezoně lázeňským lékařem v Luhačovicích. Již jako student účastnil se v akademickém spolku Tatran při vydávání sborníku J. Kollára a v drobné práci mezi vídeň. slovenským lidem. Také v Am. budil na svém přednáškovém turné zájem o slovenskou věc a navazoval styky mezi domovem a zámořím. R. 1899 založil s drem Šrobárem pokrokový časopis Hlas, jehož 6 ročníků znamená nejen počátek nového reálnějšího nazírání na slov. potřeby, ale i základ drobné práce mezi lidem. Také kalendářem Nová domová pokladnice, kt. řídil a jehož vydal 16 ročníků, budil nár. vědomí svého lidu. Byl věrným zastáncem a neúnavným šiřitelem čs. vzájemnosti a zasloužil se hlavně tím, že jednak organisoval zájezdy Slováků na Moravu a do Čech, jednak vysílal slovenské studenty a učně do českých měst. Památné jsou jím řízené rolnické sjezdy, na nichž probouzel mezi rolníky zájem o veřejný život. Byl drobným pracovníkem a měl zvláštní metodu: chodil na křty, svatby, pohřby a jiné příležitostné slavnosti a tam rozhovorem, zpěvem a improvisovanými přednáškami získával dosud neprobuzený lid národní věci. Stal se tak osobně známým po celém slov. západě a není divu, že r. 1906 byl zvolen národním poslancem do pešť. sněmu. Po převratě stál v čele osvobozovací akce, byl zvolen poslancem do praž. Nár. shrom. a později byl činný hlavně v zeměd. radě jako její prvý předseda. Založil v Bratislavě zeměd. museum a postaral se o novou skvostnou budovu pro ně. † v Bratislavě 29. 11. 1927.

Blahočet, ☞ Araucaria.

Blahoslav J., ps. Jana Benedikti.

Blahoslav Jan, ps. Fr. Palackého a Pavla Jos. Šafaříka.

Blahoslav Jan (vl. Blažek, 1523—1571), českobratrský kněz a od r. 1557 biskup Jednoty se sídlem v Evančicích u Brna. V díle O původu Jednoty a řádu v ní (1552) podává historii Jednoty. Prozkoumal zásobu bratrských písní, Písně chval božských (1561), jež vyšly v Šamotulách (Kancionál Šamotulský a r. 1564 Kancionál Evančický). Napsal první českou knihu o hudbě Musiku (1558), podávající návod pro zpěváky o zpívání z not a prosodický výklad o duchovní písni. Přeložil Nový zákon (1564) z řeckého originálu. Proti Augustovi a nepřátelům vzdělání v Jednotě napsal Filipiku proti misomusům (1567). Otiskl a vyložil mluvnici Beneše Optáta, Petra Gzela a Václava Filomatesa s názvem Deklarací, to jest vysvětlení na Gramatiku českou (1533), k čemuž připojil jakýsi brus jazyka. Byl nazván „otcem a vozatajem lidu Páně“.

Blahoslav Jan, st., ps. ☞ Jána Blasia.

Blahoslavenství, základ křesťanské etiky, a oslavení člověka: 1. prosté, upřímné mysli, 2. nešťastného, 3. mírného, 4. toužícího po spravedlnosti a slově Boha, 5. milosrdného, 6. čistého, 7. pokojného, 8. nevinně pronásledovaného. Vyslovil je Kristus v kázání na

hoře a jsou obsažena v ev. sv. Matouše, kap. V., verš. 3—10.

Blahovec Frant. (* 1864), děkan ve Volenici. Vynikající menšinový pracovník na Šumavě, zakladatel četných raiffeisenek, o nichž napsal také spis: Důležitost zál. raif. Býval poslancem na čes. sněmu (1901—1913).

Blahověst se jmenoval katol. časopis, posilující snahy probuzenecké; založil jej Václav Šulc r. 1847, zanikl 1895.

Blahovičník, austral. strom, ↷ Eucalyptus.

Blain James Gillespie (1830—1893), amer. státník, povol. žurnalista. R. 1854 vstoupil do nově ustavené republ. strany a zvolen r. 1862 do Kongresu, kdež byl i vůdcem republikánů. Kandidoval několikráte na pres. republiky, vždycky ale podlehl. 1889—92 st. staj. min. zahr. Od 1882 žil v soukromí a napsal svoje paměti: From 1861 to 1881 (1883).

Blair (blär) **Port,** hl. m. na Andamanách.

Blake (blěk), Robert (1599—1657), angl. námořní hrdina, z počátku obchodník, osvědčil se za revol. válek jako plukovník republ. armády pod Cronwellem; vedl námořní válku proti stoupencům Stuartovců, zvítězil proti Holanď. 1652 u Kentish Knok a 1653 u Portlandu. B. měl též úspěchy v Tunisu; dále zničil špan. loďstvo v Santa Cruz de Tenerife (1656).

Blake William (* 18. 11. 1757 v Londýně, † 12. 8. 1827 tamtéž), angl. malíř, mědir. a bás., duchaplný umělec a podivín v umění i v životě. Jako básník proslaven je svými dětskými písněmi (Songs of innocence, 1789; Songs of experience, 1794) a svými mystickými visemi (na př. The Marriage of Heaven and Hell, 1790). K jeho nejlep. dílům, nyní těžce dosažitelným, náležejí jeho část. ručně kolorované kresby k Night Thoughs (1707) od Younga, k Danteovi a jiné.

Blakytnyj (ps. Ellanského) Vasyl Mychajlovič (1891—1925), ukr. revolucionář, básn. a žurnal. Na stř. šk. byl členem taj. ukraj. nac.-revol. kroužků Junacki spilky, pozd. člen. ukr. str. soc.-revol. Po převr. 1917 přimkl se k lev. křídlu s.-rev. t. zv. levoberežníkům, kteří usilovali o dohodu se sov. R. Později levob. rozpustili str. s.-rev. a založ. skupinu ukr. borofbistů. B. redig. ústř. org. Borofba (Zápas). 1920 po splynutí borof. s ukr. str. komunist. B. zvolen předsedou Gosizdata Ukrajiny a redakt. časop. Visty. † 1925 v Charkově.

Blamage (utvořeno od fr. blâme [pokárání]), hanba, směšné odhalení; blamovati, odhaliti, učiniti směšným.

Blâmont (blamoň), m. ve franc. dep. Meurthe-et-Moselle, arr. Lunéville, 1670 ob. (1911), 270 m n. m. na dráze vých. U B. byly sváděny v září 1914 až do května 1915 prudké boje.

Blána, 1. Reissnerova, jemná blanka v uchu proti hlemýždi. ↷ ucho. — 2. Schneiderova, blána v nose, kde končí rozvětvené čichové nervy.

Blána (lat. membrana), plochý, široký a tenký útvar anatomický, vystýlající jednak dutiny tělové, jednak je oddělující a uzavírající. ↷ Blány.

Blânatec, ↷ Hymenophyllum.

Blanc (franc., blà), bílý, bílá barva. — B. de baleine, velrybí tuk, vorvaň; B. de Meuden, bílá křída používaná za barvu. — B. nazývá se též silná světlá masná omáčka, zhotovená z masa telecího a drůbeže.

Blanc, franc. stříbrná mince, grošovitého tvaru z 14.—16. stol., různé ražby a ceny, grand b. měl 10—12 deniers, petit b. 5—6 deniers.

Blanc Louis, franc. dějepisec (* 29. X. 1811 v Madridu, † 6. XII. 1882 v Cannes), řídil 1836—38 časopis Le bon sens, založ. 1839 Revue du progrès a uveřejnil 1840 svůj social. spis: Organisation du travail, v němž žádá stejnou mzdu pro všechny. Stav se známým jako demokrat svojí: Histoire de dix ans 1830—1840, napsal Histoire de la révolution française (1847—62, 12 sv.), stal se 1848 členem prozat. vlády a utvořil výbor pro dělnické otázky. Byv po soc. vzpouře obžalován, odešel do ciziny, hájil se ve více spisech a napsal Historie de la révolution de 1848 (1870). Vrátiv se 1870, svrhl za obléhání Paříže vládu, 1871 stal se radikál. členem sněmovny a založil noviny: L'Home libre. B. napsal dále Questions d'aujourd'hui et de demain (1873—84).

Blanc-manger (franc., -manžé, „bílé jídlo“), huspenina zhotovená ze šlehačky, mandlového mléka atd. s vyzí blánou nebo bramborovou moučkou, vanilkou atd.

Blanco Kap („bílý mys“), vys. pískovcová skála v záp. Africe, 20° 45' s. š., již. hranice špan. kolonie Rio de Oro.

Blanda František X. (1838—1917), kanovník a spisovatel pedagogický, ředitel učitel. ústavu v Praze. Napsal: Didaktika obecná. Pastorálka ve škole čili Vychovávání mládeže učením, bohoslužbou a kázní církve katolické. Stručná didaktika. 1895. Stručný přehled starožitností biblických. 1895.

Bland bill, americký mincovní zákon z r. 1878, usnesený na nátlak těžařů stříbra, kterým kromě zlatých mincí raženy i stříbrné v poměru cenovém 1:16. Zrušen r. 1894. → Bimetalismus.

Blandrata (Biandrata) Giorgio, lékař, * kolem 1515 v Saluzzo (Piemont), † po 1585 jako os. lékař kníž. Jana Zikmunda Sedmihrad. Pro své unitář. názory byl pronásledován inkvisicí.

Blanchard (Blanšār) Nicolas François, franc. vzduchoplavec (* 1738 v Petit-Andely, † 7. III. 1809), vykonal jako první dne 4. III. 1784 let balonem přes Canal La Manche a po prvé použil padáku. Zabil se při svém 66. výstupu.

Blanice, 1. řeka v jižních Čechách, přítok Otavy. — 2. řeka ve vých. Čechách, přítok Sázavy. Teče mimo Blaník k severu.

Blanický Jar., ps. Jar. Nováka.

Blanický Jan, ps. Jana Ohrensteina.

Blanický, ps. Juliuse Brabce.

Blanický, ps. Karla Havlíčka Borovského.

Blanický z Blanice, vladycký rod čes. ze XIV.—XVI. stol. Pův. na Vlašimsku, v polovině XV. stol. na Čáslavsku. Poslední člen rodu Vilém B. z Bl. zemřel r. 1584.

Blaník, vrch u vsi Louňovic v soud. o. vlašimském nad ř. Blanicí. Dva vrcholy: Velký B. (638 m) a Malý B. (564 m) se zbytky kaple. Patříval klášteru louňovickému, nyní majetkem praž. arcibiskupa. Pověst o blanických rytířích, spících v lůně hory s vůdcem Zdeňkem ze Zásmuk, byla častěji lit. zpracována; na př. Jar. Vrchlickým a V. K. Klicperou. Též hudebně ji použil Bedřich Smetana v symf. básni Blaník cyklu Má vlast.

Blanka (franc. Blanche, blāнš, ital. Bianca), „bílá", křestní jméno ženské.

Blanka Kastilská, královna franc. (* 1187, † 1252 v Melun), dcera krále Alfonse IX. Kastilského, panovala po smrti (1226) svého manžela Ludvíka VIII. za svého nezletilého syna; byla velmi energickou panovnicí, potlačila povstání vasalů a přemohla Jindřicha III. Angl.

Blanka z Valois, první manželka čes. krále Karla I., dcera bratra francouzského krále Filipa IV. Provdala se za mladičkého Karla za jeho pobytu ve Francii po zvyku doby ještě v útlém mládí r. 1323. Do Čech přijela s chotěm svým r. 1334 s četnou družinou a francouzský kroj jejího průvodu došel pak v Čechách hojné obliby. Karel I. měl s ní dvě dcery, Markétu a Kateřinu. Zemřela brzy po korunovaci Karlově roku 1348 a pochována v chrámu sv. Víta.

Blankenberghe, rybářská ves a mořské lázně v belg. prov. Záp. Flandrech, 6.500 ob., 13 km na severových. od Ostende. Před válkou vzrostl počet hostů na 45.000.

Blankenburg, na Harcu, brunšvické krajské město s 12.000 obyvateli, 300 m n. m., vzdušné lázně na severním okraji Harcu. V letech 1796—1798 bydlil v B. Ludvík XVIII. jako hrabě z Lille.

Znak města Blankenburgu.

Blanket, list papíru určený k vyplnění, formulář.

Blanko (fr. blanc, blank; angl. blank, blenk; ital. bianco; šp. blanco), bílý, prázdný, nevyplněný, z čehož blanko-místa v tišt. nebo psaných formulářích, která se mají ručně vyplniti. Blanko-kredit, → blanko-směnka. Blanko-papíry, cenné papíry, na nichž jméno věřitele není ještě napsáno. Blanko-kvitance, písemná stvrzenka, na niž na př. není ještě napsán obnos. Blanko-zplnomocnění, které neobsahuje ještě jméno zplnomocněnce aneb předmět plné moci. Blanko-prodej, prodej zboží, zejména cenných papírů, které prodávající ještě nemá, ale doufá, že je později laciněji koupí, než je právě prodal, tedy spekulace à la baisse. → bursa. Blanko-cesse, postoupení pohledávky bez udání osoby nového věřitele (cessionáře). Býti in blanco, míti zálohu.

Blankvers (z angl. blank verse, vysl. blönk-vörs), nerýmovaný pětistopý jamb, verš, převládající v angl. a něm. dramatu; po prvé použil ho v Anglii Surrey († 1547), a to pro ep. básně a od té doby byl jako ep. verš velmi oblíben (Milton, Words-worth, Keats, Tennyson, Browning a j.); nalezl též cestu k dvorskému (Sackville) i lidovému dramatu (Kyd a Marlowe, 1587); nejvolnější pohyb a tím i nejživější dram. život propůjčil mu Shakespeare. → jamb. verš.

Blanokřídlí (Hymenoptera), skupina hmyzu, vyznačující se dvěma páry blanitých křídel, pevně srostlou hrudí, ústním ústrojím kousacím a lízacím a proměnou dokonalou (holometabolní). Patří sem 1. Terebrantia, samice mají kladélko a 2. Aculeata, samice mají žihadlo (mravenci, vosy a včely).

Blanor, domorodé jméno pro slepýše Ophisaurus apus, dlouhého až 1 m a žijícího v j. Evropě, v Malé Asii a Sev. Africe. Je též znám pod jménem šeltopusik.

Blanqui (blaňgki) Adolphe Jérôme, franc. národohosp., * 1798 v Nizze, † 1854 v Paříži, jako člen Akademie duchov. a

polit. věd; napsal Histoire de l'économie politique en Europe.

Blanqui Louis Auguste, bratr předešlého, franc. komunista, (* 1805 v Puget-Théniers, † 1881 v Paříži), studoval práva a lékařství; zúčastnil se povstání 1830, 1839 a 1848, jakož i povstání Komuny 1871. B. založil jakobinskou skupinu blanquistů, po něm pojmenovanou, a radik. list La patrie en danger (1870). Jeho spisy jsou sjednoceny v Critique sociale (1885).

Blansko, okr. město v okrese boskovickém, 4165 obyv. č. Značně vyvinutý průmysl strojírenský, hl. tov. hosp. strojů, elektrotechn. a cukrov. Nedaleko hrad Blansko, zničený v XV. stol. táborskými vojsky. Východisko výletů do Morav. Krasu (propast Macocha, Punkevní, Kateřinské, Ostrovské a Sloupské jeskyně). Okres b. 29.551 ha s 34.816 č. obyv.

Blány (↪ blána): 1. mozková ↪ mozek, obaly ústrojí, útrob a organických těles. Nejznámější jsou: 1. mozková ↪ mozek, 2. míšní ↪ mícha, 3. bubínková ↪ ucho, 4. oční ↪ oko, 5. buněčná ↪ buňka, 6. panenská ↪ hymen, 7. plodová ↪ embryolemna.

Blasco Ibáñez Vincente, španěl. spisovatel, ↪ Ibáněz Blasco Vincente.

Blasewitz, vých. předm. drážďanské, as 7.500 ob. — Bydlel zde 1786 ↪ Schiller.

Blasfemie (řec.), urážlivá řeč, zvl. rouhačství.

Blasius Jan st. (* 2. VI. 1684 v Ivančiné, † 4. V. 1763 v Paludzi), ev. farář a spisovatel. Psal náboženské knihy a písně duchovní, pojaté také do Jakobeiho Ev. funebrálu a Třanov. Kancionálu.

Blasius Jan ml. (* 8. VIII. 1708 v Paludzi, † 14. IV. 1773 tamtéž), ev. kněz a spisovatel církevní.

Blasius Martinus z Kostelce, pastor v Bohuslavicích. Napsal Elegia de nativitate filii Dei (1593).

Blason (fr.). 1. Štít se znakem; blasonování, umělecký popis erbu (↪ erb). Blasonované mince se znakem namalovaným lakem (německé). 2. Ve starší fr. poesii 15. a 16. stol. druh popisných básní, používaných Cl. Marotem k popisu jednotlivých částí lidského, zvl. ženského těla. (Le beau tetin, Le laid tetin a j.). Sebrány Méonem: Blasons, poésies des XVe et XVIe siècles (1809).

Blass Leo, ps. ↪ Josefa Svátka.

Blastaea (kulový měchýř), hypotetický původní tvar zvířat vícebuněčných, ↪ vývojovou teorii.

Blastoidea, řád vymřelých živočichů, kteří žili v paleozoicu, náležející do třídy Pelmatozoa. Krátká lodyha, kalich pětipaprskový bez ramen.

Blašković Andrija (1726—1796), chorv. spis. Napsal a vydal r. 1794 dílo: Historia universalis Illyrici ab ultima gentis et nominis memoria o 4 svazcích.

Blata, bažinatý a rašelinatý kraj v jižních Čechách na Táborsku, Bechyňsku, Soběslavsku. Jsou to velice úrodné louky na rašelinových vrstvách. Obyvatelé tohoto kraje jsou Blaťáci, kteří si zachovali své nářečí a někde i kroj. ↪ Československo, lid. — Lit.: Čapek Fr. L., Rychtář J. Kubata dal svou hlavu za Blata. (Č. Bud. 1901.) K. Weis: Blaťácké písně.

Blatec, jméno obcí v Čech. a na Mor. 1. B., ves v Č., polit. o. Milevsko, soud. o. Bechyně, 239 ob. (1921). — 2. B., ves na Mor., polit. a soud. o. Olomouc, 537 obyv. (1921).

Blatěnka, ↪ Limosella aquatica.

Blatenské jezero (maď. Balatontava), kromě ruských jezer nejv. jezero v Evropě, v sev. Uhrách, zaujímající plochu 690 km². Voda tohoto jezera byla nazv. „rozpuštěnou kyselkou" a obsahuje mnoho kyseliny uhličité. B. j. je spojeno s Dunajem průplavem Sió; krajina okolní jest velmi půvabná.

Blatná, okr. město s 3.200 č. obyv. Zemědělství. Krásný starož. zámek s parkem, got. kostel z XV. stol. Svoje jméno obdrželo město od blat, mezi nimiž povstalo a připomíná se již v XIII. stol. Sídlo Zdeňka z Rožmitálu, později A. ze Šternberka. R. 1798 koupil panství Václ. svob. p. Hildprandt, jehož rodu dosud náleží.

Blatná Horní (Platten), okr. město s 2163 obyv., větš. něm. Doly na uhlí, tov. rukavic. Staré horn. město, v XVI. stol. cínové doly zaměstnávaly mnoho dělnictva. V okolí zimní sporty na upraveném terrainu.

Blatnice, jméno osad v Čechách a na Moravě. 1. B., ves v Č., polit. a soud. o. Chotěboř, 102 ob. (1921). — 2. B., ves v Č., polit. o. Stříbro, soud. o. Stod, 937 ob. (1921). 722 něm., 215 čes. Samota Albertschacht, kde se doluje kamenné uhlí (důl Concordia). — 3. B., ves na M., pol. a soud. o. Mor. Budějovice, 471 ob. (1921). — 4. B., m. na M., polit. o. Uh. Hradiště, soud. o. Uh. Ostroh, 2.184 ob. (1921). B. jest stará osada, připomíná se již r. 1052 jako dar Břetislava staroboleslavské kapitule. V okolí se rodí výtečné víno po vrchu Roháči zvané „Roháč". Nedaleko od městečka jest kopec Rezkový (347 m) s poutní kaplí sv. Antonína z r. 1668. Obrazem „Pouť u sv. Antoníčka" upozornil Úprka nejen na sebe, ale i na malebné Slovácko.

Blatný Lev, JUDr. (* 11. IV. 1894), čelný prosaik mladší generace, člen Liter. skupiny, jejímž orgánem je Host. Spisy: Hra Tři (1920), groteskní komedie Ko-ko-dák (1922), výběr z pros Vítr v ohradě (1923), Povídky z hor (1927), Regulace (1927), Housle v mrakodrapu (1928).

Blatouch, Caltha, rod rostlin pryskyřníkovitých (Ranunculaceae); u nás bl. bahenní (C. palustris), vytrvalá rostlina žlutě kvetoucí od dubna do srpna; na vlhkých místech hojná.

Blatt Fr. Tad. (* 1793 v Praze, † 9. III. 1856), adjunkt pražské konservatoře, profesor klarinetu tamže, regenschori v Rakovníce a od r. 1844 maj. soukromého hudeb. ústavu v Praze.

Blaubeuren, würtemberské město, as 3.600 ob., na úpatí Šváb. Jury, sestává ze staré čtvrti a z nov. továr. města. Lit.: Schübelin: Führer durch B. (1896).

Znak města Blaubeurenu.

Blauclair Henri (* 1860 v Lisieux, † 1919), franc. spisovatel. Jako žurnalista psal do Petit Moniteuru, později redaktorem Petit Journalu. Spolu s Vicairem napsal Les Déliquescences d'Adoré Floupette (1885). Sbírky veršů: L'Éternelle chanson, Les Horizontales, Pentecôte (1884—1886). Prosu: Le Pantalon de Madame Desnou, Une heure chez M. Barrés, a j.

Blaudovy pilulky (Pilulae ferri carbonici Blaudii), vynalezené fr. lékařem P. Blaudem (1774—1858), proti chudokrevnosti a bledničce. Účinnou součástí je uhličitan železnatý.

Blauhaaz V., Dr., ps. ↘ Jakuba Arbesa.

Blavackaja Helena Petrovna (1831—1891), po cestách Evropou, Asií a Am. založila s pluk. Olcottem m. j. ↘ Teosofickou společnost. Napsala: Tajné učení, Klíč k teosofii a j. Lit.: Freimark: Hel. P. Blavatsky (1907).

Blavet (Blave), pobř. řeka v severozáp. Francii, pramení v dep. Côtes-du-Nord a ústí, jsouc 140 km dlouhá, v zátoce Lorientské v Atlant. oceánu; tvoří část kanálu z Brestu do Nantes.

Blaydon (blēdn), m. v angl. hrab. Durham, 33.052 ob., na Tyne, spojeno s Newcastlem visutými mosty.

Blaze (Blās) Henri, franc. spis. (* 19. V. 1813 v Avignonu, † 17. III. 1888 v Paříži), syn kompon. a hudeb. spisovatele François Henri Joseph B. (1784—1857) zasloužilého o novoprovensalské literár. hnutí, zn. pod jm. Blaze de Bury. Uveřejnil četné studie o Německu v Revue des Deux Mondes, Écrivains et poètes de l'Allemagne (1846), Les maîtresses de Goethe; přeložil Goethova Fausta do fr.

Blázen nebo šašek býval obyčejně buď uměle neb přírodou znetvořený člověk, většinou též malé postavy, veselý a hlavně vtipný, službou přímo samotnému vladaři přidělený, jemuž bylo dovoleno vše a který často na dvoře vladařském dosáhl velkého vlivu. Oblek jeho byl vždy pestrý a pravidelně zdobený rolničkami. V ruce míval ozdobenou hůlku, buď s barevnými stuhami neb rolničkami. Již ve starověku bylo zvykem míti při dvoře podobnou osobnost, obveselující vladaře i dvořanstvo a připomíná se již Alexandr Veliký, který si podobného šaška vydržoval. Zvyk tento přenesl se po válkách křižáckých i do Evropy a hlavně ve středověku zevšeobecněl. Připomínáme šaška krále Václava IV. a ↘ Palečka krále Jiřího z Poděbrad. Nejslavnějším v středověku byl polský šašek Stańczyk, žijící na dvoře krále Zykmunda I., o němž se do dneška zachovalo mnoho anekdot. Srv. Leben d. Jos. Boruwlaski (Lipsko 1790).

Blázinec, ↘ ústav pro choromyslné.

Blaznavac Milivoje Petrović (1824—1873), generál a min. předseda srbský. R. 1845 vstoupil do vojska a jmenován pozd. pobočníkem knížete Alexandra Karađorđeviče. Zúčastnil se četných bojů i zápasů v Srbsku, byl v r. 1865 min. vojenství a prohlásil Milana Obrenoviće za knížete. R. 1872 předsedou ministerstva a opět min. vojenství. † v Bělehradě.

Blazon (franc. Heraldika), označení druhu francouzské poesie z XV. a XVI. stol. ↘ Blason.

Blazy Jan (1684—1749), evang. farář v Trenčíně, spisovatel náboženský. Syn jeho:

Blazy Jan ml. (1708—1773), evang. farář ve V. Palúdzku, složil četné písně a modlitby. Napsal: Milovníku písní duchovních rozkoše nové, pod líbeznými titulmi dvanácte drahých kamenů náprsníka Aronova... 1812 a mn. j.

Blažej, křesť. svatý, biskup v Sebastě (Armenie), mučedník z doby Diokleciánovy. Ochránce v chorobách krčních. Památka jeho se slaví 3. února. V kostelích věřící přistupují k oltáři a kladou hlavu mezi rozžaté svíce. Kněz se nad nimi modlí.

Blažek Antonín (1865—1925), vrch. řed. Ústř. jednoty hosp. spol. v Praze. Její zakladatel a organisátor; díky jeho houževnaté práci, vyrostla jednota z nepatrného spolku na největší družstevní centrálu v býv. Rak. i nyní v ČSR. Od r. 1904 ředitelem a posléze vrchním řed.

Poslanec na sněmu českém. Vynikající pracovník v zeměď. družstevnictví.

Blažek František (* 21. prosince 1815 ve Velešicích u Nov. Bydžova, † 1898 v Praze), prof. skladby na varhan. šk. v Praze 1838—1891. Sepsal Theoreticko-prakt. nauku o harmonii 1866, Cvičení v harmonisaci a kontrapunktu 1878, Cvič. k gener. basu 1880 a růz. články do odb. časop.

Blažek Gabriel, PhDr. (1842—1910), čes. matematik a politik, prof. na technice v Praze, 1887—1900 říšský poslanec nár. strany svobodomyslné; od 1907 gen. ředitel Hypoteční banky.

Blažek J., ps. Otokara Josefa.

Blažek Jan (* 1818 ve Zbraslavi), stavitel.

Blažek Josef Tomáš (* 7. III. 1884 v Dolní Kalné v Čechách), malíř a grafik český, člen Jednoty um. výtv., žák uměl.-prům. šk. a akademie v. umění v Praze; obrazy převahou erotického živlu, v hladce realistickém podání. Hojně ilustrací po časopisech.

Blažek Michal (* 14. III. 1753 v Senici, † 10. XI. 1827 v Jimramově), superintendent reformovaných církví na Moravě. Byl svobodným zednářem a výborným organisátorem církevním. Kromě spisů nábož. překládal také z maďarštiny a holandštiny.

Blažek Matyáš (1844—97), prof., napsal Tvarosloví (1879) k Bartošově Skladbě jazyka českého.

Blažek Patrik (1851—1905), čes. vojenský spisovatel a vydavatel Vojenských Listů. Dlouholetý red. Politik. Pseud. Jaroslav Bejvával.

Blažek Tomo (1807—1846), chorvatský básník. Napsal: Političke pjesme (1848).

Blažek z Kralup, vedle Prokopa Holého a jiných jeden z vůdců vojsk husitských po smrti Žižkově.

Blažek ze Srbče, malíř v Praze II. ok. r. 1450.

Blažena, ps. Marie Holuby roz. Boorová.

Blaženost (řec. eudaemonie), stav smyslné, rozumné bytosti, v němž vidí ukojeny nejen svoje potřeby, ale i přání, nebo (podle Kanta), které v celé její životní existenci jde všechno podle přání a vůle (srov. Eudaemonismus).

Blažený, ps. Josefa Gašpaříka.

Blažíček Oldřich, prof. č. vys. učení techn. v Praze (* 1887). Žák Dítěte, Maška a Schwaigra. Četné výstavy domácí i zahraniční. Motivy krajinářské čerpány z rod. kraje Česko-mor. vysočiny, pak z Valašska. Maloval též četné interiery chrámů: Hagia Sofia v Cařihradě, sv. Marka v Benátkách, v Římě, Ravenně, Dubrovníku, Trogiru, Splitu a v Paříži. Četné reprodukce obrazů v tisku dom. a zahr. R. 1912 cena Akademie, 1913 Hlávkova cest. stip. Od 1921 mimoř. prof. vys. školy techn. v Praze, r. 1927 řádným. V Mod. galerii zastoupen obrazy: Tání na Štramberku, V zahradní restauraci.

Blažina Josef, MUDr. (1813—1885), univ. prof., znamenitý chirurg, dobrý český vlastenec. D. 1866 za války řídil chirurg. oddělení voj. nem. Četné odb. spisy.

Blažka František (* 1866). Napsal čl. přírodov., knihovnické, úvahy a črty povídkové, počínaje r. 1884.

Blažková Marie (* 1882), spisovatelka. Napsala básně: Píseň života (1927), Vítr a vlny; prosu: Moravské obrázky (1928), Nové české pohádky (1926) a j. Pseudonym: Příleská Marie.

Blažková-Ressová Věkoslava (* 1841 Praha, † 21. IV. 1873 Velešice), zpěvačka a primadonna české opery.

Blažkovy sestry (Růžena a Josefa, † 1922 Chicago), srostlá dvojčata ze Skrejšova (u Milevska), svého času světová atrakce.

Blažowa, m. v halič. okr. rzeszówském s 5.700 ob., známé svým průmyslem tkalcovským a lihovarnickým.

Blbost, nejvyš. stupeň chorobné slabosti duševní; je buď vrozená (idiotie) n. získaná a pak je podmíněna onemocněním mozku n. duše, na př. otřesem mozku, padoucnicí, progresivní paralysou. Často přichází blbost stařecká (dementia senilis), podmíněná zanikáním a zrůdností nervové hmoty mozkové.

Blboun nejapný, v nedávné době (ještě 1497 Vasco de Gama píše o velkém množství těchto ptáků) vyhubený pták z příbuzenstva holubů (věd. jménem Didus ineptus). Byl to pták asi tak veliký jako labuť, podivného zavalitého těla. Vyhuben byl plavci, kteří se zásobili na cesty jeho tučným masem. Žil na ostrově Mauritiu. Národ. museum v Praze chová zbytky kostry nalezené na hradě pražském (patrně ze sbírek cís. Rudolfa) a překrásnou napodobeninu tohoto zvířete v přiroz. velikosti.

Bled, hrad v Jugoslavii (v Kraňsku) na skále 26 m nad hladinou Bledského jezera, nedaleko soutoku Sávy a Savice. Hrad byl užíván biskupy brixenskými až do 19. stol. Nynější budova, dostavěná r. 1519 na místě starší, jest upravena pro letní hosty dnes světoznámých lázní, jejichž pověst byla polož. Švýcarem A. Rikklim (⚲), který léčil vegetarianismem, chůzí na boso, sluncem a studenou vodou. Lázně jsou doporučovány hlavně rekonvalescentům pro rovnoměrné poměry klimat. bez náhlých změn. Bledské jezero (slov. Blejsko jez.) má rozlohu 138 ha, hloubku až 30 m a jest nejkrásnějším

z menších jezer východoalpských. Uprostřed ostrůvek s poutnickým kostelem P. Marie.

Bledna, starý čes. název pro ☞ borax.

Blednice, rostlin. choroba, projevující se nedostatkem chlorofylu, čímž zeleň listů bledne. Příčinou bývá nedostatek světla a železa.

Bledníčka, u člověka (chlorosis, z řec. chlóros = žlutozelený), náležející k t. zv. primérním (prvotním) anemiím, vyznačuje se zmenšením množství krevního barviva (haemoglobinu), aniž by při tom byl počet a tvar krvinek změněn. Postihuje ženy v době dospívání; posled. příčina není ještě jasná. Příznaky: bledost, únava (někdy není tak nápadná), tlučení srdce, závrať, poruchy chuti k jídlu (nechutenství až hltavý hlad a záliba pojídati podivné věci, na př. křídu) a činnosti střevní (zvl. zácpa), šelesty na srdci a šumění v krčních žilách. Léčba: klid (příp. na lůžku), vhodná výživa, železo n. arsen, horský vzduch. — Z domácích zvířat onemocní b. téměř jen ovce. — B. rostlin způsobuje bělavé listy.

Bledost pleti bývá buďto stálá nebo chvilková. Stálá je podmíněna některou nemocí, jako bledničkou, chudokrevností, bělokrevností a pod., nebo značným úbytkem krve. Chvilkovou bledost způsobují vasomotorické (cévohybné) nervy při chladu nebo duševním pohnutí.

Błędowska pustina, největší v Polsce, nazývaná také Polská Sahara. Prostírá se v okresu Będzinském, jest 8 km dlouhá a 4 km široká, tvoříc okrouhlou rovinu, vroubenou řídkým lesem.

Bledule, ☞ Leucoium.

Blefarides, ☞ řasy.

Bleh Jan z Těšnice, hejtman Táborů po Žižkově smrti (v letech 1427—1437). Pocházel z vladyckého rodu Blehů z T., připomínaného na Klatovsku od 2. pol. XIV. stol. Jeho syn Jan B. z T. ml. zemřel 1445 bez potomků.

Bleha K. A. († 1926), kat. kněz a ředitel týd. Ohlasu v Saint Louis (USA.). Rodák ze Žumberka u Chrudimi; studoval hl. v Lovani, působil jako kněz v New Orleansu a St. Louis. Založil kat. týd. Hlas za chefredaktorství H. Dostála. Získal si značné zásluhy o organisaci českých katolíků severoamerických.

Blech Leo (* 1871), něm. hudební skladatel, kdysi kapelník v Praze, nyní v Berlíně. Mimo četnou vokální hudbu napsal opery: Aschenbrödel; Das war ich; Alpenkönig a symfonické básně: Die Nonne; Trost in der Natur; Waldwanderung.

Blecha Eduard (* 1840), malíř porculánu v Praze.

Blecha František (1777—1855), český sběratel. Své bohaté sbírky (antiquity a mince) věnoval Nár. museu.

Blecha Josef (1841—1900), stavitel četných cukrovarů v Čechách, na Moravě a v Uhrách.

Blecha Matěj (1861—1919), architekt v Praze. Studoval na č. vys. škole techn. a na Akademii pro arch. ve Vídni. Postavil celou řadu význ. budov v Praze, ale i v cizině. Vynikající č. odborník stavit. a finančník. Od r. 1908 člen Národohosp. ústavu v Praze.

Blecha Oldřich (* 1892), hud. skladatel v Plzni. Působil před válkou v Charkově na Rusi a pořádal za války řadu klav. koncertů ve prospěch České Družiny. R. legionář. Hlavní činitel v plzeňském hud. světě. Skladatel četných hud. skladeb, jmenovitě: Symfonie patétique, Klavírní cyklus Nad hroby, poctěný cenou Č. Ak. a rozšířený hl. na Rusi za války. Vynik. paedagog. a hud. spis.

Blechschmidt Kajetán (* 1828 v Přísečnici), hudebník.

Blechy, Siphonaptera, řád hmyzu vyznačující se se stran ztlačeným tělem, zřetelně oddělenými segmenty thorahálními, bodacím a ssacím ústním ústrojím, zadními nohami ke skákání upravenými a dokonalou proměnou. Nemají křídel ani složených očí. Jsou zevní parasiti teplokrevných obratlovců. V systému řadí se dnes do blízkosti brouků (Coleoptera). Pulex irritans, obecná blecha, parasit člověka. Ctenophalus canis, parasit psa. Sarcopsylla penetrans, blecha písečná; žije volně v písku v Již. Americe a pouze oplozená samice zavrtává se hluboko pod kůži nohy člověka (nebo větších ssavců), kde nabývá velikých rozměrů.

Bleibtreu Georg, něm. malíř (* 27. III. 1828 v Xanten, † 16. X. 1892 v Charlottenburgu), od 1858 v Berlíně; maloval obrazy bitev, realist. pojímané, z bojů za svobodu, z války šlesv.-holšt., z r. 1866 a 1870—71, jíž se zúčastnil. Jeho velké nástěnné obrazy v Berlíně: Výzva k mému národu 1813; útok pruské gardy na Saint-Privat a Setkání Blücherovo s Wellingtonem v předvečer bitvy u Waterloo.

Bleibtreu Hedwig (Römpler-B.), něm. herečka (* 23. XII. 1868 v Linci), od 1893 na víd. dvorním divadle (Burgtheater), hraje silně realist. vedle rolí klas., též hlavní ženské role v Schönherrových sels. dram.

Bleibtreu Karl, něm. básník a spisov. (* v lednu 1859 v Berlíně), připojil se

k skupině nejmladšího Německa spisem Revolution der Literatur (1886), brzy však rozpory s vůdci toho hnutí dovedly ho na druhý břeh. Psal romány a hry, též díla literárně-histor.

Bleibtreu Maximiliane, něm. herečka (* 1. VIII. 1870 v Bratislavě, † 18. IV. 1923 v Drážďanech), hrála od 1903 zvl. moder. charakt. role na drážď., od 1908 na wiesbad. dvorním divadle.

Bleiburg, m. v Korut., okres. Völkermarkt, 935 něm. ob., rak. hraniční stanice dráhy Dunaj—Sáva—Adria, má okr. soud.

Bleistadt ↘ Oloví.

Bleiweis Janez vitez Trsteniski (* 1808, † 1881), slovenský buditel a vůdce nár. Byl prof. zvěrolékařství a soud. lékařství v Lublani, kde rozvinul bohatou a plodnou činnost na poli nár. uvědomění, založiv národohosp. týdeník Novice (1843) přes odpor vlády. Časopisem tím rozšířil i opravu sln. pravopisu, provedenou Gajem ↘ tím, že místo spřežek užito čes. písmen (c, č, s, š, z, ž). Jeho zásluhou si uvědomili Slovinci svou nár. jednotu, na jeho podnět vznikly nár. instituce a spolky (nižší gymn., Matice sln. a j.). Jako poslanec sněmu zem. i říš. hájil vždy zájmy svého národa. Vyd. řadu sp. odb., zejm. zvěrolékař. a hosp. vedle množství článků. Lit.: B-ow Zbornik, Slovenská Matica, 1909.

Blejna (cinnabarity), nerosty se silným leskem, průhledné až průsvitné, převážně sirné sloučeniny, na př. blejno antimonitostříbrné, arsenitostříbrné, cinobr, auripigment a realgar. — Blejnem rozumí se často jen blejno zinkové.

Blekinge, krajina v již. Švédsku, 3015 km², 150.000 ob.

Blekta z Útěchovic, vladycký rod čes., usedlý v s. Čechách a od poč. st. XIX. připomínaný. Kryštof B. z Ú., usadil se na Moravě a stál za čes. povstání na straně odbojných stavů, byl i direktorem a soudcem zem. Za to propadl statkem i hrdlem, ale před popravou zemřel. Česká větev značně zchudla a rozčlenila se, na Moravě, po přestupu ke katolictví, udrželi alespoň část statků. Další osudy rodu nejsou známy.

Blenio (Brenno, Blegno), řeka ve Švýcarsku, levý přítok Ticina, tok její tvoří údolí Blegno.

Blenniidae, ryby z čeledi slizovitých.

Blenniidae, čeleď, většinou mořských ryb, čítající asi 300 druhů. Dravé ryby zhusta, bizzarních forem; na př. Anarrhichas lupus, zvaný mořský vlk, 1—2 m dlouhá ryba, válcovitého těla ze severnějších moří (z pobřeží Islandu a Gronska), obávaná rybáři pro svůj mohutný chrup a kousavost. Mnohé ryby z této čeledi jsou v rybolovu dosti důležité.

Blennorrhöa (Blennorhagie, řec.), hnisotok, chorobné odměšování hlenovitých n. hnisových hmot na volný povrch sliznice; v užším smyslu muž. n. žen. kapavka a kapavčitý zánět očních spojivek u novorozenců. Také silný hnisavý zánět sliznice nosní a průdušek.

Blériot (Blerió) Louis, fr. inž. (* r. 1872 v Cambrai); byl jedním z prvních, kt. postavil letadla, jednoplošníky, s nimiž dobyl již r. 1907 pamětihodných úspěchů. 25. června 1909 letěl B. jako první přes Kanál la Manche (Manš) z Calais (Kalé) do Doveru.

Bleselius Jakub, malíř na Slovensku na poč. XVI. stol.; činný zejm. v Košicích.

Blesk, jiskra, kterou se vybíjí dva elektrické mraky. ↘ atmosférická elektřina, ↘ bouře.

Blesková deska, skleněná deska polepená kousky staniolu, mezi nimiž přeskakují elektr. jiskry.

Bleskové světlo, světelný zdroj, používaný ve fotografii, vzniká při hoření směsi magnesiového nebo hliníkového prášku se solemi vydávajícími kys. (chlorid draselný, ledek), které jsou zapáleny elektricky nebo doutnákem. B. s. obdržíme též, foukáme-li čistý magnesiový prášek plamenem. Doba po kterou hoří jest $^1/_{10}$—$^1/_{50}$ vteřiny.

Bleskové telegramy, telegramy, za něž se platí zvýšený poplatek, jsou vypraveny na místo určení před všemi soukromými telegramy a obsah sdělen adresátovi, možno-li, telefonicky.

Bleskové trubice (fulgurity), vznikají úderem blesku do kypré, písečné půdy v podobě sklovitých, často rozvětvených trubic; šířka 0·5 mm až 5 cm, délka několik metrů. Vyskytují se hojně v sev. Německu, zvláště na Lüneburské stepi, v Münsterlandě a Samlandě atd., zřídka v pevných horninách na vrcholcích vysokých hor, na př. v andesitu Malého Araratu (fulguritový andesit). Lidově jsou pokládány za fulgurity v severoněmeckých křídových formacích se nacházející ↘ belemniti.

Bleskovice, zápalnice pro současné odstřelení většího počtu střel. vývrtů. B. má náplň buď z třaskavé rtuti neb melinitu. Používá se hlavně u vojska.

Blessington Margaret of, hraběnka (1789—1849), angl. spisovatelka, přítel. Byronova, žila dlouho v It. a v Paříži; psala romány a četné paměti, na př. Conversations with Lord Byron (1834). Lit.: Madden: The Literary Life and Correspondence of the Countes of B. (1855).

Blešivec, Gammarus, rod vodních korýšů ze skupiny Amphipoda; tělo je se stran zploštělé, tři přední segmenty zadečku mají nohy plovací, tři následující nohy uzpůsobené ke skákání. Některé druhy příbuzné žijí v podzemních vodách.

Blicca bjoerkna, cejn malý, z příbuzenstva cejnů (Abramis) je menší (20 až 30 cm) rybka, vysokého, zploštělého těla

Blicca bjoerkna.

barvy modravé se stříbřitým leskem. V pěstírnách pstruhů slouží jako krmivo, jinak málo hospodářsky důležitá.

Blida, opev. m. s pevností v sev. Alžíru, 32.800 ob. (10.000 Evropanů), 259 m n. m., stanice dráhy. Čilý obchod s již. ovocem, vínem, korkem, moukou, mědí. V blízkosti je „svatý les" 100letých oliv a cypřišů, s náhrobky. — B. byla založ. Turky, 1825 rozbořena zemětřesením, byla 1837 Abd-el-Kaderem postoupena Francii.

Blighia Koen., rod čel. Sapindaceae s jediným druhem B. sapida, rostoucím v trop. Africe, pěstovaný dnes hojně ve Střed. Americe pro své chutné a vydatné plody.

Blicher Steen Steensen, dán. básník, (* 11. X. 1782 ve farství Vium u Viborgu, † 26. III. 1848 ve farství Spentrup) po životě plném utrpení jako učitel, rolník a farář, založil dán. nár. slavnosti u Oblačných hor; ve svých básních líčí poesii jutských pastvin a život lidu. Slavný je jeho E. Bindstouw, pro množství národopis. látky.

Blín černý, ☞ Hyoscyamus niger.

Blind Karl, něm. spisovatel (* 4. VIII. 1826 v Mannheimu, † 31. V. 1907 v Londýně), polit. čin., 1848 vůdcem strany v Badenu, člen prozatímní vlády, odešel jako zplnomoc. vysl. do Paříže; udržoval úzké styky s předáky evrop. demokracie.

Bliny, rus. pečivo z pohankové mouky, jí se s kaviárem, nebo máslem.

Bliziński Józef (* 1827 ve Varšavě, † 1893 v Krakově), polský dramatik. Nejzdařilejší jeho hry jsou: Starý kavalír (1873), Pan Damazy (1877) a Divoká růžička (1889), které se do dnešní doby

Józef Bliziński.

udržují v repertoiru polských divadel. Vydal též mnoho humoresek a sbírku Komedie.

Blizna, je vrchol čnělky, kterou zakončen je semeník ve květu rostlin jevnosnubných. Bližší ☞ květ.

Blizzard (bliserd), nebezpečná sněhová bouře na záp. Mississippi sev. směru. Tyto větry, vznikající na záp. straně nížiny, náhle propukají, krátce trvají a způsobují silný pokles teploty.

Blíživští z Blíževa, vladycký rod od Horšova Týna z konce 14. stol., zaniklý poč. stol. 17.

Blíženci, souhvězdí, ☞ Gemini.

Bloc, ☞ blok.

Block Albrecht (1774—1847), rolník, zařídil na statku Schönau hospodářské učiliště, byl ředitelem slezského úvěrního spolku; napsal Pokusy o porovnání ceny nejvýt. rolnických plodin (1823), Zprávy o hospodářských zkušenostech, názory a zásady a j.

Block Josef, malíř (* 1863), nejprve v Mnichově, kde byl znovuzakladatelem secese, od r. 1896 v Berlíně; maluje obrazy ze života, jemně zladěné interiéry, biblické obrazy historické, zátiší a podobizny.

Block Maurice, fr. statistik a národohospodář (1816—1901); r. 1844 byl v min. orby, 1852 ve statistickém úřadě v Paříži, od r. 1862 byl výhradně literárně činný, r. 1866 čestný člen Institutu internationale de statistique, 1880 členem Akademie. Napsal: Des charges de l'agriculture dans les divers pays (1851), Statistique de la France (2. vyd. 1874, Les Théoriciens du socialisme en Allemagne (1872), Petit manuel d'économie practique et social (1896) a j.

Blodek Vilém (* 3. X. 1834, † 1. V. 1874), č. hudební skladatel a prof. konservatoře. Z jeho děl provozuje se dodnes smetanovská opera V studni. Šílenství a smrt zabránilo mu vyvinouti své nadání. Ostatní díla: ouvertury, symfonie, mše (1865), hudba k Shakespearově slavnosti (1864) a díla komorní. Nedokončené opery: Clarisse, Zídek.

Bloemaert (blūmärt) Abraham, hol. malíř (* 1564 v Dordrechtu, † 27. I. 1621 v Utrechtu); učil se v Paříži, od r. 1611 činný v Utrechtu, kde vychoval četně žáků. Maloval obrazy s nábož. a mytho-

log. náměty, žánrové obrazy a krajiny, vše pod vlivem italským.

Bloemaert Cornelio, syn předešlého, mědirytec (* 1603 v Utrechtu, † po 1684 v Římě), odešel 1630 do Paříže, potom do Říma, kde zhotovil četné rytiny podle Pietro da Cortona, Romanelliho, Guercino a j. a podle antických vzorů.

Bloemfontain (blūm-), hl. m. svob. státu Oraňského (Jihoafr. Unie), 38.639 ob. r. 1921 proti 6000 v r. 1892, 1370 m n. moř., na širé rovině. B. je sídlem biskupským, je vyhledáváno jako místo klimatické (pro nemocné plícemi) a má čilý obchod bavlnou.

Bloch Jan (1836—1902), nadšený pacifista, pův. r. st. rada, národohospodář a finančník. Svět. v. potvrdila jeho tvrzení, obsažené ve spise Válka budoucnosti po stránce techn., polit. a hosp. (čes. vyd. za svět. v. zkonfiskováno), totiž že příští válka bude i pro vítěze pohromou. R. 1902 alož. Museum války a míru v Lucernu, v němž snesl vše ke znázornění nejen vývoje váleč. umění všech dob, nýbrž i práce pro mír. Po svět. v. bylo Museum uzavřeno.

Bloch Josef (* 1813 Vyšehrad), kamenický mistr.

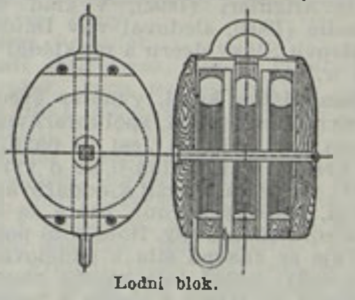
Bloch Moric (* 1861), č. žurnalista. Býv. šéfredaktor Politik, nyní min. r. v tisk. odb. presidia min. rady.

Bloch Theodor, Ing. (* 1879), řid. Inženýrské kom. ČSR. Vynikající organisátor a stavovský pracovník; osvědčený techn. odborník.

Blois (bloā), hl. m. franc. dep. Loir-et-Cher, 19.323 ob., 102 m n. m., na Loiře a železn. uzel dr. orleénské. Zámek zbudovaný Ludvíkem XII. a Františkem I. s krásnou fasádou, nádherným schodištěm a velikým sálem. Pozoruhodný jest též řím. vodovod (vyhloubený ve skále), biskupský palác, chrám sv. Mikuláše (12. a 13. stol.) B. má význačný obchod s vínem, pálenkou, dobytkem a obilím a je rod. městem Ludvíka XII. a fysika Papina a historiků Augustina a Amédée Thierry. — V B. jsou význačné pozůstatky z řím. doby.

Blok Alexandr Alexandrovič (1880—1921), r. bás., spoluzakladat. Volfila (Volná filos. asociace). Syn prof. varšavské univ., ukonč. filol. fak. petrohr. univ. Lit. činnost B. lze rozděliti na 5 období. 1. obd. (1897—1904) je zabarveno myst. symbolismem. Básně o Krásné dámě, opěv. kult „věčného ženství", jsou prodchnuty feod.-rytíř. romantismem v očekávání příští lepší doby na zemi. 2. obd. (1904—07) — utkání B. romant. se „strašným světem". V kn. básní Nečekaná radost B. při pohledu na kontrast mezi rozmařil. životem boháčů a živořením měst. chudiny pranýřuje „syté" a skládá naději v revol. 1905. Porážka revol. uvádí B. v zoufalství, myst. sybolismus mizí v lyr. dramatech Balagančik (jarmareční krámek), Král na náměstí a Neznámá. V osob. životě hledá B. útěchu: lyr. cyklus Sněžná maska dovršuje romant. desetiletí (1897—1907) jeho poesie. 3. obd. (1907—16) — „od romantismu k realismu". Sem spadají 3 zákl. skup. themat: 1. trag. vystřízlivění, zklamání až k „světabolu" (3. kn. básní a Šedé jitro); 2. neonárodnictví (Píseň osudu, Básně o Rusku), B. cítí nesmírnou lásku k „lidové Rusi": minulé, současné a budoucí — „nové Americe"; 3. občan. nespokojenost (Jamby, Odplata) — protest proti reakci. Sem rovněž spadají Italské básně, drama Růže a kříž a cyklus milostných básní Carmen. 4. obd. (1917 až 1918) je charakt. revol. romantismem B. Poema Dvanáct — největší dílo tohoto období — je prosyceno „hudbou revol.", B. zobrazil zde 12 rud. gardistů, v jejichž čele jde Kristus s rud. praporem. Ve 12 rud. gard. neznázornil B. oddíl uvědom. revolucionářů, nýbrž sel.-voj. dav řinoucí se v útok proti star. světu s mal. politickým uvědoměním. V básni Skythové, naps. v době brest. vyjedn., staví B. proti sobě civilisov. Evropu a živel.-buřičskou „skyth." Rus. Hlav. důraz klade B. ne na děln. předvoj revoluce, nýbrž na „skythy", t. j. zaost. sel. masy. 1918 je B. stoupencem zásad revol.-romantických. V 5. obd. (1918—1921) lit. činnosti B. jeví se úpadek revol. romant., k tomu druží se všeob. únava básnická. Jeho poslední kniha Ramzes podává obrazy z egypt. života. Lit.: Beketova M., A. Blok, 1922.

Blok, 1. v hutnictví: slité nebo stlučené (kladivy) kusy surového kovu, na př. železa. — 2. na lodích: pouzdro s jedním nebo více kotouči, pohybujícími se

Lodní blok.

kolem osy; jsou bloky jednodílné až trojdílné (obr.). — 3. ve stavitelství: souvisící skupiny (bloky) domů, obklopené ulicemi. — 4. v železničářství: ⚲ blokový systém a železniční pojištění. — 5.

ve hře karetní: společný vklad pro zvýšení výhry. — 6. v řeči parlamentární: sjednocení rozlič. frakcí za příčinou boje proti společ. nepřátelům (franc. bloc) Q koalice. Antiblok je souhrn frakcí, stojících proti jinému bloku. Q kartel.

Blokáda (fr. blocus, vysl. bloküs, angl. blockade, vysl. blokéd, blocking), uzavření nepřát. místa, okresu n. dopravy válčící mocnosti; v užším a vl. smyslu uzavření nepřátel. pobřežního pásma n. přístavu námoř. dopravě (námoř. blokáda). Londýnská konference o námořní válce (prosinec 1908 až únor 1909) upravila zevrubně užití b. v námoř. válce. B. musí býti zásadně skutečně účinná, t. j. prováděná válečnou mocí, kt. skutečně zamezí přístup k nepřát. pobř.; vzdají-li se blokující síly, tu se b. ruší. Dále musí býti vyhlášena podle pravidel; nutno udati den počátku, zeměpisné hranice blokov. pobřeží. Neutrální lodi musí dostati lhůtu k odplutí. Proražení b. — pokus neutrální lodi vplouti n. opustiti blok. přístav — má za následek zabavení lodi (ovšem jen v akční oblasti). Mírová b. (fr. b. pacifique) provádí se za urč. okolností také kolem neutrál. státu. Za svět. války blokovala Angl. a spojenci řecké pobřeží, aby Řecko donutili vzdáti se neutrality.

Blokovati, uzavříti. — V tiskařství (blokáda): sázeti písmena nebo slova obráceně, aby bylo naznačeno místo, jež má býti ještě vyplněno.

Blokový systém, železniční zabezpečovací zařízení, spočívající v zásadě, že na trati, kterou vlak projíždí, se elektromagneticky uzavřou všechny výhybky, takže nebezpečí srážky jest vyloučeno. Uzavření toto se děje ovšem v jednotlivých etapách.

Blokša Jan (* 1861), kat. kněz, napsal: Dante Alighieri (1892), Výklad Božské komedie (1900), sledoval vliv Dantův na Kollárovu Slávy dceru a překládal z pol., it. a fr.

Blomquistův kotel, vynález švédského inženýra Blomquista, spolupracovníka de Lavala z r. 1919. — Jest to parní kotel pro vysoký tlak, jedná-li se o vyr. páry o 100 i více atm. Použil k odpařování ocelových, bezešvých rour, které se otáčejí kol svojí podelné osy. Rotačním pohybem docíluje se značná síla k oddělování páry a vody; neboť celá plocha roury jest otáčením ve styku s vodou a hromadící se pára v rourách se odvádí. Kotle tyto staví fa Atmos ve Stockholmu, proto se také tento systém kotlů nazývá Atmos.

Blond, b-ýn, b-ýnka, muž n. žena světlých vlasů.

de **Blonde** Gabriel, malíř z Nizozemska. Přišel do jižních Čech, kde maloval na zámcích pánů z Rožmberka četné obrazy i fresky. Byl usazen na čas od r. 1565 v Bechyni, později (od r. 1573?) přesídlil do Soběslavi.

Blondel de Nesle, starofr. lyrik z konce 12. stol. Jeho jméno připomínají po prvé Récits d'un ménestrel de Reims (1260), jež vyprávějí o věrném hudci B-ovi, který nalezl zajatého krále Richarda Lví Srdce pomocí písně oběma známé a vysvobodil jej.

Bloomerismus (blūm-; Petticoat Reform, vysl. petikōt-riform, reforma žen. spodniček), hnutí vyvol. 1850 pí. Amalií Bloomerovou v Seneca Falls (New York), jež doporučuje na místo obvykl. částí žen. oděvu šaryvary (kalhoty, „pumpky") končící u kotníků a kabát sahající ke kolenům.

Bloomington (blūmingtn), 1. m. v severoam. státě Illinois, (1920) 28.728 ob., želez. uzel, s uhel. doly a čilým prům. kovodělným. — 2. m. v severoam. státě Indiana, (1920) 11.595 ob., s univ., s koželužnami a vápenc. lomy.

Bloomsburg (blūms-), m. v severoam. státě Pennsylvanii, (1920) 7819 ob., želez. uzel, se sklady železcovými a vápencov., vys. pecemi a slévárnami.

Blot, ps. Jos. Stanislava Kaňky.

Blota, močálovitá krajina v Lužici, listnatými lesy porostlá. Tvoří ji ř. Spréva svými četnými rameny. Obyvatelstvo zachovalo si své zvyky. Hl. obživu skýtá rybářství.

Bloudek Bedřich, pův. Moravan, účastník Slov. sjezdu v Praze 1848 (Q), po jehož rozbití svatodušními bouřemi, kterých se činně účastnil spolu s Bakuninem a Zachem, Hurbanem a Fričem, odešel z Prahy a organisoval ve Vídni se Zachem a Janečkem prvou výpravu dobrovolníků slovenských proti Maďarům po boku Jelačičově (v září 1848) a druhou výpravu (koncem r. 1848 a r. 1849) po boku Windischgrätzově. Vyznamenal se v řadě bitev, zejm. r. 1849 při ústupu Windischgrätzově, kdy zachránil veliké zásoby rak. vojska. Za své zásluhy jmenován setníkem. Zemřel jako podplukovník na odpočinku r. 1875 v lázních Topašských. — Lit.: K. Goláše: Revolučné pokolenie (1926); Zd. Tobolka: Slov. sjezd v Praze r. 1848 (1901).

Bloudivý čiv, Q nervus vagus.

Blouznění, Q delirium.

Blovice, město v okr. plzeňském, 2300 ob. č. Barok. kostel z r. 1694, továrny na plech. zboží a na nábytek. Městečko náleželo pův. klášteru Cisterciáků v Nepomuku, až r. 1420 klášter husity vypálen Poté přecházelo na různé majitele, až

Kryštof z Roupova udělil městu svobodu (1587).

Blovický, ps. Jana Chylabaeuse.

Blovská Anna, ps. Lad. Mattuše.

Blovský, ps. Josefa Alex. Dundera.

Blovský A., ps. Ant. Lad. Dlaska.

Blowitz Jindřich Jiří Opper, novinář (* r. 1825 v Blovicích v Č., původu žid., † r. 1903 v Paříži). V 16 l. vystěhoval se do Fr., r. 1870 stal se fr. občanem, při čemž přijal jm. B. Jsa od r. 1871 paříž. zpravodajem Timesů, zavedl zvyk interviewů (= rozhovorů s významnou osobou za úč. novinářským), z nichž nejznámější byl s Bismarckem v době berl. kongresu (1878). Mnoho rozruchu způsobily jeho protiněm. zprávy v Times.

Bloy (bloå) Léon, franc. spisov. (* 11. VII. 1846 v Périgneux, † 1917), zatrpklý chudobou, budící odpor svou nesnášenlivostí proti svým myšlenkovým odpůrcům, napsal obzvl. dva autobiogr. rom. (Le désespéré, 1886; La femme pauvre, 1897), povídky a deníky (8 sv., 1898 až 1917). Jeho spisy vyznačují se přehnaným subjektivismem, nespoutanou citovostí, myšlenkovým bohatstvím, svérázným pojetím, vyhraněné katol. stanoviskem, nevyrovnaností a nevázanou řečí. Do češt. byl hojně překládán. Brelau vyobcovaných. Babice 1905. — Epopeja byzantská (Florian), 1913. — Exegese obecných rčení (Florian), 1905. — Chudá žena (Florian), 1908. — Krev chudého (Florian), 1911. — Objevitel globu (Florian), 1907. — Příležitostné slovo podnikatele bourání (Florian). 1907. — Spása skrze židy (Florian), Stařec s hory (Tichý), 1913. — Ta, která pláče (Florian), 1909. — Zde se vraždí velcí lidé, 1902. — Zoufalec, 1907 (Florian), 1913.

Blšany (něm. Flöhau), m. v Č., polit. a soud. o. Podbořany, 936 ob. něm. Chmelařství, tov. na drát. pletivo, výr. kam. nádobí.

Blud, úsudek formálně sice správný, ale jehož argumentace nekryje se se skutečností. Bývá projevem i duševní choroby, ať se již jeví vysloveně pathologicky, či jen v mírných formách, jako je fanatismus a pod.

Bludár, ps. Andreje Bella.

Bludenz (č. Bludnice), m. ve Vorarlberku, 6000 ob. Leží 560 m n. m. v údolí illském na dráze arlbergské. Hodinář., čokol. a textilní průmysl. Východisko k četným výletům, hojně navštěvované turisty.

Znak města Bludenze.

Bludiště, → labyrint.

Bludné balvany, → balvany.

Bludný Holanďan, postava z námoř. pověsti o holand. kapitánu van Straaten, prokletém pro bezbožnost a bloudícím po moři. Byla velmi často předmětem umělec. zpracování (Scott, Marryat, Heine, Wagner).

Bludov Dimitrij Nikolajevič (1785—1864), rus. státník. Po 25leté službě diplomatické přidělen r. 1826 min. vyučování. Vyšetřoval vzpouru děkabristů, při čemž ukázal až přílišnou přísnost, která mu však získala plnou důvěru carovu, takže r. 1832 se stal ministrem vnitra, 1839 spravedlnosti a předsedou zákonodárného oddělení v říš. radě. V hodnosti té pokrač. na kodifikaci r. zákonů, započaté → Speranským. (Redakcí B-ovou vyšly 2 kodexy.) R. 1846 sjednal úspěšný konkordát s Římem. Účastnil se též činně prací na reformě selské, zahájené již Mikulášem I. (1842, 1847), hl. však za Alexandra II., kdy jako nástupce hr. Orlova v předsednictví říš. rady a min. podepsal památný březnový úkaz z r. 1861, jímž zrušeno nevolnictví. Usiloval o sblížení uniatů s pravoslavím po stránce liturgické a rituální. Ač mnohostranně zaměstnán, věnoval pozornost i lit., zejm. hist. Přítel jeho Karamzin, známý rus. hist., svěřil mu dokončení a vyd. 12. sv. svých Dějin r. říše (1829). Sám napsal: Poslědnije dni i končina imperatora Nikolaja I., v němž mnoho archiv. materiálu. Podporoval t. rozlič. edice materiálů pro r. dějiny. Lit.: J. P. Kovakovskij: D. N. Bludov i jego vremja (pouze I. d., 1866).

Blue book, → barevné knihy.

Bluefield (Blúfíld), m. v USA, ve státě Záp. Virginii; má 15.282 ob. (1920), je želez. uzlem a střediskem význ. těžby uhlí.

Blue Island (blū-ajländ), m. v s.-am. státě Illinois, s 11.424 ob., železᴢ uzel, jihozáp. od Chicaga se slévárnami a kamennými lomy.

Blues, → tanec.

Bluff (anglo-am., blaf), chlubná řeč bez míry, „rána na poplach". V politice nebo jinak klamnými tvrzeními někoho zastrašiti.

Blücher Gebhard Leberecht, kníže z Wahlstattu, hrdina něm. bojů za svobodu, nazv. „Marschall Vorwärts" (nar. 1742 v Rostocku, zemř. 1819 v Krieblovicích, Slezsko). Měl úspěchy v bojích proti Francii (1793, 94), rozšířil Westfálsko, kde se stal guvernérem. R. 1813 stal se generálem prus. jezdectva a od té doby datuje se řada jeho úspěchů proti franc. vojskům, zakončená tažením na Paříž. R. 1815 poražen byl u Ligny, zachránil však u Belle-Alliance ohrožo-

vaného Wellingtona a vtáhl v červnu 1815 do Paříže. Kníže B. zanechal dva syny: 1. Frant. hrab. z B.-Wahlstattu, který se stal prus. generálmajorem a 2. Bedřicha Gebharda hr. z B.-W., pozd. plukovníka.

Blum Karl Ludwig, něm. herec, hudeb. skladatel, režisér a spisovatel. Byl zaměstnán u berlínské opery, svého času byl velice oblíben. Přel. Marie, dcera pluku (J. H.), Nevěsta z kláštera (Boleslavský), Výroční trh v Miloticích (Lomnický), 1854.

Blum Robert (1807—1848), něm. liberálně-radikál. politik, publicista, výb. řečník. Učil se pův. řemeslu, pak byl písařem v továrně, nato div. pokladníkem a tajemníkem v Lipsku, kde doplňoval své vzdělání a vstoupil ve styk s lit. kruhy, sám se pokoušeje s malým úspěchem o básně a dramata. Věnoval se pak cele veř. životu. R. 1845 se přiklonil k němec. katolicismu (↷) a r. 1847 si zařídil nakladatelství. R. 1848 vyvinul horlivou činnost agitační, stal se vůdcem saských demokratů, byl zvolen do předběžného parlamentu frankf. a stal se jeho místostarostou. Byl členem 50členného výboru a potom jako zástupce Lipska byl v parlamentu samém v čele radikální levice, s jejíž adresou spolu s Juliem Fröblem (↷) odejel v říjnu do Vídně. Pro účast v boji na barikádách vídeňských byl zatčen a ač poslanec, byl voj. soudem odsouzen a zastřelen. Smrt jeho vyvolala v Něm. značné vzrušení a protirak. demonstrace. Jeho činnost publicist. a lit. je dosti značná. Vyd. spolu se Stegrem sborník Vorwärts (5 sv.), s Herlossohnem a Marggrafem Theaterlexikon (7 sv., 1839 až 1842); Staatslexikon für das deutsche Volk (1847). — Lit.: Nebel vyd. 1880 v Lipsku: Vybrané řeči a spisy B-ovy; Liebknecht: Robert Blum; Blum Hans: R. B. (1878).

Bluma Václav, malíř v Praze-II. † 1794 v stáří 72 let.

Blumauer Alois (1755—1798), vídeňský básník, jesuita, dv. censor, posléze knihkupec, napsal kdysi velmi oblíb. Abenteuer des frommen Helden Aeneas, podle Scarronových Virgile travesti, s posměšnými výpady proti nepřát. osvícenství. Lit.: Hofmann-Wellenhof: A. B. (1884).

Blume Wilhelm, von (1835—1919), prus. gen. a voj. spis.; sp. Strategie, 1882 (3. vyd. 1912).

Blümegen Heinrich Kajetan (1715—88), rak. státník za Marie Terezie a jeden z hlavních rádců Josefa II.

Blümegen Hermann (1716—74), bratr předch., královéhradecký biskup, milovník a podporovatel umění.

Blumenau, něm. kolonie v Brasilii, prov. Santa Catarina, 55.000 ob. Osada byla založena 1850 Hermanem B. (1819 až 1899).

z Blumenberka Václav Fr. Celestýn, ps. V. Fr. Nebeského z Blumenberka.

Blumenthal Leonh., hr. (1810—1900), prus. maršál; upozornil na sebe jako šéf gen. št. prus. arm. proti Dánům 1864 smělým plánem přechodu na ostr. Alsen. 1866 šéf št. II. prus. arm., stejně i v r. 1870—71 a jeho obratný manévr měl v zápětí porážku Francouzů u Sedanu. Sp. Tagebücher (1902).

Blumenthal Oscar (1852—1917), něm. dramatik, spisovatel četných oblíbených veseloher. Př. Čertovy skály (Spáčil), Dva erby (Hlavatý), Dvéře dokořán (Prusík), 1910. Hanzi Hromádka (Žitný), 1922. Skleník (Rudloff). Slepý pasažér (Maxa). To jsem sám rád! (Pulda). U bílého koníčka (Kühnl).

Blutan, sílící prostředek, slazený roztok acidalbuminu, železa, manganu, peptonalu s 0·6% železa a 0·1% manganu, je též připravován neslazený pro diabetiky (s arsenem, jodem a bromem).

Bluth Michal, tiskař plátna v Praze 1770.

Bluza, volný pracovní převlek, jaký nosí francouzští dělníci. Jinak část ženského oděvu, buďto přísně mužského střihu z materiálu, jaký se užívá na pánské košile, nebo přepychová, kombinovaná z krajek a hedvábí.

Blýskáček řepkový, ↷ Meligethes aeneus.

Blýskavice, tiché blýskání (lidově „na časy"), vzniká jako ohlas dalekých bouřek. Jeho bezhlučnost není ještě uspokojivě vyřešena. Velmi časté bývá v jižních krajinách za noci.

Blyssemius Heinrich z Bonnu, jesuit. teolog, organisoval 1556 praž. jesuitskou kolej.

Blyth, angl. příst. m. v Northumberlandu, as 32.000 ob., při ústí ř. Blyth, želez. st., krásný chrám býv. benedikt. opatství z 11. stol. Vývoz uhlí, zvl. do Německa.

b. m., ↷ brevi manu; též pro beatae memoriae (lat.), blahé paměti; v lék. bene misceatur: na receptech zn. dobře promíchej.

B. M., Baccalaureus Medicinae, angl. Bachelor of Medicine, v Anglii nejnižší akad. stupeň na lék. fakultě.

B-moll (it. Si bemolle minore, fr. Si bémol mineur, angl. B-flat minor), tolik jako b s malou tercií. ↷ tónina.

Bo. zkrác. brutto.

Boa, druh hadů ↷ hroznýšů.

Boabab (Baobab), chlebovník, ⚲ Adansonia

Boabdil (Abu Abdallâh Mohammed), posled. maurský král v Granadě, r. 1482 se vzepřel proti svému otci Abul Hassanovi (⚲ Abencerragové), vládl od 1486, musil však 1492 postoupiti Granadu Kastilským, dostal za léno Andarax a odešel 1493 do Fezu.

Boadicea (Boudicea), britská kněžna, král. Ikenů, která r. 61 po Kr. vedla boj proti Řím.; r. 62 utrpěla porážku a požitím jedu spáchala sebevraždu.

Board (angl.), vlastně stůl, tabule; Boarding-house, ústav, kde se bydlí a stravuje; pak také označ. výboru, úřadu, na př. B. of Control, od r. 1784—1858 nejv. instance ve věcech polit., voj. a fin. v britsko-východoind. državách; dále B. of Trade, obchodní úřad, min. obchodu; Poor Law B., úřad pro voj. zál., Local Government B., nejv. úřad pro vnitř. správu; B. of Labour, pracovní úřad.

Boas Francis (* 8. VI. 1858), am. etnolog a anthropolog, od r 1885 soukr. docent v Berlíně, navštívil 1886 Indiány v Brit. Kolumbii a cestoval pak několikrát až do r. 1897 na amer. sev.-záp. pobřeží. Od r. 1889 prof. anthropologie ve Worcesteru, od r. 1895 působil v New Yorku, pův. v přírodop. museu, od r. 1896 jako prof. anthropol. na kolumbijské univ. Napsal kromě četných linguistických, ethnografických a anthropologických prací díla: Indiánské pověsti ze severo-pacifického pobřeží Ameriky (1895), Kultura a rasa (1914).

Boas, jméno jednoho ze dvou bronz. sloupů před Šalomounovým chrámem.

Bob Alexander (Švanda Dudák), ps. ⚲ Ign. Herrmanna.

Bob (nebo Bobby, zkratka pro Robert), přezdívka pro lond. strážníky, podle reorganisátora angl. policie Sira Roberta Peela.

Bob (Vicia), rod z čeledi motýlokvětých (Papilionaceae). U nás pěstuje se bob obecný (Vicia faba L.) a jeho odrůda bob koňský (Vicia faba major). Koruny nachové barvy. Listy mají úponky jednoduché. Bylina jednoletá 3—6 dm vysoká, původem z jižní Evropy. Pěstuje se též u nás jako krmivo pro vepřový dobytek.

Bobadilla, jihošpaň. vesn., želez. uzel drah do Malagy, Granady, Cordovy a Algecirasu.

Bobalić Franjo, dubrovnický básník, žijící na poč. 16. st. Jeho spisy se zachovaly jen v rukopise.

Bobalić Mihajlo, vůdce Dubrovničanů ve 2. pol. XII. stol. v bojích proti Bosně a Srbsku.

Bobbinet (angl.), tylové tkanivo.

Bobčev Nikola (* 1863 v Eleně), slavomil, šiřitel slovanské myšlenky v Bulh., snaživý člen Slov. spolku v Sofii, red.

Nik. Bobčev.

revue Slavjanski Glas a Slavjanska biblioteka, prof. na Obch. škole v Sofii, autor četných drobných statí o všech slov. národech.

Bobčev Stefan Savov (* 1853 v Eleně), bratr předešlého, bulh. politik a právník, účastník bojů za osvobození Bulh. Vystudoval v Moskvě práva, po návratu do vlasti byl od r. 1880 správcem soudu v Plovdivě, od 1884 min. spravedlnosti ve Vých. Rumelii. Po sporech s vlastními krajany vypovězen za hranice, po návratu polit. činný, r. 1902 jmenován prof. na univ. v Sofii, 1911 byl min. vyučování, 1912 bulh. vysl. v Petrohradě, po převratě založil v Sofii 1920 Svobodnou univ. nauk polit. a hosp., na níž působí posud. B. zal. r. 1893 revui Právnický Přehled. r. 1894 revui Bulh. Sbírka, r. 1903 Slov. spolek, jemuž posud předsedá. B. je nejlepším znatelem bulh. práva, zejména zvykového, význačný představitel bulh. neoslavismu, organisátor Slov. sjezdu v Sofii 1910. — Z jeho prací je několik svaz. Sborníku bulh. právních zvyků (1909—1915), Dějiny starobulh. práva (1910), jež doplnil cennou monografií o období Symeonově (1929), Bulh. svatební zvykové právo (1917) a j. Pro poznání Slovanstva v nejširších vrstvách bulh. čtenářstva vydal B. 1923 populární knížečku Slov. svět. O S. S. Bobčevu viz dva Jubil. sborníky, vydané na jeho oslavu r. 1921, jednak Slov. spolkem, jednak práv. fakultou univ. v Sofii.

Bobek Bedř., JUDr. (1874), odb. přednosta min. vnitra, Praha. Byl činným v č. samosprávě. Po převratu povolán do min. vnitra. Autor celé řady organ. zákonů, zejména z oboru práva volebního, jehož jest naším nejlepším znalcem. Vrch. kurátor České spořitelny v Praze.

Bobek Karel, PhDr. (1855—1899), český matematik a univ. prof., žák profesora Weyra. Přednášel sice německy, ale svoje vědecká díla uveřejnil v jaz. českém. (Úvod do teorie křivek 3. stupně, O bodu úvratu svazku křivek a j.)

Bobek-Sedlčanský František (1848), český spisovatel a učitel. Napsal: Kronika česká, 1891. Naše vady, Vlastenecké epištoly, 1902. Pomněnka, 1909. Učme se od Židů. Zkušenosti ze živých hrobů. Zlatá matička.

Bober, nejv. levý přítok střed. Odry, vytéká jihozáp. u Lanžhotu v Krkonoších, protéká hirschberskou kotl., prolamuje pohoří Katzbach a ústí při Krosnu; tok jeho jest 255 km dlouhý. B. a jeho přítoky (Lomnice, Zachen, Queis) jsou nejnebezpečnějšími řek. oderského území, zvl. po silných letních deštích; teprve r. 1904—12 bylo vystavěno několik přehrad (nejv. v Maueru a v Marklisse na řece Queis, → přehrady), aby zachytily povodně a učinily je neškodnými.

Bober-Katzbašské pohoří, táhne se před Krkonošemi sev. od kotliny hirschberské; má odtok vody v řek. Boberu a Katzbachu; nejv. hory Kammerberg (724 m) a Hogulje (721 m).

Boberska Felicja z Wasilewskich (* 1825, † 1889), pol. osvětová pracovnice ve Lvově, kde zřídila ústav pro výchovu děvčat. Pisma (Lwów 1893), Historja literatury polskiej (1870).

Bobeš Čertovák, ps. Jos. Krondla.

Bobkotřešňová voda, lat. aqua laurocerasi, připravuje se destilací listů Prunus laurocerasi. Tekutina bezbarvá, vonící po hořkých mandlích (od kyanovodíku) a používaná v lékařství při dráždění ke kašli.

Bobková-Votrubová Amalie, operní pěvkyně, žačka Petzoldové-Sittové. Vystoupila po prvé r. 1900 jako Markétka ve Faustu. Byla angaž. u Nár. divadla, kde byla oblíbeným členem až do r. 1912, kdy odešla do ústraní.

Bobine (franc.), cívka u kolovratu.

Bobina, buben šachetního těžného stroje, na který se navíjí ploché lano. Užívá se ho zvláště na dolech belgických.

Bobkový list (Folia Lauri), používá se jako přísada při vaření, hlavně při masových pokrmech naložených (zvěřina, svíčková pečeně a j.); též v lékařství pro cenný obsah jeho éterických olejů. Listí toto pochází z vavřínů (Laurus nobilis), rostoucích v krajinách kol Středozemního moře. U nás se též pěstují ve sklenících.

Znak města Böblingen.

Böblingen, starobylé würtemberské m., 6391 obyv. (1919), většinou evang., 462 m n. m., j.-záp. od Stuttgartu; želez. uzel, lesní úřad, reálné gymn., živnost. škola, sanatorium, cukrovar, pivovar, tov. na obuv a pletárny, chov dobytka.

Boboli, veřejný park ve Florencii kol Palazzo Pitti s nádhernými vodotrysky, fontánami a sochami od G. da Bologna a Michelangela.

Boborykin Petr Dmitrijevič, rus. spisovatel (* 27. VIII. 1836 v Nižním Novgorodu, † 12. VIII. 1921 v Luganu), líčil střídající se duchovní a sociální proudění v rus. společnosti v četných románech (skoro 100 sv.); psal též dramata a essaie.

Bobovac, klášter a rozvaliny hradu, býv. král. sídla v Bosně, v údolí řeky Trstenice.

Bobování, při sportu zv. „bobsleigh", rovnoměrné pohyby horní části těla bobového mužstva za tím účelem, aby se zrychlovala jízda. → bobsleigh.

Bobové dráhy, přírodní i umělé dráhy pro sport zv. „bobsleigh". Umělé se staví s velkými zatáčkami, jsou zvlášť. způsobem udržovány. Známé umělé dráhy jsou v Davosu, 3400 m dlouhá, na Semmeringu, v Garmischu, Oberhofu a j.

Bobovolka, → Physalis alkekenzi.

Bobr (Castoroidea), rod hlodavců, velkého, neobrat. těla, velkoprstý, s plochým, šupinatým ohonem, plovací blánou mezi prsty zadních nohou. Před řití ústící žlázy vyměšují ostře páchnoucí výkal (→ bobří stroj). Bobři žijí v koloniích a jsou známi svými stavbami, pecovitými obydlími, zbudovanými z úlomků dřeva (bobří hrady), přečnívajícími 2—3 m vodní hladinu. Nyní si je zřizují již jen kanadští bobrové; dnešní labský bobr staví si jen rourovité stavby. B. byl dříve rozšířen na sev. polokouli mezi 33. a 67. st. s. š., dnes je však velmi vzácný. Evr. b., Castor fiber L., je největší evr. hlodavec, dl. 75—95 cm, ohon as 30 cm dl., váha 20—30 kg; po plavounovi je největ. hlodavcem vůbec. Pův. byl rozšířen po celé Evropě, nyní se vyskytuje toliko na Rhôně, již. od Avignonu, na stř. Labi pobl. ústí Muldy a v nejjiž. Norsku; nejrozšířenější pak je v pánvi Dněstru. Také v Asii a v Americe značně jich ubylo; přes to však se vyváží z Ameriky desetitisíce bobřích kožišin ročně. Rozlišuje se: vyškubaná (zba-

vená ostin), vysoko přistřižená neboli epilírovaná, nízce přistřižená, pak ostrá bobřina neboli s vrch. vlasem (s netknutými ostinami). Vyrábějí se z ní hlavně límce, čepice a lemování. Velmi často se napodobuje, na př. vačicí (biberette). Labský bobr se páří v únoru; v dubnu neb v květnu vrhá samička 2 až 3 srstnatá, avšak slepá mláďata, jejich oči se otevírají teprve po 8 dnech. — Katol. církev považuje bobří maso za postní pokrm. Germáni b-a obětovali; sev.-am. domorodci věří, že má nesmrtelnou duši. Lit.: Zíbrt, Bobr 1929.

Bóbr (Bobrawa), ↷ Bober.

Bobrek, předměstí Těšína, 2969 ob.

Bobrek, m. pod Bytomem (slezskopruské), 11.753 ob., železniční dílny a uhelné doly.

Bobrikov Nikolaj Ivanovič (* 1839, † 1904), r. gen. a generál. gubernátor fin. (od r. 1898). Byl odpůrcem autonomistických snah fin. R. 1901 zrušena samost. fin. armáda a Finové odváděni do r. vojska. Ruština prohlášena za úř. jazyk. R. 1903 se stal B. diktátorem fin., vzbuzoval však všeob. odpor a nelibost, takže r. 1904 byl zavražděn finským teroristou.

Bobrinez, m. v rus.-ukraj. gub. Chersonu, asi 16.000 ob. (1910), z toho 30% Židů, na silnici Jelissavetgrad—Nikolajev, obchod obilím a dobytkem.

Bobrinskij Vladimír Alexejevič, hrabě (* 1867), rus. státník, od r. 1906 člen Dumy, podporoval nacionalist. akcemi v Polsku a Haliči přiostření konfliktu mezi Vídní a Petrohradem před r. 1914 a za svět. v. pracoval v Ukrajině a Jugoslavii proti Němcům. Žije nyní v N. Sadu v Jugoslavii, kdež rediguje Věru a Věrnost.

Bobrka, p. m. v Haliči, asi 5700 obyv., větš. žid., 300 m n. m., při dráze Lvov—Černovice, s opevněným kostelem (z 15. století).

Bobrov, m. v župě oravské, 1120 ob.

Bobrov Viktor Alekséjevič (* 1842), rus. malíř a grafik.

z Bobrové, větev morav. rodu pánů ze Švábenic. Jm. podle vsi Bobrové v okr. novoměstském. Připomíná se ve 13. a 14. stol.

Bobrovecký, ps. Ambro Pictora.

Bobrovský Josef, ps. Jos. Šandríka.

Bobrowski Emil (* 1876), pol. social., lékař a pracovník v oboru nemoc. pojišt. R. 1919—29 člen sněmu.

Bobrowski Stefan (1840—1863), jeden z původců lednového povstání polského, člen Komitétu Centr. Nár. Padl v souboji s hr. Grabowským.

Bobrowski Tadeusz, ujec znamenitého spisovatele anglického Josepha Conrada (Konrada Korzeniowskiego), autor Pamiętników, vydaných r. 1900, které jsou zdrojem pro badání v dějinách polské kultury na východě i mládí Conradova.

Bobrujsk, m. v sovět. rep. Běloruské (gub. Minská) na Berezině, 43.000 obyv. z poloviny žid. (1910), obchod se dřevem a obilím. B. byl dříve pevností. Do B. v únoru 1917 byl z Borispole přestěhován I. český střel. prapor záložní. V B. založen Osvětový klub, jehož úkolem byla péče o mravní povznesení českého vojína pořádáním přednášek, divadelních představení, zakládáním knihoven, vydáváním časopisů, brožur, letáků a p. 27. července navštívil B. prof. T. G. Masaryk, jejž okázale uvítalo také r. obyv.

Bobruška obilná, ↷ Cephus pygmaeus.

Michał Bobrzyński.

Bobrzynski Michał, pol. dějepisec a politik (* 1849 v Krakově), od r. 1876 profes. práva tamtéž a p. ve Lvově; r. 1885 vůdce konservativců ve vídeň. říšské radě a v halič. zem. sněmu, 1908—14 halič. místodržitel, v květnu 1917 měl jakožto ministr za Halič prudký konflikt s Polským klubem pro otázku zvláštního postavení Haliče. Jeho dějiny Polska, psané realisticky a bez předsudků (Dzieje Polski 1891, přel. J. Bidlo) vzbudily velký rozruch.

Bobřané, starý název plemene polského, sídlícího v dol. Slezsku. V dějinách vystupují za Miška I. a Boleslava Chrabrého.

Bobřek, ↷ jetel hořký.

Bobří Indiáni, kmen ↷ Athabasků, záp. od jezera Athabaska (Kanada).

Bobří stroj, bobrovina (Castoreum), obsah obou žlaz (bobřích sáčků) u řiti ↷ bobra; hmota šedá, ostře páchnoucí, utišující křeče a oživující. Nejlepší druh je sibiřská.

Bobsleigh (angl.), sportovní nářadí na sáňkování; sestává ze dvou párů saní

Bobsleigh.

otáčivých a spojených dlouhým sedadlem. Bod otáčení jest nad středem prvního páru saní. Čtyři až 6 jezdců sedí

těsně za sebou rozkročmo. Na předním páru saní jsou namontována řidítka, na zadním brzdy.

Bobtnání, pochod, kterým určitá tělesa osvojují si tekutinu, aniž by to mělo vliv na jejich chemické složení.

Bobula Jan Nep., slov. žurnalista (nar. 15. III. 1844 v Lipt. Hrádku, † 1903 v Pešti). Byl polírem a stavit. v Pešti, kdež mu sňatek s dcerou tov. Pozděcha umožnil přístup do vysoké maďarské společ., které sloužil za nástroj k rozbití jednotného slovenského šiku. Zprvu matiční pracovník a přispívatel do peštskobudínských Vědomostí, odklonil se 1868 od vedení martinského a za vládní peníze založil tak zv. Mladou stránku slovenskou, k níž se připojil také Palárik a jiní. Založil tiskárnu Minervu a redigoval vládní Slovenské Noviny. Almanach Minerva (1869) je jedna z nejlépe tištěných knih slov. té doby. Jeho akce však byla brzo prozrazena a B. byl slov. společností odmítnut. Vydal také povídky (Cesty božie v ľudskom živote, 1864) a historii o Janošíkovi ve 2 sv. R. 1871 vydal spis Pomocné pokladnice, potreba a spôsob ich zakladania. Jeho žena Marina překládala hojně z maďarštiny a němčiny.

Bobule, ☞ ovoce bobulové.

Boby, ☞ bob.

Bocage (franc.), křoví, lesík; jméno četných franc. krajin: B. breton, patřící k dep. Ille-et-Vilaine; B. champenois v dep. Marneském; B. normand v dep. Calvados; B. vendéen v dep. Vendée.

Bocage Manoel Maria Barbosa du, port. námoř. důstojník, svob. myslitel a básník (* 15. IX. 1765 v Setubalu, † 21. XII. 1808), byl pro filosofické pojednání po způsobu Voltairově, Verdades duras, v němž popíral nesmrtelnost duše, r. 1797 na rozkaz inkvisice určitou dobu uvězněn. Byl jedním z nejvýzn. a nejvliv. členů básnické družiny Nova Arcadia, a jedním z nejpopulárnějších novějších básníků portug. Jeho spisy vycházely často; nejnověji je vydal Z. Braga.

Bocarić Spiro (* 1878), jugosl. malíř v Banjaluce. Známý hl. typ. scénami z bos. života, jakož i četnými portrety. Napsal také četné nov. články i referáty bos. časopisů.

Bocatius Jan z Horní Lužice, humanista v 16. st.

Bocas del Toro, přístav a hl. m. stejnojmenné prov. rep. Panama; 9759 ob. (1920), má význačný obchod s banány.

Bocca (it., množ. čís. Bocche), ústa, ústí, ústí řeky, záliv (na př. Bocche di Cattaro); bod, na kterém vytrysknou vulkanické hmoty, ☞ sopka.

Boccaccino Boccaccio, it. malíř (* kol r. 1467 ve Ferraře, † 1524 neb 1525 v Cremoně), kde kromě četných oltář. obrazů vytvořil své hl. dílo, fresky ze života P. M. v dómě.

Boccaccio Giovanni, jeden z nejv. ital. básníků, humanista (* 1313 v Paříži, † 21. XII. 1375 v Certaldo u Florencie), nemanž. syn florentského kupce Boccaccio di Chellino z Certalda (proto připojoval B. ke svému jménu vždy da Certaldo) a vznešené pařížské vdovy, jménem Gianna (Jeanne). Od r. 1325—40 byl v Neapoli; zde si dobyl r. 1333 lásky Marie de Canti d'Aquino, nemanž. dcery královy a choti dvořana. Inspirovala básně a psycholog. román „Fiammetta". B. pobyl r. 1345 v Ravenně a r. 1348 ve Forli, nato se trvale usadil ve Florencii, kde se těšil veliké vážnosti a byl pověřován také polit. posláním. R. 1362 prodělal nábož. krisi, kterou překonal s přispěním humanisty Petrarky, který jej přiměl k tomu, aby se nevzdával liter. a básnické činnosti. R. 1362 byl v Neapoli, r. 1363 hostem Petrarky, jenž marně usiloval pomoci příteli z finanč. nesnází. Od r. 1373 až do r. 1374 měl v kostele S. Maria di Badia ve Florencii přednášky o Dantově Božské komedii. B-ova četná díla jsou psána jednak it., jednak latinsky. Napsal Filocolo (1338—41), Filostrato (1338), Teseide (1341), dále Ninfale d'Ameto (1341), v prose a tercinech, alegorickou eklogu; Marie je opěvována v alegorické Amorosa Visione (1342), o 50 zpěvích v tercinech. Fiammetta (1343) jest exotický román, psychologicky velmi jemně provedený s úchvat. kouzlem řeči. Kulturně-historickou cenu má satira v prose na florentinskou vdovu Corbaccio neboli Labirinto d'amore (1355). Nejslavnějším dílem B-ovým jest Decamerone, sbírka 100 novel, spojených rámcovým vypravováním, jež básník dává vypravovati 10 osobám v 10 dnech (odtud řecké jméno). Látka Decameronu není nová, avšak B. ji nově zpracoval a pojal. Uzavírá do Decameronu celý společenský život své doby (elegantní, kultivovaný i život lidský), jako Dante pojal do Božské komedie život náboženský, politický a filosofický. Historicky a tragicky, komicky a satiricky, smyslově a protináboženský ohlašuje Decamerone novou dobu: renaissanci. Decamerone byl nesčetněkráte tištěn a několikráte přeložen do všech kulturních jazyků. — Latinsky napsal B. různá mythologická a histor. díla: Genealogie deorum gentium, De montibus, sylvis, fontibus, lacubus, fluminibus stagnis etc., De casibus virorum illustrium, De claris mulieribus.

Bocca della verità (it. „ústa pravdy"), antická maska chrliče v kostele P. M. v Cosmedin v Římě, která podle pověsti u Římanů zadržela při křivé přísaze ruku, vloženou k přísaze do úst. otvoru.

Boccale (it., džbán), míra pro kapaliny, různě veliká (0·68—1·83 l), před zavedením metr. míry bylo jí v It. velmi často používáno na odměřování vína, kořalky a oleje; v Řecku rovnala se 1 b. = 1/24 barile = 2·683 l.

Boccalini Trajano (1556—1615), ital. architekt a satirický spisovatel. Napsal: Ragguagli di centuria prima e seconda; Pietra di paragone politico.

Bocca Tigris, 4 km šir. ústí řeky Kantonu v Číně.

Bocche di Cattaro, záliv na způsob fjordu v Adriat. moři v již. Dalmacii, s m. Cattaro (Kotor); vznikl tím, že se ponořila dvě rovnoběžná podélná údolí, spoj. krátkými údolími příčními: nyní zálivy u Risano a Kotoru, resp. Topalu a Tivatu. Hloubky přibývá směrem k moři až do 42 m. Zálivy jsou ohraničeny vys. kopci. ⚲ Boka K.

Boccheri Luigi, skladatel (* 19. II. 1743 v Lucce, † 28. V. 1805 v Madridu), vstoupil jako virtuos na violoncello r. 1769 do kapely infanta Dona Luize v Madridu a stal se tam r. 1785 král. dvor. skladatelem; 1787—97 byl dvor. skladatelem Bedřicha Viléma II. Prus. Jeho jemně propracované kom. skladby jsou důležitým přechodem mezi J. Stamitzem a Haydnem.

Bocchetta, La, průsmyk Ligurských Apenin, se silnicí Novi-Janov, 780 m n. m. Již. odtud protíná dráha z Novi do Janova Apeniny tunelem dl. 8.3 km.

Bocchus, 1. král Mauretanie, napřed na straně svého zetě Jugurty Numidského, jejž r. 106 vydal. Dostal za to část jeho říše a stal se spojencem Říma. — 2. B., syn předchozího († 33 př. Kr.), se svým mladším bratrem, Bogudem, král a jako tento nepř. Pompejských; proto jej r. 49 uznal Caesar králem. Po smrti Caesarově byl stoupencem Antoniovým. Svého bratra zbavil trůnu.

Bock, od r. 1870 ve Francii znamená sklenku piva.

Böckh August (1785—1867), profesor v Heidelbergu a v Berlíně. Považoval filologii jako znalost starověku a zdůrazňoval v protikladu k idealismu Hermannovy školy materiální stránku filologie. Sepsal celou řadu důležitých filolog. děl.

Bökh Richard (1824—1907), syn výše uvedeného, statistik, řed. statist. úřadu berl. Jeho spisy se obírají hl. otázkami populačně-statistickými.

z Bockletů Karel Maria (* 1801 v Praze, † 15. července 1881 ve Vídni), klav. virtuos. Studoval v Praze u Pixise housle, u Dion. Webera komposici, u Závory a Tomáška hru klav. Odešel 1820 do Vídně, stal se tam houslistou v div. na Vídeňce. Dále věnoval se výluč. hře na klavír, vynikl dok. přednesem a hl. v pohotovosti v improvisaci. Byl renom. uč. hry klav., složil také někt. sklad. pro klav.

Böcklin Arnold (1827—1901), malíř, studoval v Belgii, Paříži a v Římě. R. 1859 vynikl po prvé svým dílem „Pan". Tento obraz mu pomohl z bídy. V letech 1860 až 1862 vyučoval na uměl. škole ve Výmaru, kde vytvořil další obrazy. 1862—66 žil v Římě a 1866—71 v Basileji, kde ozdobil svými freskami schodiště musea. Pak žil v Mnichově, kde vytvořil celou řadu moř. idyl. Jeho význam spočíval hlavně v síle tvůrčí fantasie. Byl především krajinářem a jako takový přirozeně dobře disponoval básnickou silou a kolor. nadáním. V pojetí figur byl poněkud silným, přes to působí dojemně jeho náb. obrazy. Téměř všechny sbírky Německa, Švýc. a Rakouska obsahují jeho obrazy, hlavně sbírky v Basileji, Berlíně, Mnichově a ve Vídni. Sbírka dodatečných obrazů se životopisem vyšla od H. A. Schmida (1892—1901).

Bocko, ⚲ Botzko Daniel.

Bocskai (Bočkaj), starý rod uherský ze 2. pol. 13. st.

Bocskai Jiří, rádce a tajemník císaře Maxmiliana II., přešel pak k Zápolskému.

Bocskai Lukáš, vojevůdce Jana Zápolského, zajat v bitvě u Tokaje a zastřelen r. 1527.

Bocskai Štěpán. Na sklonku 16. století, jsa vůdcem reformovaných, vedl boj proti císaři Rudolfovi II. Moc jeho soustředila se v městech vých. Slovenska. Po jeho vítězstvích připojilo se k němu i Sedmihradsko a stavové uherští, kteří ho r. 1605 provolali uherským knížetem. Také sultán turecký uznával ho za krále uherského. Konečně r. 1606 mírem vídeňským uznán i od císaře dědičným knížetem Sedmihrad a části Uher. Zemi pak mírem tím zajištěna svoboda. Štěpán B. však ještě téhož roku zemřel.

Bočarové (Bozzaris, Bocari), stará rodina bulharská v jižní Albanii, jejíž členové se vyznamenali v četných bojích s Turky. Nejvýznamnější byl B. Marco, (* 1788), který je v četných písních opěván pro svoje hrdinské činy. Bojoval na straně řecké a mnohokráte zvítězil nad Turky, ale padl v boji proti pašovi skaderskému r. 1823. — Také bratr jeho

Konstantin a strýc Panagrotis jsou známy svými bojovnými přepady tur. vojsk.

Boček Antonín (1802—1847), stavovský historiograf a archivář mor. Po přípravě na učitel. dráhu úředníkem u mor.-slez. guberniální registratury (1828), kdež pořádal bohatý materiál z 59 zrušených klášterů mor. Již tehdy a hl. pozd. jako amanuensis při knihovně olomoucké (1830) a první učitel jazyka a lit. české při stavovské akad. olomoucké (od 1831) získal přístup k bohatým fondům, dotud neprozkoumaným. V letech 1836—1845 vydal Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (do r. 1293; 5. sv. do r. 1306 B. připravený vyd. 1850 J. Chytil; dále pokrač. Vinc. Brandl). Byl mor. separatistou a snaha po oslavení minulosti mor. vedla B. k padělání někt. listin (zejména t. zv. Fragmenta Monseana). Psal více něm. Čes. sp.: Přehled knížat a markrabat a jiných nejv. důstojníků zemských v markrabství mor. (1850) dosti neúplný. Do Šemberova díla: Vpád Mongolů do Moravy (1841) přispěl statí O vítězi nad Mongoly. Výzkumem po archivech mor. a rak. nashromáždil mnoho listinného materiálu, nyní uloženého v mor. zem. archivu.

Boček Antonín (* 21. X. 1897 v Rosicích), it. leg. pl. č. 39, r. 6. Popraven 15. VI. 1918 na Monte Guardia. Ostatky jeho slavnostně převezeny do vlasti 24. IV. 1921 a uloženy na hřbitově olšanském.

Boček Čeněk, ps. Boh. Čermáka.

Boček Josef (* 1805 v Modletině u Malče, † 1868), štukatér v Praze; jeho syn Ludvík (* 1834, † 1887 v Praze), rovněž štukatér.

Bočitost nohy je zaviněna zkřivením kostí a otočením kolen směrem ven, takže nohy tvoří obrys písmene O. Bývá to též vlivem → křivice. Léčba je možna operací, někdy též ortopedií.

Bočka (rus.), dutá míra ku měření tekutin = 4.92 hl.

Bočko, ps. Andreje Bella.

Bočná palba, → palba.

Bočné zajištění, → zajištění.

Bočný pochod, → pochod (ve voj.).

Bočný voj, → zajištění.

Bod, 1. značka na konci věty, v starých nápisech za každým slovem; také za jednotlivými písmeny na znamení zkrácení. — 2. V geometrii základní nedefinovatelný prvek. V analytické geometrii udává se jejich poloha → souřadnicemi. — 3. V aritmetice značka pro násobení; dále označuje b. řadové číslice (na př. 5. přikázání) od základních. — 4. V hudbě značka pro staccato, je-li b. na pravé straně noty značí její poloviční prodloužení. V staré mensurální hudbě značil b. v kruhu ⊙ neb polokruhu ☾ trojstopý rytmus. — 5. Typografický bod, základ systému písma = 0·3759 mm, → písmolijectví, knihtiskařství. — 6. Ve fysice: b. mrazu, b. varu, b. tání, → teplo. — 7. B. tuhnutí, b. zvratu.

Bodák (bodlo, bajonet), bodná zbraň, zařízená k upevnění na pušku (pův. jen k nastrčení do hlavně). Čepel dlouhá 25 až 65 cm, jest buď plochá, nebo tří- až pětihranná, různě broušená. B. užíváno porůznu již v 17. st., poč. 18. st. zaveden ve fr. armádě a poté i v arm. ostatních.

Bodákový šerm, jako cvičení voj. a znamenitý prostředek tělovýchovný, zaveden poč. 19. st. v Něm., později i v ost. armádách, zejména v ruské.

Bodákový útok, → zteč.

Bodalka, Stomoxys calcitrans, moucha (čel. Stomoxyidae) s bodavým sosákem; podobá se úplně mouše domácí (která však nemá bodavého ústrojí).

Bodamské jezero, největší jezero sever. Alp, mezi Švýc., Badenem, Würtenberskem, Bavorskem a Vorarlbergem. 395 m n. m. 13½ km široké, 60 km dlouhé, největší hloubka 252 m, střed. hloubka 90 m, celková plocha 538.5 km². Ustálení půdy v okolí jezera není ještě dokončeno. Roč. změna hladiny jest asi 2 metry, nejnižší stav vody je v únoru, nejvyšší v létě. Obrovské vodní masy zmírňují okolní podnebí a tvoří tak uzavřené hospodář. území s velmi četnými produkty. Jezero je obklopeno krásnými místy a lesy. Rybářství je rovněž velmi vyvinuté. Od r. 1824 se silně vyvíjí paroplavba.

Bodarejevskij Nik. Kornilijevič (* 1850), známý ruský malíř, jeden ze zakladatelů realist. umění v malířství ruském. Jeho obr. Svatba na Malé Rusi jej proslavil.

Bodcovitý výběžek, → processus styloideus.

Bode, 1. levý přítok Sály, vzniká ze dvou pramenů: ze studené B. a z teplé B., délka 160 km, ústí u Nieuburgu. — 2. říčka ústící do Wippery.

Bode Joh. Elert (1747—1826), astronom na berl. akademii věd. Vyd. berl. astrom. ročenku a hvězdný Atlas: Uranoghaphia, sive astrorum descriptio (r. 1802 vyd.).

Bode Leopold (1831—1906), malíř, žák Becherův a Steinleho, maloval nábož. a genreové obrázky. Jeho hlavní význam spočívá v ilustracích.

Bode Wilh. v. (* 1845, † 1928), ředitel berl. musei, má zásluhy o výzkum středov. it. plastiky a holand. malířství, dobrý znalec uměl. průmyslu. Sepsal celou řadu katalogů a spisů.

Bode Wilh. (1862—1922), spisovatel, r. 1889 založil něm. abstinentní svaz a je

znám četnými spisy o Goetheovi a jeho okolí.

Bodecken Jan, malíř, činný v Praze I. ok. r. 1724.

Bodega (špan. sklep), vinný sklep, výčep vína; v moř. přístavech znamená sklad zboží; podpalubí.

Bodel Jean, starofranc. básník z Arrasu, † 1210, složil epos o sas. válkách Karla Velikého „Les Saisnes", napsal též mnohé lyrické spisy. B. je snad totož. s Jean Bedelem, autor. devíti drsných povídek.

Bodenbach, ♀ Podmokly.

Bodenbach Kristian, malíř v Praze, ok. r. 1724.

Bodenstedt Friedrich v. (1819—92), básník, žil v Něm., Rus., Persii atd. Přeložil celou řadu ruských a per. spisů. Napsal Tisíc a jeden den v Orientě (1850). Překl. Shakespearea, psal pův. básně, tragedie, romány a různá díla životopisná.

Bodeova řada, geom. řada 1, 2, 4, 8, dosazena na vzdálenosti planet od slunce, jichž poměr hodnot přibližně vystihuje.

Bodický Michal (* 25. IX. 1852 ve Špáné Dolině), děkan ev. teol. fak. v Bratislavě, byl ev. knězem v Pondělku a Krajném. Napsal Historii cirkve evanj. a. v. Pondelskej (1880) a Životopis Jána Kollára (1893). Byl dlouhá leta literárním kritikem a historikem, psal do časopisů a kalendářů a účastnil se čile veřejného života. Za své zásluhy o ev. církev byl jmenován čestným doktorem Husovy fakulty v Praze.

Bodický Samo (* 1850), slov. lidový povídkář a překladatel, ev. farář.

Bodin, král srbský (1081—1101), syn krále Michala zetského. Když Bulhaři povstali (1093) proti Byzancii, poslal jim král Michal na pomoc vojsko pod vedením B. a Bulhaři jej u Prizrenu provolali carem bulh. Po potlačení povstání B. zajat. Po úmrtí krále Michala r. 1081 nastoupil vládu a rozšířil svoje panství na Rašku, Bosnu a Hum.

Bodin Jean (1530—96), fr. public., pův. učitel práv, pozd. advokát v Paříži. Jeho hl. dílo De la république je prvním pokusem o státnickou nauku. Jeho Démonomanie ukazuje sklony k víře v ďábly, démony a v astrologii.

Bodinus Elias, saský paedagog na poč. 17. stol. autor spisu „Didaktika", který dal Komenskému podnět k sepsání stejnojmenného díla.

Bodio Luigi (1840—1920), it. statistik. Ředitel král. statist. kanceláře v Římě.

Bodjanškyj Osyp Maksymovyč (1808—1876), slavista a ukraj. dějepisec, dř. prof. Moskevské univ. Vydal celou sbírku materiálů z dějin Ukrajiny (Istorija Russov, Istočniky malorossijskoj istorii, D. Bantyš-Kamenškeho, Lětopisnoje pověstvovanije o Maloj Rossii, A. Rigelmana a jiné). Přel. do ruštiny práce Šafaříkovy: Slovanské starožitnosti a Slovanský národopis.

Bodláček, ♀ Centaurea benedicta.

Bodláček G., ps. J. Kubelky.

Bodlák, označuje v lidovém názvosloví všechny pichlavé rostliny z čel. složnokvětých (Compositae), tedy příkl. rody Carduus, Cirsium, Carlina atd. V názvosloví vědeckém patří toto jméno pouze rodu Carduus. U nás hojný je b. obecný (C. acanthoides) nebo b. nicí (C. nutans).

Bodlák J., ps. Julia Myslíka.

Bodlák Prokop, ps. ♀ K. V. Raise.

z Bodlákova Prokop, ps. ♀ K. V. Raise.

Bodlákový n. **ondřejský řád** (kříž) ve Skotsku; zal. r. 1687, nyní anglický řád, kromě krále má jen 16 členů; na oblé zlaté minci se sv. Ondřejem je heslo: Nemo me impune lacesset (Nikdo mne nedráždí, aby nebyl potrestán); stužka zelená.

Bodley Thomas Sir (1545—1613), angl. státník a učenec, původně dipl. král. Alžběty, od r. 1596 soukromník, který celý svůj čas a majetek věnoval universitní knihovně v Oxfordu.

Bodloplev, ♀ Tragus racemosus.

Bodmerei (něm.), contrat à la grosse (franc.), bottomry (angl.), určitý druh lodních zápůjč. ve středov. používaných.

Bodnár Julius (* 8. X. 1870 na Uderine), slov. ev. senior ve Vrbovém; stál od mládí v prostředí kult. ruchu na záp. Slovensku. Jako nadšený folkloristický sběratel a spisovatel udržoval už před válkou styky s č. a mor. vědeckými ústavy. Celý kult. a hosp. život svého působiště vylíčil v obsáhlé monografii Myjava (1911), do níž přispěli mnozí pracovníci tohoto probudilého kraje. Napsal životopisy J. M. Hurbana (1925) a gen. Štefánika (1920 a 1921) a přispíval do slov. časopisů statěmi národopisnými. Vydával také cenné sešitky pro mládež. Po převratě se zúčastňuje čile veřejného života ve sborech autonomních, vědeckých a církevních.

Bodnár Zikmund (1839—1907), maď. lit. historik. Napsal: Dějiny maď. literatury, jakož i menší studie z tohoto oboru.

Bodo Matěj, slov. spisovatel 18. stol., rodák z Rim. Soboty. Stal se jedním z nejl. prokurátorů v Uhrách, pozd. jmenován inspektorem církví gemerských. Lat. sepsal spis o trestním právu uher. (1757). Sbíral slov. písně, které vydal r. 1743. Napsal: Obrana křesť. náb. a Poutník (na způsob Komenského Labyrintu).

Bodoni Giambattista (1740—1813), ital. knihtiskař. Známy jsou jeho výtisky

klas. děl: Homér, Horác, Anakreon, Vergil, Danté a Otčenáš ve 155 řečích. Sp. Manuale typografico (1818). Lit. Kaláb M., B. G. (1928).

Bodrici, → Obodrici.

Bodrog, přítok Tisy, na Podkarp. Rusi, ústící u Tokaje.

Boe François Silvius, de la (1614—1672), holandský lékař. První podal vědeckou teorii tuberkulosy. Hl. dílo: Disputationum medicarum decas (1663).

Boeck Carl Wilhelm (1808—1875), norský chirurg a dermatolog. Podal cenný nárys therapie malomocenství a kožních (i pohlavních) nemocí. Boeckova nemoc → norský svrab.

Boehle Fritz (1873—1916 ve Frankfurtě n. M.), něm. malíř a grafik. Tvořil malby historické a genrové, i dřevoryty ve stylu 16. stol. Hl. díla: Kopající rolníci, Mnich v lese, Adam a Eva, Kristus na kříži, Homér a Řekové, Hoch vedoucí koně. Lit.: F. B. (1925).

Boehm Josef Kamil (1828—1862), český sochař. Hl. díla: Záboj, Pomník padlých z 1848—9, Smrt Jana Lucemburského, sv. Václav a j.

Boehmeria, Jacqu., rod. čel. Urticaceae (kopřivovitých), rostoucí asi v 45 druzích v tropech. B. nivea 3—4 m vysoká rostlina z Asie, poskytující v prům. zužitkovatelné lýko.

Boehn Hans Mathias Ludwig (1853), něm. generál ve svět. válce na západní frontě (7. armáda).

Boendale Jan, van (1280—1351), holand. básník, kancel. písař m. Antverp. Sepsal brabant. dějiny.

Boemo il Divino, → Mysliveček.

Boennecken, Heinrich (* 1862), prof. zub. lékařství na něm. univ. v Praze.

Boerescu Vasil (1830—1883), rum. státník, prof. obchodního práva v Bukurešti, založil liberální list Nationalul, pracoval s úspěchem v parlamentu, byl ministrem financí a zahran. záležitostí. Sepsal četná odborná díla.

Boerhaave Hermann (1668—1738), holandský medik, jeden z nejznámějších lékařů své doby.

Boerové, → Burové.

Boeswillwald Emile (1815—1896), franc. architekt, konservátor starého umění. (Katedrála v Orléansu, Timgad v Alžírsku a mn. j.) Syn a spolupracovník jeho Paul specialisoval se výhradně na renovace starých chrámů.

Boethius Anitius Manlius Torquatus Severinus (480—525), řím. státník a filosof, ministr krále Otrogotů Theodoricha; později podezírán, vězněn a popraven. Ve vězení sepsal své známé De consolatione philosophiae, poučuje zde o překonávání nesnází stoickou filosofií.

Boethius Hector (1465—1536), skotský duchovní, autor lat. psaných skotských dějin.

Boethius Simon (* 1850), švéd. politik a dějezpytec. Univ. prof. v Upsale, konservativní člen sněmovny.

Boéthos, řecký sochař z 2. st. př. Kr., tvůrce proslav. díla Chlapec s husou.

Boettinger Hugo (pseud. Dr. Desiderius) (* 30. IV. 1880 v Plzni), český malíř, žák um. prům. šk. a akad. výtv. um. v Praze, člen Mánesa. Maluje něžně barvité a lehce podané půvabně idylické komposice, hlavně z křehkých ženských těl. Je také plodným karikaturistou veselého, bodrého vtipu a svěží výrazné charakteristiky. V Mod. galerii v Praze: Podobizna F. Šimona, Podobizna umělcovy choti.

Boeuf (franc.), vůl, také hov. maso. B. à la mode, b. au naturel, různé druhy přípravy.

Boffrand Germain (1667—1754), franc. stavitel rokokových paláců a renovátor starých staveb. Hl. dílo pařížský arsenál, justiční palác a oprava Notre Dame.

Bogajevskij Afrikan Petrovič, donský ataman. Po pádu gen. Krasnova v únoru 1919 zvolen atam. vojska donského. 1920 byl gen. Denikinem jmenován předsedou parlament. vlády jihorus., později sloužil u → Wrangela a spolu s jeho armádou emigroval do ciziny.

Bogajevskij Konstantin Fedorovič (nar. 1872), ruský malíř-krajinář. Slavné jsou jeho krimské genry.

Bogar Jan (* 1876), č. spisovatel. Kaplanoval na různých místech, nyní člen řádu Milosrdných. Napsal básně: Pane, smiluj se nad námi (1916), Ejhle člověk (1924), prosu: Vítězná píseň (1919), Ten to stvořil. Mimo to četné překlady.

Bogarodzica (neb Bogorodzica), nejst. ze zachovaných písní polských, známá z textu napsaného poč. 15. stol., ačkoliv povstala daleko dříve, neboť se připisuje její autorství sv. Vojtěchu. Píseň tato byla velice populární; pod Grundwaldem ji zpívalo veškeré polské rytířstvo před bitvou. Po prvé byla vytištěna r. 1506.

Bogašinović Petar, chovatský básník v 17. stol.

Bogdan I. (1350—62), vév. moldavský,

Bogdan III. (1504—1517), vévoda moldavský, vládl pod záštitou moci Turecka.

Bogdan IV. (1568—72), vévoda moldavský, hledal záštitu u Polska, čímž si znepřátelil Turky tak, že ho sesadili. Bogdan

uprchl do Ankony, kdež byl pro kacířství utopen.

Bogdan (Bogdani) Jakub, malíř z Velké Hatiny na Slovensku. Odešel do Anglie, kde žil delší dobu ok. roku 1700. Maloval zvláště květiny, ovoce a ptáky. Obrazy jeho byly velice oblíbeny a zdobily i královské paláce.

Bogdan Joan (1862—1919), profesor slov. filologie na rum. univ. v Bukurešti. Napsal četné vědecké spisy z tohoto oboru něm. a rum.: Über die Sprache der ältesten moldavischen Urkunden (1908), Documentate lui Stefan cel Mare (1913), Cronice inedite atiugatoare de istoria Romînilor (1902) a j.

Bogdan, m. v Rumunsku, 3000 ob. Zlaté a stříbrné doly.

Bogdan-Duică Gheorghe (* 1865), literární historik rumunský.

Bogdanow Antoni (1834—1896), zoolog ruský. Studia universitní ukončil v Moskvě, kde byl r. 1863 jmenován profesorem university. Založil četné vědecké společnosti a napsal mnoho prací ze svého oboru. Spisy: O moskowskim kurhannom plemieni.

Bogdanov-Bělskij Nikolaj Petrovič (* 1868), rus. malíř. Vynikl svými obrazy ze života sel. školy: Ústní počet (Tretj. gal.), Nedělní čtení (R. mus.) a Návštěva nemocného učitele. Po říjnovém převratu 1919 B. emigroval do ciziny.

Bogdanov Sergěj Michaljovič (* 1859), národohospodář a agronom ruský.

Bogdanovič Ippolit Fedorovič (1743 až 1803), ruský básník ze školy Deržavinovy.

Bogdanović Konstantin (1811—1854), zn. srbský právník, 1848/9, tajemník biskupa Rajačiće, posléze advokát v Novém Sadu. Napsal mnoho odb. spisů, nejdůležitější: Istoria srpskog ustava (1861).

Bogdanovič Modest Ivanovič (1805—82), rus. gen. a voj. historik. Sp.: Vojennyj encikloped. leksikon. Psal mnoho zvl. o válkách napoleon. Česky vyšly jeho Dějiny vlastenské války 1812 (1872).

Boggeveld, pohoří v Kapsku (jižní Afrika), jehož část tvoří zn. Black-Mountains, (Černé hory). Pak i kapské provincie: B. teplý, studený (hornatý), dolní (chov dobytka).

Boghar, m. v Alžírsku, 3000 ob. Fosfátová ložiska a franc. pevnost.

Boghasköi, turecká vesnice v Angoře. V blízkosti byly r. 1906 prováděny arch. vykopávky, kterými se dokázalo, že zde bývalo město Chatti, sídlo hethitské. Klínové písmo pochází na zde nalezených deskách z X. st. př. Kr., je psáno částečně v řeči babylonské a částečně v řeči hetitské dokázané právě na základě těchto nálezů v Boghasköi. Lit.: Dr. B. Hrozný: Die Sprache der H. (1916).

Relief postavy nalezené v Boghasköi.

Bogislav I. (zemřel 1187), vévoda pomořanský, man Barbarosův.

Bogšić Baltazar (1840—1908), právník, 1860 profesor slovanského práva v Oděse. 1893—99 ministr spravedl. na Černé Hoře, napsal mimo Občanské právo černohorské, jež nabylo platnosti 1888, též Sbírku právních zvyků Jihoslovanů (chorv., 1874), Asperçu des traveaux sur le droit coutimier en Russie (1879) a j.

Bognerová Jindř. (* 1816 v Pešti), zpěvačka Stavovského divadla v Praze od r. 1850.

Bogoduchov, m. v Rusku, gub. Charkov, 14.000 ob.

Bogorodickij Vasilij Aleksejevič (nar. 1857), ruský jazykozpytec.

Bogović Mirko (1816—1893), chorv. básník vlastenecké lyriky (Smilje i kovilje 1847; Domorodni glasi 1848; Vinjage 1861 až 1868 a dramat (Stjepan, posljedni kralj bosanski 1857, Frankopan 1856).

Bogorov Ivan Andreev (1818—1892), bulh. učitel, lékař a filolog, autor první bulh. mluvnice (1844, Bukurešt), vydavatel bulh. nár. písní, red. Cařihradské knihovny, hl. pak autor Francouzsko-bulh. a bulh.-franc. slovníku (Vídeň 1869, 1871), jakož i Bulh. slovníku (Ruščuk 1882). Ve svých brusičských a pravopisných názvech zacházel někdy příliš daleko, ale celkem se jeví jako typický představitel odporu proti cizím vlivům v bulh. jaz. po osvobození.

Bogučar, m. v Rusku, gub. Voroněž, 5000 ob.

Boguski Józef Jerzy (* 1853 ve Varšavě), prof. technologie chemické na technice ve Varšavě, vynikající badatel z oboru dělostřeleckého, autor četných prací fysikálních, chemických a technolog., specialista v oboru třaskavin a výbušných látek, v kterémžto odvětví se hlavně za světové války na Rusi uplatnil. Za své veliké zásluhy jmenován roku 1906 čestným doktorem filosofie Jagiellońské university.

Bogusławski Stanislaw (1805—1870), spisovatel div. her. Napsal: Stará romantyczka (1848), Krewni (1840), Lwy

i lwice (1843). Jeho sebrané spisy Komedie originalne vyšly 1849—67, (4 sv.).

Bogusławski Wilh. Jozef (1825—1901), polský historik. Hl. díla: Dzieje Słowianszczyzny połnocno-zachodniej. Rys dziejów serbołużyckich.

Wilh. Bogusławski.

Bogusławski Władysław (1838—1910), význačný kritik literární a divadelní. Jeho studie, uveřejňované od r. 1860 v časopisech varšavských, později hlavně v Bibljotece Warszawskiej, kterou redigoval do r. 1890, měly rozhodující vliv na smýšlení obecenstva a neztratily do dnešních časů ničeho na své ceně, vyznamenávajíce se zejména hloubkou myšlenek a analysou psychologickou; jsou nevyčerpatelným zdrojem materiálu pro další práce vědecké a pro studium tehdejších poměrů.

Bogusławski Wojciech (* 9. IV. 1757 v Glinné v Polsku, † 23. VII. 1829 ve Varšavě), pol. dramaturg, tvůrce národního dram. umění (ojciec sceny narodowej). R. 1783 byl jmenován ředitelem Nár. divadla ve Varšavě. Z jeho popudu založena r. 1811 první dram. škola. Napsal asi 80 div. her. Jsou to většinou překlady a předělávky. Nejdůležitější jsou: Henryk VI. na łowach, Dowód wdzieczności narodu, Cud czyli Krakowiacy i Górale, a Spazmy modne. Překládal rovněž hry Molièrovy, některé spisy Diderotovy, Lessingovy, Sheridanovy a Shakespearovy. Napsal dějiny Nár. div. varšavského p. t. Dzieje Teatru Narodowego.

Bognor, m. a mořské lázně v Anglii, v hrabství Sussexu, 13.302 ob.

Bogolěpev Nikolaj Pavlovič (* 1846, † 1901), rus. státník.

Bogoljubov Alekséj Petrovič (* 1824, † 1896), ruský malíř.

Bogoljubov Efim Dmitrijevič (* 1889), mistr šachu. Po vítězství na ochotn. turnaji v Petrohradu r. 1914 účastnil se mezinár. turnaje v Manheimu. Za svět. války byl internován v Něm., zde stal se šach. profesionálem. 1925 zvítězil na mezinár. turnaji ve Vratislavi, téhož roku zvítězil na mezinárod. turnaji v Moskvě. Dříve patřil B. k „hypermodernismu" v šachu, v poslední době hlásí se ke klasické teorii Čigorinově. Napsal Vybrané partie Čigorina, 1926. Vybrané partie B., vydala Kniga v Leningr. Lit.: Tartakover, S. Ultrasovremennaja šachm. partija, seš. I. L. 1826. Réti, R. Novyje idei v šachm. igre, M. 1924.

Bogorodsk, okr. m. v gub. moskevské, má 20.0000 ob., textilní průmysl; leží na dráze Moskva—Nižnij Novgorod.

Bogos, hamitský národ, asi 18.000 duší, v it. kolonii Eritrea, pastýři, zemědělci a vůdci karavan. Jsou většinou mohamed. Hl. m. Keren.

Bogoslovskij Zavod, měď. hutě v gub. permské na Urálu, 4000 ob.

Bogotá, dř. Santa Fé de B. Hl. m. jihoamer. Kolumbie. 143.993 ob. 2610 m n. m. na plošině bogotské; sídlo presidentovo a centrální vlády, má většinou jednoposchoď. domy (z obavy před zemětřesením). V blízkosti je krásný vodopád Toquendama.

Bogović Mirko (1816—1893), chorvat. spisovatel, místonotář a báňský komisař. R. 1841 počal psáti verše (Ljubice, „Smilje a kovilje"), pak novely a pracoval současně politicky i žurnalisticky. R. 1852 zal. čas. „Neven", napsal drama Stjepan, posljednji kralj bosanski (1857), tragedii Frankopan (1856) a nejlepší dílo trag. Matija Gubec, kralj seljački. Od r. 1871 rada chorv. min. v Budapešti.

Bogrov Dmitrij Grigorijevič, provokatér a vrah minist. předsedy P. A. Stolypina. Po ukonč. studií na kyjev. univ. přimkl se k anarch. komunismu, sloužil v taj. policii a zradil řadu revolucionářů. 1911 v době slavnost. představení v kyjev. opeře v přítom. carově B. smrtelně postřelil Stolypina, začež divis. soudem odsouzen k smrti a oběšen.

Bogucka z Jodkiewiczu Marja (* 1884), polská zpěvačka. Studovala ve Varšavě a Italii. Od r. 1903 až do r. 1907 byla angažována ve Velké opeře ve Varšavě. od r. 1908 působila u Nár. divadla v Praze.

Bogulma (Bugulma), z tatar. sídliště vzniklé kraj. hl. m. B. v ruské gub. Samara, as 10.000 ob., značný obch. ruch.

Bogumilové, ke konci 11. stol. vzniklá gnosticko-asketická sekta v Bulharsku.

Boguski Jozef Jerzy (* 1853), prof. polytechniky ve Varšavě, badatel v chemii a v chem. technologii, hlavně o výbušných látkách.

Boháč Antonín, PhDr. (* 1882), český statistik. Od r. 1912 pracuje v oboru statistickém a po převratu povolán do St. úř. statistického. Získal si značné zásluhy o organisaci prvního sčítání lidu v ČSR (1921), které také vědecky zpracoval. Uveřejnil četné práce z oboru statistiky a soc. věd. v Čs. Stat. Věstníku i samostatně. Člen syn. výboru českobratrské církve a redigoval revui Kalich a Kostnické listy. Sp.: Sídla a statistika slov. národů, Boj o české menšiny (1912), Hosp. a soc. poměry obyv. ČSR. ve světle sčítání (1923) a č. j.

Boháč Jan Ant., MUDr. (1724—1768), profesor univ. v Praze. Studoval v Padově, Montpellieru, Paříži a navrátiv se do Prahy, promován doktorem lék. (1751) Byl prvním, který používal elektřiny v lékařství. Při lékařství ale neustal pěstovati vědy přír. a r. 1752 jmenován prof. přírodop. na universitě pražské. Jeho dílo: De quisbusdam animalibus marinis eoromque proprietatibus vel nondum vel minus cognitis (1761) zjednalo mu slávu světovou. Staral se též o zvelebení hornictví a položil základy k bud. botanické zahradě, dokončené jeho nástupcem Mikanem. Vydal mnoho odb. spisů, z nichž nejcennější, přírodopis Čech, se bohužel ztratil. Lit.: Pelcl: Abbildungen III, Haškovcova Revue 1912.

Boháč Josef (* 1893), malíř krajinář, žák Thieleův. Studoval v Italii a Paříži; vystavoval svoje práce r. 1924 v Domě umělců v Praze.

Boháč Josef, sochař. Z jeho prací nejznám. poprsí prof. dra Slavíka a konsula Szalatnaye.

Boháč Maxmilian (* 1883), malíř-potrétista, žák Schwaigrův. Z jeho prací: Zchudlý muž. Výstava r. 1924 v Praze.

Boháč Tomáš, universitní mědirytec ve Vídni ok. r. 1742, * v Čechách. Pro barona Vunšvice ryl „Svatou rodinu“ s českou modlitbičkou. Rytinu podrobně popisuje Dlabač.

Boháč Václav, Ph. Mr. (* 1874 v Hradci Král.), zaklad. a iniciátor P. V. Veletrhů, o jejichž uskutečnění si získal obrovské zásluhy. Založil řadu družstev a syndikátů, napsal velké množství propagačních a národohosp. článků. Komunální pracovník pražský. Sp. Lékárnické manuale.

Boháček Karel (* 4. VIII. 1886 ve Velkých Zamachách, † 23. VIII. 1928 tamtéž), český malíř; žák akademie v. um. v Praze; člen Výtv. odb. Uměl. Besedy. Maloval krajiny a komposice s počátku pod vlivem Preislerovým, v nichž vyjadřuje tichý stesk a hladovou smutnou touhu po životě. Zemřel dříve než jeho dílo plně vyzrálo.

Boháček Miroslav, JUDr. (* 1899), profesor římského práva na univ. Komenského v Bratislavě. Spisy: Římské právní prvky v právní knize brněnského písaře Jana (1924), Note esegetiche (1924), Ademptio legati (1925).

Bohatina, bohatá část rudné žíly.

Bohatýr, hrdina, statečný, v „Bylinách“ opěvovaní hrdinové.

Bohdan, ↷ Theodoros.

Bohdanecký Eduard (* 20. II. 1846 v Nechanicích, † 8. VIII. 1914 v Praze), český žurnalista. R. 1879 byl členem red. Skrejšovského Slov. Listů, 1881 přestoupil do redakce Nár. Listů, kdež setrval až do své smrti. R. 1910 vydal (u Otty) „Místní Slovník slovanský v odcizovaných i cizích krajích“. Jest to důl. pomůcka ke stanovení správných slovanských jmen v krajích zněmčených a pomaďarštěných.

Bohdanecký Josef (* 1848), český lesnický spisovatel.

Bohdanecký z Polehrad, ↷ Polehradský.

Bohdaneč, město v okr. pardubickém s 1550 č. obyv. Známé slatinné lázně rašelinové. Zemědělství a rybnikářství. Rozsáhlé lesy. Větrná smršť 4. VII. 1929 způsobila tu obrovské škody. B., t. j. Bohdankův dvůr patřil ke hradu Blatníku. R. 1377 v majetku kl. Opatovského, po jeho zničení (1421) připadl Kunět. Hoře, Perštýnům a od r. 1536 komoře král. Po velkém požáru v r. 1772 znovu vybudován. Rozkvět tohoto města se datuje od r. 1897, kdy založeny lázně, dnes tak proslulé.

Bohdanečtí z Hodkova, rytířská rodina česká. Vynikl z nich Adam Abraham, zakladatel zámku Adersbachu, čelný činitel v českém povstání († 1620).

Bohdanowicz Karol (* 1867), známý polský cestovatel. Byl dlouhá léta v Asii, studoval hlavně sever. Persii, sev. Turkestan, vých. Tibet a Pamir, vypravil se pak přes sever.-vých. Sibiř a Mandžurii až na Kamčatku (1886—1898). V Sibiři objevil čelná zlatonosná ložiska. O svých cestách a nálezech, uveřejnil četná pojednání. V letech 1902—1919 byl prof. Instytutu Górniczego v Petrohradě a ředitelem ruského geolog. ústavu, nyní je prof. Báňské Akademie v Krakově.

Bohemarius, Bohemarius minor, Bohemář, věcné lat. české slovníky z doby Karla IV. Jsou složeny v hexametru a sledují účely mnemotechnické.

Bohême (franc.) a Bohème nebo Bohémien, Čech, též cikán; od Murgerových Scènes de la vie de B. — Označení pro umělce, literáty — bohémy.

Bohemia, něm. časopis v Praze, od. r. 1828 jako zábavný, od r. 1848 polit. časopis.

„Bohemians" (AFK. Vršovice), známý pražský sportovní klub, který si zjednal hl. v cizině zvučné jméno svým zájezdem do Australie.

Bohemica, cizojazyčné spisy, jednající o Čechách.

Bohemismus, český obrat, užitý v jazyku cizím.

Bohemund (Boemund), nejst. syn normanského vévody Roberta Guiscarda (1065—1111), vybojoval si vév. Tarentské, byl účastníkem první křižácké výpravy a obdržel Antiochii.

Bohinjec Petr (1864—1919, slovinský spisovatel.

Bohlen Peter (1796—1840), prof. v Královci; německý orientalista. Překládal ze sanskrtu.

Böhm, původně starý český groš; později B. ve Slezsku stříbrný groš.

Böhm Alois (* 1899), čes. spisovatel. Sp. Němá (1920).

Böhm Amadeus Václav (* 1769 neb 1771 v Praze, † 1823 v Lipsku), mědirytec. Učil se ve Vídni u Kohla. Od něho asi 200 rytin; z nich sv. Pavel podle Škréty, Madonna podle C. Dolce a j.

Böhm-Ermoli Eduard, svob. pán (* 21. II. 1856 v Anconě), rak. vojevůdce, od r. 1911 velitel 1. sboru a velící generál v Krakově; velel od počátku války 2. armádě, napřed v Srbsku, potom v Haliči, kde dobyl 22. června 1915 Lvova a vedl jako generál-plukovník 1917 letní ofensivu proti Rus. Od 2. února 1918 jako pol. maršálek vedl koncem února pochod do Podolí a obdržel 9. dubna 1918 vrch. velit. v Ukrajině.

Böhm Jan, malíř; žák Brožíkův. Na výstavě Uměl. besedy 1900 vzbudily pozornost jeho práce: Starý archivář, Moravanka, Tůň.

Böhm Jindřich Hanuš (1839—1916), napsal četná libreta českých oper (Zakletý princ, Drahomíra) a mnoho jich přeložil.

Böhm Josef (* 1790 v Lokti, † 1. dubna 1861 v Praze), akadem. malíř krajin a květin.

Böhm Josef (* 9. I. 1834 v Praze), člen orkestru dvorní opery ve Vídni r. 1868.

Böhm Josef Daniel (1794—1865), sochař a medailleur. Žák Thorwaldsenův. Ředitel rytecké akademie ve Vídni a navrhovatel četných rak. mincí (J. D. B.). Rodák z Vlach Spišských. Lit.: Slovenská čítanka (1925).

Böhm Josef Jiří (* 1807 v Praze, † 26. ledna 1868), šk. rada a prof. astronomie.

Böhm Josef Kamil (1828—1862), sochař a autor sousoší Rud. Habsburského, které pracoval v Praze.

Böhm Ladislav (* 1886), čes. žurnalista a spisovatel.

Böhm Vavřinec (* 1787), č. sochař, působil ve Vídni.

Böhm von Bawerk (1851—1914), rak. státník a národohospodář, 1884 prof. národ. hospod. v Innsbrucku, 1897—98 a 1900—1906 fin. min., nakonec vicepres. víd. ak. věd; napsal spis Kapitál a kapitálový úrok. Sebrané spisy vydal F. X. Weiss (1924). Jako teoretik náležel s Bengerem Wieserem a j. k zástupcům rak. nauky o hraničním užitku.

Bohmann Karel Ant. (* 1806 v Rumburku, zemř. 21. března 1854), majitel uměleckého závodu po otci Petrovi do r. 1844.

Bohmann Petr, mědirytec v Praze. † 2. III. 1817 v stáří 49 r.

Böhme František Magnus, hudeb. spisovatel, učitel na konservatoři ve Franfurtě n./Moh.

Böhme Jakub, theosof, (* 1575, † 1624), jako obuv. mistr. Napsal 21 spisů, v nichž středem jeho úvah jest otázka vztahu zla na světě k Bohu. Za povážlivou prostoduchostí a jazykovými svévolnostmi spisů jeho nalezneme bohatství hlub., nábož. cítění a též uvědomění důl. filosof. otázek. První sbírku B. spisů obstaral H. Bethe (1675). Lit.: P. Hankamer, Jakob B., Gestalt u. Gestaltung (1924).

Böhmer G. (* v Hirschbergu ve Slezsku), mědirytec, ok. r. 1740 ryl portrety vynikajících Slezanů.

Böhmer Johann Friedrich, (1795—1863), něm. historik a vyd. pramenů: Regesta imperii, Fontes rerum germanicarum.

Böhmeria ☞ Ramie.

Böhmerwald, ☞ Šumava.

Böhmisch Aicha, ☞ Český Dub.

Böhmisch Kamnitz, ☞ Česká Kamenice.

Böhmisch Krumau, ☞ Český Krumlov.

Böhmisch Leipa, ☞ Česká Lípa.

Böhnel Miroslav Bedř., PhDr. (* 1866,) prof. reálky, spisovatel na Vinohradech. Líčí až příliš realisticky spol. a zvl. studentský život pražský, jeho spodní proudy, vášnivá dobrodružství krve a zrůdné chápání života. Vydal: Běžící film a j. novely, Výkřik a j. novely, Přátelství (1908), Pan Trikolet (komedie), Neřest (1922), Chlapík (1923), Zvěřinec (1925), Vysněná (1927) a j. Sebrané spisy vyd. nakl. Sfinx Omlazený, 1926, Nemravní, 1927, 2 v. Rašení 1928, Vinohradští 1928, 2 v.); od r. 1926 redig. sbírku Čeští beletristé.

Bohnice, ves severně od Prahy na pr. břehu Vltavy, býv. zemanství (č. 1) se starodávným kostelem sv. Petra a Pavla z r. 1158, v nynější podobě přestavěným r. 1673. Získala valně vystavěním zemského ústavu pro choromyslné v r. 1912 s novým vlastním ústavním kostelem a připojením k Velké Praze. Kdežto r. 1880 čítala pouze 424 ob., bylo napočítáno při sčítání lidu 1921 obyv. 3150. Ke konci r. 1929 čítal ústav 2375 chorých.

Bohnický Jindřich, český rytíř, který vedl boj proti Pražanům. R. 1517 byl od nich kdesi u Jičína dopaden a zajat. Hlava jeho pak vystavena po několik let na mostecké věži malostranské.

Bohomolec Franciszek (1720—1784) pol. publicista a dram. spisov. Vstoupil do řádu Jesuitů. Po ukončení studií v domovině i cizině (Římě) přednášel nauku o řečnictví na jesuitských školách. Později obdržel hodnost a titul král. rady (1773). Z počátku psal různé hry pro školní divadla, čerpaje hlavně z komedie vlašské a francouzské. V druhé řadě pak již píše pro nově otevřený Teatr Narodowy ve Varšavě. (Małżeństvo z kalendarza, Staruszkiewicz, Pan dobry i j.). Jeho příklad a úspěch povzbudil i jiné spisovatele a vliv jeho působil příznivě na rozvoj polské veselohry. Současně byl red. Monitora (v letech 1765—85) a měl za spolupracovníky nejlepší spisovatele polské tehdejší doby. Připisuje se mu též autorství proslulého díla Kurdesza nad Kurdeszami.

Bohorič Adam, oprávce slovinského pravopisu a skladatel první slovinské mluvnice v XVI. stol.

Bohorodczany (-čany), m. v Haliči (od r. 1919 polské),(1910) 4379 ukrajinských ob., 335 m n. m., na ř. Bistrici. V řeckokat. kostele jest ikonostas (obrazová stěna), cenná památka ukraj. umění v Haliči. V tamní krajině nálezy mamutů. Doly na zemní vosk.

Bohoslovec, ⟶ theologus.

Bohosloví, ⟶ theologie.

Bohoslužba, ⟶ liturgie.

Bohové antičtí, ⟶ mythologie.

Bohr Harald († 1887), prof. matematiky v Kodani, syn Christiana B.

Bohr Christian (1855—1911), dán. prof. fysiologie v Kodani.

Bohr Niels (* 1885), prof. fysiky na univ. v Kodani.

Böhringer Karel, činil r. 1812 pokusy s výrobou cukru z mízy javorové.

Böthlingk Otto von, sanskrtista (1815—1904), ř. člen petrohr. ak. věd. Žil v letech 1868—85 v Jeně a Lipsku. Studium sanskrtu v Německu podpořil přeložením Kalidasovy Sakuntaly. Hl. jeho dílem jest slovník sanskrtu.

Bohuchval Vavřinec, malíř v Praze-I, v l. 1577—85.

Bohumín (pol. Bogumin, něm. Oderberg), m. a soud. o. v z. mor.-slez., polit. o. Fryštát, 3.190 ob. (1921), z toho 938 čsl., 909 něm., 413 pol., 49 žid., 16 j., 865 ciz. B. leží na hranici čsl. a něm., v blízkosti místa, kde se stýkají tři státy: rep. něm., pol. a českoslov. Důležitý uzel drah vedoucích z Moravy do Polska, prus. Slezska a průsmykem jablunkovským na Slovensko (košicko-bohumínská dráha). Okres. soud a cel. úř., voj. posád. Bohatý prům.: strojírna, drátovna, tov. mlýn. kam., raf. min. olejů. B. sousedí s Novým Bohumínem a tvoří s ním velké prům. město. (⟶ Nový Bohumín). Panství bohumínské bylo r. 1623 konfiskováno a darováno císařem L. Henckelovi z Donnersmarku. R. 1844 přešlo v držení Rothschildů.

Bohumír, mužské jm. (něm. Gottfried).

Bohunek, malíř v Praze v 2. pol. XVI. stol. V l. 1382—3 byl konšelem na Hradčanech, 1387—90 na Novém městě. † před r. 1401.

Bohunice, jméno mnoha osad v Čechách a na Slovensku. — 1. B. ves na M., část hl. m. Brna. Polit o. Brno-venkov, soud. o. Brno-okolí. 1463 ob. (1921). — 2. B., ves v Č., polit. o. a soud. o. Týn n. Vlt. 449 ob. (1921). — 3. B., ves v Č., polit. o. Strakonice, soud. o. Volyně. 175 ob. (1921). — 4. B. (něm. Bonitz), ves na M., polit. a soud. o. Znojmo, 268 ob. (1921). Zámek. — 5. B., ves na Sl., práv. a soud. o. Levice, 436 ob. (1921). — 6. B., ves na Sl., správ. a soud. o. Púchov, 593 ob. (1921). — 7. B., ves na Sl., správ. a soud. o. Trnava, 517 ob. (1921). Lihovar.

Bohúň Jozef (Belan) (* 9. III. 1847 na Lučkách), slov. spisov. Přispíval do různých listů články obsahu popul. lidov.

Bohúň Peter (* 1822 ve Veličnej na Slovensku, † 20. V. 1879 v Bialsku ve Slezsku), malíř a litograf slovenský; stud. v Praze na Akademii v. um. Ilustroval Preslův Rostlinář (sám ryl kresby do mědi), litografoval a ručně koloroval různé krajiny a slovenské typy a portrétoval vynikající Slováky: Čajáka, Hodžu, Tomášika, Francisciho a j. Velkou komposici ze života svého lidu: Čítanie Jozefovho patentu nedokončil.

Bohuslav **Josef Václav, JUDr.** (* 12. XII. 1863 v Radenicích u N. Benátek), sen. president; působil u okr. soudů v N. Benátkách, Brandýse n./L. a u vrch. soudu v Praze; po převratě u nově zříz. nejv. spr. soudu v Praze, o jehož organisaci má velikou zásluhu. Jako sen. president šel v r. 1928 do výslužby. Účastnil se všestranně spolk. i nár. činnosti. Rovněž i spisov. činnost jeho je hojná. Napsal mezi j.: Na

cestách života (1883—1885), básně Krůpěje rosy (1897). Z rus. přeložil ruský oddíl písní v Kubově sbírce Slovanstvo ve svých zpěvech (1885—87). Odborné spisy: O rušené držbě (1892). Poslední vůle (1892—1907), Právní rádce pro obchodníky a živnostníky a m. j. Nejoblíbenější pole jeho působnosti lit. bylo právo knihovní, v němž dopracoval se velmi čestných úspěchů. V turistice vyniká jeho spisek (příručka) Turistův zákoníček (1912).

JUDr. J. V. Bohuslav.

Bohuš Jiří Senický, slovenský topograf v XVII. stol. Hl. dílo: Descriptio inclyti comitatus scequensis geografico-historica.

Bohuš (Litoměřický), byl pokládán za původce miniatur v tak zv. Jaroměřské bibli, v níž je jeho jméno a letopočet 1259. Novější badatelé však zjistili, že miniatury jsou cizího původu a Bohuše odstranili z českého malířství.

Bohušovice nad Ohří, m. v Č., polit. a soud. o. Litoměřice, 1736 ob. (1921). Pivovar a cukrovar.

Bohuta, Moravan, kdysi sedlák ze statku Konráda Znojemského, dosáhl vysokého důstojenství na řeckém dvoře Manuelově. Vedl poselství ke králi českému Vladislavovi, aby mu připomenul úmluvy z r. 1147 za křížové výpravy, stran trůnu uherského.

Bohutínský Eugen, pseud. Vratislava Václava Tomka.

Bohutský z Hranic, Jonata, kniht. č., získal po smrti kniht. Nigrina od jeho vdovy Alžběty tiskárnu a vytiskl v ní 1597 nové vyd. nejstarší české Arithmetiky Görlovy (1597). Větší činnost rozvinul teprve od r. 1605, kdy se oženil s Annou, vdovou po kniht. Danielovi Adamovi z Veleslavína, v níž přetiskl Veleslavínovu Politii historickou (1606). Po úmrtí manželky 1606 vedl ve jménu dědiců tiskárnu do r. 1613, kdy ji převzal dospělý Samuel Adam z Veleslavína. B. měl pak svou vlastní tiskárnu na St. m. u mostu Karlova vedle celnice. Byl mluvčím radikálních živlů v náboženství, ve vědě i v politice. Tiskl kázání Havla Žalanského, bouřlivé disputace Matyáše ze Sudetu, oficielní akta politická v l. 1609 až 1611 a připojil se r. 1618 úplně k českým stavům (Druhá apologie 1618), později pak k Bedřichovi Falckému, jehož četné otevřené psaní a provolání, opatřené pravidelně obrázkem českého lva, šířil. Po bitvě na Bílé Hoře odešel do Saska, kde vystupuje jako odhadce tiskárenský. Typograficky jeho tisky nevynikají; zvláště chatrná jsou vydání básní M. J. Kampána (1611) a Karolidesa (1612); to platí i o kalendářích, o Kapitově Postille (1615) a j.

Bochara (Buchara), až do r. 1925 svob. stát ve střed. Asii. 203.430 km², asi 2·5 mil. ob., na s. hraničí s rus. územím Syr-Darja a Samarkand, na vých. s Ferghanou a Pamirem, na j. s Afganistanem a na jihozáp. s Čínou. Západ (250—500 m n. moř.) jest step a poušť, vých. je hornatý. Řeky tvoří na východě obydlená údolí, na záp. oasy. Hl. řekou je Pandž, jenž později pode jménem Amu tvoří jihozápad. hranici. Podnebí je na záp. mimo jaro a podzim suché a pro Evropany pro velké rozdíly teploty mezi letem (více než 30°) a zimou (—30°) nesnadno snesitelné. Ve vých. hor. údolích je léto mírnější. Daří se m. j. pastvinám, platanům, olivovníku, ovoc. stromoví, pistazii. V horách žijí tygři a medvědi. Bohatství rybné zůstává nevyužito. Z nerostů se vyskytuje zlato, sůl, síra. Obyvatelstvo jest smíšeno z kočovn. Turkmenů, arijských Tadžiků, kteří jsou zemědělci, řemeslníky, obchodníky a úředníky, z Kirkisů, Arabů, Židů, Peršanů a Rusů. Z nábož. převládá islam. Kultura je poměrně vysoká, postavení ženy je velmi podřízené. Otroctví odstranili teprve Rusové. Zemědělství pěstuje obilí, tabák, bavlnu; chov dobytka, ovce, jemnosrstné kozy, koně, osli a velbloudi. Domácí průmysl produkuje hedvábné a bavlněné látky, koberce, kožené a dřevěné zboží, zbraně a pod. pro vlastní spotřebu. Vyváží se surové hedvábí, bavlna, sušené ovoce, kůže. Hlavní město B. (240 m n. moř.) při postranní linii Zakasp. dráhy, asi 80.000 obyv., má ryzí nedotčený orientální ráz; hl. proslulý bazar. Jako sídlo islamské učenosti má 364 mešit a 9 medress.

Bochaufius Lukáš z Polkenšteina, humanista a příl. básník český. Žil. poč. XVII. stol. v Čáslavi a Praze.

Bochdalek Čeněk Alexander, MUDr. (1801—1883), česko-něm. anatom., prof. pat. anatomie něm. university v Praze.

VELKÁ BRITANNIE A IRSKO

V. NEUBERT A SYNOVÉ SMÍCHOV.

Navrhl a zpracoval Dr. Fr. Machát.

Pracoval hl. v neurologii a v anatomii mozku.

Bochdalkovo foramen (⤷ Bochdalek), otvor v bránici. B. ganglion, zauzlina zubních nervů.

Boche (boš), od světové války francouzská přezdívka pro Němce, užívá se jí také objektivně; původně znamenalo v nářečí těžkopádného nebo nedbalého člověka.

Bochnia, město na Rabě v záp. Haliči asi s 10.200 pol. ob., 225 m n. m., nedaleko Wieliczky, vyd. solné doly, solné lázně a parní mlýny. B. byla r. 1702 dobyta Karlem XII. Švédským. Ve světové válce byla až do prosince 1914 obsazena Rusy.

Bocholt, m. v severozáp. Vestfálsku, vl. okr. Münster, 24.934 ob. (1919), na řece Aa, poblíže holand. hranic; želez. uzel; bavlnářský a želez. průmysl, mlýny a obchod dobytkem.

Bochořáková-Dittrichová Helena (* 31. VII. 1894 ve Vyškově na Moravě), česká malířka a grafička; žačka pražské Akademie v. um. Vydala cykly dřevorytů a linorytů, patetické a vroucně sociální noty: Bloudící, Oslavany, Kristus, Poklad, Válka, Povstání a j. Také cyklus suchých jehel Zahrada snů.

Bochov (něm. Buchau), m. a soud. o. v Č., polit. o. Žlutice, (1921) 1824 obyv. něm. Chrám sv. Michala ze 14. stol. B. náležel za starých dob Hrabišicům. Na začátku 15. stol. dostal se v držení pánů z Plavna, kteří vystavěli jihozáp. od města hrad Hartenstein (nyní zříceniny). Pivovar, tov. hospodář. strojů, drát. prýmků.

Bochum, m. v záp. části vestfál. prům. okresu, 27,43 km², 156.307 ob., 108 m n. m. Okolo r. 1800 bylo ještě zemědělským městem o 2000 obyv. Za svůj obrovský rozkvět vděčí vyvinutým kamenouhelným dolům a železář. a ocelář. průmyslu. Vynikající veřejné budovy jsou: hl. pošt. úřad, budova zem. soudu, nové městské divadlo, nemocnice a hornická škola. Jest důležitým železničním uzlem. Elektr. pouliční dráhy spojují m. se sousedními místy. B. jest hl. střed. vestfálského uhelného a želez. průmyslu, má rovněž továrny na tabák, automobily, továrny chemické, cihlárny a pivovary.

Bochwic Florjan (1799—1856), polský filosof a moralista; vychován jesuity, usadil se po právn. studiích jako advokát v Novogródku. Ve svých filosof. spisech podléhal silně vlivu francouzského filosofa V. Cousina. Jeho filosofie je silně nábožensky zabarvena. Díla: Obraz myśli, na pamiątke egzystencji mojej żonie i dzieciom, Obraz myśli mojej o celach istnienia czlowieka, Pomysly o wychowaniu czlowieka, a j.

Bochyň (slov. Bohinj, něm. Wochein), krásné údolí ř. Savice v Julských Alpách, jižně od Triglavu, v jehož horní části se nalézá nádherně položené jezero bohyňské (6 km²), známé všem turistům ve slovinských krajích. Nedaleko ložiska bauxitu.

Boidae, hroznýšovití hadi mohutných rozměrů tropické Asie a Ameriky. Zástupci: krajta, hroznýš, anakonda.

Boieldieu François Adrien (1775—1834), slav. franc. hudební skladatel, který žil delší dobu na Rusi. Z jeho oper jsou známy: Bílá paní a Kalif bagdadský, Nouveau Seigneur du village, Voitures versées a j.

Boileau (Boaló) Etienne L., franc. právník ve 13. stol. Vyd. knihu zákonů Livre des métiers.

Boileau-Despréaux (boalō-dēpreō) Nicolas (* 1636 v Paříži, † 1711), franc. básník a kritik. Stud. napřed teol., potom práva ale konečně se věnoval zcela umění básnickému. Jako básník vytvořil své nejlepší dílo Satiry, v komickém eposu Le lutrin. Jeho síla tkví ale v kritice, v níž vytvořil mistr. dílo Art poétique, více se vížící na Horaciovo De arte poetica. Proti nevázané fantasii staví tu raison, proti preciézství nature et vente, proti formální neúpravnosti vyžaduje jasnost a přesnost v řeči i verši. Lit.: Lanson: Boileau.

Boileau Louis Auguste (1812—1896), fr. architekt, renovátor gotických katedrál.

Boiler (angl.), vařič, kotel, též parní kotel (obzvláště pro nízkotlakou páru).

Boilly (boaji) Louis Léopold (* 1761, † 1845), franc. malíř a litograf, samouk, pracoval v Douai a v Arrasu, později v Paříži. Namaloval a litografoval asi 5000 obrazů a malých genrových obrázků z denního života, jež mají při veliké živostnosti zobrazeného cenu kult. histor. Hl. dílo jeho, Maratův triumf je v museu v Lille. Lit. Harrisse: L. L. Boilly.

Boiótie ⤷ Beotie.

Boirebista, v I. stol. př. Kr. král Dacie, podrobitel Bojů, současník a soupeř Caesarův. K bitvě s ním ale nedošlo. B. byl zavražděn kol 45. př. Kr. Po jeho smrti říše jeho se rozpadla.

Bois (fr.), les, dříví. Často užívané v zeměpise.

Bois (boa) Jules, franc. spisovatel, (* 1817 v San Sebestianu, Špaň.). Psal z oboru okultismu, ženského hnutí (La femme inquiète, Le couple futur), dramata veršem Hyppolyte couronné, a napsal i lyrickou sbírku L'humanité divine.

Bois-Brûlés (boa-brûlé), míšenci franc. kanad. mužů s Indiánkami.

Bois de Boulogne, ⚲ Boulogne-sur-Seine.

Bois-Duval (boa-dyval) Jean Alphonse († 1879), lékař a entomolog v Ticheville, konservátor hrab. Déjean; napsal více spisů o motýlech, mezi jinými Histoire générale et iconographique des lepidoptéres.

Bois-le duc, franc. jm. holand. prov. ⚲ Hertogenbosch.

Boisé City (bojs city), hl. m. severoam. státu Idaho, (1920) 21.393 ob., na ř. Boise River, stanice dráhy, má trestnici; silný obchod vlnou a mědí.

Boissieu Jean. Jacques de (* 1736 v Lyoně, † 1810 tamtéž); studoval v Italii, byl činným v Lyoně jako rytec a kreslíř krajin i genrových obrázků. Lit.: J. J. de B., Cataloque raisonné de son oeuvre (1878).

Boissier (boasijé) Edmond (1810—1885), botanik, napsal více spisů o rostlinstvu středozemí a orientu.

Boissier Gaston (1823—1908), stálý sekretář Akad. francouzské, prof. a spis. Napsal několik děl, týkajících se studia literatury a mravů římských: Cicéron et ses amis. L'opposition sous les Césars, La réligion romaine a j.

Boissy d'Anglas (boasy dangla) François Antoine, comte de (1756—1826), franc. státník, zasedal v Národ. shromáždění a v Konventu, způsobil pád Robespierrův, později členem tribunálu, 1805 senátorem a hrabětem. Za Bourbonů přes své lib. názory členem sněmovny pairů.

Boita, přítok Piavy s pravé strany, protéká údolí Ampezzo a ústí pod Pieve di Cadore.

Boito Arrigo (1842—1918), ital. hud. sklad. a spisovatel. Psal libreta pro opery Verdiovy (Otello, Falstaff) a pronikl svojí operou Mefistofeles, k níž napsal i text.

Boito Camillo, it. stavitel a uměl. spisovatel (1836—1914), prof. na milán. Academia di Brera, postavil Museo civico; napsal řadu spisů, pojedn. o architektuře.

Boj ve vojenství všeobecně zn. každou činnost, směřující ke zničení protivníka, zejm. každý zápas ozbrojených sil vůbec nebo jen určitého druhu (b. pěchoty, dělostřelecký, plynem, letecký a j.). V odborné terminologii voj. znamená b. zápas nejméně čety a nejvýš divise. (Četa až divise svádí boj, armáda bitvu.)

Bojador, vysoké, pískov. předhoří ve špaň. kolonii Rio de Oro (Záp. Afr., Sahara). Obeplutí po delších pokusech se podařilo prvně Portugalci Gil. Cannesovi 1434.

Bojadžiev Dimitr (1880—1911), bulharský básník jemných elegických písní. Hl. díla: Sávremenna misál, Sančogled (1911).

Bojanovo, p. m. v již. Poznaňsku, (1910) 2290 většinou něm. ob., náb. evang. Železn. uzel trati Vratislav—Poznaň, vyšší šk. hosp., donucovací pracovna, zemský chudobinec, málo průmyslu. — B. bylo založeno 1638 Štěpánem Bojanovskim. Přímo vedle vzniklo město Boguslavovo, od 1794 Nové Bojanovo.

Bojanus Ludwig Heinrich (1776—1827), prof. srovnávací anatomie a veterin. university ve Vilně. Psal něm.

Bojar (rus. značí bojarin = veliký), členové družiny knížecí ve starém Rusku. Tvořili knížecí radu, jež z nich volila nejv. úředníky a dostávali statky za služby; nikoliv stáří rodu, nýbrž doba rodu ve službě určovala pořadí. — V dunajských knížetstvích tvořili bojaři vysokou šlechtu.

Bojar Ivo, ps. Jana Bogara.

Bojardo Mateo Maria, conte da Scandiano (1434—1494), italský básník, místodržící v Reggio Emilia; vstoupil do služeb rodiny d'Este, napsal nedokončený romantický epos Orlando innamorato, v 69 zpěvech, jež vypravuje o lásce Rolandově ke krásné Angelice (v. Ariosto). Volí své hrdiny z kruhu pověstí karlovských a činí z nich dvorné a zamilované Artušovy rytíře, jak totiž se líbilo vznešenému světu. Napsal též ital. básně Amorum libri tres, veselohru Timone, 5 Capitoli, 10 eklog. Lit.: E. Santini: M. M. Bojardo (1914).

Boje, zakotvená plovoucí, červeně natřená značka na hladině mořské, ze dřeva, korku neb dutého železného plechu zhotovená. Udává lodím směr průjezdu do přístavu.

Bojer Johan (* 1872), norský romanopisec. Hl. dílo Folketog.

Bojić Miljutin (1892—1917), srbský básník a dramatik. Knihovník, za svět. války voj. censor v Niši, prodělal pochod Albanií a zemřel v Soluni. Jeho díla vynikají krásnou formou a lahodnou řečí. Napsal dramata: Kraljevu jesen (1913), Uroševu ženidbu (1914) a lyr. básně: Pesme bola i ponosa (1917).

Bojko R., vlast. jménem Alois Horák (* 31. III. 1877 v Bedřichově u Kunštátu), čes. spisovatel. Advokát. Lyrik pod vlivem Březinovým. Vydal verše: Modlitby víry a lásky (1912 a 1922), Zbytečný (1917), Naše večery (1917), O Boha, život a můj lid (1919).

Bojínek luční, ⚲ Phleum pratense.

Bojkové, ukrajinský horský kmen, sídlící po obou stranách části Karpat, nazývaných Vysoké Beskydy, od řeky Oslavy na záp., kde sousedí s jiným ukrajinským horským kmenem Lemky (○), k ř. Limnycia na vých., kde začíná kraj třetího ukrajinského horského kmene Huculů (○). Kraj B. jest lesnatý a na vrcholcích hor má široké louky, zv. poloniny. Jenom vrcholy ve skupině Gorgany (do 1900 m n. m.) nemají luk, poněvadž jsou kryty spoustami kamene, zv. „cekoty". B. věnují se málo zemědělství, více dobytkářství a zahradnictví. Některé bojkovské vesnice (na př. Synevidsko a okolí) obchodují ovocem ve vzdálenějších městech (jako na př. Lvov). Měst v kraji B. je málo a jsou ponejvíce obydlena židy. Na sev. straně jsou města a městyse: Lisko, Turka, Skole, Tuchla a na již. straně Perečin, Svaljava a Verecky. B. jsou řec.-kat. náb. a pověstní smělostí.

Bojkovice, m. a soud. o. na M., polit. o. Uherský Brod, s (1921) 2202 ob. Kostel z r. 1651. Zámek Nový Světlov, jenž byl postaven po zboření hradu Světlova (starého) u Luhačovic a byl majetkem Tetovských z Tetova. V letech 1846—56 byl přestavěn ve slohu anglické gotiky, chová bohaté sbírky. V B. se uchovaly dosud národní zvyky.

Bojná (maď. Nyitrabanja), obec v okr. Vel. Topolčany, župa Nitranská na Slov. s 1750 obyv. Známý hřebčinec. St. zámek v místě.

Bojnice (maď. Bajmócz), obec. v župě Nitranské, okr. Prievidza na Slov., 1307 obyv. Na blízku hrad B. s obrovskými sbírkami a hist. památkami. — Kúpele B. prameny 35° R teplé.

Bojničič Ivan, chorv. historik (* 1859 ve Valpí), byl ředitelem zem. archivu v Záhřebě, 1882 prof. tamtéž a mimo jiná četná díla napsal: Šlechta v Chorvatsku a Slavonsku.

Bojov, zn. letovisko v s. okr. Zbraslav při vyústění krásného údolí Měchenického, žel. zast. na trati Praha—Dobříš.

Bojové (Boii), kelt. (gall.) kmen n. něk. kmenů téhož jm. ve stř. Evr., zejm. v s. It., již. Něm., v j.-záp. části Čech a Moravy, v Panonii a j.-záp. Fr. Hl. středisko sídel B-ů bylo poblíž Dunaje, kde přicházeli ve styk s Římany, jimiž byli ve III. stol. př. Kr. podrobeni. Hist. zprávy, zejm. o sev. B. t. zv. hercynských jsou nejasné. První u Posidonia, že r. 114 př. Kr. B. porazili germ. Cimbry. Pravděpodobně jsou však nejstaršími historicky zjištěnými obyvateli jižního Německa, jiho-záp. Čech a jižní Moravy. Upomínají na ně některé názvy řek a hor (v Bavorsku Isera, v Čechách Jizera, Labe, Říp), památky jejich kultury nalezené v hradištích Stradonickém na Berounce a Okluckém u Boskovic na Moravě a lat. a germ. název Čech (Bohemia, Boiohemum, Boienheim = vlast, domov Bojů). Název ten ve tvaru Böhmen dosud. Od poč. I. stol. př. Kr. počali B. ustupovati z Čech před tlakem Germánů. Také z It. pokud nebyli podrobeni, byli Římany zatlačeni a tak těžiště moci bojské se přesunulo do Panonie, kde v 60tých letech I. stol. př. Kr. byli skoro úplně potřeni dáckým králem Boirebistou. Do Fr. pronikli z krajin za Rýnem a tu pomáhali r. 58 Helvetiům proti Caesarovi, který je potom usadil v území Haeduů (mezi nyn. Loirou a Allierem). Nejasnost zpráv vyvolala i domněnky, že B. byli Slovany. Lit.: Novotný: Čes. dějiny I. 1; B. Horák; Gallové v čes. zemích (1923); E. Šimek: Čechy a Morava za doby řím. (1923).

Bojović Petar (1858), srbský generál, vyznamenal se v balkánské a světové válce jako vůdce I. armády 1914, 1916, hl. však skvělým vítězstvím u Dobropolje 1918. Jmen. 13. IX. 1918 vojvodou.

Bojovná organisace, strany soc.-rev. v Rusku, orgán strany pro uskutečnění programu teroru. Založ. 1901 od vyn. člena strany Grig. Geršuni. Spoluzaklad. organisace byla ○ Breško-Breškovská. Úspěšné atentáty na min. Bogolěpova a Sipjagina (1901 a 1902) podporovaly vzrůst teror. myšlenek v ruské revol. inteligenci. B. o. podle stanov „odstraňuje cestou teroru zástupce vlád. režimu a odstrašujícími příklady snaží se přesvědčiti vládu o neudržitelnosti absolut. zřízení". 1903 po zatčení Geršuniho na jeho místo nastupuje Azef. 1904 na rozkaz B. o. zavražděn Pleve, 1905 velkokn. Sergěj. 1906 výk. výb. strany nařídit atentáty na hlav. viníky potlačení prosinc. povstání: min. P. Durnova a admir. Dubasova, avšak následkem provok. Azefa se tyto atentáty nezdařily: Azef a Savinkov vedoucí úlohy zproštěni. Po odchodu těchto se B. o. rozpadla a členové její zakládají bojové jednotky partisánského rázu. 1907 Azef snaže se utlumiti pověsti o své provokaci, připravuje atentát na cara a Stolypina. Podnik tento se však nezdařil a v řadách B. o. nastaly v názorech na teror rozpory. V poměrech tehdejších, kdy těžko bylo poznati, kde končí stranický teror a začíná provokace (když 1909 v konspirat. místnosti strany soc.-rev. byl eserem Petrovem, slouž. v taj. polic., zavražděn náčel. taj. polic. petrohrad. plk. Krpov), myšlenka individ. teroru nemohla se udržeti. Po odmaskování Azefa od Burceva nařídil výk. výb. Savinkovi utvořiti boj. skupinu při výk.

výb. Savinkov dvakráte pokusil se zosnovati atentát na cara Mikul. II. a Stolypina, avšak bezvýsledně. Boj. a revol. činnost soc.-rev. byla po říjn. převr. 1917 obnovena a obrácena proti vládě sovětů. Lit.: Savinkov, B. Vospominanija terrorista, Chark. 1926, Geršuni, G. Iz nedávného prošlago, M. 1917. Burcev, V. Borba za svobodnuju Rossiju, Berlín 1924.

Bok, v taktice strana postavení trup, na rozdíl od čela a týlu; bývá ohrožen bočním útokem a palbou. Boční postavení, směrem k linii nepřítelova postupu, nutí jej k útoku a zabraňuje mu v dosažení vytčeného cíle. Boční pochod, postup kolem čela nepřítele, jemuž je úmyslně vystaven bok připravený na útok. Větší boční pohyby v nepřátelském ohni jsou nemožné. Boční baterie v pevnostech, ↷ pevnost.

Bok, slabina, nazývá se zvířecí postranní část trupu, bez kostí, mezi posledním žebrem a pánví.

Boka Kotorská (it. Bocca di Cattaro), záliv Adrie v jižní Dalmacii, obklopena kolem vysokými horami, mezi nimiž vévodí Lovčen (1750 m) a Orjen (1895 m). Z Adriatického moře ústí záliv do Boky kol Oštra (Punta d'Ostro) a skládá se z pěti větších a množství menších zátok, spojených mezi sebou užšími průlivy. První jest Predni čili Luštičký, pak následují: Topalský, Tivatský, Risanský a konečně Kotorský. Nejužší průliv jest mezi zátokou Tivatskou a Risanskou. Nejširší jest Tivatská (8 km), nejužší Kotorská 32 m. V Boce nalézají se tato města a obce: Tivat, s arsenálem a bezdrátovou tel. stanicí, Risam, dle kterého se dříve Boka jmenovala, ↷ Kotor, ↷ Herzegnovi, ↷ Zelenika; krajina Boky Kotorské jest jednou z nejkrásnějších v celé Evropě: nádherná scenerie vysokých hor, na jich úpatí středomořská květena a blankytné moře činí tento ráj vyhledávaným nesčetnými turisty, pějícími o tomto zákoutí nadšené hymny. Již za Rakouska pokusil se hrabě Jan Harach, aby z Boky, hlavně z Tivatu, učinil rakouskou riviéru, ztroskotal ale se svým plánem pro neporozumění rakouských centralistů, kteří z vojenských důvodů se uskutečnění jeho myšlenky bránili, tím více, že se jednalo o kraj ryze slovanský. Neboť Rakousko se odedávna chovalo k Dalmacii macešsky, obávajíc se probuzení nár. uvědomění tamního lidu a podporujíc bezmyšlenkovitě italskou iredentu dalmatskou. — Boka Kotorská čítá 36.000 obyv., výhradně srbsko-chorv. národnosti.

Boklevskij Petr Michajlovič (1816 až 1897), vynikající r. ilustrátor a karikaturista. Ilustroval sp. Ostrovského, Gogola (zejm. 2. díl Mrtvých duší), Dostojevského, Turgeněva, Pečerského a j. Samostatně vyd. Bjurokratičeskij katechizis (s pěti výjevy z Revizora) a Na nyněšnuju vojnu (6 lit. karikatur, 1855). Mnoho jeho kreseb, uložených z části v Histor. museu v Moskvě, dosud nevyd. — Lit.: K. S. Kuzminskij: Chudožnik-illjustrator P. M. B., jego žizň i tvorčestvo (Moskva 1910).

Bokorysky, křivky, dle nichž se vyrábějí lodní žebra.

Bol Ferdinand (* 1616 v Dordrechtu, † 1680 v Amsterodamě), holand. malíř, od r. 1640 byl žákem Rembrandtovým; maloval bibl. výjevy, v nichž jemností přísvitu, silou a živostí výrazu se velmi blíží Rembrandtovi. Vytvořil též krásné rytiny.

Bol Jan (1534—1593), holadský malíř a grafik. Tvořil většinou genry a obrazy historické. V pražských sbírkách Rudolfa II. byla četně zastoupena jeho díla (Zánik loďstva řeckého u Troje), která byla odvezena Švédy do Stockholmu.

Bola.

Bola (španělské koule), házecí nářadí z 1—4 spojených řemenů s kameny na konci, jež protivníka neb zvěř zraní a zapletením v běhu zastaví; v Patagonii (1—3kulová), v Nauru (1kulová).

Bolama, hlav. město v portugalské Guinei (Záp. Afrika), na ostrově B., asi 4100 obyvat., s malou pevností; sídlo guvernéra.

Bolan, horská silnice v Beludžistanu, vede z Baghu (102 km) podél řeky B. (96 km) do Quetty (1680 m n. m.). O železnici přes B. ↷ Beludžistan.

Bolbec, m. ve franc. dep. Seine-Inférieure, arrondiss. Le Havre, (1921) 10.439 ob., 140 m n. m. na stejnojmenném přítoku řeky Seiny a na záp. dráze; důležitý průmysl bavlnářský.

Boldini Giovanni (* 1845 ve Ferraře), it. malíř, byl v Londýně portretistou vznešeného světa, 1872 přesídlil do Paříže, kde stále se věnoval módnímu pařížskému malířství. Mimo portrétů maloval genrové obrazy, pouliční pohledy, krajinky a j.

Boldoin, alkaloid obsažený v listech rostliny Pneumus boldus, který se používá jako léku proti chorobám močového ústrojí.

Bolehlav, ↷ Conium maculatum.

Bolehovský Josef, ing. (* 24. I. 1886 v Suché Rybné), min. rada a doc. na

techn. v Praze. Napsal: Scelování a pozemková reforma. O zaknihování přídělů a j.

Bolech František (1852—1924), Ing., český agronom, řed. z. hosp. šk. v Táboře. Napsal: O úpravě chléva na chov bravu vepřového a na chov skotu (1913), Drenáže pozemků na stanici pro pěstování rostlin (1915) a j.

Bolechov, m. v Haliči, 3958 pol. ob. (¾ Židů), 375 m n. m. na dráze Stryj—Stanislav, rus. poutní místo se solnými prameny, obchodem solí a dřívím.

Boleit, nerost nalézající se u Bolea (Již. Kalifornie) a Brokenhillu (Australie), stříbro obsahující oxychlorid olovnatoměďnatý, tvoří modré krychle o spec. v. 5.08.

Bolelucký Matěj Benedikt, z Hradiště (po r. 1630—1690). Již za studií v Praze (u jesuitů) vešel ve styk se staršími vrstevníky B. Balbínem a Tomášem Pešinou z Čechorodu. Věnoval se kněž. stavu, od r. 1663 byl farářem u sv. Vojtěcha v Praze II. Círk. hist. a sběratel lit. památek. Napsal Rosa Boemica sive vita sancti Wojtiechi... (1668); obsahuje mnoho materiálu, byť i nekriticky sebraného a uspořádaného. Celá práce, při níž byl B.-mu nápomocen i Balbín, jest nesena duchem přísně katol. Zanechal mnoho materiálu i k jiným pracem, jež nedokončil. Lit.: Balbín: Bohemia docta (vyd. Ungarovo II. str. 281 a n.). Ekert: Posvátná místa král. hl. m. Prahy, II. str. 87.

Bolen (Aspius rapax), ryba z čeledi kaprovitých (Cyprinidae). Délka až ¾ m, váha až 6 kg, shora skoro černý, po bocích modravý, na břiše bílý. Žije ve větších řekách střední a východní Evropy. Maso velmi chutné.

Bolení, ↬ bolest.

Boleráz (maď. Bélaház), obec v okr. bratisl., s 1144 obyv. Bylo dáno Bélou IV. r. 1240 trnavským jeptiškám.

Bolero, špaň. nár. tanec, 1780 vytvořený ve ¾ taktu, ale též často se změněným taktem, bývá tančen dvěma osobami s doprovodem castagnettů. Bolero, tanec se zpěvem a kytarou se nazývá Seguidillas Bolero.

Boleslav Mladá, ↬ Mladá Boleslav.

Boleslav Stará, ↬ Stará Boleslav.

Boleslav I., kníže český, zvaný Ukrutný (929—967), syn Vratislavův a Drahomířin. Dostalo se mu zvláštního údělu v území Pšovanů (dnešní Mělnicko), které spravoval pod svrchovaností svého bratra knížete Václava. Jeho energie projevila se již tehdy; dal tu zbudovati hrad s vysokými hradbami po způsobu římském (dnešní Stará Boleslav). Jeho ctižádostivost a touha po trůnu způsobila, že použil vzrůstající oposice proti vládě Václavově, pozval bratra k slavnosti posvěcení chrámu sv. Kosmy a Damiána na svůj hrad, kdež Václav dne 28. září 929 zavražděn. Po vraždě ujal se vlády, vypudiv nebo povraždiv důvěrníky a rádce Václavovy. Uznává nejprve, tak jako bratr jeho Václav, lenní svrchovanost říše německé; teprve po smrti Jindřicha I. r. 936 zahajuje nepřátelství proti jeho nástupci Otovi I., jež trvalo 14 let. R. 950 vypravil se však Ota I. do Čech, pronikl až k „hradu novému“ (patrně Boleslavi) a donutil B. I., že se mu podrobil. Čechy staly se opět lénem říše a obnoven starý poplatek. B. I. pak zajistil své zemi mír a osvědčil se jako schopný organisátor. Do doby jeho patří patrně upevnění správy země podle vzorů západních, sjednocení vlády nad větší částí země a posilení tak moci knížete českého. Z konce jeho vlády pocházejí také asi české peníze, třebas někteří kladou je již do doby Václavovy. Upevnění vnitřních poměrů umožnilo i rozvoj říše navenek. Když Ota I. zvítězil r. 955 nad Maďary v bitvě nad Lechem, účastnil se boje i silný pomocný sbor český, vyslaný Boleslavem. B. I. porazil část vojska maďarského, do Čech vyslaného, někde na hranicích českomoravských a opanoval pak Moravu (i se Slovenskem), která dotud patřila pod moc maďarskou. Již před r. 950 rozšířil svou moc i na Krakov. Účastnil se pomocným sborem i výpravy Otovy proti Slovanům Polabským. R. 965 provdala se jeho dcera Dobrava za knížete polského Měška a přinesla tam křesťanství. B. I. pokoušel se i o zřízení biskupství v Praze. Měl čtyři dítky: Boleslava, Kristiána, Dobravu a Mladu. Mlada stala se první abatyší kláštera sv. Jiří v Praze. B. I. byl panovník mocný a rozmyslný a zasloužil se o vnitřní i vnější rozvoj své země. Starší historiografie křivdila mu pod dojmem nepříznivých zpráv pramenů, jsoucích pod vlivem jeho bratrovraždy.

Boleslav II., kníže český, zvaný Pobožný (967—999), syn Boleslava I. Ujal se po svém otci říše značně rozšířené. Udržuje celkem dobrý poměr k říši polské i německé, třebaže na čas vede boje s Otou II. a III. Rozšířil svou říši na východ až po řeku Bug a Styr, avšak když po smrti Dobravině se jeho poměr k Měškovi zhatil, ztrácí část východních končin své říše. R. 973 účastní se dvorského sjezdu v Quedlinburce, kde se mu dostalo povolení k zřízení biskupství pražského po souhlasu biskupa řezenského

Wolfganga, do jehož církevní pravomoci dotud Čechy náležely. Prvním biskupem je Sas Dětmar, po něm Slavníkovec sv. Vojtěch, s nímž však má B. II. časté rozmíšky. R. 992 na zemském sněmu ustupuje Vojtěchovi a vydává zákon, podle něhož má Vojtěch právo rozlučovati na základě církevního práva manželství mezi příbuznými, stavěti kostely na příhodných místech a vybírati desátky. Zakládá pak benediktinský klášter v Břevnově a dává před svou smrtí popud k založení nového kláštera benedikt. na Ostrově, nedaleko Davle. Na sklonku své vlády sjednocuje celou zemi pod svým panstvím, tím, že dobude r. 995 Libice, sídla to Slavníkovců, jimž patřila dotud značná část země. Chotí Boleslavovou byla Hemma, jež dala napsati krásný ilustrovaný rukopis Wolfenbüttelský, obsahující Gumpoldovu legendu o sv. Václavu. B. II. měl čtyři syny: Václava, Boleslava, Jaromíra a Oldřicha.

Boleslav III., kníže český, zvaný Ryšavý (999—1003), syn Boleslava II. Přijal od otce svého velkou a silnou říši, jež však za něho rychle poklesla. Hned na počátku jeho vlády zmocnil se Boleslav Chrabrý Krakova. B. III. byl pomstychtivý ukrutník. Dostal se do vlivu Vršoviců, z nichž jednomu provdal svou dceru, a tak, ježto B. III. neměl synů, chtěli se Vršovici dostati na trůn. Z obavy, aby nebyl bratry svými zbaven vlády, dal Jaromíra vykleštiti a Oldřicha poručil zavražditi. Oběma podařilo se ale uprchnouti do Bavor. Když proti němu vzniklo povstání, utekl do Němec, kdež však uvězněn. Čechové zatím r. 1002 zvolili si polského Vladivoje, který však již na poč. r. 1003 zemřel. Tu povoláni z Bavor Oldřich a Jaromír a Jaromír ujal se vlády. Zatím B. III. propuštěn v Němcích na svobodu, uchýlil se k Boleslavu Chrabrému, který ho uvedl znovu do Čech. B. III. tu strašně pohubil Vršovice a Češi obrátili se proti němu k Boleslavu Chrabrému, jenž ho pozval do Krakova, kdež oslepen a uvržen do vězení. Zemřel tu v zapomenutí r. 1037.

Boleslav, syn Vratislava II. Byl prvorozený z jeho třetího manželství. Vratislav mu propůjčil knížectví olomoucké. Zemřel v Olomouci r. 1091.

Boleslav I. Chrabrý (992—1025), kníže polský, syn Mieczyslawa a č. kněžny Doubravky, zakladatel pol. říše, dobyl 1002 Míšeňska a Lužice v boji proti císaři Jindřichu II., 1003 přechodně také Čechy; obdržel 1012 Míšeňsko a Lužici jako něm. léno a uhájil je 1018 mírem v Budyšíně. Horlivý šiřitel křesť., založil B. pol. kastel. ústavu a přijal 1024 hodnost král. Lit.: Zeissberg, Die Kriege Kaiser Heinrichs II. mit Herzog B. I. von Polen (1868).

Boleslav Kadeřavý, kníže mazowiecký, kujavský a krakovský (1125—1173). Po vypuzení svého bratra Wladyslawa ujal se vlády, podporoval knížata německá při jejich výpravách proti Slovanům polabským a v r. 1157 složil v Kryžkowie hold Fridrichovi I., uznav jeho svrchovanou vládu nad Polskou.

Boleslav III., Křivoústý (1102—1139), kníže polský, syn Vladislava Heřmana, (* 1085), donutil Pomoř. přijmouti křesť., podrobil se 1110 císaři Jindřichu V. a holdoval 1134 císaři Lotharovi. Pojistil jednotu říše zákonem o seniorátě. Lit.: Kantecki, Das Testament des Boleslav Schiefmund (1880).

Boleslav I. Dlouhý, vévoda slezský, syn vév. Vladislava II. pol., † 7. neb 8. 12. 1201, obdržel 1163 největší část Slezska j. samostatné vév. pod pol. lenní svrchovaností a stal se praotcem slez. Piastovců; podporoval něm. kolonisaci v Dolním Slezsku.

Boleslav II., Smělý (1058—81), král polský, dobyl Kyjeva, přemohl Pomoř. a dal se 1076, odmítaje němec. nadvládu, korunovati za krále. Vyhnán pro svoji ukrutnost 1081, † 1083 v Uhrách.

Boleslav III., vév. lehnický (* 1291, † 21. 4. 1352), syn Jindřicha V. z Lehnice a Vratislavi, nastoupil po něm 1296, vládl od 1305 zároveň za své mladší bratry; obdržel při dělení 1311 Brieg-Grottkau, později také Lehnici a znal 1329 lenní svrchovanost svého švagra, krále Jana čes.; 1342 přenechal Lehnici svým dvěma synům, podržel jenom Brieg a prodal Grottkau bisk. vratisl.

Boleslaw (n. Bunzlau), vl. obv. Lehnice v dol. Slezsku, (1919) 16.023 ob., při výtoku Bobru z pohoří bobersko-katzbašského, žel. křižov. trati lehnicko-kohlfurtské, četné ústavy, odborná škola keramická, obch. obilím, dřívím, sklárny, slévárny, cihelny a hrnčířství, hnědé, uvnitř bíle polévané nádobí (Bunzlauer Gut zn. již z 16. stol.). Založ. kol. 1190 vév. Boleslavem; vítězství spoj. nad ustupujícími od Katzbachu Francouzi 1813. Lit.: Chronik der Stadt B. (1884); Dewitz, Geschichte d. Kreises B. (1885).

Boleslawita, ☞ Kraszewski J. I.

Bolest, nepříjemný pocit, mající svůj původ v podráždění různých čivů. B. je 1. duševní (deprese, únava duševní, zoufalství, duševní neuralgie); 2. fysická, která má za podklad podráždění čivstva.

Léčení b-i: buď se snaží lékař odstraniti příčinu nebo přerušiti vedení předrážděného nervu nebo ji utlumuje narkotickými (omamnými) prostředky.

Bolestné, v právu peněžité odškodnění, jež je povinen zaplatiti viník tomu, koho poškodil na těle, v náhradu za vytrpěnou bolest tělesnou (§ 1325 o. z.). Nárok na b. nelze převésti na osobu jinou, není též dědité1ný, pokud nebylo jinak smluveno. V novějším právu lze pozorovati snahu, jež chce rozšířiti náhradu b-ného též na případy, kdy byla způsobena bolest duševní. Tak podle čsl. zák. č. 124/1919 (§ 17) za ublížení na cti tiskem.

Boleška Josef (1868—1914), hud. kritik a spisovatel. Reorganisátor Č. Filharmonie. Spisy: Desítiletí Českého kvarteta, Č. Filharmonie (1896—1906).

Boleška Otto (1889—1917), dram. umělec; člen lublaňského, vinohradského a Nár. divadla.

Boleta, úř. potvrzení o zaplaceném poplatku neb dani.

Boletus Dill, rod hub z čel. Polyporaceae, česky hřib, ↷ hřib.

Bolevec, ves v Č., polit. a soud. o. Plzeň, 2763 ob. (1921). Škodovy závody (tov. na střelivo), doly na kamenné uhlí. Za sv. války velký výbuch střeliva.

Boleyn (bul'n) Anna, ↷ Anna B.

Bolgar (Bulgar), hl. m. star. mohamed. bulhar. státu na střední Volze (gub. Kazaň), starob. místo s arabskými a arménskými nápisy, zbytky valů, příkopů, cihlových staveb, s nálezy zbraní, mincí; bylo 1237 zničeno Batu-chánem, ve 14. st. Timur-Lenkem. B. navštívili Humboldt, Ehrenberg a j. Starožitnosti se nacházejí v museích v Kazani, Moskvě a Leningradu.

Bolgary (Uspenskoje Sělo), vesnice v ruské gub. Kazaň, na Volze, se zbytky starého města Bolgaru.

Bolgrad, m. v rumun. Besarabii, se 14.000 ob., u vtoku řeky Jalpuch do Jalpušského jezera na dráze Reni—Bender, se silným obchodem a pěstěním vína. B., 1821 zal. vystěhovalými Bulhary a náleželo 1856—78 k moldavskému státu.

Bolchan, horské pásmo, jež pokládati lze za pokračování Kavkazu.

Bolchotinov Evfimij Aleksejevič (1767—1837) (metropolita Evgenij), ruský lit. historik. Sp.: Slovar russkich pisatělej (1814).

Bolchov, hl. m. v ruské gub. Orel, asi 26.000 ob. (1910), na řece Nugra, jest důlež. střediskem obchodu zeměděl. produkty, má koželužský průmysl.

Bolid, meteorem způsobená ohnivá koule, barvy bílé, zelené a červené, v povětří explodující.

Bolina Karel (* 1864 Svémyslice), od r. 1914 ředitel odb. školy dívčí v Praze. Psal články do Besedy učitelské a j. časopisů. Sp.: Učebnice dějepisu pro měšť. školy.

Bolingbroke (bulingbruk) Henry Saint John, Viscount (* 1678, † 1751), angl. státník a spisovatel. R. 1710 státním sekretářem v toryjském ministerstvu, 1713 pomáhal uzavříti mír v Utrechtě. 1714 pověřen sestavením ministerstva. Po smrti král. Anny prchl do Francie, ježto byl ve spojení se Stuartovci. 1723 se vrátil zpět a silně ovlivňoval svými spisy polit. život. Nejdůležit. spisy jeho: Disertation on parties, Idea of a patriot king. Lit.: Sichel: Bolingbroke and his times (1901 až 1902) .

Bolintineanu Demetrius (* 1826, † 1873), rumun. politik, básník a spisovatel. Založil roku 1848 časopis Popurul Suveran, orgán demokrat. nár. strany; byl vypovězen (do r. 1857), za Cusy ministrem zahraničních věcí, později min. školství a konečně stát. radou.

Bolivar, 1. dep. jihoamer. rep. Columbie, u Karibského moře, měří 57.760 km² (1918) s 457.111 ob., kraj hornatý, vých. bařinatý, větším dílem pokrytý pralesem; protékají jím řeky Sinu a Rio Cauca, má nezdravé podnebí, produkuje kukuřici, kakao, rýži, kávu, cukrovou třtinu, tabák, Hl. m. Cartagena. — 2. Stát jihoamer. rep. Venezuely, 238.000 km², 65.852 ob., hl. m. Cindad. — 3. Horská provincie rep. Ecuador, 43.000 ob., hl. m. Guaranda.

Bolivar, minc. jednotka ve Venezuele, dělící se na 100 centimos. Zlatá mince, ryzosti 0·900, váhy 6·452 g o 20 bolivares, stříbrná (Venezolano) o 5 bolivares, 35 g těžká.

Bolivar Simon (* 1783, † 1830), osvoboditel Již. Am., vedl povstání ve Venezuele 1812—15; bojoval proti Španělům tak úspěšně, že 1819 na kongresu v Angostura byl zvolen presidentem nově vzniklého státu Columbie; 1823—24 osvobodil Dolní a Horní Peru, z nichž byl vytvořen nový stát pod jménem Bolivia. Jeho železná vláda vedla k tomu, že byl obviněn z choutek monarchistických a donucen 1830 k abdikaci. Po smrti byl B. uctíván jako ztělesnění zápasu o neodvislost. Lit.: Documentos para la historia de la vida pública del libertador de Colombia, Perú y Bolivia (1875).

Boliviano (Peso b.), stř. mincovní jednotka Bolivie, dělící se na 100 centavos.

Bolivie, vnitrozem. republika v Jižní Americe, mezi 10—22° 50′ s. š. a 58—70° z. d., na sev. a vých. obklopena Brasilií, na jihu Paraguyaí a Argentinou, na záp. Chile a Peru, měří 590.000 km².

Tvárnost půdy. V B. je úsek andského systému zde velmi širokého a vysokého a široké nížiny s protékajícími řekami na sev. a vých. Na záp. hranici probíhá téměř rovnoběžně s pobřežními Kordillerami mocná řada sopek Licancaur, Guallatiri, Sajama atd., vysokých 5200—6400 m. Nejnižším přechodem je průsmyk Ascotanský, jímž vede dráha z Antofagasty do Huanchaca. Vých. řetěz nazýv. ve své nejv. části Kordillerami královskými (Cordillera Retl), táhne se směrem sev. až ke Cuzco a nese blízko jezera Titicaca řadu sněž. vrcholů (Sorata či Illampu, 6617 m; Illimani, 6405 m; Cacaaca, 6270 m a j.). Před Cochabambou obrací se hlavní hřeben téměř na vých., kdežto úzké hřebeny rovnoběžné směřují k jihu. Zcela na jihu, blízko argentinské hranice zdvihají se Nevados de Lipez až do 5000 m. Průsmyky přesahují téměř všechny výši 4400 m. Sněhová čára je ve vých. Kordillerách ve výši 5200 m, v pobřežních Kord. na 4600 m. Náhorní plošina bolivijská, uzavřená mezi oběma horskými pásy, neúrodná, 4000 m vysoká a vyplněná solnými močály, obsahuje jez. Titicaca (3854 m), jež má spojení Desaguaderem s pampami Aullagas. Zvláště jih této plošiny je suchá, neúrodná poušť (los desiertos de Lipez). K vysočině připojují se na vých. veliké nížiny, prostoupené nízkými horskými hřbety a četnými část. močálovitými řekami, ale též velmi suché a pusté.

Znak Bolivie.

Geologie. Na stavbě půdy jsou účastny především vrstvy paleozoické, dále kambrické břidlice a droby, často rudonosné, zvl. však devonské pískovce. Červené pískovce a pestré stíny zjevují se na jih od jez. Titicaca, vrstvy křídové na záp. hranici země. Rozsáhlé čtvrtohorní nánosy pokrývají oblast kolem Santa Cruz. Zlatonosné útvary glac. jsou značně mocné u jez. Titicaca a u La Paz. Vysočina na jih od Titicacy a hlavní vrcholy Kordiller jsou složeny z mladších útvarů sopečných; nachází se zde mnoho stříbra a rudy cínové. Nejbohatší doly stříbrné jsou u Potosi, Oruro a Poopó. Zlato je rozšířeno všeobecně v křemenitých chodbách starých vrstev a v říčním písku, vydatné rudy cínové jsou u Oruro, Tacna a Poopó. Sůl vyskytuje se ve vysočině v nevyčerpatelném množství, hnědé uhlí a nafta se těží v provincii Tarija. S dostatek jest též železa, olova, antimonu, vizmutu, rtuti. Zemětřesení vyhledává si záp. část; horké minerální prameny jsou četné.

Vodstvo. Řeky tekou buď k sev. k Amazonce nebo na s.-v. k Pará. Na vých. svahu Král. Kordiller pramení Beni, který přijímá Madre de Dios a spojuje se s Mamoré; na jihozáp. svahu Rio Grande přijímá jako Mamoré řeku Guaropé, tvořící hranici s Brasilí a spojením s Beni tvoří Madeiru. V jižní části vých. Kordiller pramení Pilcomayo, který teče Gran Chacem k Paraguayi a tvoří tak část vých. hranice.

Podnebí, květena a zvířena. Podle nadmořské výše řídí se i podnebí. V puně, přes 3500 m vysoké, beze stromů, je zima, vzduch nápadně suchý, ale čistý a zdravý. Od června do října je obloha jasná. V nižších polohách pěstují se brambory, ječmen, quinoa a oca. V údolích vých. od 3500—1600 m nadm. výše je podnebí teplejší a vlhčí, půda úrodnější. Doba dešťů trvá zde od října až do března nebo dubna. Až do výše 2900 m daří se pšenici a kukuřici. Oblasti, ležící pod 1600 m (yungas) mohly by poskytovati hojnost tropických plodů, kdyby vlhké a teplé podnebí nebylo tak nezdravé, že tím trpí práce pod širým nebem. V říčních údolích vých. řetězu And daří se na chráněných místech až přes 3000 m plodům jihoevr. Spodní svahy jsou bez lesů; pouze na březích řek roste hojně stromů vrbových. Bohatě jsou zastoupeny četné druhy kaktů. Potom následuje horní krajina lesů (2000 m) s chinovníky (cinchona). Doleji leží kultury banánů, a cukrové třtiny. Pod 1600 m počíná kult. keře maniokového, který dodává tapioku, teprve pod 600 m kakaovníky. — Též zvířena člení se podle výšky n. moř. Ve vysočinách žijí vicuña a alpaka, malí hlodavci, lama a zvířata mírného pásma. Mezi dravými ptáky vyniká kondor, velmi četní jsou papoušci, datlové, kolibříci. Nižší části mají bohatou tropickou faunu, mnoho opic, pum, jaguárů, medvědů a pekariů.

Obyvatelstvo sídlí hlavně na zdravější vysočině, jmenovitě v departamentos La Paz, Cochabamba a Chuquisaca:

Departemento * territoria	km²	Obyv. 1915	Obyv. na 1 km²
Beni	264.456	52.000	0.2
Chuquisaca	68.420	333.000	5.0
Cochabamba	60.418	535.000	9.0
La Paz	139.278	726.000	5.0
Oruro	49.153	141.000	3.0
Potosi	126.668	531.000	4.0
Santa Cruz	366.995	342.000	0.9
Tarija	85.561	165.000	1.9
*Noroeste, *Oriente	309.227	52.000	0.2
*Sev. Chaco	120.000	13.000	0 1
Úhrnem	1,590.000	2,890.000	1.9

Obyvatelstvo skládá se z $^9/_{10}$ z Indiánů a jejich míšenců. Zcela nesmíšení jsou Indiáni v Chacu, část. též ve vlhkém a horkém sev. (Toba, Mataco, Chiriguano), s bělochy, část. s černochy jsou smíšeni v severových. nížině (Majo, Guarayo, Chiquito), kde dříve byli činní jesuitští misionáři. V Kordillerách je hlavní kmen předšpanělské doby Aymará, národ polokulturní, a jejich míšenci Cholové, tvořící $^9/_{10}$ obyv. Jen v městech a na statcích (haciendas) žijí potomci Španělů, část smíšení s Indiány a nečetní cizinci dávají přednost hlavnímu městu. — Vzdělání obyv. je nepatrné. R. 1918 bylo pouze 450 obecných škol s 3960 učiteli a 54.000 žáky, mimo to 21 vyšších škol, 5 klerikálních a 5 soukromých ústavů se 180 učiteli a 2598 žáky, 10 vyšších ústavů pro právní vědu, lékařství, theologii. Ústavy pro umění a obchod jsou v Sucre a La Paz; zde je též vojenská škola. Též několik škol pro domorodce.

Výdělečná odvětví, průmysl, obchod. Hlavní výdělečná odvětví jsou zemědělství, chov dobytka a hornictví. Zemědělství, jež je následkem sucha málo vyvinuté, dodává hlavní potraviny, byť i ne vždy v dostatečném množství a trochu vojtěšky jako píce; důležito je pěstování koky (Q. Erythroxylon, kokain), jíž se daří v B. nejlépe; její prodej je státním monopolem. — Nejdůležitějším zaměstnáním je dolování, zvl. cínu, stříbra a mědi. Nerostná bohatství B. je velmi veliké a skýtá téměř všechny známé kovy, ale žil drahých kovů jest ještě málo využitkováno pro nedostatek podnikavosti kapitálu a dopravních prostředků (zlata bylo těženo 1897: 517 kg, 1921: 9 kg). — Obchod, který se povznesl teprve v novější době, směřuje povětšinou do Peru a Chile k Tichému oceánu. Vyváží se cín, ruda, volframová, měď, stříbro, vizmut, antimon, olovo, kaučuk, vlna.

Doprava. Ze železnic bylo 1921 v provozu 2250 km a stavěno bylo 410 km. Pošta čítala 366 úřadů, telegraf měl 6133 linek. Pravidelná parníková doprava je na jez. Titicaca. Styk s Brasilií zprostředkuje dráha madeirská, 363 km dlouhá, vystavěná 1907—12, její užívání klesá v důsledku menšího vývozu. Trojí kolej vede v Tichému oceánu. Vnitřní dopravě slouží pojízdné stezky. Teprve v době novější používá se k atlantské dopravě velikých přítoků Amazonky a Paraná. — Míry a váhy jsou metrické, leč vyskytují se též i staršopanělské. Zákon z 28. června 1863 zavedl jako st. měnu peso boliviano o 100 centavos.

Ústava a správa státu. B. rozpadá se na 8 departementos a 3 territoria. Hlavní město je La Paz. Nynější ústava, z 23. října 1899, ustanovuje demokratickou vládu o třech odvětvích: zákonodárství, správa a soudnictví. V čele státu stojí president, volený na 4 leta, který má moc výkonnou. Obě zákonodárné komory, senát a poslanecká sněmovna, jsou voleny hlasováním lidu, 16 senátorů na 6, 70 poslanců na 4 leta. Nejvyšší soud je složen ze 7 soudců. — Státním nábož. je vyznání římskokatol., duchovní hlavou je arcibiskup se sídlem v Sucre; nicméně však panuje nábož. svoboda. — **Finance** 1922: příjmy 35·8 mil., vydání 40 mil. bolivianos. Vnitřní dluh 1922: 33·7 mil. bolivianos. — **Vojenství.** Zavedena je všeobecná branná povinnost: 6 let aktivně, z toho 1 rok u praporu. Stálé vojsko je 6 pěších, 3 jízdní, 2 dělostřelecké pluky. Znakem je krajina se zasněženou horou v pozadí, od níž nalevo je slunce; vpředu vlevo stojí lama, vpravo snop žita a palma, v pozadí hutní budova. Oválový štít je obklopen rámcem zlatě a modře zbarveným, nahoře je v červených písmenách jméno „BOLIVIA“, dole devět zlatých hvězd. Vlajka je vodorovně pruhovaná červeně, žlutě, zeleně; jako vojenská vlajka je znak v žlutém pruhu.

Dějiny. B., staré Horní Perú, náležející k říši Inků, kam jako první Evropan vstoupil Portugalec Alejo Garcia 1524, bylo dobyto 1539 Španěly a přivtěleno k místokrálovství Perú, 1776 pod jménem Charcas k nově utvořenému král. La Plata. Od vypuknutí jihoamerické revoluce 1809 bylo Horní Perú střediskem bojů mezi liberály a monarchisty, až bitva u Ayacucho 9. prosince 1824 rozhodla boj o svobodu. Kongres v Chuquisaca vyhlásil 6. srpna 1825 neodvislost pod ochranou Bolivarovou a nazval stát „B“. Sídlem vlády byla Chuquisaca (Sucre). V její čelo vstoupil 1826 generál

Sucre, 1828 maršálek Santa Cruz, který spořádal finance a podporoval přistěhovalecký ruch. Dobytí Perú (1836), jež chtěl sjednotiti s B. ve spolkový stát, vedlo k vnitřním bojům a konečně k jeho pádu. Od 1848—61 střídali se presidenti rychle jeden za druhým, až se podařilo zjednati pořádek moudré a umírněné vládě José Maria de Acha, který též povznesl vývoj obchodu a průmyslu a odstranil spor s Chile o vlastnictví ledkových dolů a ložisek guana u Tichého oc. Anarchického ducha nemohl však potlačiti úplně. Od 1865 až 1876 střídali se presidenti opět hojněji, od té doby, kdy de Acha byl svržen generálem Melgarejo. 1876 zmocnil se vlády generál Daza a počal 1879 ve spolku s Peru válku proti Chile pro ledkové doly v Atacamě (↗ Chile, dějiny), jež měla nešťastný průběh. B. musila odstoupiti celé pobřežní území (Atacama) a od té doby je odříznuta od moře, což jest zemí hořce pociťováno a ovlivňuje celý hospodářský život. Doba, po kterou úřadovali presidenti Pacheco (1884—88), Arce (1888—92) a Baptista (1892—96), minula poměrně v klidu. Naproti tomu byl 1899 svržen president Alonso povstáním liberální strany pod gener. Pando, který se stal presidentem (1903). Území Acre, o něž již byl dlouho spor s Brasilií, bylo ztraceno 1909. Svět. války se B. nezúčastnila. Po liberálním presidentovi José Gutierrez Guerra (1917—21) následoval konservativní Batista Saavedra (1921—25).

Boljetinac Isa (* 1870 v Mitrovici, † 1915 v Podgorici), Albánec, oblíbenec sultána Abd ul-Hamida, bojovník proti mladotur. hnutí, obhájce Albanie 1913 proti Srbům; po vypuknutí války byl zajat Černohorci a zemřel ve vězení.

Boll Franz (1849—1879), něm. fysiolog. Mezi jeho četnými pracemi z oboru fysiologie dlužno připomenouti zvláště jeho objev očního purpuru.

Bolland Arnold (* 1881 v Krakově), dr. filosofie, docent univ. Jagiellonské a polytechniky lvovské, organisátor a ředitel Vyšší obch. školy v Krakově, autor spisů: Towaroznawstwo (1909—1927, 7. vyd.), Surowne Polski (sbírka monograf. 1924—6), O przemyšle chemicznym b. Galicji (1919), O akad. uczelniach handlowych zagranicą (1926), O wprowadzeniu zasady zaopatrywania towarów we wzkaźnik, będący miernikiem ich użyteczności (1927), Pogotowie gospodarcze Polski (1928) a j.

Bollandisté, vydavatelé sbírky všech legend katol. kalendářních svatých, řízené Jesuity pod názv. ↗ Acta Sanctorum (od r. 1643 do dneška 66 dílů dosah. až ke 4. listop.), nazvané podle J. Bollanda (1596—1665). — Lit.: Delehaye: A travers trois siècles. L'oeuvre des Bollandistes 1615—1915 (1920).

Bollardová Františka (1836—1892), známá česká herečka v letech 50. min. st.

Bolle Petr Bedřich (* 1809 ve Wälschneburg v Švýcarech, † 1849), rytec v Praze.

Bolletty, ↗ boleta.

Znak města Bologny.

Bologna (Boloňa), ital. prov., část Emilie; měří 3795 km² a má 642.200 ob. (1921), t. j. 170 ob. na 1 km². Hl. m. B. čítá 211.157 obyv. (1921), leží 50 m n. m. a je z nejstarších, největších a nejbohatších měst ital., uzlem hlav. tratí a silnou pevností. Leží na splavném průplavu záp. opodál tekoucího Rena (Reno) a obklopena starými hradbami a příkopy, tvoří nepravidelný šestiúhelník s ulicemi mnohonásobně křivolakými a úzkými, avšak čistotnými; mají z části široké obloukové chodby. Z náměstí nutno se zvl. zmíniti o Piazza Vittorio Emanuele, jež je vlastním středem města, a o nám. Neptunovu s Nept. studní. Zde nachází se Palazzo del Podestà (z r. 1201), v němž byl 23 let v zajetí král Enzio, Portico di Banchi s krásnými skladišti, Palazzo Comunale (se stavbou začato r. 1290) a chrám San Petronio, největší ze 75 chrámů města (začal se stavěti r. 1390 ve slohu italsko-gotickém, dokončil se jen k příčné lodi, bohatě vyzdobený malbami a pomníky; je tu poledník, vytýčený v r. 1653 Cassinim). Dále jsou pamětihodné: katedrála San Pietro (počátek stavby v r. 1605), San Domenico, kolébka řádu dominikánského, chová náhrobek sv. Dominika se sochami Nicola Pisana, Michelangela a j.; Santo Stefano, komplex sedmi budov rozlič. stáří; Santa Maria dei Servi se sloupovým předdvořím a hl. oltářem; San Giacomo Maggiore (vystavěno v l. 1267—1497) se sloupovou síní, zvonicí a oltářní stěnou (Francia). Nedaleko středu města stojí dvě šikmé věže (Asinelli 97·6 m, Garisenda 49·6 m). Loggia dei Mercanti (Mercanzia), sídlo staré bursy, je bohatá stavba z cihel ze 14. st. Město má též mnoho paláců, většinou s otevřenými sloupovými síněmi, pěkným průčelím a nádvořím. Z výrobků zvl. slynou Acqua di Felsina (druh kolínské vody) a salámy mortadella. B. je sídlem nejstarší evrop. university (od r. 1119). Zvláště významná byla od poč. 12. st. její právnická škola. Universita je ještě dnes

v rozkvětu (1920—21 měla 3711 posluchačů, má velikou knihovnu, 200.000 sv. a 5000 rukopisů). Mimo to je v B. akademie umění s bohatou sbírkou obrazů (Raffaelova sv. Cecilie a četná díla mistrů bologn. malířské školy); inž. škola a slavná škola hudební (Liceo filarmonico, zal. r. 1805), Museo Civico se sbírkou starožitnin. V B. sídlí prefekt, arcibiskup a velitelství 6. arm. sboru. Na jih od B. stojí na pahorku dřívější olivetánský klášter San Michele in Bosco; nyní je tu orthopedický léčebný ústav. Západně je poutní kostel Madonna di San Luca. Původně město Etrusků Felsina, byla B., jako hl. m. Bojů, dobyta Římany r. 191 př. Kr., 24. února 1530 korunován byl v B. Karel V. císařem. Byla to poslední korunovace císařská. R. 1796 přivtělena B. k republice cisalpinské, r. 1805 ke království ital., r. 1813 k církevnímu státu.

Bologna Giovanni (Džo-), obyč. zvaný da B., vl. Jean Boulogne (* 1524 v Douai ve Fr., † 1608 ve Florencii), vlámský sochař a architekt, asi od r. 1554 v Římě; 1556 byl činný ve Florencí, vytvořil, povolán jsa papežem Piem IV. v letech 1563—67 v Bologni své hlavní dílo: Neptunovu studni; ve Florencii pak Ctnost, poutající neřest (mramor); bronzovou postavu vznášejícího se Merkura; únos Sabinek v mramoru (1581); jezdeckou sochu Cosima I. (1594); Okeana a tři bohy vod. Lit.: Desjardius, J. Boulogne (2. vyd. 1901), P. de Bouchot, J. de B. (1906).

Bolognini Bartoloměj, vlámský malíř z Antverp. Od r. 1634 žil v Praze III. Roku 1663 byl již mrtev.

Bolognská láhev, malá skleněná baňka o tlustých stěnách, která byla při výrobě rychle ochlazena; proto vykazuje tak silné vnitřní napětí, že se rozskočí, vhodíme-li do ní ostrý kamének.

Bolognská (boloňská) **křída,** lehká, bílá ital. křída, užívá se jí jako barvy a k leštění zlatého a stříbrného zboží.

Bolognský pes (také maltézský), je bílý, dlouhosrstý a trpasličí druh psů.

Bolometr, přístroj k měření vyzařování tepla, spočívá na stupňování elektrického odporu kovů při zahřátí. Srovnává se odpor dvou načerněných pruhů z platiny v můstku Wheatstoneově. Dáme-li na jeden proužek dopadnouti paprskům tepelným, tu jeho odpor vzrůstá a z výchylky galvanometru na můstku lze souditi na velikost změny teploty (citlivost 0·00001°).

Bolo-paša Paul, rodem z franc. Réunionu, dobrodruh ve službách německých, který prováděl za svět. války vyzvědačskou činnost ve Francii, Anglii a Sev. Americe. Zatčen 28. IX. 1917 a dokázáno mu, že přijal z Německa £ 300.000 za svoji velezradu. Zastřelen v lesíku vinceneském 17. IV. 1918.

Bolor-Dagh, podle Alex. Humboldta název pohoří na vých. okraji Pamiru ve střed. Asii.

Bolotov, Andrej Timofejevič (1738 až 1833), r. kronikář konce 18. a poč. 19. stol. Vystoupiv z voj. služby, věnoval se svému statku v tulské gub., kde zavedl jako jeden z prvních hospodářství racionální. Propagoval je t. v četných svých pracích hosp. i ve vl. žurnálu Selskij žitěl. Větší ceny jsouc ovšem jeho zápisky, v nichž zachytil soc., hosp. a kult. stav Ruska v letech 1789—1816. Byly vyd. v Ruské Starině (1871—73).

Bolotov Vasilij Vasilijevič (1853—1900), r. hist., univ. prof. Zabýval se hl. starými círk. dějinami. Důkladné vzdělání bohoslovecké a filol., nesené ve směru srovnávací linguistiky, i histor. umožnilo mu často pronikavé osvětlení otázek círk. historie, zejm. starší a to nejen slov., nýbrž i egypt., ind. a perské. Sp. K istorii vněšnago sostojanii konstantinopolskoj cerkvi pod igom tureckim (1881); Iz cerkovnoj istorii Egipta (1884—86, 1892 až 93) a j. Mnoho vyd. ještě z jeho pozůstalosti. Lit.: B. Turajev v Žurnal Min. Narod. Prosvěščenija (1900 říjen); M. V. Rubcov: V. V. B. (1900), důkladný životopis, A. Brilliantov: Prof. V. V. B. Biografičeskoj očerk (Christ. Čtenije, 1910).

Bolsena, m. v it. prov. Řím., 3392 obyv. (1911), leží na severových. straně jezera Bolsenského; ve starověku se nazývalo Volsinii novi, má zbytky antických staveb (amfiteatr, chrámy a j.), chrám Santa Cristina, v němž prý se stal r. 1263 zázrak s krvácející hostií, zvěčněný Raffaelovým obrazem „Mše v B." (nyní ve Vatikáně). Jezero Bolsenské (lacus Volsiniensis) je 146 m hl., 114 km² veliké, leží 305 m n. m.; je původu sopečného, velmi rybnaté, s mořem spojeno je řekou Martou. Leží v něm dva ostrovy, Biscentina, se zříceninami vil rodu Farnese a Martana, na níž dal r. 534 Theodat zavražditi svou manželku Amalasuntu, dceru Theoderichovu.

Bölsche Wilhelm (* 1861 v Kolíně, žije ve Schreiberhau), něm. spisov. Zasloužil se o duchaplné zpopul. přírodních věd, zvl. vlivem Haecklovým. Napsal romány: Kouzlo krále Arpuse (1887), Polední bohyně (1891, 3 sv.; 12. tisíc 1921, 2 sv.), dále Život lásky v přírodě (1898 až 1903, 2 díly, 75. tisíc 1923), Od bacila k člověku-opici (1903), Původ člověka (1904, 116. tisíc 1922), Zpívající strom (1924); mimo to literárně dějepisná díla

H. Heine (1887), V pozadí velkoměsta (1901, essaye) a j.

Bolson de Mapimí, pustá, 1100 až 1200 m vys. vkleslina, bez odtoku, v severomexické vysočině, mezi vých. a záp. Sierrou Madre.

Bolswert Schelte van (1586—1659), nizozem. rytec, stal se pod vlivem Rubensovým nejv. rytcem vlámské školy. Pracoval zvl. podle Rubense (krajiny, Kovový had, Zázračný lov ryb, Nanebevzetí P. Marie, Lov lvů, Obrácení Pavlovo), van Dycka a Jordaense. — Též jeho bratr Boëtius Adam van B. (asi r. 1580—1633) byl v Antverpách znamenitým rytcem, zvl. podle Rubense.

Bolše... (rus. bolšoj, -aja, -oje), veliký.

Bolševici, je stručný název pro radikální frakci ruské strany sociálně-demokratické, jež po ovládnutí Ruska za revoluce r. 1917 se nazvala ruská strana komunistická (bolševiků). Název bolševik vznikl roku 1903, kdy na sjezdu ruské strany sociálně-demokratické v Londýně skupina Leninova získala většinu (rusky bolšinstvo) při volbách do Centrálního komitétu a do redakce ústředního orgánu Iskry, kdežto skupina Martova (⇘) zůstala v menšině (odtud menševici). Zato skupina Leninova ocitla se v menšině při hlasování o principiální otázce, kdo může býti členem strany. Martov hájil stanovisko, že strana může míti i členy pasivní, sympatisující s programem, ale politicky nevystupující, Lenin zdůrazňoval, že členství zavazuje k aktivní práci při uskutečňování programu. Už tento požadavek přísného výběru členstva prozrazuje, že strana bolševiků neznamená frakci, jež by representovala většinu příslušníků strany. Naopak, až na malé výjimky strana Leninova představovala menšinu ruské strany sociálně-demokratické. Zato vynikala ukázněností a oddanou pracovitostí členstva. Bolševici od počátku se cítí předvojem proletariátu, svatou četou, jíž připadne úkol provésti revoluci a uhájiti její vymoženosti. Proti tomu frakce Martova (menševici) zaujímali v celku stanovisko druhé internacionály, to jest přesvědčení, že vývoj socialismu v Rusku se nebude příliš lišiti od cesty, kterou prodělal socialismus v západní Evropě. Lenin toto stanovisko vášnivě potíral již před první ruskou revolucí (1905). Již tenkrát tvrdil, že socialistická revoluce v Rusku má za dějinný úkol dáti popud k revoluci světové. Již tenkrát Lenin ohlásil diktaturu dělníků a sedláků, jež bude nastolena po pádu carismu. Za první revoluce (1905—1906) pokus o vládu proletariátu selhal v počátcích, ale Lenin své myšlenky se nevzdal. Spor o revoluční taktiku byl předmětem nekonečných sporů na sjezdech ruské sociálně-demokratické strany, jež se konaly vždy za hranicemi, ježto ruské strany socialistické byly za carismu nelegální. Také vedoucí ústředí, tak zv. Centrální komitét, měl své sídlo za hranicemi (většinou ve Švýcarsku). Definitivní rozkol v ruské straně soc.-demokratické nastal r. 1912, kdy se skupina Leninova na konferenci v Praze (v lednu 1912) prohlásila za jediného představitele ruské sociální demokracie. Vyvolala tím proti sobě bouři ostatních frakcí socialistických, jež se proti usurpátorovi Leninovi spojily v tak zv. „srpnový blok" a podaly na bolševiky žalobu u mezinárodního bureau druhé internacionály. Nežli spor mohl býti vyřízen, vypukla světová válka. Poměr k válce ještě prohloubil propast mezi bolševiky a ostatními ruskými stranami socialistickými. Vlivem Leninovým bolševická strana zaujala tak zv. poraženské stanovisko, čekající prospěch pro Rusko od porážky Ruska ve válce. Krom toho strana zastává názor, že socialisté nemají pracovati pro mír, nýbrž pro převrácení války imperialistické ve válku proletariátu proti buržoasii. Tuto taktiku navrhoval Lenin na zimmerwaldské konferenci (⇘) v září r. 1915, ale zůstal v menšině. Když v březnu r. 1917 vypukla revoluce březnová, jež smetla carismus, bolševici v prvních dnech málo se uplatnili, ježto žádný z významných předáků nebyl v Petrohradě. Bolševičtí poslanci v říšské dumě (tak zvaná bolševická pětka) dleli ve vyhnanství v Sibiři a Centrální komitét (representovaný v té době Leninem a Zinověvem) těžko hledal cestu ze Švýcarska domů. Ježto cesta oklikou přes Francii a Anglii byla nemožná (Anglie nepouštěla revolucionáře-poražence), Lenin ještě s některými soudruhy vyjednali si průjezd Německem v zaplombovaném vagoně. Že by byl něco slíbil německé vládě, je bajkou. Není sice pochyby, že Německo očekávalo zisk od návratu radikálních revolucionářů, dávajících naději na vyvolání zmatků a oslabení ruské armády. Po návratu Lenin radikálními hesly (mír a půda) snažil se získati většinu v „sovětech dělnických a vojenských deputátů" (⇘). Když bolševici skutečně na podzim nalezli většinu v sovětu petrohradském a moskevském, Lenin dal povel k útoku proti Prozatímní vládě Kerenského, který 25. IX. (podle nového stylu 7. list.) 1917 skončil úspěchem. Bolševici stali se pány říše a moc svou uhájili v krvavé občanské vál-

ce. Okamžitě vydaný dekret o nacionalisaci půdy získal sympatie selského venkova pro vládu sovětů, takže bolševici mohli bez obav rozehnati ústavodárné shromáždění (18. ledna 1918). Podle názoru ostatních revolučních stran sověty byly provisorní revoluční organisací a měly zmizeti, jakmile ústavodárné shromáždění rozhodne o nové formě vládní. Lenin však prosadil své hledisko, že systém sovětů je nová forma vládní a správní, daleko prý pokročilejší než demokratický parlamentarismus západní Evropy. Ve skutečnosti sovětská vláda (☞) představuje zvláštní, v historii nevídaný druh diktatury a tyranidy polit. strany, jež své oprávnění zakládala v prvých letech na přímém úkolu vyvolati socialistickou revoluci v státech pokročilých, později zdůrazňuje více poslání — přebudovati pozvolna Rusko v stát socialistický. Lenin (☞) nikdy se nedomníval a nikdy nehlásal, že bylo by možno hned Rusko proměniti v komunistický stát. Lenin učil, že jde o dobu přechodní, kdy lze učiniti jen některé kroky směrem k socialismu. Dnes je zřejmo, že v bolševických metodách uplatnilo se mnoho z násilných tradic carismu. Poukazem, že razí cestu lepší budocnosti lidstvu, bolševická strana ospravedlňuje násilné metody, jimiž zničila své odpůrce a dusí nelítostně každý pokus o kontrarevoluci. Smutně tu zejména proslula Čeka (☞), mimořádná soudní komise k potlačování odporu a jakéhokoliv záškodnictví v sovětském státu. Základní myšlenka bolševické revoluce — vyvolati světovou revoluci — ve straně ovšem žije stále. Když revoluce v záp. Evropě se nedostavila pod přímým vlivem hlučného bolševického převratu, příčina byla hledána v tom, že západní proletariát nebyl vychován k přímé revoluční akci. Ten úkol vzaly na sebe komunistické strany, jež se v jiných zemích vytvořily tím, že se odtrhly od strany sociálně-demokratické a přihlásily se k třetí čili komunistické internacionále (☞ Komintern), založené na jaře r. 1919 v Moskvě. Sympatie většiny obyvatelstva, pro něž bolševická strana mnoho udělala (po případě — snažila se udělati), vedle toho společná účast většiny obyvatelstva na zabrání majetku ruské statkářské a měšťanské třídy, v neposlední řadě pak bezohledné trestání pokusů o odpor, jsou tři hlavní složky tajemství, proč bolševická strana, o níž se předpokládalo, že neudrží vládní moc ani několik neděl, vládne v Rusku již plných dvanáct let. Obtížné postavení a stálé manévrování, aby strana si udržela spojenectví, po případě aspoň neutralitu milionů sedláků, vyvolává ustavičně oposiční proudy v bolš. straně. Jsou to jednak oposice „pravé", naléhající na opatrné metody vzhledem k selskému venkovu, jednak oposice „levé", nespokojené s nedostí rychlými a málo radikálními metodami při „budování socialismu". Je zajímavo, že po smrti Leninově do oposice proti vládní většině, vedené generálním sekretářem strany Stalinem (☞), dostali se téměř všichni předáci bolševické strany (Trockij, Zinověv, Kameněv, Tomskij, Rykov, Bucharin). Někteří po přiznání „bludů" byli ponecháni ve straně, po případě i úřadech, někteří byli vyloučeni. Nejtvrdší a nejnebezpečnější oposičník — Lev Trockij ☞ — byl nakonec násilně vyvezen za hranice. Trvání panství komunistické strany a dotavadní úspěchy proti oposičnímu hnutí v lůně strany vysvětluje se tuhou, železně vybudovanou organisací strany. Nejnižší jednotkou je komunistická buňka (jačejka), která se skládá aspoň z tří komunistů. Vyšší jednotkou je výbor vlastní na venkově a okrskový ve větších městech. Jim nadřízenými centry jsou výbory guberniální, těmto opět výbory oblastní. Nejvyšší institucí strany je Všeruský sjezd strany, jenž ze svého středu volí Vcik (Všeruský centrální výkonný výbor). Vedle tuhé, silně centralisované organisace je to péče o výběr členstva, jež stranu udržuje při síle. Po bolševickém vítězství vstoupilo do strany mnoho živlů „maloburžoasních". Těch strana většinou se zbavila generální „čistkou" r. 1922 a stanovením přísných norem při přijímání nových členů. Před vítěznou revolucí bolševická strana neměla více než 40.000 členů, před „čistkou" r. 1922 bylo členů 670.000, po vyčištění strany počet klesl na 410.000 (v lednu 1923). Od těch dob pozvolna stoupá. Dnes bolševická strana čítá přes milion členů. O počtu členstva a jeho sociálním rázu vydává se každý rok statistická ročenka. Po definitivní úpravě ústavy Svazu sovětských socialistických republik (r. 1924) bolševická strana přijala název Všeruská komunistická strana bolševiků (Vserossijskaja kommunističeskaja partija bolševikov, zkráceně V. K. P. [b.]). Literatura o straně bolševické je dnes ohromná. Z bolševických příruček poměrně nejobjektivnější je kniha N. N. Popova, Očerk istorii russkoj kom. partii (bol'ševikov), 2. vyd., Moskva 1926. Bohatou, ač velmi stranickou pomůckou je široce založená sovětská chrestomatie „V. K. P. (b) v materialach i dokumentach". Od r. 1924 do 1929 vyšlo osm dílů. Slušnou pomůckou

je též slovník „25 let R. K. P. (bolševikov)" 1898—1923, Moskva 1923. Z české literatury třeba uvésti instruktivní kapitolu o bolševické straně v knize Šroma, Sovětské Rusko, Praha 1924. Se stanoviska komunistického přehled historického vývoje bolšev. strany napsal O. E. Berger ve sborníku Deset let diktatury proletariátu (1917—1927), Praha 1927. Tam také je bibliografie česká a do češtiny přeložené literatury o bolševické straně. Prameny a literaturu o bolšev. straně před válkou a za války registruje J. Slavík, Ruské strany politické za svět. války, Slovanský Přehled 1926. Ostatní literaturu (O₃) Lenin, sověty a Svaz sovětských socialistických republik.

Jan Slavík.

Bolševická vydavatelství. Lit. bolšev. frakce zač. vycházeti v r. 1904 v Ženevě v době bojů bolšev. proti menšev. redakci Jiskry. Vyd. Vpered pod říz. V. Bonč-Brujeviče vydávalo brožury Leninovy. Od r. 1905 poč. vycház. bolš. lit. v sam. Rusku, ve vyd.: Donskaja reč (Rostov), Molot (Oděsa), Znanie (Petrohrad), Trud (Moskva) a jin. vych. dříve zakáz. cizí lit. marxist. Ke konci 1905 vzniklo v Oděse první čistě bolšev. vyd. Utro, které přeneseno do Petrohradu splynulo s vyd. Vpered, mající vlastní vel. tiskárnu. Po zániku Vpered v r. 1907 vzniklo vyd. Zerno, které 1908 bylo zpustošeno a jeho hlav. pracovníci M. Kedrov a N. Podvoskij zatčeni. R. 1912 založ. v Petrohr. vyd. Priboj, řídící se směrnicemi Ústř. výb. strany. Vydalo znač. lit. o soc. pojištění děln., sborník statí Leninov., Zinověv. a Kameněvových. 1913 vyšel Sputnik rabočego, první pokus popul. kapesní informační knížky pro děln. Na poč. svět. v. Priboj zastavil svou činnost. 1915 vzniklo vyd. Volna, po únor. revol. 1917 obnoveno vyd. Priboj, kt. vyd. Leninovy Pisma o taktikě. Ke konci 1917 založ. v Moskvě vyd. Volna, kt. 1918 po splynutí s družst. vyd. Žižň i znanie přejmenov. na vyd. Komunist, k němuž přimklo také vyd. Priboj. Zde nákladem 20—25 tis. vychází ponejvíce laciná populár. lit. 1919 Komunist splynul s Gosizdatem (stát. vyd. a naklad.).

Bolševický tisk zrodil se po 2. sjezdu r. str. s.-dem. (1903). Ústř. org. s.-dem. Jiskra po odchodu menšev. P. Akselroda a jin. stal se výhr. org. bolš., do red. vstoup. Lenin, avšak po vyjití č. 51 opět vystoupil, ponechav Jiskru menšev. 1904 zač. vycház. bolšev. časop. Vpered pod veden. Lenina, Lunačarského a jin. 3. sjezd s.-dem. uznal časopis ústř. org. strany a nazval jej Proletarij. Po manifestu 17 říj. 1905 bylo umožněno vydávání legál. časopisu. Za fin. podpory M. Gorkého a Garina-Michajlovského poč. vycházeti Novaja žizň. Po usmíření mosk. prosincov. povstání 1905 vyd. Nové žizní zastaveno a bolšev. vydávají pouze brožury a sborníky. Za I. Dumy 1906 poč. vycház. leg. časop. Volna, avšak po vyjití 26. čís. zastaven. Bolšev. měli „pro případ potřeby" několik povolení na vydáv. časop., proto po zákazu Volny vychází Vpered, po jejím zastav. Echo, až do rozpuštění I. Dumy 1906. V tutéž dobu vycházel v Petrohr. bolš. týden. Věstník žizni. Ve Finsku 1907 poč. vycházeti neleg. Proletarij, který postup. vychází v Ženevě a Paříži. V jeho redakci byli Lenin, L. Kameněv, G. Zinověv a j. V lednové plenár. schůzi Ústř. výb. 1910 usneseno zastav. bolš. Proletarij a menšev. Golos soc.-demokrata a místo nich vydávati ústř. org. Socialdemokrat, v němž spolupracovaly obě skupiny strany. Pociťována nutnost vydáv. legál. časop., proto za přičinění s.-dem. frakce 3. Dumy v pros. 1910 počal vych. týden. Zvězda za red. V. Bonč-Brujeviče a N. Jordánského a účasti Lenina a Plechanova. Zvězda vycházela do července 1911, od té doby vych. jako časop. čistě bolšev. pod red. bolš. poslance N. Poletajeva a N. Baturina. 1912 po lenských událostech ozývají se hlasy pro nutnost vyd. deníku, a tak 5. květ. 1912 vych. 1. čís. Pravdy. Prvními organisát. Pravdy byli S. Danilov, K. Jeremějev, F. Iljin a jin., ze zahran. posílali příspěvky Lenin, Zinověv a Kameněv. Pravda byla od r. vlády vel. pronásledována, v době prvních 3 měsíců byla 8krát konfisk., pokutována a 5 odpověd. redakt. zatčeno. 5. července 1913 Pravda zastavena, místo ní vych. Rabočaja Pravda, po ní Severnaja Pravda, dále Pravda Truda, po jejím zákazu Za pravdu. Časop. postup. vycházel pode jmény: Proletarskaja pravda, 1914 Puť Pravdy, po něm pouze 6 čísel časop. Rabočij, změn. v týdeník. Jako deník poč. vycház. Trudovaja pravda, do čís. 25. Tím ukončila Pravda svou existenci. 1914 vyšel též legál. sborník Marxism i likvidatorstvo s příspěv. Lenina, Zinověva a Kameněva. V Moskvě 1905 vych. legál. bolšev. časop. Borba (Zápas) pod red. N. Rožkova atd. a Vpered, org. mosk. výb. r. s.-dem. V době I. Dumy vych. neleg. Soc.-dem. Rabočij Listok, dále leg. časop. Světoč. V době vych. petrohr. Pravdy v Moskvě vychází leg. deník Naš Puť za účasti Lenina, pod ps. Iljin. V září 1913 časop. vládou zastaven. Od listop. 1916 do 12. února 1917 vycházel Golos Pečatnogo Truda. Po únorové revol. 1917 začíná doba legál.

exist. strany bolšev., znovu vychází Pravda, avšak byla vládou Kerenského pronásledována, redakce její zpustošena. Místo ní vych. časop. Rabočij i Soldat, Rabočij, atd. Teprve po říjn. převr. počíná Pravda opět vycházeti. V dneš. době je Pravda ústř. org. R. kom. str. (bolšev.). Po říjn. převr., kdy jedinou vládnoucí stranou je str. komun. (bolš.), má každé okres. město svůj bolšev. tisk. Lenin ve svém článku v čís. 4. Jiskry 1901 dobře pochopil nesmírný význam stran. tisku slovy: „Noviny jsou nejen kolektivním propagátorem a kolekt. agitátorem, ale také kolekt. organisátorem."

Bolte Joh. (* 11. II. 1858 v Berlíně), lit. badatel, gymn. prof. tamt., badatel na poli lidové lit. a lit. 16. a 17. stol., napsal: Der Bauer im deutschen Lied (1890), Die Singspiele der englischen Komödianten (1893), Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm (s Polívkou 1913—18, 3 sv.).

Boltec, ⚬ ucho.

Boltin Ivan Nikitič (1735—1792), r. gen. a hist. Prvý z r. hist. se pokusil o vyjasnění podstaty hist. procesu. Následuje Bodina a Montesquieua; považuje podnebí za „předního činitele v utváření povahy lidské", neupírá však vlivu t. druhořadým faktorům (výchově, styku s cizinou atd.). Zvyky národa, podmíněné klimatem, určují pak st. zřízení a zákony, které se mění se změnou zvyků. B. vystupuje dosti stranicky proti novotám Petra Vel., jinak však sp. jeho prozrazuje nevšední erudici. Cení vysoko starou dobu, proto bývá považován za předchůdce Slavjanofilů ⚬. — Lit.: Ključevskij, V. O.: Ivan N. B. (Očerki i rěči, 1912); Miljukov, P. N.: Glavnyja tečenija rus. istoričeskoj mysli (3 vyd., 1913).

Bolton Werner von, něm. chemik, 1903 nalezl kyselinu tantalovou a z ní vyloučil tantal, z kterého se vyrábí drát pro žárovky.

Bolton-le-Moors, m. v jihozáp. Anglii, 179.000 ob., prům. stroj., chem. a bavl.

Boltraffio (Beltraffio) Giovanni Antonio (* 1467 v Miláně, † 1516 tamtéž), it. malíř. Byl žákem Leonarda da Vinci, maloval oltářní obrazy a podobizny s vroucím pojetím a živou charakteristikou. Nejlepší z jeho děl jsou: Madona rodiny Casio (nyní v Louvru v Paříži), Madona (museum v Bergamu), Modano (Nár. galerie v Londýně) a sv. Barbora (museum v Berlíně).

Boltzmann Ludwig (1844—1906), něm. fysik. Byl prof. ve Štýr. Hradci, Vídni, Mnichově a Lipsku, zabýval se zvl. kinetickou teorií plynů, Maxwellovou teorií elektřiny a uveřejnil: Přednášky o Maxwellově teorii elektřiny a světla (1891—93, 2 díly; 2. vyd. 1908), O teorii plynů (1896—98, 2 díly; 2. vyd. 1910—12), O principech mechaniky (1. sv. 1897, 2. sv. 1904), Populární spisy (1905), Vědecká pojednání (1909, 3 sv.).

Bolufen, směs bolu s kondensačním produktem fenolu a formaldehydu, užívá se ho jako antiseptického zasypávacího prášku na rány.

Bolus (bol), huspenitý nerost, vodnatý křemičitan hlinitý, obsahuje železo, lesku mastného, většinou hnědý a červený, celistvý, lomu lasturovitého, tv. 1—2. spec. v. 2.2—2.5; vyskyt. se v dutinách a skulinách basaltu ve Slezsku, Habichtswaldě, v Čechách, u Sieny, též ve starších vyvřelninách u Sinope a na Cypru (cyperská umbra), zřídka v serpentinu, vápenci a na ložiskách železné rudy. Používá se odedávna jako lék a jako barva; jako lék používá se b. z Lemnu (lemnická hlinka), často jako Terra sigillata (pečetní hlinka), dále jako modrošedá saská pečetní nebo divotvorná hlinka (teratolith) od Plánice u Cvikova, světle hnědá pečetní hlinka od Striegau atd. Jako barviva používalo se (v Pompejích) červeného bolu od Sinope a ze sev. Afriky; hnědá hlinka od Sieny (Terra di Siena) byla používána při malování fresek a jako tiskařská barva pro hnědé mědirytiny. Červený bolus (B. rubra) jako natěračská barva bere se hlavně z Norimberku; nejlepší druh je b. arménský nebo orientální; žlutý b. přichází do obchodu pálený jako anglická nebo berlínská rumělka. Slouží též jako tmel, k výrobě dýmek a promytý jako leštidlo. Bílý b. (B. alba), světlošedá hlinka, nebo b. bývá čištěn a sterilisován a používá se ho potom při infekčních nemocech střevních (úplavici), též při záškrtu. Používá se ho též jako tmelu. Odedávna používá se ho jako podkladu při zlacení dřeva (leukophoron). ⚬ hliněné pece a kaolin.

Bolvanskaja Guba (zátoka bůžků), plochá zátoka Sev. Led. moře, vých. od ústí Pečory; provozuje se tu lov ryb a tuleňů.

Znak m. Bolzana.

Bolzano, m. v již. Tyrolsku (od r. 1918 it.), (1921) 14.687 obyv., převážně němec. národnosti, 265 m n. m., v údolí bohatém na ovoce a víno, želez. uzel dráhy Kuffstein — Ala. Ulice starší čtvrti městské

jsou úzké, domy většinou s plochými střechami. B. má gotický chrám (z r. 1400), vyšší školy, museum, obchodní a živnost. komoru, každoroč. veletrh, odedávna rušný obchod s ovocem a zeleninou. B. podobně jako Meran bylo založeno Římany (základem města je římský Pons Drusi).

Bolzano Bernard (1781—1848), čs. filosof a matematik. Jeho otec byl Ital, matka Češka. Od 1805 přednášel na praž. universitě; dokazoval, že křesťanství se nepříčí rozumovým pravdám. Vlivem jesuitů vypuzen byl z univ. r. 1820; další pronásledování jeho ustalo až na zakročení Dobrovského. Pro svou ryzí povahu měl mezi ctiteli i Palackého; jako racionalista bojoval zejm. proti Kantovi, Schellingovi i Heglovi. Jako filosof zůstal eklektikem. Ze spisů jmenujeme: Betrachtungen über einige Gegenstände der Elementargeometrie (1804), Athanasia (1827), Wissenschaftslehre (1837), Lehrbuch der Religionswissenschaft (1834), Was ist Philosophie? (1849), Erbauungsreden für Akademiker (1849—51), Paradoxien des Unendlichen (1851). Jeho knihovna je vřazena do pražské univ. knihovny.

Bolze Karel (* 1785 v Erfurtu v Prusku, † 27. XI. 1869), herec ve Stavovském divadle v Praze.

Boma, hl. přístav a až do r. 1923 hl. m. Belg. Konga, východiště dráhy k sev.; leží na pr. břehu Konga a je přístupná největším námořním parníkům. Má sanatorium, faktorie (skladiště zboží) a misijní stanice.

Boma, kruhovité opevnění v rovníkové Afr., z trnitých zásek n. palisád, s chráněnými průchody; Evropané b. často napodobují.

Boman Pavel, malíř v Praze III. ok. r. 1624.

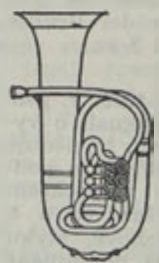
Bomba (puma), dutá střela kulovitého tvaru s třaskavým nábojem a zapalovačem. Ponejprv zhotovil je prý v r. 1433 Malatesta, kníže z Rimini, a jméno obdržely podle svého zapalovače (bomba). B., duté koule z litiny s časovým zapalovačem, ponejvíce doutnákem, vrhaly se buď rukou (ruční bomby) nebo se vystřelovaly z hladkých děl (hmoždíře n. děla ke střílení bomb). Zápalné b. plnily se zápalnou látkou; b. olověné, vylité olovem, sloužily k rozboření odporu schopných cílů. Z ručních b. vyvinuly se ruční granáty. Hmoždíře ke střílení bomb jsou předchůdci dnešních minometů. Nyní užívá se b. jako vrhacích střel v boji zblízka a při leteckých útocích. — B. nazývají se také sopečné vyvrženiny velikosti pěsti až hlavy, podlouhle kulaté, které často vyhlížejí jako kdyby byly stočeny.

Bombacaceae, tropická čeleď rostlin příbuzných se slezovitými (Malvaceae), čítající asi 140 druhů; většinou velké, statné stromy jako Adansonia ze záp. trop. Afriky.

Bomba kyslíková, ocelová láhev naplněná tlakem až 150 atm. kyslíkem při záchranných dýchacích přístrojích. Dnes bomby kyslíkové z lehkých kovů.

Bombarda (z fr.), 1. ve 14. a 15. stol. užívané krátké dělo velké ráže s kuželovitou hlavní; sloužilo k vrhání kamenných koulí. — 2. Hlas varhan.

Bombardista, v dřívější době puškaři (něm. Büchsenmacher). R. 1430 se připomíná jako majitel domu č. 3 v Kozí ul. na Pražském Starém městě „Niclík bombardista".

Bombardon.

Bombardon (z fr.), plechový dechový nástroj se 3—5 klapkami.

Bombardování, usilovné obstřelování opevněného nebo vojskem obsazeného místa, aby bylo donuceno ke vzdání nebo zničeno. O b. platí mezinárodní ustanovení 2. haagské konference z roku 1907, jež zakazuje zejména jakékoli b. míst neopevněných a nehájených.

Bombardovací letectvo, ↷ letectvo.

Bombasin (franc., bombazě), bombazet, tkanina z měkké česané příze.

Bombast, nabubřelý sloh vyjadřování.

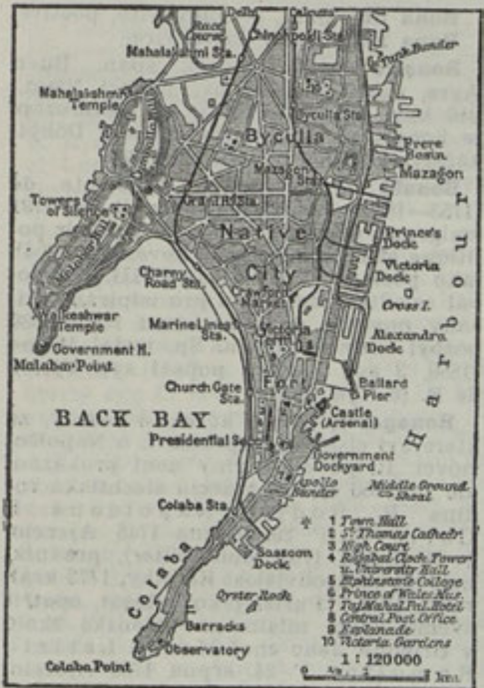
Bombax, rod čel. Bombacaceae, asi 50 druhů hlavně v Americe. Skýtají bílou

Bombax.

hedvábitou vlnu (kapok) a pryskyřici („malaherská guma"), podob. arabské klovatině. B. ceiba roste v tropech.

Bombay, území císařství britsko-indického, na záp. pobřeží Přední Indie (⌕ mapu Asie). 483.903 km², (1921) 26,757.648 obyv. (21 mil. Hindů, 4.6 mil. mohamedánů, 276.765 křesťanů, 189.879 pohanů), z toho 318.502 km² bezprostředního majetku britského (Nothern-, Central- a Southem-Division a Sind), 165.401 km² s 7,409.420 duší poplatných států. Z nich nejvýznačnější jsou Kathiawar, Kolhapur, Rewa, Kanta, South Marhatta, Jagirs, Kairpur, Palanpur, Mahi Kanta,

Plán města Bombaye.

Část sev. od Narbady je nízká rovina aluviální a z velké části pouští; jižní část, úzký pobřežní pruh (⌕ Konkan), jejž ohraničuje na vých. strmé pohoří Ghats ⌕), jehož průsmyky vedou k vnitřní vysočině (600—700 m). Z řek je důležitý pouze Indus, z Narbady a Tapti pouze oblast ústní. V sev. krajinách nacházíme pískovec a konglomeráty. Veliká čedičová oblast indická tvoří téměř celé pobř. Střední část krajiny zaujímá černá půda (regur), zvl. vhodná pro pěstění bavlny. P o d n e b í je téměř všude nezdravé. Deště jsou na pobř. (mimo Sind) hojné, na druhé straně Ghats ubývají; na pobř. konkanském jsou veliké háje kokosových i jiných palem, Surat a Sind mají divoké datle; dříví sandálové je pouze v Kanara na jihu. Šelmy a jedovatí plazi vyskytují se v hojnosti. Obyvatelstvo skládá se především z Marattů, ale též z Beludžů, Peršanů a Arabů. Pěstuje se zde proso a luštěniny, rýže, pšenice, bavlna, olejová semena, čaj. Mezi živnostmi vyniká dobývání soli a bavlněný průmysl. Nejdůležitější linky železniční vycházejí z města B.; k tomu přistupují pro Sind údolní dráha Indu a záp. část veliké příčné dráhy Agra—Kalkutta. Krajinu (presidentství) B. spravuje guvernér. — H l a v n í m ě s t o B. (1921) 1,175.914 obyv. (nejvíc Hindů, 184.685 moham., 68.169 křesť.), vedle Kalkutty nejlidnatější město Britské Indie na ostrově B., 55 km² velikém, jejž odděluje úzký průplav od ostrova Salsette. Z ostrovu B. vybíhají k jihu dva poloostrovy, záp. Malabar Hill se svatou vesnicí Hindů, Valkešvar, „věže mlčení", vých. výběžek s majákem, observatoří a továrnami na bavlnu. Sev. odtud leží městská čtvrt Castle s poštou, justičním palácem, museem prince Walesského, universitou (asi 2000 studentů). Na druhé straně rozkládá se čtvrt domorodců (Black Town); vých. sousedí s předměstím Mazagon s velkolepým přístavem, se zoolog. a botan. zahradou. B. má četné hinduské chrámy, 89 mešit, kostely anglikánské, římsko-katol. a arménské, 1 synagogu, silnou posádku a průmysl: bavlnářský, mlynářský, papírnický, dřevařský, zhotovování mosaikových a mosazných tovarů, brokátů a koberců. Asi třetina veškerého indického obchodu jde B-í. Dráhy Great Indian Peninsular a B.—Baroda and Central-India spojují B. se všemi částmi říše. Ostrov B. dostal se r. 1530 v držení Portugalců, kteří tam zřídili pevnost a faktorství. 1661 byl dán jako věno infantky Kateřiny Karlu II., který jej prodal 1668 Východoind. spol. R. 1686 byla sem přenesena správa Surate. Od otevření Suezského průplavu je B. nejdůležitějším obchodním městem indickým. V dubnu 1919 byly zde veliké nepokoje.

Bombayská mosaika (vysl. bombéská), přenesena okolo r. 1800 ze Širazu v Persii do Indie, zvl. do Bombaye; spočívá v tom, že se hranaté tenké lišty z rozlič. druhů dřeva, slonové kosti a z cínu spojují v kulaté šestirohé a jiné hůlky a jejich průřezy přiklíží se v tenkých kotoučích na předměty ze dřeva santalového.

Bombera Josef (* 1870 v Jesenici na M.), ThDr. Msgre, býv. gen. superior čsl. branné moci. Po vysvěcení kaplanoval v Kyjově, r. 1896 stal se akt. voj. duchov-

ním, od r. 1899 jako prof. nábož. a češtiny na kadet. škole v Král. Poli, kde setrval až do konce války. Po převratu postaven v čelo duch. správy čsl. branné moci; r. 1924 vysvěcen byl na biskupa. Když r. 1926 odešel z činné služby, byl jmenován inf. proboštem kapituly ve St. Boleslavi, ale instalace se nedočkal. Zemřel 2. ledna 1927.

Bomberg Daniel, antverpský tiskař, založil v XVI. stol. v Benátkách tiskárnu pro hebrejské tisky. Vyd. hebr. bibli a talmud.

Bombomet, ↗ minomet.

Bombycilla, ↗ brkoslav.

Bombycina, ↗ bourci.

Bombyx mori, ↗ bourec morušový.

Bomerie (franc., vysl. bomri), pojem z obchodního (námořního) práva, značící půjčku na loď anebo lodní náklad a předměty, kterou uzavírá majitel lodi, a to toho způsobu, že práva k zastaveným předmětům nabývá věřitel teprve po dosažení cíle cesty. Risiko věřitelovo je vyváženo velikou přirážkou k půjčené částce, dosáhne-li loď bez pohromy cíle cesty.

Bomilkar, 1. vůdce Karthagiňanů proti Agathoklovi ze Syrakus 310 př. Kr., byl přemožen a přibit na kříž; 2. velitel karth. loďstva 217—212 př. Kr.

Bompard Maurice (nar. 1854 v Metách), francouzský státník, v l. 1882—86 byl gener. tajemníkem v Tunisu; vypracoval „Législation de la Tunisie (1888), r. 1889 byl gener. residentem na Madagaskaru, 1893—98 ředitelem v min. zahraničí, 1902—07 vyslancem v Petrohradě a 1909—14 v Cařihradě; napsal: L'entrée en guerre de la Turquie (Vstup Turecka do války, 1917).

Bomst (pol. Babí most), m. na něm.-pol. hranicích, na dráze Bentschen—Guben; má vinice a pěstuje chřest. 1815 ob. (1925).

Bon (fr., vysl. boň, „dobrý"), písemná poukázka k výplatě; odtud b. à vue, poukázka, splatná při předložení k výplatě peněz. Bons royaux nazývaly se fr. poukázky n. úpisy státního pokladu, vydané od r. 1824, jež pak v r. 1848 nazvány bons de la République; nyní jmenují se bons du trésor.

Bona (1494—1557), královna polská z it. knížecí rodiny Sforza. V roce 1518 provdala se za Zikmunda I. Hrála význačnou roli v tehdejších politických poměrech, mísíc se neustále i do nejvážnějších vládních záležitostí. Poněvadž protežovala různé svoje milce, vzbudila proti sobě nelibost polské šlechty, která ji konečně přinutila r. 1556 k návratu do Italie, při čemž s sebou odvezla ohromné poklady.

Bona Dea (lat., „dobrá bohyně"), ital. bohyně požehnání, jejíž vlastní jméno bylo přísně tajeno. Bohoslužbu zastávaly ženy. Její hl. svátek (Damium) slavil se v Římě v noci se 3. na 4. prosinec obětováním svině a tanci. V jejím chrámu na Aventinu poskytovaly se též léky. Zobrazována jako sedící žena se žezlem a rohem hojnosti.

Bona fide (lat.), v dobré víře, poctivě.

Bona fides (lat.), dobrá víra.

Bonaire (vysl. boner), špan. Buen Ayre, západoind. ostrov, patřící Nizoz., 246 km², 8229 ob. (1922); na severozáp. je kopcovitý (Brandaris 254 m). Dobytkářství, rybolov a dobývání soli.

Bonald Louis Gabriel, vicomte de (1753—1840), fr. státník teoretik, r. 1791 emigrant, napsal Théorie du pouvoir politique et réligieux (1796, nové vyd. 1854), jako poslanec za Ludvíka XVIII. přidržoval se ultramontánů a pro odpírání přísahy novému panovnickému rodu 1830 pozbyl hodnosti paira. Sp. vydal Migne (1859, 3 sv.) a život popsal syn Victor de B. (2. vyd. 1853).

Bonaparte, jméno korsické rodiny, ze které byl císař ↗ Napoléon I. a Napoléonovci. It. původ rodiny není prokázán, ale již 1550 žila v Ajacciu šlechtická rodina B. R o d i č e N a p o l é o n a I. C a r l o B. (* 29. března 1746 Ajaccio, † 24. února 1785 Montpellier), právník, bojoval za neodvislost Korsiky, 1773 král. rada, 1778 v Paříži jako delegát, opatřil svému synu místo na vojenské škole v Brienne. Jeho choť M a r i a L e t i z i a R a m o l i n o (* 24. srpna 1750 Ajaccio, † 2. února 1836 Řím), za císařství byl jí dán titul „Madame mère" a byla nejvyšší ochranitelkou sociálních ústavů. Dala život 5 synům a 3 dcerám. B r a t ř í N a p o l. a jejich děti: 1. J o s e p h B., nejstarší syn C. B. (* 7. ledna 1768 Corte, † 28. července 1844 Firenze), 1797 vyslanec republiky v Římě, 1808 král obou Sicilií, 1808 král španělský. Po porážce u Vittoria (21. června 1813) opustil Španěly. Po pádu Nap. odebral se do Sev. Ameriky, kde si koupil statek, od 1841 žil v Italii. Choť jeho Julie Marie Clary (* 26. prosince 1771 Marseille, † 7. dubna 1845 Firenze). Josef měl dvě dcery: Zénaidu (1801—1854), choť knížete Canino, syna Luciana B., matku četných dětí, a Charlottu (1802—1839), choť Ludvíka Napoleona, kdysi velkovévody z Bergu. 2. L u c i a n B., kníže z Canino, třetí syn

C. B. (* 21. května 1775, † 30. června 1840 Viterbo), předseda rady 500, ministr vnitra a vyslanec v Madridě. 1810—1814 v zajetí angl., pak u papeže, který jej povýšil za kn. Canina, žil v knížecí nádheře ve Viterbu, Římě a Anglii. Jeho memoiry jsou velmi zajímavé. První choť jeho byla Christine Boyer (1773 až 1801), s kterou měl dvě dcery: Charlottu (1796—1865) a Christinu (1798—1847), druhá pak Alexandrine de Bleschamp (* 1778 Calais, † 12. července 1855 Sinigaglia), básnířka a spisovatelka. Měla 5 synů a 4 dcery, z kterých jmenujeme: a) Charles (1803—1857), žil v Americe a věnoval se přírodním vědám. Napsal Iconografia della fauna Italica, American ornithology, Conspectus generum avium. b) Laetitia (1804—1871), syn její William B. Byse (1826—92), provençalský básník. c) Ludvík (1813—1891), proslulý jazykozpyt., podporoval politiku Napoléona III. d) Johanna (1807—1828), básnířka. Napsala: Inspirazioni d'affeto di una giovine musa. e) Pierre (1815—1881), dobrodruh, jeho syn Roland (1858—1924), zeměpisec a antropolog. Napsal: Les habitants de Suriname (1884), Une excursion en Corse (1891) a Notes on the Lapps of Finmark (1886) a jiné. 3. L u d v í k B., čtvrtý syn C. B. (* 2. září 1778, † 25. července 1846 Livorno), adjutant císaře, od 1806 král holandský, 1810 zřekl se trůnu a žil jako hrabě de Saint-Leu vědeckým studiím. Choť jeho Hortensie Beauharnais. Synové: Napoléon (1802—1807), Napoleon Louis (1804—1831), velkovévoda z Bergu, Charles Louis Napoléon, Napoleon III. 4. J é r ô m e B., kníže z Monfortu, pátý syn C. B. (* 15. XI. 1784, † 24. VII. 1860 Villegenis u Massy), král westfálský od 1807—1813. Pak žil jako soukromník v různých městech Evropy, 1850 francouz. maršálem, 1852 president státní rady a následník trůnu. Byl dobromyslný a celkem dobrý panovník. Byl dvakráte ženat: 1. s Eliškou Pattersonovou (syn Jerome, 1805—1870), 2. s Kateřinou Württemberskou. [Děti: Jerome, hrabě z Monfortu (1814—1847), Mathilda (1820—1904), Napoléon (1822—1891), radikální politik, jeho syn Victor (1862), konservativ. bonapartista.] S e s t r y Napoleonovy: 1. Elisa (* 3. I. 1777 Ajaccio, † 6. VIII. 1820 Terst), hraběnka Compignano, choť Felice Bacciochiho. 2. Paulina, dříve Charlotta (* 28. X. 1780, † 9. VI. 1825 Florencie), choť generála Leclerca a knížete Camilla Borghese. 3. Maria Annunciata, později Karolina (* 25. III. 1782, † 18. V. 1839 Florencie), choť Joachima Murata, žila po jeho smrti jako hraběnka Lipona v Terstu.

Bonaparte Charles Joseph (* 1851 Baltimore, † 1921 tamtéž), vnuk Jérôme B., severoamerický politik, šéf justice v kabinetě Rooseveltově.

Bonapartisté, pol. str. ve Francii, stavící se za aspirace rodiny Bonapartů na trůn, četná mezi úřednictvem a v třídě selské, pozbyvši r. 1879 smrtí Louise Napoleona významu, takže r. 1885 měla pouze 80 mandátů.

Bonasa bonasia L. (č. jeřábek), kurovitý pták z čeledi tetřevovitých (Tetraonidae). Sameček s černým, samička se žlutočerveným hrdlem. Ocas šedý s černou konečnou páskou a bílým okrajem. Sameček v rozpětí 45 cm, samička 40 cm. Rozšířen v Evropě a Asii. U nás vzácný.

Bonasia Vittorio, ps. ⚲ Viktora Kamila Jeřábka.

Bonaventura, ps. ⚲ Josefa Pitra.

Bonaventura Jan z Fidanzy, zv. B. (* 1221, † 1274), františkán, sv. a scholastik (Doctor seraphicus), 1253 uč. v Paříži, 1257 gen. řádu; 1274 jako legát účast. koncilu lyon., zakončil organ. řádu, sepsal životop. sv. Frant. z Assisi (přel. A. Stříž 1926), Itinerarium mentis in Deum, nejpopul. středověk. knihu modlitební a j. Spisy vyd. 1882—1902 v 10 sv. v Quarachi. Zasv. den: 14. července; atributy: kardinálský klobouk, anděl, hostie.

Bonbonnière (fr. bonboniér), krabička na cukrovinky.

Bonbony (fr.), cukrovinky, zboží různ. příchuti, vyrobené varem cukru s přísadou éther. olejů a výtažků, vylévané na desku a řezané do čtverečků. Na ovocné b-y formuje se různobarvý, kyselinami a ovoc. výtažky smíchaný, do tyčinek vyválený cukr, který se máčí do cukr. hmoty a láme na kratičké tyčinky (rocks). Drops v podobě malin, hvězdiček atd. se lisuje neb propouští válečky. U plněných b-ů (fourée) nalévá se hmota do formiček a celek se pak posype cukrem. Průzračné b-y z roztoku cukru nutno chovati v suchu, jinak pohlcují vlhkost vzduchu a jsou matného vzhledu.

Boncerf (boňsér) Pierre François (1745—1794), franc. publicista, zabývající se teorií zemědělství a nár. hospodářství.

Bonci Alessandro (* 1870 v Ceseně), nejv. současný lyr. tenorista italský. Pocházel z chudé rodiny a byl obuvnickým učněm, když byl objeven jeho skvělý hlas. Po ukonč. studiích zpíval na čelných scénách evropských s velkým úspěchem. R. 1906 angažován jako první lyrický tenorista na Manhatan Opera House v N. Yorku a r. 1908 na Metropolitan

Opera, kdež zápasil o palmu vítězství s Carusem. Od té doby působí stále v Americe.

Boncour (bonkúr) Paul Joseph (* 1873 Saint Aignan), franc. politik, taj. Waldecka-Rousseau (1899—1902), od r. 1916 při str. soc., psal o otázkách hospod., zastupuje Francii v radě Spol. národů.

Bonč-Brujevič Vladimír Dmitrievič (* 1873), komun. etnograf a hist. Po 2. sjezdu str. soc.-dem. přimkl se k bolšev., zúčastnil se organis. časop. Vpered, organ. archiv strany. Po říjn. převr. je B.-B. správcem Sovětu Nár. Komisařů a hlav. red. vydav. Žizň i Znanie. Jako znalec rus. sektářství naps. Mater. k istorii religiozno-obščestven. dviženij v Rossiji.

Bond (angl. svazek), záruka, dlužní úpis, obligace; v celnictví celní uzávěra cizozem. zboží, skladiště. Od 1803 může býti do Anglie import. zboží na zákl. skladištního systému (Warehousing System) za malý poplatek uskladňováno nezdaněně ve veř. b-ech. — B o n d s v Anglii a S. Amer. jsou majiteli svědčící dluž. úpisy, opatř. kupon. archy, na rozdíl od Stocks, znějící na jméno, zapsané v knize státního dluhu.

Bond Georg Philip (1825—65), syn Williamův, známý svými pozorováními Donatovy vlasatice a mlhovin v Orionu.

Bond Sir Robert (* 1857), novofundlandský státník a premier ministerstva 1900. Největší jeho zásluhou je uskutečnění obch. smlouvy s USA. r. 1902.

Bond William Cranch (1789—1859), am. hvězdář, zbudoval 1838 novou hvězdárnu Harvardovy koleje v Cambridgi, objevil osmou družici Saturnovu Hyperion a vynalezl první elektr. chronograf.

Bondini Pasquale, vlašský zpěvák, který v r. 1776 převzal řízení it. divad. společnosti Bustelliho v Praze a uvedl na jeviště díla Mozartova. Za jeho správy jak v divadle Thunovském na Malé straně, tak i v Stavovském na Ovocném trhu, které převzal po řediteli Wahrovi, v l. 1785 a 1786 hrávalo se i česky. Ve Stavovském dávaly se hlavně opery vlašské, 1787 Mozartova Figarova svatba a po roce Don Juan. B. pak odstoupil a nástupcem jeho se stal Dom. Quardasoni.

Bondy Bohumil (1832—1907), český průmyslník, zakladatel umělecko-prům. musea, výstavního paláce, 1884—88 president obch. a živn. komory.

Bondy Léon (* 1860, † 12. X. 1923), em. president Obch. a živn. komory v Praze. Po studiích na technice byl činným ve Štýrské huti donavické, Alpinské báň. spol. a v rodinném závodě v Praze. Byl spolučinný při zakládání želez. spol. v Zenici v Bosně a spoluzakladatelem České průmysl. banky. Vedle činnosti podnikatelské věnoval se též obětavě veř. životu. Sp. K historii židů v Čechách (1906).

Bondy Walther (* 28. XII. 1880 v Praze), malíř. Žák vídeňské, berlínské a mnichovské Akademie umění. Od r. 1903 činný v Paříži, v letech 1914—1923 v Berlíně. V Moderní galerii od něho: Odpočívající dívka a Cimetière Montparnasse.

Bone (bón, Bona), opevněné m., hl. přístav alžír. prov. Constantine (1821), 41.777 ob. (28.096 Evrop.), žel. uzel při ústí Seybusy do zál. b-ského; má čilý průmysl, vývoz vína, korku, žel. rudy a zvl. fosfátů (z Tebessy). 2 km j.-z. zříceniny foinické kolonie, potomní residence knížete Masinissy, Hippo Regius. Z dob Caesara patří Římu a je sídlem prokonsula Numidie, Hippo je též biskupskou residencí sv. Augustina; 430—431 nadarmo obléháno Vandaly, kteří 11. ún. 435 uzavřeli tam mír s cís. Valentinianem; v 7. stol. Araby úplně zpustošeno. Pozdější m. Bona (Hippona), arab. Biled el Aneb (Anaba, „m. červených jahod") po vypuzení Maurů z Evropy dobyto Španěly, 1535 cís. Karlem V. postavena citadela; od r. 1832 franc.

Bonebed (angl. bónbed, „vrstva kostí"), breccie (it. breče), ložiska, vrstvičky často úlomkovitých kostí, zvláště zubů ryb a plazů, obsahují často koprolithy a jsou označovány jako vrstvy kloakové.

Bonelli François André (1784—1830), zoolog, profesor přírodní vědy.

Bonfini Antonio (1427—1502), ital. historik na dvoře Matyáše Korvína, napsal uher. kroniku do r. 1495: „Rerum hungaricarum decades".

Bonghi Ruggero (* 1826 Neapol), ital. učenec a politik, překládal Platona a Aristotela, 1859 prof. filosofie na universitě v Pavii, Turině, Římě, 1876 ministrem vyučování. Redigoval množství časopisů a vydal hojně knih.

Bon gré, mal gré (fr., volky-nevolky, chtě-nechtě, lat. nolens volens.

Bonheur (bonér) Rosa (1822—1899), fr. malířka zvířat, dcera malíře Raymonda B. († 1853), studovala v Paříži, docílila svými působivými zvíř. scénami vel. úspěchů. Hlavní díla: Orání s voly v Nivernais, Koňský trh, Senoseč, Škotský pastýř, Ohař. 1894 obdržela jako první žena velkokříž čestné legie. Lit.: A. Klumpke, R. B. (1908). Její bratr, Auguste B. (1824—1884), vlastně krajinář, maloval též několik zvíř. scén.

Bonhomie (fr. bonomí), dobromyslnost, dobráctví. Bonhomme (bonom) dobrotisko, též přezdívka pro nahlouplého. B. Jacques (žak) přezd. franc. sedláků.

Bonchut (boňšy) Eugène (1818—1891), prof. pathologie a vnitřního lékařství v Paříži.

Boni (Bone), stát hol. ostr. Celebesu se samospr. pod hol. panstvím, při zálivu b-ském, 6750 km² as 70.000 ob. (Bugiové). Vzpoury zakončeny 1859 sesazením vládnoucí kněžny; nový kníže r. 1860 uznal nadvládu nizoz. Poslední kn. 1905 sesazen. M. B. leží v úrodném kraji 4 km vzd. od moře.

Bonifác, jm. devíti papežů, B. I. sv. 418—422, v kal. 25. říjn., B. II. 530—532, B. III. 607, B. IV. 608—615, B. V. 619—625, B. VI. 896, B. VII. 984—985. 1. B. VIII. (1294—1303), dř. Benedetto Gaetani, vyd. 1296, 1301 buly o vrch. moci papež. nad mocí svět., obžalován Filipem IV. franc. z bludařství a simonie, 1303 zajat, lidem opět vysvobozen. 2. B. IX. (1389—1404), dř. Pietro Tomacelli, Neapolitán, zavedl annáty (dávky za propůjč. obročí), pravidel. daní, prodával círk. úřady, pomohl Ladislavu uher. ke koruně neapolské. Lit.: Kochendörffer, Papst B. IX (1903).

Bonifacio (bonifačo), opevn. m. na jihu Korsiky, Arr. Sartène, (1911) 9660 ob., na 64 m. vys. váp. skále při silnici, má bezp. přístav a maják, moř. lázně, paroplavbu, rybolov, tov. na tabák, korkovny a olejárny.

Bonifanti (boni pueri = dobří hoši), ve středověku žáci (počtem 12), kteří zpívali na kůru.

Bonifatius (často šp. Bonifacius), „dobrodinec“, lat. koř. fateri, vyznávati), vojev. záp. řím. říše, † 432, kol. 420 místodrž. Afr., přít. sv. Augustina. Při rozkolu s řím. dvorem 425 nedbal hrozícího nebezpečí vpádu Vandalů ze Španěl. Proti králi Geiserichovi mohl uhájiti jedině Hippo Regiu, Cirtu a Karthago, do Italie zpět povolán, zemř. na zranění u Arimina.

Bonifatius sv. (* kol. 675 v Creditoně v Devonshiru, † 5. VI. 754), apoštol Němců, vl. Wynfrith, ustanoven pap. Řehořem II. misionářem, šířil křesť. v Něm., pozd. 722 biskup. a 732 arcib., založil četné kláštery a bisk. Byl ubit pohan. Frysy a pochován ve Fuldě. Lit.: Laux, Der heil. B. (1922).

Bonifatius-Verein ↷ Döllingerem r. 1849 založený spolek ku podporování něm. katol. menšin v protestantských zemích. U nás pod jménem Spolek sv. Vojtěcha.

Bonifikace (novolat.), náhrada, odškodné, zvláště vrácení (restituce), dovoz. cel neb součtu celn. sazeb při vývozu (výv. prémie), ↷ clo a vývoz; bonifikovati, nahraditi, odškodniti. — Bonifikační pojištění, kde při životn. pojištění na základě zvl. úmluv mimo normální výši náhrady jsou pojištěnci poskytovány určité výhody (↷ pojištění životní).

Boni homines (lat. „dobří lidé“), ve francké lidové řeči šlechtici, svobodní; přízviska různých sekt.

Bonin (bonén) Charles Endes (* 1865 Poissy), francouz. diplomat a cestovatel asijský, prošel 1895—96 z Tonkinu Čínu, 1898 opětně ze Šanghaje, 1899—1900 konal cesty as. pevninou z Pekingu do rusk. Turkestanu. — Uveřejnil: Voyage du Pékin au Turkestan Russe (v La Géographie 1909) a Les royaumes des neiges (Etats Himalayens) 1911.

Bonin Adolf von (1803—1872), pruský generál. Zúčastnil se ve válce r. 1866 útoku na Trutnov a bitvy u Hradce Král., ve válce franc.-německé (1870 až 1871) byl generálním guvernérem Lotrinska.

Bonin Eduard von (1793—1865), pruský generál a vojenský spisovatel.

Bonin Gustav von (1797—1878), pruský státník.

Bonita půdy (z lat. bonus, dobrý), určení bonity parcel a pozemků za účelem stanovení její hodnoty při vyměřování daní, prodeji, hypotékách atd. Bonita závisí na složení půdy, poloze pozemků. Provádí se posuzováním roč. výnosu aneb jeho odhadu, a na základě tohoto stanoví se t. zv. bonitační systém, s postavením t. zv. vzorných pozemků, jichž hodnota se přesně stanoví, zatím co hodnota velké masy pozemků se určuje k poměru této. Jsou zvláštní bonitační systémy pro různé druhy pozemků, jako: orná půda, pastviny atd. Provede se klasifikace podle složení nebo výnosu, nebo podle obou. Klasifikací se pak rozděluje půda svojí způsobilostí pro ten který osev na osm tříd Lit.: Aereboe, Die Beurteilung von Landgütern und Grundstücken (1922), Vilikovský V., Jak posouditi jakost hosp. plodin k účelům zemědělského průmyslu? (Praha 1920.)

Bonitz Hermann (1814—1888), německý filolog a pedagog, 1849 prof. na víd. universitě. Jeho (zároveň s Exnerem vypracovaný) „Návrh organisace pro rakouská gymnasia“ platil až do nedávné doby. Vydával kriticky Aristotela a Platona.

Bonivard (bonivár) Frant. z B. (1493—1570), švýc. státník, od 1510 převor klášt. sv. Viktora u Ženevy, hájil hrdinně město proti vév. savojskému, proto 1519—20 vězněn v Gexu a 1530 v podzemí zámku chillonského (vězeň chillonský), odkud teprve 1536 bernskými vysvobozen. Je hrdinou Byronovy básně The prisoner of Chillon. Lit.: Berghoff, François de B. Sein Leben u. seine Schriften (1923).

Bonkal, zlatá a stříbrná váha v Zadní Indii, asi 50 g.

Bońkowski Hieronymus († 1884), polský spisovatel. Překládal též z češtiny (Šafaříka).

Bonellia, kroužkatý červ z třídy Echiuroidea, vyznačen jest velkou dvojtvárností pohlavní. Samičky jsou veliké s velmi dlouhým rozeklaným rypáčkem. Drobnohlední samečkové žijí v pochvách samic.

Bon marché (franc., boñ maršé), dobrá koupě, laciná cena; jméno velikých obchodních domů („Au b. m.").

Bonmot (fr. bonmo), případné slovo, vtipný nápad.

Bonn, město v provincii Rýnské, 91.410 obyv. (1919), 50 m n. m., mezi Rýnem a Villou, želez. uzel dráhy Kolín n. R.—Koblenc. Na náměstí před románským dómem stojí pomník Beethovenův (B. se narodil v Bonnu). V jihozáp. části města je Poppelsdorfský zámek, naproti němu vysoká škola zemědělská a universitní ústavy. B. má kamenné lomy, cementárny, továrny na psací potřeby, kancelářský nábytek, dále obchod, jmenovitě s vínem, parníkovou dopravou, rýnské loděnice a několik velkých bankovních podniků. B. vznikl z římské pevnosti (Castra Bonnensia) a keltské osady Verona.

Znak města Bonnu.

Bonnard (bonár) Pierre (* 30. X. 1867 v Paříži), fr. malíř a grafik; stud. u Bouguereaua a R. Fleuryho, zprvu začal plakáty, kniž. ilustrací a litografií.

Bonnassieux (bonasié) Jean Marie (1810—1892), franc. sochař. Nejlepší díla: Rozjímání, Sokrates pije jed, David pastýř, Notre Dame de France.

Bonnat (bona) Léon (* 1833 v Bayonne, † 1922 v Château de Mouchy-St-Eloi), francouzský malíř, žák madridského Madraza a pařížsk. Cognieta, tvořil charakt. dějinné a genrové obrazy ve starošpaněl. manýře, od 1875 věhlasný portrétista; obrazy jeho vynikají ostrou charakteristikou a silou malířské plastiky.

Bonne (fr. bon „dobrá"), chůva, pěstounka; v Něm. francouzsky mluvící opatrovnice dětí.

Bonnefon (bonfoñ) Paul (* 1861), franc. spisovatel a sociolog.

Bonnechose (bonšóz) Emile Boisnormand de (* 1801 v Leyerdorpu v Holandsku, † 1875 v Paříži), franc. historik a básník, bratr kardinála Henri B. Napsal Historie de France (1834) a j.

Bonnet Frant. (* 1785 v Tournaji v Nizozemsku), továrník rukavic v Praze od r. 1808.

Bonnet (boné) Charles de (* 1720 v Ženevě, † 1793 v Genthodu na Ženev. jez.), švýc. přírodozpytec a filosof, pracoval zvl. na bezobratlovcích, objevil 1739 parthogenesi mšic listových; jako Locke a Condillac odvozoval duševní jevy z pocitů smyslových, chtěl uvésti v soulad názory přírodovědecké s náboženskými. Znepřátelil si proto Voltaira. 1752—68 byl čl. ženevské velké rady.

Bonnet (fr. boné), čepice, též doktorský klobouk, bonnets rouges (boné rúž), „červené čapky", přezdívka Jakobínů. „Le bonnet rouge" radik. soc. list, zal. 1913 v Paříži.

Bonneval (bonval) Claude Alexander, hrabě, zvaný též Achmed paša (* 1675 v Coussacu, † 1747 v Cařihradě), dobrodruh, franc. důstojník, pro hrubé urážky min. války odsouzen k smrti, prchl a vstoupil do rak. vojska; vynikl jako generál ve válce o španěl. dědič. posloupnost 1710—12 a v tur. válkách 1716—17. Přestoupil 1730 v Cařihradě k islamu, přezval se Achmed, jmenován pašou a velit. dělostřelectva; později vypovězen. Jeho 1806 v Paříži vyd. Mémoires jsou podvržené. Lit.: Vandal, Le pacha B. (1885).

Bono Giovanni (1738—1799), ital. politik, prof. círk. práva v Turině. Napsal: De potestate Ecclesiae tum principis seu de jurisdictione.

Bononcini (-činy) Giovanni Battista (1672 — kolem 1750), slavný operní komponista, působil na panovnických dvorech ve Vídni, Berlíně a Londýně. Soupeřil s Händlem.

Bononcini Giovanni Maria (* 1640, † 1678), ital. skladatel, otec předcházejícího, teoretický spisovatel.

Bononcini Marco Antonio (kolem 1675 až 1723), syn předešl., operní skladatel.

Bonorum cessio (zřeknutí se jmění), v římském právu, dobrovolné zřeknutí se jmění ve prospěch věřitelů.

Bonosus Quintus, římský vojevůdce, vynikl za císařů Aureliana (270—275) a Proba (276—282).

Bonosus, biskup v Sardice v Ilyrii, byl sesazen synodou capuánskou (391), poněvadž učil, že Panna Maria měla kromě Ježíše ještě jiné děti (sekta Bonosiánů).

Bonpland (bonplán) Aimé (* 1773 La Rochelle, † 1858 v Santa Anna [v Brasilii]), franc. přírodovědec, 1799—1804 provázel Alex. Humboldta po Španělích, J. Americe a Mexiku, 1804 řed. cís. bot. zahrad v Navaře a Malmaisonu. 1818—21 prof. přír. věd v Buenos Aires. Sp.: Plantes équinoxiales recuellies au Mexique (1805—18, 2 sv.), Monographie des Mélastomacées (1806—1823).

Bon ton (franc.), výraz, jenž byl převzat z hudby, značící dokonalost společenského chování podle stávajících předpisů. Literatura o společenském chování a o poučení v bon tonu byla již ve starověku bohatá (Plutarch, Seneca, Lucian). Ve středověku prý byly celé soudní dvory, rozhodující o otázkách bon tonu. Sr. Dr. J. Guth-Jarkovský: Společenský katechismus.

Bonum (lat.), dobro, statek, prospěch atd.; cui bono, k jakému účelu, k čemu; summum bonum, nejvyšší dobro; b-naturale, přír. dar, b-publicum, státní dobro; pro bono publico, k veř. prospěchu; Mn. č. bona statky, též jmění; na př. b-acquisita, získané jmění; b-adventitia, přidané jm.; b-domanialia, domaniální (velkostatkové) statky, b-dotalia, věno; b-emphyteutica, zákupní statky (dědičn. pachtýře); b-feudalia, manství, léno; b-hereditaria, dědičné statky; b-illata, vymáháním dobyté jmění; b-litigiosa, sporné statky; b-locata, pronajaté statky, b-materna, mateřské jm.; b-minorum, jmění nezletilých, poručenské; b-mobilia, jmění movité; b-parochialia, farní statky, b-paterna, jmění otcovské; b-pignoratitia, zástavní statky; b-receptitia, jmění, jež sobě manželka podržuje; b-vacantia, statky bez pána.

Bonus, označení převzaté z Angl. a Am. pro zvýšení dividendy z rozhodnutí valné hromady akc. spol. (neb jiné fin. spol.), jako podmíněný přírůstek za jednotl. správní rok, který po názoru správní rady nemůže býti pro další leta neb trvale zachováván, na př. 5% mimo 10% dividendy, místo 15% dividendy (♃ akc. spol.). Touto dividendní politikou současně má se působiti k mírnému kursovému vývoji.

Bonus eventus, u Římanů božstvo úrody polních plodin, pak všeho zdaru vůbec.

Bonvivant (fr., ve Francii viveur), světák. V divadelní mluvě: role lehce žijícího, elegantního společenského hrdiny.

Bonwetsch Nathaniel (1848), něm. církevní historik. Hl. díla: Kyrill und Methodius (1885); Grundriß der Dogmengeschichte (4. vyd., 1919).

Bonzové, cizí pojmenování budhistických kněží v Japonsku a v Číně, vzniklo z jap. slova „bosatsu"; v sanskritu „bodhisattva" (tvor určený k osvícení), pozemské znovuvtělení světce, aby mohl dosáhnouti božství. Jap. „bosatsu" bylo čestné označení budh. světce po jeho smrti, v pozdější době i za světcova života.

Bookmaker (angl. bukméker), osoba, která při koňských závodech a dostizích mimo totalisatora jest oprávněna přijímati sázky.

Book of Common Prayer (angl.), kniha obřadů anglikánské církve, sepsaná v r. 1549 a prohlášená za zákon; byla několikráte revidována a pozměněna (posl. r. 1872). Lit.: Proctor: A History of the B. (19. vyd. 1892, nově zpr. Frerem 1901.)

Boom (angl.-amer.), vzestup, haussa, obrovský obchod.

Boomerang (bumerang), zbraň australských domorodců, parab. vyklenuté dřevo, které vrženo do vzduchu, vrací se na místo, odkud bylo hozeno, řídíc se zákonem šikmého vrhu.

Boone, město v sev.-amer. státě Iowa, as 12.500 obyv., žel. st., uhelné doly a průmysl.

Boophilus bovis, cizopasník skotu, zakusující se do kůže zvířete a působící vážná onemocnění.

Boor Ján Jaromír (* 21. IX. 1852 na Bukovci, † 18. X. 1913 v Holiči), slov. ev. kněz a spisovatel. Zasloužil se o rozvoj slov. života ve svém působišti Holiči, kde byl dlouhá leta členem měst. zastupitelstva. Slynul jako znamenitý řečník a milovník lit. Přispíval do slov. časopisů a kalendářů a vydal několik pohřebních a oslavných veršů, mezi nimi i báseň, přednesenou při pohřbu dra J. M. Hurbana.

Boor Ján Jur (* 30. IV. 1826 ve Vrbovém), slov ev. kněz, za slov. povstání r. 1848 byl vězněn 4 měsíce v okovech, byl pak farářem v Bukovci, Nitr. Středě a Krajném, kde působil až do své smrti 29. IX. 1879. Zasloužil se jednak o život církevní, jednak jako pracovník národní a spisovatel církevní.

Boor Michal (* 25. IX. 1837 ve Vrbovém), ev. kněz, spisovatel, nevlast. bratr předešl., od r. 1868 farářem ve Skalici. Když byl r. 1869 J. M. Hurban odsouzen do vacovského vězení, vedl za něho redakci „Církevních listů". Byl spoluredak-

torem „Korouhve na Sionu“ a spisovatelem poučných článků. Jako nadšený přítel čes. národa účastnil se se slov. deputací při slavnostech otevření Nár. divadla v Praze. † 17. III. 1891 ve Skalici.

Booster (bústr), indukční regulátor, pozměňující (zvyšující) napětí elektrického proudu.

Bootes (řec., honec volů), syn Demetřin a Jasionův, dostal se za vynález pluhu do souhvězdí na sev. obloze, které obsahuje hvězdu prvé velikosti Arktura, červenavě zbarvenou.

Booth Edwin (1833—93), amer. herec, hrál v N. Yorku i v Evropě; 1869—74 měl v N. Yorku vlastní divadlo, zvl. pro Shakespearovy hry. Jeho bratr, John Wilkes (1839—65), rovněž herec, zavraždil pres. Lincolna 14. IV. 1865 a byl zastřelen 26. IV. na útěku u Bowling Green ve Virginii.

Booth James (* 1772), založil v r. 1795 lesní školku ve Flottbecku, kterou pak zvelebil jeho syn John (1800—47) na jednu z nejvýznamnějších.

Booth Wiliam (1829—1912), zakladatel Armády spásy, pův. methodist. farář. Napsal knihu In darkest England (1890), jež vzbudila zájem o jeho sociální plány. Lit.: Nicol: General B. and the Salvation Army (1911).

Boothia Felix, nejsev. poloostrov Sev. Ameriky, dosahující 71° 54′ s. š. John C. Ross zjistil na jeho záp. pobřeží na 70° 5′ 17″ s. š. a na 96° 47′ z. d. severní magnetický pól.

Bopp Franz (1791—1867), zakladatel srovnávací filologie, od 1825 prof. vých. literatury v Berlíně. Sp.: Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litauischen, Altslawischen, Gotischen u. Deutschen (1833—52, 6 sv.).

Bopp Wilhelm (* 1863), něm. hudebník, od 1889 učitel na konservatoři, zal. v Mannheimu 1900 vys. školu hudební, 1907—19 byl řed. konservatoře ve Vídni.

Boppard, starořímské Bontobrigum, m. na Rýně, 6000 ob. Město má krásný gotický chrám z 12. stol. a minerální prameny. 1198 jeviště korunovace Přemysla I.; 1399 schůzka arcibiskupa z Kolína a Mohuče a rýnského falckraběte proti císaři Václavu IV.

Bor, jehličnatý strom, borovice (sosna); borový les.

Bor, chem. prvek o atomové váze 10.82, většinou troj-, často čtyř-, zřídka pětimocný. B. vyskytuje se v přírodě pouze ve formě kys. borité a boritanů. Na př. borax (tinkal), borokalcit (boritan vápenatý), boracit (stassfurtit), boronatrokalcit (boritan vápenato-sodný). Jeho sloučeniny jsou obsaženy též v četných křemičitanech, v půdě a v četných rostlinách. Čistý bor získá se v elektrickém oblouku žíháním par chloridu boritého s vodíkem, znečištěný redukcí kys. borité fosforem nebo kovy. Použije-li se hliníku, vzniknou borové diamanty (viz boridy). Mimo tyto krystaly získá se bor v podobě hnědého amorfního prášku anebo v podobě taveniny, která svou tvrdostí blíží se diamantu a taje mezi 2000—2500°. Odolává kys. a louhům. Kys. dusičná jej však oxyduje v kysličník boritý, roztavené alkalie převedou jej v boritan. B. užívá se k redukci a k zvyšování tvrdosti kovů. B. je většinou kyselinotvorný, zřídka basický, jako ve fosforečňanu boritém BPO_4. Amorfní b. po prvé připravili Gay Lussac a Thénard, brzy nato Davy, borové diamanty připravili r. 1856 Wöhler a Deville. Čistý b. připravil teprve Moissan r. 1895, způsobem jednodušším 1909 Weintraub. B. ve starověku znamenal též alkalie.

Bor Alois pseud. Frant. Slámy.

Bor J. pseud. Dalibora Chalupy.

Bor Jan Jaroslav, vl. J. Strejček, PhDr. (* 16. II. 1886), spisovatel a dramaturg vinohr. divadla. Po studiích v cizině působil v býv. Švandově divadle; vydal essaye „Cestou k jevišti“ a obsáhlou monografii Ed. Vojan (1907). Scénicky působivě upravil Dostojevského Zločin a trest a Tolstého Annu Kareninu. Patří k významným průkopníkům umírněné moderní režie.

Bor (něm. Haid), m. v Č., polit. okr. Tachov, soudní o. Přimda, 1853 ob. (1921). Zámek a pivovar. — B., ves v Č., polit. o. Blatná, soud. o. Březnice, 207 ob. (1921). — B. (něm. Haid), ves v Č., polit. a soud. o. Karlovy Vary, 412 ob. (něm.), (1921). Tov. na porcul. zboží. — B., ves na M., polit. a soud. o. Tišnov, 141 ob. (1921).

Bor u České Lípy (něm Haida), m. a soud. o. v Č.; polit. o. Česká Lípa, (1921) 3574 ob. (z toho 435 čsl., 2957 něm., 181 ciz.). B. vznikl teprve v 18. stol. z jediného dvorce, který byl rozdělen na části a stal se sídlem sklářského průmyslu. Rychle se rozvíjel. r. 1757 byl již městem. Radnice z r. 1751, kostel Nanbvz. P. Marie z r. 1786. Okres. soud, státní odborná škola sklářská, museum ústř. spol. sklářů. Sklárny, továrny na duté sklo, skleněné zboží, raf. skla, raf. porculánu, brusírny, tov. na lišty, tov. barev, výr. kovov. zb. a chemik. Čechové v B. od r. 1907 marně se hlásili o českou školu; nyní jest zde obec. a měšťan. škola česká. V lesíku za hřbitovem je sedm

hrobů českých vojínů plzeňského 7. střel. pluku, kteří byli zastřeleni 29. V. 1918 pro účast na t. zv. ♃ rumburské vzpouře.

Bora, suchý a chladný s.-s.-v. až v.-s.-v. vítr, vanoucí krátkými a prudkými nárazy (refoli, 60 m a více v 1 vt.) na vých. pobř. Adriat. moře, jakož i na s.-v. pobř. Černého moře a j. B. vzniká, je-li tlak na moři nízký nebo na sousední vysočině vysoký, pročež vzduch proudí k pobřeží. Slabší b. se nazývá borino, silná boraccia. B. je někdy tak prudká, že rozprášené kapičky mořské vody tvoří mlhu (fumarea, spalmeggio). Též v mnohých horách (na př. na Balkáně) říká se prudkým studeným závanům větru mezi vrchy b.

Boracit, nerost, chloridoboritan hořečnatý $Mg_7 Cl_2 B_{16} O_{30}$, krystaluje v soustavě krychlové, je bezbarvý, šedý, zřídka nazelenalý (na př. obsahuje-li 2—8% železa), lesku skelného až diamantového, průhledný až průsvitný, t. = 7, spec. v. 2,9—3. B. nachází se vrostlý v malých krystalech v anhydritu a sádrovci u Lüneburgu a Segebergu, též v karnallitu u Stassfurtu a Westeregelnu, zde též celistvý, zrnitý a vláknitý v bílých hlízách (stassfurtit); tyto se zpracují na kys. boritou. V technice nazývá se b. též pandermit z Malé Asie.

Borah William Edgar (* 1865), americký politik a senátor, od r. 1917 odpůrce Wilsonův a Společnosti národů.

Boranić Dragutin, dr. (* 1870), univ. prof. v Záhřebě, chorv. básník a kulturní historik, překladatel české literatury (hl. Vrchlický). Vydává a rediguje: Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena.

Boras, živé tovární město ve švéd. Laen Aelfsborgu, zal. 1622 Gust. Adolfem, 30.000 obyv., žel. uzel, přádelny bavlny a vlny. Techn. a tkalcovská škola.

Borassus L. (vějířovitá palma), druh palmy s jedinou odrůdou B. flabelliformis L. (vějířovitá, datlová v Africe, palmyrová, lontar), as 30 m vysoký strom s prstencovitým kmenem a s několika tucty vějířovitých, až 3 m dl listů. Vnější obal peckovitého plodu je nasládlý; tři kulaté pecky mají rosolovitá, jedlá jádra. Roste od Senegalu až k severu Afriky, v Perském zálivu, na Ceyloně, v Indii a na Sudanských ostr. a skýtá výživu pro miliony lidí. Z naříznutých květů vytéká po měsíce šťáva (toddy), bohatá na cukr, z níž se vyrábí cukr (lontarový) a palmové víno. Velmi tvrdé černé dřevo, též i listy se hojně zpracovávají (na koše, rohože atd.). Mladé rostliny (kelingoos) pěstují se na Ceyloně jako oblíbená zelenina. Z dřeně se vyrábí ságo.

Boratini Tytus Liwjusz r. Vlach (zemř. 1682), spravoval v l. 1658—67 mincovnu krakovskou a razil drobné mince měděné, zvané boratynkami.

Borax, nerost, vodnatý boritan sodný, $Na_2 B_4 O_7 + 10 H_2O$; vyskytuje se v kyprých jednosklonných krystalech a zrnech u mnohých jezer v Číně a v Tibetu, ve velkém množství v jezeře Clear a jinde v Kalifornii, též rozpuštěný v boraxových jezerech. Borax získaný z asijských jezer přichází do obchodu jako borax surový nebo tinkal (tinkana, swaga, pounxa). Rafinoval se dříve už v Evropě překrystalováním, zejména v Benátkách (benátský borax). V Kalifornii bagrované boraxové bahno se vysouší, vyluhuje a roztok přivede se ke krystalisaci (nevadský borax). Teď připravuje se borax převážně z kyseliny borité a boronatrokalcitu. Kys. boritá vnáší se do vroucího roztoku sody až k neutralisaci, scedí se vzniklý roztok, nechá vykrystalovati. V Německu spotřebovaný borax připravuje se většinou z rozmělněného boronatrokalcitu $NaCaB_5O_9 . 8 H_2O$, jenž se vaří s vodním roztokem sody a kyselého uhličitanu sodného. Surový borax se překrystaluje. Prismatický borax $Na_2B_4O_7 . 10 H_2O$ tvoří bezbarvé jednoklonné krystaly. 100 d. vody rozpouští při 20° 8, 40° 13, 100° 200 d. boraxu. Zředěný roztok chová se jako sodný louh. Při tavení nafoukne se a utvoří se kalcinovaný b. $Na_2B_4O_7$, který při vyšší teplotě přechází ve viskosní hmotu průhlednou, která ochlazením přejde v křehké boraxové sklo. Toto rozpouští kysličníky kovu, jimiž se charakteristicky zabarvuje (boraxová perlička, důležitá v analytické chemii). Oktaedrický borax s 5 mol. vody získá se z velmi koncentrovaného roztoku boraxu vykrystalováním při 56—70°. Krystaly srůstají v deštičky. Na vlhkém vzduchu stává se neprůhledným (přechází v borax prismatický). Boraxu používá se k letování, protože rozpouští vznikající kysličníky a chrání povrch kovu před kyslíkem, ku přípravě skel, emailu, skelných a porculánových barev, glasur. Při tavení zlata uděluje mu jasnější barvu (chrysokolla). Boraxu používá se dále v Již. Americe k tavení mědi (Quemason), v barvířství k upevnění minerálních mořidel a k čištění špinavého prádla. Šelak poskytuje s boraxem ve vodě nerozpustnou fermež. B. používá se též proti hnisání, též v kosmetice. Název b. pochází od alchymiků, používali ho však pro různé přípravky k letování zlata. Libavius (1595)

zmiňuje se o jeho přípravě z tinkalu. R. 1818 začal se vyrábět ve Francii z kys. borité (↘).

Boraxové vápno ↘ boronatrokalcit.

Boraxový kámen vinný (kaliumboryltartarát), $K(BO)C_4H_4O_6$, vzniká z boraxu a vinného kamene; hydroskopický prášek, užívaný v lékařství.

Borbás Vincze (1844—1905), maď. botanik, univ. profesor v Budapešti.

Borbis Ján (1832), slovenský teolog a historik. Napsal: Die evangelisch-lutherische Kirche Ungarns (1861).

Borbonius Mat. z Borbenheimů, proslulý lékař v Praze, tělesný lékař Rudolfův a Matyášův. Zúčastnil se vzpoury stavův českých, ale na přímluvu kníž. Liechtensteina, jehož byl osob. lékařem, nebyl na hrdle trestán. Byl ale v domě svém na Koňském trhu 17 (Václavské nám.) vězněn a vojáky mučen. R. 1627 musil opustiti Čechy. V Lešně se stýkal s Komenským a † v Toruni 1629. Dům dostal jeho odpůrce, rychtář novoměstský Jan Chr. Schrepl ze Schreplbergu. Lit.: Dvořák, Dva deníky M. B. (1896).

Borby, východomořské lázně ve vých. Šlesviku u Eckernförde, as 2000 ob.; tov. na stroje.

Borcking Jan, mědirytec v Praze. Vyryl 367 obrazů svatých pro mariánský almanach z r. 1670 a různé portréty historických osob.

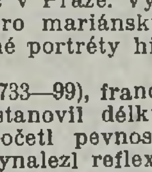
Borda Jean Charles de (1733—99), franc. matematik a námořník, stanovil délku vteřinového kyvadla, vypočetl pevnost lodí (Bordova pravidla), vynalezl reflexní a repetiční kruhy a je zakladatelem franc. školy lodního stavitelství.

Borda Juan (1815—1897), státník a politik rep. Uruguajské a president republiky od r. 1894. Za jeho vlády zmítána země neustálými revol. výbuchy, kterým i on padl za oběť, byv od svých odpůrců zavražděn.

Borda Kúpele, lázeňské místo na Slov., obec Klečenov, polit. o. Košice venkov, 247 obyv. čsl.

Bordeaux, nahnědle červená barva; obchod. pojmenování velkého množství červených dehtových barviv.

Bordeaux (bordó), hl. m. franc. dep. Gironde, (1921) 267.409 obyv., 6 m n. m., v rozlehlé rovině, na levém břehu řeky Garonny, 98 km od ústí, želez. uzel, jedno z nejdůležitěj. přístav. měst franc. Garonna tvoří u B. přístavní kotlinu, dlouhou 9 km a širokou 400—600 m, která má tvar půlměsíce a pojme 1200 lodí. Stavby jsou z doby Ludvíka XV. Architektonicky nejvýznačnější je gotická katedrála Saint-André (11.—14. stol., o jediné lodi, nápadně široká). Vedle vysokých škol stojí za zmínku umělecká a umělecko-průmysl. škola, námořní, obchodní a zemědělská škola, četné učené společnosti atd. B. je sídlem prefekta, arcibiskupa a četných konsulátů. B. vděčí za svůj rozmach obchodu, zvláště s vínem, v němž zaujímá první místo ve Francii. Dovážejí se plodiny, uhlí, vlna, ryby, vyváží se víno, kořalky, chemické výrobky.

Znak města Bordeaux.

Bordeaux Henry (* 1870), franc. spisovatel, od r. 1920 člen Akademie. Jeho moralisující romány hájí tradiční ideály: rodinu, katol. víru, vlast atd., na př. La peur de vivre (1902), Les Roquevillard (1906), Les yeux, qui s'ouvrent (1908), La croisée des chemins (1909), La neige sur les pas (1911), La maison (1913), Une honnête femme (1919) a j. Lit.: A. Britsch: Henry B. (1906). Jeho romány hlav. válečné byly hojně překládány i u nás: Les derniers jours du fort de Vaux, jakož i La Chanson de Vaux-Douaumont (přel. L. Rašín).

Bordeauxská vína, vína rostoucí v Médocu, jakož i na sev. od Bordeaux na ř. Garonne a Dordogne a v dep. Gironde. Jsou známé: vys. a nízký médoc, graves, palus, côtes, entre-deux-mers a sauternes (bílá vína). Nejlepší druhy (premiers crûs) jsou: Château Lafitte (obec Pauillac), Ch. Margaux (o. Margaux), Ch. Latour (o. Pauillac), Ch. Haut Brion (o. Pessac). Vína druhého řádu (deuxièmes crûs) jsou: Ch. Mouton (o. Pauillac), Ch. Rauzan (o. Margaux), Ch. Léoville (o. Saint-Julien), Ch. Pichon-Longueville (o. Pauillac), Cos d'Estornel (o. Saint-Estèphe), Ch. Gruau-Laroze (o. St.-Julien). Červená b. v. mají příjemnou silnou vůni a určitý obsah taninu, projevující se mírnou trpkostí. Nejlepší bílé b. v. je Ch. d'Yquem (o. Sauternes); jiná jemná bílá vína jsou: Ch. La Tour blanche (o. Bommes) Ch. Suduirant (o. Preignac) Ch. Coutet (o. Barsac), Ch. Bayle a Rieusec (o. Sauternes), Ch. Rabaut (o. Bommes). Třetina b. v. se zpracuje na koňak. V obchodě jsou tato čistá vína vzácná; nejčastěji vyrábějí se z hroznů jiho-franc., špan. a ital. Lit.: Hamm: Das Weinbuch (1886).

Bordel, lidový název pro nevěstinec, veřejný dům (od 14. stol.). Původně ve střední latině znamená chatrč (bordellum).

Bordelais, kraj v j.-z. Francii, patřící k dřívějšímu vévodství Guienne, hlav. město Bordeaux.

Borden Frederick William, Sir (1847—1917), kanadský státník, povoláním lékař. R. 1896—1911 ministr vojenství a nár. obrany v Laurierově kabinetu.

Borden Robert Laird, Sir (* 1854), kanadský politik a státník. 1912 předseda král. rady. President Ligy pro Svaz národů v Kanadě a zástupce Kanady na růz. konferencích (Londýn, Washington).

Bordereau (bordró), ve Francii smlouva o koupi, kterou podepisují obě strany, prodávající i kupující. Jinak seznamy účetní, cenných papírů, valut.

Bordes Michal (* 1796 v Toulouse ve Francii), mechanik a rytec v Praze v prvé polovině 19. stol.

Bordeu Théophile de (1722—1776), franc. biolog a filosof, propagátor ☞ vitalismu.

Bordet-Wassermannova reakce, zkouška krve, kterou se zjišťuje přijíce. Krev vyšetřovaného se smíchá se zvířecím sérem a zkoumá se rozpustnost krvinek.

Bordighera (Bordygera), město v ital. prov. Porto Maurizio, as 6000 ob., na předhoří Ligurského moře, trať Marseille—Janov; oblíbené zimní lázně, slav. palmové zahrady. Pěstují se zde olivy a jižní ovoce.

Bordone Paris Paschalinus (1500—71), benát. malíř, žák Tizianův, pracoval u dvora Františka I. fr. v Trevisu, ve Vincenze, v Cremě, v Janově a v Turině. Z jeho četných obr. oltářních, mytolog. scén a zvl. krásných žen je nejslavnější historický obraz Odevzdání prstenu rybářem dožeti (Benátky, Akademie).

Bordone Philipp Toussaint Joseph (1821—94), fr. generál, lodní chirurg, od 1860 druh Garibaldiho. Napsal Garibaldi et l'armée des Vosges (4. vyd. 1874).

Bordun ☞ Bourdon.

Bordure (bordýr), okrajová stuha, jinak zbarvená než látka, kterou vroubí.

Bore (ind.), vlnobití, vznikající dopadem hlubinných vln na mělký břeh. Projevuje se tím, že voda zdvíhá se do veliké výše, z které s obrovskou silou dopadá proti břehu a na břeh. Největší b. bývají na Severním mysu, při ústí Amazonky, Gangu, Parany a j.

Boreal (lat.), severní, severský.

Boreas, zařízení pro srážení prachu v briketárnách, uhelných úpravnách a pod. Ventilátorem nassává se vzduch, z kterého se v b. sráží prach.

Boreas („horský vítr"), sev. vítr Řeků, odpovídá řím. aquilo. Podle báje to byl syn Astraea a Aurory, bydlel v Thracii, kam unesl Oreithyii, dceru athén. krále Erechthea.

Borec, ve sportu: zápasník, výkonný sportovec (pochvalný přízvuk).

Borecká Frant., rodem ze Schöpfů (* 1864), býv. primaballerina Nár. divadla 1877—99. Úlohy: v Excelsior, Flik-Flok, Syvie, Pohádka o nalezeném štěstí (Kovařovic), Bajaja (Káan), v Popelce, a j. Prof. čsl. stát. konservatoře od 1919.

Borecká Marfa (* 1471), choť Isáka Andrejeviče. Po jeho smrti postavila se v čelo litevského hnutí. Byla nepřítelkyní Ivana III. Po dobytí Novgorodu Ivanem III. byla vsazena do kláštera.

Borecký Fr. pseud. Frant. Cajthamla.

Borecký Jan pseud. Michala Marhana.

PhDr. Jaromír Borecký.

Borecký Jaromír, PhDr. (* 6. VIII. 1869 v Čes. Budějovicích), básník a kritik, řed. praž. univ. knihovny. Vlivu J. Vrchlického (k jehož 50. narozeninám vydal analytický rozbor jeho básnického díla, 1903) nepodléhal otrocky, uznávaje vždy plně jeho vůdcovství. V knihách svých veršů Rosa mystice (1892), Básníkův kancionál (1905), Láska (1905), Zpěvy života (1911), Pršely růže (1920) a v románu Na cizím (1920) je absolutním lyrikem, oslavujícím v hudeb. slokách půvab a rozkoš života. Překládal z perštiny klas. díla (Firdusi: Kniha králů, Kálidás: Meghadut), z franc., polštiny a j. Je autorem praktických hudebních příruček a prof. dějin hudby na pražské konservatoři; organisoval univers. knihovnu. Je hudebním referentem Nár. Politiky.

Boregk Martin (nar. ve Vratislavi), vydal r. 1588 ve Wittemberce Behmische Chronica, závislou na Dubraviovi. Lit.: Zíbrt, Bibl. Č. Hist. II., č. 1395.

Borek, srbské pečivo, plněné tvarohem neb masem (pirog).

Borek, odumřelá kůra stromů. Silná a pružná borka poskytuje ☞ korek.

Borek, p. m. v Poznaňsku, (1910) 2.237 ponejvíce katol. a pol. obyv., žel. stanice, nedaleko Obry.

Borek Edmund (1880—1924), soc. dem. novinář, red. Robotnických novin v Bratislavě, po válce Děl. listů ve Vídni.

Borek J., pseud. Fr. Roháčka.

Borek Jos., pseud. F. J. Andrlíka.

Borel Henri (* 1869), holand. spisovatel, 1894—99 tlumočník čínštiny v Nizozem. Indii. Přeložil prvý Konfucia do holandštiny a napsal několik spisů o Číně, Indii, romány a povídky.

Borel Pétrus (vl. jm. Pierre B. d'Hauterive), fr. spisovatel (1809—1859), výstřední romantik, napsal: Rapsodies (básně, 1831), Champavert, contes immoraux, román Madame Putiphar (Pompadour, 1839). Lit.: A. Marie. Pétrus B. (1922).

Borelli Hyacinthe (1783—1860), ital. politik, jeden z budovatelů it. státu.

Borelli-Alačević Zoe (* 1888), chorv. malířka, malující hl. motivy z nár. života dalmatského.

Borelli (Borellus) Giovanni Alfonso (1608—79), it. filosof a matematik, vynálezce heliostatu, zjistil prvý parabolickou dráhu komet a pokoušel se vysvětlit pohyb jupiter. měsíců na základě přitažlivosti (Theorica mediceorum planetarum ex causis physicis deducta 1666 až 1686).

Boreš z Oseka (1231—76), čes. šlechtic, odpůrce krále Přemysla Otakara II.

Borg (švédsky), hrad, město.

Borg Arne, švédský plavec. Majitel většiny evropských a světových rekordů na střední a dlouhé trati v letech 1924—28. Nejlepší čas na 1000 m měl 10′22″2, na 1600 m 21′41″3. Svým osobitým stylem (crawl) dociluje mimořádných výkonů. Slavil vítězství na téměř celém světě (viz jeho knihu Wie ich um die Welt schwamm). Startoval též v Praze, kde zvítězil proti silným štafetám a ukázal své vysoké umění ve vodním polu. Se svým bratrem Ake B. je oporou švédského plavectví.

Borg Per Aron (1776—1839), švédský filantrop.

Borggreve Bernard Robert August (1836—1914). něm. lesnický spisovatel. Napsal: Forstreinertraglehre (1884—1885), Vogelfauna von Norddeutschland (1869), Heide und Wald (1875) a mn. j.

Borghese, vila v Římě, do 1902 sídlo knížecího rodu B., s rozsáhlým parkem, slavná svými poklady antického umění. Starověká umělecká díla, m. j. Hermafrodit, t. zv. umírající Seneca a ↗ Borgheský zápasník, byla odvezena Napoleonem I. do Paříže; v r. 1815 byla z části vrácena rodině. Od 1891 je zde umístěna slavná sbírka obrazů z paláce B., obsahující obrazy od Raffaela, Domenichina, Correggia, Tiziana, van Dycka a j. Palác B. ve Via di Ripetta je z nejnádhernějších řím. budov; stavbu počal Lunghi 1590 a dokončil Ponzio.

Borghese Camillo Filippo Ludovico (1775—1832), kníže solmonský a rossanský, oženil se 1803 s Bonapartovou sestrou Paulinou, 1815 ji opustil. Jeho bratr Francesco B., kníže Aldobrandini (1776—1839), fr. generál, zanechal tři syny: Marco Antonio, kníže B. (1814—86), Camillo B., kníže Aldobrandini (1816—1902), 1848 papežský min. války, a Scipione B., vévoda ze Salviati (1832—92). Ze synů knížete Marca Antonia zdědil nejmladší, princ Giulio (* 1847) sňatkem s Annou Torlonia 1875 titul a majetek tohoto rodu. Nejstarší, kníže Paolo (1845—1920) ztratil ve spekulacích své jmění, takže 1891 a 1892 musely být vědecké a umělecké sbírky rodu B. prodány. Rodinný archiv získal papež Lev XIII. pro Vatikán. Sbírku maleb vily B. zakoupil 1902 it. stát. Scipione B. se stal známým vítězstvím v automobil. jízdě Peking—Paříž 1907.

Borghesi Bartolommeo, hrabě (1781—1860), italský archeolog. Jeho badání bylo věnováno hl. epigrafice a numismatice antické. Hl. dílo: Nuovi frammenti dei fasti consolari a Oeuvres complètes (1862—97, 10 dílů).

Borghesi Jan Ventura z Castella v Italii. Působil v Římě a pak v Praze, kde maloval zvl. fresky. † 1708.

Borgheský zápasník, slavná antická socha válečníka, vyznačující se znamenitým anatom. propracováním. Byla nalezena v 17. st. u Porto d'Anzio, umístěna ve vile Borghese a v r. 1806 odvezena Napoleonem do Louvre. Podle nápisu zhotovil ji Agasias z Ephesu, jenž žil na poč. 1. stol. př. Kr.

Borgheský zápasník.

Borghetto, osada na ř. Adiži, mezi Roverettem a Veronou (v býv. rak. Tyrolsku). 1. Vítězství Francouzů nad Rakušany 30. května 1796. 2. Krycí jméno 2. roty čs. dobrov. 39. pl. v Italii (t. rota „Avio"). Rota se vyznamenala při mnoha přepadech; koncem června 1918 hlídka této roty pronikla do rak. týlu, kde však zajata a její velitel desátník Štorch oběšen u Rivy. 23. září 1918 podnikla rota společně s 3. rotou 39. čs. pl. (↗ Astico) odvážný útok na Cima Tre Pezzi.

Borgia (špan. Borja), šlechtický rod z Jativy u Valencie ve Španělsku; Alfonso de B. stal se 1455 papežem pode jménem Calixtus III. Jeho synovec Roderigo Lenzuola, zvaný B., byl 1492—1503 papežem jako Alexandr VI. Lit.: Höfler: Don Rodrigo de Borja u. seine Söhne (1888).

Borgia Alessandro (1682—1764), zal. museum B. ve Velletri (zakoupeno 1822 neapol. museem). — Jeho synovec Stefano (1731—1804), byl jmenován tajemníkem pap. propagandy a přiměl misionáře, aby posílali do Říma rukopisy a uměl. díla. R. 1789 jmenován kardinálem.

Borgia Cesare (1475—1507), dostal od svého otce, papeže Alexandra VI., arcibisk. Valencii a kardinálskou hodnost; 1498 se zřekl círk. hodností a oženil se 1499 se Charlottou d'Albert, sestrou Jana navarrského. Po smrti svého otce 1503, prý otráveného, byl zajat Juliem II. a uprchl 1506 ke králi navarrskému, v jehož službách padl u Viany. Lit.: Gobineau: César B. (La Renaissance 1877), Schubert-Soldern: Die B. und ihre Zeit (1902).

Borgia Francesco, vévoda z Gandie (1510—72), vstoupil 1548 do jesuit. řádu a 1625 byl prohlášen za svatého. Psal věci většinou asketického obsahu. Lit.: Bou: Saint François de B. (1897), O. Karrer: Der heilige Franz von Borja (1921). Jeho vnuk Francesco B. (Borja), kníže ze Squillace, byl 1614—21 vicekrálem peruánským, spisovatelem a překladatelem.

Borgia Lucrezia (1478 neb 1480—1519), krásná, vzdělaná a milující umění, byla několikrát provdána. Řeči o jejích zhýralostech byly asi zaviněny pomluvami jejího prvního chotě Jana Sforza a j. Lit.: Gregorovius: Lucrezia B. (6. vyd. 1920, 2 sv.).

Borgia Stefano (1731—1804), ital. kardinál, 1797 diktátor papežského státu. Proslul jako přítel umění a sběratel.

Borgis, druh tisk. písma, nazv. podle Borgise, písmolijce rouenského z 15. stol.

Borgis, pseud. Arn. Heinricha.

Borgoforte, rakouská pevnost na Pádu v Mantuy. 1866 byla Italy obléhána a Rakušany opuštěna.

Borgognone Ambrogio di Stefano da Fossano, zvaný B. (1445—1523), it. malíř, maloval fresky a oltář. obrazy, zvláště v Certosa di Pavia a v Miláně, po způsobu starší lombard. školy a pod vlivem Leonarda da Vinci.

Borgotaro, kraj. hl. město v ital. prov. Parma, as 3.500 ob., v apeninském údolí řeky Taro, na trati Parma—Spezia; stará katedrála a starý zámek; vápenice.

Borgu (Borugung, Bussang), kraj v záp. Sudanu, patřící polit. z části k Dahomeyi (fr.), z části k Severní Nigerii (angl.), v pohranič. území mezi Weme a střed. Nigerem. Je složen z různých drobných říší, z nichž nejdůlež. je nyní ještě ↷ Bussang; další jsou Niki, Kiama a Wawa, jejichž ohrazená hl. města se nalézají na vel. karavanních cestách. Kraj je plodný, hustě zalesněný s četnými velkými stády hl. koní. Obyvatelstvo tvoří jednak pohanští Baribové, jednak míšenci Fulbů, Haussů a Jorubů.

Borch Olaf (1626—1690), dánský polyhistor. Napsal: Parnassus in nuce; Dissertatio de causis diversitatis linguarum.

Borchardt Karl Wilhelm (1817—1880), něm. matematik, prof. v Berlíně.

Borchgrevink Carsten (* 1864), nor. polární badatel; přistál prvý 1895 na jižní polární pevnině u Kap Adare; 1898 dosáhl na 2. výpravě země na 78° 50′ j. š. Napsal: First on the Antarctic Continent. Being an account of the British Antarctic Exped. 1898—1900 (1901).

Boricin, přípravek z kyseliny borové a boraxu, prostředek proti hnisání sliznic, močového ústrojí a j.

Bořický Emanuel, PhDr. (1840—1881), univ. prof. Mineralog a petrograf svět. jména. Jeho návod k drobnohledné analysi pomocí kys. křem.-fluorovodíkové je dodnes všeobecně používán. Vydal přes 60 věd. publikací a velkou mineralogii. Jeho soukromá laboratoř na Kampě požívala světové slávy a byla hojně vyhledávána cizími učenci.

Bořický Zděslav, pseud. Mir. Tyrše.

Boridy (slitiny boru), vznikají z kovu a boru nebo jeho kysličníku silným žíháním v elektrické peci, též z kyseliny borité a karbidu kovu, nebo z boritanu vápenatého, uhlíku a kovu. Redukcí kysličníku boritého nebo boraxu nadbytečným hliníkem získají se bezbarvé průhledné krystaly nebo černé neprůhledné lístky. Tyto borové diamanty, hliníkem a uhlíkem znečištěný bor, leskem a lomem světla podobají se diamantům, rýpou korund. I při silném žíhání oxydují se pouze na povrchu.

Bórik Daniel Jaroslav (* 22. 9. 1814 v Sobotišti), tajemník Slov. nár. rady z r. 1848, byl ev. farářem na Vrbovcích; po nezdařené revoluci byl jmenován hl. slúžným v Myjavě, ale po rak.-uh. vyrovnání (1867) přijal místo želez. úředníka zprvu v Trnavě, pak v Solnohradě. V letech osmdesátých odešel na odpočinek a žil až do smrti u svého bratra Karla, notára v Beckově. † 22. června 1899 v Domaniži. Za mládí psával básně

a jako polit. úředník vykládal v časopisech živnostenský zákon. Za revoluce se zasloužil jako nadšený organisátor slov. dobrovolníků.

Bořík Karel (* 6. 1. 1891 Žižkov), český malíř, žák Ženíškův, krajinář.

Borina Christo, vlast. jménem Canev (* r. 1882), bulh. spis. a umělecký kritik; po studiích v Bulh. a ve Švýcarsku působil jako prof. na stř. škole, pak jako místoředitel v Nár. knihovně v Sofii, po převratu jako kulturní činitel v zahran. min. a posléze jako člen bulh. vyslanectví v Praze. Jako spisov. vystoupil B. vlasten. verši Za rodný kraj (1913), ohlasy válečné vyzpíval v knížce Z pole cti (1916) a Vítězství a hrdinové (1917); jako umělec, kritik usiloval o zvýšení úrovně bulh. umění a prakticky o vybudování Domu umělců v Sofii; jako red. prospěšně vedl svou revui Slunce na široké kulturní základně, zejména slovanské. B. má důležité místo v dějinách kult. styků česko-bulharských po převratu.

Borinage (borináž), kraj v Belgii, bohatý na uhelná ložiska jižně od Monsu.

Boris I. vládl 852—888, zemřel 907 jako mnich Michael; 864 obrátil svůj národ na křesťanství (→ Bulharsko, dějiny).

Boris II., od r. 969, poslední car starobulh., zřekl se 971 trůnu ve prospěch říše vých.-řím.

Boris III.

Boris III. (* 30. I. 1894), nynější král (car) bulharský, nejstarší syn býv. krále Ferdinanda, který po porážce Bulharska ve světové válce byl donucen se vzdáti trůnu a vystěhovati se ze země. B. III. nastoupil na trůn 4. X. 1918.

Boris, syn Eufemie kijevské, druhé choti uherského krále Kolomana; tímto ale neuznán za syna, proto bojoval neúnavně od 1132 až do své smrti; padl v bitvě u Bělehradu 1155) s pomocí sousedů Uher o trůn s Bélou II. a s Geisou II.

Boris Godunov Feodorovič (* 1552, † 1605), ruský car, z tatarského rodu, přidělen jako bojar caru Feodoru I. (* 1584, † 1598), oženil cara se svou sestrou a byl vlastně skutečným panovníkem. Moskva zřízením patriarchátu stala se nezávislou na Cařihradu. Odstranil 1591 nevl. bratra carova Dimitrije, takže rod Rurikovců vymřel Feodorem 1598; dosadil se na trůn, zajistil hranice, budoval města (na př. Tobolsk), rozšířil výboje v Sibiři a uvedl do země cizince. Hladem, morem a povstáním → falešného Dimitrije rozpoutala se občanská válka, za které B. G. zemřel. Následoval po něm jeho 16l. syn Feodor, jenž byl však brzy zavražděn. Životu B. G. věnoval Puškin svoji dramatickou práci, Mussorgski zvěčnil jeho osud ve své krásné stejnojmenné opeře. Také Dvořák se ve své opeře Dimitrij zajímá o tehdejší poměry. Lit.: Waliszewski: Les origines de la Russie moderne (1906).

Borisgodunovský úkaz, vyd. 24. listop. r. 1597 Borisem Godunovem dovoloval, aby statkáři ruští mohli vymáhati návrat sedláků, kteří opustili jejich panství v pětiletí 1592—1597. Úkaz měl čeliti zlořádu, aby velkostatkáři nepřebírali sedláky malostatkářům; neznamená ještě porobení sedláka ruského, jak často bývá uváděno, nýbrž je pouze článkem v procesu, který vedl k nevolnictví →. — Lit.: V. O. Ključevskij: Kurs russkoj istorii, sv. II., str. 383—407.

Borisjak Aleksěj Aleksějevič (* 1872), geolog a paleontolog, prof. Leningradského báňského institutu, člen Akademie nauk. Hl. práce: Geol. očerk Izjumského újezdu (Trudy Geol. komit.) 1905; Sevastopolskája fauna mlekopitajuščich tamtéž 1914—15; Kurs paleontologii, část I. a II. Moskva 1906; Kurs istorič. geologii, Moskva 1922.

Borislav, m. v ukrajinsko-ruské gub. chersonské, má asi 15.000 obyv., leží na Dněpru. Obchod s obilím a dřívím.

Bořislav (něm. Boreslau), obec v okr. teplickém s 543 ob. něm. Hnědouhelné doly; východiště výletů na Milešovku, do Stadic (pomník Přemyslův) atd.

Borismus, nebezpečná otrava, způsobená kyselinou borovou.

Borisoglebsk, kraj. hl. m. v rus. gub. tambovské na ř. Voroně, as 24.500 ob., na trati Riga—Orel—Caricyn; obchod s obilím, moukou a zemědělskými produkty. B. byl zal. 1646 na obranu proti krymským Tatarům.

Borisov, m. v gub. Minsk, sovět. rep. běloruské, as 20.000 ob. (70% Židů), na Berezině a na trati Moskva—Brest. Obchod s dřívím a solí. Blízko B. překročila Napoleonova armáda 26.—28. XI. 1812 Berezinu.

Borisov Alexander Alexejevič (* 1866), ruský malíř-krajinář. Prosl. jeho obrazy polárních krajů vydal Topič 1906.

Borisov-Musatov Viktor Elpidiforovič (1870—1905), ruský malíř. Studoval v petrohradské Akademii um. a v Paříži, vystavoval na výst. Spol. moskev. umělců a Mir. Iskusstva. B.-M. je uvědom. stoupencem impresionismu, malířem čistých a sytých barev. Retrospekt. náměty

obrazů B.-M. jsou prodchnuty zvlášt. lyrikou, která sblížila jej se skup. bás.-symbolistů, pro jejichž časopis „Věsy" zhotovil řadu ilustrací a obálek. Nejlep. dílo B.-M. je Requiem (1905). Lit.: Vrangel N. N., „B. E. Borisov-Musatov", 1910.

Borisovi bratří, Andrej Ivanovič (1798—1854), a Petr Ivan (1800—1854), dekabristé, uvědom. demokraté a zakladatelé Obščestva soedinennych Slavjan (Jednoty sjednoc. Slovanů). Jako stud. vojenské školy založili 1818 tajný spol. Pervago soglasija (Prv. dohody), mající za účel mravní zdokonalení svých členů. Spol. záhy přejmen. na Obščestvo druzej prirody, jehož taj. polit. cílem bylo zřízení rep. Pod vlivem Poláka Lublinského, býv. člena taj. pol. organis. spolek přejmen. r. 1823 na Obščestvo soedinennych Slavjan, jehož účelem bylo utvoření republ. demokr. federace slovan. národů, z nichž každý měl by konstituci, místním podmínkám přizpůsobenou. 1825 Slov. spol. spojena s Jižní spol. (☞ Dekabristé), v jehož revol. činnosti sehráli br. B. vynikající úlohu. V době povstání v Černihov. pluku snažili se B. vyvolati jej též mezi Poláky. Za to byli B. odsouzeni k smrti, obdrželi milost a vysláni do Sibiře, kde v doživotní káznici zemřeli.

Borisovka, městys v rus. gub. Kursk, na ř. Vorskla, as 25.000 ob., zal. Ukrajinci; st. dráhy, vydělávání koží a čilý obchod. Nedaleko m. známý klášter b-ský z 18. století.

Borispol, městečko na vých. od Kijeva, na žel. trati Kijev—Poltava, v gub. poltavské. B. byl 1917 koncentrač. táborem útvarů 2. čs. divise. Tábor „zemljanek" (podzemních obydlí) byl zde původně určen pro válečné uprchlíky; po schválení formač. řádu pro čs. vojsko v dubnu 1916 nastěhováni do B. čs. dobrovolníci, kteří se zde vojensky cvičili. V B. zřízeny byly důstojn. kursy za vedení velitele táboru pluk. Kanukova. V B. byl 21. listopadu 1917 přejmenován 5. čs. pluk na „5. pěší pluk T. G. Masaryka".

Boritá kyselina H_3BO_3 (Acidum boricum). Přichází v přírodě volná jako minerál sassolin a v parách t. zv. soffionů, unikajících ze země v Toskánsku. Vedením těchto par do vody získáme surovou kyselinu, jež se čistí překrystalováním. Dále jest součástí různých nerostů, jako tinkalu, boronatrokalcitu, boracitu. Chemicky čistá kyselina vyrábí se obyčejně z boraxu (tetraboritanu sodného $Na_2B_4O_7$) rozkladem kyselinou solnou. Tvoří bezbarvé šupinky, jež se rozpouštějí v 3 dílech vroucí a v 25 dílech studené vody. Zahřátím na 100° C přechází v kys. metaboritou HBO_2, která dalším zahříváním na 140° C přechází v kyselinu pyroboritou $H_2B_4O_7$. Slouží k výrobě boraxu a jiných sloučenin boritých, do emailů a glazur. Někdy se jí používá též při konservování potravin (v Americe), v koželužství ke konservování koží, k impregnaci knotů do svíček a v lékařství. U nás je vyráběna v Kolínské továrně lučebnin a léčiv.

Dobývání ze soffionů, které obsahují kysličník boritý ve formě par. Na zemní trhliny a, ze kterých proudí páry, položí se umělé nádrže b, naplněné vodou. Dřevěná roura c a d odvádí přebytečnou tekutinu. Po 24 hodinách má již voda až 4·5% kyseliny borité, která ochlazením vykrystaluje.

Boritan sodný (Natrium boracium), čistá, v lékařství užívaná forma boraxu, tetraboritanu sodného, $Na_2B_4O_7 . 10\ H_2O$.

Boritany, soli kyselin boritých. Orthoboritany rozkládají se vodou na kys. boritou a meta- nebo tetra-boritany. Metaboritan sodný $NaBO_2$ vzniká silným žíháním kysličníku boritého se sodou, tetraboritan sodný (borax) $Na_2B_4O_7$ slabším žíháním anebo neutralisací kyseliny orthoborité hydroxydem nebo uhličitanem sodným. B. jsou obsaženy v četných nerostech (☞ bor). Většina boritanů je těžko rozpustná, snadno se rozpouštějí boritany alkalické, které se roztápějí a slouží jako tavidlo, některé k účelům lékařským. — Peroxydem sodným anebo elektrolysí mění se boritany v perboritany, na př. perboritan sodný (☞ sodné soli).

Boritá skla jsou taková, v nichž je kysličník křemičitý SiO_2 částečně nahrazen kysličníkem boritý B_2O_3. Na př. jenské sklo pro teploměry obsahuje vedle 67.3% SiO_2 (a vedle jin. kysličníků) 2% B_2O_3, sklo borosilikátové 12% B_2O_3 vedle 72% SiO_2 a jiných kysličníků. Skla boritokřemičitá neboli resistentní (pyrex, fry, resista) obsahují 69 až 84% SiO_2, 8 až 12% B_2O_3, asi 2 až 3% kysl. hlinitého Al_2O_3 a kolem 10% kysl. sodného Na_2O. Vyznačují se nízkým lineárním koeficientem roztaživosti, snášejí proto bez poškození větší rozdíly teplot a upotřebuje se jich tedy k hotovení nádob na vaření cylindrů do svítilen, teploměrů a pod.

Bořitové: 1. z Budče, mor. rod. vladycký, odvozující původ od Vršovců ☞. Za stavovského odboje proti Ferdinandovi II. (1618) byli na straně stavů. Tehdy prodali své statky na Moravě. Poslední mužský člen rodu, Fr. Rudolf B., zdědil statky v Rakousích a byl r. 1687 povýšen Leopoldem I. do stavu svob. pánů. Zemřel r. 1729. — 2. B. z Bystřice, t. mor. rod, pocházející z Vršovců. Připomínají se od 13. st. Vymřeli ve stol. 16.

Bořivoj I., první křesťanský kníže český. Asi v letech 880—885 přijal křest z rukou Methodových na dvoře Svatoplukově, což bylo asi také spojeno s uznáním jeho politické svrchovanosti. Jeho země nesouhlasila s jeho krokem i musil se na čas utéci do ochrany Svatoplukovy. Tradice mu přičítá založení prvního křesťanského kostela na Levém Hradci. Moc jeho vztahovala se na území kmene Čechů, jehož středem byl hrad Praha. Rozšířil patrně však vládu svou i na území Pšovanů, vzav si za manželku Ludmilu, dceru pšovského knížete Slavibora. Také tato přijala křesťanství, ač sotva z rukou Methodových. Měl dva syny, Spytihněva a Vratislava. Zemřel někdy v letech 888—890.

Bořivoj II., kníže český (1100—1107, 1109, 1117—1120), druhorozený syn Vratislavův z třetího jeho manželství. Již sedmnáctiletý účastnil se r. 1081 výpravy Jindřicha IV. do Italie. R. 1099 udělil mu Jindřich IV. na žádost bratra jeho Břetislava Čechy v léno, ač dosud v Čechách přijat nebyl. Když r. 1100 ujal se vlády, což znamená počátek rozbrojů a půtek i pokles moci knížecí; bylť sice mírný a dobrosrdečný, ale nedůvěřivý a málo energický. Je v několika bojích s Oldřichem Brněnským a Svatoplukem Olomouckým, až r. 1107 ho Svatopluk zbavuje trůnu. Vypuzený Bořivoj uchýlil se do Polska a pokusil se, avšak s nezdarem, znovunabýti vlády. Když po smrti Svatoplukově r. 1109 nastupuje Vladislav I., podnikl Bořivoj nový vpád proti bratru, ale odveden do Němec do vězení, kde setrval do r. 1116. Roku 1117 postoupil mu Vladislav trůn, ale již r. 1120 ho znovu pro neschopnost zbaven. Odešel do vyhnanství do Uher, kde roku 1124 zemřel. Měl 5 synů a dceru, z nichž nikdo však v Čechách nenabyl moci. Památné jest jeho obdarování kapituly pražské, jíž věnoval týdenní podíl na výnose kupeckého dvora v Týně (důležitá zpráva o obchodu v Praze).

Börjessom Johan (1790—1866), švédský básník a dramatik ze školy ☞ fosforistů.

Borková Magda, pseud. Ludm. Glaserové.

Bořkovcové ze Křtěnovic, český rod vladycký v 16. a 17. stol. připomínaný. Členové jeho žijí dosud.

Borkovec, pseud. F. X. Harlasa.

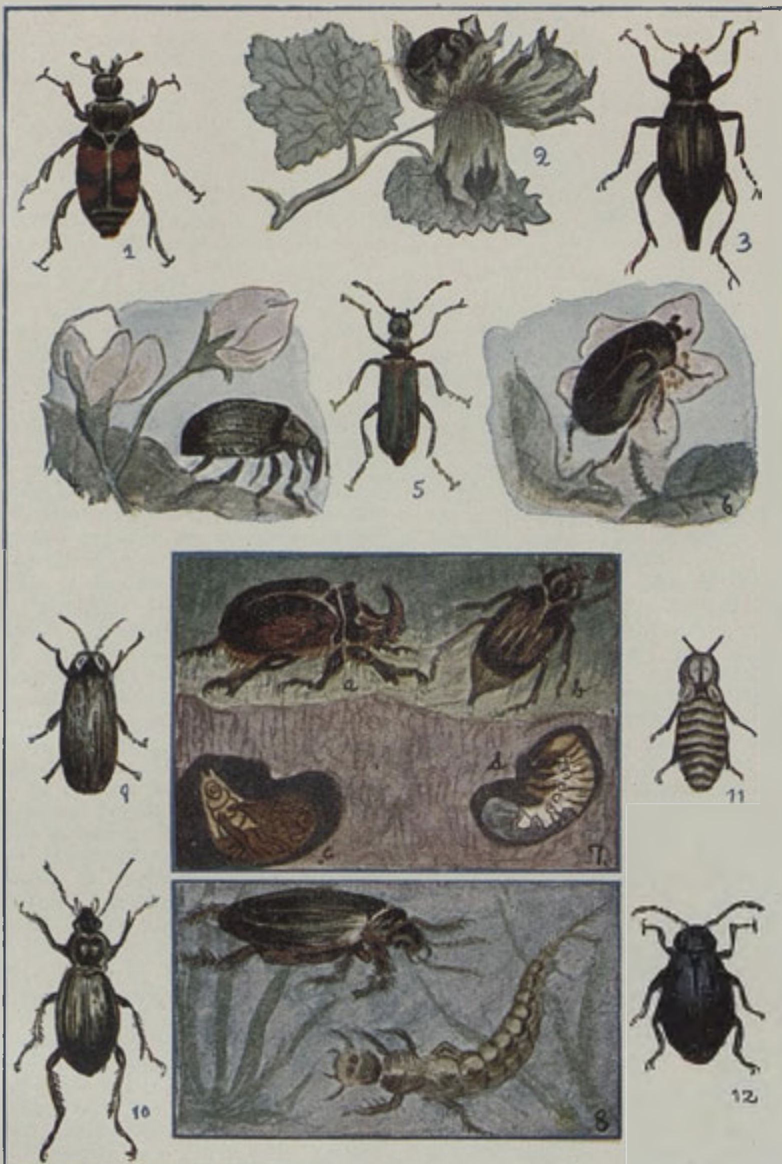
Borkowski Dunin Alexander, hrabě (1810—1897), polský spisovatel. Hl. dílo satira Parapianszczyzny (1843—49).

Borkowski Dunin Józef, hrabě (1809—1843), polský básník novohelenistického směru. Do češtiny ho překládal J. O. Koubek. U nás nejznámější jeho báseň: Narodowe piesni słowianskie.

Borkowski Dunin Leszek (Alexander) (1811—1896), spisovatel a politik polský, poslanec sněmu haličského i říšské rady rakouské (1861—72). Kromě četných spisů literárně historických a kritických uveřejnil několik brožur politických. Jeho parlamentní řeči vydány po jeho smrti tiskem.

Borkowski Dunin Stanisław (1782—1851), pol. mineralog, cestovatel a historik. Sp. Podróż do Włoch (1820), O obowiązkach bibljotekarza (1829), první psal o psałteři florijanském (1834).

Borku, skupina oas v jižní hornatině Tibesti (fr. Sahara), 16.000 km², s holými pískovcovými plošinami, ale i dobré

Brouci I.

1. Hrobařík. 2. Dlouhonos (nosatec) liskový. 3. Smrtník. 4. Květopas jabloňový. 5. Puchýřník lékařský („španělská moucha"). 6. Zlatohlávek. 7. a) Kapucínek, b) chroust, c) kukla chrousta, d) larva chrousta. 8. Potápník a jeho larva. 9. Světluška (sameček). 10. Střevlík. 11. Světluška (samička). 12. Dřepčík.

pastviny, háje datlových palem a jiné oasní kultury. 10—12.000 obyv. patří ke kmeni Tibbu; jsou částečně usedlí, částečně kočují a mají velká stáda velbloudů a koz. Křižovatka karavanních cest do Fezzanu, Wadai a do Kanemu. Ill. místem je Ain-Galakka. B. je od r. 1913 pod franc. panstvím.

Borkum, nejzáp. z něm. ostrovů v Sev. moři; patří k hanover. okr. Emden, rozlohy 36 km², sestává z bažin uzavřených na s., z. a na j. dunami, před nimiž na s. a na j. jsou písčiny. Chov skotu. Obec B., na záp. konci ostrova, as 3200 obyv. Maják a meteorolog. stanice. Oblíbené klimatické a mořské lázně. Opevnění musela být v roce 1919 zbořena. Lit.: Münchmeyer: B., die deutsche Insel (1924).

Borky, znetvořené čížky plodní dubu, vznikající po bodnutí žlabatky listové. Jsou to nepravidelné, hranaté útvary, obyčejně obsahující zakrnělý žalud, barvy hnědé. Sbírají se v srpnu a září, jakmile počnou padati se stromů. Jediný dub za příznivého, t. j. teplého a suchého počasí, poskytne až 125 kg borků. Největší množství přichází do obchodu z Maďarska, Jugoslavie a Rumunska. Obsahují až 45% tříslovin a proto se jich používá buď rozemletých, nebo ve formě extraktu k vydělávání koží, zvl. podešvic, pak také jako mořidla při barvení místo duběnek.

Bormio, m. v it. prov. Sondrio, as 2000 ob., 1225 m n. m., na záp. úpatí Ortlerských Alp, na břehu Addy na silnici ze Stilfského sedla do Veltlinu, se starými věžemi a chrámem. 2 km na s.-z. jsou slavné lázně B. Bormijský kraj, ve středov. hrabství, předmět dl. sporů mezi biskupy v Churu a v Como, byl přidělen v r. 1797 k cisalpské republice.

Borms August (* 1878), vlámský politik; bojoval za autonomii vlámských krajů, které by pak byly spojeny s kraji francouzskými personální unií belgického krále. Za německého vpádu do Belgie byl uvězněn.

Born Bertrand de, vicomte de Hautefort (1140—1215), slavný francouz. troubadour. Narodil se v Périgordu, zúčastnil se bojů angl. krále Jindřicha II. Zanechal vřele milostné písně a výtečné satiry. Zemřel v klášteře v Citeaux. Životopis jeho napsal Stimming (1879).

Born Ignác, rytíř (1742—1791), český geolog a mineralog Josefinské doby, zakladatel Soukromé učené společnosti. Spisy: Briefe über miner. Gegenstände (1774), Index rerum naturalium musei caes. Vindob. P. J. Testacea (1778 a 1780), Bergbaukunde (1789) a j. Díla

Ignác Born.

o hornictví zjednala mu světovou pověst. Vydal dvě satiry. Byl spoluredaktorem Pelclových Prag. gelehrte Nachrichten.

Born Max (* 1882), něm. fysik, profes. v Gotinkách, Vynikl hl. v t. zv. teorii kvant.

Borna (u Lipska), sas. m., (1924) 11.300 ponejv. evangel. ob., 139 m n. m., jihozápad. od Lipska, na řece Wyhra, uzel dráhy Lipsko—Geithain, má finanč. úřad, celní úřad, reálné gymnasium, učit. seminář (něm. vyšší škola), průmysl. školu, obchod s dobytkem, obilím a dřevem, pěstění cibule, hnědouhelné doly, pilu atd. B. vzniklo kol r. 1000 na křižovatce cest Merseburg—Míšeň a Halle—Kamenice, bylo kol 1200 opevněno a připadlo 1371 míšeňské marce. Lit.: Wench: B. im Wandel der Zeiten (1921).

Borne Max von dem (1826—1894), něm. teoretik rybářství; zavedl umělý chov ryb do Německa.

Börne Ludwig, vl. jm. David Löb Baruch (1786—1837), spisovatel, redigoval r. 1818—21 Die Wage, roku 1819 Die Zeitschwingen a od 1830 žil v Paříži. Jeho slavné Briefe aus Paris a Neue B. a. P. vyvolaly velkou pozornost svou bezohlednou svobodomyslností. V polemice Menzel, der Franzosenfresser (1836), brojí proti persekuci „Ml. Německa", jehož byl vůdcem. Soudil mylně Goetheho a dostal se do prudkých sporů s Heinem. Měl určitý vliv i na naši literaturu tehdejší doby a překládán již Havlíčkem. Také Neruda se hlásí k jeho zásadám. (N. L., 8. V. 1886.) Lit.: Holzmann: L. B., sein Leben und sein Wirken (1888), Joh. Proelss: Das junge Deutschland (1892).

Borneo (⚲ mapu Asie), největší ze Sundských ostrovů, po Gronsku a Nové Guinei největší ostrov na zemi (4° jižní šířky až 7° severní šířky), 734.000 km², asi 2,4 mil. ob.; ostrov je málo rozčleněn a obklíčen širokým pruhem naplavenin i bažinami pokrytými pralesem, takže řeky jsou téměř jedinou cestou do vnitrozemí. Země stoupá do vnitra až do střední výše 1000 m; jednotl. vrcholky se vypínají až do výše 1800 m, Tebang uprostřed ostrova dosahuje výše 3000 m, Kinibalu na severu až 4175 m. Nejdůležitější řeky na severozápad. pobřeží: Padas, Limbang, Baram, Rechšang, Lupar, na východ. straně Maha-

kam a Bulungam, na jihu Barito, Murung, Kahajan neboli Velký Dajak, Kantingan, Pembuang, na západ. pobřeží jako největší je Kapuas. Řeky zaplavují v době dešťů zemi široko daleko a tvoří velké delty. Podnebí je zdravější a méně horké, než jak by se podle rovníkové polohy a silných vodních srážek ve všech ročních dobách očekávalo. (Bližší ☞ Malajské souostroví.) Květena je neobyčejně bohatá na tropické formy. Pásmo horní sahá na Kinibalu až do výše 2800 m; pak následuje pruh alpských keřů až do výše 3000 m, výše pak kleč a traviny. Z palem je cenný zvláště ságovník, dále bambus a pandanus, obrovská rasamala a chlebovník; z dřevin: Lauracee, Guttifery, Myristikacee. Na severu je flora velmi podobná květeně Filipinských ostrovů. Zvířena je těsně spřízněna s faunou na ostrově Malakka a ještě více na Sumatře (chybí však tygr). Obyvatelstvo na pobřeží a při tocích řek sestává z Malajců, kteří před dávnou dobou se přistěhovali ze Sumatry a Jávy a kteří staré obyvatelstvo, označované hromadným jménem Dajak, zatlačili do vnitrozemí nebo si je podrobili. Malajské státy takto vzniklé se později dostaly do poddanství částečně holand., částečně brit. Na východ. pobřeží se usadili také Bugi (dnes asi 30 až 35.000). Číňané se zaměstnávají obchodem. Holanďané, jakožto nástupci Portugalců, se od roku 1600 pozvolna zmocnili více než dvou třetin ostrova. Angličanům patří od roku 1878 sever. Vnitřek ostrova není ještě prozkoumán.

Borneol (kafr bornejský), $C_{10}H_{18}O$ z Dryobalanops camphora Colebr., těžší vody, taje při 198°, obyčejnému kafru podobá se vůní. Kys. dusičnou přechází v japonský kafr. Připravuje se z pinenu, který je obsažen v terpentinovém oleji, účinkem kyselin; ☞ **kafr.**

Börner Emil (* 1812 v Hubertsburku v Sasku), malíř portrétů, evangelík, v Praze v roce 1843—1844.

Bornholm, dán. ostrov ve Vých. moři, mezi Švédskem a Pomořany, 588 km², as 45.000 ob., zemědělství a rybářství. B. vznikl z části již. Skandinavie poklesem okolí. Sev. část tvoří žulová planina, vys. až 162 m, pokrytá naplavenou hlínou a pískem, skalnatým pobř., vys. 100 m; jih je z břidlice, z pískovce a z vápence. Žula se láme pro stavby a dláždění (zvl. pro Kodaň), v západní části je terakotový prům. a dobývá se špatné kamenné uhlí. Pastviny byly namnoze osázeny jehlič. lesními stromy; chráněné rokle jsou porostlé listnatými lesy. Hl. místem je ☞ Rönne. Staronordicky Borgundarhólmr, po dl. dobu obávané hnízdo Vikingů, od 13. st. léno arcibiskupů z Lundu. R. 1660 přidělen definitivně Dánsku. Lit.: Trap, Stat.-topogr. Beskrivelse af Danmark (1921).

Bornier Henri vicomte de (1825—1901), bibliotekář arsenálu, francouzský básník. Napsal četná dramata (Dante et Beatrice, 1853; La fille de Roland, 1875; Les noces d'Attila, 1879); básně L'Isthme de Suez, 1861 a romány Le fils de la terre, 1864. Některé jeho básně zčeštil J. Vrchlický.

Bornirovaný (franc.), ohraničený, pak i omezený, přihlouplý.

Bornit (erubescit), pestrý kyz měděný, železnatý siran mědi, Cu_3FeS_3 s 55·5% mědi, nachází se v regulerních krystalech, je tuhý, na čerstvém lomu měděně červený, rychle však pestře nabíhá, tvrdost 3, sp. váha 5, spolu s kyzem měd. a rudou měděnou v médn. břidlicích Durynska, v Rudohoří, Příbrami, Slavkově, Horní Rokytnici, v Siegenu, Švédsku, Norvéžsku, Toskánsku, Chile atd.

Bornova nemoc, nakažlivý, obyčejně smrtelný zápal mozku a míchy koní, pozorovaný po r. 1870 v Sasku a v Duryňsku a pojmenovaný podle obce Borna. Podstata nemoci byla objevena 1909 Joestem a spočívá v zánětných oblastech v mozku a v míše, jakož i v jejich blanách, jež lze zjistit jen mikroskopicky; původce nemoci není dosud určitě znám. Nákaza se přenáší toliko vodou, pící nebo prachem a dostává se do těla nozdrami; vyskytuje se buď hromadně nebo ojediněle a téměř výhradně jen v rovin. krajích, zvl. v prvé polovině roční.

Bornu, bývalá říše ve střed. Sudanu, 250.000 km², asi 5 mil. obyv., záp. od jezera Čadského. Je to rozlehlá nížina, svažující se k Čadskému jezeru s úzkými pahorkovitými hřebeny na záp. a s.-z. Bohatá zvířena rovná se fauně Sudanu. Hojně se pěstuje dobytek. Obyv. je snědé, různých kmenů, mezi nimiž nejsilnější je kmen Kanuri. Vedle toho tu jsou Fulbové, Arabové a Tuaregové, kteří se zaměstnávají chovem dobytka, Haussové jsou obchodníky a řemeslníky. Důležitá místa jsou: Kúka a Dikoa, Ngornu na Čadském jez., Gudžba, Mašena a Gummel.

Bornylacetát, charakteristicky páchnoucí součást oleje z conifer, získává se z frakce, vroucí mezi 220°—230°. Připravuje se z borneolu, tvoří bezbarvé krystaly a slouží k parfumování místností a mýdel.

Bornyval, $C_{10}H_{17}O$. C_5H_9O, tekutý, používá se proti neurasthenii, hysterii a zejména proti nespavosti.

Boroda J. pseud. Jaroslava Bartha.

Borobudur, budhist. chrámová stavba na Jávě, v rovině Progo, mezi čtyřmi vulkány. Na ploše 157 m² stoupají do výše 36 m čtyři terasovité výstupky, každý obepjatý balustrádou, v nichž je přes 400 Budhů v nadživotní velikosti. Na nejvyšším stupni zdvihají se tři koncentrická poschodí se 72 svatyněmi ve formě zvonu (dagoby) a se sochami Budhy. Jediný 6 m vys. dagob se čtyřmetrovou sochou vyvrcholuje stavbu. Stavba je zhotovena z trachytových kvádrů a obsahuje tisíce basreliefů; pochází snad z 8. nebo z 9. století. Lit.: Mahn: Der Tempel von B. (1922).

Borodin Ivan Parfentjevič (* 1847), vynik. bot. a fysiol., člen rus. Akad. věd. Jeho magister. disertace Fysiologičeskije izsledovanija nad dychanijem listovych poběgov (Petr. 1876) zjednala mu věhlas v záp. Evr. B. objevil krystalis. chlorofil v rostl., naps. řadu učebnic botan.: Kurs anatom. rostlin, Struč. nástin mykologie, atd. Nejv. rozšířena je Struč. učebnice botan. pro hosp. šk. (1927). B. se aktiv. zúčastnil organis. Mezinár. katalogu věd. vydání, z jeho iniciat. založena R. společn. botanická, jejímž stálým předsedou je B. B. je také presid. Leningr. spol. přírodozpytců a řed. Botan. musea Akad. věd. Založil jezerní biol. stanici (Borodinská biol. stan. na Oněžsk. jezeře), vyd. 4 sv. „Prace stanice“.

Borodin Alexandr Porfyrěvič (1834—1887), rus. hudební skladatel, voj. lékař, posléze prof. chemie. Vzdělaný hudebník a hl. zástupce mladoruské školy; složil četné symfonie, symf. báseň Stepní črty ze Stř. Asie a j. Operu Kníže Igor na B. libreto dokončil Rimskij-Korsakov a Glazunov. Lit.: Stassov: Borodin (fr. 1892).

Borodino, ves v moskevské gub. u Mošajsku na ř. Kaluga, přítoku Moskvy. Zde zvítězil 7. IX. 1812 Napoleon nad Rusy, jimž velel Kutuzov (bitva na říčce Moskvě). Lit.: v. Ditturth: Die Schlacht bei B. (1887).

Borodovskij Leonid Ivanovič (* 1868 v Irkutsku, † 25. IV. 1906 v Petrohradě), ruský kartograf a cestovatel; zcestoval ussurijské území, Koreu, sev. Čínu a Čingán, Japonsko, Kašgar a vyvinul rozsáhlou kartografickou činnost. Hlav. dílo: Mapa Mandžurska (5. vyd. 1906).

Borodykovškyj Ledko (1806—1889), básník ukraj., považovaný za otce romantismu v ukrajinském písemnictví (balada Marusja).

Boroević z Bojny Svetozar, svob. pán (1856—1920), rak. vojevůdce; zúčastnil se 1879 bosenského tažení. Od 1912 byl velitelem 6. arm. sboru a velícím generálem v Košicích; bojoval za světové války spolu se 4. arm. v Haliči pod Danklem a Auffenbergem, velel potom 3. arm., zvítězil u Limanova, osvobodil Přemyšl 10. X. 1914 a bránil Karpaty. Po vstupu Italie do války hájila jeho 5. arm. v jedenácti bitvách rak. posice na Soči. V únoru 1918 jmenován maršálem.

Boroglycerin, průhledná hmota, vznikající zahříváním kys. borité s glycerinem; slouží k léčení ran v podobě kapalných přípravků a mastí, na př. lanolin boroglycerinový (byrolin).

Borohrádek, ms. v Č., polit. o. Rychnov n. Kn., soud. o. Kostelec n. O., 1732 č. ob. (1921). Zámek s parkem; kostel sv. Michala z r. 1673 s alabastrovou sochou Panny Marie, vystavěný hrab. Kolovratem-Libštejnským. Proslulé oční sanatorium; tkalcovna, obchod s dřívím, plav. po ř. Orlici. Letní sídlo s pěkn. lesy.

Boronatrokalcit (ulexit), nerost, vodnatý boritan vápenato-sodný $NaCaB_5O_9 + 6\,H_2O$, vyskytuje se v bílých hlízách s vláknitou strukturou, spolu se solí kamennou a sádrovcem, v již. Afr., Novém Skotsku, Chile a Peru. Podobný jest borokalcit prostý sodíku z Chile. B. zpracuje se na borax, sklo a email.

Borondia ↪ Solanum anthropophagorum.

Bororo, 1. indiánský kmen v Mato Grosso (Brazilie), mezi ř. Xingu, Araguaya a Paraguay, toulaví lovci nízké kult. úrovně, v poslední době jeví se u nich značný vliv misionářů; 2. kmen ↪ Fulbů, hamitští pastýři, žijící mezi pohanskými negry severoadamauaskými (Kamerun). B. představují typ Fulbů před přijetím islamu a válečným rozšířením v Sudanu.

Boroška-Loviškin, pseud. Karola Salvy.

Borštník Ignacij (* 1859), chorvat. herec. Od r. 1894 člen zem. chorv. divadla v Záhřebu a učitel dram. školy.

Borot Jan (* 14. IV. 1857 v Pezinku, † 4. III. 1832 v Žitavě), slavný kazatel a duchovní správce církve čes. exulantů v Žitavě.

Borotannin, lék proti očním neduhům, hl. zánětu spojivky a trachomu. Složení: 75% kyseliny borové, 25% tanninu.

Borotbisté, ukraj. strana komunist., má svůj původ v lev. křídle ukraj. soc.-rev. B. vystoup. proti nacion. ukraj. skupinám, které chtěly vyjednávati s hetmanem. Za vlády hetman. B. spolčili se s bolšev.; 1919 B. přejímá ná-

zev Ukr. strany komun., záhy však počíná dožadovati se přijetí do Kominterny, avšak tato nařídila rozpuštění ukr. kom. str. a vstoupení do Kom. str. (bolš.) Ukr. Boj mezi B. a bolšev. vyplýval z požadavků B.: organis. vlastní ukraj. armády a samostatné hospod. správy a zesílení ukrajinské organisace. Komun. stranu bolšev. Ukrajiny považovali B. za okupační, cizí moc. Od 1920 B. nuceni byli vstoup. do Kom. str. (b.) Ukr., čímž ukončili svou samostat. existenci.

Borotha Vladimír ↷ Trešeec Vladimír.

Borotín, ms. v Č., polit. o. Sedlčany, soud. o. Sedlec, 907 ob. (1921). Gotický chrám ze 14 stol. s hrobkou rytířů Malovců. Na skále rybníky obklopené zříceniny hradu B., k němuž se váže děj Grillparzerovy Pramáti.

z Borotína Jan (od r. 1410), mistr vysokého učení praž., stoupenec nejmírnější strany podobojí, ochotné ke smíru za jakýchkoliv podmínek. S poč. vášnivý odpůrce Rokycanův, později obhájce jeho i kompaktát proti ↷ Kapistranovi.

Borotínský Jaroslav pseud. Zyky Jaroslava.

Borough (borou), hrad, opevněné místo s městskými právy. Rozlišuje se na municipální a parlamentární borough, který volí své zástupce do sněmovny. (Municipalb. a Parliamentary b.)

Borová, jméno osad v Čech. a na Slov. B., ves v Č., polit. a soud. o. **Polička,** 706 ob. (1921). Kostel sv. Markéty ze 14. stol. Tov. koberců, dom. tkalcovství. — B., ves v Č., polit. a soud. o. Náchod, 706 ob. (1921). — B., ves na Sl., polit. a soud. o. Trnava, 458 ob. (1921). — B. (Mistholz), ves v Č., polit. o. Český Krumlov, soud. o. Chvalšiny, 320 ob. něm. (1921).

Borová, ms. v Č., polit. o. Chotěboř, soud. o. Přibyslav, 1378 ob. (1921). Rodiště spis. Karla Havlíčka (rod. domek č. 163 s pam. deskou) a spis. Václava Zeleného. Kostel z 17. stol. v pěkné poloze na kopci nad městem. („Ten borovský kostelíček stojí na vršku...“ v Tyrolských elegiích zpívá o něm Havlíček.) V okolí opuštěné doly na rudy želez. a stříbr. Tkalcovství bavlny, pivovar.

Borová masť, chladicí prostředek, lék proti spáleninám a rozpukaným rukám. Obsahuje 10% kyseliny borové.

Borovanský Ondřej Bernard z Borovan a ze Šternfelda, advokát a hofrychtář (dvorní rychtář) královských měst Pražských. Do stavu rytířského byl povýšen r. 1657. Ještě dnes sluje bývalý nákladnický dům č. 36 v Dlouhé třídě v Praze „U Borovanských“.

Borovany, ms. v Č., polit. o. Čes. Budějovice, soud. o. Trhové Sviny, 1108 ob. (1921). Kostel Navšt. P. Marie z 14. stol. s hrobkou ryt. Kořenských z Terešova. R. 1455 založen zde klášter, který byl r. 1785 cís. Josefem II. zrušen a zabrán pro fond náboženský. Od správy fondu koupil jej r. 1788 kn. Jan J. ze Schwarzenberka a připojil jej k panství třeboňskému. Nepatrné zbytky dvoru Trocnova, rod. Jana Žižky, s pomníkem. Výr. škrobu, syrupu a tov. isolač. mater.

Borovany, jméno osad v Čechách. B., ves v Č., polit. o. Milevsko, soud. o. Bechyně 471 obyv. (1821). — B., ves v Č., polit. o. Tachov, soud. o. Přimda, 198 ob. něm. (1921).

Borovertin, lék proti chorobám (hl. katarům) močového měchýře. Obsahuje hexamethylen-tetramin a kyselinu borovou.

Borovice (lat. Pinus), rod rostlin nahosemenných z čel. jedlovitých (Abietaceae); většinou statné stromy (někdy i přes 40 m vys.), jejichž jehlice jsou vždy ve svazečcích po 2—5 na postranních zkrácených prýtech (brachyblastech). Květy prašné stojí na spodu, květy pestíkové na vrcholku mladých větviček. Dřeva borového užívá se k pálení i jako materiálu stavebního a truhlářského. U nás roste: **b.** lesní (P. silvestris), vyznačující se červenavou korou a dvoubarvými jehlicemi 5—7 cm dlouhými (2 ve svazečku); b. černá (P. nigra) s korou šedavou, jehlicemi jednobarvé tmavozelenými a 8—15 cm dlouhými (2 ve svazečku); b. horská, kleč, kosodřevina (P. montana) křovitého vzrůstu; limba (P. cembra) z vys. Karpat s jehlicemi po 5 ve svazečku. Kromě těchto pěstuje se u nás celá řada druhů severoamer. (vejmutovka, banksovka a j.).

Borovička, ostrý, z jalovcových bobulí připrav. likér. Nejlepší na Slovensku. Též borovnička.

Borovička Josef, PhDr. (* 25. V. 1885), čes. hist., zem. archivář. Sp.: Samospráva a archivnictví v Čechách (1914); O úkolech čes. archivnictví (1915); Král. čes. zem. archiv (1862—1912); Palackého it. cesta 1837 (1918); Pád Želivského (1922). Věnuje pozornost t. našemu boji za svobodu ve svět. v. jako spoluredaktor „Naší Revoluce“. Připravuje vydání korespondence Palackého.

Borovička malá, ↷ Teucrium chamaepitys.

Borovička velká, ↷ Flores chamomillae romanae.

Borovikovskij Vladimír Lukič (1757—1825), věhlas. ruský akad. malíř, rod. z Mirhoroda, poltav. gub. Kreslil podob.

Kateřiny II., Pavla I., jeho dcer a dlouhou řadu podob. knížat, dvor. dam a vynik. osob. Pro jeho podobizny je charakt. onen zvláštní nafialovělý odstín, který jim dodává jakousi zdrželivost a chladnost. B. maloval vlastní ženský typ, hluboce individuální a svérázný. B. také vytvořil ikonostas (část pravoslav. oltáře) pro Kazaň. kathedrálu v Petrohr. V kostelním malířství byl stoupen. ukrajin. ikonopisné školy („Zvěstování" v Kazaň. kathedr.). B. je otec rus. romant. v malířství. Lit.: Horlenko V.: Ukrajin. byli, Kijev 1889; Makovskij S.: Něskolko neizdan. portretov Borovikovskogo.

Borovnice, ♀, bourovec sosnový.

Borovnice, obec v okr. Nové Město na Moravě, 524 č. obyv. Škrobárna a syrobárna. Letovisko.

Borovohájský, pseud. Adolfa Petra Zatureckého.

Borovoje, ruské klimatické a kumysové lázně v kokčetavském újezdu akmolinské gub., 265 km od Petropavlovska, konečná stanice dráhy Petropavlovsk — Kokčetav — Borovoje. Kirgizové dělají z kobylího mléka nádherný léčivý kumys. V okolí slaná a hořkoslaná i bahnitá jezera.

Borovsk, újezdské město v kalužské gubernii, 11.000 ob. Proslulé zahradnictví.

Borowski Leon (1784—1846), pol. lit. historik. Sp.: Uwagi nad poezją i wymową, Życiorys Em. Slowackiego. Uwagi nad Monomachią Krasickiego.

Borowski Marjan (* 1879), pol. filosof směru pragmatického. Sp.: O konieczności (1909), O rozwoju psychicznym (1913), Instynkt, intelekt i intuicja (1922), O rodzajach czynu (1924).

Borowski Wacław (* 1886 Varšava), pol. malíř, vůdce skupiny Rytm, směru primitivistického.

Borovský Fr., pseud. Fr. Ruteho.

Borovský František (* 1852 v Netolicích), čes. spis. a sběratel uměl. předmětů, ředitel uměl. prům. musea v Praze v. v. Sp.: Průvodce po král. Čes., články v díle Čechy.

Borovský Havel, pseud. K. Havlíčka.

Borovský J. G., mědirytec v 2. pol. XVII. stol. Žil ve Vídni.

Borowsky Ludwig Ernst von (1740 až 1831), ev. duchovní, žil v Královci v Pr., kde se stal r. 1829 arcibiskupem.

Borovský z Borovna Blažej, kněz podobojí v XVI. stol. Napsal: Kázání pohřebních snopček svázaný, Manipulus cantionum funebralium; Knížka o povětří země české (1613).

Borový Antonín (1755—1832), český spisovatel, uč. v Zl. Koruně. Napsal Zrcadlo pošetilosti (1792), Žert a pravda (1796), Zrcadlo příkladů k naučení a obveselení (1794.

Borový Klement (1838—1897), kanovník, prof. bohosl. fakulty v Praze, red. Časop. katol. duchovenstva. Mimo práce z dějin kat. církve XVI. st. vydal: Akta konsistoře utrakvistické (1868) a katolické (1869), Libri erectionum — v duchu přísně katol.

Borowy Wacław (* 1890). Jeden z nejvýznamnějších polských literár. kritiků, referent o literatuře v polském min. školství a nár. osvěty. Vyznačuje se skvělým slohem, hlubokými vědomostmi a širokým rozhledem. Z jeho spisů jmenujeme: Łazienki, Noc listopadowa Wyspiańskiego (1918), Bronisław Chlebowski (1919), Wisla v poezji polskiej, Ze studjów nad Fredrą (1921), O wplywach a zależnościach v literaturze, různé posudky, rozpravy a j. Byl prvním redaktorem Przeglądu Warszawskiego.

Borozdin Aleksandr Kornilevič (1863—1919), liter. historik petrohradské univ. Napsal: Literaturnyje charaktěristiki 19. věka, 1. vyd. trojdílné 1903, 2. vyd. dvoudílné 1911 (v nich jsou zmínky o Gribojedovu, Krylovu, Karamzinovi, Rylejevu, Puškinu, Baratinském, Lermontovu, Bělinském, Herzenovi, Granovském, Chomjakovu, Aksakovu, Kirejevském); Protopop Avvakum. Očerk iz istorii umstvennogo razvitija rus. obščestva 17. v. Petrohrad 1898, II. vyd. tamtéž 1900 a j. v.

Borraginaceae (Asperifoliaceae), rostliny drsnolisté, čeleď rostlin s listy a lodyhami chlupatými, na omak drsnými. Asi 1500 druhů rozšířených po celém světě. Patří sem z našich rostlin: pomněnka (Myosotis), plicník (Pulmonaria), hadinec (Echium) a mnoho jiných.

Průřez květu Borraginaceae.

Borrago officinalis, květ.

Borrago Tourn., rod čel. Borraginaceae (drsnolisté), česky brutnák, rostliny jihoevropské (3 druhy), pěstované u nás na salát. B. officinalis, brutnák obecný, kvete modře a bíle.

Borromejská encyklika, Editae saepe, vyhlášená 26. května 1910 papežem Piem X. u příležitosti památky 300letého sva-

tořečení sv. Karla Borromejského. Papež v ní upozorňuje, že veškeré kulturní a sociální reformy mají se prováděti tak, aby neodporovaly učení a autoritě církve katolické.

Borromejské ostrovy, čtyři ostrovy v Lago Maggiore, v ital. prov. Novarra, v záp. zálivu před Pallanzou. Větší, Isola Bella a Isola Madre, kdysi holé skály, byly přetvořeny v 17. stol. svými majetníky, ital. rodem Borromeo, v nádherné terasovité zahrady s paláci. Další jsou: Isola dei Pescatori, obydlená rybáři, a Isolino di San Giovanni

Borromejské sestry (milosrdné sestry sv. Karla Borromejského), řád pečující o nemocné, vznikl r. 1652 v Nancy. Lit.: Hohn: Barmherzige Schwestern vom heil. Karl Borromäus (1900).

Borromejský Karel (Borromeo Carlo) (* 2. října 1538 v Aroně na Lago Maggiore), hrabě, od r. 1560 kardinál a arcib. v Miláně, přispěl k zdárnému ukončení koncilu v Tridentě a věnoval se cele blahu své diecése; reformoval milánský klerus, okrášlil milánský dóm, dal podnět k zřízení Borromejského zlatého svazu, protireformačnímu sdružení 7 katolických kantonů. Za morové rány sám osobně ošetřoval nemocné. Zemřel 3. listopadu 1584, a již r. 1610 byl prohlášen za svatého. (Den úmrtí je den svátku.) V Aroně byl mu postaven pomník z bronzu, obrovských rozměrů. Jeho teologické spisy vyšly v 5 sv. r. 1747. Životopis napsal: Dieringer (1846), Sala (1857), Jones (1877). Jeho synovec

Borromeo Federigo (1564—1631), kardinál a arcibiskup v Miláně, založil slavnou Ambrosiánskou knihovnu.

Borromini Francesco (1599—1667), ital. stavitel, žák Carla Maderny v Římě, po jeho smrti za vedení Berniniho stavitel Petrského chrámu; dospěl brzy k bizarním konstrukcím, v nichž se vyhýbal všem přímým liniím. Nejvýznačnější díla jeho jsou: kostel San Carlo alle quattro Fontane, Palazzo Falconieri v Římě, vila Falconieri u Frascati. Jeho práce vlastně položily základ k barok. slohu. Lit.: Hempel: Francesco B. (1924).

Borrosch Alois (1797—1869), pův. Němec vídeň., praž. knihkupec a továrník. Účastnil se veř. života v r. 1848 jako člen Nár. výboru ↗. Byl také členem prozatímní vlády Thunovy r. 1848 ↗ za Němce. Usiloval o uklidnění veřejnosti, zejm. studentů, ač jinak s požadavky jejich souhlasil. Zvolen také za říš. poslance (za Hradčany). Na sněmu vystupoval se svými často zcela odchylnými názory. Po rozpuštění sněmu kroměřížského ↗ (1849) se vzdal polit. činnosti a založil v Praze továrnu na hosp. stroje. Po 17 let byl red. Zentralblattu d. Gesellschaft für Landescultur, listu vlastenecké hospod. společnosti čes. Lit.: A. Bajerová: Svatodušní bouře v Praze r. 1848 (1920); K. Kazbunda: Čes. hnutí r. 1848 (1929).

Borrow George (1803—81), angl. spisovatel, procestoval téměř celou Evropu jako agent brit. Biblické společnosti a popsal své zážitky v bystře psaných a hojně čtených knihách. Lit.: Knapp: George B. (1899).

Borsec (maď. Borszék), nejznámější lázeňské místo sedmihradské v rum. okr. Ciuc, as 1500 obyv., 882 m n. m., v divoce romantickém karpatském údolí.

Borský Lev, PhDr. (* 1883 v Kolíně), první čsl. vyslanec, polit. spis.; po stud. filosof. oddal se politice. R. 1908 člen výk. výb. stát. pokrok. strany, r. 1914 parlam. redaktorem Samostatnosti na říš. radě ve Vídni. Jako člen Maffie odejel v lednu 1918 do Holandska, odkudž přes Anglii dostal se do Paříže. V říjnu 1918 byl ustanoven čsl. vládou v zahraničí prvním diplomatickým zástupcem u vlády italské v Římě, kde setrval až do ledna 1920. Od r. 1921 polit. redaktorem Nár. Politiky.

Borský T. A., pseud. Vojty Steina.

Borstalský systém, způsob trestu mladistvých zločinců (16—21 let) v Anglii, kteří si jej odpykávají ve zvláštních polepšovacích ústavech.

Borsyl, lék proti pocení a opruzení, směs kyseliny borové, spermacetu a aethalu.

Borszczów, pol. město ve vých. Haliči, as 4.700 pol. a ukraj. obyv., zříceniny zámku; tabák, zemědělství, obchod se skotem.

Boršč, v Rusku zdomácnělá polská národní polévka ze zelí, vařeného v máslové jíšce, s cibulí, česnekem, červ. řepou, boby a silně kořeněná, připravuje se také s pečeným kachním masem a s rozkrájenými pečenými klobásami.

Borščov Ilja Grigorjevič (1833—1878), botanik a cestovatel, prof. Kijevské univ. Nejcennější jsou jeho práce z botanické geografie Aralo-Kaspické oblasti, o vodních rostlinách Aralského a Kaspického moře. Také jeho práce farmakognostického charakteru jsou dodnes pilně citovány.

Boršova (Bršava), řeka na Podkarpatské Rusi, 13 km dlouhá, pravý přítok Tisy.

Bort Rudolf (* 1863), český žurnalista. Pracoval v Lidových Novinách a Národní Politice. Napsal: Slzy a úsměvy (1891).

Bortnianskij Dimitrij Stepanovič (1751—1825), rus. komponista, řed. dvor. pěv. kapely, pro niž složil četné nábož. sklad-

by, které vydal Čajkovskij v 10 sv. Mimo to četné opery i komor. a symfon. díla.

z Boru, pět čes. rodů panských a vladyckých z okolí Horažďovic a Českého Krumlova. Jsou připomínáni zejm. ve stol. 13. a 14. Páni z Boru Malého byli předky pánů z Velhartic ↘, páni z Boru u Přimdy byli předky pánů ze Švamberka ↘.

Boruciński Michal (* 1885 v Siedlcach), pol. hist. malíř. Obrazy Warneńczyk, Polska r. 1916, Polonez a j.

Boruslawski Józef (Joujou), (1739—1837), polský trpaslík. Napsal: Mémoires. Kdysi byl evropskou sensací.

Borussia, od r. 1701 latinský název Pruska.

Borut, kníže alpských Slovanů v 8. stol., zakladatel samostatného státu pod svrchovaností Bavorska. Úspěšně odolal Avarům.

Boruttau Heinrich (* 1869), něm. fysiolog, prof. v Berlíně. Napsal: Die Elektrizität in der Medicin u. Biologie, 1907; Leib und Seele, 1911; Die Arbeitsleistungen des Menschen, 1916.

Borůvka (Vaccinium myrtillus), černoplodý druh rodu brusnice (čel. brusnicovitých, Vacciniaceae) všude v lesích hojný. Plodů upotřebuje se v kuchyni v různé úpravě.

Borůvka Lad. (* 1862), sochař, autor č. podobizen.

Borůvka Otakar, PhDr. (* 10. V. 1899 v Uh. Ostrohu), doc. na Mas. univ. v Brně. Napsal řadu pojednání hlav. z diferenc. geom. (vyd. přír. fak. Mas. univ. 1923 až 28, v Čes. Akademii, 1928), a v Comptes Rendus de l'Académie des Sciences de Paris (1927—1928).

Bory, m. u Plzně s velikou trestnicí z r. 1878, stavěnou v podobě osmicípé hvězdy o 890 celách. Je určena hlav. pro lehčí zločince polepšitelné.

Bory de Saint-Vincent Jean Baptiste Marcellin, Baro (1780—1846), franc. přírodopisec, prozkoumal r. 1829 Moreu a Kyklady, r. 1839 Alžírsko. Napsal četné spisy: L'homme, essai zoologique sur le genre humain, 1827; Histoire des hydrophytes, 1829.

z Bory Katharina (1499—1552), pův. jeptiška, pak žena Lutherova. Žila s chotěm ve vzorném manželství.

Boryslav, ves ve vých. Haliči, as 16.000 obyv. (75% Židů), na ř. Tysmienici na sev. svahu Karpat, úzkokolej. dráha do Drohobycze, velké bohatství zemních olejů a ozokeritu; četné čerpací věže podle kanadského systému a dolů na zemní vosk, rozsáhlé reservoiry surového oleje. Za světové války byla obsazena v říjnu 1914 Rusy a velmi poškozena, v květnu 1915 dobyta zpět.

Boryszewski, Borzyszewski Jędrzej Poraj (* kol. r. 1435, † r. 1510), arcibiskup hnězděnský. Svolal sněm piotrkovský r. 1507.

Boryt barvířský (Isatis tinctoria), rostlina subtropických krajů evropských, obsahující glykosid indikan, z kterého se připravuje indigová modř, jež ale dnes ustupuje před indickým indigem.

Borzof Aleksandr Aleksandrovič (* 1874), prof. geografie na Moskevské univ., od r. 1900 spolupracovník prof. D. N. Anučina. Vydal přes 50 věd. prací, hlav. z geodesie, kartografie a geomorfologie.

Borzymowski Marcin, pol. básník z pol. XVII. stol., autor básně Morska nawigacja do Lubeki (1662) zajímavé zvláště tím, že po prvé byla v ní vylíčena skvěle poeticky mořská bouře.

Boržom, gruzín. klimatické a balneologické lázně na ř. Kuře v gorijském újezdu, 797 m n. m., s 3524 obyv. (1917). Z B. vede úzkokolejná dráha do Bakuriani, automobilní spojení s Achalcychem a Abas-Tumanem. Rovnoměrné podnebí; kolkolem lesnaté hory. Uhličité minerální prameny: Jekatěrinský 30°, Jevgenievský 23.5° působí příznivě na chronické katary žaludeční, žlučové kaménky, podagru atd.

Bos, ↘ tur.

Bos Lambert (1670—1717), holand. klas. filolog. Hlav. dílo: Antiquitatum graecarum, praecipue atticarum descriptio brevis, 1714.

Bosáci čili Observanti, přísný řád sv. Františka, chodili bosi a odtud „Bosáci". Jiří Poděbradský jim daroval klášter a kostel sv. Ambrože v Praze (Hybernská ul.), v dobách husitských zpustošený. Kázali horlivě proti kališníkům a byli později od nich vypuzeni. Do Prahy se více nenavrátili. Bosáci řádu sv. Augustina při kostele sv. Václava v Resslově ul. na Novém městě Pražském vystavěli si roku 1646 rozsáhlý klášter a obnovili opuštěný kostel, Ferdinandem II. jim r. 1623 darovaný. R. 1783 klášter zrušen a 29 mnichů jeho se odebralo do jiných řádových klášterů v Něm. Brodě, Lysé, Táboře a ve Lnářích.

Bosáček Josef (* 1857, Příbram), český malíř, žák praž. Akademie, mal. freska.

Bosáčková M., ↘ Maryša B. Šárecká.

Bosák Jan, Aquensis Vodňanský, slezský františkán, který kol r. 1490 přišel do Prahy. Původně byl odpůrcem strany podobojí, avšak r. 1547 přestoupil ke kališníkům. Vedle polem. traktátů nábož. napsal lat. slovník Lactifer, tisk. v Plzni r. 1511.

Bosák Kliment žil na rozhraní XV. a XVI. stol., hudebník, sklad. nábož. písní, kazatel-minorita v Jindř. Hradci. Od ně-

ho pocházejí v kancionálech zachované písně: Otče náš, milý pane; Bože otče, sešliž nám a j.

Bosák Michal (* 1869 v Okruhlém); pracoval v mládí jako nádeník v uhel. dolech v Pennsylvanii. Nadlidskou pílí stal se prosperujícím obchodníkem, později soukr. bankéřem a nyní jest předsedou státní banky v Scrantoně. Dobrý, vlastenecký Slovák.

Bosanac Stjepan (* 1870), chorvatský literární historik. Napsal: Pregled češke književnosti. Překládal z češtiny.

Bosančica, bosensko-chorvatská cyrilika, kterou se psalo do XVII. století. Má některá rozdílná písmena:

Znak:	č	b	m	d	o	v	ž
Srbská cyrilika:	Ч	Б	М	Д	О	В	Ж
Bosančica:	У	Ш]	ѦѦ	Ф	W	[]	Н

Boscan-Almogavér Juan (1500—1543), španělský básník. Napsal: Coplas, Sonetos y Canciones, Hero y Leander; zavedl sonet, kanzónu, oktávu do španěl. literatury. Dlouhý čas byl vychovatelem vév. z Alby. Jeho Sebrané spisy vyšly 1543.

Bosco, 1. vynikající astronom, ↗ Sacro Bosco. — 2. Bartolomeo (1793—1863), eskamotér, procestoval Evropu a Orient. I jeho syn Carlo byl eskamotérem. — 3. Giovanni, zakladatel řádu ↗ Salesiánů.

Boscoreale, město v it. prov. neapol., as 3000 ob., j.-v. od Vesuvu, pěstování obilí a ovoce. 1895 byl tam nalezen antický stříbrný poklad, figurálně a ornament. vyzdobené misky, poháry a j. nádoby (nyní v Louvre). V nové době byly objeveny též dobře zachované a umělecky cenné nástěnné malby (zčásti v Americe).

Boscovich Roger Josef (1711—1787), matematik a astronom, zřídil v Miláně hvězdárnu na Brera-Collegiu. Lit.: Životopis a dopisy uveřejnila Akademie v Záhřebě (1888).

Bose Jagadiš Čandra (* 1858), indický fysiolog. Zabýval se dlouho problémem telegrafie bez drátu ještě dávno před Marconim.

Bose Kurt, rodem Němec, kustos městské knihovny v Lipsku, vydavatel starého lužicko-něm. slovníku Schmutzova r. 1840: Wendisch-deutsches Handwörterbuch nach dem oberlaus. Dialekte. Dílo má dnes cenu jen svou předmluvou.

Boselli Paolo (* 1838), ital. politik; 1916—17 ministerský předseda. Od 1888 býval často ministrem v růz. vládách.

Bösendorfer Ignaz (1796—1859), založil 1828 ve Vídni slavnou později tov. na klavíry, vedenou po jeho smrti synem Ludvíkem (1835—1919).

Bosch Hieronymus (vl. jm. van Acken) (kol 1450—1516), holand. malíř, maloval genrové obrazy z lidového života, zvl. však fantastické obrazy, v nichž líčil s nevyčerpatelnou vynalézavostí a s groteskním humorem pekelné tresty a pokušení. Hl. jeho díla jsou v Madridě (Klanění tří králů), v Lisaboně, ve Vídni a v Antverpách. Lit.: Schürmeyer: Hieronymus B. (1923).

Bosch Jan, van den, hrabě (1780—1844), holand. generál, od 1830 generál. guvernér Batavie, posléze min. kolonií.

Bosche F., van den, mědirytec a kreslíř v Praze. Podle jeho kresby ryl Jiljí Sadeler velký pohled na Prahu z r. 1606.

Boschovo světlo, elektr. světlo u motorových vozidel, vyráběné dynamem, které jest poháněno motorem a zároveň nabíjí i akumulátory. Svítilen jest obyčejně pět: dvě velké k rychlé jízdě temnou krajinou, dvě malé k jízdě ulicemi, a jeden hledáček. Kromě toho dodává proud i jiným svítilnám automobilu a pomocí tohoto systému dá se vůz i vytápěti.

Boschův spouštěč motoru, elektr. přístroj, jehož zapětím motor začne pracovati.

Boschův zapalovač, přístroj vyvozující jiskry, kterými se zapaluje hořlavina ve válcích motoru.

Bosio François (1769—1845), francouzský sochař. Hl. díla: Ludvík XIV. na Place des Victoires v Paříži (bronz); čtyřspřeží na Arc du Carroussel a četné basreliefy, busty ve franc. museích.

Boskett (fr. bosquet), malý háj z křovin, v němž je tu a tam jeden nebo několik vysokých stromů.

z Boskovic páni, vynikající starý moravský rod, který hrál velmi důležitou roli v dějinách země. Dělil se na několik linií. Nejvíce vynikla linie boskovská a z ní Jaroslav a Ladislav z B. Jaroslav z B. žil v době, kdy na Moravě vládl uherský král Matyáš, jehož byl důvěrníkem, ale který ho dal stíti, pojav k němu nedůvěru. Ladislav z B. († 1520) byl důvěrníkem krále Vladislava II. Shromáždil ve svém sídle v Moravské Třebové cenné umělecké památky.

Boskovice, okr. m. na Moravě s 6617 ob. č. Železářský a konfekční průmysl. M. založ. ve st. 13. pod hradem, nyní zříceniny. Starobylá radnice, zámek s obrazárnou, synagoga z 17. st. — Pol. okr. B. v rozloze 83.306 ha s 90.913 ob. (89.556 č.).

Boskovická brázda, karbonské a permské pásmo mezi Morav. Krumlovem a Lanškrounem s uhelnou pánví rosicko-oslavanskou.

Bosna, od r. 1918 součást král. Jugoslavie, 51.199 km². Útvar půdy: B. a Hercegovina jsou prostoupeny Dinarským (Illyrským) Krasem, rozděleným na západní a vých. část. Mezi horním tokem řeky Vrbas a Bosnou je bosenské Rudohoří (Bratnica Planina 2107 m), jež za Drinou v Srbsku pokračuje a jež na rozdíl od obou vápencových pohoří je bohaté na lesy. Na sev. Krasu jsou ještě pralesy, kdežto střední je pustý. Na západě táhnou se nehostinné Dinarské Alpy (Triglav 1913 m). Po obou stranách příčného údolí Narenty zdvihají se Prenj Planina (2102 m) a Čorstnica (2230 m), charakteru vysokoalpského. Hostinnější jsou t. zv. Vápencové hory, rozdělené na četné vysoké pláně (Bjelašnica 2067 m). Mezi dol. Vrbou a Drinou táhne se vápenc. horní planina (Romanja Planina 1650 m), kdež byly r. 1914 prudké boje. Na sev. východě rozprostírá se flyschový pás, zalesněný a bohatě zavodněný: Unou, Vrbasem, Bosnou a Drinou, klesající pozvolna ke slavon. nížině na Sávě. Kras zaujímá 29% plochy, v poljích na záp. je ornina a pastviny. Dobrou ornou půdu poskytuje pahorkatina (24%), zvl. plodné je Posávsko (jen 5%). Podnebí bosenské jest vnitrozemské (Sarajevo průměr 8.9°), teplejší v Hercegovině (Mostar prům. 14.7°). Kukuřice se daří ve výši přes 700 m, zimní pšenice do 1000 m, jarní obilí přes 1400 m. Ve střední a s.-v. Bosně jsou srážky (1030 mm) dosti pravidelně rozděleny, v j.-z. Bosně a Hercegovině (1600 mm) převládají zimní deště. Obyvatelstvo: V roce 1879 1,158.164, v r. 1924 1,931.800 (36.6 na km²). Přes 5000 ob. má jen 12 měst, Sarajevo as 60.000, Mostar as 17.000. Nábož.: 44% srbsko-ortod., 31% moham., 23% řím.-kat. 97% ob. mluví srbsko-chorvatsky; v r. 1910 bylo ještě 88% analfabetů, ale v r. 1911 byla zavedena povinná školní docházka. Výroba, obchod, doprava: Nedokonalé zemědělství, nepostačující potřebám obyv., je na prvém místě; zrušení dědičného pachtu (kmetství) v roce 1919 velice jeho rozvoji pomohlo; v r. 1911 zaměstnávalo 87.1% ob., průmysl 5.5%, obch. a doprava 2.9%. Ornice je 1,252.300 ha (hl. pšenice, ječmen, oves, kukuřice, brambory), zahrad 54.300 ha, luk a pastvin 1,186.100 ha, vinic 6.200 ha, lesů 2,610.400 ha. Z ovoce se pěstují hl. švestky (až 2 mil. q), mnoho na vývoz a na výr. slivovice. Cukrovka se daří nejlépe v Posávsku. Sklizeň tabáku činila 1913: 64.526 q. Důležitý je chov dobytka: koní, mulů, oslů, skotu, ovcí, koz a prasat. Vlna se zpracuje po domácku a vyváží. Z lesů patří státu 75%; vys. les (buk, dub i jehlič.) činí as 60%, nízký (listnatý) 22%, křoviny 18%; dřevní průmysl, pily, dřevěné uhlí. Pokus o nové zalesnění Krasu neměl úspěchu. Počátky hornictví sahají až do řím. dob; hl. podnikatelem je stát, zvl. hnědé uhlí (Tuzla), žel. ruda (Vareš), sůl. Četné minerální prameny. Dějiny: Ve starov. část Illyrska, za doby římské patřila B. z části Pannonii, z části Dalmacii. Ve středov. střídavě k Srbsku, k Chorvatsku, k byzant. říši; od 12. st. převážně k Maďarsku. V 15. st. zmocnili se země Turci. B. zažila četná povstání proti Turkům; největší v r. 1875 společně s Hercegovinou. V r. 1878 dostalo Rakousko na berlín. kongresu mandát na obsazení B. a H., které pak r. 1908 anektovalo. V r. 1910 získaly obě země samosprávu, ale jen polovičatou. Snahy o samostatnost se stále vzmáhaly. 28. června 1914 byl zabit v Sarajevu arcivévoda ⚲ František Ferdinand. Bosna stala se pak střediskem četných bojů a byla Srby na počátku svět války část. obsazena. 1. prosince 1918 byla B. s H. připojena k Jugoslavii.

Znak Bosny.

Bosna, řeka, od níž dostala jméno i země, 200 km dl., pramení v Krasu j.-z. od Sarajeva, vlévá se do ní zprava Miljačka, Krivaja a Spreca, zleva Lašva a Uzora; od Vranduku je splavná a ústí u Šamce do Sávy.

Bosna-Seraj, ⚲ Sarajevo.

Bosňáci, 1. v 18. stol. polští kopiníci. Bedřich Velký zřídil proti nepřátelským kopiníkům oddíl B., z nichž vznikli později huláni. Lit.: v. Dziengel: Geschichte des 2. Ulanenregiments (1858). 2. Název vojínů, sloužících v rak. bosenských plucích.

Bosolt Karel Kristián (* v Lipsku), sochař v Praze 1770.

Boson, burgundský král (879—889); rozšířil značně svou říši a uhájil ji proti nájezdům franckých králů.

Bospor (řec., tur. Istambul Boghazi), „průliv cařihradský“, mořská úžina mezi Evropou a Malou Asií, mořem Černým a Marmarským, kde prý podle řecké pověsti přeplavala moře Jo, proměněná

v krávu (bosporus — hovězí brod), běžící od s.-v. na j.-z., vinoucí se jako řeka, šir. 660 m až 3.3 km, dl. 29 km, hl. 50—70 m, na nejužším místě 120 m, na povrchu prudké proudění slabě slané vody z moře Černého do Marmarského, hlouběji slanější protiproud. Plavba je pro malou šíři, náhlé zatáčky a časté mlhy, v zimě pak pro ledovou tříšť někdy dosti nebezpečná. Na příkrém břehu jsou četné zámky (Dolma-Baghče, Čiraghan a Yildis-Kjoešk; v nejužším místě: Rumeli-Hisar na evrop., Anadoli Hisar na asijské straně), zříceniny, paláce, pevnosti, vsi, samoty a zahrady. Při velkém zálivu, Zlatém Rohu, leží na evrop. straně Cařihrad, na asijské Skutari. Následují Jenikoei a Therapia, sídlo diplomatických zástupců, pak Bödjük-dere a zámek Rumeli Kavak, konečně u Černého moře staré benátské kastely a majáky. B. a Hellespont je koryto bývalé řeky, kleslé pod mořskou hladinu. Lit.: W. Penck, Grundzüge der Geologie des B. (1919).

Bospor Kimmerský, mořská úžina, vedoucí mezi Taurickým poloostrovem (Krimem) a pevninou do Azovského moře (nyní ↷ Kerčská úžina), pojmenovaná ve starov. podle praobyvatel a obsazená milésanskými faktoriemi. Na ní ležela města Phanagoria a naproti Pantikapaeon, nazvaný Byzantinci B.; podle tohoto místa byla též pojmenována bosporská říše.

Bosporská říše, kraje kolonisované ve starov. Milésany na Kimmerském Bosporu (Kerčský průliv), později též sev. části pobř. Černého a Azovského moře, důležitá zásobnice obilí pro Athény; největší města byla Pantikapaeon (Krim) a na asijské straně Phanagoria. Od roku 438 př. Kr. vládla po Archaeanaktidech (480—438) řada „archontů" (králů), počínající Spartokem. K. r. 100 př. Kr. dostala se říše do řím. područí. Po r. 250 po Kr. počal stát upadat následkem útoků Gotů; poslední známý král byl Rheskuporis V. (do 335).

Bosquet Pierre François Joseph (1810—1861), franc. maršál; bojoval v Alžírsku a u Sebastopolu, 1856 stal se senátorem, 1858 vrchním velitelem v Toulouse.

Bosquillon (bokyjo) Edouard François Marie (1744—1816), franc. lékař. Zabýval se studiem antické mediciny. Napsal: Aphorismes et prognostics d'Hippocrate.

Bosra (hebr., pevnost), m. v Zajordání, ve 2. st. po Kr. mělo přes 100.000 ob. Proslavilo se živým obchodem. Ve středověku arabská pevnost, za turecké vlády zpustlo, takže dnes je vesnicí o 1000 ob. Jméno Bosra bylo časté jméno biblických měst.

Bosredon de Ransijat (1743—1812), komtur řádu maltézského. Pracoval na připojení Malty k Francii, což se mu 1798 podařilo. Napsal: Journal du siège et de blocus de Malte, 1801.

Boss (z holand. baas, „mistr"), v Sev. Americe označení polit. vůdců, zvl. těch, kteří vedou výdělečné svazky neboli „ringe" (na př. Tammany Hall v New Yorku).

Bossage (bosáž) zeď z kamen. kvádrů. Místa, kde jsou k sobě připojeny, jsou osekána. Stejně se zove imitace tohoto kvádrování z cihel. B. rustique, zeď z hrubě pracovaných kvádrů (česky se jí říká rustika).

Bosse Abraham (1602—1676), fr. mědirytec, zhotovil as 1500 listů kulturně zajímavých obrazů obřadů, slavností a scén z lidového života. Napsal: Traité des manières de graver en taille douce sur l'airain par l'eau forte et les vernis durs et mols (1645) a j. Lit.: Valabrègue: Abraham B. (1892).

Bossi Dominik de, stavitel vlašský v Praze, pocházel z Balerni v Lombardsku. R. 1570 stal se pražským měšťanem; byl spoluzakladatelem vlašské nemocnice (nyní sirotčince) ve Vlašské ul., založené „Tovaryšstvem pod ochranou P. Marie na nebe vzaté" r. 1573. V r. 1603 stavěl knihovnu a část kláštera u sv. Tomáše na Malé straně. † 1644.

Bossiova metoda, roztažení dělohy zvl. přístrojem, za účelem snazšího porodu.

Bossuet Jacques Bénigne (1627—1704), katol. kazatel, hist. filosof a dogmaticko-polemický spisovatel, 1670 vychovatel Dauphinův, 1672 člen Akademie, 1681 biskup v Meaux, 1697 stát. rada, napsal čtyři články o svobodách ↷ galikánské církve. Jednotu učení a zájmy papežovy hájil proti jansenistům, quietistům (↷ Fénelon) a reformovaným. Jeho Sermons et oraisons funèbres jsou klasickým vzorem franc. kazatelství. Discours sur l'histoire universelle jusqu'à l'empire de Charlemagne (1681) je prvý pokus o moderní katol. filosofii dějin. Zúčastnil se živě jako spisovatel jednání o spojení protestantů a katolíků, vedeného Molanem a Spinolou. Některé jeho spisy přeloženy do češtiny. Lit.: Bausset: Vie de B. (1814, 4 sv.), Crouslé: Fénelon et B. (1894/5, 2 sv.), Rébelliau: Bossuet (1900), Bonet: B. moraliste (1912). Od 1900 vychází Revue Bossuet.

Bostándži (tur. zahradník), vojensky organisovaná stráž sultánova serajlu. Původně byli strážci zahrad.

Bostel Ferdynand (* 1860 Lwów), pol. historik.

Bostock John (1773—1846), anglický lékař. Popsal 1819 sennou horečku, která po něm byla nazvána Bostockův katar.

Bostockův katar, katar nosní sliznice a dýchadel, vznikající vniknutím rostlinného pelu nebo i prachu do těchto orgánů.

Boston, americký tanec, druh pomalého valčíku, i u nás rozšířený.

Boston, 1. m. v angl. hrabství Lincolnshire, as 16.000 ob., 8 km nad ústím ř. Witham do Washe, již od středov. vyhledávané obch. místo. — 2. Hl. město sev.-am. státu Massachusetts, as 750.000 ob., s předm. více než jeden milion, na

Plán města Bostonu.

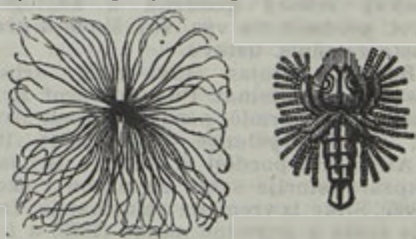
42°21′ s. š., jedno z nejstarších a nejbohatších obchodních měst a středisko duševního života Spoj. států. Leží v kopcovitém kraji při ústí Charles River do Massachusettského zál. Atlant. oceánu. Starý B. leží na poloostr. Na j.-z. leží předm. Highland, na j. Dorchester a Jižní B., za j. zátokou Charlestown, Vých. B. na Noddles Island. Též ⚬ Cambridge, Sommerville a Chelsea souvisejí s B. Velká část stavební plochy byla získána navážkami. Ve středu města leží park „Common“ a veř. zahrady. Přístav je 190 km² velký, přístupný všem lodím, zřídka uzavřen ledem a bohat na ostrovy; je chráněn pevnostmi a patří k nejlepším amer. příst. V 1921 přistálo 3000 lodí, 1788 odplulo. Ze staveb je památný Faneuil Hall, „kolébka svobody“, kde po prvé prorazila myšlenka úplného odloučení Spoj st. od Anglie. V Charlestownu je námoř. arsenál. Průmysl je vyspělý a mnohostranný (pánská konfekce, slévárny, cuker. rafinerie, velké jatky atd.), důležité je též rybářství. Dováží se hl.: vlna a vlněné zboží, len a lněné zb., cukr, železné a ocel. zb., kůže a kožišiny; vyváží: maso, skot, chleboviny, bavln. zb., kůže a kož. zb. V dovozu je B. druhým za New Yorkem, ve vývozu též za Galvestonem a N. Orléanem. Ve školství je Harvardská universita nejznámější v Americe. Městská knihovna má přes 700.000 sv. a je druhou ve Spoj. st. B. byl založen 1630 pod jménem Trimountain (Tremont).

Boston, zastaralý druh hry v karty, hraný whistovými kartami čtyřmi osobami.

Bostonit, americký asbest, vyskytující se u Bostonu.

Bostra (Bosra), ve starov. hl. m. syrského kraje Auranitis (nyní Hauran), Trajanem zvoleno za hl. m. prov. Arabia jako Nova Trajana Bostra. B., rodiště cís. Philippa (244—9), byla pojm. Colonia metropolis B.; později sídlo arcibiskupa a stále důl. pevnost. Nyní Bosra neboli Eski-Šam, as 1500 ob., nádh. zříceniny.

Bostrichopus antiquus Goldf., vymřelý korýš se 4 páry noh prodlouž. v dlouhé

Bostrichopus antiquus.

štětiny; nachází se ve spodním karbonu (v kulmu).

Bostrichidae, ⚬ kůrovci.

Boswellia, rod čel. Burseraceae, rostoucí v 10 druzích v severovýchodní tropické Africe (některé také ve Vých. Indii). Z druhů habešských a somalských připravuje se známé kadidlo (B. carteri) — (ofic.: Olibanum, Thus orientale). Je to pryskyřice užívaná už od nepaměti; místy se jí připisuje i moc léčivá (starý Řím).

Boswellia papyrifera.

Boš Evgenija Bohdanovna (1879—1925), bolšev. pracovnice. R. 1903 přimkla se k bolšev., r. 1912 odsouz. kijev. soudem k vyhnanství do Sibiře, odkud uprchla do Amer.; 1915 přijela do Bernu, kde vstoupila do red. časop. Komunist. Po revoluci 1917 zúčastnila se svržení Zatímní vlády, byla nár. komis. vnitra v první Ukraj. sovět. vládě. Osobně velela rudým oddílům v bojích proti ukraj. vojsku. R. 1925 spáchala sebevraždu.

Bošáca, ves na Slovensku, okr. Trenčín, 5000 ob. Výroba lihovin.

Bošinský Tomáš, malíř v Praze okolo roku 1614.

Bošković Jovan (1834—1892), srb. filolog. Byl bibliotekářem Národ. knihovny, sekretář Uč. společnosti a r. 1892 min. osvěty v liberálním kabinetě. Napsal: O srpskom jeziku (1887), Osmana (1890) a jiné.

Bošković Pavle (1849—1923), srbský generál, profesor Voj. akademie a 1879 až 1883 jeden z hlavních pracovníků na reorganisaci srbské armády.

Bošković Petar (1705—1787), dubr. spis., psal z oboru filosofie a mathem., v mládí též básně. Přeložil Corneillova „Cida".

Bošković Stevan (1868), generál a znamenitý srbský geodetik a kartograf. Prof. geodesie na vys. voj. škole a přednosta zeměpis. ústavu.

Bošković Stojan (1833—1908), srbský historik a diplomat. Původně prof. gymnasia v Bělehradě, později ministr osvěty. R. 1891 vyslanec v Budapešti, 1900 v Athenách, později v Paříži a Bruselu. Napsal: Istorije sveta za narod i školu (1866), Slike iz vremena reformacije. Istorije sveta a prirodne nauke (1875) a j.

Bošković Rudjero Josip (1711—1787), chorv. astronom a filosof, autor dynamického atomismu. Napsal: Dissertationes duae de viribus vivis (1745); Theoria philosophiae naturalis (1758).

Boškovićeva Anica (1714—1804), chorv. básnířka. Hl. dílo: Razgovor pastirski varhu porodjenja gospodinova (1758).

Bošovice, městys na Moravě, okres Klobouky, 1200 ob. Tvrz B. se připomíná již ve 13. st. Nyní stojí na jejím místě zámek.

Bot Anselm, osobní lékař Rudolfa II. Napsal: De gemmis et lapidibus. Forma jeho jména je velmi neurčitá. Nazývá se i: Bodt, Boot, Boaetius.

Bota, stará jihoevr. vinná míra, as 4 hl, v Madridu 484 l, v Malaze (b. de vino) 499.8 l; též míra pro olej.

Botallo Leonardo (1530—85), ital. lékař Karla IX. Po něm se nazývá ductus arteriosus B. otvor, spojující plicnici se srdečnicí.

Botanická zahrada je místo, kde se rostliny z celého kraje, státu, světadílu nebo podle možnosti i celého světa pěstují. Děje se tak za účelem jednak vědeckým, aby živý materiál byl vždy po ruce ke srovnání nebo experimentální práci (v tropických zahradách často se zkoušejí nové rostliny užitkové), jednak za účelem vyučovacím i veřejně vzdělávacím. Moderní zahrada bot. pěstuje rostliny pokud lze v přirozených podmínkách a musí proto stvořiti řadu různých umělých stanovišť, aby rostlinám se dařilo a aby alespoň do jisté míry zůstávaly v těch formách, v nichž rostou ve své vlasti. Hlavně zřizují se alpina, t. j. umělé skály, jednak vápencové, jednak ze silikátových hornin, na nichž se pěstují rostliny skalní, zvláště vysokohorské, umělá jezírka a basiny pro rostliny vodní a bahenní, háje s jejich karakteristickou florou humosní a stínumilnou a pod. V mírných pásmech zřizují se při bot. zahr. také skleníky, různě temperované a různě vlhké pro rostlinstvo subtropické a tropické.

Původ bot. zahrad nutno hledati ve středověku, v zahradách klášterů, v nichž mnichové pěstovali léčivé rostliny pro svou potřebu a které později byly rozšiřovány i pro účely botanické. Leč nejedna zahrada bot. vznikla i z parků ozdobných, zakládaných při sídlech šlechtických a panovnických. První významnější byla zahrada Matouše Sylvatica v Salernu na počátku XIV. stol., po níž byla založena botanická zahrada v Benátkách. V Čechách byl to Angelus z Florencie, dvor. lékárník na Malém nám. v Praze I., č. 144, který měl v nynější Bredovské ul. na Novém městě, kde stojí hlavní pošta, v r. 1360 dům a při něm velikou zahradu lékárnickou, t. zv. Andělskou. Karel IV. této zahradě, do níž rád chodíval, udělil zvláštní výsady, jež Václav IV. potvrdil synovci a dědici A. Ludvíkovi. Byla to jedna z prvních botan. zahrad v Evropě. U Angela za Karla IV. bydlel známý blouznivec Cola di Rienzi, jenž císaři předkládal své plány o obnovení císařství římského, a r. 1356 slavný italský básník Petrarca. Na památku Angela (anděl) jest anděl znakem pražských lékárníků a hlavně obchodů se zbožím lékárnickým. — Později následují četné již bot. zahrady italské ve Ferraře, Padově, Pise, Bologni, Florencii, nato proslulá zahrada montpellierská ve Francii, pak holandské Leiden a Amsterodam. Slavná později botanická zahrada pařížská založena byla teprve r. 1635. Pražská zahrada bot. byla zřízena r. 1775 na Smíchově jako

součást tehdejší německé university a a r. 1835 ještě rozšířena. Dnešní zahrady botanické obou pražských universit pocházejí teprve ze samého konce minulého století. Mnohé z bot. zahrad velmi prosluly pracemi vědců, kteří v nich studovali a výsledky svého badání ukládali ve spisech podle zahrad nazvaných, tak na př. Linné: Hortus Cliffortianus (zahr. lorda Clifforta u Haarlemu), Dillenius: Hortus Elthamensis (zahr. W. Scherarda v Elthamu v Angl.), Jacquin: Hortus Schoenbrunnensis a p. Dnes jsou botan. zahrady nezbytností a každá universita má svou vlastní, větší nebo menší, zahradu. V Československu kromě bot. zahrad obou pražských universit, malých a uprostřed města nevhodně umístěných, má i Masarykova universita v Brně menší botan. zahradu. Kromě toho je tu blíže Prahy bohatá zahrada Dendrologické společnosti a zvláště park v Průhonicích (300 ha), založený koncem min. století A. Silva-Tarouccou, původně jako soukromý, dnes státem převzatý, kde je sneseno a aklimatisováno mimořádné množství cizích dřevin a peren a kromě toho i celý park upraven umělecky dokonale, takže je jednou z nejlepších zahrad svého druhu ve střední Evropě. Rovněž pozoruhodným i botanicky významným je park hraběte Ambrózyho v Mlýňanech na Slovensku, který je sestaven většinou jen z aklimatisovaných dřevin neopadavých, takže po celý rok se zelená. Z cizích zahrad bot. nutno vzpomenouti Národních bot. zahrad v Kew u Londýna, největší to bot. zahrady v Evropě, založené kolem r. 1760. Zahrada hostí více než 24.000 rostlin z celého světa, jen na př. alpina mají asi 8000 druhů. Ze zahrady kewské vyrostlo, zejména činností a úsilím obou slavných botaniků V. a J. D. Hookerů, otce a syna, i významné středisko botanické vědy vůbec, dnes nejznámější a nejdůležitější na světě, jehož musea, knihovna (40.000 svazků, kromě kreseb a reprodukcí rostlinných vyobrazení, jichž je na 100.000), herbáře (obsahující na 4 miliony exemplářů) i laboratoře jsou Mekkou botaniků z celého světa. Dříve slavná a v popředí stojící bot. zahrada (Jardin des Plantes) v Paříži je dnes příliš malá a jako zahrada celkem bez významu. Herbáře její jsou ovšem neobyčejně rozsáhlé a koncentrují zejména rostlinstvo kolonií francouzských i jeho studium. Z ostatních evropských zahrad vyniká dnes zahrada s musei a herbáři v Berlin-Dahlemu, ruská blíže Moskvy a v Petrohradě, ze švédských v Lundu a j. Ale i mimo Evropu zakládány byly botan. zahrady, s počátku v koloniích britských po vzoru zahrad v Kew, později i jinde. Z nich dnes jsou důležité v Asii zahrada v Kalkutě, v Peradeniy na Ceyloně a největší založená r. 1817 v Buitenzorgu na Javě, vybavená dokonale velikou knihovnou, herbáři i laboratořemi, takže v mnohém ohledu znamená pro tropické kraje starého světa totéž, co Kew pro Evropu. Jiná vynikající zahrada je v Manile na Filipinách. V Africe jsou pěkné zahrady na ostrově Mauritiu a v Kapu, v Americe v New Yorku, Philadelphii, Rio de Janeiru, v Australii v Sydneyi a Melbournu.

Botanické exkurse jsou výlety, jejichž účelem je vědecké zkoumání rostlinstva na stanovišti v přirozeném prostředí, po př. seznání flory určitých krajin, rozšíření rostlin a pod. Dlouhotrvající a daleké exkurse — botanické expedice — podnikány jsou jednotlivci nebo institucemi, aby byl opatřen těžko dostupný materiál, nebo pro výzkum celých málo známých končin. Školy, zejména vysoké, podnikají exkurse za účelem pedagogickým pro svoje žactvo.

Botanika (rostlinopis a rostlinozpyt), věda studující rostlinstvo ve všech jeho složkách, funkcích a vztazích. B. teoretická studuje svůj materiál podle pravidel čisté vědy bez ohledu na zisk, b. aplikovaná (použitá) obírá se studiem rostliny a rostlinstva, jež má cílem jen praktické zužitkování a hospodářské vykořistění svého objektu. B. teoretická shrnuje a podává výsledky svého badání dvěma metodami, speciální a všeobecnou a shrnuje pak jako botanika speciální pokud možno veškeré poznatky o jednotlivých systematických jednotkách (druzích) a jejich přirozených skupinách (rodech, čeledích, řádech), zabývajíc se každou z nich speciálně a vytčujíc zejména rozdíly mezi nimi. B. všeobecná snaží se podati výsledky vědecké obecně platné pro rostlinnou říši jako celek, starajíc se méně a rozdíly, než shodné vlastnosti, zjevy a zákony rostlinstva. Během staletého vývoje badání rozlišila se botanika teoretická v řadu odborů, z nichž každý je dnes více méně samostatnou vědou a sám opět na různá odvětví rozdělen. Tyto odbory jsou: 1. Systematika (taxonomie), jež studuje rostliny jednotlivě, popisuje a registruje jejich rozmanitost pomocí poznatků speciální morfologie, anatomie a fysiologie, třídí je v rostlinné druhy (species) a pojmenuje je. Hledá příbuzenské vztahy mezi jednotlivými druhy a tvoří z nich na základě toho rody a

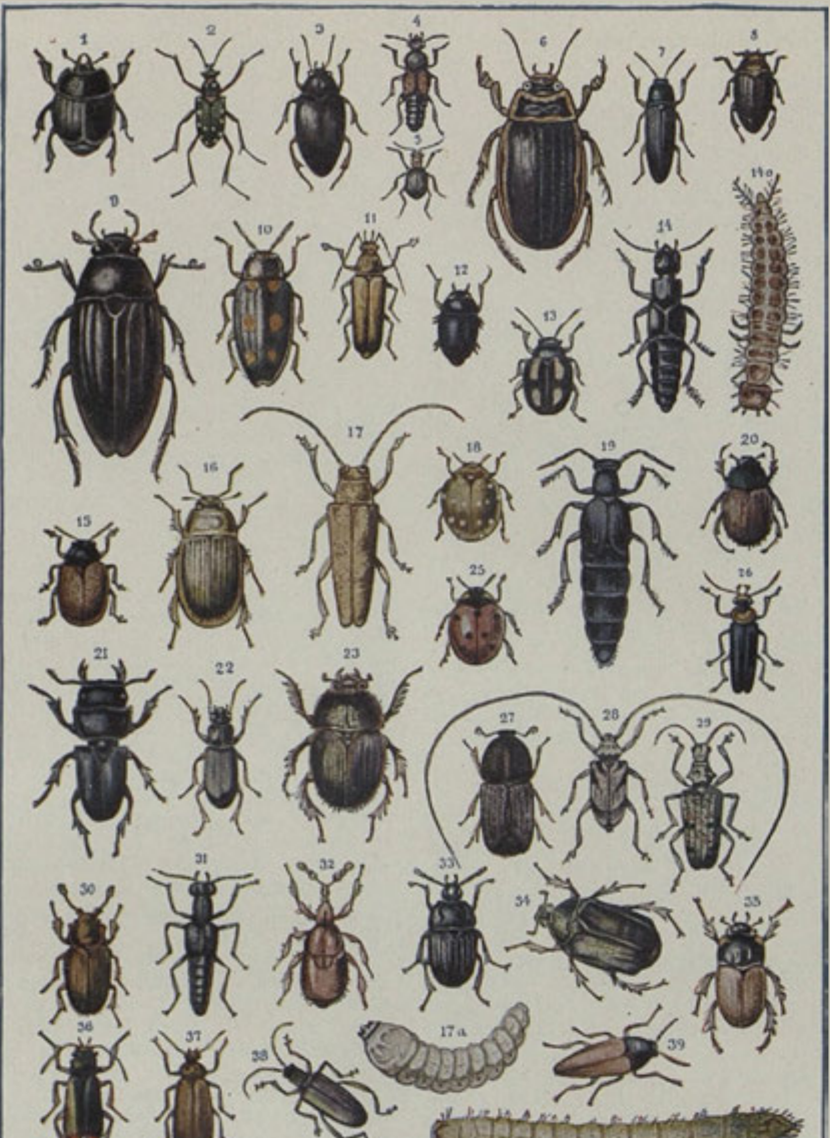
z těchto vyšší celky (čeledi, řády, třídy), snažíc se tak sestaviti celé rostlinstvo v přirozenou soustavu (systém), jež má býti obrazem skutečných příbuzenských po př. vývojových vztahů všech jednotek. Předmět je však příliš rozsáhlý, takže se studují jednotlivé části monograficky, jako řasy (algologie), bakterie (bakteriologie), rod Rosa (rhodologie) atd. — 2. Morfologie studuje zevní tvar a stavbu těla rostlinného a jeho údů. Srovnáváním svých nálezů u různých individuí i druhů rostlinných, za vydatné pomoci svého odvětví teratologie (jež hledá a vysvětluje abnormity a odchylky od normálního tvaru a hodnotí je), snaží se morfologie (t. zv. srovnávací) odvoditi všeobecná pravidla o stavbě těla rostlinného a rekonstruovati vývoj rostlinných tvarů a údů. Kromě pouhého srovnání používá moderní morfologie ke svým účelům i experimentům (morf. experimentální). Organografie studuje vztahy mezi tvarem a funkcí orgánů. — 3. Anatomie zabývá se (analogicky jako předchozí) vnitřní stavbou a složením rostliny. Cytologie studuje buňku, histologie pletiva buněčná, topografická anatomie rozložení jich v těle rostliny. Anatomie srovnávací poznatky získané zevšeobecňuje, třídíc zjevy stejného karakteru v typy. Stejně však studuje i na podkladě ostatními odvětvími získaných fakt anatomický vývoj buňky, pletiva i celého těla a sluje pak a. ontogenetická. A. fysiologická studuje vztahy mezi vnitřní strukturou a její funkcí. — 4. Fysiologie zkoumá veškeré životní dění uvnitř rostliny, stanoví životní pochody a jejich podmínky, příčiny i význam pro tělo rostliny a snaží se uvésti je v soulad s prostými pochody fysikálními a chemickými. Je vědou převážně experimentální. Genetika zabývá se badáním o vzniku a vývoji organismů vůbec. Do nedávna počítala se jako malé odvětví fysiologie, leč studiem křížení a dědičnosti vzrostla v posledních desetiletích na obor neobyčejně rozsáhlý, který se často odděluje jako věda samostatná. — 5. Oekologie zkoumá vztahy mezi rostlinou a vnějším prostředím, v němž žije, t. j. stanovištěm, a studuje její přizpůsobení daným podmínkám. Autoekologie zabývá se tím způsobem jedincem rostlinným, synoekologie celým společenstvem. — 6. Fytogeografie studuje dnešní rozšíření jednotlivých druhů i vyšších jednotek systematických. Genetická geografie snaží se z dnešního rozšíření za pomocí výsledků fytopaleontologie, geologie, ale i systematicky rekonstruovati vývoj tohoto rozšíření a jeho příčiny a dělí povrch zemský na oblasti a okrsky floristické; dále studuje i historii jednotlivých flor a jejich vzájemné vztahy. Ekologická geografie stanoví souvislost rozšíření rostlin s jejich fysiologickým, anatomickým a morfologickým přizpůsobením a vnějšími podmínkami (klimatem). — 7. Sociologie rostlinná (fytosociologie) nezabývá se již jedincem, nýbrž sociologickým celkem — společenstvem rostlinným, buduje jako sociol. systematika soustavu společenstev rostlinných, jako sociol. morfologie studuje složení společenstva po stránce kvalitativní i kvantitativní, jako sociologická geografie rozšíření společenstva a jako genetická sociol. (také nauka o sukcesích) snaží se probádati vznik, vývoj a změny jednotlivých společenstev i celých vegetací. — 8. Fytopaleontologie studuje fosilní zbytky rostlinstva minulých period geologických a snaží se sestaviti jeho vývoj, čímž stává se důležitou pomocnou vědou jak pro systematiku rostlinnou, morfologii a fytogeografii, tak i anatomii. — 9. Fytopatologie studuje nemoci rostlin, dnešním vývojem a významem svým náleží vlastně již k větvi následující. Bot. aplikovaná zahrnuje bot. agrikulturní, industriální, lesnickou, farmaceutickou a j. drobnější odvětví.

Dějiny: Počátek zájmu o rostliny ve starověku byl odůvodněn praktickou potřebou. Rostliny skýtaly potravu a byly i významnými, ba jedinými léky. V tom vztahu se také autorové starého věku o rostlinách zmiňují a rozepisují, ovšem velmi vzácně. Aristoteles, Theofrast a Dioscorides z Řeků, Plinius, jako pouhý kompilátor, jediný z Římanů, jsou všichni, kdož o rostlinách psali. O Aristotelových vědomostech mnoho nevíme, neboť spisy botanické se nám nedochovaly a jedině ze spisů Theofrastových, jenž byl jeho žákem, můžeme zjistiti jejich, na dobu tehdejší, pozoruhodnou pronikavost. Z Dioscorida žil a tyl ve svých kompilacích, neplodných výkladech a učených hádáních celý středověk, který v botanice nám nedal vůbec ničeho. Časný novověk navrací se pod vlivem vzrůstající vážnosti a rozvoje lékařství znovu k rostlinám jako prostředku léčebnému a podporuje jejich znalost a studium. Tak vzniká řada t. zv. herbářů, jež vypočítávají známé a lékařsky užitečné rostliny a shrnují tehdejší skromné a pověrčivé vědomosti o nich, doprovázejíce je dřevorytovými obrazy. Z prvních byl herbář Brunfelsův r. 1537 (Štrasburk), po něm následují L. Fuchs, Tabernaemontanus (Th. v. Berg-

zabern), Dodonaeus (R. Dodoëns), Gessner a j. Leč jedině A. Caesalpino pojednává o rostlinách ve spise „De plantis" (r. 1583) všeobecněji a s větším rozhledem. Z Čechů vydal Jan Černý v Norimberce r. 1517, tedy ještě před Brunfelsem, herbář pod názvem „Knieha lekarska, kteraz slowe herbarz, aneb zelinarz, welmi uziteczna". Herbář Petra Andrea Mattioliho, který byl dvakráte do češtiny přeložen (Tad. Hájkem, vyd. r. 1562 v Praze u Melantricha a Ad. Huberem z Rysenbachu a Danielem Ad. z Veleslavína r. 1596), došel u nás velké obliby i rozšíření. Uceleněјší poněkud obraz botanických vědomostí tehdejších podává dílo „Methodi herbariae libri tres" (Praha 1592, Frankfurt 1604) sepsané Adamem Zalužanským ze Zalužan. Řada publikací botanických z konce 16. a začátku 17. století je již značná a vědomosti tehdejší nemalé, ovšem nesystematické, neurovnané a nekritické, jak je zřejmo ze souborného díla Casp. Bauhina: Pinax Theatri Botanici (r. 1623). Velký význam má Tournefortův pokus o důslednou nomenklaturu zavedením pojmu rodu („Institutiones rei herbariae", r. 1700), čímž se tento botanik stává prvním vážným předchůdcem Linnéovým. Již před tím, po vynálezu mikroskopu počíná se rozvíjeti anatomie rostlinná, Malpighi (1628—1694) rozlišuje pletiva a dokazuje jejich buněčné složení, N. Grew zakládá topografickou anatomii. Malpighi je kromě toho, svými pozorováními o výživě rostlin, vlastně také prvním fysiologem. Svrchovaně důležitým mezníkem v dějinách botaniky je vystoupení Linnéovo (1707—1778), který do libovolného a chaotického označování zavádí účelnou a jednoduchou nomenklaturu binomickou, označuje rostlinu jménem rodovým a druhovým a řádným latinským popisem. V dílech „Genera plantarum" (1737) a „Species plantarum" (1753 a 1762) zasloužil se také o vytvoření nového systému, umělého sice, ale na základě různosti a počtu pohlavních orgánů květních tak obratně sestaveného, že do dosavadního zmatku přivádí trvale jednoznačnost a přehled. Také přirozený systém však znal a nadhodil, ovšem ještě velmi kusý a nedokonalý, a ani v morfologii jeho studie a pokusy nejsou bezcenné. Vlivem Linnéovým nastává nový intensivní vývoj vědy botanické. Nejprve hlavně systematika snaží se do jeho soustavy a pod jeho nomenklaturou shrnouti veškeré známé rostlinstvo. Větším rozhledem a lepší, jednotnější znalostí pak záhy přichází také první vážný pokus o přirozený systém, jehož autorem je francouzský botanik A. L. Jussieu (r. 1789). Jeho systém rozvedl a rozšířil ve své „Théorie élémentaire" A. P. de Candolle a od té doby, s četnými změnami, zůstává jeho základ v platnosti. Endlicher roku 1838 ustavuje ve svém systému pojem čeledi (familia), z dalších systémů pak jsou důležity zejména Brogniartův (1843), A. Braunův (1864), Hookerův, A. W. Eichlerův (1883), Englerův (1886) a Wettsteinův. Nové a daleké průhledy v botanice otevřela nauka vývojová. Ještě Linné věřil, že druhy rostlinné jsou stálé, neměnné a že „dnes je jich tolik, kolik na počátku bylo od Boha stvořeno". Ale anglický přírodozpytec Charles Darwin ve spise „Origin of species" r. 1859 dokázal (a o něco dříve již Francouz Lamarck, ač jeho teorie teprve později byla oceněna), že vše živé, rostliny i zvířata, se mění a species jedna z druhé pomalým postupem od věků se vyvíjejí. Od uveřejnění Darwinova spisu nastává ve všech odvětvích botaniky snaha uvésti veškeré jevy do souladu s naukou vývojovou. Morfologie zhodnocuje lépe svá fakta a její slavní představitelé Eichler, Payer, Wettstein podávají nám obraz vývoje rostlinného útvaru. Veliké obliby došla morfologie v Čechách, kde zejména Čelakovský v dlouhé řadě prací snažil se rozřešiti základní problémy morfologické a jeho žák Velenovský vydává první velké kompendium, shrnující celou nauku. Ač jinde morfologie méně se pěstuje, zůstal u nás, i po době rozkvětu jejího za působení obou jmenovaných vědců, pro ni živý zájem a porozumění, jež se jeví v četných pracech Dominových, Kavinových, F. A. Novákových, Vilhelmových a řady jiných autorů, této vědě věnovaných. Důležitou pomocnicí je jí teratologie, jejíž výsledky souborně podali nejprve Masters, nejnověji Penzig. Systematika v soustavách již výše uvedených pokouší se seřaditi rostlinstvo do řad, které by byly obrazem jeho vývoje. Tento obraz doplňuje na zbytcích fosilních fytopaleontologie, založená Kašparem Šternberkem v Čechách (dílem „Versuch einer Darstellung der Flora der Urwelt", 1820—1838), po němž následují u nás slavný Corda, O. Feistmantel, Velenovský, Edw. Bayer a j. v cizině Brogniart, Göppert, Osw. Heer, Saporta, Solms-Laubach, Potonié, Angličané Williamson a Scott a mnoho j. Vývojové badání dostalo se na nové cesty výzkumy De Vriesovými (1890), který vysvětluje a dokazuje vývoj náhlými změnami, mutacemi, a je zakladatelem teorie t. zv. mutační. R. 1866 v Brně botanik-amatér páter Mendel pokusil se rostliny uměle křižiti a sledoval jejich

potomstvo a poměry, zejména číselné, jeho vlastnosti navzájem a vzhledem k rodičům. Leč teprve mnohem později, kolem r. 1900, jeho pokusy byly oceněny, opakovány a daly vznik celému překotně vzrostšímu odvětví botaniky — genetice — jež dnes zejména také pro svůj praktický význam všude hojně je pěstována. Mezitím již také anatomie a ještě více fysiologie valně pokročila s pomocí rozvíjející se biofysiky a biochemie. Studie točí se hlavně kolem pochodů výživy rostlin, o jejichž výzkum a objasnění se zasloužili Housz, Senebier, Saussure a Dutrochet, načež kolem roku 1830 jsou vydávána již souborná díla fysiologická jako Meyenovo a De Candolleovo. A znovu zasahuje chemie, tentokráte výzkumy Liebigovými. Odtud již fysiologie vyvíjí se kvapem rozvětvena na drobné obory. Z nejznámějších představitelů jejích jsou J. Sachs, Pfeffer, Schwendener, v nejnovější době Fitting, Winkler, E. Pringsheim, Jost, Molisch, biochemik Czapek a j. Fytogeografie, ač teprve v posledních desetiletích dosáhla svého velkého rozvoje, je věda stará, založená již kolem r. 1800 Alex. Humboldtem, který na svých dalekých cestách pozorně sledoval zákony a pravidla rozšíření rostlin a ve svých spisech mu věnoval mnoho místa. Propracována později Alf. de Candollem rozvinula se fytogeografie v druhé polovině minulého století pozoruhodně studiemi Grisebachovými, Englerovými, Drudeovými, Hookerovými, Wilkommovými, Schimperovými, Karstenovými, Hayekovými a j. autorů v rozsáhlé a dnes přečetnými vědci zpracovávané odvětví. Fytogeografie nezajímala se jen o široké pojmy rozšíření světového, ale také o rozšíření v malých úsecích a na malých plochách a také o seskupování rostlin. Z touhy po přesnějším poznání zákonů tohoto sdružování a podrobného rozdělení rostlin na povrchu zemském, jakož i komplexu otázek s tím souvisejících, vzniká rychlým tempem po roce 1910 nová věda, rostlinná sociologie, která ač dosud je v kvasu a vývoji, dosáhla velkého rozšíření a intensivního pěstění, zejména ve Švýcarsku (Braun-Blanquet, Brockmann-Jerosch, Rübel, Lüdi, Furrer a j.) a ve Švédsku (Fries, Du Rietz, Tangwall), ale i ve Francii (Jaccard, Flahault, Pavillard), v Americe (Clements a jeho škola, Geason, Gates a j.), z Dánů vynikl v ní Raunkiär, z Němců Wangerin, z Rusů Aljechin a j. Fysiologie, pracující většinou jen laboratorně, nestačila zodpověděti řadu otázek, jež se týkaly poměru rostliny k vnějšímu světu na stanovišti samém a na nichž zejména fytogeografie a sociologie měla veliký zájem. A tak z prvních prací Vauchera (1841) a Lecoqua (1854) vzniká oekologie, v níž dnes pokračují Warming, Raunkiär, Cowles, Drude, Lundegardh, Brockmann-Jerosch, Tensley, Mac Dougal a j. Moderní snahy systematické obracejí se dnes, kdy není možno zpracovávati rostlinstvo celé jako v době Linnéově, k monografii, t. j. zpracovávají se určité celky (jak je tomu ostatně ve všech oborech botaniky) samostatně do podrobností. Takovým monografiím obtížných skupin věnuje často autor celý svůj život. Z proslulých monografií jsou na př. Hookerovo zpracování kapradin, Crépinova neb R. Kellerova monografie rodu Rosa, Fockeho rodu Rubus, Maidenův Eucalyptus, Zahnova Hieracia a pod.

V Čechách počíná se po periodě „herbářů" pracovati na květenách územních již v druhé polovici 18. stol. Po neúplných pokusech F. V. Schmidta a J. E. Pohla vychází však první dokončená květena „Flora čechica" teprve r. 1819 z péra bratří Karla Bořivoje a Jana Svat. Presla. Mohutný rozvoj výzkumu květeny české podnítil F. M. Opiz, sám výborný znatel květeny a plodný spisovatel botanický, kol něhož se skupili všichni tehdejší botanikové amatéři a floristé. Do té doby spadá také dílo A. J. Cordy, zasvěcené převážně tajnosnubným (z nejznámějších je „Icones fungorum hucusque cognitorum", Praha 1837—1842), a J. B. Tausche (1793—1848) monografie rodu Hieracium, i jinak činného spisovatele a pilného sběratele. Úplná květena česká dodnes jediná a platná pochází však teprve od prof. Lad. Čelakovského (1834—1902), vydaná jako „Prodromus květeny české" (4 svazky, 1869—1883) s mnohými doplňky; pracována byla na základě ohromného materiálu herbářního, který nashromáždil autor sám i přečetní jeho žáci a přátelé a který s herbářem Opizovým tvoří základ dnešního československého herbáře botanického oddělení Národního musea. Od té doby vyvíjí a rozvíjí se botanické badání v Čechách kvapem ve všech svých oborech. Morava má data svého výzkumu botanického z doby poněkud pozdější, ač pak předčí v lecčems i Čechy. První „Květena moravská" od Rohrera a Meyera vychází r. 1835. Založením „Přírodozkumného spolku v Brně" roku 1861 a organisováním studia počíná však čilá a plodná práce. A. Makowsky již následujícího roku publ. v orgánu spolku květenu kraje brněnského. Následuje pak období usilovné drobné práce až r. 1885 A. Oborny dokončuje úplnou a kritickou květenu Moravy (Flora von

Brouci II.

1. Mršník, 1× zvět. 2. Svižník, 2 mm zmen. 3. Kalužník, 1× zvět. 4. Lejnomil (Drapčík), 1× zvět. 5. Prskavec, 2 mm zmenš. 6. Potápník, 8 mm zmen. 7. Pružník, ½ cm zmen. 7. a) Larva pružníka, 8 mm zvět. 8. Vlhkomil (Potápník), 2× zvět. 9. Vodomil, 1 cm zmenš. 10. Zlatojamec (Krasec), 1× zvět. 11. Páteříček, 9 mm zvět. 12. Vírník, 6½ mm zvět. 13. Dřepčík, 8× zvět. 14. Drapčík, 8 mm zmen. 14. a) Larva drapčíka, 1¾× zvět. 15. Mandelinka, 9 mm zvět. 16. Loužník (Vodomil), 3× zvět. 17. Osykovník (Tesařík), o 6 mm zmen. 17. a) Larva tesaříka, o 1 cm zmen. 18. Slunéčko, 7½ mm zvět. 19. Majka, o 8½ mm zmen. 20. Listokaz (Chroustek), 1× zvět. 21. Kozlík, o 6 mm zmen. 22. Tečkokřídlec, o 4 mm zmen. 23. Chrobák, o ½ cm zmen. 25. Slunéčko 7tečné, 6½ mm zvět. 26. Páteříček, o 4 mm zmen. 27. Lykožrout, 2⅓× zvět. 28. Dazule domácí (Tesařík), o 4 mm zmen. 29. Kousavec (Tesařík), o 1 cm zmen. 30. Cryptophagus (Skrytožrout), 5× zvět. 31. Úženec (Drapčík), 3½× zvět. 32. Kyjorožec, 7× zvět. 33. Mrchožrout, ¾× zvět. 34. Zlatohlávek, o 6 mm zmen. 35. Hnojík (Aphodius), 2× zvět. 36. Malachius bipustulatus (Bradavičník), 2× zvět. 37. Ohniváček, o 4 mm zmen. 38. Rákosníček, 1½× zvět. 39. Pružník, o 6 mm zvět.

Mähren und Österr.-Schlesien), ale brzy potom vychází již nová z péra Formánkova (1887—97) a v nejnovější době vydává J. Podpěra dílo: „Květena Moravy ve vztazích systematických a geobotanických", široce založené dílo, přesahující významem daleko hranice v nadpise vytčené, z něhož dosud vyšly dva svazky. Slovensko, pod útiskem maďarským zbavené škol a tím kulturních středisk i inteligence národní, bylo zpracováváno hlavně Maďary a Němci, Tatry také polskými botaniky. Jediné Reussova „Květena Slovenska" vyšla v jazyce národním a potom teprve ozývají se slovenská jména v botanice slovenské: Dr. Jos. L. Holuby, Andrej Kmeť a S. Kupčok. Úplné zpracování státu československého není dosud žádné. Jen „Klíč k úplné květeně ČSR" (1928), napsaný původně Fr. Polívkou pro země koruny české a rozšířený Dominem a Podpěrou na celý stát a I. Klášterského „Geobotanický přehled ČSR" jako stručná studie ve „Vlastivědě československé" (1929) slouží zatím k všeobecné informaci. Úloha české morfologie a fytopaleontologie ve vývoji evropské botaniky byla vytčena již výše. Ostatní odvětví jsou v české vědě poměrně nedávného data, ač dnes vesměs již na úrovni světové. Nejstarší z nich je u nás geobotanika (fytogeografie), kterou po padesátých letech min. století k nám uvedli Winkler, Krejčí, Em. Purkyně, na Moravě pak V. Spitzner a H. Laus. V Čechách pokračuje v geobotanice K. Domin, jenž tuto vědu u nás rozšířil a sám geobotanicky zpracoval zajímavá území česká (Středohoří, Rudohoří, Brdy a j.), v čemž pokračují četní jeho žáci. Z nich zejména Fr. Schustler věnoval obsáhlou studii Krkonošům. Týž vědec uvedl k nám také mladou rostlinnou sociologii a první počal v ní pracovati. Po jeho předčasné smrti věnuje se jí částečně i K. Domin, jenž je autorem metodické příručky sociologické. Fr. Schustler pracoval a publikoval však i studie směru geneticky fytogeografického, v čemž jej již dříve předešel Jos. Podpěra dílem: „Vývoj a zeměpisné rozšíření květeny v zemích českých" (1906) a různými jinými studiemi. Ze školy Schustlerovy pokračují v badání sociologickém zejména A. Zlatník a R. Mikyška. Anatomie a fysiologie zůstala u nás dlouho doménou německých universitních kruhů. Teprve B. Němec uvedl obě tyto vědy svými četnými a vynikajícími pracemi s pečetí českého původu na světové forum, v čemž pokračují jeho žáci Jos. Úlehla a S. Prát ve fysiologii a J. Kořínek v mikrobiologii. Genetikou dosud málo u nás pěstovanou zabývá se A. Brožek.

Moderní badání systematické věnuje se hlavně monografii i u nás: z jevnosnubných studovali na př. Velenovský rod Thymus, Domin rod Didiscus a Koeleria, F. A. Novák rod Dianthus, A. Zlatník rod Sesleria, I. Klášterský rod Pedicularis a pod. Ještě mnohem hojněji studovány byly tajnosnubné: Hansgirg pokusil se souborně zpracovati české řasy, Dědeček jatrovky, Velenovský mechy, jatrovky a houby české, Kavina rašeliníky, jatrovky a houby, Podpěra rod Bryum a mechy vůbec, Vilhelm parožnatky a čeleď Grimmiaceae, A. Pilát a V. Cejp různé skupiny hub; lišejníky po stránce systematické i geobotanické nalezly povolané monografy v A. Hilitzerovi a J. Suzovi. Botanikové českoslovenští neomezovali se však jen na floru domácí. Nehledě k těm, kdož podnikli výpravy sběratelské, aniž jich literárně zužitkovali, nebo jen slabě (jako zejm. Tad. Haenke, Dr. Helfer a j.), studovali čeští botanikové především květenu balkánskou, tak Velenovský, Formánek, Vandas, F. A. Novák, J. Rohlena a j., Jan Palacký věnoval na svých cestách pozornost rozšíření mechů, K. Domin uložil výsledky svých cest po Australii v objemných svazcích cenných příspěvků a pod.

Literatura (základ. díla kromě v textu již uvedených): Souborné učebnice: K. Kavina: Botanika zemědělská, Praha 1922—1925. Aug. Bayer: Botanika speciální (Jandův Přírodop. všech tří říší, díl III.), Praha 1916. Strassburger-Noll a j.: Lehrbuch der Botanik, XV. Aufl. Jena 1921. Příručky: Systematika: Engler-Prantl: Die natürliche Pflanzenfamilien (1897—1915). Engler: Das Pflanzenreich (sbírka monografií, vych. od roku 1900). Wettstein: Handbuch der Syst. Botanik (III. Aufl. 1923). Flory: Ascherson-Graebner: Synopsis d. Mitteleurop. Flora (od r. 1896). Hegi: Illustrierte Flora von Mitteleuropa (1906—1930). Fr. Polívka: Názorná květena zemí koruny české (1900—1904). Morfologie: J. Velenovský: Srovnávací morfologie (1905—1913). Anatomie a fysiologie: B. Němec: Anatomie a fysiologie rostlin (I. 1907). Jost: Vorlesungen über Pflanzenphysiologie (1924). Haberlandt: Physiologische Pflanzenanatomie (1918). Geobotanika: Warming-Graebner: Ökologische Pflanzengeographie (1918). K. Domin: Problémy a metody rostl. sociologie (1923). Braun-Blanquet: Pflanzensoziologie (1928). (Referáty o čsl. botanické literat. od r. 1918 přináší každoročně „Preslia", věstník Čsl. Botan. Společnosti.)

Botanybai, velký, avšak mělký záliv na pobř. austral. státu New South Wales, 8 km j. od Sydneye, s vilovým městem Botany. Byl objeven 1770 Cookem.

Botegga (it.), dílna, krámek, hospůdka.

Botelho Abel Acacio de Almeida (nar. 1854, zemř. 1917), portug. spisovatel; dosáhl úspěchu svým románem O Barão de Lavos (Baron z L.), částí román. cyklu Pathologia social, k němuž patří též proletářský román Amanhã (Zítřek) a úspěšný Fatal Dilemna. V 5. sv. cyklu Prospera Fortuna (1911) líčí resignovaně bezohledný život politického machra. 1914 vyšel jeho román Idilio triste.

Botelho de Magalhães Benjamin Constant (1838—91), brasil. státník, hlava revoluce v r. 1889, za republik. vlády ministr války, potom vyučování a pošt.

Botella, dutá míra v Peru — 0.75 l, v Costarice — 1.02 l.

Botev (Botjov) Christo (1848—1876), první bulh. básník-umělec v novodobé bulh. literatuře. Odchovanec ruských revolučních ideí a rus. lit. vůbec. Studoval v Rusku, učiteloval v rodném Kaloferu, načež odešel do Rum., kde se sdružil s bulh. emigranty-revolucionáři a za stálého měnění povolání udržoval styky s rodnou zemí, o jejíž osvobození usiloval. V době panagjurištského povstání přeplul se svou družinou Dunaj, předčasně: povstání v zárodku udušeno a Botev padl 13. května 1876 na skalách vratčanských jako hrdina, jejž od té doby oslavuje každoročně celý bulh. národ. B., jenž v mnohém se podobá našemu Havlíčkovi, napsal řadu vlastenec. statí, satir a článků; jako básník se zvěčnil dvaceti básněmi, jež posud nebyly předstiženy. V nich je klasicky zachycen nejen duch Boteva, ale celého souč. Bulharska. Nejlepší vyd. těchto básní pořídila dcera B. r. 1907; do češtiny přel. Zd. Broman-Tichý ve Svět. knih. — Lit. o B. Angelov, Bulh. lit., Sofie 1923; B. Penev ve Zlatorogu (1920) a A. Strašimirov v knížce Národ a básník (1922); Stud. sborník v Sofii (1925), Kaloferský Sborník (1926) a min. Sborník (1926). Výbor z prací B. pořídil Iv. Chadžov (1926).

Both Andries, holand. malíř v I. pol. 17. stol. Tvořil hl. genry s motivy biblickými a venkovskými. Hl. dílo: Trním korunovaný Kristus (Koblenc).

Both Jan (* 1610), holandský malíř, z Utrechtu, odešel do Říma, kde proslul jako krajinář. † v Utrechtě 1651.

Botha Louis (1862—1919), jihoafrický generál a politik, s počátku nepřítel Anglie. Bojoval v boerských řadách a stal se vrchním velitelem transvaalské armády. Po 1902 usiloval o autonomii, které se jeho vlasti dostalo 1907. Tehdy se stal ministerským předsedou a ač protežoval Holanďany, pracoval v duchu angl. politiky. Ve světové válce přiklonil se zcela k Anglii, dobyl Něm. Východní Afriku a zastupoval Jižní Afriku při mírové konferenci v Paříži. Jest budovatel politické a správní samostatnosti jihoafrických států v rámci britské velmoci.

Bothe Fr. Jan (* 1792 v Broumově), malíř a mědirytec v Praze.

Bothmer Felix v. (1852—1919), něm. generál; velitel v Haliči za ofensivy Brusilovovy, 1918 velel armádě u Met. Byl zastřelen mnichovskými komunisty.

Bothnia (lat.), středověké pojmenování pobř. krajů Botnického zálivu.

Bothriocephalidae, ♂ tasemnice.

Bothriocephalus, ♂ tasemnice.

Bothwell James Hepburn, hrabě z (1536 neb 1537—78), třetí manžel Marie Stuartovny; pomohl královně k zavraždění Darnleyově. Tento sňatek vyvolal rozhořčení skotské šlechty a přispěl k pádu Marie St.

Botić Luka (1830—1863), chorvatský básník eposů: Pobratimstvo, Bijedna Mara, Petar Bačić.

Botič, potok dělící N. město od Vyšehradu. Pramení u Šosovic (okres Říčany) a vtéká do Vltavy pod Vyšehradem. Tok dlouhý 30 km. Ve Velké Praze jest regulován. Jeho korytem vnikl do Prahy Jiří z Poděbrad 1444.

Botka Tivaldar (1802—1885), maďar. historik, právník a sociolog.

Botkin Sergěj Petrovič (1832—1889), vynikající ruský internista. 1862 na zákl. doktorské dissertace O vstřebávání tuků do střev jmenován prof. lékařské Petrohradské university, kde setrval do své smrti. B. založil první klinic. laboratoř v R. a první zahájil klin. ambulatorní praxi. B. po prvé v dějinách ruského lékařství přesně formuloval věd. základy klin. lékařství, zajímavé jsou jeho teorie o žluč. kam., katar. žloutence, střev. tyfu, nemocech srdečních, poruchách oběhu krevního a j. B. je zakladatelem Archivu kliniky nemocí vnitřních prof. Botkina; klasické je jeho dílo Kurs kliniky nemocí vnitřních (3 sv., 1867—75). Byl též osobním lékařem carovým.

Botkin Sergěj Sergějevič (1859—1910), ruský lékař, vynálezce přístroje k pěstování anaerobních bakterií.

Botnický záliv (fin. Tohjanlahti), nejsev. část Vých. moře, mezi Švédskem a Finskem, 590 km dl., 161—259 km šir., hluboká většinou ne více než 50—100 m, ojediněle až 270 m. Jižní část se nazývá Botten-Havet, sev. Botten-Viken. Při vjezdu do něho leží Alandské ostrovy.

Pobřeží jsou obklopena mnoha ostrovy, úskalími a písčinami, což ztěžuje značně plavbu.

Botogolský Golec, horský masiv v Burjato-Mongolské rep., na vodorozdělu mezi levými přítoky Angary, řekami Oka a Běľája, vys. 2500 m. Ložiska krásného grafitu známy z 50. let m. st.

Botokudi (Burung), indiánský kmen v Brasilii, mezi Rio Doce a Rio Pardo. Jsou na velmi primitivním stupni kultury, tetují se, v pyscích, nose a boltcích nosí oválné špalíčky. Dnes velmi rychle vymírají. Jejich jazyk tvoří četné dialekty, kterými se mluví v okolí jejich sídel (kmen Tapuja).

Botosani, m. v Rumunsku na ř. Šisce, 35.000 ob. Významné obchodní středisko zemědělského kraje (3148 km², 180.000 obyv.).

Botrel Théodore (* 1868), autor četných písní bretoňských, vřele vlasteneckých.

Botridium, rod vakovitých řas, žijící v bažinách a loužích.

Botritis, kysličník zinečnatý, kdysi primitivní lék.

Botrychium, rod kapradin z čel. vratičkovitých (Ophioglossaceae), ophioglossa: vratička; zvláštní kapradiny, kde list je neplodný, část plodná je utvářena ve způsobě rozvětvené laty. Dosti vzácná kapraď horských louček.

Botryotherapie, léčba hroznová. Nemocný pojídá veliké množství hroznů (až 5 kg), což se osvědčuje proti zácpě, chorobám zažívání a jater.

Botrys, ☞ květenství.

Botrytis Link, druh hub Fungi imperfecti, houbová plíseň se stromovitě rozvětvenými podostrožkami, tvořící šedé trsy. Přesněji známé druhy mají podobné tvary jako askomycety. B. bassiana de By. zaviňuje nemoc bource morušového (muskardinu). B. cineres Pers. je rozšířena na mnohých živých i mrtvých rostlinách a působí zahnívání nahromaděných vinných hroznů (k výrobě vzácných vín). Jelikož tento druh sklerotií lze získat spolu s apotheciemi, patří do skupiny ☞ Sclerotinia, náležející k askomycetám.

Botta Carlo (1766—1873), ital. historik. Hl. dílo: Storia d'Italia dal 1789 al 1814 a epos Il Camillo o Vejo conquistata. Život jeho napsal Dionisotti (1868) a Scipio B. (1879).

Botta Paul Emile, syn Carla B. (* 1803, † 1870), slavný fr. cestovatel, podnikl cestu kolem světa; procestoval 1830 Egypt, 1837 Arabii. 1843 stal se francouz. konsulem v Mosulu, kde podnikl četné vykopávky a objevil zříceniny Ninive. Zemřel v Poissy. Napsal: Relation d'un voyage dans l'Yemen (1880); Monuments de Ninive (1847—50); nádherné dílo s kresbami od Flandina, 5 sv.). Práce jeho jsou základním pilířem moderní assyrologie. Řešil také se zdarem klínové nápisy.

Bottesini Giovanni (1821—1889), virtuos na kontrabas; procestoval Ameriku, Anglii, Francii a Italii. Napsal i četné opery (Colombo, Il diavolo della note, Ali Baba), oratoria (Gethsemane) a koncerty pro kontrabas.

Böttger Johann Friedrich (* 1682, † 1719), vynálezce porculánu, lékárnický učedník, věznĕný 14 let Augustem Silným, jelikož měl pověst výrobce zlata. 1708—9 podařilo se mu vynalézti znovu čínský bílý porculán a červenou kameninu, nesoucí jeho jméno. K využití obou vynálezů založena slavná míšeňská továrna na porculán. Lit.: Br. Wolff-Beckh: Johann Friedrich B. (1908).

Böttger Rudolf Christian (1806—81), chemik, nezávisle na Schönebeinovi objevil (1846) střelnou bavlnu a kolodium, vynalezl t. zv. švédské zápalky, postříbřování skla a j.

Böttcher Christian Eduard (1818—89), něm. genrový malíř, žák Hildebrandtův a Schadowův. Byl též činný jako litograf.

Botticelli Sandro (vl. jm. Alessandro Filipepi 1446—1510), it. malíř, byl žákem Filipa Lippiho. Vlivem A. Pollajuola a Verrocchia vyvíjel se dále jeho styl. Pracoval ponejvíce pro rodinu Medici ve Florencii; na pozvání papeže Sixta IV. namaloval 1480—4 tři fresky v Sixtinské kapli v Římě. Byl straníkem Savonarolovým a snivé povahy, náchylné k mystickým spekulacím. Jeho obrazy jsou v galeriích ve Florencii, v Miláně, v Berlíně, v Londýně a v Mnichově. Ilustroval též Danteovy rukopisy 92 perokresbami. Měl vliv i na některé směry moderního malířství, na př. na angl. praeraffaelisty. Lit.: Bode: Botticelli (1922).

Botto Ján (* 25. I. 1829 na Vyšním Skalníku), slov. spisovatel; studoval v Levoči ev. lyceum, v Pešti techniku a r. 1854 dostal inženýrský diplom. Byl urbariálním zeměměřičem a od r. 1870 žil v Báňské Bystřici, kde † 28. IV. 1881. Je nejlepším básníkem epickým a lyrickým matiční doby. Kromě balad, lyriky vlastenecké a reflexivní s největším zdarem pěstoval epos, jímž vysoko ční nad obvyklý průměr. Je to romantická skladba Smrt Jánošíkova (1862), nejúchvatnější báseň své doby, dosud ve slov. písemnictví nepřekonaná.

Botto Ján, Ing. Dr. (* 1876 v Lukovišti), spis. a posl. v Bratislavě. Po studiích na maď. a rumun. školách konal studia na technice v Praze. Již v mládí byl lit. činný. Vydal (pseud. Ivan Krasko) dvě sbírky básní: Verše a Nox et solitudo. Byl též veřejně činný. Za stranu republ. zvolen do posl. sněmovny N. S., jejímž byl také po nějakou dobu místopředsedou. R. 1929 zvolen senátorem.

Botto Julius (* 24. VII. 1848 v Rozložné, † 29. IX. 1926 v Revúci), slov. historik, Byl advokátem a po převratě správcem revúckého gymnasia. Napsal obšírné Dějiny Matice Slovenskej (1923), velmi cennou kulturně historickou knihu Slováci, vývin ich národného povedomia (ve dvou svazcích, 1906 a 1910, II. vyd. 1923) a životopisy J. Francisciho (1922), J. Záborského (1912) a Š. M. Daxnera (1922), Poslovenčil úryvek z Novotného Českých dějin pod názvem Obrazy z dávnej minulosti Slovákov (1921). Byl jedním z nejlepších slov. dějepisců a kulturních historiků.

Botulismus (lat.), otrava pokrmem, nakaženým bacilem botalinem, který se vyskytuje nejčastěji v rybách, měkkýších a uzeninách. Otrava, která se také zove otravou jedem klobásovým, jest velmi nebezpečná. Projevuje se ochrnutím mozku, afonií, disfagií. Léčí se antitoxinem.

Boubel, 1. zárodek tasemnice, žijící u člověka, skotu, koně, psa, vždy v jiném organismu, než z něho se vyvíjející tasemnice; 2. nádor v kůži, který nutno operativně vyléčiti.

Boubela Josef (* 1853), český básník a právník. Napsal: Jazyková otázka při úřadech státních (1898); jeho básně jsou roztroušeny po časopisech.

Boubín (něm. Kubani), hora na Šumavě, jižně od Vimperka, 1357 m vys., připomíná se již r. 1531; na B. jest posud prales, chráněný jako reservace.

Boubín V., pseud. ☞ Adolfa Ludvíka Krejčíka.

Boucicault (pův. Bourcicault) Dion (1820—90), irský herec a dramatik, napsal veselohru London Assurance (1841), jež měla pro své divadelní efekty sv. č. ohromný úspěch, a pak as 150 různých her, většinou dojemných komedií, jako Colleen Bawn (1860), The Shaughraun (1875).

Bouclé (fr.), sametu podobná látka z příze, tvořící uzly, smyčky a prstence. Vyrábějí se z ní koberce, nábytkové potahy atd.

Boucle, přezka, agrafa, vlasová kadeř; pak i ohbí řeky.

Boucquoi, ☞ Buquoy.

Bouček Bohumil (1850—1926), lékař v Poděbradech. Napsal: Zápisky praktického lékaře (1923); Cholera na Poděbradsku.

Bouček Bohuslav, MUDr. (* 2. dubna 1886 v Poděbradech), ř. prof. farmakol. na Masar. univ. v Brně. Hl. díla: Therap. a toxikol. studie o zás. solích vizmutu (Č. Ak. a Klin. Therap. Wochenschrift 1910), Různé studie o strychninu (Biol. listy 1923), Vliv podchlazení na účin narkotik (Bibl. l. 1926), Vál. zkušenosti o nastoupení v sibiř. vojště (Čas. lék. čes. 1925) a m. j.

Bouček František (1810—1882), znamenitý lékař český; působil hl. na Poděbradsku. Jeho Zápisky vydal jeho syn r. 1901.

Bouček Václav, JUDr. (1869), český právník a advokát. Napsal četné odborné spisy právnické (O antropolog. škole trestní, Proč se domáháme reformy práva manž. [1906], Nutnost reformy nejvyš. práv. soudu a j.). Člen revoluč. Nár. shr. a významný činitel hospodářský.

Bouček Vladislav (* 1860 v Malé Skále u Turnova), farmář, Spring Wale (Transwaal). Po studiích středních škol byl krátký čas důstojníkem — ale brzo věnoval se obchodu. Touha zavedla ho nejprve do Australie, pak do J. Afriky, kde zbohatl. Podporuje štědře č. nár. a kult. účely.

Bouda — divadlo v Praze. Již r. 1775 se hrálo v Praze na divadle i česky. Ředitel Bondini, který měl společnost vlašskou v paláci Thunovském na Malé straně (Sněmovní ul., nynější senát), sehrál dne 20. ledna „Odběhlec z lásky synovské". První česká původní hra byla „Břetislav a Jitka" od V. Thama. Když se později dařilo hrám českým v Stavovském divadle, někteří herci si vyžádali r. 1786 novou koncesi divadelní pro Nové město v Praze, a tak bylo zřízeno samostatné české divadlo na Koňském trhu (nynější Václ. nám.) asi na místě Assicurazioni Generali-Moldavia, na nároží Jindř. ul., kde se hrálo při návštěvě obyčejně velmi četné v letech 1786—1789. Divadlo bylo prkenné, proti mrazu slamou vycpané a plátnem potažené. Říkali mu „Bouda". Prvním představením byl 8. července 1786 překlad z Ifflanda „Vděčnost a láska k vlasti". Když císař Josef II. dlel 19. září 1786 v Praze, navštívil v průvodu generála Laudona, Hadíka a Lascyho Boudu, kde sehráli tehdy překlad z německého „Loutníci aneb veselá bída". Líbilo se mu a propůjčil Boudě název: Císařské královské vlastenecké divadlo české. Dvakrát týdně se tu hrávalo i německy. V září 1789 byla

Bouda stržena, že prý překážela komunikaci a trhům a české divadlo bylo přeneseno do nynějšího finančního zem. ředitelství v Hybernské ul., kde hrabě Swert-Spork na své útraty postavil elegantní divadlo; hrálo se tu ob den česky a německy až do r. 1802.

Bouda Alois (* 1867), malíř a profesor kreslení st. prům. školy v Praze; pracuje v umělecké výchově; vydal předlohové dílo Rostlina v dekorat. umění.

Bouda Cyril (* 14. XI. 1901 v Praze), grafik, žák V. H. Brunnera a Fr. Kysely. Věnoval se zejména typografické úpravě knih, výzdobám titulních listů a obálek, později, jako spolupracovník „Hyperionu", ilustracím a návrhům vazeb.

Bouda Jakub Bohuslav (1670—1718), řezbář, žijící v Poděbradech. Pracoval hl. na kostelních řezbách v okolí svého působiště.

Bouda Jan Jakub (* 1712), řezbář pražský, kdež r. 1751 nabyl práva měšťanského.

Boudewyns Adriaen Frans (* 1644, † 1711), belgický malíř krajinář. Jeho práce jsou uloženy v Madridu, Drážďanech a v Praze. (Obrazárna strahovského kláštera) a ve Florencii.

Boudier-Bakker Ina (* 1875), nizozem. spisovatelka, napsala romány: Het beloofde Land (1903), Armoede (1909), novely a úspěšné drama Het hoogste Recht (1906).

Boudin Jean Christian (1803—1867), fr. lékař, původce B. teorie, která učí, že malarie nepostihne člověka tuberkulosního, a B. roztoku (1% arseniku a 99% vody) lék proti střídavce.

Boudoir (fr.), malý, elegantně zařízený dámský pokoj.

Boudová Anna (* 1870 v Nové Pace), malířka květin a vkusných dekorativních linek.

Boudy, 1. turistické útulky v horách, 2. jméno četných vesnic v Čechách a na Moravě. (Okresy: Písek, Mirovice, Sedlčany, Místek.)

Boué de Laplyrère A. E. (1852—1924), viceadmirál fr. loďstva. Byl min. námořnictví a během světové války velitelem anglo-franc. loďstva v moři Středozemním (1916).

Bouffarik, alžírské město v krajině Mitidja. 9300 ob. Leží na trati Alžír—Oran. Vývoz oranží a vína.

Bouffes-Parisiens (théâtre des), operetní divadlo pařížské, založené r. 1855 Offenbachem v Champs-Elysées.

Boufflers, duc Louis-François de (nar. 1644, zemř. 1711), maršál franc. Skvělý obhájce pevnosti namurské (1695) a Lille (1708).

Boufflers Stanislas-Jean de (* 1738, † 1815), maršál fr. a guvernér Senegalska. Emigroval za revoluce do Polska. Znám jako básník lehčího genru a spisovatel povídek. (Nejznámější: Aline, reine de Golconde), člen franc. a něm. akademie.

Bouffort Karel (* z Lunevilu), učitel francouzštiny v Praze 1770.

Bougainville Louis Antoine (* 1729, † 1811), sl. mořeplavec. Věnoval se pův. povolání právnickému a byl advokátem parlamentu, ale později vstoupil do vojska a stal se pobočníkem gen. Montcalma v Kanadě. Po porážce u Quebecku řídil po smrti Montcalmově ústup vojska a vrátiv se do vlasti, vyznamenal se v bojích na Rýně. R. 1763 vstoupil do námořnictva a podnikl v průvodu mnoha učenců první franc. cestu kolem světa. V amer. válce za svobodu byl velitelem pom. fr. loďstva. Napsal obšírný cestopis, v němž zaznamenáno mnoho nových výzkumů.

Bougainville, největší a nejvyšší ze Šalamounských ostrovů, oddělený na jihu Bougainvillským průplavem od Choiseulu, na sev. Bukským neboli průlivem krále Alberta od Buky; s touto měří 10.000 km². Sopečný, lesnatý, hustě obydlený ostrov dosahuje vulkánem Toiupu výše 3100 m. Hl. m. je Kieta. Od 1899 do 1914 patřil k Německu, (Bismarckův archipel), nyní v australské správě.

Bougainvillea, rod čeledi Nyctaginaceae, rostoucí v 7 druzích v Již. Americe. B. spectabilis, oplétavý keř z Brasilie, u nás někdy pěstovaný pro ozdobné růžové květy (vlastně jen listeny vlastní květ svírající).

Bougie (fr.), svíčka. V lékařství: as 24 cm dl. hůlka vosková, kaučuková nebo z hedvábného přediva, nasyceného kaučukem, končící tupě, zahnutou špičkou nebo hlavicí; užívá se jí jako sondy k vyšetřování a k rozšiřování kanálů (při zúžení močové trubice a pod.).

Bougie (Budšajah), silně opevněné příst. město kabylské v alžír. prov. Konstantine, as 20.000 ob., u stejnojmenné zátoky, obklopeno zahradami, st. dráhy, výroba vápna a cementu, vývoz rudy a obchod s olejem, korkem, obilím a vínem. — B., řím. Saldae, patřilo v 5. st. k vandalské říši, bylo dobyto 708 Araby, v 10. st. hl. m. říše berberských Bedšajů (odtud jméno); po četných změnách bylo r. 1833 obsazeno a opevněno Francouzi. Lit.: Arciv. Ludwig Salvator: B., d. Perle Nordafrikas (1900).

Bouguer Pierre (1678—1758), fr. matematik a fysik.

Bouguereau William Adolf (* 1825, † 1905), fr. malíř, člen Institutu (1876). Z jeho obrazů uvádíme: Triomphe de Vénus, la Vierge, Jésus et Saint Jean.

Bouhélier Saint-Georges de (vl. jm. Stéphane G. de B.-Lepelletier, * 1876), fr. spisovatel, založil 1896 Ecole naturiste, nový literární směr jako protiklad symbolismu.

Bouchalová Marie, pseud. K. J. Zaoucký.

Bouchavec (sklenní bylina, koření sv. Petra, zlobice), nať drnavce lékařského, kdysi lidový lék.

Bouché Friedrich (* 1850), umělecký zahradník; vytvořil Velkou zahradu v Drážďanech.

Bouché Peter Friedrich (1785—1856), něm. pěstitel stromů a květin, slavný zavedením rostlin tehdy velmi málo známých (oleandr, gumovník, velké druhy kaktů, ananasy).

Bouché-Leclerq Auguste (1848—1923), prof. a historik franc. Člen Akademie. Sp.: Histoire de la divination dans l'antiquité, Manuel des Institutions romaines (1886).

Boucher de Crévecoueur de Perthes (bušé de krevkér de pert) Jacques (1788—1868), franc. praehistorik, objevil nástroje člověka diluviálního. Napsal: Antiquités celtiques et antédiluviennes (1846 až 1865).

Boucher François (1703—70), fr. malíř, žák Le Moinův, maloval mnoho podle Watteaua, 1727 se odebral do Říma, 1734 byl členem Akademie, 1765 ředitelem a „prvním král. malířem". Mimo Watteaua a Fragonarda byl nejvýznačnějším malířem tohoto galantního století. Zanechal četné olej. malby, miniatury, pastely a více než 10.000 kreseb; většina jeho obrazů je v Louvre. Slavný obraz Madame de Pompadour (1758) nalézá se v soukr. majetku. Nejlepší jsou však jeho dekorativní malby (kartony a čalouny).

Boucher (bušer) Maurice (* 1855), franc. básník mystického směru. Zabýval se též přebásněním lidových písní. Hl. dílo: Les symboles. Ukázky z něho přel. Vrchlický.

Bouches-du-Rhône, dep. při ústí Rhôny v již. Francii, 5262 km², as 840.000 ob., hl. m. je Marseille.

Bouchner A. (* 1883 v Ronově v Čechách), sochař. Věnoval se pracím umělecko průmyslovým.

Bouchoř, znetvořená švestka bez jader, která je nakažena houbou Exoascus pruni.

Bouilhet Louis (1822—1869), franc. lyr. básník a dramatik. (Conjuration d'Amboise, Madame de Montarcy a j.)

Bouillaud (bujó) Jean Baptiste (1794—1881), franc. lékař. Napsal: Traité clinique des maladies du coeur.

Bouillaudova nemoc, prudký hostec kloubů se zánětem srdeční blány.

Bouillaudův zákon, při prudkém hostci nastává i zánět srdeční blány a srdečníku.

Bouille-à-baisse, rybí polévka, národní pokrm v Provenci, zvl. v Marseille.

Bouillon, 1. silná polévka z hovězího masa se žloutkem; — 2. extrakt z hovězího masa ku pěstování bakterií.

z Bouillonu Gottfried IV. (1061—1100), vévoda dolno-lotrinský, synovec a adopt. syn Gottfrieda III. Vůdce první křiž. výpravy, dobyl r. 1096 Cařihradu a r. 1099 Jerusalema. 22. července t. r. zvolen králem, ale odmítl a ponechal si pouze titul „Ochránce hrobu Božího". 12. srpna 1099 porazil Turky u Askalonu, † v Jerusalemě. Lit.: Röhricht: Geschichte des ersten Kreuzzuges (1901).

Boukay (buké) Maurice, pseudonym franc. básníka Charles Maurice Couyby (* 1866), který psal duchaplné jednoduché básně: Chansons d'Amour a Chanson rouges.

Boulanger Georges (1837—91), fr. generál, bojoval v Italii (1859), v Číně (1862), u Champigny (1870) a proti Komuně; v lednu 1886 byl min. války. Jeho snaha o válku s Německem ztroskotala; byl prudkým odpůrcem republik. strany a podporován monarchisty; 1889 obžalován pro podvratnou činnost, uprchl do Anglie a pak do Bruselu; byl ale odsouzen hl. pro zpronevěru veřejn. peněz. Jeho přívrženci při volbách r. 1889 propadli. Zastřelil se r. 1891 na hrobě svojí milenky. Lit.: Verly: Le général B. et la conspiration monarchique (1893).

Boulanger Louis (1807—67), fr. malíř, ředitel dijonské akademie, stoupenec romant. školy, maloval různé scény z děl Hugových, dále Mazeppu, Macbetha a p.

Boulanger Rodolphe (1824—88), fr. malíř, žák Delarochův, věnoval se orientálnímu a antickému genru. Ve Velké opeře Foyer de la danse.

Boulangerit, minerál chem. sl. 5 PbS . 2 Sb_2S_3 (síroantimonitan olovnatý), nalézající se u Příbramě, v jižní Francii atd. Barvy olověně šedé.

Boule, oblá vyvýšenina na těle lidském, vznikající hnisem a krví v podkožní tkáni, která se opět po čase vstřebá.

Boulevard (fr.), pův. valy, nyní na bývalých valech položená široká třída (zvl. v Paříži). Bulvární listy, pař. deníky, prodávané na ulicích a pěstující zvl. polit., společenské a literární klepy.

Boulogneský lesík (bois de Boulogne), dříve forêt de Bouvray, založ. r. 1852 Alphandem. Výletní místo elegantní Paříže, mezi Saint-Cloud a Paříží. Ze znamenitostí místních: zámek de Bagatelle, bot. zahrada, jakož i známé dostihové dráhy: Longchamp a d'Auteuil.

Boulogne-sur-Mer, staré námoř. město s opevněním, hl. m. arrond. ve francouz. dep. Pas-de-Calais, (1921) 55.336 obyv. (z toho více než 8000 Angličanů), při ústí řeky Liane do úžiny a při sev. dráze; sestává z úzkého horního města se středověkými hradbami a nového dol. města podél Liany, střediska obchod. a prům.

Znak města Boulogne-sur-Mer.

Plán města Boulogne-sur-Mer.

Boulogne-sur-Seine, m. ve franc. dep. Seine, arrond. Saint Denis, (1921) 68.008 ob., 9 km záp. od Paříže, na pravém břehu řeky Seine.

Boulton (bóltn) Matthew (1728—1809), angl. vynálezce. Našel parní stroj k ražení mincí a pozlacování sádry. Jako průmyslník zasloužil se o rozšíření Wattova vynálezu parního stroje.

Bounty (baunti), vývozní prémie, poskytované státem vývozcům; ⚲ premie vývozní.

Bountyjské ostrovy, skalnaté ostrovy vých. od N. Zeelandu. 13 km². Jsou neobydleny. Na březích žije množství tuleňů.

Bouquet (buké, fr.), 1. vůně vína; — 2. kytice.

Bouquin (fr.), stará kniha; bouquineur, milovník starých knih, bouquiniste, pouliční prodavač knih, zvl. starých, s přenosným stánkem.

Bourassa Henri (* 1868), kanadský politik.

Bourbaki Charles Denis Sauter (* 1816 Pau, † 1897), franc. generál řeckého původu. Bojoval 1859 v Italii. 1870 velel císařské gardě v Metách. Na rozkaz Gambettův organisoval severní armádu a přijal velení i armády východní. Chtěl se pokusiti prolomiti německou armádu u Belfortu, ale pokus se nezdařil, neboť byl 15.—17. ledna 1871 v nebezpečí, že bude odříznut a zaskočen, pokusil se o sebevraždu. 1873—79 velel v Lyoně 14. armádnímu sboru.

Bourbon, jméno několika obcí ve Francii: 1. B.-Lancy (za revoluce nazv. Bellevue-les-Bains, město v dep. Saône-et-Loire, arr. Charolles, as 4200 ob., nedaleko Loiry. 2. B.-l'Archambault (za revol. Bourges-les-Bains), město v dep. Allier, arr. Moulins, as 3300 ob. 3. B.-Vendée, ⚲ La Roche-sur-Yon.

Bourbon, starý fr. rod, pojmenovaný podle zámku B. (Castrum Borboniense, nyní B.-l'Archambault). Nejstarší linie (zakladatel: Adhémar, sire de B., k. 900) odvozuje svůj původ od bratra Karla Martella a vymřela r. 1218. Dědičná dcera se provdala 1197 za Guy de Dampierre, jehož syn Archambault IX. převzal dědictví a jméno Bourbonů. Jeho vnučka Beatrix provdala se za Roberta de Clermont (1272), nejmladšího syna Ludvíka IX., a tak dostala jedna větev král. rodu jméno a majetek rodu B. (od 1327 vévodství). Od Albertova syna Ludvíka I. (od 1319) dělí se rod na dvě větve: 1. Starší linie, zal. starším synem Petrem, vymřela 1527. 2. Mladší linie, zal. třetím synem Jakubem, hrabětem de la Marche, získala sňatkem La Roche sur-Yon (pozd. B.-Vendée). Karel (zemř. 1537), vévoda de Vendôme, zdědil 1527 majetek starší větve Connétable (⚲ Bourbon 1). Jeho syn Antonín z B., vévoda z Vendôme, oženil se 1548 s Jeanne d'Albert a stal se tak králem navarrským († 1562). Jeho druhý bratr, Ludvík, princ z Condé, založil rody Condé a Conti; mladší, Karel, kardinál z B., byl provolán katolíky králem jako Karel X., kdežto Antonínův syn, Jindřich IV., dostal se po vymření rodu Valois na trůn

a stal se praotcem linií, jež vládly ve Francii, ve Španělsku, v Neapoli a v Parmě. Revolucí 1792 zbaveni moci, vrátili se Bourbonové ve Francii za restaurace 1814—15 znovu k vládě, byli však revolucí 1830 definitivně odstraněni. Po abdikaci Karla X. (1830) dostal se v čelo hl. linie jeho vnuk Jindřich (1820—83), hrabě ze Chambordu, vévoda z Bordeaux, jež jeho smrtí vymřela. Španělský trůn, který získal Filip, vévoda z Anjou jako Filip V. 1714, udrželi B. v přímé mužské linii až do Ferdinanda VII. († 1833). Po něm následovala jeho dcera Isabella II. (1833—68) a její potomci. 1738 stal se ml. syn Filipa V., don Carlos, jako Karel III., králem obou Sicilií; když však následoval po svém bratru Karlu Ferdinandu VI. ve Španělsku, předal Neapol a Sicilie svému třetímu synu, jako Ferdinandu IV.; jeho potomek Frant. II. byl 1860 sesazen. Vévodství Parma a Piazenza byla udělena 1731 jmenovanému donu Carlu, 1738 dostaly se pod rak. svrchovanost a 1748 stal se vládcem don Filip, nejml. syn Filipa V. špan.; po sesazení posledního vévody, Roberta, byla 1859 spojena s Italií. Lit.: Depeyre: Les ducs de B. (1897).

Bourbon-les-Bains, město a známé lázeňské místo ve fr. dep. Haute-Marne, arr. Langres, as 3600 ob.

Bourbonnais, dřívější prov. ve střední Francii, 8000 km², hl. m. Moulins, patří nyní většinou k dep. Allier. B., od 1327 vévodství, roku 1523 spojeno s korunou, patřilo 1651—1789 vedlejší linii Bourbon-Condé.

Bourbonský palác v Paříži, byl vystavěn 1722 Pierrem Cailleteauxem a Girardinim. Od 1798 jest to sídlo fr. poslanecké sněmovny.

Bourboule, La, oblíbené láz. místo ve fr. dep. Puy-de-Dôme (Auvergne), arr. Clermont, as 2000 ob., 846 m n. m.

Bourci (Bombycidae), malá čeleď motýlů, zahrnující v sobě jen asi 20 rodů o nečetných druzích. Pamětihodnou je zvláště tím, že sem náleží nejznámější hedvábný bourec morušový →.

Bourdaloue Louis (1632—1704), katol. kazatel, byl poslán 1686 do Languedocu, aby získal protestanty pro katolictví. Jeho kázání vynikají jasnou řečí a logikou.

Bourdelle Emile Antoine (1861—1929), franc. sochař. Byl syn truhláře a byl vychován dědem pastevcem. Studoval v Toulouse a v Paříži u Falguièra, posléze stal se mu mistrem Rodin, s nímž byl učitelem mnohým českým sochařům. Spolek „Mánes" uspořádal r. 1909, kdy ve vlasti měl málo porozumění, výstavu jeho děl v Praze, což u něho vzbudilo živé a trvalé sympatie pro Čechy, které projevil i tím, že vytvořil model rev. medaille čsl. Polsko věnovalo Paříži od něho pomník Mickiewicze (na Place d'Alma). Reprodukce jeho děl přinesly Volné směry XIII. a j.

Bourdet Jan (* 1776 v Praze, † 1836), rytec pečetí.

Bourdet Josef (* 1779), inspekt. galerie v Praze od roku 1805; jeho sbírky nyní v Nár. Museu.

Bourdon (bordun, bordone, barduen, pertuna), 1. nejhlubší (16stopový) rejstřík na → varhanách. Nejhlubší, stále znějící tón dud; 2. basová struna u vielly, nástroje ve 13. st.; 3. Bourdon-faux, → Faux-bourdon.

Bourdonnement (búrdonmán), → znění v uších.

Bourec morušový (Bombyx mori), zavalitý bělavý motýl ze skupiny přástevníků (Bombycidae — hřebínkovitá tykadla); jeho housenky, které se z jara líhnou z malých modrošedých vajíček, živí se listím moruše; kukla opředena je zámotkem ze souvislých, dlouhých a jemných vláken, z nichž upravuje se hedvábí. Původně pěstován byl b. v Číně, teprve od 15. století také v Evropě. Zde jmenovitě Italie, Francie a Špan. produkují nejvíce surového hedvábí. V poslední době uplatňuje se toto odvětví hospodářské také v Bulharsku, Jugoslavii, Rumunsku, Maďarsku a Československu. Bližší údaje o hedvábnictví v ČSR. a zevrubný návod k chovu nalezneme v knize Ing. Fr. Ondrák: Hedvábnictví v praxi; vydáno nákladem Hedváb. ústavu v Hradci Králové r. 1928 (se 111 obr. v textu a 167 str.).

Bourrettový průmysl, odvětví prům. hedvábnického (od 1855), zužitkující hedv. odpadky (bourette).

Bourg (fr. městečko), jméno četných míst ve Francii. Nejd.: 1. B. d'Oisans, Le, → Oisans. — 2. B-en-Bresse, hl. město dep. Alin, as 20.000 ob., v kraji Bresse, železn. uzel; od 12. stol. patřil k Savojsku, od 1601 ke Francii (→ Bresse). — 3. B.-Saint-Maurice, městečko v dep. Savoyen, arr. Moutiers, as 3000 ob., 870 m n. m.

Bourgeois (buržoa), měšťák.

Bourgeois Auguste, dramatik, → Anicet-Bourgeois.

Bourgeois Emile (* 1857), fr. historik, prof. na Sorbonně, napsal: Sur les lois et la méthode de l'histoire (1890), Manuel histor. de polit. étrangère (1893-8), Les origines et la responsabilité de la gr. guerre (1923) a j.

Bourgeois Léon Victor Auguste (* 1851), franc. státník a filosof, 1889—90 ministr vnitra, (1890—02 školství, 1892—3 spravedlnosti, 1895—6 ministerský předseda 1898 ministr školství, 1906 ministr zahraničí, 1912—13 sociální péče, 1921 president senátu. 1920 byl poctěn Nobelovou cenou míru. Napsal: Solidarité (1894); La politique de la prévoyance sociale (1914 až 1919), L'Oeuvre de la Société des nations (1923). Překl. Solidarita (Uhlíř).

Bourgeoisie (fr.), měšťáctvo, zvl. bohaté velkoměšťáctvo na rozdíl od peuple, lidu, velké massy nemajetných; socialisty používáno jako protiva ☞ proletariátu. Lit.: Sombart: Der Bourgeois (n. vyd. 1923).

Bourges Elémir (* 1852, † 1925), fr. spisovatel, od 1907 předseda Akademie Goncourt v Paříži; napsal několik stylově vynikajících románů: Le crépuscule de dieux (1884), L'enfant qui revient (1905) a j. Zbásnil prosou pověst o Prometheu (La nef, 1906). Jeho choť je roz. Češka (Braunerová).

Bourges, hl. město středofr. dep. Cher, as 46.000 ob., na ř. Yèvre a průplavu Berry, železn. uzel, četné nádherné středov. stavby (katedrála St.-Etienne, vyst. 1190—1324), zbytky řím. a středov. hradeb. Výroba sukna, nožířství atd. obchod s obilím, konopím, dřívím a vínem; voj. arsenál, slévárna děl a pod. — B., staré Avaricum, bylo dobyto 52 př. Kr. Césarem, za středov. hl. město kraje Berry. Koncil v B. (1438) hájil volnost galikánské církve proti papeži.

Bourget (burže) Paul (* 1852), franc. básník a romanopisec, od 1895 člen Akademie. Ve svých básních pokouší se najíti psychologické základy dnešní společnosti. Podobně postupuje ve svých románech, které vynikají psychologickou kresbou osob. Jejich tendence jest antimodernistická a protinaturalistická. B. hlásá, že jediným podkladem, na kterém se moderní společnost zdárně může vyvinouti, jest oblast katolického dogmatu a mravouky. Hl. díla: Básně: La Vie inquiéte, Les Aveux; romány: Le disciple, L'Etape, André Cornélis, Le Démon de Midi, Le Sens de la Mort; dramata: Un divorce, Le Tribun a L'Émigre; studie: Essais de psychologie contemporaine, Etudes et portraits, Pages de critique et de doctrine. Překlady: Některé básně zčeštil Jaroslav Vrchlický. André Cornélis (Štěpánek) 1921. Etapa (Odvalil) 1923. Fysiologie moderní lásky (Jiroušek). Milosrdenství ženy (Guth) 1907. Modrá vévodkyně (Spurný), Poutnice (Kolman) 1908, Rozvod (Linhart). Smysl smrti (Suchý) 1919. Steeple-Chasse (z Čenkova) 1895. Studie ze současné psychologie (Mauer) 1903. Tři malé dívky (Fučík) 1901 a 1925. V poutech (Hladký) 1924. Z velkého světa (Guth). Žák (z Čenkova) 1898. Žák (Koschin) 1920.

Bourget, Lac du, jezero ve fr.. dep. Savoyen, 231 m n. m., hl. až 145 m, 44.5 km², jedno z nejkrásnějších alpských jezer, s odtokem do Rhôny.

Bourget, Le, ves s.-v. od Paříže, as 6200 ob., známá z obléhání Paříže v r. 1870.

Bourgogne (burgoň), franc. jméno Burgundska.

Bourguignons, polit. strana ve Francii za nepokojů 1410—34, která vystoupila proti straně orleánské a armagnaků a dostala jméno podle svých vůdců, vévodů burgundských, Jana Nepomuckého a Filipa Dobrého; její oporou byla severofr. města.

Bournemouth, město a hrabství na pobřeží hampshirském (Anglie), as 81.500 ob.

Bourney Charles (1726—1814), angl. hudeb. historik, známý svým dílem General history of music from the earliest ages to the present period (1789).

Bourrienne Louis Antoine de (1769—1834), tajemník Napoleona I., spolužák Napol. na vál. škole v Brienne, 1797 až 1802 jeho os. tajemník; od 1810 pracoval pro Bourbony; 1814 polic. prefekt paříž., 1815 stát. min.; potíral ve sněmovně liberální stát. zřízení a skončil šílenstvím. Napsal Mémoires sur Napoléon (1829 až 1830, 10 sv.), jež nejsou však směrodatné.

Bourse, váček na peníze; ☞ bursa.

Bouře, přírodní zjev, vznikající vybíjením atmosférické elektřiny, vyskytující se většinou v horkých oblastech, u nás v létě. Na severu jest b. neznámá. Blesk jest 10—15 km dlouhá elektrická jiskra, kterou se vybíjí mrak s mrakem, nebo mrak se zemí. Doba jeho trvá 0.001 vteřiny; po sobě zanechává ozon. Rozlišujeme obvykle b. klikatý a kulovitý, který je častý v tropech. Blesk provází zahřmění, slyšitelné na vzdálenost až 24 km. Mimo to existuje bouře tepelná, vznikající na rozhraní chladných a horkých vzdušných vrstev. Takováto bouře může vzniknouti v každém ročním období.

Bouře svatodušní, ☞ svatodušní bouře.

Bous Julius (20. VII. 1878 v Nepolisech u Chlumce nad Cidl.), malíř krajinář. Žák uměl. průmysl. školy v Praze prof. E. K. Lišky, spec. školy prof. K. V.

Maška. Hlavním jeho dílem je cyklus Jižní Čechy. Je profesorem reálky v Čes. Budějovicích.

Bousifet rytíř z Moricourtu Eduard (1789—1839), učitel řečí v Praze.

Bousov, 1. Dolní, m. v Čechách, pol. o. Jičín, 2100 ob. Cukrovar a řemeslné výrobky. — 2. Horní, ves tamže, 600 ob.

Boussingault Jean Baptiste (1802—87), fr. chemik a agronom, prof. v Lyonu a v Paříži, studoval výživu rostlin. Jeho hl. dílo: Agronomie, chimie agricole et physiologie (2. vyd. 1860).

Boušek Kašpar Jan (1757—1829), čes. premonstrát, knihovník lobkovický v Roudnici. Psal literárně-historická pojednání.

Boušek Rafael Maria, PhDr. (20. VI. 1892 v Táboře), prof. st. reál. v Táboře; napsal řadu odb. článků do čas. Příroda. Jeho nové zool. anatomické tabulky nástěnné jsou zavedeny pro čes. střed. školy.

Boušek Václav Josef Klement (* 9. IX. 1864 v Přehořově), říd. uč., malíř samouk a spisov. Sp.: Ve stopách vol. kreslení (1904), Z čes. hradů, krajin a zámků (1904—10), Jan Žižka z Trocnova (1924),

Boušek Vladimír (* 1890), malíř-portrétista; s počátku působil jako profesor kreslení na stř. školách, později věnoval se úplně uměleckému tvoření a to malbě podobizen.

Bouška Sigismund L. (* 1867 v Příbrami), kapitulár ř. benedikt. a spisov. Byl farářem v Bezděkově u Police n. M. a v Orlové ve Slezsku. Jeho literár. práce je obsáhlá. Napsal básně: Pietas (1897), Duše v přírodě (1904), Epic. báseň Dismas (1894), Legenda o sv. Krištofu. Četné překlady z cizích lit. Je zakladatelem Katol. Moderny. Nyní žije v klášt. broumovském.

Boutet Henri (1851—1919), fr. malíř a kreslíř, žák Cabanelův a Carola Durana, znám svými obrazy z Orientu; líčil rád pařížský život. Lit.: Maillard: H. B. (1895).

Boutique (fr.), bouda, krámek, malý výčep.

Bouton (franc.), knoflík, brillantová náušnice s velkými kameny, zasazenými do obruby, nejčastěji platinové, bez podkladu.

Boutonnière (fr., knofl. dírka), vnější rozříznutí močové trubice při chorobě močové.

Boutroux Emile (1845—1921), fr. filosof, žák Lachelierův. Uváděl tvůrčí duševní „čin" za základ vesmíru.

Bouvardia longiflora.

Bouvardia, Salisbury, rod čeledi Rubiaceae, drobné keříčky, rostoucí asi ve 30 druzích ve Stř. Americe; mnohé pěstují se v zahradách a v květináčích.

Bouvetovy ostrovy v Jižním moři na 54° 26′ j. š. a na 3° 24′ v. d.; objeveny Francouzem Bouvetem, později marně hledány, až teprve expedice r. 1898—99 stanovila jejich polohu. Jsou původu sopečného a ledem úplně pokryty.

Bouvie Alexius (nar. z Lyonu), franc. herec v Praze 1770.

Bouvines (buvin), vesnice ve franc. dep. Nord, jihových. od Lille. — Zde zvítězil Filip II. August franc. 27. VII. 1214 nad Angl., Flandry a něm. cís. Ottou IV., čímž Francie dosáhla prvního místa v Evropě.

Bouzek Josef (* 1880 v Měcholupech u Klatov), Msgre, kanovník kol. kapit. vyšehradské. V r. 1918—1923 vicerektorem české koleje v Římě.

Bovec (něm. Flitsch, it. Plezzo), městys na hor. Soči; s.-z. odtud horská soutěska (Flitscher Klause), hájená pevnůstkou. 1809 hájili se tu Rak. proti Franc. 1915 zmocnili se soutěsky It., 24. října 1917 (12. sočská bitva) podařilo se tu rak. armádní skupině gen. Krause jediným útokem zmocniti se soutěsky a proraziti it. posice; ⟶ Kobarid.

Bovidae (Cavicornia, dutorozí), sudokopytníci přežvýkaví (Ruminantia); velcí ssavci, vyznačující se složitým žaludkem (bachor, čepec, kniha, slez), čtyřmi prsty s kopyty, z nichž pouze dva prostřední se dotýkají země (postranní visí nad nimi, t. zv. pašpárky), chrupem podle vzorce $\frac{0}{8}\,\frac{0}{1}\,\frac{3}{3}\,\frac{3}{3}$ a dutými rohy vyvinutými u samce i samice. Patří sem silně stavěný, těžkopádný skot domácí, pocházející snad od vyhynulých turů (Bos primigenius a B. brachyceros), hrbatý zebu indický (B. indicus), buvolové různých druhů, zubr evropský (Bison europaeus) dnes téměř vyhynulý, bison americký (B. americanus) z prérií Sev. Ameriky a mnoho druhů fosilních. Dále řadí se sem štíhlejší skupina koz a ovcí (koza a ovce domácí, muflon, koza bezoarová, kozorožec atd.). Vyznačují se většinou rohy vinutými; jsou to formy horské. Velmi štíhlého těla jsou antilopy, zvířata volných stepí afrických a asijských. V Evropě žijí jen 2 zástupci, a to: horský kamzík a stepní sajka tatarská, zná-

má v dřívějších dobách z nižin ruských, dnes omezená vlastně jen na povolžské kraje. Z afr. nejznámější je podivný pakůň, ušlechtilá gazela a mnoho druhů sajek. Také v Americe žije jeden příslušník antilopí skupiny a to Antilocapra americana, vidloroh, který své rozvětvené rohy každoročně svrhuje (jako naši jeleni). Bovidae poskytují člověku své chutné maso, tuk, mléko, kůže, vlnu a v podobě skotu, buvola, kozy a ovce jsou nejstaršími zkrocenými zvířaty v hospodářství.

Bovovakcinace, očkování dobytka bacily tuberkulosy.

Bow, londýnská čtvrť se 60.000 obyv.

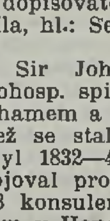
Bowell, Sir Mackenzie (1823—1917), kanadský státník. Byl několikráte ministrem ve vládách konservativních; roku 1896—1906 vůdce konservat. oposice v senátě kanadském.

Bowle (angl. bowl, vysl. ból), mísovitá nádoba na punč a podob. nápoje. Také sám nápoj z vína, cukru, ovoce, obzvlášť jahod, ananasu, broskví, mařinky nebo z esencí.

Bowles Thomas Gibson (1841—1921), angl. žurnalista a poslanec. Bojoval slovem i písmem pro rozšíření britské státní moci. Redaktor a paříž. dopisovatel Morning Postu. Četná odb. díla, hl.: Sea Law and Sea Power (1910).

Bowring (vysl. bauring), Sir John (* 1792), angl. státník, národohosp. spis. a cestovatel, založil s J. Benthamem a j. 1824 Westminster Review, jež se stala nejvliv. orgánem liberálů. Byl 1832—49 členem dol. sněmovny a bojoval proti obilním zákonům. Roku 1843 konsulem v Kantoně. R. 1854 guvernérem v Hongkongu a vrchním dozorcem na anglický obchod v Číně. Pro bombardování Kantonu v říjnu 1856, jež nařídil bez předchozího vyhlášení války, byl pak odvolán. Po jeho smrti vyšly: A memorial volume of sacred poetry with a memoir of the author (1874), Autobiographical recollections (1877). Vydal také angl. Rukopis Králodvorský (1893).

Box (pěstní zápas, rohování), pravidelný zápas úderu a úhozu pěstí, prostředek sebeobrany, pěstován též jako sport, s použitím boxerských rukavic z jemných kůzlečích kůžek, horní strana vycpána žíněmi. B. byl horlivě prováděn již starými Řeky. Po úpadku řeckého sportu jest zmínka o boxu teprve v 9. století v Anglii pod novým jménem b. (buc = úder). V 19. stol. vyvinul se z toho profesionální a amatérský box. Z Anglie rozšířil se box po všech zemích anglického jazyka; také Francie zaujala počátkem 20. stol. v tomto oboru význačné místo. V ČSR. dosáhl b. po světové válce velkého rozšíření a jest nyní soustředěn v Č. Unii boxerů amat. a Č. Unii boxerů prof. Lit.: Jahelka Joe.

Boxerská rukavice.

Box (angl. „krabice"), kryt n. přepažení ve stáji, v němž se kůň volně pohybuje. — V restauracích a kavárnách se tří stran ohrazený stůl, k němuž je přístup pouze jednou, do místnosti volnou stranou.

Box calf (boxkaf, angl.) chromovaná telecí kůže, z které se dělají míče a kopačky.

Boxerové, evropské jméno čínského národního sdružení Ta-chuan, kteří 1900 zorganisovali protievropské bouře. ⚲ Čína: Dějiny.

Boxerský míč, kožený míč, jenž jest připevněn na podstavci na stěně a slouží ke cvičení jistoty a síly úderů. V Anglii jmenuje se punchingball. — Kromě toho používá boxer ještě pískového pytle a míče připevněného jedním provazem na strop a druhým k podlaze.

Boy, nejhrubší flanel.

Boy (angl., boj), hoch, pak i sluha.

Boyaca, departement v rep. Columbia, 43.000 km², 600.000 ob. Hl. m. Tunja. Kraj je bohat na rudní ložiska.

Boyce William (1710—1779), angl. hud. skladatel a varhaník různých kostelů londýnských. Z jeho skladeb vydáno souborně: Cathedral music (1760—78, 3 díly), kostelní komposice 17. a 18. stol. Složil také četné sonáty, oratoria, symfonie atd.

Boycott James († 1897 ve Flextonu), angl. kapitán. Jako správce statků hrab. Erne v irském hrabství Mayo byl pro svoji přísnost a bezohlednost pachtýři tak nenáviděn, že lid jej dal přímo do klatby; nikdo pro něho nepracoval, nikdo mu nic neprodal, ani od něho nekoupil. B. musel se odstěhovati. Od té doby výraz „boycotting", po prvé v jednom dublinském časopisu použitý (1880), stal se populárním nejdříve v Anglii, pak časem všeobecně.

Boykot, bojovný prostředek dělníků proti podnikatelům. Zboží těmito vyráběné nebo prodávané je boykotem dáno do klatby a vyloučeno z hospodář. obchodu; také nesmí se u dotčených podnikatelů přijmouti žádné zaměstnání, aby se učinili povolnějšími vůči požadavkům dělníků. B. jest podle toho většinou průvodním zjevem při výlukách a stávkách a vztahuje se zpravidla na předměty hromadného odbytu (b. berlínského piva r. 1894). B. užívá se také v hosp. boji

mezi jednotl. státy, na př. b. českého zboží v Maďarsku; také často se stal prostředkem v boji o politickou moc.

Boyé Edward, současný polský překladatel a kritik literární, informující o ruchu literárním v Italii a ve Španělsku. Přeložil z italštiny Boccaccia, Aretina, Machiavelliho, Marinettiho, ze španělštiny M. de Unanumo a Pio Barrolu.

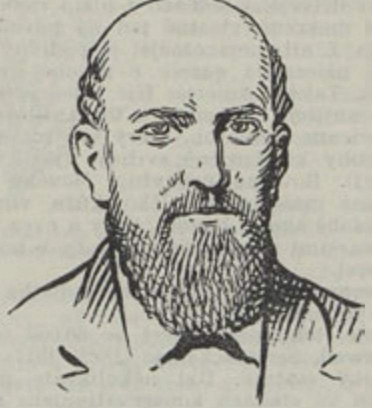
Boyer Paul Jean Marie (* 1864), franc. slavista, prof. ruštiny v Paříži. Vydává Revue des études slaves (od 1921).

Boyle (bojl) Robert (1627—1691), angl. chemik a fysik, zabýval se filos. a nábož. studiemi, později chem. a fys. pracemi. Jeho nejdůl. objev vyslovuje zákon ↘ B.-Mariotteův. V chemii bojoval proti starému učení čtyř základních látek a postavil na jejich místo látky, jež nelze dále rozložit. Sebraná díla: Opera varia (1677 neúpl.) vyd. od Shawa (1772).

Boyle-Mariotteův zákon (bojl-), fysický zákon, který praví, že při dané teplotě prostorový obsah plynu jest v obráceném poměru ke tlaku; ↘ plyny.

Boylesve (bualév) René (vl. René Tardiveau) (* 14. IV. 1867 v La Haye-Descartes, Touraine), fr. spis., pojednává ve svých románech o životě v malém městě z konservat. stanoviska. Sp.: Le médecin des dames de Néans (1896), Mademoiselle Cloque (1899), La leçon d'amour dans un parc (1902), L'enfant à la balustrade (1904), Madelaine, jeune femme (1912), Nymphes dansant avec les satyres (1920). — Do češtiny přeloženy: Má láska (J. Marek, 1920); Botticelli maluje dobrodružství Nastagia degli Onesti v domě Pucciově ve Florencii (F. Krčma, 1921); Elisa (R. Pochová, 1922); Zobání (F. Jelínek, 1926); Jednoho večera jsem po vás toužil (A. Řežábek, 1926); Poučení o lásce (L. Faltová, 1928); Chlapec na terase (J. Poch, 1928).

Bozděch Emanuel (* 21. VII. 1841, † 10. X. 1889), dram. autor, žurnalista, dramaturg. Je zakladatelem moder. čes. dramatu, budovaného původně podle franc. vzorů. Napsal Omyly srdce (neuveř.), Z doby kotillonů (1867), komedie; Baron Goertz (1868), tragedie; Zkouška státníkova (1874) a Světa pán v županu jsou psány v duchu Scribových veseloher. Vedle Dobrodruhů (1885), jež censura nepropustila, nalezeny byly, po básníkově záhadném zmizení z Prahy, veselohry: Spoutaní, Náramek, Generál bez vojska. Jeho novely, vyd. 1877, byly znovu přetištěny 1914. O díle jeho psal podrobněji Jar. Vrchlický, J. Kamper, Ot. Fischer a J. Löwenbach.

Em. Bozděch.

Bozeman Nathan (1825—1900), známý newyorský lékař ženských chorob, původce četných operat. zlepšení a nových způsobů léčení.

Boznańska Olga (* 1865), polská malířka. Maluje hlavně portréty. Jest členkou mnoha spolků uměleckých. Od r. 1898 žije v Paříži. Díla její jsou nejvíce v soukromých sbírkách, též v Muzeum Narodowem v Krakowie a ve Musée du Luxembourg v Paříži.

Božan Jan Josef († 1719), farář v Chroustovicích, sbíral písně a sestavil je v katol. zpěvník, Slavíček rajský, na stromě života slávu tvůrci svému prozpěvující, vyd. tisk. hrabě Fr. Špork 1719 v Hradci Králové. Sbírka známá pod jm. Kancionál Šporkovský.

Božanović Miloš (1866—1912), vyn. srbský generál, absolvent inž. voj. akademie v Bělehradě. Byl profesorem na srbské voj. akademii a několikráte min. vojenství. Za světové války velel užické divisi. Uveřejnil několik prací z oboru fortifikačního.

Božec, zaklínač, kouzelný lékař.

Božek Josef (1782—1835) č. mechanik, který v r. 1817 na Vltavě u cís. mlýna konal pokusy s parní lodičkou. Dvě léta předtím zkonstruoval a veřejně předváděl svůj parní vůz (podobný automobilu), první to parovůz na pevnině. K nezvyklému divadlu na vodě sešlo se hojně obecenstva, čehož někdo využil a odcizil vybrané peníze (vstupné). To popudilo Božka tak, že své dílo zničil. († 1835.)

Božena, 1. ženské jméno, zčeštěné Theona. — 2. choť knížete Oldřicha a podle Kosmy dcera perúckého zemana. Kníže ji uviděl na honu a pro její krásu pojal ji za choť. Porodila mu dva syny: Břetislava a Vratislava. Pohřbena byla ve Staré Boleslavi.

Božetěch, opat benediktinského kláštera na Sázavě v l. 1090—96. Má vynikající místo v dějinách českého umění. Letopisec sázavského kláštera z XII. století napsal o něm, že „uměl velmi krásně malovati, a znal se výborně v řezání neb rytí ze dřeva i z kamene a soustruhování z kosti". Týž vypravuje, že vyřezal Ukřižovaného v lidské velikosti a do Říma donesl. Byl nucen tak učiniti z nařízení biskupova za to, že se odvážil při slavnosti dáti králi Vratislavovi korunu na hlavu. Zásluhou Božetěchovou byl přestavěn a rozšířen chrám P. Marie klášt. sázavského. Poněvadž pěstoval liturgii slovanskou, znepřátelil si vyšší duchovenstvo a po smrti svého příznivce kr. Vratislava byl s ostatními mnichy vypuzen ze země za Břetislava II. r. 1096.

Božibyt (Ambrosia artemisiaefolia), zdivočelá složnokvětá rostlina, amerického původu.

Božić Josip Dobroslav (1860—1900), bos. spisovatel, františkán, věnoval se hlav. otázkám bos. zemědělství a uveřejnil z tohoto oboru několik spisů (Bos.-herc. agrarno pitanje — 1886). Na radu Strossmayerovu odejel r. 1894 do Sev. Ameriky a usadil se v Pittsburgu, kdež založil chorv. tiskárnu a organis. tamní Chorvaty.

Božič Janez (1829—1884), slovinský novinář, překladatel antických klasiků.

Boží Dar (něm. Gottesgab), m. v Č., polit. a soud. o. Jáchymov, 1.072 ob. něm. Nejvýše položené m. v Č. na pláni v Rudohoří 1.028 m. R. 1546 připojen k Č. od Saska. Domácí krajkářství a pletárny. Tkalcovna, tov. krajek, prádla, kartonáží. Krajkařská škola.

Boží dřevec (Artemisia abrotanum), brotan, druh pelyňku. Silně voní.

Boží hrob, prý hrob Krista v Jerusalemě, po objevení Helenou (nalezení kříže) církví prohlášen za Boží hrob a navštěvován jako poutní místo.

Boží mír (lat. pax dei, Treuga dei, franc. Trève de dieu), v středov. zápověď nepřátelství o vigiliích velk. svátků, církevních a nabádání k duchov. rozjímáním, přijata 1179 do práva kanonického. Nedodržení jeho po třetím napomenutí bylo trestáno exkomunikací, pokutami i konfiskací jmění. — V Čsl. rep. zaveden též t. zv. b. m. o velikonočním týdnu, který týká se zastavení politického nepřátelství pro tuto dobu.

Boží soud (ordalie), ve středověkém právu prostředek, který měl prokázati nevinu, když veškeré jiné důkazy selhaly, neboť se věřilo, že Bůh zabrání bezpráví. Obžalovaný musil buď projíti ohněm bez úhony, nebo dáti ruku do vřelé vody a neopařiti se, podržeti v ruce rozpálený kov a pod. U nás je zrušil Karel IV. Církev dlouho s nimi bojovala, neboť viděla v nich braní Božího jména nadarmo.

Božího Těla kaple (v Praze), stála na býv. Dobytčím trhu (nyní Karlovo nám.) mezi kostelem sv. Ignáce a českou technikou, blíže ke kostelu. Za Karla IV. zde vystavěna byla nejprve pouze dřevěná a později kamenná věž, z níž se ukazovaly ročně (v pátek po neděli průvodní po velkonoci) v „den svátostí" svaté ostatky a říšské klenoty, přivážené sem z Karlštejna. Kostel sám byl založen Karlem IV. Náklad na něj uhradilo „Bratrstvo Božího Těla se znamením obruče s kladivem uprostřed vysucím". Chrám byl dokončen r. 1393, byl gotický s kupolí a štíhlou věžkou; kolem něho byl malý hřbitov. Od počátku bouří husitských 1419 nekonala se tu slavnost ukazování svátostí až do dubna 1437, což bylo naposledy. Tehdy zde bylo slavnostně prohlášeno, že Čechům byly povoleny známé artikule, stvrzené sborem Basilejským, zvláště, že přijímající pod obojí jsou pravými křesťany a syny církve. Toto prohlášení bylo později vryto na desky kamenné, jež zazděny byly zvenčí kostela proti ul. Ječné. 1784 kostel jako „zbytečný" byl zrušen a prodán magistrátnímu radovi rytíři z Eisensteinu za 902 zl., který jej vandalsky dal zbourati. Ze všeho zůstaly jen desky kompaktátní, které daroval purkmistru Ondřeji Steinerovi a ten je věnoval Učené společnosti. Jsou zachovány v Národním museu v Praze.

Božinov Plesinger Miroslav (* 1883 v Lobkovicích n. Lab.), mimoř. vyslanec a zplnomocněný ministr v Kodani. Po absolvování technických studií konal praksi inženýr. jednak doma, jednak v cizině. V červnu 1915 vyslán byl členy Maffie dr. Benešem a dr. Rašínem s důl. poselstvím k prof. Masarykovi do Ženevy, kde již zůstal a pracoval v zahr. revol. organ. R. 1916 jmenován byl ofic. zástupcem Čsl. Nár. rady pro Švýcary se sídlem v Ženevě. V lednu 1919 ustanoven prvním sekretářem čsl. delegace na mírové konf. V červnu téhož roku jako delegát čsl. vlády do Holandska, v listop. 1919 chargé d'affaires v Haagu; r. 1920 odešel v dipl. poslání do Dánska, kdež v srpnu téhož roku jmenován vysl. a zplnomoc. ministrem v Kodani.

Božović Gligorje (* 1880, Kolašin v Sandžaku), srbský spisovatel a poslanec. Vyn. člen nár. srbské organis. ve starém Srbsku za tur. vlády a buditel lidu. Autor četných článků, ve kterých burcoval nár. uvědomění srbského lidu pod jařmem tureckým. Od r. 1925 po-

slancem srbské skupštiny a inspektor min. soc. péče v Bělehradě.

Br, chemická značka 1 atomu bromu. — Lidově projev nechuti.

Brabançonne (franc., vysl. brabãsõ), La, belg. píseň revoluce a svobody ze září 1830, složil ji bruselský herec Dechet (1801—30) a zhudebnil Fr. van Campenhout (1779—1848).

Brabancový olej, lidový název pro ↘ olivový olej.

Brabant, krajina uprostřed holandsko-belgické nížiny, kdysi německé vévodství. Dělí se na: 1. Holandský Brabant, velmi úrodný, s pokročilým chovem dobytka, 5090 km² a 750.000 ob. Hl. m. Hertongenbosch. — 2. Belgický Brabant, 3283 km² a 1,522.430 ob. (1921). Hl. m. Brusel. — 3. Provincie Antverpy, 282 km² a 1 mil. ob. ↘ Belgie, Holandsko. — Za dob Cesarových byl Brabant obydlen germánsko-keltskými kmeny. V V. století byl připojen k říši francké, 870 k Lotrinsku. Ve svazku německé říše tvořil samostatnou župu. Jindřich V. propůjčil ji 1106 Gottfriedu, jehož potomci vládli v B. do 1355 jako vévodové. Pak připadl B. Luxemburkům. 1430 připadl Filipu Dobrotivému a od té doby sdílí dějiny Nizozemska, s kterým 1477 dostal se pod panství Habsburské. Za holandských bojů za svobodu byla severní jeho část připojena k Nizozemí. Jižní část zůstala španělská do 1714, kdy stala se provincií rakouskou, 1794 francouzskou, 1815 holandskou, až konečně 1830 utvořila hl. provincii Belgie.

Brabantes, druh belgického plátna.

Brabantský lev, zlatý lev v belg. znaku, vzpřímený, jednoocasý, nekorunovaný.

Brabantština, nářečí holandštiny.

Brabec Adolf (1875—1928), autor povídek, nejčastěji s náměty z krajů národnostně exponovaných, vydal i lyrické cykly Dávné dumy, Jarní violy, Svadlé dvěty, Listí padá, Květy samot a r. 1906 německy psaný inform. spisek Grundriß der čechischen Literatur.

Brabec Jaroslav, JUDr. (1869—1930), advokát v Karlíně. Zúčastnil se záhy polit. činnosti ve straně staročeské a byl 1910—1919 starostou karlínským. Po převratu vstoupil do strany nár. dem. a vyslán touto stranou do rev. N. S. a později zvolen poslancem a senátorem. Zastupoval ČSR. na četných mezin. konferencích.

Brabec Martin Karel, uvědomělý praž. měšťan, zámožný obchodník dřívím. Účastnil se hnutí r. 1848, přítel studentstva, člen Svatováclav. výboru ↘, prvé deputace do Vídně, spolku Svornosti, velitel barikád na Františku za svatoduš. bouří ↘, pročež byl žádán Windischgrätzem jako rukojmí. Zatčen a vyšetřován, ale amnestován. V r. 1849 plukovníkem Národní gardy. — Lit.: A. Bajerová: Svatodušní bouře v Praze r. 1848 (1920); K. Kazbunda: Čes. hnutí r. 1848 (1929).

Brábek František (* 1848 v Branovicích u Týna n. Vlt., † 1926), lektor university Karlovy. Překládal z maďarštiny básně Petöfiho, hrdin. epopeji Arányovu Budhova smrt.

Braça (vysl. brasa), portug. délková míra (také v Brasilii) = 2·2 m.

Bracelet (brasle), náramek.

Bracciolini (vysl. —čo—) Francesco (1566—1645), ital. básník. Nejslav. básní z jeho četných děl jest parodie Lo scherno degli Dei (z části 1618, úpln. 1626), satira proti používání mytologie. Lit.: Barbi, Notizia (1897).

Bracco Roberto (* 18. září 1861), ital. spisovatel, význačný žijící divadelní spisovatel italský, známý svým Infedele a Il frutto acerbo (1905), (Nezralé ovoce), psal výborně novely. Př.: Masky (J. Borecký 1901), Pravá láska (K. Mašek), Žena a jiné novely (H. Hackenschmied 1912).

Bracquemond Felix (Joseph August), (1832—1914), franc. malíř a grafik. Vytvořil přes 1000 leptů, z části kopií Rubense, Holbeina, Delacroixe a j., přečetná díla keramická, emailová, vazby knih a knižní ilustrace. Byl i literárně činný. Napsal: Du desin et de la couleur (1885); Etude sur la gravure sur bois et la lithographie (1897).

Brač: 1. kytarovitý nástroj o 4 strunách, užívaný v tamburašských orchestrech; 2. ↘ viola; 3. ostrov jižně od Splitu, krasové formace. 340 km², 30.000 ob. Velmi úrodný na olivy, mandle, víno. Hl. m. Supetar. Náleží k Jugoslavii.

Brada, nejnižší část obličeje, důležitá v měření typolog., antropolog. a fysiognomickém.

Brada Jan, slovenský stavitel, žijící kol r. 1663 a spolupracovník Balt. Rainera. Stavěli společně evang. kostel košický.

Bradáč, kamenná hlava vousatého muže; spatříme ji s prvního oblouku Karlova mostu vpravo ve zdi při Křižovnickém náměstí v Praze. Podle mínění prof. Velflíka prý představuje stavitele mostu Jitčina, jenž prý se takto zvěčnil. Bylo však zvykem zasazovati takové výzdoby i jinde i na mostech, jako jest tomu na mostech drážďanském a řezenském. Podle hlavy té se označovala výška vody v řece: jakmile se dotkne voda spodní části vousů, již Vltava z břehů vystoupí a je nejvyšší čas, aby se lidé

z pobřežních domů vystěhovali. Dosáhne-li voda úst Bradáčových, rozlévá se již do ulic staroměstských, a zatopí-li konečně i jeho pleš, mohou se lidé i na Staroměstském náměstí převážeti po loďkách. Ovšem nyní po asanaci tomu více tak není, ale při každé dřívější povodni v kronikách se mluví o Bradáčovi. Když se r. 1847 Křižovnické nám. rovnalo, i Bradáč se dostal na místo nynější. Dříve býval, jak v knize W. F. Welleba Die berühmte Prager Brücke na rytině č. 3 je dobře viděti, na oblouku mostu Jitčina.

Bradáč Bohumil (* 1881), č. politik strany republik. Po absolv. hospodářské školy věnoval se rolnickému povolání. Od r. 1911 poslanec říšské rady rak. Po převratě zvolen do Nár. shromáždění. V prosinci 1929 jmenován ministrem zemědělství.

Bradáč Jan S. (* 1889 v Myjavě), ev. farář ve Whiting In. (USA.). Předseda slov. evang synody severo-amer. Vzácný vlastenec a předák amer. Slováků.

Bradáč Bohumil (* 1881), č. politik. Po absolv. hospodářské školy věnoval se rolnickému povolání. Od r. 1911 poslanec říšské rady rak. Po převratě zvolen do Nár. shromáždění; náleží k republikánské straně. V prosinci 1929 jmenován ministrem zemědělství.

Bradáč Ludvík (* 25. ledna 1885 v Orahovicích v Jugoslavii), umělecký knihař v Praze. Knihařství vyučil se v Praze a zdokonalil se v Düsseldorfu na škole Adamově a v Paříži. Od r. 1908 usiloval ve vlastní dílně o obnovu řemeslně řádné a umělecky provedené rukodílné vazby, řízené studiem starých vazeb a smyslem pro styl. Stal se představitelem moderního českého knihařství, jenž odbornými spisy, jako prof. na st. grafické škole i praksí v dílně vyučil řadu zdatných knihařů. Stal se též bibliofilským nakladatelem; založil časopis Knihomil, přezvaný potom na Knihomol. Napsal Knihvazačství (1912), Úprava vazeb knižních (1911 a 1923), Sešit knihařových poznámek (1923), Mramorování (1927) a j. Mimo to odborné články v časopise Knihař, jejž řídil, v Archiv für Buchbinderei, v Ročence čsl. knihařů etc. Výstavu vazeb a edicí uspořádalo Um.-prům. museum r. 1919. Literatura: J. Krecar, Řemeslo a umění v knize (1927).

Bradáč-Nežárecký Josef (* 1883), čsl. popul. spis., tajemník YMCY v Praze. Autor spisků s cíli etickými na podkl. náb. Po převratu povolal k nám Armádu spásy, ale záhy se rozešel s jejím ústředím, založiv Boží bojovníky; vyd. Naše vítězství a rediguje Čistý vzduch, orgán Ligy nekuřáků v ČSR. Pokusil se i v dramatě a povídce. Spisy: Základy života a smrti (1907), W. Booth (1914), Znovuzrození (1917), K nábož. svobodě (1919), Prapor spásy (1921), Úvahy křesťanského komunisty (1924), Luhačovická pohádka (1927), Nedokončená revoluce (1928). Jeho akcí byly soustředěny v republice spolky, bojující proti kouření tabáku, v Ligu nekuřáků, zal. 1925 v Praze.

Bradan, st. dubrovnický kov. talíř z r. 1725, s poprsím sv. Vlaha.

Bradatice, široká sekyra, používaná kdysi jako zbraň i jako nástroj ke stínání hlavy.

Bradavice, choroba kůže, vznikající zbytněním pletiva. Léčí se leptáním (kyselinou dusičnou dýmavou), operativně neb galvanickým proudem.

Bradavka, vyvýšená část nějakého orgánu. Na př. bradavky chuťové na jazyku, bradavky prsní.

Bradbury John Swanwick Sir (* 1872), r. 1917 a 1919 šéf britské delegace v reparační komisi.

Braddon Mary Elizabeth (1837—1915), angl. spisovatelka. Jejím prvním velkým úspěchem bylo dílo: Lady Audley's Secret (1862). Napsala mnoho povídek a novel, které byly také částečně přeloženy do češtiny (P. Chorušická, G. Dörfl, J. L. Ouštěcký). Nejznámější jsou: Aurora Floyd (1862), The Doctor's Wife (1864), Dead Sea Fruit (1868), The Green Curtain (1911). R. 1915 se provdala za spisovatele Johna Maxwella; jest matkou novelisty W. B. Maxwella.

Znak m. Bradfordu.

Bradford, 1. město a hrabství v sev. Anglii, 291.300 obyv. (1922), 14 km západně od Leedsu, železniční uzel, s domy vystavěnými většinou ze světlebarevných kamenných kvádrů a s četnými vilami, obklopenými zahradami; více než 50 kostelů, zvl. zmínky zasluhuje dále radnice, bursa (v benátském stylu) a j. Továrny na česanou přízi v Saltaire. Důležitý je bavln. a hedvábnický průmysl, barvířství a slévárny. — 2. město v severoamerickém státě Pennsylvania, 15.525 obyv. (1920), železniční uzel, s velkým naftovým průmyslem.

Brádka Adolf (1822—1898), jako stud. techniky účastnil se hnutí r. 1848. Člen prvé deputace do Vídně, za bouří svatodušních velitelem ozbrojených studentů v technice. Po kapitulaci Prahy uprchl. R. 1849 se účastnil s J. V. Fričem příprav ke květnovému spiknutí ⚲, zatčen a z trestu odveden k vojsku. Zůstal na vojně a dosáhl hodnosti plukovníka,

podpor. vždy nár. a humánní účely. Lit.: A. Bajerová: Svatodušní bouře v Praze 1848 (1920); K. Kazbunda: Čes. hnutí r. 1848 (1929).

Brádka Hanuš (1841—1875), budějovický kreslíř a fotograf. Od r. 1873 věnoval se výhradně malířství a přestěhoval se do Prahy, kde ilustroval „Humoristické Listy" a „Palečka".

Bradková Ludmila, rozená Pecenková (* 3. III. 1880 v Mladé Boleslavi), malířka, žákyně prof. Sob. Pinkasa a Karla Liebschera. Z popisné malby přešla k malbě expresionistické. Hlavní její práce: Zřícenina, V horách, Jedle, Podobizna hraběte P.

Bradla, 1. nářadí v tělocviku. Zavedli je němečtí turnéři (Jahn) počátkem 19. stol.: dvě paralelní břevna na kovových tyčích; — 2. hora na Slovensku nedaleko Vajnor, na které jest pohřben čsl. ministr generál Štefánik ⚲.

Bradlanka čili Bradlavka, řeka v Čechách, vlévá se do Radbuzy, 82 km

Bradlaugh Charles (brédla) (* 1833, † 1891), angl. politik; žil s počátku velmi nuzně, pak stal se spisovatelem, jmenovitě protinábož. směru, byl pak předsedou Ligy svobod. myslitelů a vůdcem reformních snah. Spisy: Political essays a Theological essays.

Bradley James (1692—1762), anglický astronom, r. 1742 byl ředitelem Greenwichské hvězdárny, objevil nutaci a aberaci světla a od r. 1750 konal tehdy nejpřesnější pozorování stálic. Rigaud uveřejnil jeho Miscellaneous works and Correspondence (1832).

Bradlo, geologický útvar obklopený cizími horninami, takže stopovati souvislost s jinými útvary téhož druhu jest velmi nesnadno.

Bradna Václav (* 1887), it. legionář; při rozvědce 39. pl. výzvědného 6. roty byl od Rakušanů zajat a 16. VI. 1918 se 14 soudruhy v Coneglianu popraven. Jeho ostatky byly slavnostně převezeny (24. IV. 1921) do Prahy.

Brádňan Ján (1853—1906), slov. učitel v Tisovci a spis.

Bradshaw John (1602—1659), anglický právní teoretik, předseda soudního dvoru, který odsoudil Karla I. k smrti, později president státní rady republiky a kancléř vévodství Lancasterského; protestoval 20. IV. 1653 proti rozpuštění parlamentu a státní rady Cromwellem; po Cromwellově smrti vstoupil opět do státní rady. Jeho mrtvola byla po restauraci vyhrabána, hlava sťata a pozůstatky zahrabány pod šibenicí.

Bradský Václav Theodor (* 10. VIII. 1833 v Rakovníku, † 17. I. 1881 t.), pěvec v král. dómu a učitel hudby v Berlíně. Od 1874 dvor. sklad. tamtéž. Složil čes. písně a sbory, něm. op. Jolanthu, Jarmilu 1879 a j.

Bradyfrasie (řecky), obtížné pronášení slov.

Bradykardie (řecky), zpomalení tepu při méně než 60 srdečních tepech za minutu (⚲ nemoci srdce). Rozlišuje se přirozená b., na př. po silném vzrušení srdce, nebo při šestinedělí, od chorobných forem. Dostavuje-li se b. u horeč. nemocí současně s poklesem horečky, jest to vždy příznivým znamením. Chorobná jest vždy při onemocnění mozku, některých nemocích žaludečních a srdeč. nervových poruchách. Zvl. případem je ⚲ Stokes-Adamova nemoc.

Bradylalie, obtížnost řeči.

Bradypepsie, těžkozáživnost, těžké zažívání.

Bradypus (řecky) lenochod.

Bradysurie, obtížné močení, řezavka.

Braekeleer Ferdinand de (1792—1883), belgický malíř. Maloval původně historické obrazy (Bombardování Antverp r. 1830), později genrové obrazy na způsob starých holandských mistrů.

Braekeleer Henri de (1840—1888), syn předešlého, genrový malíř, z nejvýznačnějších malířů novější belgické školy. Jeho práce vynikají jemným koloritem a výborným rozvržením světla.

Bráf Albín, JUDr. (* 27. II. 1851 v Třebíči, † 1. VII. 1912), čes. národohosp., prof. čes. obch. akad. v Praze, soukr. doc. na

JUDr. Albín Bráf.

technice a universitě, kde po rozdělení univ. na čes. a něm. (1882) prvním čes. prof. národohosp. Musil teprve vytvářeti čes. názvosloví. Dovedl u svých posluchačů vzbuditi lásku pro svůj předmět, takže se mu podařilo odchovati řadu nár.-hosp. pracovníků. Věd. činnost B. byla ovšem omezena jeho účastí na veř. životě, neboť vedle svého tchána Fr. L. Riegra byl předákem strany staročes. Byl poslancem zem. (1883—1895), příse-

Brassica.

1. Kapusta pupencová. 2. Zelí hlávkové bílé, 3. modré. 4. Kapusta mořská. 5. Zelí vlašské. 6. Karfiol. 7. Brukev. 8. Kapusta kadeřavá zelená. 9. Řepa vodnice. 10. Květ r. Brassica. 11. Kapusta obyčejná. 12. Kapusta kadeřavá modrá.

dícím zemského výboru (1887—1891), 1909 a 1911 rakouským min. orby. Měl význačnou účast na złož. Zemské banky, jeho dílem jest Zem. fond pojišťovací, má zásluhy o zvelebení čes. záložen a jejich ústřední sdružení. Na jeho podnět založ. z Hlávkova fondu r. 1906 Národohosp. ústav při Čes. akad. věd a umění, jehož členové — vybíraní z předáků čes. života hosp. — měli se starati o výchovu mladých talentů prům. i obch. Napsal řadu sp. národohosp. i z veř. života, zejm. samosprávy se týkajících. Jejich seznam, jakož i výběr význačnějších článků odb. spolu s oceněním díla B. vydali jeho žáci prof. Gruber a Horáček: A. B. Život a dílo, I.—V. sv. Též vyd. i B. přednášky z nár.-hosp. politiky a fin. vědy (1913—1914).

Braga, hlavní město portugalské provincie Entre Douro e Minho, 21.970 ob. (1920), 180 m n. m., v úrodné krajině, arcibiskupské sídlo, s římskými stav. památkami, velkým hradem, gotickým chrámem; má slévárny, koželužny a mlynářské podniky. Čtyři km na východ na srázném kopci je poutnický kostel Bom Jesus.

Braga Theophilo (* 1843 na Azorách), portugalský státník a spisovatel republikánského smýšlení, který po pádu monarchie zvolen presidentem republiky portugalské (1910—1911) a pak znovu (1915—1919). Napsal mnoho spisů z oboru filologie, dějin a politiky, jakož i básní. Nejv. jeho dílo: Děj. literatury portugalské (1860—1898).

Bragalia Jos., malíř z Bologne. Ok. r. 1670 maloval v Děčíně na zámku knížete Thuna.

Bragança, rod. jméno dynastie až do r. 1853 vládnoucí v Portugalsku a do r. 1889 v Brasilii, podle města B. Jejím praotcem je Alfons Portugalský, vévoda Braganský († 1461), syn Jana I. Portugalského. Při vymření královské rodiny r. 1580 vznesl vévoda Jan Braganský proti Filipu II. Španělskému nárok na Portugalsko; avšak teprve po odtržení Portugalska r. 1640 podařilo se domu Braganskému dostati se k vládě s Janem IV. Tato vláda však měla malý úspěch. Napoléon I. prohlásil dne 15. listopadu 1807 dům B. za zbavena trůnu, král Jan IV. prchl proto do Brasilie a jeho syn Dom Pedro se stal císařem brasilským. Tak se dům B. rozštěpil na větev portugalskou a brasilskou. Po smrti Jana IV. r. 1826 vzdal se Dom Pedro ve prospěch své dcery Marie da Gloria. Její smrtí (1853) vyhasl dům Braganský v Portugalsku. V Brasilii následoval po Dom Pedru jeho syn Dom Pedro II. (* 2. XII. 1825), který byl revolucí dne 15. listopadu 1889 z Brasilie vypuzen. Jeho smrtí (1891) vymřela tato linie domu B.

Bragança (Braganza), hl. m. portugal. provincie Traz os Montes, 5.787 ob. (1911), 670 m n. m., na úrodné náhorní planině; biskupské sídlo; sestává z horního starého města, obehnaného hradbami s hradem (rodné sídlo dřívějšího královského domu), a nového dolního města.

Bragg Braxton (1817—76), amer. generál, nástupce Beauregarda. Zvítězil jako velitel konfeder. nad jižní armádou u Chicamaugy (1863), byl však Grantem poražen u Kattanoogy.

Bragg Sir William Henry (* 1862), brit. učenec a od r. 1915 prof. fysiky na univ. londýnské i ředitel fysik. ústavů Faradyových. Jeho životním dílem je studium x-paprsků a radioaktivních problémů, za kteroužto vynikající činnost vyznamenán (1915) Nobelovou cenou pro fysiku.

Bragi, nejst. norský pěvec (kol. 800), známý svými částečně dochovanými verši; od 10. stol. jako řečník povýšen v Odinově síni k božství. Snorri ho uvádí v 13. stol. mezi Asy, jako božského mistra básnictví.

Brahamky, odrůda luxusní drůbeže.

Brahe, levý přítok Visly v záp. Prus., tok dl. 195 km, pramení u Rummelsburgu a ústí vých. od Brombergu. Bromberským kanálem jest spojen s Odrou.

Brahe Tycho de (Tyge) (* 14. XII. 1546 [starého letopočtu] v Knudstruppu, † 24. X. 1601 [nového letopočtu] v Praze), astronom; studoval s počátku práva, od 1565 věnoval se astronomii. Jeho ujec Steen Bille poskytl mu příležitost k astronomickým pozorováním na Heridsvadu. Zde objevil B. 11. XI. 1572 novou hvězdu v Kassiopeji. Na ostrově Hveen, jejž mu přenechal Bedřich II. dánský, vybudoval B. r. 1576—1580 Uranienburg, jenž, opatřen nejdrahocennějšími přístroji, stal se školou astronomie pro Evropu. Po smrti Bedřicha II. (1588) podkopali B. nepřátelé jeho postavení, takže musil opustiti Dánsko se svými přístroji a odebral se k hraběti v. Rantzau na Wandsbeck, kde zůstal 2 roky. 1599 povolal ho Rudolf II. do Prahy, kde byl B. podporován ve svých pracích Kepplerem. Jeho vzácné přístroje byly po bitvě na Bílé hoře z větší části zničeny. B. dodal svým pozorováním zlepšenými přístroji doposud nedosaženého stupně přesnosti. Jeho pozorování Marse umožnily Kepplerovi stanovení všeobecných zákonů pohybu planet. Nejdůležitější díla: De nova et nullius aevi memoria prius visa stella (1573, n. vyd. 1901), Astronomiae instauratae progymnasmata (1602 a 1603, 2 sv.), Astronomiae insturatae mechanica (1598, n. vyd. 1901).

Brahm Otto (1856—1912), lit. badatel a divadelník, založil s jinými v Berlíně Volnou scénu a vedl od 1892 s vel. úspěchem Deutsches Theater, od 1904 Lessingtheater.

Brahma (ind.), ve vědě j. neutrum pův. svatá, kouzelná formule, pak potence svatosti nebo kouzelné síly, jsoucí ve svatém slovu a kněž. člověku, Brahmánovi. V přemítání Upanišad (☞ Védy) duše, absolutno míněno j. identické s Atman, Já. Jako maskulinum je Brahma konkrétní zosobnění onoho abstraktního B., nejvyšší bůh ind. božství, stojící co do populárnosti, pro své abstrakt. bytí, daleko za Višnu a Šivou. Odchylně od dosavadního pojetí prohlašuje Hertel neutr. brahmu za „oheň" (Indogerm. Forschungen, sv. 41, 1923).

Brahmagupta (* 598 po Kr.), ind. astronom a matematik, ukázal v části svého díla astronomického matematickou vědu té doby.

Brahmani (starší název: bramíni), kněž. kasta, nejv. v Indii. Již Rigveda (☞ Védy) pokládá množství rodin za brahmanské; B. mají mystické vlastnosti, které činí je způsobilými k obětem a ke stylu s nadlidským světem. Pokládají se za „pozemské bohy", jimž jsou podřízeni sami bohové (pomocí askese). Ve státě požívají výjimečného postavení; jsou prosti daní, nesmí býti proti nim vynesen rozsudek smrti ani pro vraždu, jejich jmění připadá, nemají-li žádných dědiců, jiným brahmanům a ne králi atd. Jejich nábožensko-právní povinnosti (dharma) jsou: studium a učení věd, oběti pro sebe a pro druhé, přijímání a dávání darů. Ačkoliv jest povoleno jim zaměstnání jen v případu nouze (jako kupci, zemědělci), neodpovídá skutečnost požadavkům zákona; obzvlášť budhismus přinutil b. k doznání skutečností života; jejich nenasytnost a lakota nezabraňovaly, aby se knížata k nim bez vůle nepřikláněla. Obratně se přizpůsobujíce, zmenšili povšechně vliv budhismu, až zmizel úplně z Přední Indie. Na jiné straně, jako všichni kněží nevyvinutých národů, učinili nejvíc pro kulturu Indie. — Pod angl. vládou hrají ještě pořád roli; snažíce se o evropské vzdělání, studují mladí b. v Anglii a jiných státech, ucházejí se o místa při vyučování, při správě Indie, jež právě tak dobře zastávají jako důstojnická místa, jež jim byla dlouho nepřístupna. Ve vědě dávají přednost filos. oborům před přírodovědecko-technickými, ač i při těchto vykonali mnoho dobrého (chemie, botanika). Jejich hl. sídlem jest území mezi Džamou a Gogrou (sev. Indie); avšak těch 15 mil. br., jejichž světlejší pleť ukazuje na větší čistotu rasy, jest roztroušeno po celé Indii. Lit.: Lenart, Les castes dans l'Indie (1896).

Brahmanismus (z ind. brahmana), evrop. označení náb. Indů v brit. Vých. Indii, k němuž se hlásí přes 200 mil. lidí, zove se také hinduismus. B. jest výsledkem staletého vývoje. Východištěm jest náboženství, které je obsaženo ve Védách (☞ ind. náboženství a Védy). Příčiny dalšího vývoje jsou mnohé. Mnoho zvyků a starých božských postav vymřelo. Filosofické přemítání stvořilo pojem brahmy, duše: tento pojem dal vystati konkrétní postavě nejvyššího boha, Brahmy. Zatím upevnilo se kastovnictví; sociální požadavky brahmánů stoupaly. V soužití s tmavobarevnými praobyvateli země nastala směsice ras; arijský typ stále více ustupoval před ind. Z nových nauk b. musíme především vyzdvihnouti víru o stěhování duší, dokazatelnou již ve svých počátcích v mladších textech Véd. Podle zásluh svých činů (karman) rodí se opět umírající bytost v nové existenci jako bůh, člověk, zvíře, obyvatel pekla atd. Dosaženo rozluštění stěhování duší, jež uznalo brahmu a identitu vlastn. Já s oním. Mladším jest povznesení se bohů Višnu a Šivy k jejich převládajícím postavením. Zákoník Manu ukazuje, jak příslušníkům čtyř kast všechna práva a povinnosti, zvyky a formy mohou býti v nesčetných předpisech až do nejmenších podrobností stanoveny. S tím souvisí rozvláčný systém očišťování, pokání a duchovních trestů. Zbožnění Šivy a Višnu postavili proti brahmanismu v budhismu a u Jainů, ☞ budhismus a Jaina. — B. v přítomnosti (hinduismus) jeví se j. neurčitý počet sekt, jež věří v množství bohů, mužských jak ženských, dobrých i škodlivých. Uctívají se vesnická božstva, božské „matky", duše a zlí duchové, které vyhánějí; živí a mrtví svatí, užitečná zvířata, jako krávy, škodlivá, jako hadi; dále stromy, skály, fetiši. Jednotlivé sekty, jako Šaktové, jsou oddány divokým výstřednostem, jiné opět neméně přísnému sebetrýznění. Důležitou událostí bylo založení sekty Sikhů od Nanaka (* 1465). Od mnoha desítiletí ukazuje se tendence mezi brahmany, zdůrazniti morální a deistické zásady své víry vůči bájím sv. spisů. Podnět k tomuto směru dal Ram Mohan Roy, zakladatel spolku Brahma Samaj, jenž vystoupil r. 1814 v Kalkutě jako reformátor a seznámil se též s křesťanstvím; dokonce někteří z jeho následovníků, tak geniální Keshab Chandar Sen († 1884), usilovali veřejně

vnésti do br. křesťanské idee. Lit.: Ch. Elliot, Hinduism and Buddhism (1921).

Brahmaputra („Syn Brahmy"), jeden z hlav. toků Asie, Indům a Tibeťanům zvlášť posvátný, tvoří co Tsangpo (tibet. „řeka") svým k vých. směřujícím horním tokem nejdůl. ř. již. Tibetu, proráží v jihových. směru vých. kraj Himalají a obrací se pak k jihozáp. a záp. přes Assam a točí se na jeho záp. hranici (Caro Hills) jižně přes Bengálsko ke Gangu a spojuje se s ním asi 100 km nad jeho ústím. Sesílen četnými přítoky z jihu a severu (Kitšu), teče 1780 km podél Himalají tibetskými zeměmi U a Kam. Jeho údolí průlomu v Himalajích s výškovým rozdílem mezi 3700 m v Tibetu a 150 m na rovině assamské jest obýváno bojovným kmenem Aborů; bylo objeveno teprve r. 1913 anglickou expedicí. Široká u Gauhati 1½ km, protéká svoji dolinu v rostoucím roztříštění. Její úhrnná délka jest asi 3000 km, její poříčí 670.000 km². Parníky plují až do Disbrugarh v Assamu. Lit.: C. Becker: Im Stromtal des B. (1923).

Brahms Johannes (* 7. V. 1883 v Hamburku, † 3. IV. 1897 ve Vídni, hud. skl., žák C. Marxsena v Altoně, vzbudil brzy pozornost Joachima a Schumanna; byl nějaký čas dirigentem u knížete Lippe z Detmoldu, pak v Hamburku, od r. 1862 ve Vídni (1863—64 dirigentem pěvecké akademie). Pak střídavě v Hamburku, ve Švýcarsku a v Baden-Badenu tvořivě činný; vystupuje zároveň na veřejnosti jako pianista, 1871—74 dirigentem koncertů Společ. přátel hudby ve Vídni, usadil se 1878 zde, žije jen skladbě. Od stylu Schumannova, jehož vliv prozrazují jeho první díla, se odvracel zahloubáním se do hudby starých mistrů, Mozarta, Haydna, Händela a Bacha, dále do polyfonní hudby XVI. stol., stále víc a více a dosáhl tím přetvoření svého stylu, jenž jevil se více j. důstojné pokračování Beethovena. Jeho vážnost stoupala rychle od provedení jeho Německého requiem (1867) a Písně triumfu (1871), takže si dobyl ke konci své životní dráhy ovládajícího postavení. Jmenovanými chóry s orchestrem, k nimž se přidružují ještě Schicksalslied, Nänie, Gesang der Parsen a Rhapsodie aus Goethes Harzreise (s alt. sólem), pronikl B. do dalších kruhů, zvláště však svými písněmi a chórovými zpěvy. Brahmsova píseň jeví se co do odtónování výrazu v přednesu a co do osvobození hlasu od doprovodu jako silné vystupnění proti Schumannovi. Z chórových písní uvádíme: oba Liebesliederwalzer pro zpěvní kvartet a piano čtyřručně, Zigeunerlieder, Balladen und Romanzen (dvojhlasně s klavírem), Magellonenromanzen, Volkslieder (čtyřhlasně) a Volkskinderlieder. V předním pořadí jsou také jeho duchovní chórové zpěvy, mezi nimiž stojí v popředí Deutschen Fest- und Gedanksprüche (osmihlasně); z jeho klavírních děl: Ungarische Tänze (1865 a 1880, pro klavír čtyřručně), ballady, rapsodie, sonaty, fantasie, intermezza a variace na Händlova témata; z komorní hudby: tria, klavírní kvarteta, klavírní kvintet, klav. trio s klarinetem a cellem, sonaty cellové, houslové a klarinetové, smyčcové kvartety, sextety, kvintety a jeden kvintet pro smyčcový kvartet s klarinetem. Těžké a v obyčejném smyslu nevděčné jsou B. koncerty: dva klavírní koncerty, houslový koncert a dvojitý koncert pro housle a cello. Z B. orchestrálních děl znamenají první, obě serenády, jeho obrat k Haydnovi a Mozartovi. Plně rozvinutého B. ukazují jeho čtyři symfonie a variace na jedno téma od Haydna. N. Simrock uveřejnil tématický seznam (r. 1905) jeho děl, vydaných tiskem, jeho korespondenci „B. společnost", založená r. 1906. — B. byl upřímným přítelem dr. Ant. Dvořáka, jehož svým vlivem podporoval a do hud. světa uvedl.

Brahui, kmen indického původu, větev Dravidů, tvoří praobyv. Beludžistanu a jeho vládnoucí třídu. Jsou z části zemědělci, z části pastevci. Jejich bílý kroj podobá se kroji Beludžů. Jejich nábož. je sunitský islam se zbytky víry v duchy. — Řeč jest příbuzná pravděpodobně s dravidskými jazyky jihoindickými. Lit.: Bray, The B. language, Part. I. (1909).

Bracher Josef (* v Praze), sochař a měšťan v Praze 1770.

Brachetto (brek-), natrpklé italské víno z Turina a Alessandrie.

Brachiální (lat.), věc týkající se ramene, na př. arteria brachialis, ramenní tepna.

Brachiální moc, násilí.

Brachiopoda, č.: ramenonožci, mořští živočichové opatření dvěma skořápkami (podobají se mlžům), které přikrývají zvíře se strany ventrální a dorsální (u měkkýšů jsou skořápky se strany levé a pravé). Hlavní část skořápek vyplňují dvě spirálně stočená ramena, podepřená zvláštním vápenitým aparátem. Dnes žijící b. jsou jen nepatrným zbytkem obrovského počtu druhů oživujících moře paleozoická. Příkl.: Lingula anatina

Brachiopodový vápenec, usazenina, která obsahuje zkameněliny ramenonožců. U nás se nachází v Budňanech a Koněprusích.

Brachioradialis musculus, sval v předloktí, který umožňuje jeho pohyb. B. articularis, kloub kosti ramenní a vřetenní.

Brachium (lat.), rámě; b. ecclesiasticum, duch. moc, opak toho b. saeculare, světská moc.

Brachner Petr (* v Praze, syn Richarda B.), sochař v Londýně od r. 1764.

Brachner Richard (* z Gintenhausenu v Bavořích), sochař a měšťan v Praze 1770.

Bracht Albert von (1804—1848), něm. botanik v Praze. Své sbírky odkázal Nár. Museu.

Brachtl Antonín, PhC. (1855—1921), knihovník. Uspořádal knihovnu litomyšlskou, která čítá as 37.000 svazků.

Brachycephalie (řec.), velká šířka hlavy v poměru k její délce; opakem je dolichocephalie. Dělíme-li stonásobnou šířku hlavy její délkou, dostaneme jakožto výraz tohoto poměru jednoduché číslo, t. zv. délko-šířkový index hlavy. U velmi širokých a krátkých hlav může tento index činiti 85 a i více, u úzkých a dlouhých zůstává pod 70. Význam této indicie nesmí však býti přeceňován; poměr výšky a šířky obličeje a poměr výšky a šířky nosu, jakož i absolutní míry nejsou pro charakteristiku ras o nic méně důležité. ⤷ lidské raçy a antropometrie. trie.

Brachydaktylie nastává, jsou-li srostlé dva články prstů, takže se podobají palci. Bývá dědičná.

Brachykatalektický verš jest čtyřstopý trochej, jehož poslední slabika jest vypuštěna.

Brachylia nastává, je-li hoření pysk vrozeně zkrácen.

Brachylogie, v řečnictví úmyslné vypuštění slov, které si posluchač snadno může domysliti. Na př. klasické Vergiliovo: Quos ego...! (Já vás...!).

Brachysynklinála, geol. útvar, ve kterém vrstvy nezachovávají jednotný směr.

Brachyt, krátký zrcadlový teleskop. Duté zrcadlo odráží paprsky na zrcadlo vypuklé, na kterém se obraz pozoruje.

Brachyton rupestris, ⤷ Delabechia.

Braid (vysl. bréd) James (1795—1860), ⤷ krabi.

Braid (vysl. bréd) James (1795—1860), anglický lékař; r. 1841 zjistil, že déle trvající hledění na lesklé předměty přivádí zvláštní spavý stav (braidismus), jejž označil jako hypnotismus proti mesmerismu a také ho používal k ošetřování nervových rozrušení.

Braila (vysl. brej-), kraj. m. v Rum. (Valašsku), (1924) přes 100.000 ob. (mnoho Řeků), 15 m n. m., nad ústím Seretu do Dunaje, z jehož četných ramen, jež se spojují těsně pod městem, vytvořil se přístav; jest na dráze Buzan—Galac; má továrny na mýdlo a svíčky, na cement a zápalky, dále mlýny, živý obchod (rozsáhlá skladiště a sýpky). B. jest prvním místem dovozním a vývozním. — B. byla dobyta 7. ledna 1917 něm. 217. pěší divisí (dunajskou armádou).

Braille (vysl. braj) Louis (1809—1852), slepý učitel slepců, vynál. nejpoužívanějšího písma pro slepce (bodové písmo, Brailleova abeceda, 1829), od 1828 učitel na paříž. ústavě slepců. ⤷ slepota.

Brailsford (vysl. brelsferd) Henry Noel (* 1873 v Mirfield, Yorkshire), angl. spis., studoval v Glasgowě, stal se žurnalistou a psal pro liberály a pro dělnickou stranu. B. jest znalcem Balkánu, byl 1910—12 členem Carnegiovy International Commission na Balkáně a vystoupil pro revoluční Rusko. Od 1918 kandidát dělnické strany; jest nejvýzn. mezi jejími politiky. Sp.: The war of Steel and Gold (1914), Across the Blockade (1919), The Russian Workers Republic (1921) a j.

z Braitenberka Barthold Jiří (Pontanus) († 1614), gen. vikář v Praze, spisovatel a básník český. Psal hymny, básně oslavné, řeči, rozmanitou prosu. Hl. díla: Episcoporum Pragensium historia brevissima (1593), Bohemia pia (1608), Orationes (1606), Bibliotheca sive theatrum concionum (1625, 4 sv.). Lit.: Truhlář: Rukověť, str. 145—157.

Braithut Jiří († 1900), známý vlastenec a osmačtyřicátník. Zakladatel Slovanské kavárny, střediska vlasteneckého hnutí českého.

Braise (franc., vysl. bréz), omáčka z koření a cibule s masovou šťávou a máslem. Maso, drůbež, ryby se dusí se šunkou, cibulí, zeleninami, kořením, vínem a octem nebo citr. šťávou („à la b.“).

Brajković Martin (1664—1708), vlastenecký biskup záhřebský, autor histor. spisu: Historia episcopatus Corbaciensis Modrusani translati. (Farlatti, Illyricum Sacrum, 4, 150.)

Brajša Matko (* 1859), sběratel nár. písní chorv. v Istrii, které vydal pod jm. Hrvatske nar. popijevke iz Istre. Pro svoji činnost byl v poslední době Italy vypovězen.

Brakická voda, směs sladké a slané vody, jež vzniká v ústích řek do moře. Při značném přílivu sladké vody stávají se i větší mořské zálivy sladkovodními, jako na př. Severní moře, jehož voda je poněkud slaná jen ve východní a severní části (0.7% soli).

Brakteáty (lat. z bractea, tenký plech, odtud také „plech. mince“), něm. mince ve středověku, ražené po jedné straně (a

proto také na rubu přední rytina ukazující se prohloubenou) ze stříbrného, zřídka ze zlatého plechu, nahrazovaly v některých krajinách oboustranné mince ražené (denáry) a jsou pro románskou uměleckou epochu (zvláště v Harzu, Duryňsku a Hesensku) nejpříznačnější mincí. B. jsou mnohdy příkladem nejozdobnějších rytin, tak na př. b. Bed-

Brakteát arcib. Wigmanna z Magdeburku (1154—92).

Brakteát Bedřicha I. Barbarosy (1152—90).

řicha Barbarossy, duryňských zemských hrabat, Jindř., Bernarda saského atd., biskupů halberstadtských, magdeburských, kvedlinburských. Tyto b. nesou na př. vyobrazení knížete, stojícího n. trůnícího, ponejvíce orámovaného románskou architekturou, často s lat. nápisem, na př. B(E)RN(A)RDUS SUM EGO DNARIUS (denarius), jindy německy MARCGRAVE OTTO a u Jakzy z Kopníku slovansky: JAKZA COPTNIC CNE (kněz). V 13. stol. převládají na severu velké, hrubé saské znaky, ve Švábsku a Švýc. malé, nejvíce bez nápisů, často s vyobrazením erbu. Na Rýně se nerazily b., zato však v Dánsku, Švédsku, Polsku a Uhrách. (Vyduté a miskovité feniky, ražené až do 17. stol., mají s b. společnou pouze techniku.) Polobrakt. jmenujeme tenké, oboustranně ražené denáry (od 1110), na nichž ražba jedné strany jest z části zničena ražbou druhé strany. Skandináv. zlaté b. nejsou mincemi, nýbrž ozdobami a nesou fantast. postavy, ponejvíce s runovými nápisy; jim příbuzný něm. stříbrný ozdobný br. nese obraz a jméno Jindřicha I. Lit.: Schlumberger, Les bractéates d'Allemagne (1873); Archiv für Brakteatenkunde (od 1885). Čes. br. ↷ Československo, mincovnictví.

Brám, v lodnictví druhá čnělka stěžně.

Bramante (vlastně Donato d'Angelo, vysl. dandželo) (1444—1514), italský stavitel, nejvýznačnější mistr rané renesance, původně malíř, žák stavitele Luciana da Laurana a malíře Pierro della Francesca a pozd. Mantegny z Mantuy, 1472 až 1499 činný v Miláně jako stavitel a malíř; poznal zde lombardské stavitelství, jež přivedl stavbou kostela Santa Maria delle Grazie k nejušlechtilejšímu rozvoji. Vystavěl kromě toho v Miláně příčnou loď u Santa Maria presso San Satiro, Ospedale Militare, hlavní kostel v Abbiategrasso a podal četné návrhy pro kostely, čímž jeho sloh byl rozšířen po celé Italii; našel četné napodobitele. 1502 dokončil B. ozdobný kostelík na klášter. nádvoří v San Pietro in Montorio, 1504 klášterní dvůr v Santa Maria della Pace a kol 1509 kůr v Santa Maria del Popolo. V službách papežových odevzdal B. plány pro spojení Belvedere s vatik. palácem, jež bylo částeč uskutečněno, a pro přestavbu paláce. Stavbu kostela sv. Petra počal 1506 podle plánu v tvaru řeckého stejnoramen. kříže s velikou kupolí uprostřed. Mohl však stavbu přivést tak daleko, že byly založeny velkolepé rozměry vnitřku.

Bramantino (vlastně Bartolommeo Suardo) (* kol 1470 v Miláně, † 1536), ital. stavitel a malíř, byl nějaký čas pomocníkem Bramantovým, odkud obdržel své jméno. Jeho hlav. nalézají se v Miláně, je to trojitý oltář Madonny v Ambrosianě, freska v Breře a sv. Šebestián v San Sebestiano.

Brambor, zemák, Solanum tuberosum, rostlina z čel. lilkovitých (Solanaceae), pocházející z Peru a Chile; odtud v polovici 16. stol. byl přivezen do Evropy, kde stal se svými oddenkovými hlízami nejdůl. rostlinou kulturní.

Bramborová válka, válka o dědictví bav. (1778—79) mezi Marií Terezií a Fridrichem II. Pruským. Skončila bez krveprolití mírem v Těšíně, jímž Hor. Rakousy zvětšeny o Innskou čtvrť. Název války b. proto, poněvadž prý tehdy byly přineseny do Čech braniborskými vojáky brambory. — Lit.: Arndt: Geschichte Maria Theresia's; Svátek Jos.: Děje Čech a Moravy za Marie Terezie.

Bramborový škrob vyrábí se z rozstrouhaných bramborů (kaše bramborové) vypíráním vodou. Odtékající škrobové mléko se filtruje jemnými síty a nechá usaditi. Ssedlina škrobová se propírá vodou a na odstředivce vytočí. Také se vyrábí škrob tak, že brambory rozřeží se na koláčky, nechají po dobu as 8 dnů ve vodě, čímž působením mikroorganismů rozruší se tkanivo, kdežto zrna škrobová se neporuší. Pak se kaše propírá vodou, filtruje a čistí. Získaný t. zv. vlhký nebo zelený škrob se buď suší na vzduchu (smí obsahovati max. 23% vody) nebo uměle v sušárnách — ohněm sušený (max. 20% vody) nebo se přímo dále zpracuje na syrup škrobový, dextrin, ságo a pod. Suchý škrob přichází v podobě hrudek nebo moučky,

složené z jednotlivých zrn pouhým okem viditelných. Pod drobnohledem lze jej snadno poznati podle velikosti zrn (70 až 100 $\mu\mu$) a zřetelného excentrického vrstvení. Bývá často porušován minerálními látkami jako křídou, sádrou, barytem a pískem a j., někdy obsahuje též přílišné množství vody. Nerostné součástky lze poznati buď mikroskopicky, neboť se nebarví jodem modře nebo zkouškou chloroformovou — při protřepání s chloroformem vystoupí škrob na povrch, kdežto nerostné součástky klesnou ke dnu. Bramborového škrobu používá se do pečiva a těstovin, k přípravě nepravého ságа, do uzenářského zboží, droždí a mýdla. Ve velkém množství slouží ke klížení a plnění papíru, k apretuře (šlichtování) bavlněných tkanin, při tisku látek, k zahušťování barev, na výrobu lepidel pudrů, dextrinu a škrobového cukru. Často slouží také jako náhražka za ostatní dražší druhy škrobu. Nečistoty odpadající při výrobě slouží jako krmivo, odpadní vody k zavodňování polí. V období 1927—28 bylo v RČS v činnosti 93 škrobáren na výrobu bramborového škrobu, jež zpracovaly 1,937.500 q brambor a vyrobily úhrnem 344.425 q suchého i vlhkého škrobu (v hodnotě suchého škrobu).

Brambořík (Cyclamen), vytrvalá bylina z čel. prvosenkovitých (Primulaceae); z hlízovitě rozšířeného oddenku vyhání dlouze řapíkaté srdčité listy a dlouze stopkaté nachové květy s korunními cípy nazpět ohrnutými. B. evropský (C. europaeum) roste v již. Evropě (u nás na Moravě a Slovensku). Pro ozdobu v pokojích pěstuje se hojně C. persicum s velkými květy.

Brána zemská, zvláštní opevnění, jež střežilo za starých dob východ cesty z pohraničního hvozdu do kraje. Byla osazena zvláštními obránci z lidí svobodných a bývala tu i knížecí celnice. B. z. byly zejména při význačných obchodních cestách, při „cestě královské" (přes Loket a Kadaň), „srbské" (přes Ústí n. Lab.), „kladské" (přes Náchod) a j. Na moravských hranicích je známa z b. na stezce „trstenické" u Hrutova (na Litomyšlsku).

Branald Ondřej (* 1838 v Děčíně), malíř porculánu.

Brandan (vlastně Brendanus) (* kol 484 v Kerry, † 16. květ. [svátek; atribut: ryba a svíčka] 577 v Armaghdownu jako opat), irský svatý, hrdina spisu Vita Brendani, a fantastické, irskými pohádkovými náměty vyzdobené Navigatio Brendani, jež nechává svému hrdinovi spatřit peklo a ráj (vyd. od Schrodera 1871) a dal podnět k označení ostrova zv. Brandana v Atlant. oceánu. Navigatio tvoří podklad pro četné středověké básně, z nichž nejstarší jest franc. báseň složená brzo po 1121 v Angl. (vyd. od Fr. Michela 1878). U nás literárně zpracoval Julius Zeyer legendu o B. v „Kronice o sv. B.".

Brandeis Jan Adolf (* 9. VI. 1818 v Nové Vsi, † 13. XI. 1872 v Praze), malíř český; studoval v Praze, v Mnichově, v Paříži. Maloval podobizny, dobré ve výrazu a pohotové techniky. V obrazárně Vlast. př. umění „Podobizna F. hr. Thun-Hohensteina", v Mod. galerii dvě podobizny.

Brandel Ant. (* asi 1726 v Kuksu v Čechách, † mlád), mědirytec, žák Michala Rentze. Ryl obrazy svatých a pohledy, jako na př. Kuks (1751), poutní místa Hájek, Maria-Zell.

Brandel Max, malíř v Praze ok. r. 1716.

Brandel Konstanty (* 1879 Varšava), pol. malíř a grafik v Paříži.

Brandel Peter (Jan) (* 24. X. 1668, † 9. IX. 1735), slavný malíř v Praze. Učil se u dvorského malíře Kristiana Schröttera, kustoda císařské obrazárny na hradě pražském, po čtyři léta. Studium této bohaté obrazárny bylo mu dobrou průpravou k jeho umělecké činnosti. 1694 byl přijat do pořádku malířů staroměstských. Z jeho ruky vyšlo velké množství hlavně církevních obrazů, které jsou roztroušeny nejen v Praze, ale i v kostelích po venkově. Pracoval podle vlašských mistrů a dosáhl dokonalosti, která mu zajistila význammé místo v dějinách malířství. Dokonalost jeho spočívá v propracování a živosti barvy. Svým bystrým uměleckým zrakem měl velký vliv i na jiné umělce, hlavně na sochaře Matyáše z Braunu při návrhu skupiny sv. Luidgardy na Karlově mostě v Praze, za jehož působení celá práce byla prováděna. V pozdějších letech přestěhoval se do Kutné Hory, kde žil v skromných poměrech. Měl syna Antonína, který byl ryjcem, vyučeným u slavného Michala Rentze v Kuksu u Králové Dvora. Díla jeho jsou v galerii Společnosti vlast. přátel umění v Praze (9 obrazů, mezi nimiž zvlášť Uzdravení sv. Tobiáše, vlastní portrét a sedm listů kreseb), v obrazárně strahovské (5), v arcibiskupském semináři (5), v paláci arcibiskupském (11, mezi nimi hlavy apoštolů), v četných pražských kostelích (u P. M. Vítězné Smrt proroka Eliáše, u sv. Markéty v Břevnově Umírající sv. Vintíř) a jiných i venkovských (Nanebevzetí P. Marie ve Vysokém Mýtě) a sbírkách šlechtických. Z četné liter.: Ot. Hejnic, Petr Brandl,

1911, K. B. Mádl, Úvodní článek ke katalogu výstavy „Kroužku", 1911, J. Kamper, P. B. Premie Uměl. Besedy, 1911, Jos. Marek, P. B. 1912 se soupisem obrazů, a R. Kuchynka v Pam. arch. r. 1917.

Brandelinský Ign. Fr. († v červnu 1735 v Praze). Přihlásil se r. 1716 do pořádku malířů malostranských. Vymaloval fresky na stropě menší kaple v domě svět. bisk. Jana Rud. hr. Šporka v Panské ul. v Praze. Podle jeho kresby hrobu Jana Nep. z r. 1721 zhotovil rytinu El. Müller.

Brandenburg Friedrich Wilh., hrabě (1792—1850), pruský státník, syn Bedřicha Viléma II. z manželství s hrab. Dönhoffovou. Bojoval ve válce za svobodu Německa a 1839 byl velitelem 6. armádního sboru. Od roku 1848 byl ministerským předsedou a musel podepsati ústavu z 5. prosince 1848. R. 1850 byl německým zástupcem na varšavské konferenci.

Brandenburg Erich (* 31. července 1868 v Stralsundu), dějepisec, od r. 1904 profesorem v Lipsku. Zabýval se mladší německou historií. Sp.: Der Eintritt der süddeutschen Staaten in den Norddeutschen Bund, Deutschland Kriegsziele, Von Bismarck zum Weltkrieg atd.

Brandenburg Hans (Hanuš) (* 18. IX. 1885 v Brémách), básník a literární historik, žije nyní v Mnichově. Píše básně (Jugend und Sonne, Einsamkeit), romány (Erich Westenkott) a divadelní hry (Graf Gleichen).

Brandenburg Martin (1870—1919), malíř a grafik. V Berlíně a Paříži se vzdělav, maloval fantastické obrazy, skřítky a nymfy.

Brandenburg, 1. B. nad Havolou, město na západě stejnojmenné provincie, 57.966 ob., 31 m n. m. Leží na trati Berlín—Magdeburg. Řeka Havola město rozděluje na dvě části. Vyrábějí se zde kola,

Znak města Brandeburgu (staré město).

Znak města Brandeburgu (nové město).

automobily, vlněné věci, kůže. Nad městem ční Marienberg; kdysi zde byla svatyně boha Triglava. — B. byl založen r. 928 králem Jindřichem I. R. 948 zde bylo založeno biskupství. V 12. stol. sídlili na Starém městě ještě Slované a proto Němci si založili Nové město. Teprve 1715 byla města spojena v jedno. R. 1848 byl zde sjednán pruský národní spolek. Lit.: Raschig, Wanderung durch B. — 2. B. ve Východním Prusku, východopruské panství řádu sv. ostatků, 1385 ob., které se zabývá rybářstvím. Dříve zde stál krásný zámek (zal. 1266). — 3. B., zřícenina hradu (Herleshausen).

Brandes Heinrich (* 18. XI. 1864), hudebník, 1898—1923 dirigentem v Drážďanech, od r. 1904 profesorem v Lipsku. Vydává časopis Neue Zeitschrift für Musik. Je znám i v cizině jako dirigent. Píše chóry, symfonie a zabývá se rozborem hudebních děl.

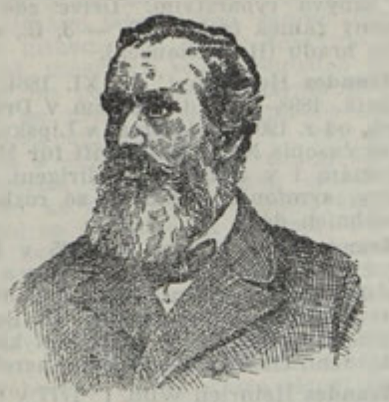
Brandes Joh. Christ. (* 1735 v Štětíně, † 1799 v Berlíně), něm. herec a dramatik. Napsal první něm. melodrama „Ariadna na Naxu" (hudba od Bendy) a mnoho oblíbených her („Zdání klame" atd.). Jeho choť byla oblíbenou herečkou.

Brandes Heinrich Wilh. (* 1777 v Grodnu, † 1834 v Lipsku), něm. fysik. První sestavil synoptické tabulky počasí, podle kterých se může s určitou pravděpodobností zjistiti budoucí počasí.

Brandes Georg Morris Cohen (* 1842 v Kodani), dánský literát a kritik. Jeho vstup do literatury počal vítězstvím nad R. Nielsenem, který chtěl ve svém díle Akkordtfilosofie smířiti vědu a víru. V pozdější své práci („Estetické studie") ukázal ale B. svoji závislost na škole hegelovsko-heidelberské. Vlivem Sainte-Beuvea, H. Tainea a John St. Milla stal se z něho reformátor dánského duševního života. Pořádal přednášky (na př. Hlavní směry v literatuře 19. st.) v Kodani, informoval a tím vychoval mladší dánskou literární generaci (Drachmann, Jakobsen). B. působil mnoho na Ibsena a ostatní severské autory (na př. Kjelland). Ostře zasáhl do bojů, které zmítaly severskou literaturu 90. let. Napsal skvělé profily velikých osobností (Lassalle, Holberg, Shakespeare, Goethe). Znamenitě se mu podařilo vykresliti postavu Voltairovu. Po válce vydal kritiku versaillského míru pod názvem „Druhý díl tragédie". Základem jeho světového názoru je liberalismus estetického zabarvení. Dovede býti ostrý, jemný i bezohledný. Tainovo učení o prostředí (milieu) nahradil kultem velkých osobností.

Brandl Vincenc (1834—1901), zemský archivář mor.-slez. Pod vlivem Fr. Klácela ↗ a zejm. Jos. Chytila, pomocníka Bočkova ↗ v mor. archivu, s nímž pořádal Bočkovu pozůstalost, bylo probuzeno v B. národní uvědomění a zájem o historii. Po univ. studiu byl B. prof. na něm. reálce v Brně a r. 1861 se stal

nástupcem Chytilovým. Pokrač. ve vyd. Codexu (viz Boček), 5 sv. v letech 1874 až 1890 (listiny do konce XIV. stol.). Vyd. t. důlež. Glossarium illustrans bohemico-moravicae historiae fontes (1876) a řadu

Vincenc Brandl.

pramenů k mor. dějinám, zejm. kult., životopisy Dobrovského, Šafaříka a Erbena. Účastnil se i polit. života mor. v letech sedmdesátých. Spoluzakladatel Časopisu Matice Mor.

Brandlinští Olbramové ze Štěkře, vladycký rod čes. z Budějovicka, připomínaný od 13. stol. Byli ve službách pánů z Rožmberka, po jichž vymření (1611) pozbyli B. mnoha svých statků, dříve zahospodařených. Poslední člen rodu Jan Rudolf byl r. 1699 povýšen císařem Leopoldem I. do stavu panského. Zemřel r. 1723.

Brandon (brändn), 1. město v anglickém hrabství Durham, poblízku Byshottle, 18.010 obyv., na trati York—New-Castle. Jsou zde uhelné doly a železné hutě. 2. Město v kanadské provincii Manitoba, 15.359 obyvatel, leží na kanadské Pacifické dráze. Má veliké mlýny a čilý obchod s obilím.

Brandon Alfréd de Bathe (* 1884), aviatik novozélandský, od r. 1916 velitel britského leteckého oddílu. Podařilo se mu v říjnu 1916, ačkoliv byl několikráte strojní puškou zasažen, sestřeliti vzducholoď Zeppelin nad Londýnem.

Brandstädter Frant. (* 1805 v Alt-Kettenhofu v Dol. Rakousích), kolorista v Praze 1857.

Brandt Jan, maloval r. 1613 kapli klášt. Vyššího Brodu, v níž pohřben hrabě Jan ze Serinu.

Brandt van den Jan Kř. Jos., vlámský malíř. Přišel do Prahy v poč. XVIII. st. Portrétoval špaň. krále Karla III. (1704). V starom. pořádku malířském byl v l. 1724—27.

Brandt Józef (1841—1915), pol. malíř histor. směru realistického. Obr. Przejśce Czarnieckiego pod Koldynga, Bitwa pod Chocimem, Wyjazd Jana III.

Brandy (brendy), pálenka, kořalka, nazývaná v Anglii brandy, ve Francii cognac.

Brandýs n. L., okr. město v pol. o. karlínském, s 5145 ob. č. Továrna na hosp. stroje, na mýdlo, slévárny, pivovar. Nádherný zámek s věží. Hrad zde založili před r. 1318 páni z Michalovic a přeměnili ves na městečko. Za Krajířův z Krajku založen tu sbor bratrský a 1512 tu byl sjezd starších. R. 1547 stal se B. statkem komorním, když se Arn. Krajíř proti Ferdinandovi I. postavil, byl jím pokutován a vyhubeno tu učení bratrské. R. 1562 vyhořel zámek a postaven nový. Zde sídlil také Tycho de Brahe, hledaje klidu. B. velice trpěl válkami a zájezdy nepřát. vojsk. R. 1813 zde byla hist. schůzka cís. ruského, rak. a krále pruského, kteří čekali odpověď Napoleonovu. Do r. 1860 byl B. komorním panstvím, t. r. zakoupen arciv. Leopoldem, v jehož potomstvu byl do převratu. Nyní státní majetek.

Brandýs n. O., město v okr. vysokomýtském s 1300 č. ob. Výletní a láz. letní sídlo s prameny sirnaté vody v nádherné lesnaté krajině. Letní tábor pro dívky a ženy na Řadově. Původně hrad, jehož trosky dosud vidíme a podhradí, založ. před r. 1289 Jindřichem z Prostiboře. R. 1340 změněno podhradí v městečko. Vládli tu: Smil ze Šternberka a z Holic, jeho syn Jan, pak rod Kostků z Postupic, od něhož jej koupil Vilém z Pernštejna, který dal zdejší hrad rozbořiti. Jeho syn Jan panství znovu prodal Bohuši Kostkovi z Postupic, štědrému podporovateli Jednoty bratrské. Potom stal se majitelem B. Jan ze Žerotína, který tu vystavěl dům pro kněze bratrské, v němž i bratrský biskup bydlil. Po r. 1620 přišly ale zlé časy. K. ze Žerotína, rodák B., chránil bratry a poskytl zde útulek i Komenskému (1622), kdež týž napsal Labyrint světa a Hlubinu bezpečnosti. Po úmrtí K. ze Ž. (1636) střídali se pak majitelé B. až r. 1869 jej koupil sv. p. Parish, v jehož rodu se dosud nalézá. Pomník J. A. Komenskeho (1865) a pamětní deska K. ze Žerotína (1564—1636). Zámek místo bývalého konventu Č. Bratří.

Brandýsek, obec v okr. slánském s 2634 č. ob. (s Holousy a Olšany). Včelářství, vývoz úlů. Od r. 1420 byl v držení světských pánů, ale úplně zpustl až

do r. 1590, kdy znova postaven od panství buštěhradského.

Brandýsová Arna (* 12. I. 1887 v Bystřici n. Pernštýnem na Moravě), malířka. Žákyně pražské akademie Aug. Brömseho. Je figuralistkou.

Branecký Josef (* 31. III. 1882 ve Skalici, studoval u Piaristů ve Vacově), slov. hist. spisovatel, maturoval v Kečkemetu a nabyl na pešťské universitě prof. diplomu. Působil jako kaplan ve Skalici a od r. 1917 jako rektor piaristického gymnasia v Trenčíně. Napsal řadu hist. románů, povídek a studií do různých časopisů a kalendářů. Samostatně vyšlo: Vianoce chudobného žiaka, div. hra (1920), Zo starého Trenčína (v 2 sv., 1926 a 1929), Fráter Johannes, hist. román (1929), Skalka, dějiny poutnického místa (1929).

Bránecký Josef (* 1878 v Uh. Skalici), vyn. slov. rolnický pracovník, za války persekvován od maď. úřadů. Člen rev. Nár. shr. a později poslanec rep. strany. Předseda Řep. jednoty pro Slovensko a Melior. svazu slov. Píše popul. články hosp. pro rolnický slov. lid.

Branchie, ♂ žabry.

Branchiata, živočichové, mající žabry.

Branchiopoda, ♂ korýši.

Braniborsko (Branibory), jedna z největších pruských provincií; má bez Berlína 39.037 km² a 2,445.627 ob. (63 na 1 km²). Vodopis a horopis: B. leží na pobaltické plošině a jest to celkem rovina bez značných hor. Též zde není míst přes 200 m n. m. Celý charakter ukazuje, že hlavní utváření nastalo v době ledové. Má nízko položená místa, až pouze 1 m n. m. Plošiny jsou pokryty naplaveninami; je to písek, opuka, jíl. V údolí bývá obyčejně náplav bahnitý. Význačným tokem je protékající Odra a Labe. Tyto jsou spojeny průplavem sprévsko-oderským a berlínsko-štětínským. B. může se chlubiti množstvím jezer (původu ledového), jež jsou veliká až 10 km². Podnebí je o něco chladnější našeho a více přímořské, průměrná roč. teplota činí 8.1°, výše ročních srážek v Poodří 450, na j.-v. a s.-z. 650 mm. Obyvatelstvo bylo do 13. století slovanské, po této době se začíná mísit s německými přistěhovalci, kteří opanovávají krajinu. Dnes jsou Slované pouze v dolnolužické uhelné pánvi. Náboženstvím jsou obyvatelé nejv. evang. (90%), jen část je vyznání katolického a židovského. Národní hospodářství: 692.000 lidí se zaměstnává průmyslem, 534.000 polním a lesním hospodářstvím, 228.000 obchodem a řemeslem. Průmysl je zde textilní, železářský a výroba hudebních nástrojů. Je soustředěn kolem Berlína, Brandenburku, Rathenova a Frankfurtu n. O. Významné je zemědělství a lesní hospodářství. B. má 34% půdy pokryto borovými a bukovými lesy. Jedna třetina je v majetku státním. Na polní a zahradní hospodářství připadá 44.5% půdy. Je zde hojně luk a pastvin a vyvinutý chov dobytka. Rovněž je zde hojnost ovocného stromoví. Přírodní bohatství není značné. Za zmínku stojí pouze dobývání vápna, sádry a hnědého uhlí (Senftenberg, Dolní Lužice). Školství: roku 1924 bylo zde 3011 škol obecných, 104 střední, 56 vyšších škol chlapeckých, 26 dívčích. Mimo to má B. školy odborné (lesnické, hospodářské, průmyslové). Doprava: B. má výhodu, že zde je většina velkých tratí (4328 km), které spojují všechna velká města s Berlínem. Zde se sbíhají železnice a průplavy od Štětína, Horního Slezska a Hamburku. Politické rozdělení: B. má dvě správní střediska, Postupim a Frankfurt n. Odrou. Dělí se na 40 krajů a 9 městských okresů. Hlavním městem provincie je Postupim. Berlín sice patří k B., je však samostatnou provincií. Znak: Rudý orel v stříbrném poli. Zemské barvy jsou rudá a bílá. Dějiny: Do stěhování národů byli zde usídleni Semnoni (germ. kmen). Po stěhování národů přišli sem slovanští Vendové, kteří zde žili pokojně do 10. století. Tehdy Jindřich I. a po něm markrabě Gero a Oto I. počali opanovávati B. a krutým způsobem vnucovali německou vládu a křesťanství. Již roku 1134 stalo se B. samostatnou markou. Panovali zde Ottonovci. Po nich přichází rod wittelsbašský. R. 1356 stává se B. kurfirstvím. Ale za čas přichází do moci Lucemburků (Karel IV., Václav IV.). Ti obnovili v zemi pořádek a blahobyt. Tehdy přistupují některá braniborská města do Hansy. Král Zikmund uděluje B. Joštovi Moravskému. Po Joštově smrti (1411) jmenuje Zikmund markrabětem Fridricha Norimberského z rodu Hohenzollernů. Po něm vládne zemi stále tento rod, časem se panství braniborské zmenší, časem zvětší. Konečně 1640 nastupuje t. zv. Velký kurfirst Fridrich Vilém (1640—88), který obnovil pořádek a založil braniborsko-pruský stát. Připojil k starému panství Sasko, Dolní Lužici, slezský

Znak Braniborska.

kraj Schwiebno a část Horní Lužice. Tak země zůstala až do r. 1871, do vybudování jednotné německé říše. Literatura: Friedel u. Mielke, Landeskunde von B., Die Provinz B. im Wort u. Bild, Fontane, Wanderung durch die Mark B.

Bránice (diaphragma), tlustý sval, který u ssavců odděluje dutinu hrudní od břišní; povlak jeho tvoří nahoře část pohrudnice a srdečního vaku, dole pak pobřišnice. Má v sobě otvory pro zažívací rouru a přívod krve. Smrští-li se, umožňuje větší obsah dutiny hrudní.

Branicki František Xaver, hrabě (nar. 1744 v Ukrajině, † 1819). Stanislav Poniatowski jej učinil svým generálním adjutantem a korunním hejtmanem. Proti němu se spojil B. s Potěmkinem, vybojoval novou p. ústavu a r. 1792 uzavřel spolek s Potockim a Rzevuckim. Gumplowicz vydal jeho korespondenci.

Branicki Jan Klement, hrabě (* 1689, † 9. X. 1771 v Bialystoku), polský maršál. Dosáhl od Augusta III. jmenování vrchním polním maršálem a kastelánem krakovským. R. 1763 přidal se k republikánské straně, aby se mohl stát králem. Musel však uprchnout do Uher před monarchisty a vrátil se teprve r. 1765, když jeho svak, Stanislav Poniatovski, se stal králem.

Branicki Konstanty († 1884), pol. přírodozpytec a cestovatel.

Branič, srbský časopis právnický a družstevnický, vych. v Bělehradě.

Braničevo, srbský hrad na levém břehu Mlavy u vesnice Kostolca, staré římské Viminacius. Ve středověku biskup. sídlo.

Braník, dříve předměstská obec, nyní v XV. části hlav. m. Prahy, 3.581 obyv. (1921). Soud. o. Praha-jih. Pivovar, vápencové lomy, zelinářství; oblíbené koupaliště na Vltavě. B. jest stará osada z XI. stol. při ústí potoka kunratického; v těch místech platilo se za starých dob clo ze zboží a dříví po Vltavě vezeného. Patřil Starému městu a v 17. stol. byl připojen k panství libeňskému. Má nový kostel sv. Prokopa z r. 1904.

Branik, srbský pol. časopis, vycház. v Novém Sadu, jeden z význ. listů Vojvodiny. Svět. válka zastavila jeho další vycházení.

Branislav František (* 19. VI. 1900 v Berouně), č. básník, autor knih veršů Bílý kruh (1924) a Na rozcestí (1927). Debutoval v době, která vytvořila vlnu poesie kolektivistické a která zanechala své stopy i v povaze lyriky Branislavovy. Ale hned od počátku poesie Branislavova, inspirovaná láskou k člověku, postrádá jakékoli patetičnosti, má citové posvěcení a intimní uzavřenost, která směřuje k Tomanovi jako k svému vzoru. Velmi často mají verše Branislavovy křehký půvab pastelů.

Brániš Josef (1853—1925), český historik umění, prof. gymnasia. Napsal: Dějiny středověkého umění v Čechách (1892); Staročeské hrady (1909); Katechismus dějin umění (1895).

Branišovští z Branišova, vladycká rodina čes. v j.-záp. Čechách. Připomíná se od poč. 15. stol. do poč. stol. 18.

Branković Djuradj, despota srbský a historik v 17. stol. 1689—1711 byl v Rakousku internován. Napsal kroniku od stvoření světa až do jeho doby. Obyčejně se cituje Historia.

Branković Jiří (1367—1457), bojoval proti Byzantské říši a později proti Turkům. Synům jeho byly dány hraniční kraje uherské. 1427 byl prohlášen despotou srbským.

Branković Jiří vyvolal koncem 17. st. povstání proti Turkům a chtěl založiti nový srbský stát. 1687 podnikl nové povstání, ale byl Rakouskem jat a internován v Chebu až do své smrti 1711.

Branković Vuk, dobyvatel Kosova pole a spojenec cara Lazara. 1389 bojoval na Kosově poli. Stal se poplatným Turkům, ale když nedodržoval svých závazků, byl 1396 svržen.

Brankovo Kolo, srbský časopis pro kulturu. Vycházel 1895—1914.

Branky na Moravě, obec okr. valmeziříčského, 850 č. ob., s elektrárnou. Zemědělství.

Branná, ↷ Horní Braná.

Branná povinnost, ↷ Československo, branná soustava.

Branovački Stevan, JUDr. (1804—1880), významný srbský pracovník na Novosadsku, předseda Matice srbské a poslanec na srbském církevním a nár. saboru v Karlovcích, jakož i na sněmu uherském.

Brant Sebastian (1458—1521), alsaský básník, od 1503 městský písař, později císařský rada ve Štrasburku. Hl. dílo: Das Narrenschiff, satira na současné poměry (vyd. nově Simrock 1872) z 1949, a Freidank (1508).

Brantany Fr., malíř v Praze ok. r. 1726.

Branting Hjalmar (1860—1925), vůdce švédských socialistů. V letech 1879—84 byl asistentem tamější observatoře, později vydavatelem časopisů Tiden a Sozialdemokraten. Založil 1889 stranu soc.-demokratickou ve Švédsku, která za jeho vedení rychle rostla. Byl ministrem financí (1917—18), později ministerským předsedou a měl veliký vliv ve švédské politice. Byl nepřítelem Německa. Po sv.

válce fungoval jako šv. delegát na pařížské mírové konferenci. R. 1921 obdržel polovinu Nobelovy Mírové ceny. Vydal mnoho socialistických brožur.

Bratkowski Roman (* 1869 Lvov) pol. krajinář.

Brantôme Pierre de Bourdeilles, seigneur de (* kolem 1527 v Périgordu, † 5. června 1614), francouzský spisovatel. Žil na dvoře královny navarrské, bojoval proti Hugenottům a Turkům. R. 1589 se stal mnichem a napsal svoje Memoires. V tomto díle líčí život u dvora Karla IX. a jeho nástupců. Pro jeho zajímavý způsob líčení vydal tuto práci i Schiller ve Sbírce historických memoirů.

Brány, zeměď. nářadí, jichž úkol jest, aby po orbě půdu zkypřily, smíchaly a mrvu i semeno do hloubky z povrchu zahrabaly. B. působí více svojí vahou a nárazem než ostrými hranami hrotů, které mají jen za úkol drobiti větší hroudy a míchati je s ostatní půdou. Rozeznáváme několik druhů b.: 1. pevné, rámové, 2. pohyblivé a článkové, 3. kloubové, 4. č. luční, 5. kotoučové, 6. slož. z jež.válečků a četné jiné.

Branžovský Benno, opat v Rajhradě na Moravě, v 2. pol. 17. stol. Zájem jeho o dějinách klášterů dal vzniknouti něk. dílům, psaným lat., zejm. ovšem o klášteře rajhradském (↷).

Braque Georges (* 13. V. 1882 v Argenteuil), franc. mod. malíř; 2 měsíce studoval na École des Beaux-Arts v Paříži a je nyní činný v Paříži. — Spolu s Picassem (↷) zakladatelem kubismu, směru v novém malířství a bylo to právě pět obrazů Braqueových, zaslaných 1908 do podzimního Salonu v Paříži, jež daly popud k utvoření názvu kubismu (↷). Pro vývoj B-ův je důležito období práce v L'Estaque (u Marseille) 1908, kde, odděleně od Picassa, dochází k týmž důsledkům jako on, a kde vytváří řadu krajinářských obrazů. V těchto obrazech, budovaných na základech práce Cézanneovy (↷) a Derainovy (↷), není již snahy po optickém klamu, po tvarech předstíraných temnosvitem; B-ovy krajiny ukazují jasnou kostru konstrukce. Ve svých pozdějších obrazech dochází zároveň s Picassem (jako vůbec jejich podíly na společných objevech dají se velmi těžce určiti a odděliti), k deformaci zobrazovaných předmětů, k rozkladu plochy, k zobrazení objektů z různých pohledů. Jako malíř i v pozdější periodě nevidí B. skutečnost, ale jen tvary, plochy a barvy, které organisuje v zátiší, sladěná do barev světle modré, citronově žluté, hnědé a zelené. Poslední dobou vytvořil B. řadu prací klasicistických a realistických.

Brasenia, Schreb., rod čel. leknínovitých (Nymphaeaceae) s jediným druhem B. purpurea Casp. rostoucí ve všech vodách mimo Evropu. Pro severoněmecké Diluvium je vedoucí zkamenělinou (semena).

Brasero (špan.), v Italii a Španělsku užívaná přenosná kamínka s horkým uhlím.

Brasch (Prasch) Václav Ign. (*ok. r. 1700 v Praze, † ve Schwabachu r. 1761), malíř bitev, lovu a zvířat. Pracoval delší dobu ve Frankfurtě n. M. a 10 let v Bamberku. V obrazárně Společ. vlast. přátel umění jsou od něho Krůty.

Brasilin, barevná látka dřeva sapanového a pernambukového, tvoří žluté nebo bezbarvé krystaly, barví se alkaliemi do tmavokarmínova za přístupu vzduchu a za tvoření se brasileinu.

Brasilie, Spojené státy brasilské, federativní republika v Jižní Americe, druhý největší stát Ameriky. Zaujímá více než polovinu Jižní Ameriky mezi 4° 23′ sev. šířky (Kap Orange) a 33° 44′ jižní šířky (jižní výběžek poloostrova Mirimu) a mezi 73° 55″ záp. délky (Rio Aruita) a 34° 50′ záp. délky (Olinda). Měří 8,500.000 km². Na východě tvoří hranici Atlantický oceán, na jihu stát La Plata, na západě kordillerské státy a na severu Venezuela s Guayanou.

Znak Brasilie.

Tvar a charakter půdy. Pobřeží jest málo rozčleněno, jen na severu tu a tam jsou korálové útesy, nánosy písku a protáhlé laguny. Přístavů, ač pobřeží je 7920 km dl., jest pouze 50. Charakterem půdy a krajiny můžeme B-i rozděliti na tři skupiny: V první jsou vysočiny a vysoko položené roviny. Nevynikají žádnou značnou výškou, mají pouze několik výčnělků. Jest to na severu vysočina guayanská, na východě Cadeia Maritima, na jihu Sierra do Mar a Serra da Mantiquiera. V této poslední jsou nejvyšší hory brasilské: Itatiaya 2987 m, Lapa 2650 m, Saõ Mateo a Itacolumi, obě nižší před-

chozích. Souběžně s pobřežím běží Cadeia central. Pahorkaté části země jsou na východě zalesněny a oplývají vodou; naopak zase v horách ostatních je les nejvýše nízký nebo roste zde jen tráva (campos). Severovýchodní část je chudá na deště. Druhou částí země jsou roviny, které tvoří jednotnou plošinu. Za třetí část země pokládá se úvodí velikých řek Amazonky a Madeiry. Na jihozápadě k tomuto oddílu země patří La Plata.

Složení geologické. Hornatá část země patří částečně k formaci archaické (laurentské) a skládá se z ruly, granitu a syenitu, částečně z formace huronské, kde je uloženo mnoho užitkových minerálů, na př. zlato, železo, olovo. Jih B. je většinou prostoupen útvarem devonským a uhelným, jenž je uložen v povodí řeky Amazonky a v státech Piauhý a Ceará. Největší část země je pokryta náplavy vrchní křídy, kde se místy vyskytuje nafta; tento křídový útvar je prostoupen místy v Amazonském údolí u Kap Orange a severně od Bahie vrstvami terciérními.

Vodstvo. Brasilie má největší vodstvo celého světa. Zde sbírá svoji vodu z šesti desitin Amazonka, z jedné šestiny řeka La Plata. Brasilské pobřežní řeky jsou málo splavné a mají prudký spád. Nejznámější jsou Parnahyba, Saõ Francisco a Jacuchy.

Podnebí. Při tak veliké rozlehlosti země jsou rozdíly v podnebí veliké. Rozdělujeme proto zemi na tři pásy. Tropický pás (průměrná roční teplota 25°) jde od sever. hranic B. do států Matto Grosso, Goyaz a Bahia. Největší tepla jsou ve vnitrozemí severních států; podnebí je zde nezdravé, v této části zvlášť proto, že dešti a rozvodňováním řek je vzduch teplý a vlhký. Druhý je subtropický pás (průměrná teplota 20—25°). Tato oblast jde až do státu Saõ Paulo. Hlavní období dešťů je na severu od června do srpna, na jihu od prosince do dubna. Vysoko položené kraje států Bahia, Goyaz, Rio de Janeiro, Minas Geraës a Saõ Paulo mají podnebí mírné, snesitelné i Evropanům. Poslední je pás mírné teploty (průměrná teplota pod 20°). Tento pás zahrnuje v sobě ostatek země k jihu. — Dříve byla B. kolébkou žluté zimnice a jiných epidemií; nyní tento stav se zlepšil. Nejčastěji se zde ještě objevuje malarie.

Rostlinstvo. Rozdílné podnebí a bohatost vodní způsobily, že B. má veliké bohatství rostlin (přes 22.000 různých druhů). Podle rostlinstva dělíme B. na tři oddíly; jest to pralesy pokryté poříčí řeky Amazonky (nízko ležící), pahorkatá část země při jihovýchodním pobřeží a za třetí rovina o průměrné výšce 600 m n. m. V amazonských pralesích jsou hlavně rozličné palmy; rod Convolvulus nahrazuje chybějící liány. Ze stromů je zde nejvíce rodů vavřínovitých; významný a krásný strom je Bertholetia excelsa, brasilský ořech. Pobřežní pralesy (druhý oddíl) mají vegetaci společnou krajinám tropické Ameriky. Nejsou tak temné, nemají tolik velkolistých rostlin jako pralesy amazonské, zato však vynikají množstvím krásně zbarvených květin a množstvím prašnatců. V třetím rostlinném pásu (campos, travnaté stepi) daří se hojně travinám a křovitým stromkům, z nichž nejvíce je listnatých. Veliké plochy pokrývají šedozelené lány trávy, zpestřené množstvím různobarevných květin. Proto také krajiny severně od Ouro Preto jsou zužitkovány jako pastviny a louky. Jižně od těchto krajů je možno pěstovati zemědělství. Lesy se stromy stejného druhu nacházíme jen na jihu B., kde jsou hlavně lesy araukariové. V Gran Chaco jsou lesy palmové. Z užitkových dřev dlužno jmenovati: jakarandové dřevo, dř. brasilské (eukalyptus) a cedrové dříví z poříčí Amazonky. Mnoho stromů dodává rozličné druhy gum (teringa, illex paraguayensis, copernicia cerifera atd.). Z B. se vyváží také množství rostlinných barviv.

Zvířena. B. patří podle své zvířeny ke kraji neotropickému. Příznačným zjevem je velký počet chudozubých, mnoho druhů opic, rozličné druhy pestrobarvých ptáků a množství hmyzu. Z chudozubých žije zde mravenečník, lenochod a pásovec; z opic můžeme jmenovat vřešťana stařečkovitého, paviána, opici lví a hedvábnou. Z dravců je zde jaguár a puma. V brasilských pralesích se hodně toulá divoký lesní pes. Kopytníci jsou zastoupeni pakoněm a tapírem. Nespočetné jsou druhy brasilských papoušků a kolibříků. Zde jsou také domovem velcí plazi, krokodilové a jedovatí hadi (jararaka, labaria). Žije zde veliké množství barevného hmyzu (Dynastes, Cucujo, Morpha, termiti a různé druhy pestrých motýlů).

Obyvatelstvo. B. měla r. 1920 30,635.605 obyvatel. Přírůstek od r. 1900 činí skoro 13 mil. Zalidnění je různé podle podnebí a ostatních životních podmínek. Čistých Portugalců jest dosti malý počet. Většina obyvatelstva se skládá z míšenců rasy bílé, rudé a černé. Míšenci barvy tmavé nazývají se Cariboca (Cafuzo), děti bělochů a negrů mulati, děti Indiánů na jedné straně a bě-

lochů a černochů na druhé straně mestici (Mestiço); tak zvaní kreolové jsou děti negrů, narozené v B. Běžnou a státní řečí je portugalština. — Původním obyvatelstvem byli Indiáni, kteří jsou silných, dobře stavěných postav. Barva jejich těla jest někde světlehnědá, u některých kmenů bronzově hnědá. Obličej jejich je sploštělý, rty jsou odulé, vyčnělý nos; oči mají malé, šikmé, vlasy černé, tuhé. Dnes jich není již tak mnoho a jsou také mnoho promíšeni. Většina jich žije dosud v horách, aniž se stará o veřejný společný život.

Přistěhovalectví a kolonisace. Do roku 1812 stěhuje se do B. většinou obyvatelstvo románské, zvláště Portugalci. Po této době začínají se stěhovati též ostatní národové. Metodicky kolonisovati B-i se podařilo jedině Němcům, a také oni byli počátkem 19. stol. prvními přistěhovalci. Za sto let (1820 až 1920) se přistěhovalo 3,648.382 osob (z toho 1,388.880 Italů, 1,055.154 Portugalců, 131.441 Němců, 80.059 Rakušanů, 11.780 Švýcarů). Po válce vystěhovalců do B. opět přibylo. Je zde též něco Čechů, kteří zde mají svoje spolky.

Náboženství. V B. je rozluka státu od církve. Všechna náboženská vyznání požívají stejných práv a jsou si před zákonem rovna (od r. 1889). Náboženství římsko-katolické převládá; nejvyšší hlavou brasilských katolíků je kardinál v Rio de Janeiro, který zastává zároveň úřad arcibiskupa. Jemu je podřízeno ještě 14 arcibiskupství a 38 biskupství sufraganních.

Vzdělanost a školství. V poslední době jest dosti škol obecných, jichž návštěva je zčásti povinná (primérní školy). Našim vyšším školám odpovídají t. zv. školy sekundérní. B. má pouze jednu universitu, a to v Rio de Janeiro, mimo to po různu 25 samostatných fakult. Odborných škol je zde 151. Všechny kulturní instituce jsou v Rio de Janeiro. Zde je universitní hvězdárna, akademie výtvarných umění, konservatoř, národní knihovna a většina museí. Velké museum má Para a Saõ Paulo. R. 1824 byla založena v Rio de Janeiro Akademie věd a umění. Zde také vychází většina časopisů a revuí, jichž je v B. asi 500.

Literatura. Počátky bras. literatury, jež dosáhla teprve v nov. době určité samostatnosti proti portug., jsou neobyčejně chudé. Jesuitští misionáři, obzvláště P. José de Anchieta (1533—97), připravili v 16. stol. půdu, z níž vyvstalo v 17. stol. několik napodobenin Portugalců a Španělů, v 18. stol. již několik básníků lokál. charakteru. Avšak teprve přesídlením portugal. dvora do Rio de Janeiro (1808), ještě rozhodněji zřízením samostatné říše (1822), byl položen základ k lit. samostatnosti země. Básnictví bere na sebe zprvu specificky křesť. charakter a vypůjčuje si své náměty a obrazy z oboru katol. náb. S druhé strany je nacionální element zdůrazněn dodatečně v patriot. a polit. básních, tak v dílech slavného státníka Andrady e Silva († 1838) a jeho současníka Fr. Vilelly Barbozza († 1846), Zásluha, že uvedl v život národ. školu básnictví, náleží José Gonçalves de Magalhães (1811—82), zakladateli romantiky v Brasilii, jenž jako lyrik (Suspiros poeticos, 1836, Mysterios) a zvlášť jako dramatik pracoval ve stopách Francouzů. Jeho epos Spojenci z Tamayo (1857) a tragedie Antonio José (1839) a Olgiato (1841) přivedly brasilský nativismus k plnému výrazu. Mezi jeho následovníky náleží k nejvýznačnějším Manoël de Araujo (1806—79) j. epický básník, Antonio Conçalves Dias (1823 až 1864) a Alvares de Azevedo jako lyrikové, J. Manoel de Macedo (1820—82), jako skladatel tradegií a románový spisovatel (Moreninha). Jmenování zaslouží také dějep. badatel J. Manoel Pereira da Silva (1817—98) a A. de Varnhagen (1816—78). Kolem r. 1780 nastal obrat od romantiky k realismu také v Brasilii, jež ještě stále sledovala evropské (zvlášť franc.) proudy. Hlav. bojovníkem nového směru jest Sylvio Romero (* 1851). Podporovali jej romanopisci José de Alencar a Bernardo (podle Guirmarães lyrikové Alvares de Azevedo, a četní lit. kritikové. Jejich díla jsou ponejvíce roztroušena v časopisech.

Zemědělství. Rolnictví je v B. hlavním zaměstnáním. Pěstují se však jiné plodiny než u nás. Hlavním produktem je káva. Největší plantáže jsou u Rio de Janeiro a Saõ Paulo. B. dodává 75% kávy celého světa. Hlavním vývozním přístavem je Santos. V severní B-i se pěstuje cukrová třtina; tabák roste v celé B-i, nejvíce však v Rio Grande do Sul, Minas Geraës a Bahii. Ze severních krajů se vyváží též bavlna, jejíž pěstování začalo r. 1912 současně s pěst. rýže a kukuřice. Největší rýžová pole jsou nyní u Saõ Paulo, kde je obdělávají japonští kolonisté. Jižní státy pěstují sice obiliny, ty však nestačí spotřebě a obilí se musí dovážet. Mimo to B. vyváží kakao, vanilku, pomeranče, ananas, banány a fíky. V hornatých krajinách daří se našim hruškám a jabloním. Ve vnitrozemí se hodně pěstuje dobytek (hlavně hovězí a koně).

R. 1906 byla založena společnost Directoria Great da Industria animal a od té doby počíná se v B-i s racionelním dobytkářstvím. Méně se pěstuje ovcí. Prasata chovají pouze němečtí kolonisté. Všeobecně se pěstují kachny a slepice. Stav domácího zvířectva r. 1920: hovězí dobytek 34.3 mil. kusů, 16.2 mil. prasat, 7.9 mil. ovcí, 5.1 mil. koz a 2.3 mil. koní.

H o r n i c t v í. V B-i odedávna se těží téměř všechny užitkové nerosty. Zlato se těží od r. 1561 v Minas Geraës, Goyaz, Matto Grosso a Saõ Paulo. Do roku 1900 se vyvezlo 700.000 kg zlata. Silně je zde zastoupeno železo, které je v celé zemi, obzvláště však v Minas Geraës a jižně od Amazonky. Železo se dobývá z manganitu a itabiritu a ruda jest až 75%. Mimo to se vyváží manganová ruda. R. 1917 se jí vyvezlo 532.000 tun. — Také jsou zde ložiska ostatních kovů, na př. mědi, zinku, olova a platiny. — Již 200 let se z B. vyvážejí drahé kameny; první diamant byl nalezen 1727 u Tejuca. — Posléze vyskytuje se zde monazitový písek a nafta. I uhlí má B. dostatek, takže kryje domácí spotřebu. Kamenné uhlí jest u Rio Grande do Sul a u Santa Catharina, hnědé u Para a Amazonky. Ročně se ho dobývá asi 1 milion tun.

P r ů m y s l a o b c h o d. Průmysl byl podpořen tím, že po roce 1900 byly změněny celní tarify a bylo založeno mnoho továren. Tak vznikly v Maranhaõ, Pernambuco, Minas Geraës, Rio de Janeiro, Saõ Paulo a jinde továrny na zpracování bavlny. Všechna větší města mají mlýny, železárny a ocelárny; na mnoha místech jsou mydlárny. Kde se co dobývá, tam jsou též továrny toho oboru. Tak zde vidíme průmysl téměř evropský. Po válce měla B., mimo domácí dělníky, 200.000 průmyslových dělníků. Velkoobchod je většinou v rukou cizinců. Obchod je hlavně na pobřeží a když byla zřízena paroplavba na Amazonce, jest i zde. Vyváží se do USA., Francie a Anglie. Hl. přístavy jsou: Rio de Janeiro, Pernambuco, Santos, Bahia, Belem, Porto Alegre, Antonina a mnoho jiných. Každé význačné město má svoji banku. Největší banky jsou Brasilská banka a Banco brasileiro Allemao (Hamburk).

M í r y, v á h y a m ě n a. Metrický systém zaveden byl r. 1874, přece však se užívá v některých oborech starých měr. Jsou to pé, palmos, polegadas = ½ m, baras, jarda, legua. Někde se užívá anglických bushelů. Zvláštní jsou standarisované váhy pro cukr, tabák a bavlnu. — Roku 1849 zavedena byla zlatá měna. 1000 reis = 1 milreis = 17·60 Kč; 1000 milreis = 1 conto. Po válce byly zavedeny papírové bankovky. Niklové peníze jsou 50—400 reis, stříbrné 500 reis až 2 milreis.

K o m u n i k a c e. Moderní dopravní prostředky vidíme jen u pobřeží; jinak se užívá na primitivních cestách volského nebo oslího potahu. Od r. 1854 jsou budovány železnice, které dnes spojují všechna velká a průmyslová města. Taková města mají též pouliční dráhy. Parníkových linek s Amerikou a Evropou je velmi mnoho. Brasilské obchodní loďstvo mělo r. 1919 643 lodí. Důležitá je též plavba po řekách, hlavně po Amazonce, kde částečně mohou plouti i zaoceánské parníky. Telegraf byl zaveden roku 1853 a je hodně rozšířen. Nedostatečné je poštovnictví hlavně ve vnitrozemí.

S t á t n í z ř í z e n í a s p r á v a. B. jest od r. 1889 federativní republikou (Estados Unidos do Brazil). Každá ze dřívějších provincií stala se státem; mimo to je zde státní territorium Acre. Hl. m. je Rio de Janeiro. Státy jsou spojeny za účelem společné ochrany země a její republikánské ústavy a k společnému vyhlašování zákonů. Všechny státy mají společné zákony, společná cla, měnu, ministerstva. V čele státu stojí president (v zastoupení vicepresident), volený na 4 leta; dvakrát po sobě nemůže být zvolen. Ten si jmenuje 7 ministrů a nejvyšší úředníky. Zákonodárným shromážděním je senát a sněmovna poslanců, jež tvoří dohromady kongres. Kongres má 212 členů volených na 3 roky. Volby jsou přímé. Vnitřní správa státu se rozpadává v kraje (municipios), tyto v církve (parochias) a ty opět v okresy (districtos). — V B. jsou tři stupně soudů: samosoudce, apelační tribunál a nejvyšší soud v Rio de Janeiro. Trestní zákoník je pozměněný Code Napoléon. Civilní s. řád byl vyhlášen pro celý stát r. 1916 (codigo civil). Finanční stav byl neutěšený, až po roce 1906 přestává být rozpočet pasivní a dluhy země se zmenšují. B. má armádu pozemní a námořní a mírový stav vojska je 66.000 mužů. — Státní znak je zelený se žlutým věncem, uprostřed jsou bílé hvězdy s bílou září. Dole je stuha s nápisem: Ordem e progresso (Pořádkem k pokroku). Státní barvy zelená a žlutá.

D ě j i n y z e m ě. B. byla objevena 21. dubna 1500 Cabralem, prohlášena portugalskou provincií a nazvána Ilha da vera Cruz (Ostrov pravého kříže). Amerigo Vespucci v r. 1501—2 prošel pobřežím brasilským až k La Plata. Teprve později dostali přistěhovalci pevnou správu od guvernéra Tom. de Souzy, který také za-

ložil Bahii. Po r. 1661 se všichni přistěhovalci přiklonili k Portugalsku. Od té doby jich přibývalo a počal se rozvíjeti obchod a průmysl. Roku 1808 prchl sem před Napoleonem portugalský král Jan VI. Potom ale brzy vznikaly rozbroje a země pomalu upadala. Jan VI. vrátil se 1821 do vlasti a místo něho sem přišel jeho syn Pedro, který 1822 prohlásil B. nezávislým císařstvím (Pedro I.). Roku 1824 B. obdržela konstituci a navázala styky s mateřskou zemí. R. 1828 po bojích se osamostatňuje Uruguay. R. 1831 nastupuje Pedro II., který jmenuje regenty k utišení povstání v zemi. Ti vládnou zemi po 20 let. Anglie dociluje 1850 zákaz obch. s otroky. Uruguay přichází opět pod brasil. nadvládu. Zatím obchod a průmysl zkvétá. R. 1880 byl navržen zákon, aby nastala rovnost mezi občany domácími a otroky i nekatolickými přistěhovalci. Nabyl však platnosti teprve r. 1888. Roku 1889 vypukla revoluce. Povstalci měli v programu odtržení státu od církve, rovnost vyznání, přímé volby a chtěli podobnou ústavu, jako má sev.-americká Unie. Tak byla 1890 prohlášena republika. Občanské války však neustaly, až Campos Salles učinil jim konec. Ten také pozvedl zemi hospodářsky a finančně. Navázal spojení se Severoamerickými státy a uzavřel smlouvy se sousedy. Tak B. pomalu se mění v spořádaný stát a vzpamatovává se zvolna ze starých dluhů. Revolucí (mimo rok 1923) již není a skýtají se tak všechny podmínky k rozkvětu státu. — Lit.: Barnhagen, Historia geral do B., Handelmann, Geschichte von B., Schüler, B., ein Land der Zukunft, Walle, Au pays del Or Noir, atd.

Brasse (vysl. bras), míra délky starofranc. = 162.42 cm.

Brassey Thomas, Ist Earl (1836—1918), britský státník liberální strany, od roku 1911 earl. Byl 1880—83 lordem admirality, pozd. guvernérem Viktorie a 1865—86 členem poslanecké sněmovny. R. 1914 po vypovědění války Anglii byl za svoji návštěvy v Kielu zatčen německou vládou a vězněn.

Brassica, druh krucifer, jedno- nebo víceleté zeliny, s peřnatě dělenými nebo nedělenými listy, se žlutými, zřídka bílými květy, se zobákovitými lusky a malými kuličkovými semeny. Asi 50 druhů, obzvláště v zemích kol Středozem. moře, také ve stř. Evropě a v mírném pásmu Asie. B. campestris (řepka), snad z jižní Evropy, jedno- neb dvouroční, 0·5—1·25 m vys., ponejvíce větevnatá, s trávově zelenými a tuhými chloupky, porostlými lístky kořenovitými, modrozelenými lístky stonkovými, s lusky téměř vzpřímenými a s důlkovitými semeny, sází se jako olejnatý plod a osevná řepa. B. napus (olejka), rovněž z již. Evropy, jedno- nebo dvouroční, 0·75—1·25 m vysoká, větevnatá, s modrozelenými holými listy, s odstávajícími lusky a hnědým, důlkovitým semenem, pěstuje se jako olejnatý plod. B. oleoracea (kapusta), dvouletá, holá, s trochu masitými, modrozelenými listy, vzpřímenými lusky a hladkými semeny, roste v divokém stavu. B. oleoracea silvestris roste na severoevrop. pobřežích (Helgoland) a v Ligurii a sází se v různých druzích. B. nigra (černá hořčice), jednoletá, s větevnatým stonkem, pěstuje se pro semena.

Brašnić Mijo (1849—1883), chorv. historik a profesor gymnasia ve Vinkovcích. Z jeho děl jsou nejvýznamnější: Župe u hrvatskoj državi za nar. dinastije (1879), Panonski grad Cibalum (1880), Postavljanje knezova zadarskih za vlade mletučke 1202—1358 (1877—78).

Brašov (rum. Brasov), m. v rumun. Sedmihradsku, 45.000 ob. Cukrovar, průmysl barvířský a rozšířené dřevařství.

Břasy, místo v okr. rokycanském s velkými sklárnami, chem. tov. a uh. doly.

Bratianu Demeter (1818—1892), rumun. státník, byl 1867—68 pod svým bratrem Joanem min. vyuč., pak vysl. v Cařihradě a v dubnu až červnu 1881 min. předsedou.

Joan Bratianu (otec).

Bratianu Joan (1821—1891), bratr předešlého, rum. státník, vzdělán v Paříži, měl vedoucí úlohu za revoluce 1848 ve Valašsku, musel jíti pak do Paříže do vyhnanství (až do r. 1857), dosáhl 1860 vlivu jako vůdce rudých (liberálů), v l. 1867—68 byl ministrem. Počátkem 1876 v koalič. minist. fin. min., 1876—88 jako vůdce národně-liberální strany s krátkou přestávkou 1881 byl minister. předsedou. Uvedl Rumunsko do stavu, aby v rusko-turecké válce 1877—78 nabylo vlivu, a žádal pro svou zemi neodvislost a titul království. Lit.: J. Bratianus Schriften und Reden (1903 až 1912), 2 sv.).

Bratianu Joan (Jonel) J. C. (* 1864 ve Florica), nejst. syn předešlého, inženýr, rum. politik, od 1895 posl., 1897 min. veř. prací, 1907 min. vnitra; stal se začátkem 1909 vůdcem lib. strany na místě Sturdzy a min. předs. (až do ledna 1911). Při po-

čátku války přenechal minist. vojenství svému bratru Vintillovi (až do té doby gen. řed. Rumunské banky). V pros. 1916 utvořil B., jemuž jest především připsati odpadnutí Rumunska od Rak.-Uh. a Německa, koaliční min. s Take Jonescu a přetvořil je 26. července 1917, odstoupil však 9. února 1918 pod tlakem mírových vyjednávání. Sněmovna se usnesla 5. srpna na žalobě proti němu a Vintillovi B. pro zpronevěru. B. zůstal zatím vůdcem liberálů, utvořil 18. pros. nové min., jež odstoupilo 12. září 1919 pro jeho odpor proti podepsání míru v Saint-Germain. Po odstoupení Take Jonescu byl B. 17. ledna 1922 opět pověřen utvořením kabinetu. Volby z 5.—8. března 1922 přinesly mu dvoutřetinovou většinu, nebyly však oposicí uznány.

Bratislava (dř. Prešpurk, něm. Pressburg, maď. Pozsony), hl. m. slov. V roce 1921: 93.189 obyv. (37.038 čsl., 25.837 něm., 20.731 maď., 3758 žid., 257 j., 5568 ciz.); v r. 1928 přes 104.000 obyv. Má vlastní magistrát a rozdělena jest na pět čtvrtí: I. Staré mesto, II. Vinohrady, III. Dunajská čtvrť, IV. Podzámok, V. Nové mesto. B. je malebně položena na levém břehu Dunaje blízko ústí řeky Moravy pod Děvínskou branou. Od severu sahají až k ní výběžky Malých Karpat, na jihu jest ohraničena tokem řeky, která zde vstupuje do úrodné nížiny uherské. B. leží na obvodu země, těsně při hranicích státu, ale svým historickým významem, velikostí a polohou na hlavní vodní cestě, důležitou pro obchod, byla určena za hlavní město Slovenska, ačkoliv její obyvatelstvo bylo převážně německé a maďarské. Po převratu 4. února 1919 přesídlily do ní ze Žiliny úřady ministerstva pro Sl. Jako hl. m. jest sídlem četných úřadů: krajinského (zemského) a okres. úř., soudní tabule, sedrie, okres. soudu, hlav. cel. úřadu, hospodář. úřadu pro Sl., vládní komise pro státní báně a hutě na Sl., plav. pořič. úř. pro oblast Dunaje, řed. pošt a telegr., stát. drah, gen. fin. řed., živnost. inspekt., zeměděl. rady, obch. a živn. komory a mn. j. Jest zde voj. posádka téměř všech druhů zbraní a služby. Pro svůj obch. význam jest B. sídlem četných konsulátů. Po převratu bylo zde v krátkém čase vybudováno nové školství, odpovídající změněným poměrům. Zřízena univers. Komenského s fakult. lékař., práv., filosof. na místě býv. university maď., bohoslov. fakulta evang.; jsou zde četné stř. školy: reálné gymn. čsl., něm. a maď., dívčí ref. reál. gymn., reálka; obch. akad., průmyslová škola, koed. učit. ústav s maď. pobočkou. V min. stol. ze škol bratislavských mělo velký význam pro kulturní život slovenský evang. lyceum, při němž byla zřízena r. 1803 stolice pro jaz. československý. Působili tu Palkovič a Štúr, vzdělávali se tu Palacký, Kollár a mnozí jiní, kteří potom vynikli v životě veřejném nebo na poli literárním. Dnes jest B. kulturním a politickým střediskem osvobozeného Slovenska. Má slov. Nár. divadlo, slov. Nár. museum, univ. knihovnu, m. museum, velkou 12 kw vysílací stanici radiotelefonickou. Vycházejí zde četné deníky a časopisy čsl., něm. a maď. Stejně významné místo zaujímá B. v průmyslu a obchodu. Jest zde plodinová bursa, mnoho peněžních ústavů, vznikl zde pokus o mezinárodní dunajské veletrhy. Ležíc na vodní cestě pro dopravu na vých. a v blízkosti hlav. m. býv. říše soustředila rozsáhlou průmysl. výrobu všech odvětví. Z kov. průmyslu jest tu tov. na smaltované zb., tov. na drát. lana a kabely, tov. hosp. strojů, elektrotechn. tov. Siemensova, výr. vodo- a plynoměrů; z text. prům. tov. na lněné a bavlněné zb., sukna, hedvábí, vosk. plátno, tov. na nitě, provaz. zb., přádel. bavlny, žíní, juty; z chem. prům. tov. výbuš. látek, tov. nábojů, rafinerie min. olejů, tov. celulosy, celuloid. zb., výr. dehtu, asfaltu, krycí lepenky. Jsou zde dva pivovary, dva lihovary, cukrovar, tov. likérů, výr. šamp. vína (Palugyay), tov. na čokoládu, cukrovinky. Vyrábějí se konfekce, klobouky, obuv, prádlo, kožišiny, mýdlo a voňavky. Z továren jest jmenovati ještě tov. na kartáče, tov. nábytku, hudebních nástrojů, pian, varhan, papír. zb. a tabákovou továrnu. B. jest východiskem četných železn. tratí: na sever přes Malacky do Brna a Prahy, přes Trnavu a Trenčín do Žiliny, na východ do Nových Zámků, přes Velký ostrov žitný do Komárna, na záp. do Vídně, na jih do Rakous a Maďarska. Má velký přístav na Dunaji s překladištěm 2200 m dl. R. 1926 bylo zde přepraveno 148.501 tun proti proudu, 407.968 tun po proudu. — B. má množství cenných památek stavitelských, neboť hrála vynikající úlohu v dějinách maďarských. Dnešní její název se odvozuje od Břetislava, který dobyl Moravu na Maďarech r. 1029. V 12. a 13. stol. se v ní usazují osadníci němečtí; Přemysl Otakar II. ji dvakráte dobyl za válek s Bellou IV. Zvláště si B. oblíbil král Zikmund, který ji r. 1405 povýšil na královské svobodné město a opevnil její hrad. Za Matyáše Korvína r. 1467 byla tu zřízena akademie istropolitánská, na níž učil Regiomontanus a jež ale brzy zanikla. Když Turci dobyli Budína, stala se B. hlavním a korunovačním

Bratislava I.

Bývalý primášský palác, dnes část radnice.

Luthringer, Rolandova kašna z r. 1572.

Pohled na Bratislavu z horského háje.

Bratislava II.

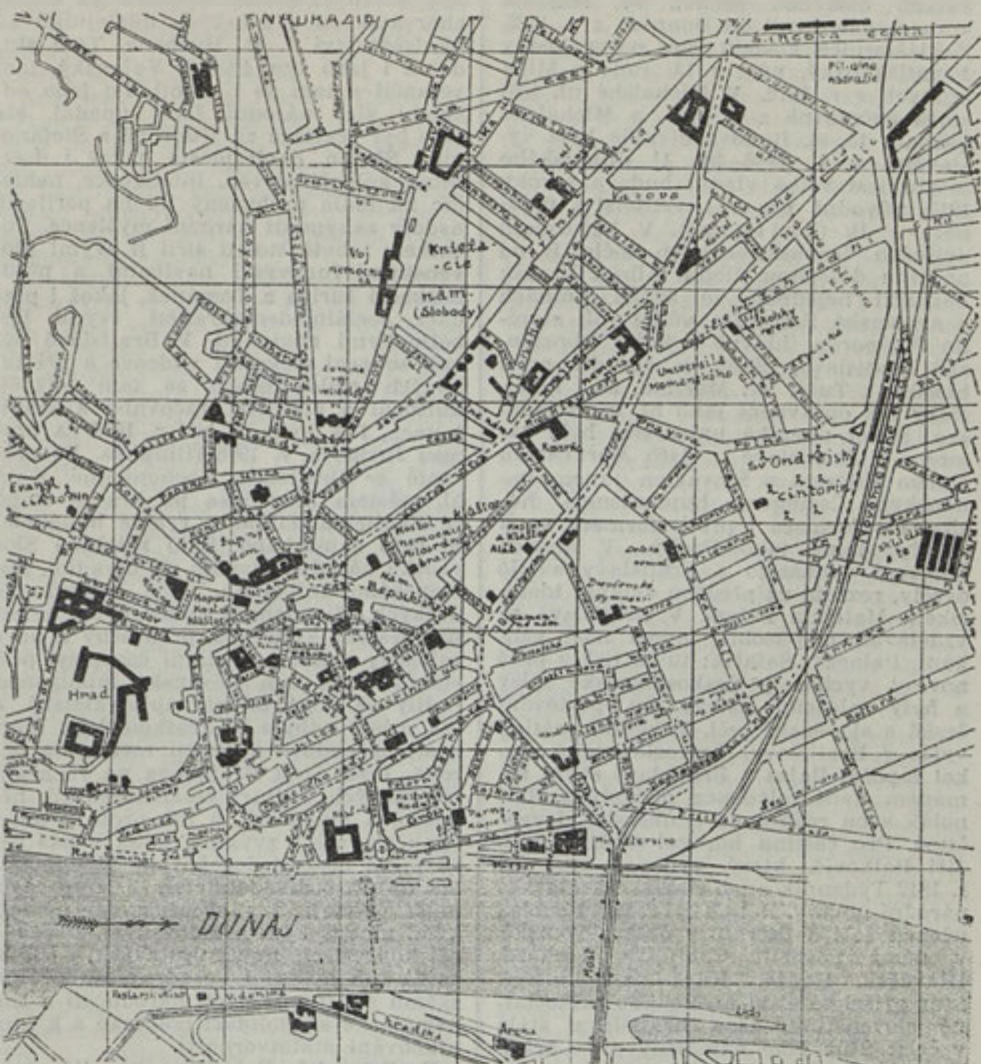
Reduta v Bratislavě.

Přístav v Bratislavě.

Příloha Nového velkého ilustrovaného slovníku naučného.

městem uherským (od r. 1536 do roku 1848), kde zasedal sněm a od roku 1543 sídlil arcibiskup primas.. R. 1741 slíbili tu uherští stavové věrnost Marii Terezii, r. 1784 přenesena sem z Trnavy právnická akademie. Po porážce u Slavkova

Plán města Bratislavy.

byl tu r. 1805 sjednán mír mezi Rakouskem a Napoléonem. V bouřlivém roce 1848 konán tu poslední stavovský sněm; revoluční sněm přenesl sídlo do Budapešti. R. 1912 zřízena maďarská universita. Mírovou smlouvou Trianonskou r. 1920 přiřčena B. s předmostím Petržalkou českoslov. republice. — Z památných budov zaujme každého na prvním místě rozsáhlá zřícenina hradu na skále nad Dunajem. Hrad byl zbudován asi v 14. st., za Marie Terezie byl přestavěn, r. 1811 vyhořel a nebyl obnoven. Na Masarykově náměstí upozorňuje na sebe radnice svojí věží, zal. r. 1288, s barok. nástavbou z roku 1720. Gotický portál s arkýřem jest z r. 1325. Před radnicí je renesanční Rolandova kašna z r. 1572. Radnice jest spojena s barokním palácem arcibiskupským, vybudovaným v le-

tech 1781—84, v němž byl r. 1805 podepsán prešpurský mír a r. 1848 konán poslední stavovský sněm. Z chrámových staveb především zasluhuje zmínky got. korunovační chrám sv. Martina s hroby arcibiskupů i světských magnátů a velkou olověnou sochou sv. Martina v maď. nár. kroji od Donnera z r. 1735. Z klášterních kostelů jsou pozoruhodny Františkánský, pův. z 13. stol., a Milosrdných z r. 1672. V Michalské ul. jest stará sněmovna z r. 1753 a Michalská brána z 15. st. Budova divadla byla vystavěna v l. 1886—91. U dunajského mostu jest velká vládní budova z roku 1913, původně pro voj. velitelství určená. — B. (kulturní). V kulturních dějinách československých měla B. od počátku důležitou úlohu. Albert Pražák naznačil nejednou ve svých knihách o slovenské literatuře vůdčí roli starého Prešporka (hlavně v knize Obrozenská Bratislava, 1928), a dovodil proti hlasům z Turč. Sv. Martina, že i historicky má oprávnění jako hl. m. Slovenska. První uherská universita byla založena v Bratislavě r. 1465 Moravanem Janem Vítězem a Slovákem Janem Panonskym Cezingem; humanismus, husitství, reformace i protireformace se jí dotkly stejně jako Prahy. V dobách obrození vycházelo z Bratislavy světlo osvěty, rozžaté už předtím velkým historikem Matějem Bélem. V Bratislavě se vzdělávali a působili mnozí naši velikáni, Palacký, Šafařík; tu se tiskly prvé noviny, vycházely československé spisy a byly založeny ústavy ku pěstování české a slovenské řeči. Také slovenština vyšla z Bratislavy. Československý rozkol započal Bajza v Bratislavě svým románem René mládenca príhody a Bernolák svou rozpravou o uherské slovenštině. Pro češtinu horoval bratisl. prof. Jiří Palkovič, který vydával také od r. 1812 Týdenník aneb císařské královské národní noviny. R. 1828 byl založen spolek učenců řeči a literatury československé v němž působili Chalúpka, Lichard, Hlaváček, Hodža. Když pak Ľudevít Štúr přišel se svou myšlenkou samostatné slovenštiny, zase Bratislava stála v čele: Štúr jako náměstný prof. bratislav. lycea dovedl nadchnouti pro své záměry mladou generaci, vzdělávající se v Bratislavě, založil tam Slovenské Národné noviny a Orla Tatránskeho; jako poslanec na bratisl. sněmu r. 1847 horlil za národní a sociální právo a tam také vznikla myšlenka slovenského povstání proti Košutovi. V Bratislavě byla upravena slov. mluvnice na základě vědeckých předloh Hattalových (1851). Potom přešla vůdčí úloha slov. národního pohybu do Turč. Sv. Martina, který hlavně za éry matiční byl slovenskou metropolí. Ale Bratislava i v dobách prudkého náporu maďarského měla své buditele a pracovníky. R. 1870 konala se tam slavnost Strossmayerova za účasti chorvatských a srbských důstojníků za předsednictví J. M. Hurbana. Tam studoval i jeho syn, básník Vajanský, tam vojančil a tam se i oženil. Po jeho odchodu sice národní život upadal, ale zase byl vzkříšen za Mudroně a Štefanoviče. Sloven. okolí města, jakož i dosti četná kolonie sloven. inteligence, nehledíc na málo probuzený lid na periferii, nedaly zahynouti národní myšlence. Počátkem tohoto století šířil ji svými Slovenskými ľudovými novinami a přednáškami Juriga a Tománek, jakož i předáci sociálně-demokratičtí svými Robotníckymi novinami. V Bratislavě bývali souzeni slovenští vůdcové a při takových příležitostech se tam sjížděli kulturní a političtí pracovníci k manifestaci. Tak bylo na př. r. 1906 za procesu Jurigova, r. 1908 Hlinkova. Po převratě se Bratislava pochopitelně stala hl. městem Slovenska po krátké etapě ve Skalici a Žilině a rychle doháněla, co bylo zameškáno. Bylo založeno Slovenské národné divadlo (☞ divadlo), Komenského universita, řada spolků vědeckých, divadelních, odborných, zřízena městská knihovna, přeneseny a nově založeny denní i revuální časopisy, přestěhovala se tam slovenská inteligence, rodily se nové talenty spisovatelské a tak město nabylo za krátkou dobu tvářnosti opravdové kulturní metropole národa. Dnes stojí Bratislava na rozhraní tří různých kultur: československé, německé a maďarské, a má proto v mnohých oborech i zvýšené, jinak u nás neznámé a nedosti doceňované povinnosti: tak na př. v divadelnictví, hl. v operách, musí počítati i s obecenstvem německým, maďarským a židovským, podobně při koncertech, uměl. výstavách a j. Přispívá tím ovšem i ke zdravému přátelskému soužití různých národností a tím nemálo ke konsolidaci politické a k prohlubování státotvornosti.

Bratislavský Boleslav, ps. Vincence Návary.

Bratr nějaké osoby je ten, kdo s touto osobou pochází z týchž rodičů (pravý, plnorodý b., frater germanus), nebo je zplozen týmž otcem (f. consanguineus), nebo zrozen touž matkou (f. uterinus, polorodý b.).

Bratranci, děti dvou nebo více rodin, jejichž otec nebo matka je sourozencem

otce nebo matky druhé rodiny, a to buď vlastním sourozencem, nebo nevlastním. Hoši jsou si navzájem bratranci, děvčata sestřenkami vzhledem k sobě i k hochům.

Bratrské pokladny, hornické sociálně-pojišťovací ústavy, obstarávající nemocenské, invalidní a starobní pojištění horníků. U nás Ústřední bratrská pokladna pro ČSR v Praze.

Bratrstva církevní jsou dobrovolná, církevně schválená sdružení věřících, jejichž účelem je konati skutky křesťanské dobročinnosti nebo mimořádné úkony náboženské. Tato sdružení podléhají vedení duchovních k tomu ustanovených. Někdy děje se přijímání členů slavnostními obřady.

Bratrstvo. Během patnáctiletých válek husitských vytvořil se v Čechách stav lidí, jimž válčení stalo se povoláním. Stálé vojsko — bratrstvo — husitské vzniklo působením Žižkovým kol r. 1423; a to na Táboře bratrstvo ↗ Táboritů, ve vých. Čechách bratrstvo ↗ Orebitů. Po smrti Žižkově měla obě tato voj. bratrstva (Táborité a ↗ Sirotci) svou vlastní správu a vedla války na svůj vrub. Vedle těchto vojsk vznikly kolem některých znamenitých vůdců (hejtmanů) samostatné voj. organisace, sestávající již nejen z Čechů, ale i jiných Slovanů, Němců a j. cizinců — ↗ roty vojenské, jež podřizovaly se ne zákonu božímu — jako dříve — nýbrž jediné vůli svého vůdce, sloužíce za žold každému. Válkami husitskými získali si Češi v celé Evropě pověst znamenitých válečníků (pol. přísloví „Co Čech, to hetman"), proto po celé téměř XV. stol. snažily se válčící strany získati do svých služeb české roty. Již r. 1436 cís. Zikmund získal některé čes. roty — jež, tvoříce jakoby stát ve státě, stávaly se ústřední státní moci nepohodlnými — do boje proti Turkům. Odtud pak až do třetí čtvrtiny XV. věku nebylo téměř války ve stř. a vých. Evropě, v níž by nebyli zúčastněni Češi, často na obou stranách. Všecky tyto roty měly však vždycky vědomí určité pospolitosti a tvořily jakousi volnou organisaci společných zájmů — bratrstvo — podřizující se též určitému, byť nepsanému řádu. Vynikajícím způsobem zúčastnily se české roty v bojích Poláků proti řádu Něm. rytířů v Prusku. Na straně polské vynikli zejména Jan ↗ Čapek ze Sán, Jan Kolda ze Žampachu, Albrecht Kostka z Postupic, na straně něm. Bernart ↗ z Cimburka a Oldřich Červenka. Též Zikmund Korybutovič, vraceje se z Čech, vzal s sebou do Polska některé roty táborské i s. rotči, jež po jeho smrti v bitvě u Vilkoměře 1435 odtáhly s kníž. Fridrichem na Ukrajinu a staly se základem vojsk kozáckých. Rota ↗ Mladvaříkova ovládala Dolní Rakousy, sloužíc zájmům různých knížat. Jan ↗ Vítovec ze Hřebene bojoval se svými rotami v již. alpských zemích a v Chorvatsku. Největšího významu a největší slávy získalo b-o v sev. Uhrách. R. 1440 svěřila královna Eliška Janu ↗ Jiskrovi z Brandýsa správu sev. Uher a jich hájení proti Hunyadovcům. Za slavným válečníkem táhly se zástupy bratří se všech stran. Jiskra obhájil sev. Uhry vítězně proti všem útokům Matyáše Hunyadyho a vládl tu ve skutečnosti jako samostatný pán. V té době vytvořilo se z českých rot na Slovensku voj. sdružení, jež nazývalo se přímo „bratříci". Když pak po smíření se Jiskrově s Matyášem (vlivem čes. krále Jiřího), Jiskra rozpustil své roty, spojily se tyto s bratříky a vůdcem jejich stal se Petr Aksamit z Lideřovic, bratříci nabyli rozhodujícího významu. Zvl. za válek cís. Bedřicha s Matyášem uh. stali se bratříci rozhodujícím činitelem v sev. Uhrách. Po smrti Aksamitově (padl u Šaryšského Potoku 1458) neměli bratříci nad sebou vůdce jediného, a vedla je rada předních (as 30) hejtmanů, právem sobě rovných. Nejznamenitějším hejtmanem bratrským byl pak Jan Švehla. 29. ledna 1467 byli bratříci pod Švehlou u Kostolan Matyášem velkou přesilou obklíčeni a po zoufalém odporu zničeni. Všech bratříků v Uhrách, Rakousích a j. čítalo se na 20.000. Přes to, že hejtmané bratříků jednali samostatně, uznávali v čes. králi Jiřím rozhodčí autoritu a nejvyššího správce. Přespříliš mírumilovný král Jiří nepochopil, bohužel, nekonečných možností, jež se mu tu naskytovaly k zabezpečení moci a budoucnosti českého státu. Význam rot bratrských pro českou moc pochopil zato dokonale uh. král Matyáš a využiv vlivu krále Jiřího, aby přiměl Jiskru k poddání se, postaral se pak i včas zničením posledních zbytků bratrských rot u Kostolan, jak zbaviti Čechy znamenitého spojence v nastávajícím zápase. Zbytky bratříků zařaděny pak do t. zv. Matyášovy černé roty. — Lit.: Palacký: Dějiny IV; Toman: Husitské válečnictví; Jirásek: Bratrstvo a mn. j.

Bratrstvo českomoravské, studentský spolek revoluční, založený v březnu 1849 J. V. Fričem ↗, Maxmiliánem Maurem ↗ a Moravanem Tomáškem. B. č., schválené jako spolek místodržitelstvím i akad. senátem, stalo se pod vedením Fričovým střediskem revoluč. příprav

ke květnovému spiknutí 1849 ↗ mezi studentstvem čes. i něm., soustředěným hl. v Markomanii ↗. Po prozrazení revoluč. příprav (poč. května 1849) zatčeni též členové B. č., ovšem teprve po výpovědech členů Markomanie, v červenci 1849. Někteří včas se ukryli, několik propuštěno již za vyšetřování, ale většina odsouzena až k několikaletému vězení pevnostnímu nebo odvedena k vojsku. R. 1857 byli odsouzení amnestováni. Lit.: H. Traub: Květnové spiknutí v Čechách 1849 (1929).

Bratrstvo Kirillo-Methodievskoje, zal. 1846 v Kijevě za vedení rus. hist. N. J. Kostomarova. Cílem bylo pěstování slovan. vzájemnosti ne pouze na poli lit., nýbrž již i na poli polit., neboť konečnou ideou snah po slov. vzájemnosti se jim jevilo federativní zřízení st., které by sjednocovalo všechny Slovany. Vyzrazeni, na podzim r. 1847 zatčeni a souzeni pro velezrádu. Potrestáni vězením a polic. dohledem.

Bratršovský Ludvík (1857—1905), český novinář. Hl. red. Nár. Politiky, o jejíž rozšíření si získal velké zásluhy.

Bratří mečoví, rytířský duchovní řád, mající ve znaku rudý meč. Založil jej Albert z Buxhöwdenu, aby šířil křesťanství v baltických krajích. Řád zanikl r. 1561.

Bratří Milosrdní, v užším slova smyslu řád milosrdných bratří sv. Jana z Boha (Juan di Dio v Granadě, 1495—1550), potvrzený r. 1572 papežem Piem V. Účelem řádu (hl. laiků) jest ošetřování nemocných. V čele stojí generál řádu se sídlem v Římě. V ČSR. existuje nyní 11 konventů, které mají staletou tradici; členů řádu jest 108, z toho pouze 11 kněží. Nejstarší konvent jest Valtický (zal. r. 1605) a Pražský (1620).

Znak Milosrdných Bratří.

Bratří rudého praporu, tajné sdružení čes.-něm. mládeže, hl. studentů v Praze r. 1853 (prvá schůze 30. IV. 1853) s tendencemi soc. Cílem bylo zničení monarchie rak. a zřízení soc. republiky. V čele sdružení stáli studující Ant. Steidl (synovec známého Petra Fastra ↗) a syn Fastrův Kašpar. Prozrazeno však záhy po svém ustavení a již 30. V. 1853 členové zatčeni a postaveni před vojenský soud, vyšetřující ještě v té době květnové spiknutí z r. 1849. Deset členů sdružení odsouzeno k několikaletému žaláři (Steidl a Fastr na 12 let). Amnestie z r. 1857 přinesla jim opět svobodu.

Bratří společného života, asketické bratrstvo, založené Holanďanem Gerhardem Grootem (1340—1384). Založili několik klášterů (Windesheim, Sv. Anežky, kde žil Tomáš Kempenský). Vyšli z nich Jan z Wesselu, Erasmus a jiní mužové reformace.

Bratří a sestry svobodného ducha, mystická sekta v Německu ve 13. až 16. stol. Učení jejich bylo panteistické, účelem života jim bylo splynutí s Bohem. Morálka jejich byla velmi špatná. Docházelo hl. k pohlavním excesům. Vliv jejich možno pozorovati na české Adamity a Pikharty. Církev proti nim houževnatě bojovala. Za otce hnutí pokládá se Almarich z Beny, který žil koncem 13. století.

Bratří škol křesťanských, kongregace zal. sv. Janem de la Salle 1681 v Remeši, odkud se rozšířila do jiných zemí. Věnují se vyučování mládeže, vedou školy obecné, obchodní, živnostenské. V Čechách mají několik obecných škol, sirotčinec (Johanneum) a učitelský ústav ve Sv. Janu pod Skalou. — Podobně se nazývají četná jiná bratrstva křesťanská, jejichž účelem jest vychovávati mládež.

Bratří Čeští, ↗ Čeští Bratří.

z Bratřic Jan Jeník (* 1756 na Radvanově), syn Jiřího Jeníka z Bratřic, studoval ve Svatováclavském jesuitském semináři (nyní něm. technika) v Husově tř.; jako vojín bojoval pod Laudonem u Bělehradu. Od r. 1800 žil v soukromí spisuje své zajímavé paměti. (Bohemica.) † r. 1845 jako poslední svého rodu; říkali mu pro jeho ryzí vlastenectví „Poslední Čech". Sestra jeho Kateřina byla matkou hraběte Josefa Vratislava.

Bratův křísicí přístroj, křísí pomocí kyslíku, vháněného do plic. Řízení ssání a vhánění kyslíku děje se ručně, což je nevýhodné.

Branberger Jan, PhDr. (* 1877 v Praze), min. rada a adm. ředitel st. konservatoře hudby v Praze. Po absolvování praž. konservatoře promoval jako první český doktor hud. vědy na filosof. fak. Karlovy univ. Od r. 1906—1918 sekr. a prof. praž. konservatoře, od r. 1918—24 hud. ref. při min. šk. a nár. osv. Spisovatel a hud. kritik v deníku Čas. Napsal Dějiny praž. konservatoře a mnoho odb. článků v časopisech. R. 1922 redig. Hudební almanach čs. republiky.

Braula coeca, cizopasník včel ↗ včelomorka.

Braulík Augustin (1859—1921), zakladatel českého průmyslového školství, inspektor minist. veř. prací.

Braun Franjo (* 1872 v Indii — Srěm), chorv. národohospodář a fin. odborník. Původně ve st. službě fin., ale za bána Raucha pro svoje nár. smýšlení zbaven místa. Teprve po světové válce uplatnil svoje vědomosti ve službě národa a státu. Uvedl do pořádku rozhárané fin. poměry města Záhřeba, jakož i země chorv.-slav. Od r. 1918 věnuje se průmyslu. Jako znam. odborník byl r. 1919 expertem na mír. konferenci v Paříži a zastupuje Jugoslavii v reparační komisi ve Vídni a Budapešti. V poslední době věnuje se organisaci průmyslu chorvatského.

Braun Adolf (1821—1904), svob. pán, rak. státník, dlouholetý šéf kabinetní kanceláře Frant. Josefa I.

Braun Heinrich (* 1854) v Budapešti), soc.-polit. spisovatel, 1883 spoluzakladatel časopisu Neue Zeit (vědecký čas. soc.-demokr. strany), 1888 založil a až do 1903 vydával Archiv für soziale Gesetzgebung u. Statistik; založil t. 1911 nový sociálně-politický časopis Annalen für Sozialpolitik und Gesetzgebung.

Braun Jan (* 1773 v Belevicích), kolorista v Praze.

Braun Jan Jakub (* asi 1691 v Klosterneuburgu v Dol. Rakousích, † 17. VII. 1769 v Praze), malíř genrů a lovů. Od r. 1716 byl členem starom. pořádku malíř. a od r. 1750 předním starším až do smrti. Tři velké lovecké scény v majetku Maxe Haaseho ve Vraném. Jeho žákem byl Jan Joska.

Braun Jindřich (1847—1911), lékař, známý j. vynik. chirurg a klin. učitel.

Braun Josef (1864—1891), autor histor., povídek velmi přístupně lidového ražení (Čtvero obrázků starohorských, Z pamětí krevních písařů, Zašlými věky); uspořádal vydání spisů V. B. Třebízského, k nimž napsal životopisnou studii.

Braun Karel, rytec v Praze r. 1852.

Braun Karl (1822—1893), něm. politik; bojoval proti malým státům, pro nár. jednotu a hospodář. svobodu. 1848—66 člen, 1858—63 president nassavské Druhé komory, vstoupil do říš. sněmu (až do 1879) a stal se vůdcem nár.-lib. strany; 1880 přidal se k secesionistické a 1884 k něm. volnomyšlenk. straně. B. byl 1858 spoluzakladatelem národohospod. kongresu a od 1859 presidentem, 1879 až 87 advokátem u říš. soudu. Napsal: Für Gewerbefreiheit u. Freizügigkeit durch ganz Deutschland (1858), Bilder aus der deutschen Kleinstaaterei (3 vyd., 4 sv.), Während des Krieges (1871) a j. Od 1888 vydával Vierteljahrsschrift für Volkswirtschaft.

Braun Karl Ferdinand (1850—1918), fysik, od 1877 prof. v Marburku, pak ve Štrasburku, Karlsruhe, Tubinkách a opět ve Štrasburku, obdržel 1909 (dohromady s Marconim) Nobelovu cenu pro své zásluhy o bezdrát. telegrafii. Vynalezl „B. roury", ke zkoumání způsobu elektrického kmitání. 1898 zavedl uzavřený kmitavý kruh, jenž se stal podkladem pro všechny nové, dalekosáhlé soustavy. Napsal: Drahtlose Telegraphie a j.

Braun Lily (1865—1916), spisovatelka. Napsala: Im Schatten der Titanen (1908, 130. tisíc 1922, líčení života její babičky Jenny v. Gustedt, nemanželské dcery krále Jeronýma Bonaparte), román o sobě Memoiren einer Sozialistin (1909—11, 2 sv.), dále Die Liebesbriefe der Marquise (1912), Lebenssucher (1917. Z pozůstalosti jejího syna Otty B., padlého 29. IV. 1918 ve Francii, vydala Julie Vogelsteinová pod názvem Aus nachgelassenen Schriften eines Frühvollendeten (1919, 99. tisíc r. 1922), básně, dopisy a deníky, jež prozrazovaly překvapující zralost a literární nadání hochovo.

Braun Matyáš z Braunu, dvorní sochař Karla VI., slavný sochař doby barokní; * r. 1684 v Inšpruku, kde jej poznal v r. 1704 hrabě Frant. Špork na svých cestách a přivedl ho do Čech, kde zvláště u tohoto uměnímilovného hraběte v Kuksu a Lysé a od r. 1710 samostatně v Praze pracoval. † 15. II. 1738 a byl pochován u sv. Štěpána. Z hlavních jeho děl budiž zde uvedena: sousoší sv. Luitgardy na Karlově mostě v Praze, portál a sochy paláce Clam-Gallasova v Husově tř., Atlas, nesoucí zeměkouli na bedrech a portál paláce hr. Wrtby, Praha III., i bývalé sochy na schodišti paláce Černínského, Praha IV., sochy evangelistů a čtyř sv. učitelů u sv. Klimenta v Praze I., sochy a vázy na letohrádku hr. Michny (villa Amerika) v Praze II.; portál s obrovskými orlicemi paláce Thun-Hohensteinů v Praze III., Nerudova ul., sousoší sv. Trojice u sv. Štěpána, Praha II., karyatidy portálu Schönbornského a paláce Buquoy-Longueval v Praze III., Velkopřevorské nám., morový sloup v Teplicích-Šanově, kříže v Křimicích atd. Bydlel ve svém domě (nedávno zbořeném na rohu Jungmannovy a Vodičkovy ulice).

Braun Ondřej (* 1811 v Postupicích), malíř v Praze od r. 1840.

Braun Samuel, malíř zvl. podobizen. Žil v Kadani za Rudolfa II. a maloval v okolních chrámech a hradech, nejvíce pro Flor. Griespeka. Podobizny téhož a

jeho manželky maloval po jeho smrti r. 1593 na pomník v kostele kralovickém v kraji plzeňském.

Braun Wilhelm (1813—1860), švéd. básník, uveřejnil četné lyrické a satir. básně. Jeho humor a zdravý protest proti citovému hýření Stagnelius-Böttigerova směru učinily ho populárním. Samlade skrifter v 6 sv. (1888—98).

Braunau, ↗ Broumov.

Brauner Bohuslav, PhDr. (* 1855), univ. prof. v Praze, spoluzakladatel mod. chemie anorgan. a přednosta chem. ústavu české university Karlovy. Napsal četné věd. spisy, hlavně pracoval v oboru vzácných zemin (ceria, thoria). Jest členem mnoha vědec. společností. ř. členem Č. Akademie a mimoř. členem Král. spol. nauk.

Brauner Frant. August, JUDr. (* 22. I. 1810, † 21. VI. 1880). Vykonav právnická studia ve Vídni, kde pod vlivem národně uvědomělých studentů jihoslov. přilnul k vlasti a jaz. čes., sloužil po 5 let u c. k. komorní prokuratury v Praze (1836—41), načež byl vrchním a zároveň sudím panským na panství vlašimském, kde měl příležitost poznati potřeby a vady rolnického stavu v Čechách. Poznatky zpracoval ve sp.: Böhmische Bauernzustände (1847); O robotě a výkupu z roboty (1848); sp. tyto zjednaly mu dobré jméno a uznání i mimo Čechy. Jeho znalost poměrů selských a důvěra, kterou vzbudil u selského stavu, přispěly podstatně k uklidnění čes. rolnictva v pohnutém roce 1848, kdy B. prvý formuloval čes. požadavky (zvl. st. práva čes.) na schůzi 11. III. 1848. Jak v Nár. Výboru, tak i na sněmu říš. vynikal znalostí otázky selské, takže hl. jeho zásluhou byl nejasný Kudlichův návrh na zrušení roboty přenesen na reální základnu a změněn v zákon (7. IX. 1848). Po rozpuštění kroměřížského sněmu (v březnu 1849) spolupracoval B. na pozvání ministra Stadiona na novém zákonodárství, zejm. na redakci vyvazovacího zákona pro Čechy. Potom jako zem. advokát v Praze věnoval se cele svému povolání, zanechav za Bachovy éry absolutismu veř. činnosti. Teprve po vydání říjnového diplomu ↗ (1860) vystoupil opět na veřejnost jako poslanec na sněmu zem. i říš., sleduje program autonomistický. R. 1868 podepsal deklaraci ↗ a v letech 1868—79 hájil pas. oposici čes., ba i r. 1879 hlasoval proti obeslání říš. rady. Stál u kolébky Nár. Listů, účastnil se památné pouti Slovanů na Rus (1867), odkudž si přinesl zájem o rus. církev. V uznání zásluh o její založení v Praze a o slov. vzájemnost dostal od cara Alexandra II. řád sv. Vladimíra. Lit.: L. Machač v Pokrokové Revui, roč. 1920.

Braunerová Zdeňka (* 1862 v Praze), česká malířka. Učila se malířství u A. Chittussiho a v Paříži u Courtoise. Následovala franc. krajináře, jako její učitel, a věnovala zvláštní zájem staré Praze. Kouzlo staré kultury přivedlo ji ke grafice a k leptu, čímž se stala z prvních propagátorů moderní české grafiky. Byla též první, jež uplatnila grafiku v knižní výpravě, vyzdobivši Pohádku máje (1897) Viléma Mrštíka. Do dřeva ryté viněty pro Moderní revui anebo pro spisy Miloše Martena upoutávají svérázným a poetickým archaismem, v jehož zdánlivé prostotě je mnoho jadrně českého. Téhož rázu jsou nádobky a figurky ze skla, jež podle jejího návodu dělají prostí skláři a jež sama ornamentuje. Literatura: J. Krecar, Řemeslo a umění v knize.

Braunit, nerost, kysličník manganitý Mn_2O_3, obsahuje 7—15 proc. kys. křemičité, vyskytuje se v malých čtverečných krystalech, též zrnitý, hnědočerný, lesku mastného, tvr. 6, spec. v. 4.7, s jinými rudami manganu u Elgersburgu a Ilfeldu, též ve Švédsku atd.

Znak města Braunsbergu.

Braunsberg, východopruské kraj. m., (1919) 13.076 ob., ležící na splavné dol. Passarge, 7 km od jejího ústí do Frische Haff; uzel dráhy Dirschau—Královec, s parníkovým spojením do Královce a do Elbingu. Má jeden evang. a čtyři katol. kostely, stát. katol. akademii s filosof. a teolog. fakultou (zal. 1568, obnov. 1818, dř. Lyceum Hosianum, pojm. podle bisk. Stanislava Hosia, † 1579), s bibliotékou (60.000 svaz.) — Vedle zámku, vystavěného 1241 Něm. řádem, povstalo 1250 město, jež obdrželo 1284 lubecké právo, přistoupilo k Hanse, j. hl. přístav Ermelandu připadlo 1466 Polsku, 1626—1635 náleželo Švédsku a 1772 připadlo Rusku. Jesuitské kolegium, založené 1565, tvořilo východisko pro Lyceum Hosianum. Lit.: Bender, Geschichtliche Erinnerungen an B. Vergangenheit (1884).

Brávník (Turdus viscivorus L.), největší z našich drozdů; peří jeho je žlutavé, zdobené na prsou a na břiše černými kulatými skvrnami; křídla jsou

šedohnědá a každé jejich péro světle vroubeno. Žije v horských lesích v Evropě i v Asii.

Bravo! (it.), 1. nádherné, švarné! Výraz souhlasu z ital. Bravissimo! Velmi... 2. odvážlivec (nájemný vrah).

Bravour (franc. [bravůr], ital. bravura), statečnost, srdnatost, označuje v hudbě ohnivý, živý (virtuosní) přednes.

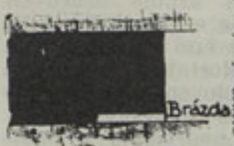
Brawa (též Brzava), Frant. (* 1811 ve Velkém Meziříčí), herec v Praze od r. 1837.

Braxatoris, zasloužilá slov. rodina. B. Ondrej (* 1782, † 15. XI. 1848, učitel v Krupině, napsal a vydal monografii Letopisové Krupinští (1810), paměti: Uherští Slováci v Hontském a Zvolenském kraji (1815) a školské učebnice. — Jeho syn Ondřej → Sládkovič. — B. Karel, bratr před. (* 13. XI. 1806 v Krupině, † 12. IV. 1869 v Dudincích), byl ev. farářem v Tesárech. Za mládí básníval, pak se věnoval lit. církevní. Vydal katechismy, postilu, modlitby a přispíval do slov. časopisů. — B. Martin, syn Sládkovičův → Sládkovičov.

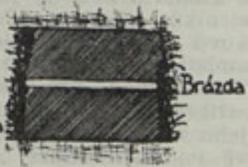
Braz Josip Emanuijiovič (* 1872), ruský malíř portrétista.

Brázda, prohlubenina v oranici, utvořená pluhem nebo motykou. → zemědělství.

Brázda v hornictví, zásek rovnoběžný s podložím, jehož účelem je snadnější

Brázda č. 1.

Brázda č. 2.

sbití dobývané vrstvy horniny, zvláště uhelné sloje (obr. 1 brázda u podloží, obr. 2 v čelbě hnané chodby).

Brázda Jakub z Kutné Hory, příležit. básník († 1615). Bratr jeho Jiří psal rovněž přílež. básně.

Brázda Oskar († 1887 v Pardubicích), český malíř; stud. ve Vídni na akademii, žil dlouho v Římě. Maluje portréty a figurální komposice efektní machy.

Brázdič, stroj pro vysekávání brázd při dobývání.

Brazil, m. v sev.-am. státě Indiana, (1920) 9293 ob., želez. uzel, továrny a uhelné doly.

Brazil-ballas, brasil. diamanty, užívané ve vrtných korunách při diamantovém hlubinném vrtání.

Brasilské ořechy, ořechy Para, jsou trojhranná semena z plodů juvie ztepilé (Bertholletia excelsa), mohutného stromu, rostoucího hlavně v Jižní Americe v poříčí Amazonky a Orinoka. Semena obsahují as 73% oleje barvy světle žluté. Olej lisuje se pouze z ořechů špatné jakosti. Ořechy vyvážejí se ve značném množství a užívá se jich v Evropě podobně jako mandlí nebo ořechů do pečiva a cukrovinek, ale častěji přímo jakožto lahůdky.

Brazza → brač.

Brazza Pierre Savorgnan de (1852—1905), hrabě, afric. badatel, zprvu lod. důstojníkem; probádal Ogowe 1876—78 a založil stanice mezi ním a dolním Kongem 1880—83; zakladatel franc. kolonie konžské, jejímž guvernérem byl od 1888. 1891 vedl expedici do hor Sangha. Lit.: Neuville a Bréard, Les voyages de P. S. de B. (1884); Joubert, S. de B., grand explorateur latin (1906).

Brazza Giacomo Savorgnan de (1859—1888), hrabě, bratr předešlého, afr. cestovatel, zcestoval 1885 vých. a záp. franc. rovníkové Afriky.

Bražnikov Vladimír Konstantinovič (1870—1921), známý ichtiolog. Od r. 1912 vedl rybní hospodářství Ruska a řadu expedicí. Organisoval 1913 prvé vyšší učiliště ryboprůmyslu při Moskevském zeměd.-hospod. institutu (nyní Timirjazevská zeměd.-hosp. akademie). Poslední leta žil v Tokiu. Hl. práce: Osennij promysel v nizovjach Amura, 1900; Matěriály po fauně rus. vostočnych morej (Zapiski Akad. Nauk, 1907).

Brčadlo, gyroskopický setrvačník.

Brčál, Vinca minor, rostlina s kožovitými listy z čel. Apocynaceae, barvínek. Kvete modře a roste porůznu ve světlých hájích.

Brčić Ivan (1824—1870), chorvatský slavista, oprávce chorvatského stylu. Pracoval ve smyslu slavistiky Šafaříkovy. Hl. díla: Chrestomathia linguae veteroslavicae charactere glagolitico (1859); Ulomci sv. pisma (1864—1871).

Brčka, hl. m. bosenské Posaviny na pravém břehu Sávy, mající 6830 obyv. Obch. akademie a gymnasium. Úrodný kraj hl. na ovoce, vývoz bos. švestek.

Brdečka, malá bradavička na kůži nebo sliznici. Vyrůstá z ní vlas, nebo obsahuje tělíska hmatová, chuťová.

Brdička, malíř, v Nov. Bydžově vymaloval ok. r. 1680 Křížovou cestu.

Brdlík František, PhDr. (* 1855), geograf a historik český, ředitel gymn. v Roudnici n. L. Autor četných učeb-

nic dějep. a zeměp., jakož i spisů: Průvodce po dějinách (1902), Průvodce po zeměkouli (1894).

Brdlík Jiří, MUDr. (* 1883), prof. university Komenského a přednosta kliniky pro nemoci dětské. Studoval na universitě pražské a po praxi na klinikách domácích i cizích habilitoval se na univ. Karlově pro obor dětských nemocí. Jmenován docentem a později profesorem lék. fak. v Bratislavě. Nejdůl. dílo jeho: Stručná therapie nemocí dětských.

Brdlík Vladislav, Ing. Dr. (* 1879, Žirovnice), prof. čes. techniky, národohospodář, viceguvernér Národní banky českosl., býv. min. zemědělství a zásob. Absolvoval techniku v Praze, kdež dosáhl hodn. dra věd techn. Pět let pobyl v cizině, zvl. v Německu, a konal pak stud. cesty po USA., Jap., Číně, Habeši a Egyptě. R. 1912 jmenov. mimoř., r. 1919 řád. prof. vys. uč. techn. R. 1912 spolu s pres. Prokůpkem založil ústav pro zeměd. účetnictví při č. odb. zeměd. rady, ke kterémuž připojil ústavy podobné, morav. a slezské; po převratu přeměnil pak tyto ústavy v jednot. stát. Zeměd. ústav účetnicko-spravovědný, jehož jest ředitelem. R. 1920—21 byl jmenován min. zemědělství a pověřen zároveň správou min. zásobování. R. 1926 jmenován viceguvernérem Nár. banky čsl. Činnost jeho publikační jest obsáhlá, jak z oboru zeměd. spravovědy, tak z oboru hospod. finančního. Napsal přes 40 odb. prací česky, něm., franc. a anglicky. Zastupuje vládu čsl., různé věd. instituce a odb. korporace na mezinár. kongr., sjezdech v cizině. 27. X. 1929 zvolen za rep. str. posl. Nár. shrom.

Brdy. Na jihovýchodě rozsáhlé středočeské břidličnaté hornatiny bylo vyvrásněno v době varisské nejvyšší horstvo této části Čech, jež se zove po svém ústředním uzlu horském Brdy. Zvedají se přibližně mezi řekami Úslavou, Otavou, Vltavou a Berounkou. Horotvorný tlak, směřující od jv. k sz., vyvýšil proto jihovýchodní okraj středočeské hornatiny nad jiné její oblasti. Přispělo k tomu značně i geologické složení půdy. Západní křídlo Brd, zvané soupásmím Třemošenským, je vybudováno z tvrdých kambrických slepenců, drob, pískovců a břidlic, proto tvoří pět téměř rovnoběžných zalesněných plochých hřbetů. U Příbramě spadají příkře k jihu mohutné lesnaté kupy horského rázu. Soupásmí Třemošenské vypíná se v krajině mezi Příbramí, Rokycany a Jinci. V nejzápadnějším valu, směřujícím k severu, zvedá se skupina Třemšína (825 m), již spojují mocné slepencové vrchy s Třemošnou. Mezi nimi na břidličnatém podkladě leskne se na východě rybničnatý úval rožmitálský, na západě nádrž padrťská. V dalších horských skupinách vyniká slepencová kupa Prahy (854 m). Nejvyšší vrch soupásmí Třemošenského a zároveň i celých Brd zvedá se v pásmu Točky za údolím Borského potoka, zove se Velký Tok (857 m, jméno odvozeno od tetřevího tokání). Nedaleko odtud ční i Brdo (769 m). — Jiného složení i rázu je pásmo Hřebenů, zvedající se od horní Litavy až k ústí Berounky u Zbraslavě. Je budováno z pásemnatých spodních silurských křemenců a tvoří ostré hřebeny, někde i drobné útesy, skalky. Pásmo Radecké, v geologii zvané rokycansko-křivoklátské, obsahuje kromě křemenců i buližníky, porfýry a jiné sopečné horniny. Doznívá až v okolí Prahy (Hřebenky, Žižkov, Tyrolka). Naproti Hřebenům u Drabova poblíž Berouna tyčí se řada skalnatých křemencových suků, zvaných Brdatka, t. j. Malé Brdy. V Hřebenech ční nejvýše vrch Hradec (635 m) a v pásmu Radeckém Radeč (715 m). Ve spodním siluru nacházejí se nejdůležitější ložiska železných rud. Proto Podbrdsko slyne dodnes průmyslem železářským. Mnohé rudné doly byly opuštěny, dodnes však jsou v činnosti doly u Zdic a Hudlic, jež dodávají rudu největším železárnám v Králově Dvoře. Ve vrstvách prastarého algonkia a kambria uloženy jsou u Příbramě žíly sirníků, obsahujících kromě obecných kovů i stříbro. Doluje se tam již od 16. století, hloubka dolů činí nyní 1350 m. Těžení upadá pro nedostatečné množství stříbra v leštěnci olověném a malou jeho cenu. Ani nepatrný výskyt uranové rudy (smolince) nepřispěje k opětnému vzrůstu slavného hornického města s akademií báňskou a hutnickou. Šťastnější je poříčí Berounky, kam zasahuje svrchní silur a devon, které obsahují i výborné vápence. Lomy u Berouna dodávají výbornou surovinu, která se zvláště zpracuje v Králově Dvoře na portlandský cement. Závod tento byl r. 1927 tak rozšířen, že jest největším podnikem tohoto druhu v republice. — Zalesněné Brdy mají dostatek vláhy. Zdvihají se za závětrnou stranou Šumavy, tvoří tak důležitou srážkovou zásobárnu suché pražské kotlině. Odlesnění Brd by způsobilo velké změny podnební ve středních Čechách, proto se dělostřelecká střelnice v Brdech musí budovati velmi obezřetně. Hustá vodní síť je zajímavá svým vývojem. V povarisských dobách byla mořskými usazeninami zarovnána i brdská krajina

v parovinu. Zvedaly se z ní jen hřebeny, složené z nejvzdornějších pásemných hornin. Když moře odteklo, prohlubovala nová třetihorní říční síť v příkrovu svá koryta. Její výmolná činnost zasáhla pak i bývalá tvrdá horská pásma. Proto Berounka se prodírá napříč tvrdými, nepoddajnými hmotami starších geolog. útvarů. Zbirožský potok prorazil tvrdé radecké křemence. Berounka bývala v třetihorách hlavní vodní tepnou Čech, kam spěla i Vltava. Ústila tehdy asi v zálivu miocenního moře v okolí nynější České Třebové. Svádí dodnes boj s Ohří a Vltavou o pobočky. Z Třemošenského soupásmí teče do Berounky Úslava a Klabava, dále na severu dravá a záludná Litava. — Půdy Podbrdska jsou chudé, značně vyluhované. I poměrně drsné podnebí (v Příbrami 7° C) působí k tomu, že úroda není úměrna přičinlivosti obyvatelů. Některá města s rozvinutým průmyslem a dobře dopravně položená (Beroun, Zdice) velmi rostou, zato v odlehlých krajích těžkou a málo výnosnou prací dřevorubeckou musí lid doplňovati hubený výtěžek, plynoucí z rolnictví.

Breakfast (angl. [brekfest]), snídaní.

Bréal Michel (1832—1915), francouz. filolog., člen Académie des inscriptions a zakladatel fr. linguistické školy. Napsal Dictionnaire étymologique latin a mn. j.

Brebtání, vyslovování slov nezřetelně, u dětí, též při obrně jazyka neb choromyslnosti.

Brecknock, angl. hrabství v jižním Walesu, 1920 km², 60.000 ob. Má pokročilé zemědělství a chov dobytka; ložiska železné rudy. Hl. m. B. na Usku 600 obyv.

Breda (t. Bredau nebo z Bredova), šlecht. rod. pův. cizozemský, v XV. stol. do Braniborska přestěhovalý a odtud někt. členové v pol. XVI. stol. do Čech, kde se za třicetileté války ve službách císařských značně obohatili. Od 18. stol. nenáhlý úpadek až posléze v 19. stol. se vystěhovali do Dol. Rakous.

van Breda (Bredal) Jiří P. Pocházel z nizoz. města Bredy. Byl povolán do Čech na poč. XVIII. stol. hr. Fr. Ant. Šporkem, který jej poznal na cestách. Maloval oltářní obrazy v kostelích na panstvích hraběte Šporka a podobizny různých šlechticů i císařovny Alžběty Kristiny, když přijela do Prahy. K poctě císařovny byl pořádán 26. VI. 1721 velký hon v lesích křivoklátských a výjev z něho maloval B. Podle toho obrazu zhotovil zdařilou mědirytinu J. Fr. Fischer a vydal v Praze.

Breda, m. v nizoz. prov. Sev. Brabant, (1924) 30.444 ob., železn. uzel, voj. ak. ve starém zámku; hojný průmysl: slévárny železa, stavba strojů, betonové stavby; doutníky, cukr, konservy, kůže, boty, zápalky, umělé hedvábí.

Bredero Gerbraud Adriaenszoon (1585—1618), holandský malíř a básník. Hl. díla: Moortje, Spaansche Brabander Jerolimo. B. je typ renésančního literáta; ve svých dílech kreslí a karikuje soudobou společnost.

Bredichin Fedor Alexandrovič (1831—1904), vynik. rus. astronom, člen Akad. věd. Po ukončení mosk. univ. byl adjunktem při stolici astr., od r. 1873 ředitel. mosk. univ hvězdárny 1890 jmen. řádným akademikem a ředit. plukov. hvězd. Se jménem B. jest úzce spjato učení o kometách a meteorech. B. utvořil přesnou mechan. teorii o formách komet, kterou vylož. ve spise O chvostech komet. Na základě svých zjištění rozdělil B. chvosty komet na 3 typy; pozděj. badání potvrdila správnost jeho klasifikace. Soupis prací B. je uveden v Materiál. dlja biogr. slovara člen. Imperat. akad. nauk, č. 1. 1915.

Bredler František (* 1886), český spis. a dramaturg. Napsal: A. Jirásek (1922); Jan Kollár (1923); učebnice jazyků.

Bredouille (brĕduj), ve hře triktrak: jeden z hráčů jest b., nemá-li žádných bodů, zatím co protivník vyhrál 12; proto značí „býti b." totéž, jako býti v tísni.

Breeches (bričis), jezdecké kalhoty, nahoře široké, dole úzké.

Bregalnica, řeka v již. Srbsku, levý přítok řeky Vardaru, pramenící na Malešské planině. Známá hl. bitvou 17.—25. V. 1913 mezi Bulhary a Srby, kterou vlastně začalo po ukončení turecké války nepřátelství srbsko-bulharské. Lit.: Pavlović, Bregalnička oblast (1924).

Znak města Bregenze.

Bregenz, hlav. m. rak. země Vorarlberska, (1923) 13.098 obyv., 400 m n. m., na vých. konci Bodamského jez., koneč. stanice arlberské dráhy, východisko lesní dráhy bregenzské; má zemské museum, okr. soud, okr. hejtmanství, živý obchod, textilní prům., paroplavbu. B., ve starověku nazýván Brigantium, byl dlouho sídlem řím. posádky proti Germánům a kvetoucím obch. místem.

Bregenzský les (Bregenzer Wald), vysočina Algavských Alp ve Vorarlberku, jíž protéká řeka Acha; dělí se na přední a zadní B. les. Hl. osada je Bezau.

Bregma (řec.), na lebce krajina velké fontanelly, kde se stýkají obě polovice

kosti čelní a obě kosti temenní; v užším smyslu jest to bod, v němž se stýká šípový a korunní šev. — Kosti bregmatu jsou četné kosti v krajině velké fontanelly, zřídka u normálních lebek, častěji u hydrocefalních. Bylo jich užíváno jako amuletu proti epilepsii a proto je staří označovali jménem „osiculum antiepilepticum".

Brehm Alfred (1829—1884), syn Christiana B., přírodop.; po velkých cestách stal se vedoucím zool. zahrady v Hamburce a založil berlínské aquarium. Jeho hl. dílem je Ilustr. život zvířat, do všech téměř jazyků přeložený.

Brehm Christian Ludwig (1787—1864), znalec ptactva, sebral více než 9000 kusů evropských ptáků všech druhů a barev. Sbírku jeho koupil Rothschild (1897). B. napsal řadu odb. spisů.

Brehonové, soudcové starých Irů, kteří měli vyřizovati veškeré sporné záležitosti. „Brehon law", sbírky staroirských zákonů, z nichž nejdůležitější jest „Senchus Mor", pocházející z poč. 11. stol. Tyto sbírky jsou obzvláště důležité ve srovnávací nauce právní, ježto tyto zákony značně odpovídají právním názorům římským, germánským a j.

Brecher Gustav (* 1879), něm. skladatel, šéf opery ve Frankfurtu n. M. Hl. dílo symfonie: Aus unserer Zeit. Kromě toho psal hudebně historické studie.

Brechler (Prechler) Ant. Frant. († 1732 v stáří 66 let), malíř v Praze. Ok. r. 1698 zařídil si v Karolinu sklad a nakl. rytin a vydával obrazy svatých a genrové. R. 1706 vymaloval pro opata kláš. u sv. Mikuláše na Starém městě Obrácení sv. Augustina a tři podobizny. Maloval též miniatury.

Brechler Vojtěch (* 1. IV. 1826 v Praze, † 27. XI. 1890 tamtéž), český malíř; stud. na pražské Akademii v. u. u V. Mánesa a Haushofra. Maloval romantické krajiny pečlivě a suše; kreslil ilustrace pro Zlatou Prahu a Ottovy Čechy.

Breiský August, MUDr. (1832—1889), univ. prof. ve Vídni. Studoval v Praze, kdež r. 1855 promován. Byl poté prof. univ. v Solnohradě, Bernu, Praze a od r. 1886 ve Vídni, kdež i zemřel. Jako vynikající odborník porodnictví uveřejnil různé články lékařské v Časopise čes. lékařů a v odb. listech německých. Stěžejní jeho dílo jest: Die Krankheiten der Vagina (1874).

Breisky Arthur Gustav († 1920 v New Yorku, zabit vytahovadlem v tamní nemocnici). Po studiích na reálce v Lounech stal se celním úředníkem, posléze v Děčíně n. L. Jako spisovatel náleží k literár. hnutí symbolistickému z kruhu Moderní Revue. Překládal z franštiny a z angličtiny pro Moderní Biblioteku, uváděje autory portrétními studiemi. Psal essaye, založené na hlubokém poznání citových vznětů a ideových popudů literárních i historických postav romantických a úpadkových. Připojil k překladu Stevensonova Klubu sebevrahů anonymně dvě své novely (1909, samostatně 1927) a vydal knihu essayí Triumf zla (1910 a 1928). Dvě jeho dramata se ztratila. Ostatní jeho studie byly sebrány v knihu Střepy zrcadel (1928). Německý překlad Die Natur des Nero přinesl časopis Geschlecht u. Gesellschaft IX, 1914, v Drážďanech. Část korespondence a bibliografie byla otištěna v Knihomolu 1923.

Breindl Václav, PhDr. (* 1890), docent zoologie na Karl. univ. v Praze. Žák a asistent prof. dra Vejdovského, mř. člen Král. České spol. nauk. Spisy: Studie o krevních cizopasnících sladkovod. ryb (1915), O původci a průběhu polyedrické nemoci mnišky (1923), O nové parasitické Entamaobě (1925), Studie o plasmodiích (1926) a četné jiné studie z oboru parasitologie ve věd. časopisech dom. i zahr.

Breisach (Alt Breisach), láz. m. v okr. freiburském, (1919) 3191 větš. katol. ob., kdysi něm. pevnost na pravé straně Rýna v Breisgau; železn. uzel.

Breisgau, nynější jižní část Bádenska, ohranič. Rýnem, již. Schwarzwaldem a Freiburským údolím. Toto území bylo získáno pro křesťanství velmi záhy, stalo se dědičným panstvím hrabat Zähringerských. Po jejich vymření přešlo částečně na markrabí bádenská, částečně na hrabata z Kyburgu a Urachu. S dědičkou posl. hraběte Kyburga, Hedvikou, manželkou Rudolfa Habsburského, připadlo Habsburkům, kteří koupili od hraběte z Urachu hlavní město Freiburk, čímž území zaokrouhlili. Arcikníže Zikmund zastavil B. Karlu Smělému r. 1469. Potom mělo B. vlastní správu a vlastní zemské stavy. 1801 přešlo na vévodu z Modeny, 1803 na arcikn. Ferdinanda Rak., r. 1805 mírem v Prešpurku území B. rozděleno mezi Bádensko a Würtembersko, r. 1860 celé Bádensko získalo i část würtemberskou. Lit.: Fehr: Die Entstehung der Landeshoheit in B.

Breitenbach Antonín (* 1874), český historik, profesor v Brně. Napsal: Spor biskupa Pavlovského se soudem zemským o soudnictví nad kněžstvem (1906); Příspěvek k dějinám reformace moravského kleru za biskupa St. Pavlovského (1907).

Breitenbacher Antonín PhDr. (* 1874 v Jarošově na Mor.), archivář a knihovník olomouc. arcibisk. v Kroměříži. Byl pro svoje upřímné smýšlení nár. a slov. persekvován. Po převratu r. 1921 zřídil v kroměřížském zámku museum, jemuž věnuje nyní všechny svoje síly. Uveřejnil četná hist. pojednání a založil Hudební archiv mor. v Brně.

Breitenfeld, ves sev. od Lipska, 1000 ob., 17. září 1631 porazil zde Gustav Adolf Tillyho; 2. listopadu zvítězili tu Švédové pod Torstensonem nad císařskými, vedenými arcivévodou Leopoldem a Piccolominim.

Breiter Emil (*1886), liter. kritik polský, vyznamenávající se řídkou svědomitostí a samostatností postřehu. Přeložil Złudzenia postępu Jerzego Sorela a napsal o jeho společenské filosofii delší práci v „Krytyce" Feldmana.

Breitfeld Karel Bedřich (* 1797 v Johann-Georgenstadtu v Sasku, † 27. VI. 1862), továrník bobinetu v Praze od r. 1833; jeho syn Karel Emil Vilém B. (* 1834 v Johann-Georgenstadtu v Sasku), majitel strojní továrny.

Breitfeld-Daněk, akc. spol.; velká česká strojírna, spec. na zařízení cukrovarů. Vznikla 1872 z firem Breitfeld-Evans a Daněk a spol. Má filiálky ve Slaném, Ústí n. L. R 1928 spojena s Českomoravskou-Kolben.

Breithorn, hora ve skupině Monte Rossa (4171 m); hora v Salcpurských Alpách u Loferu (2396 m).

Breitkopf Gottlob Imanuel (1719—1794), lipský nakladatel, vynalezl nototisk, který uvedl ve své nově zřízené nototiskárně.

Breitkopf a Härtel, r. 1719 zal. lipské nakladatelství, hl. hudební, ve kterém vyšla úplná díla hudebních klasiků.

Brejcha Jan, JUDr. (* 1867 v Třinci, † 28. XII. 1924), první guvernér Podkarp. Rusi. Věnoval se službě železn. a působil na různých místech — také v Tyrolsku a Terstu. Ke konci války povolán byl jako dvorní rada do min. železnic do Vídně, aby spravoval sekci pro zásobování železničářů. R. 1919 pověřen vládou čsl., aby vedl civ. správu na Podkarp. Rusi, ale již r. 1920 ustupuje z polit. důvodů guv. Žatkovičovi. Získal si veliké zásluhy při organ. úřadů správních a při akci rozhraničovací.

Brejlovec, Naja, rod z hadů z podčel. Elapinae, čel. Colubridae (užovky) s jedovatými zuby v horní čelisti; krk může rozšířiti ve štít zdobený charakter. kresbou. — Kobra (N. tripudians) žije v trop. Asii v kamenitém terénu. Loví menší plazy, myši a ptáky. Kousnutí je nadmíru nebezpečné. Domorodci prokazují mu v mnohých provinciích božské pocty a provozují s ním různé kejkle. — Brejlovec egyptský (N. haie), až 2 m dlouhý, žije v celé Africe podob. způsobem jako předešlý. Domorodí kouzelníci dovedou stisknutím na určitém místě přivésti jej do ztrnulého stavu (Mojžíšova hůl). Staří Egypťané si ho vážili jako ochránce polností. — N. bungarus z Asie dosahuje až 4 m délky.

Brekcie (it., úlomky), z ostrohranných úlomků stmelené horniny ↗. Jako u obyčejných slepenců (konglomerátů ↗), rozeznáváme i zde b. monogenní, ze stejnorodých úlomků (b. vápencová, křemenná, čedičová, trachytová, porfyrová) slepené, a polygenní, z nestejnorodých úlomků slepené b. B. často dají se leštiti a používají se v architektuře a v kamenictví. Nejkrásnějšími odrůdami jsou polygenní (Breccia verde d'Egitto) se zeleným dioritickým podkladem a monogenní b. vápenná (Brecciato) od Serravezzy u Carrary a v Pyrenejích (↗ mramor).

Brelan, za Karla IX. franc. jméno heren; starofranc. hra v karty bez sedmy a desítky, zakázaná za Ludvíka XIV., byla koncem stol. 18. změněna ve hru bouillotte, v níž musí se snažiti hráč, aby obdržel tři stejné karty.

Bremen, 1. něm. křižník, r. 1915 potopen nepřát. ponorkou; 2. něm. obchodní podmořský člun, byl potopen na první jízdě do Ameriky 1916.

Bremen, býv. vévodství, prostíralo se od dolní Vesery na v. až k dolnímu Labi a Lüneburské Haidě; na jih až do krajiny verdunské; měřilo 5176 km². Karel Veliký založil 787 v B. biskupství, 1223 přeloženo tam arcibisk. hamburské. Arcibiskup Adalag získal biskupství immunitu. Arcibiskup Adalbert marně se snažil o zřízení severského patriarchátu se sídlem v B. Arcibiskup Friedrich pozbyl panství brémského 1645, jež připadlo Švédsku, 1712 Dánům, 1715 prodáno Hanoversku. 1803—1806 náleželo Francouzům, pak král. Westfálskému, 1814 zpět Hanoversku a konečně 1866 Prusku. Lit.: Dierke-Schröder: Heimatskunde der Hzt. B. und Verdun.

Bremer Fredrika (1801—1865), švéd. spisovatelka románů; líčení rodinného života je předmětem její tvorby zvláště počáteční; pozdější její spisy, ne tak umělecky hodnotné, jako dřívější, vyvolaly ve Skandinavii spory emancipační. Lit.: R. Petersen: Frederika Bremer (1892).

Bremer Otto († 1862), germanista, prof. v Halle. Pracuje ve fonetice a nářečích; vydal řadu pozoruhodných spisů.

Bremerhaven, město a mořský přístav v území svob. státu Bremen, (1923) 22.617 ob., 879 ha, na pravé straně Vesery, široké v těch místech 1500 m, na dráze Bremen—Kuxhaven. Tvoří s okolními hanov. obcemi Geetsmünde, Lehe a Wulsdorf souvislé území o více než 90.000 ob.

Znak města Bremerhavenu.

Brémská modř, v podstatě hydroxyd měďnatý $Cu(OH)_2$. Vyrábí se srážením roztoku síranu měďnatého louhem sodným, promytím vzniklé sedliny a opětovným působením louhu sodného, aby bylo dosaženo ohnivého zbarvení.

Brémy, něm. svobodný stát („svob. hansovní město B."), nejmenší členský stát něm. říše, s 256 km² plochy, leží svou největší částí na obou stranách dolní Vesery, mezi pruskou prov. Hanoverem (na j., v. a s.) a svob. státem Oldenburgem (na záp.). Území obklopující město B. složeno je většinou z říčních marší Vesery a Věmeny (Wümme), na pravém břehu Vesery táhnou se řady přesypů, jež nosí uzavřená místa, především město B. samo; na maršich nalézáme jen řady domů (dolnosaského slohu stavebního). Na 30% půdy pěstuje se zelenina, 62% jsou louky a pastviny, a jen na 1·5% dříví a křoví. — Severozáp. podnebí v Něm. přináší studené a vlhké léto a mírnou zimu při nevysokých srážkách. Obyvatelstvo je většinou dolnosaské (1925: 323.000, 1.168 na 1 km²). Jen asi 5% obyv. bydlí na venkově s 14 polit. obcemi, 95% ve třech městech (Brémy, Bremerhaven a Vegesack, v B. 87%). Zemědělství je proto poměrně bezvýznamné. Mnohem důležitější je obchod, námořní doprava a průmysl. Bližší ⚲ B. B. měly 1924: 130 km železnic a 48 km silnic. Přístav brémský a bremerhavenský jsou části svobodné přístavní oblasti a leží mimo něm. celní území. — Jako člen něm. říše, mají B. jeden hlas v říšské radě a jednoho poslance v říšské sněmovně. — Ústava: Zástupci lidu (120 členů) jsou voleni obyv. každý třetí rok znova. Tito volí ze sebe 14čl. senát, který je vlastním representantem státní moci a vede vládu. — Církevní svoboda je větší než ve všech ostatních něm. státech. Evang. jsou spravováni církevním výborem, katolíci podléhají biskupovi z Osnabrücku. — Zemské barvy jsou červená a bílá. (hansovní). Znakem je stříbrný klíč v červeném poli, obrácený vzhůru a nalevo. Vlajka je červená a bílá, osmkrát vodorovně pruhovaná, vroubená podél žerdi dvěma řadami střídavě červenými a bílými čtverci.

Brémy, hl. m. svob. státu B., (1925) 280.000 ob., leží na 53° s. š. a 8° 48′ v. d. na obou stranách Vesery, 116—130 m široké. Staré město na pravém břehu řeky je odděleno valy (nyní sady) od novější části města, založ. asi 1620. Staré město je sídlem velkoobchodu a svými úzkými ulicemi, četnými vysokými, úzkými měšťanskými domy s hrotitými štíty a velikými okny připomíná ještě dnes rysy 16. stol. Ve středu starých B. stojí radnice, dále starý shromažďovací dům kupectva („Schütting"), dóm sv. Petra a chrám Matky boží. Nové město je převážně čtvrtí obývací a sídlem maloobchodu, široce a plánovitě založeno. Přístav leží pod starou částí městskou, a ještě doleji rozkládá se nový veliký průmyslový a obch. přístav. Námořní lodi až o 7.5 m ponoru mohou plouti do B. Styku s vnitrozem. slouží vodní cesty veser. oblasti a četné železniční tratě do Bremerhavenu, Oldenburgu, Hamburku, Berlína, Hanoveru atd. — Obyvatelstvo, namnoze dolnosaského původu, 1919: 258.812, z toho 211.900 ev., 19.045 katol., 1579 židů, 14883 jiných. Průmyslově vyrábějí se lodi, oleje, tuky, automobily, pivo, doutníky. Mnohem významnější je obchod, zvláště námořní; B. jsou druhým námořním obchodním městem německým (po Hamburku). Dováží se hlavně: bavlna, vlna, obilí, tabák, koloniální zb., ryby, ledek atd. Dovoz 1924: 2538 mil. t; vývoz 837 mil. t. Obchodní loďstvo mělo koncem 1914: 595 nám. lodí s 1,416.848 reg. t. Důležité dopravní společnosti mají své sídlo v B., největší z nich je Severoněmecký Lloyd (⚲) a Hansa. Až do svět. války byly B. nejdůležitějším vystěhovaleckým přístavem evropské pevniny. — B. mají 21 evang. a 3 katol. kostely, 1 synagogu; 2 gymnasia, 1 reálné gymn., 5 reálek, 8 lyceí a četné školy odborné i technické ústavy; námořní školu, měst. knihovnu, museum, observatoř, pokusné geologické stanice, 6 nemocnic, 3 sirotčince, 2 divadla. Městská správa: Senát svob. státu B. je zároveň magistrátem města B. a zvolený výbor státu („Bürgerschaft") je z části též shromážděním městských radů. — Dějiny. B. jsou po prvé jmenovány r. 787, 965 obdržely tržní

Znak m. Brém.

právo; 1186 obdržely král. privilegia, náležely k Hanse, byly však pro své demokratické sklony 1285—1358 a 1427—33 ze spolku vyloučeny. 1531 přistoupily B. k spolku šmalkaldskému, v nábož. sporu mezi fanatickými luterány a umírněnými zvítězili tito 1568. Od 1646 oficielním říšským městem, byly 1810 přivtěleny Francii. 1815 však staly se B. jako svob. stát členem německého „Bundu". 1816 byla změněna ústava, která pak prošla řadou změn v bouřlivých letech 1848—51. K něm. celnímu spolku přistoupily B. 1888. 1918 vypukla revoluce, B. se staly jevištěm krvavých bojů (povstání Spartakovců v únoru 1919). Nová rep. ústava vstoupila v platnost 6. června 1920.

Brendanus, křesť. svatý, ↗ Brandan.

Brendl (Prändtl) Ferd., malíř v Praze-I. v letech 1759—63.

Brenner, alpský průsmyk v Tyrolsku (od 1920 it.), 1370 m vysoký, tvoří rozvodí mezi řekami Sill a Eisack (Adiže). Jím vedla již starořímská silnice z Italie do Německa, jež byla r. 1772 obnovena a od té doby je nejnižší velikou alpskou silnicí. Na plošině průsmyku jest malé jezero, dále jižněji jest staré láz. místo Brennerbad a nové Wildbad B. Brennerská dráha (od r. 1867) vede přes průsmyk. Špatné vlastnosti měkkých hlinitých, slídových břidlic vyžadovaly stavbu více malých tunelů. Stoupání musí býti přemáháno velikými serpentinami. Pro obchod jest B. dráha velmi důležitá jako nejkratší spojení mezi sev. Italií a jižním Německem. Lit.: Penck: Der Brenner (1887).

Brenner Josef, malíř v Praze ok. roku 1750. Pocházel z Vídně.

Brennerovo světlo, oblouková lampa elektr., při níž místo uhlíkových tyčinek použito fluoritu. Svítivost její jest vyšší než ostatních lamp obl. s menší spotřebou proudu. Vynalezl ji R. Brenner r. 1900.

Brenntner Josef, církevní skladatel, kol 1720 v Praze; napsal koncerty komorní, offertoria, mše.

Brennus (kelt.), 1. vůdce senonských Gallů, kteří přemohli Římany (r. 387 př. Kr.) na Allii, dobyli Říma, jej zničili, ale Kapitol obléhali marně. Od něho pochází slovo „Vae victis" (Běda přemoženým). — 2. Vůdce Gallů, kteří roku 279 př. Kr. vtrhli do Řecka, ale u Delf byli poraženi.

Brensztejn Michal (* 1874), pol. bibliograf. Sp.: Druki litewskie, Biblioteka Uniw. w Wilnie.

Brenta (řím. Medoacus maior), ř. v sev. Italii, dlouhá 160 km (8 km splavná), vzniká z jezera Caldonazzo vých. od Tridentu, protéká údolím Val Sugana ↗ a benátskou nížinou. B. ústí u Chiaggie do moře, vinouc se mohutnými stavbami průplavů okolo lagun benátských.

Brentano Clemens (1778—1842 v Aschaffenburku), básník z mladší romantiky něm., studoval v Halle a Jeně, kde se seznámil s bratry Schlegely, Hardenbergem a Tieckem. Napsal: veselohru Ponce de Leon, hist. hru Die Gründung Prags, zvl. pro nás zajímavou, ježto vznikla v Praze; dále Geschichte vom braven Kasperl und schönen Annerl. Vydal též s von Arnimem sbírku písní. Překvapuje, jak v písních a pohádkách vystihuje B. ráz lidové poesie; jeho vnitřní rozervanost, před níž prchal do katol. mysticismu, činí jej předchůdcem poromantického básnictví světobolu. Lit.: Diel: Clemens B. (1877).

Brentano Franz (1838—1917), synovec Clementa B., profesor filos. ve Würzburgu a ve Vídni. Kromě práce o Aristotelovi uveřejnil řadu spisů z oboru psychologie, poznání a klasifikace psychických zjevů. Svými naukami působil značně na filosofii nové doby a získal si značný okruh žáků. Lit.: E. Utitz: Fr. Brentano (Kantstudien, 22 sv.).

Brentano Lorenz, bádenský revolucionář, po ztroskotání revoluce 1849 prchl do Švýcar, později i do Ameriky, 1859 advokátem v Chicagu, 1872 amer. konsulem v Drážďanech, konečně členem Kongresu.

Brentano Lujo (* 1844), nár. hospodář; 1872 profesor politické ekonomie ve Vratislavi, později ve Štrasburku, Vídni, Lipsku a Mnichově. Byl spoluzakladatelem Spolku pro sociální politiku, pracoval již r. 1870 pro závodní organisace dělnické, koaliční svobodu, dělnické pojištění a smírčí soudy, porážel teorii o fondu mzdovém atd., zastával se jako zástupce hospodářského liberalismu svobodného obchodu.

Brentford (-fert), st. m. angl. hrabství Middlese, (1921) 17.032 ob., při vtoku řeky Brent do Temže. V okolí pěstění zeleniny. Nedaleko Sion House, býv. římský klášter, nyní venk. sídlo vév. z Northumberlandu. Karel I. r. 1642 tu přemohl vojska parlamentu.

Brentské Alpy, skupina váp. Alp v již. Tyrolích, náleží k Alpám Tridentským, se strmými tvary a malými ledovci; dosahují výše 3176 m horou Cima Tosa a 3155 m vys. horou Cima Brenta.

Brescia (breša), it. prov. v Lombardsku, 4712 km², (1921) 660.189 obyv., hl. m. B.: (1921) 55.608 ob., 139 m n. m., rozložené na předhoří alpském; železn. uzel trati Benátky—Milán, vedle města Milánu nejdůlež. a nejbohatší město lombardské.

Znak m. Brescie.

Breslau, něm. křižník (1911), který společně s křižníkem Goeben v srpnu 1914 pronikl dardanelskou úžinou do Černého moře. Přezván pak Midilli a zařazen do tur. loďstva. Potopen 20. ledna 1918 u Imbrosu nárazem na angl. minu.

Breslauer Krystian (1805—1882), pol. malíř-krajinář.

Brest, námořní pevnost a okr. město ve franc. dep. Finistère, (1921) 73.960 ob., nejsilněji opevněný váleč. přístav fr. v Atlant. oceánu, na trati Paříž—B. Rejda může přijmouti největší váleč. lodi. U vál. přístavu jsou veliká obchodní skladiště, námořn. kasárna (la Cayenne), loděnice, býv. přímořská trestnice („báně") pro galejní otroky, dílny atd. Od 1869 vede z B. podmořský kabel do Cape Breton v Sev. Americe. Město samo dělí se ve dva díly, starší a novější (jež se nazývá Recouvrance podle staré kaple). Nehledě k jeho určení provozuje B. trochu průmyslu, rybolov, pěstuje se víno,

Znak m. Brestu.

Plán města Brestu.

obilí atd. B. má četné školy odborné (pro námořníky, plavčíky, stavitele lodí), botanickou zahradu, hvězdárnu. — B. se stalo důležitým teprve svým přístavem, který byl 1680—88 silně opevněn; 1794 bylo u B. franc. loďstvo poraženo angl. Ve svět. válce 1917 byl používán Američany, kteří tam vyloďovali svá vojska.

Brest Litevský (pol. Brześć Litewski), m. v pol. vojev. Pinsk, (1921) asi 56.000 ob. (přes polovici Židé), důležitý železn. uzel, téměř zcela zničeno ve svět. válce. B. připadl r. 1795 při dělení Polska jako pevnost Rusku, znovu byl opevněn 1871. U B. porazil Suvorov 1794 Poláky. 26. srpna 1915 byl B. něm. armádou dobyt. V r. 1917—18 byl B. místem mírových jednání.

Brest-litevský mír, uzavřený 3. března 1918 mezi bolševickým Ruskem a ústř. mocnostmi, kterým se Rusko vzdalo Livonska, Kurlandska, Estonska a Polska. Také 9. února 1918 republika Ukrajinská zde uzavřela mír s centr. mocnostmi.

Breško-Breškovskaja Ekaterina (Kateřina) Konstantinovna (* 1844 v Černihov. gub.), „babička ruské revoluce", z bohaté rodiny Verigo, provdaná za velkostatkáře a soudce B.-B. 1873 opustila rodinu, „šla mezi lid", prošla celou Ukrajinou a agitovala mezi sedláky. 1874 pro organisování revoluč. kroužků zatčena a odsouzena k pětileté káznici, později káznice změněna jí ve vyhnanství do Sibiře. Po amnestii 1896 vrátila se do R., zde vstoupila do strany soc.-rev., 1903 odjela do Švýcar a Ameriky, 1905 vrátila se do R., 1907 byla Azefem zrazena a odsouzena k doživot. pobytu v Sibiři. Po převratu 1917 vrátila se do R., zvolena do Ústavodár. shromáž. K říjn. převratu zaujala B. ihned odmítavé stanovisko, později odešla do ciziny, kde v Paříži spolupracovala v soc.-rev. org. „Dni". Pobyla i nějaký čas v Praze. Lit.: Breško-Breškovskaja: Autobiografie, r. 1917.

Bretagne (bretaň), severozáp. poloostr. Francie, mezi kanálem La Manche a oceánem; dělí se na dep.: Loire-Inférieure, Morbihan, Ille-et-Villaine, Côtes du Nord a Finistère. Pro B. jsou charakteristickými husté, hradbovité křoviny, které oddělují pozemky. Četné kamenné památníky jsou zbytky prehistorických míst, ale nemají naprosto nic společného s druidy. Bretoňská řeč má čtyři nářečí, ustupuje však stále více a více franc. jaz. Bretoňci jsou stateční plavci, odvážní ve válce, pohostiní, pyšní na svůj skutečně keltický původ, velmi lpějící na starých zvycích. Lov sardelí, kdysi hlavní pramen výdělku, značně se již zmenšil. Náhradou jest jim proud cizinců, hl. z Anglie. B., ve starověku Aremorica, od r. 57—56 př. Kr. Caesarem dobytá, tvořila část území zv. Gallia Lugdunensis. Původně keltické území, bylo docela romanisováno; v V. st. byla B. osídlena Brity, uprchlými z Britanie a proto nazývána Britannia minor neb Cismarina. B. měla vlastní vévody, závislé

na franc. králích. 912 byla podřízena normanskému vévodovi Rollovi. Ve 13. stol. byla předmětem sporu mezi Francií a Anglií, ale přece se stala franc. lénem 1213. Vévodové bretonští stranili však vždy ve válkách Anglii. A. 1488 vymřeli po meči a dědička Anna provdala se za franc. krále Karla VIII., čímž B. připojena ke Francii. R. 1532 stala se provincií se samostat. stavovským zřízením. Za revoluce zůstala věrna králi a byla jevištěm krvavé občanské války (les Chouans). — Bretoňskou řečí, jinak též armorskou zvanou, mluví ještě dnes 1 milion lidí v dolní Bretagni a tvoří s řečí „Welsh" ve Walesu a „Cornish" v Cornwallsku bretaň. skupinu keltických řečí. Bretoňská řeč není zbytek z gallských dob, nýbrž byla přenesena v V. stol. do Francie gallskými vystěhovalci z Anglie, kteří prchali před Anglosasy. Nejstarší zbytky literatury b. sahají až do IX. stol. a jsou to jen glossy u lat. textů. Ve stejné době asi ožily pověsti o králi Artušovi a jeho stolové družině, z Anglie přinesené, jež pak převzali franc. trubaduři a přepracovali v duchu středověkého rytířství. Středobretonská literatura zpracovává jen náb. látky a nemá vlastně nic keltického. Novobretoňská literatura neváže se také na současnou literaturu francouzskou. Z nových básníků vyniká Fauch Jaffrennou, zv. Taldir (1903). Lit.: Rousse: La poésie bretonne au XIX. siècle (1895). De Laborderie: Histoire de B. (1896—99).

Břeclav, m. na M., polit. o. Hodonín, 12.500 ob. (z toho 2028 něm.). Leží v již. cípu M. v úrodné krajině po obou březích ř. Dyje. Okres. soud, voj. posádka, č. reál. gymn., celnice. Zeměd. prům.: pivovar se slad., cukrovar s raf.; tov. nábytku, plet. zb. Zámek vystav. na způsob starých hradů ze XVII. stol.; v oboře lovec. zámek z r. 1811, zvaný „Pohanský". Za doby Přemyslovců byla B. sídlem údělných knížat moravských. Zničena Turky r. 1742.

Břečka: 1. v piv.: dříve se nazýval tak → rmut, nyní se tak říká posměšně zvětralému pivu; 2. ve vinařství; rozmačkané hrozny se slupkami a jádry (neb ovoce, bobule), promíšené vodou. Aby se směs hojně nasytila kyslíkem, nutno touto b. míchati po několik hodin; pak se lisuje a dělí na → mošt a → matoliny; 3. v koželužství: výtažek z rostlinné třísloviny; 4. v lihov.: první produkt destil., který obsahuje 30% alkoholu a přiboudlinu.

Břečťan (Hedera helix), jediná lianovitá rostlina střední Evropy. Patří k čel. rostlin azalkovitých (Azaliaceae). Vytváří dvojí typ listů: v mládí jsou tří- až pětilaločné, později na květonosných větvích jednoduché, vejčité. U nás kvete v přírodě velmi zřídka (jen na nejteplejších místech). Roste hojněji v již. Evropě, sev. Africe a Asii.

Břeh (Brieg), piastovské vévodství; vzniklo z podílu, jejž obdržel Ludvík I., syn Boleslava III. Lehnického. Z jeho nástupců učinil Bedřich II. Lehnický dědické sbratření (děd. smlouva) s kurfirstem Braniborským. Přesto ale připadlo vévodství B. po vymření domácího rodu Habsburkům a nárok na ně byl uplatněn Friedrichem II. ve slezských válkách s Marií Terezií. 1742 připojeno k Prusku.

Znak m. Břehu.

Břeh (Brieg), m. pr. prov. dolnoslez., (1925) 28.046 ob., 148 m n. m., na Odře, železn. uzel Vratislav — Opolí, má nádherný, renesanční piastovský zámek, četné úřady. B. pěstuje plavbu na Odře, má živý obchod, rozmanitý průmysl.

Břehule, → Clivicola riparia.

Břek, → Sorbus torminalis.

Břemeno důkazní, povinnost dokázati spornou věc před soudem. V civ. řízení připadá b. d. o sporné okolnosti tomu, kdo ji tvrdí, výjimečně platí t. zv. domněnka právní. V trestním řízení musí podati důkaz o tvrzené vině žalobce.

Břemena reálná, zatížení pozemku ve prospěch určité osoby. S vlastnictvím nemovitého statku přejímána jsou také břemena na nich váznoucí a jsou zaznamenána ve veřejných knihách (poz.) (§ 443 o. z.). Nejobvyklejším b-em r-ým je výměnek, může však b. r. záležeti též v určitém pravidelném plnění. (Srv. též §§ 530 a 848 a o. z.) Římskému právu byla b. r. neznáma, vyvinula se ve středověku ze zvl. postavení velkostatkářova.

Břesko (Brzesko), p. m. v Haliči, má 3661 ob., z nichž jsou dvě třetiny Židů, z. od Tarnova.

Breslau → Vratislav.

Bretfeld Josef Dr., vynikající právník, v 18. stol. v Praze; měl krásnou knihovnu a sbírku obrazů ze zrušených klášterů. V lednu 1787 byl Mozart jeho hostem, později i pověstný dobrodruh Casanova. Dr. Bretfeld byl kancléřem konsistoře pražské a rektorem university. Při korunovaci Františka I. r. 1792 byl pasován na rytíře svatováclavského a r. 1807 se stal svobodným pánem. († r. 1820.)

Bretholz Berthold (* 9. VII. 1862 v Příboře), něm. hist. mor., r. 1892 jmenován mor. historiografem, 1897 ředitelem zem. archivu mor. Jako nástupce Dudíkův počal psáti Geschichte Mährens, jež dovedl do r. 1197 (2 sv. 1893, 1895; t. čes.). Práce tato, stejně jako menší studie z této doby, jest psána věcně. R. 1897 vyd. v Zeitschrift f. Gesch. Mährens článek: Die Tataren in Mähren u. die moderne mähr. Geschichtsfälschung, v němž usvědčil celou řadu listin Codexu za moderní padělky Bočkovy. Neméně důlež. je i článek Moerau et Moeran (Mitt. des Instit. für österr. Gesch.-Forschung, Bd. VI.), jímž definitivně rozřešil spornou otázku, dokázav, že záhadnými slovy je míněno markrab. Mor. V díle Gesch. Böhmens u. Mährens bis zum Aussterben der Přemysliden (1912) vystoupil proti mínění Palackého, který určoval něm. kolonisaci Čech do poč. stol. XIII. B. tvrdí, že češ. Němci jsou zbytky germ. obyv. (Markomanů), takže mají stejné domácí právo v Čechách jako Čechové. Tuto teorii, mající zřejmě polit. pozadí a přes to, že ji nedovedl obhájiti proti vážným námitkám čes. i něm. hist., opakuje tvrdošíjně znovu v populárních Gesch. Böhm. u. Mährens (do r. 1792, 3 sv., 1921—1924). Jako pokračování Bachmannových Gesch. Böhmens, vyd. r. 1920 sv. pod tit. Neuere Gesch. Böhmens (až do r. 1576, k smrti cís. Maxmiliána II.). Práce ta jest založena na málo zevrubné znalosti pramenů, trpí též přílišným chvatem. R. 1908 vyd. Mor. zem. archiv, jeho dějiny a sbírky (t. něm.). Rovněž zasáhl do otázky stáří Kristianovy legendy o sv. Ludmile a sv. Václavu. Proti Pekařovi, který ji určuje do X. stol. (⟶ „Nejstarší kronika čes.", 1903), B. se kloní pro XII. stol., snaže se dokázati, že jsou v ní stopy kroniky Kosmovy, kterou t. vyd. r. 1923 v Mommenta Germ. Historica. Vyd. t. XIII.—XV. sv. Codexu do r. 1411. V poslední době vyd. B. „Lese- u. Quellenbuch zur böhmisch-mährischen Geschichte" (1927).

Břetislav I., kníže český (1034—1055), syn Oldřichův a jeho choti Boženy. Již jako mladý kněžic dobyl r. 1029, ještě za vlády svého otce, na Polácích Moravy a stal se jejím správcem. Chotí jeho byla Judita, jíž unesl z kláštera svinibrodského. R. 1030 účastnil se výpravy císaře Konráda II. do Uher a pronikl až k Ostřihomu. Když nastoupil v Čechách po smrti Oldřichově, učinil konec dosavadním rozbrojům v rodě a povznesl svou říši vnitřně i navenek. Snaží se zejména udržeti shodu s říší německou a přijímá r. 1035 v Bamberce od císaře Čechy v léno. Téhož roku účastnil se výpravy císařovy proti Luticům. R. 1038 vypravil se do Polska, vyplenil Krakov i Poznaň a dostal se až k Hnězdnu, kde byl hrob Vojtěchův. Biskup Šebíř v Hnězdně tehdy vyhlásil nařízení, směřující k povznesení křesťanského života. Ostatky Vojtěchovy a jeho bratra Radima pak vyzdviženy a převezeny do Prahy. Polská jeho výprava měla za následek, že císař Jindřich III. vpadl potom do Čech. Jeden proud jeho vojska poražen r. 1040 u Brodku na Šumavě, druhý pronikl zradou správce hradu bílinského Prkoše až k Mostu, ale musil rovněž ustoupiti. R. 1041 však následovala nová výprava Jindřichova do Čech, vojsko proniklo až k Praze a Břetislav se musil pokořiti. Moc jeho opět obmezena na Čechy a Moravu, když se později zřekl i Slezska. V pozdějších letech účastní se několikráte Jindřichových výprav do Uher. B. podporoval rozvoj církve, rozšířil majetek kláštera sázavského a na Moravě založil klášter rajhradský. Na nové výpravě do Uher na sklonku r. 1054 se roznemohl na hradě Chrudimi a vyslovil tam před svou smrtí přání, aby se ujal vlády vždy nejstarší z rodu (zákon stařešinský). Pochován je v chrámu sv. Víta. Měl pět synů: Spytihněva, Vratislava, Konráda, Jaromíra a Otu.

Břetislav II., kníže český (1092—1100), syn Vratislava II. Při jeho nastoupení vyhlášena nařízení proti zbytkům pohanství. R. 1093 a 1096 poplenil Slezsko. Použiv rozbrojů v klášteře sázavském, zbavil r. 1096 opata Božetěcha opatství, vypudil ho z kláštera se všemi jeho mnichy slovanskými a uvedl tam latinské mnichy z Břevnova. R. 1099 vypravil se do Řezna ke dvoru Jindřicha IV., kde císař propůjčením korouhve udělil Čechy v léno Bořivojovi, mladšímu jeho bratru. Zemřel r. 1100, podlehnuv smrtelnému zranění od neznámého vraha na honu v lesích zbečenských.

Breton Jules Adolphe (1827—1906), franc. malíř (Návrat ženců; Požehnané obilí), básník (Les champs et la mer, idylla Jeanne, 1880). Vydal své memoiry. Do češt. překl. Vrchlický (Mod. básn. franc.).

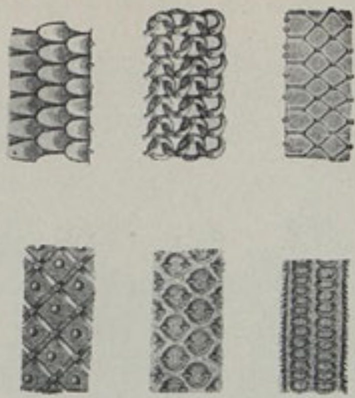
Bretón de los Herreros Manuel (* 1796, † 1873), špaň. básník a dramatik; napsal 175 divad. kusů, částečně jako originály, částečně jako přepracování cizích dramat, vesměs ve verších. Též je známý jako lyrik, zvláště satirik. Sp. 1883—84. Lit.: G. le Gentil: Le poète M. B. de los H. (1909).

Bretoňsko, ⟶ Bretagne.

Bretschneider Jan Michal, malíř v Praze I. v l. 1700—1707. Pocházel z Ústí n. L. († 1729 ve Vídni).

Šaršoun ze 16. stol.

Pletiva pancéřů a drátěných košil.

Vál. sekyra něm. pěchoty ze 16. stol.

Krunýř Filipa III. Špaň. ze 16. stol.

Staroněm. brnění z doby Maxmiliana (pohled ze předu).

Řecká helma.

Římský krunýř.

Staroněm. brnění z doby Maxmiliana (pohled ze zadu).

Brnění z doby Maxmiliana I.

a) Přilbice, šalíř, b) hledí, c—d) podbradí, e) záhlaví, f) obojek, obojček, g) náprsník, h) pancíř, pláty, kyrys, i) zadní kus, k) náplečník, l) pásy držící náplečníky, m) jímec, n) nábederník a podpažník, o) myšky, p) rukavice, plechovice, s) náholenky, t) holeně, u) boty, v) šorc.

Budyšín.

Stará vodárna a Lužický kostel.

Mikławšk (katolický hřbitov).

Bretschneider Vladimír (* 1886 na Smíchově), sochař, žák Suchardův. R. 1922 vytvořil pamětní desku Vrchlického pro Domažlice, r. 1923 v Dražinově Chodskou madonu, r. 1924 ve Kdyni památník světové války.

Bretter Emil (1857—1919), žurnalista, redaktor Politik.

Breubisch Ing. (* 1758), učeň malíře miniatur v Praze.

Breuer Karel, MUDr. (* 10. III. 1866 v Hamerně u Malešova), amer. č. lékař, autor zdravovědných článků, uveřejněných v růz. časopisech, knihy Zdravověda a Vzpomínek z cesty po Evropě. Žil v Chicagu, v Omaze, v Cretě a v Texasu. Lékařem stal se v Americe.

Breuer Marcel, význ. moderní německý architekt. Člen Bauhausu. Důsledně realisuje požadavky industrialisace potřeb bydlení. Vytváří standardní „Breuerův nábytek". Trvanlivý (z ocelových trubek a látky), levný (jednoduché tvary, seriová výroba) a pohodlný (tvar přesně propočítáván, prostý všech dekorací). Právě tak realisuje tovární výrobu domů z oceli a ze skla, které lze vystavěti z typisovaných stavebnic suchou montáží. (Na př. typ rodinného domku „Bambos".) Tyto domy možno kupovati podle katalogu jako každé jiné zboží.

Breuer Slavibor (* 1837 v Kutné Hoře, † 1. I. 1912), od 1882 mnich kláštera chilandarského (Athos), č. filantrop a pedagog. Psal články o Athosu pod jménem Sava Chilandarec. Lit.: Filipi: S. Ch. (Posel z Budče) 1893.

Breughel (bröchel), ○ Brueghel.

Breunerit, nerost, obsahující železo a hořčík.

Breve papežské, listina, vydaná ve věcech církevních menší důležitosti, na bílém papíře nebo pergamenu a opatřená podpisem kardinála-tajemníka. Liší se od bully méně slavnostní formou. Nese t. zv. pečeť rybářskou (annulus piscatoris), na které zobrazen sv. Petr, sedící na lodičce. Pečeť je barvy červené nebo zelené.

Brevet (franc., z lat. brevis, vysl. breve), krátký dopis, ve Francii královský dopis, jenž propůjčoval příjemci titul nebo vyznamenání.

Brevet (vysl. brevet) v Anglii a v sev. Am. jmenovací listina pro důstojníky při povýšení bez zvýšení platu a bez postavení v armádě; ve franc. armádě (B. d'Etat-major) vysvědčení schopnosti ke službě v generálním štábu.

Breveté (franc. brev'té), označení, jímž jsou ve Francii opatřeny předměty patentem chráněné, B. S. G. D. G. (b. sans garantie du gouvernement).

Breviarium, stručný přehled, též výtah z větších spisů. B., Augustem zanechané, v němž pokračovali jeho nástupci, obsahuje statistické údaje o hlavních činitelích ve státě, o armádě, daních a jiné. B. Alaricianum nazývá se sbírka římských právních pravidel, jež dal zříditi král Alarich II. za součinnosti římských právníků pro Římany, žijící v západogotské říši.

Breviář (lat. breviarium), modlitební kniha katol. duchovních i řádových bratří, jež obsahuje modlitby (horae canonicae) na každý den v celém roce. Je rozdělen na čtyři roční období. Lit.: Bäumer: Geschichte des B. (1895).

Brevi manu (lat., zkráceně b. m. neb br. m.), krátce, bez formálností, bez obalu.

Brevis (lat. krátký), třetí nejdelší druh notového písma v hudbě mensurální, tvaru =, ½ nebo ⅓ longy (dle předepsané mensury), alla breve.

Brevium, ○ uranium.

Břevnov, část hlav. m. Prahy (Praha XVIII. spolu se Střešovicemi a Liboci), 12.752 obyv. (1921). Slavný benediktinský klášter, nejstarší mužský klášter v Č. Zal. r. 993 Boleslavem II. na přímluvu sv. Vojtěcha, r. 1420 byl lidem pražským zpustošen a opatové sídlili do r. 1738 v Broumově. Nová klášterní budova s kostelem sv. Markéty (v l. 1701—36) od K. Dienzenhofra. Cenná knihovna se starými listinami a rukopisy.

Brewster (brüster) Sir David (1781—1868), angl. fysik, dal podnět k založení British Association pro pěstění věd. Vynalezl čočkový stereoskop a kaleidoskop.

Brewsterit, ○ Stilbit.

Breyer Frant. Ant., malíř v Praze III. v l. 1702—6.

Breyer Tadeus (* 1882, Krakov), pol. řezbář, žák prof. Laszcki.

Březa Rudolf (* v Podolí na Moravě), český sochař; stud. na Um. prům. šk. v Praze; člen VOUB. Jeho plastiky mají pevnou formu a vzlet: pomník gen. Štefánika v Myjavě, několik památníků padlým; v soutěži na pomník Smetanův v Praze přinesl jeden z nejhodnotnějších návrhů.

Březan Václav (1580—1618), archivář pánů z Rožmberka, jejichž knihovnu a archiv vzorně uspořádal. Vypsal dějiny rožmberského rodu do r. 1545. Další díly tvořil Život Viléma z Rožmberka (1610—1612), vyd. 1847) a o panu Petrovi Vokovi, posledním vladaři domu rožmberského (1612—15, vyd. 1880). Lit.: Fr. Ma-

reš: Norbert Heermann a Václav Březan. Čas. Čes. Musea, roč. 1899.

Břežany (Brzežany, Beražany), město v Haliči (od r. 1919 patří Polsku), má kol. 10.000 obyv. (1919), položené nad řekou Zlatou Lipou. B. obsazeny 25. srpna r. 1914 Rusy a tvořily jeden z jejich hlavních opěrných bodů v bojích o Lvov. V boji u B. 27. srpna r. 1915 prolomila německá jižní armáda (Bothmer) ruské posice. V r. 1916 (od 30. září do 2. října) a v r. 1917 (od 29. června do 3. července) odrazila zde již. něm. armáda ruské útoky.

Březí 1. mladý březový lesík, 2. ⚬ březost.

Březí Vlachovo (něm. Wällischbirken), město v okr. prachatickém s 1832 č. ob. Farní chrám barokní z r. 1666. Pivovary, mlýny, pily, cihelny. Od r. 1868 městem. Město připomíná se po prvé r. 1274 jako vlad. sídlo. Od r. 1383 bylo v držení Malovců a po synu jednoho z nich Vlachovi z B. (1415) nazváno. Vlachové z B. byli horliví kališníci a proto tvrz mnoho trpěla útoky Němců a katolíků. Po nich následovali Černínové z Chudenic, Žákavcové a od nich je koupil 1656 hr. Millesimo. Pak vystřídalo B. V. mnoho pánů a trpělo často válečnými hrůzami.

Březina Frant., malíř v Praze I. v letech 1766—74.

Březina Matouš Václav, kniht. č. v Litomyšli v l. 1631—50. Po úmrtí tiskaře Jana Ryka získal tu r. 1636 vlastní dům a r. 1641 dostalo se mu od arcibiskupa-kardinála Harracha výsady, aby mohl tisknouti veškeré knihy, pokudž by byly přehlédnuty od děkana a piaristů litomyšlských. Po jeho smrti provdala se jeho vdova Dorota za tiskaře Jana Arnolta Hradeckého. Původní slavná bratrská tiskárna Pavla Olivetského a Aleksandra Plzenského, jenž utekl r. 1548 pro náboženství z Čech, aby vytiskl v Šamotulách své arcidílo, zv. Šamotulský kancionál, přeměnila se v 2. pol. 16. stol. v katolickou tiskárnu, jež tiskla za Březiny četné menší i větší rozprávky a písně světského obsahu (Historia hrozná o Jidášovi Iškariotském 1637, Okolek neb běh světa 1642, Spis velmi užitečný od doktora Grobiana 1647, (Výborné recepty o víně a pivě 1648 a j.) kalendáře od r. 1631, přetisky z doby rudolfinské a j. Všechna tato literatura byla opatřena titulními obrázky. Z nevědomosti přetiskl i bratrský Nový Zákon Jiříka Štyrsy z r. 1525. Měl i knihovnu, jejíž zbytky se dodnes zachovaly. Knihtiskař Rudolf Březina v Praze u Karlova mostu jest jeho potomkem.

Březina Otakar (* 13. IX. 1868 v Počátkách, † 25. III. 1929 v Jaroměřicích), vl. Václav Jebavý, básník, učitel v Nové Říši a posléze v Jaroměřicích na Mor. Jeho poesie po době Jar. Vrchlického znamená největší básnické vzepětí hnutí symbolistického a vedle poesie Jiřího Karáska ze Lvovic a Ant. Sovy je vrcholem českého básnictví z konce 19. století. Po realistických začátcích v Nivě, Vesně a Moravské Orlici (pseud. V. Danšovský) vydal pět lyrických svazků, jež tvoří jeho básnické dílo: Tajemné dálky (1895), Svítání na Západě (1896), Větry od Pólů (1897), Stavitelé Chrámu (1899), Ruce (1901). K nim se druží essaye Hudba pramenů (1893). Mimo souborné vydání svého díla (1913) uveřejnil již jen 12 básní v Moderní Revui (vyd. 1927), která jeho básně otiskovala a vydávala přes posměch parnasistů. V rukopise ponechal essaye z doby války a převratu, jiné spálil. Smutek, stesk a touha bolestného pozemského života, provanutá mysticismem, vyrovnává se, zjasňuje a odhmotňuje, až poznáním bratrské jednoty veškerenstva dospěje naděje na osvobození. Hymnicky rozprostřený, tvárně výrazný, obrazově bohatý a zvukově barvitý verš, složený z prvků hieratických i vědeckých, jest uvolněn do smělých rytmických útvarů, ale pevně učleněn v složitou vnitřní architekturu. Je to jedinečný zjev v poesii české i světové. Byl překládán hl. do němčiny (E. Saudek, O. Pick a j.). Literatura: J. Karásek ze Lvovic, Impressionisté a ironikové; M. Marten, O. Březina, Akkord; E. Chalupný, Studie o O. B.; F. X. Šalda, Duše a dílo; J. Staněk a J. Durych, O. B.; R. Medek, Dva hlasy: A. Veselý, Život a dílo O. B. Podrobnější bibliografii viz od E. z Lešehradu v knize Z díla O. B.

Otakar Březina.

Březina Václav, malíř v Praze I. v l. 1771—81. Od r. 1776 byl starším starom. pořádku malířského.

Březina Václav (* 1862 v Pátku nad Ohří, † 1906), český malíř, žák Mařákův. Krajiny více intimní a náladové.

Březina Vít, malíř v Praze I. kolem r. 1753.

Březinka (Brzezinka), vesnice v Hor. Slezsku, vévodství Katovice (od r. 1922 patří Polsku, s 5776 obyv. (1919), při že-

lezniční trať Kandrzim—Oświęcim, má kamenouhelné doly, výrobu šamotů a cihel.

Březiny (Brzeziny), město v polsk. vévodství Lodž, má kol. 11.000 ob. (1919), 20 km vzdálené od Lodži, průmysl oděvní („město krejčích"). V bojích o Lodž byl obklíčen u B. (listopad 1914) něm. 25. zál. vojenský sbor (Scheffer-Boyadel) a 3. gard. divise (Litzmann), ale uvolnily se průlomem v noci z 23./24. listopadu 1914 z obklíčení. Lit.: v. Wutffen: Boj u Lodže (1918).

Březňák, březnové pivo, též zajíc vylíhlý v březnu.

Březnice, m. a soud. o. v Č., polit. o. Blatná s (1921) 2252 ob., na trati Zdice—Protivín. Pivovar, zal. r. 1506, dva lihovary, tov. margarinu, cukrovinek, dřev. prům. Kostel sv. Ignáce a Františka Xav. z r. 1642 s obrazem Škrétovým. Starobylý zámek s baštami. B. patřila do poč. XV. stol. pánům z B. R. 1548 byla králem Ferdinandem vzata P. Malovcovi a prodána Jiřímu z Lokšan. U jeho choti Kateřiny se seznámila Filipina Welserová s arcikníž. Ferdinandem a dala se s ním zde tajně oddati. R. 1623 koupil B. Přibík Jeníšek z Újezda a založil zde jesuitskou kolej; stavba její jest dílem bratří Luragů. R. 1872 zdědil panství po Krakovských z Kolovrat hr. Pálffy.

Březnice, ves na M., polit. o. Uh. Hradiště, soud. o. Zlín, 1134 ob. čsl. (1921). Sirnatý pramen (lázně), zemědělství.

Breznik Anton, moderní slovinský filolog. Napsal: Slovenska slovnica za srednje škole (1916).

Brezno (maď. Breznóbánya, něm. Bries), okr. město v župě zvoleňské na Slovensku s 4011 ob. Městské privileje r. 1380 od Ludvíka Velkého, 1655 král. svob. město. V okolí hlavně chov ovcí a výroba ovčího sýra. Město leží na obou březích Hronu. — Okres Br. 1292.74 km² s 46.519 ob.

Březno (Priesen) m. v Č., polit. a soud. okres Chomutov, s (1921) 1313 ob. něm. V okolí hnědouhelné doly a doly na želez. rudu. Starý kostel sv. Petra a Pavla, r. 1739 obnovený podle plánu Kil. Dienzenhofra.

Březno, ms. v Č., polit. a soud. o. Mladá Boleslav, s (1921) 857 ob. Zámek ze XVII. stol.

Březno (Priesen), ves v Č., polit. o. Žatec, soud. o. Postoloprty s (1921) 678 ob. (429 čs.). Chmelařství.

Březnovský Václav (1843—1910), rukavičkář pražský. Zúčastnil se polského povstání r. 1863. Zemský a říšský poslanec pražský, antisem. smýšlení.

Březost u zvířat, doba od oplození do zrození mláděte.

Brezová (maď. Berezó), město v župě nitranské s 4495 ob. Koželužny, obchod dobytkem, klihařství, zemědělství. Leží na úbočí pohoří brezovského, jehož nejvyšším bodem jsou ⤷ Bradla (554 m), kde pohřben 11. května 1919 čsl. min. války ⤷ dr. M. R. Štefánik. V B. také začalo povstání Slováků v září 1848 proti Maďarům (Hurban, Štúr).

Březová (Brüsau), m. na M., polit. o. Mor. Třebová, soud. o. Svitavy, s (1921) 1710 ob. (z toho 1266 něm.). Leží na levém břehu ř. Svitavy, má značný prům.: přádelna, tov. obuvi, výr. gum. zb. a j.

Březová voda vyrábí se v severských krajinách (Švédsku, Norsku a Rusku) zkvašováním šťávy březové za přídavku malého množství cukru. Získaný lihový roztok slouží jako nápoj nebo jako přídavek do různých přípravků, které mají podporovati vzrůst vlasů. Březové vody na vlasy bývají vyráběny obyčejně rozpuštěním mýdla, glycerinu a voňavek v lihu za přídavku silice z pupenů březových.

Brezovački Tit. (1754—1805), chorvatský spisovatel. Hl. dílo veselohra: Matijaš Garabancijaš djak (1780).

Březové Hory, m. v Č., polit. a soud. o. Příbram, 3857 ob. (1921). Státní doly na stříbro, jejichž těžba neustále klesá. Nejhlubší důl jest sv. Vojtěcha. Báň. úř., stroj. dílny, stát. tov. na drát. lana, výr. hraček. V r. 1892 velký důlní požár, který si vyžádal 320 obětí (⤷ Příbram).

z Březové Vavřinec, dějepisec doby husitské. Byl ve službách krále Václava IV. Později byl protivníkem Zikmunda Korybuta. Překládal a upravoval některé latinské spisy. Z jeho samostatných prací je známa latinská píseň o vítězství u Domažlic r. 1431 a zejména jeho latinská Kronika válek husitských, líčící události od r. 1414 do r. 1419, tedy počátky husitství, jež líčí jako očitý svědek. Byl odpůrcem strany táborské. Jeho práce vyšla v 5 sv. Pramenů dějin českých.

Brhlík, z čel. šoupálků, drobný pěvec, živící se hmyzem.

Briançon, hl. m. arrond. téhož jména, pevnost prvního řádu (trojnásobné ohrazení, 7 tvrzí), ve franc. dep. Hautes-Alpes, (1921) 5780 ob., 1321 m n. m., na dráze Veynes—B. Blízko kamenouhelné doly; také se tu těží magnesit.

Briancourt Jaques (* v Lyonu), franc. herec v Praze 1770.

Briand (brijan) Aristide (* 1862 v Nantes), franc. státník, od r. 1902 jako sjednocený socialista poslancem, 1905 min. kultu, provedl rozluku církve a státu;

A. Briand.

jako min. předseda r. 1910—11 nepohodl se se svými straníky. R. 1912 pod Poincarém min. justice, 1913 opět min. předsedou; 1915 přetvořil kabinet národní obrany ve větší (24 členů), převzal sám minist. předsednictví a min. zahraničí, 1917 odstoupil. Od r. 1921—22 opět ministerským předsedou, pak ministrem zahraničí v kabinetě Poincarého, 1929 min. předsedou a od listopadu 1929 min. zahr. Za jeho akt. spoluúčasti byly schváleny všechny mezinár. smlouvy posledních let, hl. smlouva v Locarnu, Kelloggův pakt, konfer. v Haagu, jako i řešeny všechny reparační otázky s Německem.

Brianchon (brianšon) Charles Julien (1783—1864), franc. matematik, prof. na dělostřel. škole, objevitel věty o opsání šestiúhelníka kuželové průseče.

Brianza, krásná, bohatá pahorkatina v sev. Italii, s 250.000 obyv., na sev. od Milána, „ráj Lombardie“ zvaná.

Bridge (angl., bridž = most), whistu podobná hra v karty s 52 franc. kartami, původně hraná v Cařihradě pod jménem „Khédive“; byla rozšířena koncem XIX. stol. Angličany na Riviéře. Čtyři barvy jsou: kostka, kříž, srdce, pik (karo, coeur, tref, pik), karty tyto: eso, král, dáma, kluk, deset až do dvou.

Bridgeport (bridžport), příst. m. v severoam. státě Connecticut, (1920) 143.538 obyv., stanice dráhy, továrny na šicí stroje, pušky, patrony, klobouky a vozy.

Bridgeton (bridžt'n) m. v severoamer. státě New Jersey, (1920) 14.323 ob., blízko ústí Delaware, želez. uzel; sklářský, bavlnářský průmysl a stavbu lodí.

Bridgetown (bridžthaun), hl. m. a ochranná stanice pro loďstvo angl. západoind. ostrova Barbados, (1921) 13.486 obyv., na zátoce Carlislebai.

Bridgwater (bridžvotr), m. v angl. hrabství Somerset, (1921) 15.960 obyv., stanice dráhy na řece Parret, jež o 15 km dále ústí do Bristolského kanálu, má živý pobřežní obchod.

Břidlice, usazená hornina, obyčejně tmavomodrá, nebo šedá krytina pro střechy.

Bridlington, m. ve vých. okr. hrab. Yorkshire (Anglie), (1921) 22.764 obyv.

Bridling (Pridling) Ign., malíř v Praze v l. 1717—23.

Brie (bri), bývalé franc. hrabství, mezi řekami Seinou a Marnou, rozděleno na Brie Française na záp. a Brie Champenoise na vých. Hlavní část dep. Seine-et-Marne.

Brienne (B.-le-Chateau), (brien le šató), m. ve franc. dep. Aube, arrondis. Bar-sur-Aube, (1911) 1815 obyv., 130 m n. m.

Brienz, vesnice ve šváýc. kantonu bernském, okres Interlaken, (1920) 2474 ob., 604 m n. m., u Brienzského jezera.

Brienzské jezero, nazvané podle vesnice Brienz, 29.95 km² veliké, 567 m n. m., 14 km dl., až 261.9 m hluboké, je spojeno řekou Aarou s jezerem Thunským.

Brieux Eugène (* 1858), dramatik fr. a člen Academie française (1909). Z četných jeho dram. prací, s velkým úspěchem provozovaných, ve kterých řeší aktuelní otázky současného života pařížského, byly u nás provozovány: Červený talár (La robe rouge), bojující proti přehmatům v soudnictví, Utajované zlo (Les avariés, 1903), Blanchette (1892), Les remplançants (1902).

Brig (fr. Brigue), hl. m. okresu ve švýc. kantonu Wallis, (1920) 3168 obyv. Němců a Italů, 684 m n. m., u výtoku řeky Saltine do údolí Rony.

Briga, menší loď, s dvěma stožáry, má na předním a velkém stěžni tyče na koš stožárový a bramce, a na nich po jedné plachtě ráhnové; veliká plachta vidličná nazývá se plachtou brigovou. Též parníky mají někdy brigové lanoví a plachtoví.

Brigáda (franc., ze středolat. brigare = zápasiti), vojenské těleso, sestávající ze dvou pluků. Označení b. vyskytá se nejprve ve vojsku Gustava Adolfa, švéd. krále. Její složení se stále měnilo a bylo v různých armádách rozdílné.

Briganti (franc. brigands, it. briganti), podněcovatelé nepokojů, jméno žoldnéřského vojska, jež ovládalo Paříž v době zajetí krále Jana (1358), potom označení pro buřiče, bandity.

Brigantové, mocný národ na sev. staré Britanie, hl. m. Eburacum (York). Za Domiciána podřízeni byli římskému panství, bouřili se stále až do Ontonina Pia.

Brighella (ital.), komická postava vlašské lidové komedie, potměšilý služebník, stále připraven, aby zaplétal intriky, jichž provedení obyčejně přenechává harlekýnovi (arlecchino).

Bright Richard (1789—1858), angl. patol. anatom a klinik, proslavil se svými základními pracemi o ledvinových chorobách, z nichž nejnebezp. svraštění ledvin byla nazvána Brightovou ledvinovou nemocí.

Bright (brajt) Timothy (1550—1615), „otec angl. stenografie“ a tím též sten. moderní, vytvořil r. 1588 slovní stenografii (Characterie).

Brighton (brajtn), m. a hrabství na již. břehu Angl., 135.000 obyv. v údolí ke Kanálu otevřeném, velmi skvělé angl. moř. lázně (ročně přes 50.000 hostů).

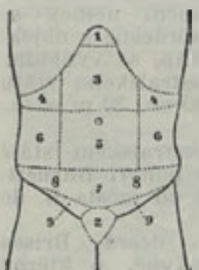
Brightova nemoc (angl. brajtická), nemoc ledvin, nazv. po dru Rich. Brightovi.

Brigitta, křesť. sv., patronka Irska (Mater Hibernorum), * okolo r. 450, † 523 v klášteře Kildare, jejž založila.

Briggs (Briggins) Henry (1556—1630), angl. matematik, zavedl logaritmy o základě 10, jež podle něho nazývají logaritmy Briggsovými. Napsal: Arithmetica logarithmica (1624) a Trigonometria britannica (1633).

Břichatky (Gasteromycetes), jsou houby, které mají výtrusorodou vrstvu čili roušku uvnitř kulatých n. hruškovitých plodnic. Na roušce povstávají výtrusy odškrcováním od nadúřelých buněk, zvaných basidie. Patří sem dosti běžné houby, na př. pýchavka obecná (Bovista plumbea), která je v mládí pěkně bílá, později zhnědne, hvězdovky (Geaster), jichž vnější vrstva se po uzrání roztrhává a hvězdovitě rozkládá (za vlhka) a mnoho jiných druhů.

Břicho (dutina břišní), část těla, oddělená bránicí od dutiny hrudní, vystlaná blanou t. zv. pobřišnicí, jež také pokrývá orgány v ní obsažené (žaludek, střeva, játra, mikter [pankreas], slezina, ledviny, močový měchýř a u ženy vnitřní

Břicho.

1. scrobiculus cordis,
2. mons Veneris (u ženy), regio pubis (u mužů),
3. regio epigastrica,
4. slabiny,
5. regio mesogastrica,
6. pobř. krajina střevní,
7. regio hypogastrica,
8. krajina tříselná,
9. linea alba.

orgány pohlavní). Dutina břišní je vzadu ohraničena svalstvem a fasciemi, upínajícími se na páteř, žebra a pánev, vpředu pak svalstvem rozepjatým mezi hrudní kostí, žebry a kostí pánevní. Tyto svaly rýsují se pod kůží ve střední čáře po obou stranách pupku jako nejvýznačnější přímý sval břišní (musculus rectus abdominis).

Břichomluvectví, dovednost způsobená hlubokým dechem a dozadu vtaženým jazykem.

Břichonožci, ○ Gastropoda.

Brichta Arnošt (* 1852), vrchní ředitel Politiky, záv. tisk. a vyd. v Praze. Získal si svojí dlouholetou činností značné zásluhy o rozšíření Národní Politiky a o vzrůst celého závodu, řadícího se k nejmodernějším podnikům toho druhu v Evropě.

Brichta Vojtěch (* 10. IV. 1732 v Netolicích, † 1809 ve Vídni), choralista u sv. Víta v Praze a na Strahově. Vyučoval zpěvu Annu Podleskou provd. Batkovou a její sestru Alžbětu. R. 1772 byl tenorem dvor. opery vídeňské.

Brikcí Jan z Jevíčka († 1598), český příležitostný básník.

Brikcí ze Zlicka (* 1488, † 15. XI. 1549), mistr svobod. umění. Vydal Práva městská 1536.

Briketování uhlí a rud používáme pro přeměnu jemnozrnného uhlí nebo jemné rudy lisováním velikým tlakem v pevné kusy pravidelného tvaru, v t. zv. brikety. Hnědé uhlí německé, obsahující až 60% vody, se lisuje snadno, naše severočeské, které je mnohem hodnotnější, mnohem nesnadněji, u nás hlavně v pánvi falknovské. Uhlí kamenné se lisuje s přidáním pojiva (smůla, naftalín) u nás v revíru ostravském, rosickém a svatoňovickém. Přidáním ledku obdržíme brikety bezdýmné pro dráhy v alpských tunelích a válečné lodi. V domácnosti užívá se nejčastěji briket salonních, v průmyslu briket vejčitého a kostkového tvaru. B. r. užívá se zvláště u jemnozrnného magnetitu, kychtového prachu, kyzových výpalků. Brikety rudné po předběžném slisování se pak spékají vysokým žárem v kanálových pecích soust. Gröndal nebo Ramén (teploty 900—1300° C). B. r. i u. má veliký význam národohospodářský, neboť zužitkují se tak plně odpadky hornické výroby.

Bril Pavel (* 1554 v Antverpách, † 1626 v Římě), nizoz. malíř. Odešel do Říma velmi mlád; maloval krajinky a fresky.

Brillant (skvělý, franc., vysl. brijan): 1. broušený drahokam (hl. diamant) ve tvaru dvou komolých jehlanů spojených na základnách; 2. lehká, bavlněná látka, zvlášť upravená, s vetkanými brokátovými výjevy; 3. v tiskařství, určitá velikost písma (3 body).

Brillantine, prostředek pro leštění kovu a skla z extraktu guana, soli, tripelu a pšeničné mouky. Také prostředek pro lesk vlasů, z oleje a parfumovaného lihu.

Brillantní šarlach, svým složením jodid rtuťnatý, HgI_2. Jest to neobyčejně krásná, dobře kryjící červená barva, ale těkavá a špatně se mísící s jinými barvami. Pro svoji vysokou cenu se používá zřídka jako barva, více v lékařství a j. Stejně bývají označována některá kyselá barviva azová (Brillantní šarlach G, R, 2 R, 4 R).

Brillantní zeleň, $C_{27}H_{33}N_2 . SO_4H$, též ethylová, smaragdová zeleň, náleží mezi t. zv. barviva trifenylmethanová. Vyrábí se kondensací benzaldehydu s diethylanilinem za přítomnosti kyseliny sírové nebo solné a oxydací vzniklé leukobase kysličníkem olovičitým. Svým složením jest to síran tetraethyl di-p-amidotrifenylkarbinolu. Jsou to lesklé zlatě zbarvené krystalky, ve vodě rozpustné zelenou barvou. Barví mořenou bavlnu a hedvábí, sířenou jutu, vlnu a kůži zeleně se žlutým nádechem. Stálost vybarvení jest malá. Užívá se také ve směsi se zelenou hlinkou nebo hlínou jako barva do vápna, při barvení papírů a při výrobě lakových barev (jako taninový lak). Jest velmi podobná zeleni malachitové, od níž se složením jen nepatrně liší.

Brillat-Savarin (brijat-savaren)) Anthelme (1755—1826 v Paříži), franc. spisovatel, člen kasačního dvora. Napsal: Physiologie du goût, vtipně psaná učebnice labužnictví.

Brillmayer Josef (* 1839 v Praze, † 1885 na Žižkově), řezbář.

Brindisi, o. hl. m. v it. prov. Lecce, (1921) 22.616 jako obec, okr. 35.309 ob., na Adriat. m., na trati Bologna—Otranto a B.—Tarent, sídlo arcibiskupské, má Friedrichem II. vystav. hrad (nyní vězení) a katedrálu. Přístav b. je nejl. přiroz. přístav na vých. pobřeží Italie. B., ve starověku Brundusium n. Brundisium, řec., později římská kolonie, bylo nejdůl. přístavním místem pro styk s Řeckem a Orientem. V 9. st. bylo B. zbrojištěm Saracénů. Po krátkém rozkvětu za křižáckých tažení a za Friedricha II. upadlo B., zatím co obchod s Levantou byl veden z Benátek a pozvedlo se teprve otevřením Suezského kanálu. Ascoli: La storia di B. (1886).

Znak města Brindisi.

Brinke Jan, malíř v Praze ok. r. 1809.

Brinton Daniel Garison (1837—1899), spoluzakladatel amerického národopisu; propagoval studium kultur a řečí praobyvatelů Ameriky. Sp.: The myths of the New World, American hero myths.

Brionová Bedřiška (Friderike), známá svým poměrem ke Goethovi, * 1752 jakožto třetí dcera faráře Jana Jakuba Briona v Niederrödern (v Alsasku), † 3. dubna 1813 v Meißenheimu; Goethe za svého studijního pobytu v Štrasburku se do ní zamiloval a své erotické dojmy idealisované uložil do Dichtung und Wahrheit a tím B-ovou zvěčnil. Goethe po svém návratu domů přerušil poměr, zasnoubil se však s B. v září 1779. Zůstala neprovdána.

Brionské ostrovy, souostroví před přístavem Pulji v Istrii. Rakouskem bylo opevněno, aby ovládalo vjezd do Pulje. Největší jest Brioni grande, známé klimatické místo. Četné vinice.

Brioschi Francesco (1824—1897), ital. prof. matematiky v Miláně; zabýval se algebrou, invarianční teorií, integrálním počtem a napsal první učebnici o determinantech.

Briquetage (fr.), kusy z pálené hlíny, 10—30 cm dlouhé, rozmanité podoby, většinou válcovité, nalezeny ve velkém množství v údolí řeky Leille (již. Lotrinsko), sloužily, jak se zdá, k dobývání soli z tamních solných ložisek a pocházejí pravděpodobně z Hallstattské doby. Podobné kusy se vyskytují u Halle n. S.

Brisa, mírný vánek.

Brisance, vlastnost výbušných těles a směsí, shořeti v nejkratší možné době pod nejsilnějším vývojem tlaku. Stupeň b. závisí na obsahu energie, nabíjecí hustoty a výbuš. rychlosti. Výbušné látky vysoké b. jsou na př.: nitroglycerin, pikrinová kyselina, třaskavá rtuť.

Brisanční dutá tělesa, užívá se jich při mostních stavbách; dělají se ze stlačených třaskavin (pikrinová kyselina, trinitroluol), jejich brisanční účinek se zesiluje tím, že plochy obrácené k objektu, jenž má býti roztrhán, se vyhloubí.

Brisbane, hl. m. australského státu Queensland, (1922) 230.200 ob., 20 m n. m., na řece téhož jména.

Brisbane, řeka v australském státě Queensland, pramení v pohoří Burnettském a vlévá se 40 km od města B. do zálivu Moretonského.

Briseis (Briseovna), dcera Briséa z Lyrnésu, řecká zajatkyně, o kterou vznikl spor mezi Achillem a Agamemnonem. (Homér: Iliada I.)

Brise-Pierre (Brizpier), starý chirurgický nástroj, užívaný k drcení močových kaménků.

Briskní (franc. brusque, vysl. brysk), bezohledný, příkrý; briskovati, osopiti se, chovati se bezohledně.

Břišní tyf, ☞ tyf.

Brisson Eugène Henri (1835—1912), fr. státník, od roku 1859 advokát v Paříži; patřil 1871 v Nár. shrom. k nejkrajnější levici, od r. 1876 zasedal v posl. sněmovně, byl r. 1881 předsedou sněmovny, 1885 minist. předsedou a 1894—99 a 1911 předsedou sněmovny. Sp.: La Congrégation, Opinions et discours, Souvenirs, Affaire Dreyfus.

Brisson Mathurin Jacques (1723—1806), franc. přírodozpytec, prof. fysiky v Paříži; napsal: Ornithologia, Dictionnaire raisonné de physique, Le règne animal divisé en neuf classes.

Brissot Jacques Pierre (1754—1793), jeden z vůdců franc. revoluce, advokát a právnický spisovatel; vydával r. 1789 časopis Le patriote français, hrál vynikající úlohu v pařížské komuně, byl vůdcem Girondistů a žádal úspěšnou energickou zahraniční politiku. Po pádu Girondistů r. 1793 uprchl, byl polapen a popraven. Vyslovil Proudhonovu větu: „Vlastnictví jest krádež" již r. 1780. Sp.: Mémoires.

Bristol, 1. město a hrabství v jihoz. Anglii, (1922) 383.900 ob., na spojce Avonu a Frome, kanály se Severnou (zvláště Bristolský průliv ⟶) a Temží spojené. Uzel Midland- a Great-Western dráhy. Vlastní B. leží na prav., Redcliffe naproti na lev. břehu, vilové předm. Clifton na strmé výši dále pod městem. B.

Znak města Bristolu.

má četné (přes 100) staré kostely a j. středověké stavby: kostel sv. Marty v Redcliffu, nádherná gotická pískovcová stavba ze 13.—15. st., a katedrála, 1306—1332 zbudovaná, s norman. kapitul. domem, novogotická radnice (Guildhalle), soudní dvůr (Council House),

Plán města Bristolu.

v italském slohu a roku 1743 postavená bursa. Průmysl vyrábí cukr, doutníky, kovové a kožené zboží, mýdlo, voskované plátno, stroje a sklo. Záhy zavedené soukenictví přestěhovalo se do míst severovýchodně od města. Přístav byl vybudován roku 1804—09 nákladem 600.000 £, Avon sveden do nového řečiště a staré proměněno v doky. Velmi značný je obchod se Záp. Indií a Irskem. Avon stoupá přílivem o 6—10 m, takže lodi mohou dosíci Kaisu; při jeho ústí byl zbudován r. 1876 předpřístav Avonmouth. Velmi četné jsou v B. ústavy věnované umění a vědě. Museum (od r. 1823) obsahuje přír.-hist. a umělecké sbírky. R. 1909 zal. univ.; ve spojení s ní je Technical College (od 1856). Hvězdárna v Cliftonu stojí uprostřed řím. hradeb. — B., od středov. slavné příst. město, které zásobovalo celou jižní Evropu treskami, hlavně vzrostlo po usplavnění Avonu (1727) a stavbou loděnic (od roku 1804). Lit.: Lesser Columbus, Greater B. (1893); W. Hunt, Bristol (ve sb. Historic town, 1887. — 2. Město v severo-amer. státě Connecticut, (1920) 20.620 obyv., je stanicí dráhy, výroba hodin a strojírny. — 3. Tovární město v sev.-amer. státě Pennsylvanie, (1920) 10.273 ob., na Delawaru, stanice dráhy. — 4. Příst. m. v sev.-amer. státě Rhode Island, (1920) 11.375 ob., na Narragansetbai krásně polož., stanice dráhy. — 5. Město na sev. hranici sev.-amer. státu Tennessee, (1920) 8047 ob., žel. uzel, s mlýny a pilami, obchod tabákem.

Bristolbay, široký záliv Beringovy úžiny, na jihozáp. pobřeží Aljašky.

Bristolský papír, hladký kartonový papír, užívaný k malování vodovými barvami a ke kreslení křidou, slepený ze 3—12 archů papíru na psaní.

Bristolský průliv, záliv Atlant. oceánu v jihozáp. Anglii mezi pobřežím Jižního Walesu, Sommersetem a Devonem, 128 km dlouhý, 8—69 km široký. Do zálivu se vlévá řeka Severna.

Břit Jan, ps. Stanislava Cyliaka.

Britanský kov (kov Britannia), různé slitiny cínu s antimonem a mědí, někdy i jiné kovy obsahující. Lze je zpracovati válcováním, lisováním, ražením, po př. i litím. Používá se jich na výrobu stol. náčiní, umělec. předmětů a p. Plech Britannia obsahuje na př. 93.7% cínu, 3.8% antimonu a 2.5% mědi. Slitina užívaná k výrobě lžic obsahuje 84.5% cínu, 5.0% antimonu, 3.7% mědi, 1.5% zinku a 4.9% vizmutu. ⟶ Cínové slitiny.

Britannia, keltské jm. dnešní Anglie a Skotska, obvyklé od dob Julia Caesara.

Britannia most (Britannia Tubular Bridge), slavný železný most v Anglii, dlouhý 559 m, přes Menaiskou silnici na ostrov Anglesey, ze dvou rovnoběžných pravoúhlých tunelovitých rour, vystavěný 1846—1850 Stephensonem, se 4 otvory (⟶ mosty).

Britannicus Tiberius Claudius Caesar (* 41 po Kr.), syn císaře Claudia a Messaliny; když jeho druhá choť Agrippina dosáhla nástupnictví svého syna z dřívějšího manželství Nerona, otrávila B. B., poslední mužský potomek rodu Claudiova, jest předmětem tragedie Racinovy.

Britannie, v širším smyslu ostrovy Albion (Anglie a Skotsko) a Jerne neboli Hibernia (Irsko), proto také Britannicae Insulae. Féničanům a Řekům byly známy od 6. a 4. st. př. Kr. jako Kassiteridy. Obyvatelstvo (Britové) bylo keltské. První římské výpravy proti B. byly výpravy Julia Caesara (55 a 54 př. Kr.), který si sice krále britského Cassivelauna podrobil, avšak B. zase opustil. Teprve za Claudia bylo země od jihovýchodu dobyto. Po smrti Konstantina Velikého (337) začaly od severu vpády Piktů a Skotů. R. 407 vzdal se císař Honorius římského panství nad B., když římský vojevůdce Aëtius r. 416 odepřel Britům svoji pomoc proti vniknuvším nepřátelům, povolal Vortiger Kentský na pomoc Sasy, kteří se v B. usadili od r. 450 (⇨ Anglosasové).

BRITANIE VELKÁ.

(Great Britain — gret britn),

západoevropský ostrovní stát a království, obsahuje Anglii, mateřskou zemi britské říše, Wales a Skotsko; tvořilo 1801—1921 Spojené království Velké Britanie a Irska (United Knigdom of Great Britain and Ireland); když se svobodný Irský stát odtrhl od tohoto celku, patří jen severní Irsko (Northern Ireland) Spojenému království. Všechny statistické údaje od 1923 vztahují se tudíž jen na Sp. král. Velké Britanie a sever. Irska. S císařstvím indickým, dominiemi atd. ve všech dílech světa tvoří Velká Britanie Britskou říši (British Empire, nebo British Commonwealth of Nations) první světovou velmoc, která má 34,619.286 km² a 449,579.000 ob., zatím co mateřská země Velká Britanie se sever. Irskem má jen 246.110 km² a 44,196.000 obyv.

Obsah: Poloha a hranice. — Geologicko-zeměpisné poměry. — Obyvatelstvo. — Životní podmínky. — Rolnictví a chov dobytka. — Rybářství. — Hornictví a hutnictví. — Průmysl. — Míry, váhy, měna. — Chudinství a sociální poměry. — Ústava. — Soudnictví. — Státní finance. — Vojenství. — Námořnictví. — Dominia, kolonie. — Znak, vlajky a řády. — Dějiny. — Literatura. — Anglie. — Sev. Irsko. — Skotsko.

Poloha a hranice. Anglie s Irskem leží ještě na masivu, který tvoří podklad Evropy. Od Evropy odděluje ji jenom mělký průliv La Manche. Stejně zřejma je spojitost mezi Anglií a ostrovy, které obklopují hlavní ostrovy v počtu na 5000, ba i ostrovy Orknejskými a Shetlandskými. Na záp. jest tomu však jinak, neboť Antlant. oceán klesá náhle do hloubky 3036 m. Velká Britanie prostírá se mezi 50—58⅔° sev. šířky, ostrovy Shetlandské až 60° 51′ sev. šířky.

Geologicko-zeměpisné poměry. V. B. se teprve v nejmladších geol. dobách odtrhla od evropské pevniny a proto se geologicky příliš neliší od západoevropských poměrů. Povrch půdy jest rozmanitý. Anglie sama jest mírně pahorkovitá, Wales a Skotsko jsou hornaté země, s hlubokými a širokými údolími. Břeh (hl. na západě) jest velmi členitý. Hluboké zálivy byly způsobeny vniknutím moře do skotských údolí. Tato členitost způsobuje, že V. B. má hojnost dobrých přístavů. Řeky jsou sice krátké, ale bohaté vodou a většinou dobře splavné. Podnebí, protože převládají západní oceánské větry, jest mírné a vlhké, příznivé pro louky. Ornice jest jenom v sušší, jihovýchodní Anglii. Rostlinstvo a zvířectvo jest obdobné floře a fauně středoevropské.

Obyvatelstvo. V. B. měla r. 1925 45,062.032 ob. 1801 měla Anglie s Walesem 8,892.536 ob., Skotsko 1,608.420 ob., Irsko 1821: 6,801.000 (1911 jen 4,390.290 ob.). V posledních 120 letech se tedy obyvatelstvo Anglie více než zčtvernásobilo, Skotska ztrojnásobilo. V Irsku ubylo ob. více než 35%, hlavně emigrací.

Země	Povrch v km²	Obyvatelstvo 16. června 1921	Na 1 km² připadá
Anglie a Wales	151.105	37,885.242	251
Skotsko	77.169	4,882.288	63
Severní Irsko	13.571	1,279.000	94
Spojené království	241.845	44,046.630	182
K tomu Ostrov Man	588	60.238	103
Ostrovy	195	89.613	463
Pobřežní vody	3.482	—	—
Úhrnem . . .	246.110	44,196.382	810

V některých hrabstvích převyšuje hustota obyvatelstva 1000 na 1 km². Působí to četná průmyslová střediska a 52 velkoměst (47 anglických, 4 skotská, 1 severoirské).

Pohyb obyvatelstva byl 1925 tento:

Země	Svateb	Porodů	Úmrtí	Přebytek
Anglie a Wales	295.166	710.979	473.006	237.973
Skotsko	32.468	104.137	65.505	38.632
Severní Irsko	7.721	27.773	19.795	7.987
Úhrnem	335.355	842.889	558.306	284.583

Vystěhovalectví činilo 1925: 354.923 osob (z toho Britů 250.314) hlavně do USA. a dominií; přistěhovalectví: 241.189 osob (z toho Britů 163.258).

Zaměstnání obyvatel. Ze 100 ob. zaměstnávalo se ve V. B.: rolnictvím, lesnictvím a rybářstvím 8%, hornictvím a průmyslem 52%, obchodem a dopravou 22%. V. B. jest, jak vidno, stát čistě obchodní a průmyslový.

Rolnictví a chov dobytka. Podmínky pro zemědělství jsou sice příznivé, ale zemědělství trpí značně průmyslem, který odvádí dělné síly. Převahu má velkostatkářství. Usedlosti jsou v rukou pachtýřů. Obdělávané plochy a výtěžek jejich jsou velmi rozmanité. Žeň 1925 (v milion. metr. centů): pšenice 14,4, ječmen 11,7, oves 24,1, brambory 52, dále 1 mil. tun masa, mléka 6,1 miliard litrů. Hodnota produktů zemědělci prodaných činila 259 mil. liber. (Obilí a zeleniny za 67 mil., dobytka za 95, mléčných výrobků za 79, vlny za 4, drůbeže a vajec za 13.5 mil. liber.) Zákonem z r. 1909 jest sice zemědělství štědře podporováno, ale přesto by domácí produkce ob. nevyživila: ¾ potravin musí se dovážeti. Nejvýznamnějším jest chov dobytka a koní. Anglická vlna jest slavná. Lesů jest velmi málo, jen asi 5% hosp. půdy. Dřevo se dováží z Kanady, Skandinavie a Finska.

Rybářství zato velmi kvete. 1924 bylo: rybářských parníků 7598, člunů 8138; netto reg. tun 289.639, posádku tvoří 54.877 mužů. Rybolov činil 1925: 693.137 tun v ceně 18.7 mil. liber, mimo měkkýše v ceně 0.6 mil. liber. Kromě toho bylo dovezeno 1925: 222.000 t ryb a rybích konserv, vyvezeno bylo 338.000 t.

Hornictví. Světové postavení V. B. způsobuje bohatství ložisek uhlí a rud železných. 1925 bylo vytěženo: kamenného uhlí 249 mil. tun, železné rudy 10.3, surového železa 6.3, surové ocele 7.8 mil. tun. Dále 121 tun mědi (cena 8168 £), 10.863 tun olova (373.642 £), stříbra (4772 £), cínu 1986 t (v ceně 493.711 £), zinku 813 t (27.401 £). Dohromady bylo vytěženo rudy za 274 mil. £. 1924 bylo zaměstnáno v dolech 1,246.135 dělníků. V 5482 kamenných lomech 80.428 osob. Uhelné zásoby páčí se do hloubky 1200 m na 197 miliard tun. 1924 byla ¼ vytěženého uhlí vyvezena. Také vývoz železné rudy jest významný. Vodní síla odhaduje se na 900.000 HP, z toho jest využito 200.000 HP.

Průmysl, nejvýznamnější na světě, má dvě velká odvětví: Zpracování kovů a prům. textilní. Stavba strojů a lodí je světoznáma. V průmyslu textilním vyniká zpracování bavlny (Lancashire), vlny (Yorkshire, jižní Skotsko) a lnu (Sev. Irsko). Kromě toho vyvinuta jest výroba kožených předmětů, skla, porculánových předmětů, chemikalií, piva, přepychového zboží.

Obchod a doprava. Na obchod a lodní dopravu, prameny světovlády britské, působí výhodná poloha země, hojnost dobrých přístavů a spojů, chráněných nejsilnější ozbrojenou námořní mocí na světě. Úhrnná hodnota britského obchodu v milionech £ jest:

Rok	Úhrnný dovoz	Úhrnný vývoz	Z toho britského zboží
1913	768,7	634,8	525,3
1922	1003,1	823,2	719,5
1923	1096,2	885,8	767,3
1924	1277,4	490,9	801,0
1925	1322,9	927,5	773,1
1926	1243,2	777,4	681,3

Vlastní blahobyt není dán pouhým obchodem, ale prací anglického kapitálu v cizině, z kterého ročně plynou úroky a splátky do britských rukou.

Druh zboží v milionech £:

	Dovoz:		Vývoz: Zboží britské		Vývoz: Zboží ciziny a kolonií	
	1925	1913	1925	1913	1925	1913
Potraviny, nápoje, tabák	572	290	55	33	32	15
Suroviny	425	281	84	69	91	64
Zpracované zboží	320	193	616	411	31	29
Zvířata	2	3	2	1	—	1
Balíky poštovní	4	3	15	1	—	1

Zahraniční obchod. styky: 1926. V milionech £:

	Dovoz	Vývoz	Celkem
USA.	230	48	278
Indie	58	82	140
Australie	61	61	122
Německo	73	26	99
Kanada	64	27	91
Argentina	67	23	90
Francie	59	20	79
Irsko	41	35	76
Holandsko	50	18	68
Nový Zeeland	47	20	67
Belgie	45	14	59
Jižní Afrika	19	32	51
Dánsko	48	8	56
Egypt	25	11	36
Britská Malaka	20	11	31
Švýcarsko	14	6	20
Československo	11	1	12
Japonsko	8	17	25

Druhy zboží (cena v mil. £) r. 1925:

Dovoz:

Potraviny a nápoje	294
Bavlna	126
Maso	122
Obilí a mouka	111
Vlna a vlněné zboží	76
Oleje a tuk	55
Dřevo	47
Kovy (kromě železa)	39
Zpracované tuky	36
Guma	30
Zboží železné a ocelové	24
Hedvábí	23
Kůže a kožišiny	22
Oděvy	21
Střižní zboží	18
Živá zvířata	18
Tabák	17
Rudy (kromě železné)	17
Vlněná příze a zboží	15
Papír	15
Kůže a kožené zboží	15
Chemikalie a barvy	14
Vozidla a letadla	12
Stroje	12
Textilní výrobky	11
Hliněné a skleněné zboží	10
Bavlněné zboží	10
Kované zboží	10
Gumové zboží	7
Dřevěné zboží	6
Nerosty	6
Železná ruda	5

Vývoz:

Bavlněné zboží a látky	201
Zboží ze železa a ocele	68
Vlněné zboží a látky	61
Potraviny a nápoje	57
Stroje	51
Uhlí	51
Vlna	44
Vozidla a letadla	34
Střižní zboží	31
Oděvy	31
Chemikalie a barvy	25
Guma	23
Kovy (kromě železa)	21
Kůže a kožišiny	17
Oleje, tuky	14
Hliněné a skleněné zboží	13
Surová bavlna	13
Obilí a mouka	13
Elektrické stroje	12
Surové tuky a oleje	11
Kované zboží	11
Papír	10
Kůže a kožené zboží	9
Gumové zboží	8
Tabák	8
Maso	6
Hedvábí	4
Koks	4

Obchodní loďstvo mělo r. 1928 19,812.000 reg. tun. Počet lodí a reg. tun byl tento:

Rok	Plachetní lodi		Parolodi		Dohromady	
	Počet	Reg. t.	Počet	Reg. t.	Počet	Reg. t.
1913 . . .	8.336	847.000	12.602	11,273.000	20.938	12,120.000
1923 . . .	5.962	551.000	12.437	11,160.000	18.399	11,711.000
1924 . . .	5.842	522.000	12.513	11,194.000	18.355	11,716.000

Obchodním cestám a rybářství věnovalo se 1924: 1078 plachetních lodí s 85.386 reg. t s posádkou 3680 mužů, a 8636 parníků s 11,081.000 reg. t s posádkou 261.397 mužů. Pobyt lodí v přístavě činil 1927 141,361.000 reg. t. Největší přístavy měly reg. t: Londýn 26,3; Liverpool-Birkenhead 16; Southampton 11,1; Cardiff 9,0; Plymouth 6,4; Glasgow 6,2; Hull 5,6 (v mil. t). Veškeré přístavy Velké Britanie vykazovaly 1925 úhrnem 84,018.000 netto reg. t., z toho pod cizí vlajkou 17,525.000 reg. tun. Cena loděmi dovezeného a vyvezeného zboží činila 1924: 193 mil. £.

Železnice a průplavy. Železnic bylo 1925 32.817 km. Investovaný kapitál činil 1129 mil. £, počet cestujících 1233 mil. (mimo 850.000 předplatitelů). Pouličních a úzkokolejných drah bylo 4223 km. (In-

vestovaný kapitál 91 mil. £, počet dopravených osob 4443 mil.). Průplavy nemají velkého hospodářského významu.

Vzdušná doprava jest státem podporována 462 £ ročně. Střed její jest Londýn, odkud vedou linie na pevninu: Amsterodam—Brémy, Roterdam—Berlín, Ostende—Amsterodam, Brusel—Kolín, Paříž. 1924 bylo dopraveno 13.601 cestujících, 541 t zboží; letadla uletěla úhrnem 1.5 mil. km.

Pošta jest státní. 1925 bylo úřadů 21.480, úředníků a zřízenců 221.397 (51.214 žen). Dopisů bylo 3500 mil., pohlednic 465 mil., tiskopisů 1710 mil., novin 165 mil. kusů, balíků 137 mil., 116 mil. peněžních poukázek.

Telegraf jest od 1870 státní. Úřadů bylo 1925: 12.837 a 439.343 km. telegr. vedení. Čtyři pětiny jest kladeno pod zemí. Telefonu jest velmi často užíváno. 1925 bylo na 1,273.000 spojů, z toho 449.338 v Londýně. Hovorů bylo 929 mil. (362 mil. v Londýně.) Bezdrátových stanic bylo 17 r. 1925; telegrafy skončily schodkem 1,6 mil. £, výnos telefonů činil 0,5 mil. £, pošty 6,6 mil. £. — Rozhlas. 1926 byly: 1 hl. stanice (Daventry), 3 vysílací stanice, 10 stanic menší důležitosti. Posluchačů bylo 1926: 1,840.268 osob. — Mořských kabelů bylo 1923: 278 státních (20.387 km) a 303 soukr. (264.376 km).

Britské světové panství spočívá hlavně na světové moci kapitálu britských bank. 1925 činil oběh bankovek 162 mil. £. Poštovní spořitelna (Post Office Savings Bank) měla v lednu 1926 285 mil. £ vkladů na 12 mil. účtů. Spořitelny pod státním dozorem měly 1924: 2,295.535 vkladatelů s vklady 107 mil. £ (1913 pouze 1,912.820 vkladatelů s 68 mil. £ vkladů).

M í r y, v á h y a p e n í z e. Britský systém měr a vah je velmi rozmanitý, třebas by byl 1824 a 1878 vládním zásahem zjednodušen. 1864 počalo se používati i metrické soustavy. Jednotkou délkové míry jest Imperial Standard Yard (914·38 mm), který má ½ Fathom (3 feet, po 12 Inches po 12 liniích). Statute Mile rovná se 1609·315 m. Jednotkou plošné míry je Square Yard (0·8361 m²), Acre (40·47 a) a Square Mille o 640 acrech (258·989 ha). Prostorová míra jest Cubic Foot o 1728 cubic Inches = $^1/_{27}$ Cubic Yard (28·315 l). Dopravní tuna jest prostorová jednotka, registrovaná tuna jest jednotkou užívanou při měření velikosti lodí. První má 42, druhá 100 krychlových feetů = 2·8315 m³. Jednotkou duté míry jest Imperial Standard Gallon (4·53346 l), který obsahuje 4 Quarts po 2 pintách, z nichž každá má 4 gills. Jednotkou vah jest v obchodě Standard Pound o 7000 Troygrains (453·59 g) = 175/144 Troypounds (pro vzácné kovy) = 16 Ounces po 16 Drams o 3 Scruples = 7680 grains. 1 Hundredweight (cwt, cent) má 4 Quarters à 4 Stones po 14 Pounds = 112 Pounds čili 50.802 kg. Tuna jakožto váha obsahuje 20 hundredweight, dopravní tuna (ton of shipping) 20 centals po 100 pounds. Kromě toho jest veiké množství starých měr. — M ě n a jest zlatá. British Pound neboli Livre Sterling (£) má 20 šilingů (s) po 12 pencích (d). £ = 164 Kč. Platidlem jsou kromě soukrom. šeků poukazy Anglické banky (v kusech od 5 do 1000 £). Tyto se ovšem během války v poměru ke zlatu znehodnotily a to 1920 o 25%, 1921 o 21%, 1922 o 8%, 1923 o 6%, 1924 o 9%. Ve válce vydané treasury notes v kusech po 1 £ a 10 s, byly 1926 vzaty z oběhu a byly nahrazeny bankovkami Anglické banky v kusech po 1, 2, 3, 4 £. Stříbrné mince jsou: 5 s (Crown), 2½ s (Halfcrown), 1 s, ½ s (Sixpence) a ¼ s. Stříbrný šiling váží 5·652 g a má jen 50% drahého kovu (dříve 95%). Stříbrnými mincemi možno platiti až do částky 40 s, bronzovými (po 1, ½ a ¼ d) až do 1 s.

H u m a n i t a a s o c i á l n í p o j i š t ě n í. R. 1925 ošetřováno v angl. chudobincích 216.510 osob, v ústavech pro choromyslné a nemocné 94.314 osob, dohromady bylo pečováno ve Velké Britanii o 1·2 mil. osob chudých a nemocných. Z toho připadá na Skotsko 210.882, na sev. Irsko 9917 osob. Podpory v nezaměstnanosti a v chudobě činily 1923—4 v Anglii a Walesu 37,9, ve Skotsku 4,4 mil. £. 1924 a 1925 bylo uzákoněno pojištění nemocenské, starobní, vdovské a sirotčí, dále i pojištění pro případ nezaměstnanosti. Podle National Health Insurance Act z 1925 musí všichni dělníci od 16 do 70 let s příjmem pod 250 £ ročně vstoupiti do některé nemocenské pokladny. Tento zákon vztahuje se na 15 mil. osob. Na pojištění proti nezaměstnanosti přispívá zaměstnavatel týdně 3—8 d, zaměstnanec 3—7 d a stát 5—8 d. Nezaměstnaní obdrží týdně: muži 18 s, ženy 15 s, nezletilci ovšem méně. Válečné pense byly 1925 vypláceny 1,9 mil. osobám. Ministerstvo pensí vydalo 1926 na pense 66 mil. £.

Ú s t a v a. Ve Velké Britanii existují dosud dva soukromoprávně i veřejnoprávně rozdílné stavy: 1. Nobility, vysoká šlechta, jejíž členové zasedají v horní sněmovně a podléhají zvláštnímu zákonodárství. 2. Commonalty, ostatní Britové a příslušníci nižší šlechty (s titulem

Sir), kteří mají zastoupení v dolní sněmovně a na které se vztahuje obecné zákonodárství. Přes to, že jest V. B. vzorem konstituční monarchie, přece její ústava není jednotná, nýbrž spočívá na nepsané tradici (Conventions) a na řádech časově i obsahově nejednotných. Takové řády dodnes platící obsahují: Magna Charta (Great Charter) z 15. června 1215, Petition of Righs z 1628, Habeascorpusakt z 1679, Bill of Righs z 1689, Act of Settlement z 1701, Act of Union mezi Anglií a Skotskem z 1706 a Irskem z 1801, zákon o znovnoprávnění katolíků z 1829, zákon o reformách parlamentu z 1832, 1867, 1885, 1918, smlouva mezi V. B. a Irskem z 1921, která založila svobodný irský stát. Výsledek tohoto vývoje jest tento: V. B. jest dědičná, konstituční monarchie s třemi politickými faktory: králem, horní sněmovnou a dolní sněmovnou. Král, který musí se hlásiti k anglikánské církvi, má nejvyšší výkonnou moc, jest hlava církve, jmenuje vysoké úředníky, propůjčuje šlechtictví a řády, schvaluje neb zamítá zákony (což se od 1707 nestalo), přijímá a vysílá vyslance, vypovídá válku a sjednává mír, rozhoduje o vojsku a spravuje veřejný poklad; přesto jest jeho moc parlamentem velice omezena. Svolává, odkládá (nanejvýše na 80 dní) a rozpouští sněmovny. Nástupnictví trůnu je dědičné. Nastupuje vždy prvorozený v rodu Hanoverském (od 17. července 1917 rod Windsorský). Přechází teprve tehdy na vedlejší linii rodu, když všichni muži i ženy první vládnoucí linie vymrou. Korunní princ má titul Princ Waleský. Královští princové nesmějí se oženiti proti vůli parlamentu. Od 6. května 1910 vládne Jiří V., „z boží milosti král Spojeného království Velké Britanie a Irska a britských dominií zámořských, obhájce víry, císař indický". Parlament má moc zákonodárnou. Od 14. stol. se skládá ze dvou komor: horní sněmovny a dolní sněmovny. Horní sněmovna (House of lords) měla 1926: 719 členů. Tvořili ji plnoletí princové, angličtí peerové (pair) právem dědičným, peerové jmenovaní králem, 2 arcibiskupové, 24 biskupů, 16 zástupců škotské a 28 zástupců irské vysoké šlechty. Předseda této sněmovny sluje lord-kancléř (Lord Chancellor). Dolní sněmovna (House of Commons) má 615 členů (13 ze sev. Irska). Doba zasedání jest 5 let. (Do 1918 7 let.) Poslanci jsou voleni v tentýž den od hrabství, měst a universit všeobecným, přímým, tajným hlasovacím právem. Volen může býti každý, kdo dosáhl 21 let, mimo kněze anglické, skotské a katol. církve, státní dodavatele, sheriffy, volební komisaře a peery, kteří zasedají v sněmovně horní. Voliti mohou: muži, kteří dosáhli 21. roku, mají stálé bydliště neb obchod a vydělají ročně nejméně 10 £; ženy, které dosáhly 30. roku, mají stálé bydliště a vydělají ročně nejméně 5 £, nebo jsou provdány za muže k volbě oprávněného. Voliti nesmějí: peerové, choromyslní, cizinci a lidé neschopní platiti své dluhy. People Act z 1918 způsobil, že počet voličů vzrostl z 8 mil. na 21,8 mil. (z toho na 8 mil. žen), Parlamentu jsou zodpovědny státní úřady. Parlament dohlíží na správu, rokuje o zákonech, povoluje rozpočet a daně. Zákon, který odhlasovala dolní sněmovna a který nebyl horní přijat, nabývá platnosti, schválila-li jej znovu sněmovna dolní ve třech zasedáních a ve třech čteních. Veškeru moc má tedy dolní sněmovna; neboť zásah krále jest neobvyklý a nepřichází v úvahu. Z dolní sněmovny bývá volena ministerská rada, která odstoupí, ztratí-li ve sněmovně většinu. Nejv. státní tajná rada (Privy Council), která má dnes 200 členů jmenovaných králem, nemá dnes vlivu na běh věcí, kterými vládne kabinet, výbor z ministerstev, který má 21 členů. Minist. předseda (Prime Minister) doporučí králi k jmenování svoje kolegy. Kabinet tvoří od 1924: minist. předseda, který jest zároveň i lordem pokladu, lord-strážce tajné pečetě, lord-předseda tajné rady, lord-velký kancléř, kancléř pokladu, 7 státních sekretářů (zahraničí, vnitra, kolonií, pro Indii, války, pro Skotsko, letectví), první lord admirality (min. námořnictví), presidenti Board of Trade a Board of Education (obchod a vyučování), ministr zdravotnictví, orby a rybářství, ministr práce, kancléř vévodství Lancaster, ministr staveb (First Commissioner of Works) a Attorney General.

S o u d n i c t v í. Organisace soudnictví jest velmi zauzlená, neboť neexistuje všeobecně platný zákoník. Rozeznává se právo obecné, jehož podklad tvoří staré právo lidové, a právo statutární, obsažené v zákonech parlamentu. Někde platí i staré římské právo. Nejvyšší soudní tribunál V. B. jest soudní výbor tajné rady a soudní výbor horní sněmovny. Pro Anglii a Wales rozhoduje Supreme Court of Judicature s Hight Court of Justice, King's Bench Division, Probate, Divorce and Admirality.

S t á t n í r o z p o č e t. Čisté příjmy byly 1925 837,2 mil. £, výdaje 788,8 mil. £. 1923 bylo zdaněno ve V. B. a sever. Irsku 1300 mil. £. Státní dluh stoupl ze 664.000 £ v r. 1689 na 861 mil. £ r. 1815;

1914 činil jen 678 mil.; 1919: 7640, 1926: 7691 mil. £. V tom jsou započítány půjčky spojeneckým mocnostem (2092 mil. £) a koloniím (130 mil. £).

Vojenství: Obranná síla britského imperia se skládá z vojska: 1. mateřské země, 2. Indie, 3. dominií, 4. kolonií, protektorátů a mandátů. V. B. jest rozdělena na 8 vojenských okresů, jimž v čele stojí generál, který ručí za svůj okres. V. B. nemá pevností; pobřeží jest rozděleno na 10 obranných částí. Vojsko mateřské země spočívá na systému vojska námezdního a na systému milice; pouze ve válce byla zavedena všeobecná povinnost vojenská. Regulérní armáda jest z polovice posádkou v mateřské zemi, z polovice v zámořských územích. Jest rozdělena na 5 divisí a 2 jezdecké brigády, které tvoří: 136 pluků pěchoty, 22 pluků jezdectva, 141 lehkých, 23 středních, 42 těžkých baterií, 46 setnin zákopníků, 16 setnin tanků, 11 setnin pancéřových vozidel, 64 setnin zpravodajů, 8 setnin velocipedových a 28 automobilových. Počet osob jest: důstojníků 8800, mužů 184.850 (z toho 2850 důstoj. a 58.150 mužů v Indii); letadel bylo 1925: 500. Teritoriální armáda skládá se z dobrovolné milice, které velí důstojník armády regulérní; k mobilisaci jest třeba zákona, na kterém se usnáší parlament. O tuto armádu starají se jednotlivá hrabství. Její mírový stav jest 150.000 mužů (168 pluků pěchoty, 16 jezdectva, 224 lehkých, 44 středních, 37 těžkých baterií, 57 setnin zákopníků, 47 zpravodajů, 8 tankových setnin. Armáda se doplňuje najímáním. Služba trvá 12 let, z toho 7 dlužno sloužiti aktivně a 5 v záloze. Záloha netvoří samostatných formací, za mobilisace užívá se jí k doplnění formací stávajících. Doplňovací reserva skládá se z dobrovolníků, z techniků a železničářů; v případě mobilisace dodává technické síly. Důstojnictvo doplňuje se z válečných škol, které jsou v Sandhurstu (pěchota, jezdectvo a vozidla) a ve Woolwichu (dělostřelectvo a technické oddíly). O teoretický další výcvik důstojníků stará se válečná akademie v Camberley. Vydržování vojska stojí ročně 44.5 mil. £; na letectvo se věnuje 15.5 mil. £.

Námořnictví. Námořní moc V. Britanie tvořilo 1926: 19 velkých bitevních křižníků, 51 rychlých křižníků, 3 monitory s těžkými děly, 173 torpédoborců, 18 vedoucích lodí pro flotily, 70 ponorek, 8 lodí pro letadla. Mimo to má V. B. moderní válečné lodi malého typu, a to: 4 křižníky o 10.000 t (ve stavbě 11 a 2 pro Australii), 47 malých křižníků o 3800—4700 t, a 17 vedoucích lodí pro flotily. V majetku kolonií, Australie, Nového Zeelandu, Kanady, Indie a jižní Afriky nacházejí se staré křižníky, které jim mateřská země přenechala. 1926 nacházelo se ve službě: A. Atlantické loďstvo: 7 velkých válečných křižníků, 13 křižníků, 4 flotily torpédoborců, 1 ponorka, 1 loď pro letadla; opěrný bod je Gibraltar. B. Loďstvo Středozemního moře: totéž v číslech 6, 10, 6, 1, 2, 0; opěrný bod jest Malta. V čele mariny stojí admiralita. Za admiralitu jest parlamentu zodpověden „První lord admirality" jako ministr námořnictví, který jest politik. Pod jeho vedením pracuje 6 lordů Commissionerů. Admiralitě podřízený štáb vypracovává válečné plány. (Naval War Staff.) Hlavní válečné přístavy jsou: Chatham, Sheerness, Dover, Portsmouth, Portland, Devonport-Plymouth, ve Skotsku Rosyth. (Scapa Flow na Shetlandských ostrovech byl 1926 zrušen.) V cizině pak Gibraltar, Malta, Aden, Singapore, Hong-Kong, Bermudas, Halifax, Esquimault (Vancouver). Mimo to jsou v celé britské říši malé přístavy pro křižníky. Personál skládá se z dobrovolníků, hl. z pobřežního obyvatelstva a plavčíků. 1926 bylo službou námořní zaměstnáno 103.000 osob. Výdaje činily přibližně 61 mil. £ (1918 344 mil. £). Marině bylo 1926 přiděleno 9 leteckých eskader po 12 letadlech. — Dějiny. Po prvé vystupuje anglické loďstvo za krále Alfreda. Po něm se vyskytuje loďstvo až za normanských králů. Richard Lví Srdce podnikl svou výpravu do Sv. země velikým loďstvem. Jeho nástupce Jan Bezzemek vydal 1202 edikt, podle kterého cizí lodi musí pozdravovati anglické válečné lodi; to jest první případ anglického vědomí o své převaze na moři. 1344 dobyli Angličané prvého velkého vítězství v námořní bitvě nad Francouzi. Volně se mohlo anglické loďstvo vyvinouti teprve v 16. stol. po zániku Hansy. V 17. stol. započal boj proti tehdy všemocné námořní síle Holanďanů. Po třech válkách zvítězila Anglie. Když se stal králem Vilém Oranžský, začalo soupeřství Anglie a Francie, které skončilo teprve 1815. Po porážce u La Hougue 1692 začíná úpadek francouzského námořnictva. Za Ludvíka XV. dobývá Anglie námořními bitvami Kanady a Jižní Indie. Za této války byly po prvé veškeré nepřátelské přístavy blokovány, a tím soupeř citelně hospodářsky poškozen. Za válek Napoleonských zostřili Nelson a Jervis tento systém Nelsonovým vítěz-

stvím u Abukiru (1798) a Trafalgaru (1805) začíná neomezené panství Anglie nad moři světovými. 1914 měla Velká Britanie největší loďstvo na světě. Po světové válce předstihla ji však Amerika, neboť poměry V. B. vynutily si větší šetrnost, a velká část lodí stala se stářím nepotřebnou. Když z Ameriky začaly se šířiti plány námořního ozbrojení, uvědomila si V. B., že musí míti opět silné loďstvo, aby udržela svou velmocenskou posici, a proto parlamentem byly povolovány stavby nových lodí válečných. Washingtonská konference skončila tím, že poměr sil V. B., Sp. Států a Japonska byl pevně stanoven 5:5:3. Po prvé ve svých dějinách uznala V. B. právo také jiné mocnosti nad světovými moři vedle sebe. Od 1925 se však staví lodi takových typů, na které se úmluva Washingtonské konference nevztahuje.

Znak. Znak Velké Britanie jest rozdělen na 4 pole. V 1. a 4. jsou tři nad sebou stojící zlatí leopardové v červeném poli (Anglie), ve 2. červený stříbrný lev v červeném rámu, ve zlatém poli (Skotsko), ve 3. pak zlatá harfa v modrém poli (Irsko); znak jest vrouben modrou stužkou podvazkového řádu s nápisem: „Hony soit qui mal y pense". Nahoře jest koruna. Vlajky a řády Velké Britanie ☞ vlajky a řády.

Dominia, kolonie a osady 1924—1925. Dominia jsou označena písmenou D., Protektoráty Pr., mandáty Svazu národů M. Pro četná území jest udána velikost a počet obyvatelstva jen podle úředního odhadu.

Jméno	Rok získání	Plocha v km²	Obyvatelstvo v 1000
Evropa	—	70.248	3.399
Svobodný stát Irský, D.	1922	69.927	3.165
Gibraltar	1704	5	21
Malta	1814	316	213
Asie	—	5,506.798	332.650
Aden, Perim, Pr.	1839	23.309	55
Bahreinské ostrovy	1861	647	120
Borneo, Brunei, Sarawak	1878—88	199.696	1.000
Ceylon	1796	65.607	4.505
Cypr	1878	9.282	311
Hong-Kong	1841	1.013	625
Indie (císařství)	1624—1879	4,675.620	318.942
Straits Settlements	1824	4.144	884
Spojené malajské státy	1885	71.605	1.325
Ostatní malajské státy	1885	60.826	1.123
Weihaiwei	1898	738	154
Irak, M.	1920	371.002	2.849
Palestina, M.	1920	23.309	757
Afrika	—	9,922.953	50.397
Kenia, kolonie a protektorát	1895	549.000	2.475
Uganda, Pr.	1890	285.700	3.145
Zanzibar	1890	2.641	217
Mauritius atd.	1810	2.095	385
Njassa, Pr.	1891	98.130	1.175
Sv. Helena a Ascension	1815	210	4
Seychelly	1794	404	25
Britské Somálsko, Pr.	1885	176.000	344
Basutsko	1884	30.343	498
Bečuánsko, Pr.	1885	712.000	153
Jižní Rhodesie	1923	386.000	804
Severní Rhodesie	1923	754.000	932
Země Swaziů	1903	17.295	134
Jihoafrická Unie, D.	1795—1877	1,223.328	6.929
Nigeria	1866—1899	869.400	18.071
Gambia	1588	10.707	200
Zlaté Pobřeží, Pr.	1821—1871	207.000	2.078
Sierra Leone, Pr.	1808	80.000	1.541
Anglo-egyptský Sudán	1899	2,626.000	5.912
Tanganjika, M.	1920	945.000	4.122

Jméno	Rok získání	Plocha v km²	Obyvatelstvo v 1000
Jihozápadní Afrika, M.	1920	835.100	228
Kamerun, M.	1919	80.000	550
Togo, M.	1920	32.600	188
Amerika	—	10,381.127	11.142
Bermudy	1684	49	21
Kanada, D.	1736—1858	9,659.440	8.788
Falklandské ostrovy:			
Jižní Georgie	1833	14.550	3
Guayana	1814	231.744	298
Britský Honduras	1862	22.268	45
N. Foundland, Labrador, D.	1713	421.464	263
Bahamské ostrovy	1718	11.406	53
Barbados	1652	430	156
Jamaica a j. ostrovy	1655	11.476	864
Ostrovy podvětrné	1623—1759	1.852	122
Trinidad	1797	5.112	366
Ostrovy větrné	1763—1814	1.336	163
Australie	—	8,492.050	7.795
Australský svaz, D.	1788—1803	7,703.852	5.436
Papua	1883	234.490	276
Nový Zeeland, D.	1840	271.294	1.219
Ostrovy Fidži	1874	18.344	157
Ostrovy v Tichém oceánu	1888—1900	29.654	265
Nová Guinea, M.	1920	231.153	400
Západní Samoa, M.	1920	3.237	38
Nauru, M.	1920	26	2
Dohromady		34,373.176	405.383

Literatura: Ramsey: Physical Geology and Geography of Great Britain, 1894. Mackinder: Britain and British Seas, 1902. Buchan: Great Britain, 1923. Siegfried: L'Angleterre d'Aujourd' hui, 1924. Perris: Industrial History of Modern England, 1914. Masterman: How England is governed, 1921. Fortescue: History of the British Army, 1910-1920, 10 sv. Stevens-Westcott: History of the Sea Power, 1920. Gunn: The British Empire, 1924. Meyer: Das Britische Weltreich, 1918. Zeměpis světa. I. Britské ostrovy, Praha, Aventinum, 1929.

Dějepis. (Přehled panovníků.)

I. Anglie pod římským panstvím 43 po Kr. až 410.

II. Anglie pod vládou Anglosasů. 449—1066. (1017—1042 Dánové.)

III. Královė normanští (1066—1154).

1066—1087. Vilém I. Dobyvatel.
1087—1100. Vilém II.
1100—1135. Jindřich I.
1135—1154. Štěpán z Blois.

IV. Rod Anjou-Plantagenetský (1154—1399).

1154—1189. Jindřich II.
1189—1199. Richard I. (Lví Srdce).
1199—1216. Jan Bezzemek.
1216—1272. Jindřich III.
1272—1307. Eduard I.
1307—1327. Eduard II.
1327—1377. Eduard III.
1377—1399. Richard II.

V. Rod Lancasterský a Yorský (1399—1485).

1399—1413. Jindřich IV.
1413—1422. Jindřich V.
1422—1461. Jindřich VI.
1470—1471. Jindřich VI.
1471—1483. Eduard IV.
1483. Eduard V.
1483—1485. Richard III.

VI. Rod Tudorovců (1485—1603).

1485—1509. Jindřich VII.
1509—1547. Jindřich VIII.
1547—1553. Eduard VI.
1553—1558. Marie Katolická.
1558—1603. Alžběta.

VII. Rod Stuartovců
(1603—1714).

1603—1625. Jakub I.
1625—1649. Karel I.
1649—1660. Republika. (Protektor: Olivier Cromwell 1651—1658, Richard Cromwell 1658—1659.)
1660—1685. Karel II.
1685—1688. Jakub II.
1689—1702. Maria (do 1695), pak Vilém III. Oranžský.
1702—1714. Anna.

VIII. Rod Hanoverský.

1714—1727. Jiří I.
1727—1760. Jiří II.
1760—1820. Jiří III.
1820—1830. Jiří IV.
1830—1837. Vilém IV.
1837—1901. Victoria.

IX. Rod Sachsen-Koburg-Gothský
(od 1917 rod Windsorský).

1901—1910. Eduard VII.
1910. Jiří V.

Dějiny.

I. Doba Anglosaská (450—1066). V době, kdy stálými boji veleříše římská byla otřesena ve svých základech a Britové byli zatlačeni do Walesu, Cornwallisu a na poloostrov Aremoricu (Bretagne), založili Anglosasové 7 království (heptarchie): Kent, Essex, Sussex, Wessex, Ostangeln, Northumberland a Merciu, které r. 827 byly spojeny Egbertem v království Anglické. Od 9. stol. trpěla říše nájezdy Normanů (Dánů), kterým učinil konec Alfréd Veliký (871—901), za jehož vlády říše dospěla velikého rozkvětu, který však neměl dlouhého trvání. Vpády Dánů se za vlády Ethelreda II. (978—1016) rozmohly tak, že r. 1016 jim patřila celá Anglie, a Knut Veliký se zmocnil vlády. Po jeho smrti 1036 nastoupil syn Ethelredův Eduard Vyznavač, který vládl až do 1066. Pak zmocnil se vlády Harlad, místodržitel z Wessexu, nedovedl ale uhájiti svého panství proti normanskému vévodovi Vilému I., jenž ho porazil u Hastingsu 14. října 1066.

II. Panství Normanů (1066—1154). Za této doby tvořili pofrancouzštění Normané šlechtu a Anglosasové poddané měšťáky a rolníky. Vilém I. 1066—1087) rozdělil všechny pozemky mezi svoji šlechtu a církev. Vilém II. (1087—1100) zmocnil se výbojnými válkami četných území, která však dlouho neudržel. Jindřich I. (1100—1135) vydal „Charta libertatum", první základ anglické ústavy a doby' Normandie. Po jeho smrti nastaly nástupnické spory mezi jeho dcerou Mathildou, která byla provdána za hraběte Bohumíra Plantageneta z Anjou, a jeho synovcem Štěpánem z Blois (1135—1154). Tento zmocnil se sice trůnu, musil však syna Mathildina Jindřicha ustanoviti svým nástupcem.

III. Rod Anjou-Plantagenetský (1154—1485). Jindřich II. (1154—1189) sňatkem s Eleonorou z Poitou stal se vládcem třetiny Francie. Organisoval správu říše, získal vážnosti královské moci, omezil vliv kleru konstitucí Clarendonskou (1164). Po zavraždění Tomáše Becketa (1174) podrobil se však znovu církvi. Zesílil své vojsko a 1171 podrobil si Irsko. Za vlády Richarda I. Lví Srdce, který se zúčastnil III. křižácké výpravy, vypuklo v zemi mnoho sporů (1189—1199). Jan Bezzemek (1199—1216) ztratil Normandii, Anjou, Maine a musil, aby ušel interdiktu, přijmouti zbytek svého území od papeže Innocence III. v léno a platiti mu poplatek. Šlechta a duchovenstvo donutily ho, že musil 15. června 1215 vydati „Magna Charta", základ anglické ústavy. Slabost Jindřicha III. (1216—1272) zavinila povstání 1258, za kterého Šimon z Montfortu, hrabě z Leicesteru, získal rozhodující moc ve státě. Ten způsobil rozšíření Magnae Chartae oxfordskými provisemi a povolal 1265 také zástupce rytířstva, měst a svobodných statkářů do parlamentu. Eduard I. (1272—1307) dobyl Walesu a Skotska, které se za jeho nástupce Eduarda II. (1307—1327) vítězstvím u Bannockburnu opět osamostatnilo. Za jeho vlády byla omezena moc královská a veškeré zákony vydával parlament. Eduard III. (1327—1377) dobyl opět Skotska a započal dlouholetou válku s Francií, aby získal její korunu. Dobyl skvělých vítězství u Crécy (1346) a Maupertuis (1356) a mírem v Bretigny získal západní Francii, ale tuto zemi ke konci své vlády opět ztratil. Za jeho vlády spojily se prvky normanské a anglosaské v jediný národ. Richard II. (1377—99) započal nové války s Francií, byl ale rolnickou revolucí smeten s trůnu, na který dosedl jeho bratranec Jindřich IV. (1399—1413). Domácí bouře pokračovaly a způsobily, že moc parlamentu byla ještě více upevněna. Jindřich V. (1413—1422) obnovil boj s Francií, 1415 zvítězil u Azincourtu a úmluvou v Troyes (duben 1420) od burgundské strany jmenován dědicem francouzského trůnu. Jindřich VI. (1422—1461) byl korunován za franc. krále, ale 1429 ztratil vystoupením Panny Orleánské veškeré své výboje kromě Calais. V zemi zatím skrytě zuří' zápas mezi

rodem Lancaster a York (boj Červené a Bílé růže). Richard, vévoda z Yorku, zajal krále u Northamptonu (10. července 1460) a stal se protektorem říše, ale brzo padl v bitvě u Wakefieldu (30. prosince 1460). Eduard IV. (1461—83) byl svržen svým bratrem Clarencem a Warwickem, ale vítězstvím u Barnetu a Tewksbury 1471 dopyl svého panství zpět. Jeho syn Eduard V. (1483) byl svým ujcem vévodou Gloucesterským, Richardem III. (1483—1485) zavražděn. Richardova vláda neměla však dlouhého trvání, neboť v bitvě proti Jindřichu VII. Tudorovci u Bosworthu 22. srpna 1485 ztratil trůn i život. Krvavá občanská válka seslabila moc šlechty a posílila vrstvy občanské a královskou moc.

IV. Rod Tudorovců. (1485—1603.) Jindřich VII. (1485—1509) rozšířil královskou moc na úkor parlamentu a favorisoval měšťáky proti šlechtě a kleru. Jindřich VIII. (1509—1547) zaměnil monarchii feudální za monarchii despotickou, stlačil na minimum moc parlamentu, takže odtrhnutí Anglie od Říma záleželo čistě na libovůli krále (1534). Zároveň zastavil rozkvět klášterů. Věrouka a organisace nové církve byla upravena teprve za vlády jeho syna Eduarda VI. (1547—53) a 42 artikuly byly prohlášeny za státní zákon (1552). Královna Maria (1553—58) se marně pokoušela o katolickou restauraci. Alžběta (1558—1603) založila 1571 anglikánskou státní církev. Když se katolíci bouřili, dala Marii Stuartovnu popraviti. Španěl. pomoc katolíkům byla bezvýsledná (1588). Alžběta obrátila se pak cele k reorganisaci země a za její vlády rozkvetl průmysl a obchod; byla založena první anglická kolonie v Sev. Americe a 1600 byla založena Východoindická společnost. Alžbětou vymřel rod Tudorovců.

V. Rod Stuartovců. (1603—1688.) Jakub I. (1603—25), král Anglie, Irska a Skotska, spojil tato království personální unií. Byl rozhodným přívržencem anglikánské církve episkopální a teorií absolutistické monarchie a pronásledoval puritány a katolíky. Vládl ve znamení stálých rozbrojů s parlamentem. Karel I. (1625—49) musil 1628 povoliti „Petition of rights“, vládl ale od 1629 11 let bez parlamentu, a chtěl založiti se Straffordem a arcibiskupem Laudem ničím neomezený režim v politice i církvi. Vnucením anglikánské liturgie Skotům způsobil ve Skotsku bouře, takže musil povoliti 1640 parlament. Karel I. učinil mu značné ústupky a obětoval své dva spolupracovníky. Parlament sjednal se Skotskem mír 7. srpna 1641. Jako následek toho vypukla občanská válka mezi přívrženci parlamentu a královými. Král byl poražen 2. července 1644 u Marston-Moor a 14. června 1645 u Naseby; utekl se ke Skotům, byl ale od nich 1647 vydán parlamentu, kterým byl odsouzen k smrti a 30. ledna 1649 popraven. Parlament prohlásil republiku. Cromwell byl jmenován Lordem-Lieutenantem, ukončil válku vítězstvím nad Karlem II. u Worcesteru (3. září 1651) a dal se zvoliti protektorem republiky. Válka s Nizozemím byla vítězně skončena 5. dubna 1654 a anglickému obchodu otevřela se světová moře. Irsko bylo zcela podrobeno. Cromwell zemřel 3. září 1658. Jeho syn Richard nastoupil po něm protektorát, byl ale parlamentem a armádou donucen 25. května 1659 k abdikaci. Pod ochranou generála Monka vrátil se Karel II. (1660—85) a 25. dubna 1660 prohlásil jej parlament králem tří říší. Za jeho vlády vypukly nové náboženské rozbroje. Zájmy dynastie a obchodní rivalita vedly k nové válce s Nizozemím, která skončila 21. července mírem v Bredě. 1669 Cabalovo ministerium přálo (přání Ludvíka XIV.!) obnovení katolicismu a absolutní monarchie a započalo novou válku s Nizozemím, která však skončila bezvýsledně 1674. Nedostatkem peněz a nespokojeností lidu byl král donucen rozpustiti Cabalovo ministerium a vydati 1679 Habeas-corpusakt. Svých plánů na restauraci katolicismu se však nevzdal. V těchto plánech pracoval i jeho nástupce Jakub II. (1685—1688). R. 1687 vydal toleranční patent, ve kterém se katolíkům zaručovala rovnoprávnost. Vypověděl rovněž boj liberálům (Whigům). S Ludvíkem XIV. stál v těsném přátelství. Systému tohoto počali se protestanté obávati a proto povolali Viléma Oranžského, chotě Marie, dcery Jakubovy, do země. Vilém vtáhl s vojskem do Londýna 5. listopadu 1688. Parlament sesadil krále a zvolil za krále Viléma 13. února 1689, zároveň však „Declaration of righs“ určila hranice královské moci a zajistila ústavní svobodu.

VI. Vilém III. a Anna. (1689—1714.) Jakub II. přistál s 5000 Francouzi v Irsku a získal ostrov, ale byl opět zapuzen (vítězství Angličanů na Boyne 11. července 1690). Irsko bylo potrestáno hromadnými konfiskacemi. Ve vnitřní politice přál Vilém III. (1689—1702) Whigům, ve vnější bojoval se ctižádostivými plány Ludvíka XIV. Ještě za jeho života začala válka o španělské dědictví, které se Anglie významně zúčastnila. Po Vilému nastoupila na trůn jeho švagrová

Anna (1702—1714). Skotsko bylo úmluvou ze dne 6. května 1707 pevně připoutáno k Anglii královstvím Velké Britanie. Přes to, že anglická vojska skvěle v Nizozemí, Španělsku a Německu vítězila, V. B., když bylo svrženo ministerstvo Whigů a dosazeno ministerstvo Toryů (1710), ustala válčiti. S Francií byl sjednán mír v Utrechtu 11. dubna 1713, ve kterém si V. B. vyhradila zisk zemí při Hudsonově zálivu, Nového Skotska a New-Foundlandu, Gibraltaru a Minorky, uznání revoluce z 1688 a protestantské nástupnictví trůnu. Svým loďstvem ovládla V. B. moře a její obchod a průmysl stále víc a více vzkvétaly.

VII. Rod Hanoverský až ke královně Viktorii. (1714—1837). Po Anně byl povolán na trůn hanoverský kurfirst Jiří I. (1714—1727), který správu země zcela přenechal whigistickému ministru Walpolovi. Hnutí Jakobitů ve Skotsku bylo potlačeno. Jiří II. (1727—1760) zasáhl do sporů o pragmatickou sankci. 1745 vypuklo ve Skotsku nové vzbouření, které vedl Karel Eduard, vnuk Jakuba II., jsa podporován Francií. Vítězství vévody Cumberlandského u Cullodenu (27. dubna 1746) učinilo povstání konec. Pro americké kolonie vypukla válka s Francií (1756) a V. B. vystoupila jako spojenec Pruska v 7leté válce. Za Jiřího III. (1760—1820) získala V. B. mírem v Paříži (10. února 1763) od Francie Kanadu, Cape Breton, ostrovy sv. Vincence, Dominique a Tabago, od Španělska Floridu a důležitá obchodní práva. Zároveň podařily se ve Východní Indii četné výboje. Avšak despotismus V. B. způsobil, že v amerických koloniích vypuklo vzbouření, kterému V. B. nemohla čeliti, protože se zapletla do války s Francií, Španělskem a Nizozemím. Mírem ve Versailles (1783) musila V. B. uznati Spojené státy severoamerické a odstoupiti Tabago Francii a Floridu a Minorku Španělsku. 1783 ujal se vlády mladší Pitt, který započal 1793 boj proti franc. revoluci. Na pevnině nebylo docíleno zvláštních úspěchů, ale na moři zničil Nelson 1. srpna 1798 franc. loďstvo u Abukiru. Katolické Irsko se pokusilo s pomocí Francie zlomiti britské jho; následkem toho bylo Irsko 1800 plně a rovnoprávně spojeno s V. B. parlamentním aktem. V březnu 1801 odstoupil Pitt a 27. března 1802 byl sjednán mír s Francií v Amiensu. Převaha Francie v pevninské politice, z čehož hrozilo V. B. uzavření evropských přístavů, vedla k nové válce (1803). Pitt znovu se dostal do popředí a 21. října 1805 porazil Nelson spojené španělské a francouzské loďstvo u Trafalgaru, 1807 byla bombardována Kodaň a dánské loďstvo odvlečeno, což mělo za následek, že Rusko a Francie vyhlásily V. B. válku. Napoléon vymohl uzavření všech evropských přístavů britskému zboží. Jako odvetu vznítila V. B. ve Španělsku a Portugalsku válku proti Napoléonovi. 1812 vypukla válka mezi V. B. a Spojenými státy, poněvadž V. B. činila příkoří neutrálním lodím. Prvním pařížským mírem získala V. B. (1814) od Francie Maltu, Tabago, Sv. Lucii, Ile de France a Seychelly, od Holandska Demerary, Essequebo, Berbice, Kapské území a Ceylon, od Dánska Helgoland. Koncem 1814 byl sjednán mír se Spojenými státy v Gentu. Jiří IV. (1820—30) povolal ke vládě stranu Toryů. 1822 převzal Canning vedení vlády a zúčastnil se akce na osvobození Řecka. 1829 byli katolíci zrovnoprávněni s protestanty, což mělo uklidniti nespokojené katol. Irsko. Za Viléma IV. (1830—37) byla provedena volební reforma, kterou právo volební bylo rozšířeno na 1 mil. občanů, čímž byla zrušena privilej aristokracie. Roku 1835 ovládly zákonodárství ideje liberalistické, které zreformovaly samosprávu a vyhlásily svobodu spolčování, slova i tisku. V nižších vrstvách lidu šířil se radikální směr, chartismus, který pracoval k zavedení všeobecného hlasovacího práva bez ohledu na výši majetku.

VIII. Královna Viktorie (1837—1901). 20. června 1837 nastoupila královna Viktorie na trůn, zatím co v Hanoversku vévoda z Cumberlandu nastoupil vládu. Nové silné parlamentní boje nastaly, když ministr Peel (1842) podal návrh zákona, který měl zmírniti clo z obilí. Tento zákon byl přijat a 1846 byla cla z obilí úplně zrušena. Zato byla zavedena daň z příjmů. Válka s Čínou pro zákaz dovozu opia byla 1842 skončena. V. B. získala Hong-Kong a volný obchod ve většině čínských přístavů. Zato ale měla Anglie ztráty v Afghanistanu. 1848 způsobili chartisti nepokoje. Aby zamezila vzrůst moci ruské na Východě, zúčastnila se V. B. a Francie války krymské (1853—56), ve které britské loďstvo ve východních mořích málo pořídilo, třebaže britské pozemní vojsko před Sebastopolem velmi udatně bojovalo. Pařížským mírem V. B. ničeho nezískala. Když 1840 V. B. značně rozšířila své panství ve Vých. Indii a 1853 dobyla Burmy-Pegu, vypuklo 1857 strašlivé vzbouření, které ohrozilo britské panství. Jen s velikou námahou bylo potlačeno, načež Východoindická společnost ztratila svůj politický vliv a Indie stala se podřízenou přímo koruně; 1877 byla

pak povýšena na císařství. 1860 podnikla V. B. spolu s Francií novou válku s Čínou. Vážná zápletka se Spojenými státy skončila jen finanční obětí. V této době nezasahovala V. B. nijak do otázek pevnin. politiky. Tak opustila 1864 ve válce šlesvicko-holštýnské Dánsko. 1867 provedlo konservativní ministerstvo Derby-Disraeliho novou reformu volebního práva, podle které mohl voliti každý majitel domu nebo pozemku s 15 £ příjmu, místa pod 7000 ob. obdržela jeden hlas. 1868 podnikl lord Napier úspěšnou expedici do Habeše proti králi Theodorovi. Liberální ministerstvo Gladstonovo pokusilo se uklidniti Irsko návrhem církevního zákona, který by omezoval práva anglikánské církve. Za německo-francouzské války zůstala V. B. neutrální, podporovala ale Fracii zbraněmi, střelivem a uhlím. Na londýn. konferenci v březnu 1871 musila se V. B. vzdáti omezení Ruska v Černém moři. 1871 byla provedena reforma armády. Konservativní ministerstvo Beaconsfieldovo (1874—80) zajistilo britské zájmy v Egyptě zakoupením akcií Suezského průplavu, které patřily khedivovi, protestovalo proti ruskému vlivu na Balkáně, a aby si zajistilo nadvládu ve Středozemním moři, dalo obsaditi Kypr. Začalo těžkou válku v Afghanistanu, zavinilo válku se Zuly, a proti právu anektovalo Transvaal, což podnítilo vzbouření boerů. Proto se musilo poděkovati a liberální Gladstone utvořil nový kabinet. 1882 zabránila V. B. svržení khediva Tewyka Arabi Pašou a zmocnila se při tom Suezského průplavu. Od tohoto roku datuje se obsazení Egypta. Katastrofa Gordonova v Sudanu 1885 a tím způsobené zdržení Angličanů v Egyptě způsobily, že britská politika zakolísala, což bylo stupňováno nemilým poměrem k boerským republikám. Hrozící válka před branami Indie, pro rozpětí ruské moci ve střední Asii, způsobila další neujasněnost poměrů. Mezitím zasáhlo V. B. imperial. hnutí ostat. evrop. mocností, směřujících k rozdělení Afriky a ostrovů tichomořských. Konservativní kabinet Salisburyho (1885—86) nemohl se dlouho udržeti, poněvadž irští vlastenci se spojili s liberály a Gladstone vystoupil s novým návrhem rozluštění irské otázky (Homerule), která tvořila podklad jeho třetího ministerstva (únor až červenec 1886). Při hlasování 8. dubna rozbila se však liberalistická strana. Unionisti liberální opustili vládu. II. kabinet Salisburyho (1886—1892), posilněn přistoupením liberálních unionistů, vytvořil konstelaci pro úspěšné provedení světových podniků V. B. Gladstonovo IV. ministerstvo (1892—1895) nadarmo se snažilo prosaditi irskou předlohu a mělo význam jen jako přerušení konservativní vlády. Za III. ministerstva Salisburyho (1895—1902) vyvrcholil britský imperialismus, hl. v Africe. V. B. se vyrovnala s ostatními evropskými mocnostmi (Německo 1890, Portugalsko 1891 atd.), ač ke konci se tato snaha neobešla bez násilí, jehož plodem byly burské války, které vedly k založení silného jihoafrického státu. Australie se rovněž osamostatnila, při čemž si činila nárok na tichomořské ostrovy. Odpůrce ruské moci v Asii byl lord Curzon, který se snažil, aby ze Středoasijských států učinil „nárazníkové" země mezi Ruskem a V. B. a tím ochránil Indii před ruským vlivem. Salisburyho vláda zanechala proslulé politiky „skvělé isolace", což vedlo k smlouvě britsko-japonské (1902) a francouzsko-britské (1904). Vznik Commonwealth of Australia zapadl do doby těsně před skonem královny Viktorie 22. ledna 1901.

IX. D o b a n e j n o v ě j š í. Na trůn nastoupil její syn Eduard VII. (1901—10.) Chamberlainova nešťastná agitace, které Salisburyho nástupce J. A. Balfour (od 1901) nijak nebránil, způsobila značnou náladu pro liberály, kteří pod Campbell-Bannermannem (1906—08) znovu vstoupili do vlády. Avšak jejich liberalismus se značně změnil, stal se radikálnějším, neboť předvídal vstup Labour Party do vlády; třetím ve spolku byla irská strana. John Burns, vedoucí dílny, stal se ministrem práce. Byla to zatěžkávací zkouška pro sociální zákonodárství. 1908 vystřídal H. H. Asquith (až do 1916) nemocného premiéra. Kancléř pokladu Lloyd George vymohl 1909 přijetí rozsáhlého státně-socialistického programu, který velmi zatížil majetné vrstvy. Odpor horní sněmovny vedl k ostrému konfliktu, který po dvojích volbách způsobil, že mocenská situace v horní sněmovně se změnila a že liberálové se stali ještě závislejšími na Labour Party a Irech. Vyčkávací stanovisko v zahraniční politice zastával Sir Edvard Grey, který sjednal smlouvu s Francií a připravoval další smlouvu válečnou, 1907 podařilo se mu sjednati smlouvu s Ruskem, čímž byla značně poškozena mocenská posice Německa. Ministr války Haldane zreorganisoval ve smyslu válečné smlouvy s Francií britské vojsko, snaže se je učiniti schopným války. Štáb námořn. sešílil pod vedením Winstona Churchilla válečné loďstvo. Vnitřní politika nesla se cílem utvořiti z některých

osad rovnocenné články britského imperia. Do řady dominií vstoupila 1910 Jihoafrická Unie, ve které bývalé burské republiky byly rovnocennými částmi. Říšská konference vedla k výměně názorů mezi dominiemi a mateřskou zemí. Vůdce indického úřadu Lord Morley sledoval politiku, která měla dáti průchod vzmáhajícímu se indickému nacionalismu. 1910 zemřel král Eduard; následoval jeho syn Jiří V. V konservativní straně předal Balfour vedení Bonar Lawovi. V květnu 1914 zrušil Asquith Irům své slovo; nová irská předloha proběhla parlamentem, což mělo v zápětí v Ulsteru mohutný odpor. Agitace se vzmáhala takovým způsobem, že V. B. stála před urputnou občanskou válkou.

Ale když vstoupila Anglie do války, veškeré vnitřní spory byly odloženy, 1916 byla zesílena odolnost a pohotovost všeobecnou brannou povinností, za kterou, jako odškodnění, byla odhlasována nová volební reforma, která poskytovala všeobecné hlasovací právo. Vojenským organisátorem byl Lord Kitchener; Lloyd George věnoval své síly nejdříve k získávání střeliva. V květnu 1915 byl liberální kabinet vystřídán vládou koaliční. Vůdci konservativní strany a zástupci dělnictva vstoupili do rozšířeného kabinetu. 16. prosince 1916 odstoupil Asquith, a jeho nástupce Lloyd George vládl přímo diktátorsky válečnou radou, kterou tvořili: premiér, 2—3 konservativní státníci a vůdce dělnictva Henderson. Tisk ovládal Lord Northcliffe. Účel války byl zajistiti říši a omeziti moc německou, která se chtěla vzmáhati na úkor zájmů britských. Zároveň se musila V. B. starati o ochranu Indie. Mírové smlouvy odpovídaly duchu, kterým V. B. válku vedla: Německá jihozáp. Afrika stala se jako „mandát" součástkou Jihoafrické Unie, Samoa připadla Novému Zeelandu, Německá Nová Guinea byla přiknuta jako mandát Australii. V zájmu V. B. byla osmanská říše rozdělena: Mesopotamie a Palestina byly jako mandáty vystaveny britskému vlivu, Suezský průplav postaven pod výlučně britskou kontrolu, Arabie pak uznána jako samostatné království. Přítomnost stojí pod bezprostředními následky války a vítězství, jak pro V. B., tak pro Anglii a jednotlivé země. V prosinci 1918 byly vypsány volby a to po prvé podle nového volebního zákona. Přinesly rozhodné vítězství straně konservativní, jako dík národa Lloydu Georgovi, který podržel sve místo i svou koalici. Toto ministerstvo mělo zahladiti stopy války a zavésti opět mírový stav se všemi problémy, které přinášela vnitřní politika, irská otázka, požadavky dominií a změněná situace v Indii. Nebylo tudíž divu, že počali vystupovati odpůrci L. George a to jednotlivě i ve skupinách; vůdci tohoto odporu byli Asquith, Grey, Sir Robert Cecil. Irská otázka byla konečně vyřešena. (⚲ Irsko.) Smlouvu s Japonskem nahradila smlouva se Spojenými státy, Francií a Japonskem. (⚲ Evropské konference.) Konference v Ženevě 1922 ztroskotala. Britská snaha změniti smlouvu Sèvreskou (⚲ mírové konference) vedla od jednoho neúspěchu ke druhému. Proto doporučil L. George v říjnu 1922 za svého nástupce Bonara Lawa, který vypsal nové volby. Výsledek byl: konservativci 347, liberálové pouze 120, Labour Party 142. Devisa nového kabinetu byla: vytrvalost a klid. Ale přesto se nepodařilo vývolati náležitý klid pro rozvoj hospodářských poměrů. Pro obsazení Porurí spokojila se V. B. jen bezcennými protesty. 3. května 1923 složil Law svou hodnost a následoval po něm Stanley Baldwin, který přejal starý program konservativců: povolení cel ve prospěch dominií, aby upevnil jejich poměr k mateřské zemi.

Říšská konference v říjnu 1923 osvětlila nemožnost pevnějšího vztahu mezi dominiemi a říší, t. j. říšemi v říši. Kabinet se zavázal, že nepodnikne nijakých změn v hospodářské politice, aniž by se otázal zemí, a tak byly vyvolány nové volby, které, jako 1906, měly rozhodnouti o volném obchodu a clech. Výsledek byl 256 konservativců, 192 Labour Party, 158 liberálů, 7 neodvislých. Skončily tedy volby porážkou konservativců. 21. ledna 1924 převzal Ramsay Macdonald první kabinet dělnické vlády v britských dějinách ve znamení odmítnutí ochranné celní politiky. Vyslovení socialisté byli v kabinetu však pouze dva; kancléřem pokladu stal se nepřítel radikálního socialismu Filip Snowden. Macdonald vedl kromě předsednictva i zahraniční úřad. Přesto, že nechtěl se dáti do vleku některé velké strany, přece musil počítati s poměry, neboť jemu zajišťovali půdu jen liberálové, a proto musil hledati s nimi dorozumění; to se projevilo hl. ve vnitřní, finanční a sociální politice. Vládní program byl velmi bezbarvý. V zahraniční politice snažil se Macdonald o konečné zavedení mírového stavu; tato jeho snaha byla korunována zdarem, když Německo přijalo 1924 na londýnské konferenci Dawesův plán. Dále se snažil o zahájení styků s Ruskem, a zesiloval britskou posici, jednáním s dominiemi. V Singaporu zřídil opěrný

bod britského loďstva. 8. října byla vyslovena vládě nedůvěra, poněvadž se zdálo, že Macdonald příliš přeje komunistům. Macdonald složil úřad a byly vypsány nové volby, v kterých konservativci obdrželi více hlasů než všechny strany dohromady. Premiérem a kancléřem pokladu stal se Stanley Baldwin. Složení parlamentu bylo: konservativci 419, liberálové 40, Labour Party 151. Program vlády zněl: Ustati od vyjednávání s Ruskem, dobudování válečného přístavu v Singaporu, vyřešení poměru s dominiemi. Situace byla velice svízelná, neboť staré styky s dominiemi byly válkou přerušeny, k tomu počet nezaměstnaných dostoupil výše 1¼ milionu a množily se stávky. Zdálo se, že V. B. spěje k revoluci. Zahraniční politika nesla se programem trvalý mír: Locarno uhájilo prestiž V. B. a poškodilo nároky Francie. 1926 vypukla generální stávka, která lze poškodila vnitřní situaci V. B. Světová výstava ve Wembley ukázala však sílu britského imperia.

Do budoucnosti trvá ovšem otázka, zda skutečně vyplní se ideál, aby britská veleříše byla „bratrským svazem volných a demokratických národů".

L i t e r a t u r a. Green: History of the English People (1877—80; n. vyd. 1895—6). Hunt-Poole: Political Hist. of England (1906—7; 12 sv.). Salomon: Engl. Geschichte (1923). Trevelyan: History of England (1926). Maitland: Constitutional Hist. of England (1908). Holdsworth: Hist. of English Law (1903—9; 3 sv.). Traill-Mann: Social England (1902—4). Zimmermann: Die europ. Kolonien (1898—99). Egerton: Short Hist. of British Colonial Policy (1920) a Origin and Growth of the English Colonies (1920).

D ě j i n y p ř í t o m n o s t i. Curtis: The Commonwealth of Nations (1916). Jöhlinger: Der britische Wirtschaftskrieg (1918). Mackintosh: From Gladstone to Lloyd George (1921).

Popis jednotlivých území, z nichž skládá se království Velké Britanie:

Anglie,

jižní část ostrova V. B., t. j. vlastní A. a ostrovy pobřežní, mezi nimi Wight a Scilly, jakož i knížetství Wales. Nejjižnějším bodem je mys Lizard (49° 56′ s. š.), nejsevernější bod leží u Berwicku (55° 48′ s. š.); nejvých. je Lowestoft Ness (1° 45′ vých. d.), nejzáp. Lands End (5° 43′ záp. d.). A. a Wales dohromady měří 151.105 km², A. sama 131.760 km². Od Francie oddělena jest A. úžinou Doverskou, od Skotska hranicemi přirozenými.

T v á r n o s t p ů d y. Obloukovitá čára směřující od Exeteru na již. pobřeží do Middlesbrough na sv. dělí A. ve dvě zcela odlišné oblasti. 1. Země na záp. od této linie prostoupena je krystalickými horninami a paleozoickými usazeninami vrchovin Cornwallské a Devonshirské, hornatinou Waleskou s nejvyšší horou A. Snowdon, 1085 m a hornatinou Cumberlandskou. Vých. od těchto pohoří rozkládá se nížina, z které se zdvihá na sev. řetěz Peninský, kdežto na záp. sahá až ku pobřeží. — 2. Vých. od dělné čáry leží stupňovitá krajina jihových. A., složená z vrstev jury a formací křídových příp. i terciérních usazenin. Nejdůležitější z těchto vrstev, jež se sklánějí vesměs k jv., je vrstva bílé křídy v horní části křídového útvaru. V krajině jižně od Londýna byla horní křída odnesena a utvořila se tak zelená pahorkovitá krajina (Weald), prostoupená útvary křídovými. Těmto rozdílům geologickým odpovídá též celkový karakter krajiny a rozčlenění obyvatelstva povoláním. Velikostí jsou obě oblasti asi stejné, počtem ob. převyšuje první (1.) část druhou (2.). Horizontální členitost jest celkem stejnoměrně pahorkovitá. V části vých. jest možno ještě nalézti stopy „Old merry England" („staré veselé Anglie"), zde jsou starobylá univers. města Oxford a Cambridge a města se starými katedrálami. Naproti tomu sídla angl. šlechty s proslavenými obrazárnami a starými sady jsou rozseta po všech částech země.

V o d s t v o. Co se týče délky, tu zůstávají řeky angl. za pevninskými, ony však mají výhodu ve svém stejnoměrném stavu vody a dobré splavnosti. Nejdůležitější jsou: Temže, Humber, Ouse a Tyne, vlévající se do Sev. moře, Severna, Dee a Mersey, jež tekou do Irského moře. Londýn, Hull, Newcastle, Cardiff, Chester a Liverpool jsou svědky jejich hospodář. významu. Většinu angl. jezer nacházíme v pohoří Cumbrianském, v t. zv. oblasti jezer (Lake District).

P o d n e b í, k v ě t e n a, z v í ř e n a. Podnebí angl. je vysloveně přímořské: mírné zimy, poměrně studená léta, hojné srážky a (v zimě) větrné bouře, následek to vlády jihozáp. a záp. větrů přicházejících od oceánu. Průměrná roční teplota je pro A. 9·2°. Letní deště převládají v stř. a vých. A., zimní v záp. a sev. oblastech. Květena neliší se v podstatě od pevninské. Lesy jsou velmi řídké, největší souvislá oblast lesní je Forest of Dean. Právě tak je tomu i se zvířenou, jen počet druhů je ve všech skupinách skrovnější. Výjimku tvoří ryby.

Obyvatelstvo. Počet ob. A. a Walesu 1921: 37,885.242. Od r. 1801 vzrostl počet ob. více než čtyřnásobně; tehdy žilo na 1 km² 59 lidí, 1921: 251. Nehledíme-li k Londýnu a k okolí, je ob. nejhustěji stlačeno v Lancashire (1019), nejřidčejší v Radnorshire (19). Průměrná hustota je 251 ob. na 1 km². — Sídliště: Okresy městské (urban districts) čítaly 1921: 30,034.385 osob, venkovské (rural districts) pouze 7,850.857.

Města s více než 200.000 obyv.

Londýn	4,483.249
Birmingham	919.438
Liverpool	803.118
Manchester	730.551
Sheffield	490.724
Leeds	458.320
Bristol	377.061
West Ham	300.905
Kingston upon Hull	287.013
Bradford	285.979
Newcastle upon Tyne	274.955
Stoke on Trent	274.300
Nottingham	262.658
Portsmouth	247.343
Stoke on Trent	240.440
Leicester	234.190
Salford	234.150
Plymouth	209.857
Cardiff	200.262

Všechna tato města (vyjma Londýn) jsou měst. hrabství (county boroughs). O kmenové příslušnosti nejstarších ob. nevíme nic jistého. Během 1. tisíciletí př. Kr. přibyli k pův. ob. Keltové. Za stěhování národů osadili ostrov Germáni (Anglové, Sasové; později Dánové a Norové) a konečně Vilém Dobyvatel se svou francouzsko-normanskou družinou. Smíšením těchto živlů vznikl dnešní Angličan, se světle zabarvenými vlasy a očima a štíhlého vzrůstu. Na sev. a záp. lze ještě pozorovati smíšení se starším keltským obyvatelstvem.

Nábož. vyznání. Počet příslušníků různých církví lze jen odhadnouti. Přibližně bylo 1916: 1,900.000 katolíků, 8·2 mil. disidentů a 250.000 židů, takže na anglikánskou státní církev zbývalo 25·6 mil. duší. Disidenti rozdělují se na 5 hlavních sekt (metodisté, independenti, baptisté, presbyteriáni a kvakeři). Biskupská (episkopální) státní církev (anglikánská) rozpadá se na 2 církevní provincie, Canterbury a York, každá v čele s jedním arcibiskupem. — Vynikající úlohu hraje několik vojensky organisovaných sekt, jako Armáda spásy, sekularisté, positivisté (Comte) a agnosticisté (agnosticismus). Římští katolíci mojí od 1916 své 4 arcibiskupy, z nichž westminsterský je kardinálem. — Anglická mise pro čínské vnitrozemí, misijní společnost, působící v Číně, nenáleží však k žádné církvi, sídlí v Londýně; neklade cenu na theolog. vzdělání misionářů; neprosí o dary, poněvadž Bůh pošle věřícímu vše nezbytné také bez prošení.

Vzdělanost. Dohled na školství vykonává vyučovací úřad (Board of Education). Vyučování na obecných školách bylo až do 19. stol. v rukou nábož. společn.; zákonem (Education Act) z r. 1870 byly obce donuceny zřizovati školy. 1918 byly vydány zákony nové. Vyšší školy rozdělují se na školy nadační (public schools) a četné soukromé (voluntary schools). Vysvědčení z této (pětiaž šestileté) školy neopravňuje samo k návštěvě univ.; je nutno složiti ještě zvl. zkoušku přijímací. Z universit daleko nejstarší jsou v Oxfordu (○) a Cambridge (○); mnohem mladší jsou univ. v Durhamu (1831), Londýně (1836), Manchesteru (1880) a ještě v 6 dalších městech. Polytechnické ústavy jsou v Londýně, Birminghamu a v Leeds. Jinak není A. poměrně bohata na odborné školy. Z učených společností zaujímá první místo Royal Society (založ. 1663). Z knihoven má Britské museum největší na světě, dále knihovny univ. oxfordské a cambridgeské. — Noviny začaly vycházeti 1622 (Weekly News). 1872: 1584 listů; 1920: asi 3000 listů. Nejvýznačnější deníky jsou nyní: Morning Post, Times, Daily Telegraph, Observer (konservativní), Daily Express, Daily Mail (unionistické), Westminster Gazette, Daily Chronicle, Daily News, Manchester Guardian (liberální). 1925 bylo asi 3000 časopisů, z nichž přes 500 nábož. obsahu.

Národní hospodářství. Jest možno říci, že náskok, který měla jihových. část A. se svými zemědělskými oblastmi před hornatinami na záp., byl v 18. stol. vyrovnán industrialisací této části země. Rolnictví a chov dobytka tvoří důležitou složku výživy, ač počet obyv. zemědělsky činného klesá rok od roku. Skutečné sedláky (yeomen) nacházíme jen v jednotlivých krajinách. Rolník v A. je pravidelně pachtýřem. Mnohem příznivější je podnebí chovu dobytka. Známí jsou angl. koně, rozmáhá se chov hovězího dobytka, též chov ovcí je rozšířen po celé zemi. Vepři jsou nejznámější z Yorkshire.

Nerostné bohatství je jedním z nejdůležitějších pramenů angl. blahobytu, především výskyt kamenného uhlí (Northumberland, Durham, Lancaster,

York, Derby, Nottingham tvoří Black Country, „černou zemi"). Dále dobývá se železo, jež vyskytuje se (namnoze spolu s kamenným uhlím) v pásu, sahajícím od Doncasteru na sev. až k Bristolu na jihu. Na třetím místě je těžba kamenné soli. Dále doluje se na různých místech cín, měď, volframová ruda, olovo, zinek a lámou se kameny.

Průmysl. Mezi všemi průmyslovými odvětvími zaujímá první místo výroba suken a p. z vlny, bavlny, hedvábí, lnu, konopí a jiných vláken. 1911 bylo celkem 6000 továren v průmyslu textilním. Sídlem výroby vlněného zboží je Yorkshire, bavlnářský průmysl vyšinul se na první místo hl. v Lancashiru a v okolí. Stará a proslulá je též výroba hedvábného zboží, punčoch, rukavic a obuvi. — Železářský průmysl podporuje bohatství uhlí a železa. Jeho hlavní sídlo je Staffordshire. Jiné důležité odvětví je stavba lodí, strojů, automobilů. Důležitou složkou výdělečnou jest zpracování koží; dále zhotovování hliněného zboží; výroba skla; chemický průmysl; průmysl dřevařský a papírnický; pivovarnictví; zpracování tabáku.

Doprava. Hlavní přístavy jsou Londýn a Liverpool (pro styk transatlantský, Cardiff jako středisko uhelné oblasti jižního Walesu, Newcastle pro vývoz uhlí. Z průplavů nejdůležitější je kanál, spojující Manchester s Liverpoolem. Železniční síť náleží k nejhustším v Evropě a rozděluje se od 1924 na 4 hlavní systémy. Pošty a telegrafy jsou, na rozdíl od železnic, které jsou soukromé, monopolem státním.

Právo. Rozlišuje se mezi právem obecným (Common Law), právem statutárním (Statute Law), vydaným parlamentem. Soudci jsou jmenováni doživotně. Nejvyšší soud A. a Walesu je Supreme Court of Judicature, zřízený 1873. — Státní ústava, správa, armáda, kolonie, obchod, statistické údaje atd., jakož i dějiny ↷ Vel. Britanie.

Jazyk. Angličtina je hlavním zástupcem anglofrízské skupiny západogermánských řečí, velmi příbuzná s horní a dolní němčinou. — Staroangličtina a středoangličtina: Za dob Caesarových byla Britanie obydlena výhr. Kelty. Když Římané obsadili zemi až k Edinburku, zakládali města, jichž jména ještě dnes v koncovkách (na př. -coln, z lat. colonia a -chester z lat. castra) nezaprou svůj lat. původ. Když 407 římské legie odtáhly, obsadily A. západogerm. kmeny, nejdřív Sasové, potom Anglové. Britští Keltové byli podrobeni nebo zatlačeni k záp. pobřeží. Vliv galsko-keltský jest zřejmý na novějších angl. nářečích Irska a Skotska. Asi od pol. 9. stol. uplatňuje se v starých liter. památkách jazyk říše západosaské. Jako písmo užívali nepokřestění Anglosasové run, pozd. lat. abecedy. Dobytím A. Normany (1066) zanikla řeč západosaská a převládají nářečí „středoanglická" (1100—1500) vedle zavedeného spisovného jazyka severofranc.-normanského. Jazyk normanskofranc. byl do 1400 jazykem dvora. Teprve dlouho po dobytí počal pronikati angličtinou a rozmnožovati slovní poklad. — Novoangličtina. Nový spisovný jazyk angl. vyvinul se během 15. stol. z londýnské mluvy obecné vlivem tamních kanceláří a parlamentárního a obchodního života. Pro rozšíření londýnského nářečí bylo rozhodující zavedení knihtisku Caxtonem (1477). Ještě však v 16. stol. bylo psáno též v dialektu anglo-skotském. — Mimo Vel. Britanii a Irsko je angličtina státním jazykem v Australii, na Novém Zeelandu, Spoj. státech severoam., Kanadě, Jižní Africe. Dále je jazykem dorozumívacím především v Číně, Japonsku, v jižních mořích a střední Africe. Nyní je mateřštinou asi 170 mil. lidí (za dob Shakespearových asi 5 mil., kolem 1800 20 mil.). Statistika národů angl. jazyka (z 1921) je tato:

Velká Britanie (Anglie, Skotsko, Wales)	42,767.530
Irsko (1911)	4,390.219
Ostrovy	299.704
Kanada	8,835.000
Již. Afrika (Evropané)	1,521.635
Australie	5,426.008
Nový Zeeland	1,218.270
Indie (Evropané)	320.000
U. S. A.	105,683.108

Literatura. Právem praví Macaulay, že ze všeho, nač může býti A. hrdá, nejskvělejší a nejtrvalejší je její literatura. Za podstatné znaky angl. liter. jest možno uvésti vzájemné pronikání nábož. a sociálního cítění a vnímání přírody, sklon k elegičnosti, dále prvky prorocko-visionářské, jakož i šťastné spojování realistických pozorování se zdravým, často groteskním humorem. — I. Doba stará (7.—11. stol.). Nejstarší nám zachované svědectví staroangl. čili anglosaské poesie je epos o Beowulfovi, asi kolem 700 po Kr. Vedle toho zachovány zlomky lidových pověstí, obsahu často fantastického, leč převážně realistické. Z lyriky 10. stol. jest nutno vyzdvihnouti něžné, melancholické elegie, jako: Žalná píseň ženina, Námořník, Poutník a j. Hojněji a neobyč. vroucně pěstována je

lyrika duchovní (eposy Cynewulfovy Caedmonovy). Z prózy nejpozoruhodnější jsou „Anglosaské letopisy", počaté již v pol. 8. stol. a sahající až do pol. 12. stol. Veliké zásluhy o prózu získal si král Alfréd (871—901), jednak vlastními překlady z latiny, jednak popudem k nim. — II. Doba střední (12.—15. stol.). Od stol. 11. až do 14. je řečí dvorní a spisovnou severofranc. nářečí normanských dobyvatel. Brzy po 1200 zpracoval západoangl. kněz Layamon keltskou, pofranštěnou pověst o králi Artušovi, a to po prvé v řeči lidové. Velice se rozmohlo, zvl. od poč. 14. stol., duchovní drama, s počátku jednotlivé hry, potom celé cykly, jež byly provozovány v městských ulicích o svátcích svatodušních nebo o slavnosti Božího těla. Když kolem pol. 14. stol. zvítězil angl. jazyk na soudech i ve školách, počínají se ukazovat první předzvěsti reformace (Wiclif), a to hlavně ve výtvorech satirických a mravokárných (Williama Langlanda „Petr oráč", epos neznámého básníka „Sir Gawain a zelený rytíř"). Nejvýznamn. tvůrcem a myslitelem je však Londýňan Geoffrey Chaucer (1340—1400, ◯), ovlivněný italskou renesancí, jehož humoristická veršovaná vypravování měla rozhodující vliv na další vývoj angl. liter. V oblasti prózy sebral rytíř Tomáš Malory v „Morte d'Arthur" nejskvělejší pověsti o sv. Grálu. — III. Doba nová (od 16. stol.). 1. Alžbětinská renesance a barok. Veliké obliby došlo na dvoře Jindřicha VII. a Jindřicha VIII. studium a napodobení klasického starověku. Známa jest z té doby „Utopia" státníka a historika Tomáše More (1478—1535). Vrchol romantické lyriky a epiky značí jméno Edmunda Spensera (1552—1599), básníka to pohádkových nálad a tvůrce „Spenserovy strofy". Z prozaiků vyniká filosof a státník Francis Bacon (1561—1626) a Th. Overbury. Na základě středověkých církevních her a meziher (interludes) vyvinulo se od pol. 16. stol. pravidelné drama. Vzory byly zde římské komedie Plautovy a tragedie Senekovy. O přeměnu dramatu klasicistického v romantické zasloužili si hlavně John Lily, Christopher Marlowe (1564—1529), Peele, Greene a Kyd, hlavní to předchůdcové Williama Shakespeara (1564—1616), který založil svými dramaty psychologickou problémovou tragedii. Jeho neskonalá znalost lidské duše, síla, něžnost a nevyčerpatelnost jeho slovního vyjádření činí ho jedním z největších básníků-dramatiků lidstva. Z jeho současníků a následovníků jmenujeme: Ben Jonson, dvojčata Beaumont a Fletcher, John Webster. Zákazem divadelních her puritány (1643) a svržením království byl učiněn konec jak vývoji činohernímu, tak i světské lyrice. Naproti tomu rozkvétala barokní lyrika nábož.: John Milton (1608—74), největší angl. epický básník, hrdý obránce puritánského světového názoru. — 2. Osvícenství a doba předromantická. Po opětovném dosazení krále (1660) nastává příznivější doba pro liter. Sam. Buttler píše své komické epos „Hudibras", 1656 zakládá sir William Davenant angl. operu svým „Obležením Rhodu". Franc. umělecké teorie zastává John Dryden (1631—1700). Vrchol této franc.-klasicistické pravidelnosti značí Addisonova ctnostná truchlohra „Cato". V epických a didaktických básních vynikl Alexander Pope (1688—1744). — Vědomosti filosof. a přírodovědné byly rozšiřovány týdeníky, z nichž první, The Tatler (Vyprávěč) byl založen 1709. Svými příspěvky ve Vyprávěči a Spectatorovi stali se Addison a R. Steele předchůdci prvních moderních esejí a „short story". Proslaveny jsou satiry J. Swifta (1607—1745). Robinsona Crusoe, jednu z nejčtenějších knih lidstva, napsal Daniel Defoe. Sam. Richardson je zakladatelem psychol. románu rodinného. V jeho intencích pokračovali L. Sterne a O. Goldsmith, zakladatel románu vesnického. R. W. Sheridan vynikl svými veselohrami. V poesii značí počátek nové epochy „Seasons" (1730) J. Thomsona, kde byla učiněna po prvé příroda samostatným předmětem básnění. Jemu příbuzni jsou hloubavý E. Young a elegický Tomáš Gray. 1762 uveřejnil J. Macpherson domnělé zpěvy starogalského barda Ossiana, jež nadchly celou Evropu. Nešťastný Chatterton, lidový Tomáš Percy a největší lidový lyrik angl., selský básník Robert Burns (1759—96) ukončují slavnou epochu angl. předchůdců romantismu. — 3. Doba romantismu. William Wordsworth a Samuel T. Coleridge (1772—1834) budovali vědomě na odkazu, zanechaném předešlou generací. Jako autor znamená Percy Bysshe Shelley (1792—1822) vrchol novéj. angl. básnění, týž však byl též jako člověk jeden z nejčistších a nejneohroženějších idealistů své doby. Formové virtuosity dosáhl lyrik J. Keats (1796—1821), předchůdce hnutí prerafaelistického a l'art-pour-l'artismu. Epickým a satirickým nadáním, vášnivostí a vlivem, jejž vzbudil v Evropě, převyšuje své současníky George N. G. lord Byron (1788—1824). Podobného romanticko-klasického založení jsou essayisté Ch. Lamb a Tom. Quincey. Zakladatelem mod. historického románu

je Walter Scott (1771—1832). — 4. Doba Viktoriina. Typický a nejpopulárnější zástupce této epochy je Alfred Tennyson (1809—92), hlasatel návož. a národního idealismu. Myšlenkově mnohem bohatší je Robert Browning (1812—89), který měl hluboký vliv na tehdejší vzdělance svými lyrickými, epickými a dramat. pracemi. Veliký skotský essayista a historik Tomáš Carlyle (1795—1881) je znám svým oceňováním osobností (kult hrdinů). Z prosaiků uvádíme geniálního humoristu Ch. Dickense (1812—70), historického a realistického romanopisce W. M. Thackeraye (1811—63), spisovatelku George Eliot (M. A. Evans, 1819—80). Ostrým duševním rozborem a jemným intelektuelním humorem předčí ji George Meredith (1828—1909), technikou stavby a věrnosti zpodobování Tomáš Hardy (* 1840), fantastičností námětů R. L. Stevenson. Asi současně s většinou spisovatelů, právě jmenovaných, působily tři samostatné skupiny, jejichž program je možno považovati za reakci proti suchému rozumářství století rozvoje přírodních věd a průmyslu; je to hnutí oxfordské, hnutí novohumanistické a nejvýznamnější, t. zv. prerafaelisté. Jejich vůdcem byl malíř a básník Dante Gabriel Rossetti (1828—82), jich kritický vykladač a obhájce J. Ruskin. Jim blízko stál W. Morris, průkopník uměl. průmyslu a temperamentní pěvec svobody A. Ch. Swinburne. Kolem 1880 vnikl do A. jako nový směr impresionismus (utopista S. Butler, kritik a romanopisec W. Pater). Na franc. vzorech vzdělán byl nešťastný estét Oskar Wilde, jehož lyrika, pohádky, romány a společenská dramata nalezly mnoho ohlasu zvl. mimo A. Realisticko-fantastický je impresionismus Rudyarda Kiplinga (* 1865), nadšeného zastánce idee brit. veleříše. — 5. Současnost. Vedoucí literární druh je román osvobozený z pout viktoriánských měšťanských předsudků. Nejznámější jména jsou zde Henry James (1843—1916), zdomácnělý Američan a rodilý Polák Joseph Conrad (1857—1924). Pečlivostí slohu a velkorysostí nárysu vyznačují se J. Galsworthy (* 1867) a A. Bennett (* 1867), kritikové vyšších a středních vrstev anglické společnosti. H. G. Wells (* 1866) pokouší se svými vědeckými fantasiemi kráčeti v duchu doby. Cizí národní duši líčí nám Hugh Walpole a R. Hichens, smělostí námětů, neobyč. originalitou omračuje Ir James Joyce. Mezi mladšími převládá opět impresionismus (Rose Macaulay a Virginia Woolf). O renesanci katolicismu zasazují se v románech i essayích G. K. Chesterton, Hilaire Belloc a Monsignore Benson. V dramatu lze pozorovati od 1900 překvapující vzestup, především zásluhou bojovného a duchaplného Ira G. B. Shawa (* 1856), který ve svých hrách zasazuje se o smíření zemitého realismu se socialisticko-humanitním idealismem. Umělecky neméně významná je trilogie The Dynasts, historické knižní drama T. Hardyho. Stylisticky vynikající jsou hry J. M. Syngea († 1909) a W. B. Yeatse. Hloubkou své lyriky vyniká stařičký T. Hardy, zpěvností W. B. Yeats († 1865), mystičností G. W. Russel. Z nejmladších jmenujeme R. Hodgsona a E. Blundena, Ch. Sorleye, W. Owena († 1918).

V ě d e c k á l i t e r a t u r a. 1. Filosofie. V podstatě kloní se angl. filosofie ke skutečnosti a praktickému životu, nicméně nechybí spodní tón zabarvení mystického a nadsmyslného. Již první samostatný myslitel, Roger Bacon (* kolem 1294) staví v protiklad metafysickou spekulaci a přírodní vědy. Jan Duns Scotus (* 1308) vykonává scholastickou kritiku pojmového realismu. Vilém d'Occam (* 1347), „poslední scholastik", nahrazuje Platonovo učení o realitě ideí názorem, kterým dokazuje, že naše duše tvoří pojmy z jednotlivých zkušenostních vjemů. Za zakladatele nynější filosofie pokládá se Francis Bacon Verulamský (1561—1626), který navrhuje program reformy vědy a žádá ostré oddělení vědy od nábož. Tomáš Hobbes (1588—1679), „otec ateismu", vykládá přírodu cestou mechanicko-kausální, jeho učení o státu spočívá na teorii o společenské smlouvě. Jeho protivníci jsou t. zv. angl. deisté, hlasatelé „přirozeného nábož.". Filosof. a nábož. idey své doby shrnuje a kritisuje John Locke (1632—1704), v jehož kritice poznání pokračuje George Berkeley (1684—1753), který však dospěl k čistému idealismu; původce ideí podle něho je nekonečný božský duch. Na Lockea i Berkeleyho navázal a oba kritisoval David Hume (1711—76), „největší negativní myslitel všech dob", který uvolněním principu kausality došel k dokonalému skepticismu. Jeho etika všeobecného užitku byla prohloubena velikým národohospodářem Adamem Smithem (1723—1790). Všestranně dovršil a prohloubil dílo angl. empirismu John Stuart Mill (1806—1873). Utilitární filosofie Jeremy Benthama (1748—1832) doznala zdrcující kritiky dílem Tomáše Carlylea, který viděl cíl lidského jednání ne v štěstí, nýbrž v práci, ne v užitku, nýbrž v oddání se myšlence. Nový směr v angl. filosof. byla vývojová teorie Charlesa Darwina (1809—1882) a Herberta Spencera (1820—1903),

již užito bylo v biologii, psychologii, sociologii a etice. Koncem 19. století ustupují evolucionismus a empirismus před hnutím idealistickým. Filosofii dějin zabývají se nejnověji Benjamin Kidd a G. H. Wells. — 2. Teologie. Přehled o teologii anglické je nutno počíti anglickými kláštery v 7. století s učenými mnichy (Beda Venerabilis, Aldhelm). Rozkvět scholastiky v 13. st. měl za následek reakci Wiclifovu, plodného a u lidu oblíbeného reformátora. Z reformační doby 16. st. zůstaly Hookerovy Základy církevní politiky dílem nejcennějším. Pozoruhodná jest v 17. st. teologická práce t. zv. latitudinovců a především deistů, již vykonávají veliký vliv na literaturu pevninskou. V 19. st. zabývalo se mnoho per vnějším a vnitřním posláním církve. Z názorových směrů jest zde nejdůležitější křesťanský socialismus (F. D. Maurice, Th. Arnold) a rituelní (oxfordské) hnutí v církvi anglikánské. — 3. Dějepisectví. Z doby anglosaské pocházejí anály, systematičtější jsou kroniky, z nichž první a nejvýzn. je Bedova Historia Ecclesiastica Do 14. st. užívalo se latiny, od té doby podává nám důkaz o probuzení národním angl. psaná rýmovaná kronika Roberta z Gloucesteru. V době humanismu pěstuje se hlavně životopis, ke kterému se druží obyč. umělecký motiv (Dějiny Anglie od Polydora Virgilia). V 17. st. pokouší se sir W. Raleigh o novou metodu dějepiseckou (ve svých Světových dějinách), jest však pouze předchůdcem klasické doby anglického dějepisectví. 18. století History of England (1754) Davida Humea, díla Robertsonova a Gibbonova náležejí k vrcholným pracím angl. literatury. Počátek 19. stol. přináší stagnaci historických zájmů, ale brzy počíná se pracovati moderními vědeckými metodami, takže historiografie rozrůstá se do šířky i hloubky. Nejpopulárnější historik viktoriánské doby, Th. B. Macaulay, dokončuje řadu dějepisců, badajících buď v oblasti středověku nebo starověku či v ústav. dějinách A. (Hallam, Kemble, Palgrave). Jeho nevýzn. dílo je History of England from the Accession of James II. (1848). T. Carlyle obohatil dějepisectví o psychologii karakterů a mas. Střediskem metodické práce stala se universita oxfordská; hlavní zástupci této „oxfordské školy“ jsou: W. Stubbs, E. Freeman, J. R. Green, S. R. Gardiner, H. T. Buckle, W. H. Lecky, Leslie Stephen. Vzhledem k velikému množství pracovníků jest dnešní angl. dějepisectví karakterisováno jednak stoupající specialisací, jednak spoluprací více autorů na společném úkolu. O liter. ostatních vědních oborů ↘ dějepisné části jednotlivých článků (Věda právní, přírodní atd.).

Umění. 1. Stavební umění. Nejstarší skrovné památky toho umění jsou původu římského. Ještě skrovnější jsou zbytky z doby předrománské, stavby to většinou dřevěné, málo kde kamenné, tvaru římských basilik. Nejvýznačnější díla této epochy jsou kostely v Escombu (8. stol.), v Bradfordu a Bartonu. Po vpádu Normanů byl přetvořen anglosaský stavební sloh ve směru normansko-románského umění. Nejdokonalejší stavby toho druhu jsou katedrály v Gloucesteru, Winchesteru, Norwichu, Durhamu a j. 12. stoletím počíná období gotiky, jež obyčejně dělíme na 3 údobí: 1. doba raná (Early English) asi až do 1300; 2. „sloh dekorativní“ (Decorated Style) asi až do 1400; 3. sloh perpendikulární (svislý) s převládající vertikálou. Renesance (↘) nenalezla brzy ohlasu; čistě renesančním není ani sloh doby Tudorovců, ani sloh doby alžbětinské a jakobínské. Teprve koncem 16. stol. zakořenily se klasické formy v angl. stavitelství, jež pak vydalo mnoho mistrů tohoto umění. Avšak v 2. pol. 18. st. nabyla vlády opět gotika. Vedle těchto dvou hlavních směrů (gotiky a renésance) v monumentálním stavitelství vyvinul se v 18. st. prostý měšťanský stavební sloh (Queen Anne Style). — 2. Malířství. V malířství nevytvořila A. po dlouhá období nic pozoruhodného, kromě kniž. malířství, pěstovaného v středověkých klášterech (Book of Durrow, Book of Kells, cambridgeský evangeliář). Významné zbytky středověkého nástěnného malířství ve Westminsterų byly zničeny 1834 požárem. Pozdě, ale významně vzkvetlo národní malířství v 18. stol., od vystoupení velikého satirického malíře Williama Hogartha (↘). Kolem 1750 malovali jemně, ve stylu (galantní) doby Joshua Reynolds, Th. Gainsborough a G. Romney. Nejnadanější z nich byl Gainsborough, Reynolds je též autorem spisů teoretických. Generace následující má své nejvýznam. zástupce v Henry Raeburnovi, Lawrencovi. Na krajinářské obrazy Gainsboroughovy navázali G. Morland, J. Constable a hl. W. Turner, velký mistr intimního zpodobování přírody. Proti plochému angl. histor. malířství obrací se Praerafaelite Brotherhood, založ. již 1848, jež vyžadovala od umělce důkladné studium přírody a pravé vcítění. Hlavní jména jsou zde: Hunt, Millais, D. G. Rossetti a následovníci: všestranný Watts, „novoklasický“ Leighton, portrétista Whistler. Jinak nové směry nenacházejí v konser-

vativní A. ohlasu. — 3. Sochařství angl. jest zvl. chudé samostatnými výtvory. Ve středověku bylo cele pod vlivem pevninským, v 16. a 17. st. pod vlivem italským, nizozemským a holandským. Prvním význam. sochařem je Mik. Stone (1. pol. 17. st.), dále Fr. Bird, Grinling Gibbons. Největší angl. klasicistický sochař je John Flaxman. V 10. stol. zůstal pevninský vliv stále směrodatným a projevuje se v plastice E. H. Bailyho a Fr. Chantreyho. — 4. Umělecký průmysl. Samostatný, typicky angl. sloh vyvinul se v nábytkářství (v 18. st.). Koncem 19. st. pokoušel se průbojný William Morris o reformu historisujícího umět. prům. a snažil se dosíci forem odpovídajících materiálu. Morris je tvůrcem mod. knižního umění.

Severní Irsko

(angl. Northern Ireland (nordernairlend), irsky Cuigh Uladh), část Ulsteru a Spojeného království V. B. a S. I., 13.565 km², 1,255.881 ob. (93 na 1 km²). Jest rozděleno takto:

Hrabství	Plocha v km²	Obyvatelstvo 1911	Obyvatelstvo 1926	Na km²	Rozdíl v %
Antrim	2.844	193.864	191.475	67	— 1.2
Belfast m.	60	386.947	414.844	6914	+ 7.2
Armagh	1.266	120.291	110.032	87	— 8.5
Down	2.464	204.303	209.061	85	+ 2.3
Fermanagh	1.691	61.836	57.987	34	— 6.2
Londonderry	2.075	99.845	94.540	45	— 5.3
Londonderry m.	9	40.780	45.165	5018	+ 10.7
Tyrone	3.155	142.665	132.777	42	— 6.9
Úhrnem	13.564	1,250.531	1,255.881	93	+ 0.4

R. 1926 bylo 648.117 žen. Porodů bylo 27.773, úmrtí 19.795. Přebytek porodů 7.978. Roku 1911 bylo podle náboženství: 430.161 řím.-katolíků, 327.076 anglikánů, 395.039 presbyteriánů, 45.942 metodistů, 52.313 jiných. Katolíci mají 1 arcibiskupství (Armagh) a 4 biskupství, anglikáni 1 církevní provincii a 3 biskupství. Sev. Irsko mělo 1926: 2006 obec. škol s 200.287 žáky, 72 vyšších škol s 9357 žáky, 41 technických a 56 jiných škol s 20.000 žáky. Universita v Belfastu (od 1909, od 1849 jako kolej) měla 1209 posluchačů. Nejdůležitější noviny jsou: Belfast Evening Telegraph (od 1870), Belfast News Letter (od 1737), Northern Whig and Belfast Post (od 1824). Obyvatelé se zaměstnávají rolnictvím, chovem dobytka, rybářstvím, hornictvím (basalt, granit, vápenec, kamenné uhlí) a průmyslem (lihoviny, přádelny, plátenictví, mýdlo, pečivo). Sídlem průmyslu jest Belfast. Produkty se vyvážejí většinou do Anglie a Skotska. Správa. Od roku 1920 má S. I. svou vlastní vládu: min. předsedu a 6 ministrů (finance, vnitro, práce, vyučování, zemědělství, obchod). Nár. shromáždění se skládá ze senátu (2 úředníci a 24 volení členové) a dolní sněmovny. (House of Commons: 52 členů volených na 5 let.) V čele vlády zasedá guvernér, zástupce králův, jmenovaný na 6 let. Země volí 13 zástupců do říšského parlamentu. Hl. m. jest Belfast. Hrabství spravuje Lord-Lieutenant a Country conty Council. Dějiny a přírodní poměry ☞ Irsko.

Skotsko,

britské království, tvoří severní část V. B.; hraničí na severu s Antlant. oceánem, východně se Sever. mořem, jižně s Anglií a na východě jest od Irska odděleno Sever. průlivem. Dunnet Head, nejsever. místo pevniny, má s. š. 58°41′, nejjiž. m. Mull of Galloway 54°41′. Přímka mezi těmito m. vedená jest dlouhá 463 km. Pobřeží jest dlouhé 3540 km; žádný bod na pevnině není vzdálen od moře více než 120 km. Plocha Skotska s přilehlými ostrovy (Orkney, Shetlandy, Hebridy) jest 78.478 km²; bez jezer a řek však pouze 77.140 km². Nápadný jest rozdíl mezi vých. a záp. pobřežím Skotska. Vých. tvoří celkem jednoduchý obraz, přes to, že Firth of Forth, Tay, Moray a Dornoch-Firth dosti hluboko do země vnikají. Zcela jiný jest břeh západní, charakteristický úzkými, ale dlouhými zálivy, četnými skalnatými ostrovy obklíčenými, které jen úzký, ale hluboký pruh moře od pevniny odděluje. Nejvýznačnější z těchto fjordů jsou: Linnhe (51 km dlouhý) a Fyne (64 km dlouhý a 1—8 km široký). Z ostrovů, které jsou známy pod souborným jménem jako Hebridy a Western Islands, jsou nejvýznamnější: Skye, Mull a Arran.

P o v r c h. Charakteristické pro Skotsko (ostatně jako pro celou V. B.) jest náhlé střídání hor a nížiny. Severní část, nejhornatější, nazývá se Highland. Tuto pahorkatinu dělí úzké údolí Glenmore na dvě poloviny. Část severní od

tohoto údolí tvoří pustou krajinu, velmi řídce obydlenou. Útvarem jest to 160—500 m vysoká náhorní rovina s četnými vrcholy, z nichž nejvyšší jsou: Ben More Assynt (1000 m), Ben Dearg (1081 m), Ben Slioch (980 m), Scour na Lapich (1151 m), Mam Soul (1043 m), Ben Attow (1219 m) a Scour Ouran (1068 m) na západě, a Ben Uaosh nebo Wywis (1043 m) na východě. Podle vých. pobřeží spadají hory do vlnité roviny Caithneské. Jižní část vrchoviny, která se souborně zove Hory Grampianské, předčí snad ještě neúrodnosti část severní. Povaha těchto hor je velmi divoká, stráně jsou velice srázné a údolí úzká a klikatá. Dobré pastviny jsou pouze v údolích. Nejvyšší vrchol tohoto dílu jest Ben Nevis (1363 m) na západním pobřeží, ve vnitrozemí pak Ben Macdhui (1309 m). Hornatině jižního Skotska vévodí Broad Law (835 m) a Hartfell (804 m). Odtud pnou se k severo-východu pahorky Moorfoot a a Lammermuirské; druhý řetěz s Ettrick Penem (688 m) tvoří souvislost s angl. Cheviotem. Západně leží Louther Hills (769 m) a od nich na jihozápad pohoří, jehož dvě hory, Cairns Muir of Deugh (792 m) a Merrick (843 m), tvoří kulminační body již. S. Ač i zde hory jsou pusté, přece jen údolí jsou úrodná a stráně tvoří vhodné pastviny. Mezi Grampianskými horami a jižním hraničním pohořím rozkládá se skotská nížina (Lowland). Část její, Strathmore, jest 130 km dlouhá a 2—30 km široká. Nížina mezi Firth of Forthem a Clydem jest široká, úrodná plocha, a nejlidnatější krajina S. Ze sev. části nížiny zdvihá se granitový masiv Criffel (549 m).

G e o l o g i e. Nížina mezi Forthem a Clydem jest složena z karbonu, bohatého na kamen. uhlí, porfyru, basaltu a j. těžkých hornin. Dělí pahorkatinu jižní a severní. V jižní části převládají vrstvy silurské, devonské a permské; v Cheviotu nachází se i porfyr a na západě i granit. Highland skládá se ze silurských a prekambrických hornin, břidlic, silurského pískovce, ruly a slídy, které jsou občas přerušeny vrstvami granitu, porfyru a syenitu. Na východním pobřeží nacházejí se devonské usazeniny s četnými zkamenělinami (Coccosteus, Pterichthys a j.); na pobřeží záp. nalézáme silur, konglomerovaný s kambrickým a prekambrickým pískovcem. Diluvium ve formě glaciálních formací jest rozšířeno po celém Skotsku. Ostrovy Orkneyské a Shetlandské jsou utvořeny dílem z devonu, dílem z vyvřelin. Vnější (nejzápadnější) Hebridy tvoří rula (Cell, Tiree); naproti tomu převládá na vnitřních Hebridách (Skye) basalt, s nádhernými útvary sloupovými a jeskynními (Staffa, Jeskyně Fingalova). Také tu nacházíme, ač dosti řídce, juru a křídu a archaické horniny. (Hl. na Mullu.) Terciér zastupují tufy a konglomeráty, částečně s vrstvami hnědého uhlí. Ložiska leštěnce u Lanarku patří k devonu, rud u Leadhillsu siluru.

Ř e k y pramení téměř bez výjimky v horách a mají rychlý tok; nejsou splavné a nemají tudíž hospodářského významu. Do Sever. moře ústí: Tweed, tvořící hranici mezi Skotskem a Anglií, Forth, který přijímá Theith, Tay, nejkrásnější řeka S., která množstvím vody předčí samotnou Temži, Dee, která má spád 1·6 na 1 km, Don se spádem 4 m na 1 km, Spey, která protéká divoké lesnaté údolí, Ness, Shin. Nejvýznamnější řeka záp. pobřeží jest Clyde a Lochy. Jezer má S. přemnoho a jejich krásná poloha v klínu hor přispívá k romantice kraje. Pokrývají plochu 1640 km². Největší jest Loch Lomond, 44 km dl. a 8 m šir. V údolí Glenmore jest řetěz jezer Ness, Oich a Lochy spojen průplavem kaledonským.

K l i m a, f a u n a a f l o r a. Podnebí jest ovlivněno teplým golfským proudem. Srážky dosahují na vých. pobřeží 60—80 cm, na západním 80—325 cm. V nížinách jest zima pod —8° vzácností, podobně jako teplota nevystupuje nad +24°. Lednová a červencová teplota jest: Edinburg 3° a 15°, Aberdeen 3° a 14°, Thurso 3° a 13°. Flora souhlasí celkem s anglickou, ale má kromě toho mnoho arktických druhů, jako: Silene acaulis, Carex rigida, Salix herbacea, Saxifraga rivularis, Cernua a j. V Caythnessu nacházíme alpské rostliny, jako: Saussurea alpina, a šíří se až k moři. Vedle nich rostou Primula scotica, Oxytropis Halleri a j. Ve vysokých polohách jest hranice stromů 800 až 900 m. Výše jsou již jen vřesoviště a nízké břízy. Modřín vystupuje jen do výše 670 m, dub do 320 m. Flora horská souhlasí s florou norských fjordů. Zvířena jest podobná anglické. Změny jsou způsobeny jen drsností podnebí a změnou útvaru země, neboť Severní Skotsko se skládá většinou z pustých vřesovišť a rašelinišť. Pozoruhodný jest skotský ovčácký pes a malí koníci. Z ptactva jest zajímavý skotský křemenáč. Na rozervaných březích hnízdí mnoho druhů severského ptactva. Angličtí hadi a ještěrky vyskytují se jen v jižním Skotsku. Zmije však žije v celém Skotsku a na ostrovech nejsevernějších. Angličtí obojživelníci jsou rovněž v celém Skotsku rozšířeni.

Obyvatelstvo. Podle sčítání 1921 mělo Skotsko 4,882.288 ob. V severních krajích nastal určitý pokles, pramenící v tom, že se obyvatelstvo za obživou stěhuje do průmyslových měst a že rolníci většinu svých pozemků pronajali bohatým vrstvám jako honitby, čímž získávají slušnou rentu. Hustota jest velmi rozmanitá. Přes polovinu obyvatelstva sídlí v pásu průmyslovém, který udává přímka Forth-Clyde. Tam také jsou nejlidnatější města skotská, Glasgow, Edinburg, Dundee, Greenock, Leith, Paisley, Perth, Kilmarnock, Falkirk a Dunfermline. Aberdeen jest jediné město, mající více než 25.000 ob., ležící mimo toto pásmo. Počet domácností činí na 1 milion, takže na jednu připadá 5 osob. Domů jest 1,982.812. Výdělečně bylo činno 44 procent obyvatel. Ostatní údaje ↷ Velká Britanie. Co se týče národnosti, dlužno rozeznávati germánské Skoty a keltické horaly, kteří se sami nazývají pyšně Gael, neb Cael; svou zemi nazývají Caeldoch. Ubývá jich stále více a více, a to buď vystěhováním, buď stálým šířením se anglického jazyka. Přes to však mluví galsky na ploše 40.000 km^2 asi 250.000 hlav, z nichž nezná angl. jazyka asi 20.000. Převážně galská hrabství jsou: Sutherland, Ross s Cromarty, Invernes-Shire, Argylshire, vysoč. Perthshire a Hebridy. Zatím co nížina přijala moderní způsob života, vysočina si uchovala své prastaré zvyky. Každé tamější údolí bylo sídlem a majetkem určitého kmene (klanu), který měl patriarchální zřízení na způsob dědičné monarchie, která se opírala více o tradici než o zákony. Cromwell donutil klany, aby složily zbraň. Za pokusů dosaditi Stuartovce na trůn skotský, ožily klany nanovo, až 1747 byly definitivně zrušeny. Ačkoliv byly 1782 znovu dovoleny, přece již neožily. Kroj se ale v nižších vrstvách udržel. Pozůstává ze suknice, která kryje nahá stehna, vesty, krátkého kabátku; přes levé rameno jest přehozen plaid, jehož barvy jsou rozdílné podle klanu. Na hlavě se nosí čepice (bonnet). Chválí se skotská udatnost, láska ke svobodě a k otčině, pohostinnost, čestnost soukromého života a věrnost k hlavě kmene. Jsou ale plni předsudků a pověrčivosti. Skotové z nížin připomínají severské Germány. Jsou středního vzrůstu, mají dlouhé nohy, vyvstalé lícní kosti a světlé oči. Jsou vytrvalí, rozvážní; i v cizině zachovávají svoji kmen. příslušnost. V obcování jsou přístupnější než Angl. a daleko družnější. Jejich šetrnost hraničí až s lakomstvím, jejich opatrnost až s nedůvěrou. Skandin. prvky se rozplynuly. Zemskou církví jest presbyterská (↷ Skotská církev). Má 1391 obcí s 1809 kostely a ¾ mil. členů. Odtrhly se od ní Free Kirk 1843 a United Presbyterian Church 1847. Obě sekty mají 1687 kostelů, 1733 kněží, 320 misionářů a půl mil. věřících. Protestantsko-biskupská církev (7 biskupů, 365 kostelů, 143 farností a 355 kněží) má příslušníky ve vyš. vrstvách obyvatelstva, pročež má jistý finanční vliv. Správu vede od 1876 Representative Council (647 členů). Katolíci tvoří 10% obyvatelstva. Mají 6 biskupů, 380 kostelů a kaplí a 6000 kněží. Kromě Irů hlásí se k ní obyvatelé údolí Invernes-Shire a ostrovů Barra, Uist, Eigg a Canna, krajů to odlehlých.

O školství bylo ve Skotsku vždy mnohem lépe postaráno než v Anglii. Neboť již od 1696 jest nařízena povinnost školní od 5 do 13 let. Od 1889 jest obecné školství bezplatné. R. 1921 bylo na 3300 obec. škol, 89 vyšších škol, které měly dohromady na 700.000 žactva. Na školách působilo 20.000 učitelů, kteří se vzdělávají v 8 seminářích. Vyššímu školství slouží 120 učilišť. University jsou organisovány podle německého vzoru; jsou 4 (Edinburg, Glasgow, Aberdeen, St. Andrews). K podpoře vědeckého badání založil velkoprůmyslník Andrew Carnegie 1901 nadaci o 10 milionů dolarů. Od 1886 trvá technická vysoká škola v Glasgowě. Kromě toho existují ještě 4 školy pro lékaře, 3 pro zvěrolékaře, 13 uměleckých škol, četné semináře pro duchovní, zemědělská akademie (Aberdeen) a 3 zemědělské školy.

Živnosti a obchod. Skotské zemědělství skoro předčí anglické. Na vysočinách pěstuje se oves, ječmen a žito. Pšenici daří se v pobřežních krajích. Z celkové plochy bylo 19% orné půdy, 7% pastvin a 4% lesa. Velice významný jest chov dobytka, hlavně ovcí. Proslulý jest chov malých horských koní. Půda však jest ještě více než v Anglii v rukou velkostatkářů. Lesy rostou mnohde zcela divoce a oplývají bohatstvím zvěře. Kanec není vzácný, rovněž tak divoké kočky, rysové a lišky. Rybářství jest při velikém rozpětí břehů velice významné. Lov na velryby se pěstuje v gronských vodách skotskými rybáři. Losos, kterým oplývají skotské řeky a potoky, bývá nakládán do ledu a dovážen do Londýna. Poměrně velmi bohatá jest země na nerosty, z nichž nejdůležitější jest kamenné uhlí a železná ruda, které se nacházejí mezi Forthem a Clydem, olovo v Louther Hills, měď u Loch Tay; vyváží se mramor, basalt a granit. Sůl dobývá se z moře. Velice důležitý jest prů-

mysl, jehož střediska jsou Glasgow, Paisley. Dundee, mající mohutná uhelná ložiska. Hl. odvětví průmyslu jsou: přádelny a tkalcovny, slévárny, ocelárny strojařství, stavba lodí, papírny, sklárny, průmysl chem. a porulán., pivovarství a vinopalnictví. Ročně bývá vystavěno na 500 lodí. Dováží se obilí, ovoce, slanina, máslo, vejce, lněná příze, vlna, kůže, petrolej, víno, lihoviny a cukr, vyváží se příze, látky, plátno, bavlněné zboží, stroje, železné a ocelové zboží, chemikálie, pivo a ovoce. Hlavní přístavy země jsou: Glasgow, Leith, Dundee, Grangenmouth, Greenock, Kirkcaldy. Loďstvo má na 3500 lodí, z toho 2400 parníků.

Ústava a správa. Skotsko tvoří samostatné království, spojené s Anglií ve Velkou Britanii. Administrativně jest rozděleno na 33 hrabství (Shires) (viz tabulku!). Do horní sněmovny posílalo 16 peerů, kteří jsou voleni z vysoké šlechty, kromě 48 dalších šlechticů, do dolní sněmovny pak 72 poslanců (31 z měst, 2 z universit, 39 z hrabství). Dnes se ovšem poměry změnily zavedením všeobecného hlasovacího práva. Vnitřní správu země vede Local Government Board, který se stará o chudinství, zdravotnictví a dozírá na úřady, Lord-Lieutenanti jednotlivých hrabství, v kterých existují správní výbory (Country Councils), jejichž členové jsou voleni. S. má vlastní soudnictví. Nejvyšší soud jest High Court of Justice, který se dělí na Court of Session (pro věci občanské) a Court of Justiciary (pro věci trestní). Nižší soudy v hrabstvích jsou spravovány šerify a smírčími soudci a mají celkem malou působnost. Znak Skotska je červený lev v červené obrubě v zlatém poli.

Přehled jednotlivých hrabství a jejich osídlení.

Hrabství:	Plocha	Obyv. 1921
Severní:		
Ostrovy Shetlandské	1.428	25.520
Ostrovy Orkneyské	973	24.109
Caithness	1.776	28.284
Sutherland	5.252	17.800
Severozápad.:		
Ross a Cromarty	7.972	70.790
Invernes-Shire	10.588	82.446
Severovýchod:		
Nairnshire	507	8.790
Elginshire (Moray)	1.232	41.561
Banffshire	1.660	57.293
Aberdeenshire	5.063	300.980
Kincardineshire	993	41.779

Hrabství:	Plocha	Obyv. 1921
Vých. vnitrozemí:		
Forfarshire	2.267	270.950
Perthshire	6.547	125.515
Fifeshire	1.275	292.902
Kinross-Shire	188	7.963
Glackmannanshire	123	32.543
Západní vnitrozemí:		
Stirlingshire	1.159	161.726
Dumbartonshire	625	150.868
Argylshire	8.322	76.856
Buteshire	564	33.711
Jihozápadní:		
Renfrewshire	634	298.887
Ayrshire	2.923	299.254
Lanarkshire	2.283	1,539.307
Jihovýchodní:		
Linlithgowshire	311	83.966
Edinburgshire	938	506.378
Haddingtonshire	702	47.487
Berwickshire	1.193	28.395
Peeblesshire	918	15.330
Selkirkshire	666	22.606
Jižní:		
Roxburgshire	1.723	44.989
Dumfriesshire	2.753	75.365
Kirkcudbrightshire	2.325	37.156
Wigtownshire	1.257	30.782

Dějiny Skotska. Nejstarší obyvatelé Skotska byli Keltové, od Římanů Kaledoňané nazvaní. Území jejich dobyl 80 po Kr. až k horám Grampianským Agricola. Počátkem 4. st. překročili Piktové valy, které proti nim Římané vystavěli, a ohrožovali římské území. Okolo 460 přišli z Irska Skotové, kteří loupeživě vpadli do Britanie. 842 podmanil si skotský král Kenneth Pikty vítězstvím u Forteviotu a založil království Albion. Křesťanství počalo se šířiti od 6. st. zásluhou Ira Columbana. Zatím co Piktové splynuli se Skoty, počaly v 10. st. krvavé boje s jižně vládnoucími Angly. R. 945 bylo království Albion spojeno s angl. jihem v království Skotské, které stálo ve vasalském poměru k Anglii. Poslední král z rodu Kennethova byl Malcolm II. Po něm nastoupil jeho vnuk (syn jeho dcery) Duncan, který však byl svým vojevůdcem Macbethem zavražděn 1039. Ten to ale podlehl 1054 synu Duncana Malcolmu Cantemoru, který jako Malcolm III. nastoupil skotský trůn. Když byla Anglie dobyta Normany (1066), přijal do své země několik tisíc uprchlých Anglosasů. Tím rozšířila se angl. kultura a anglický jazyk do přístupných končin, zatím co v horách zachoval se zvyk a jazyk starokeltský. Po smrti Malcolma III. (1093)

vznikly různice mezi nápadníky trůnu, až 1124 nejmladší syn M. III. David I. ujal se vlády. Jeho nástupce Malcolm IV. (od 1153), Vilém Lev (od 1165) a Alexander III. († 1286) vedli stálé války s Anglií se střídavým štěstím. Alexandrem vymřela mužská větev starých skotských králů. Za rozhodčího mezi nápadníky trůnu byl pozván anglický král Eduard I., který přiřknul korunu 1291 Baliolovi. Když tento byl 1296 sesazen, dal spravovati zemi místodržícím. Po nezdařeném vzbouření Wil. Wallacea (1305) byli Angličané vyhnáni ze země Robertem Brucem, který si přisvojil korunu a porazil 1314 na Bannocku Eduarda II., následkem čehož musila se Anglie zříci Skotska jako vasala. Po něm nastoupil na trůn jeho nezletilý syn (1329), který byl ale opětovně sesazen Eduardem Baliolem, který válčil s anglickou pomocí. Po jeho smrti 1370 byl povolán na trůn syn Bruceho dcery a říšského hofmistra Waltera Starta, Robert II., jenž zahájil vládu rodu Stuartova. Robert III. (od 1390) předal vládu nad Skotskem svému bratru, vévodovi z Albany, který po Robertově smrti ovládl Anglii. 1424 nastoupil Jakub I., který upevnil královskou moc. Po jeho zavraždění (1436) následovali. Jakub II. (do 1460), Jakub III. (do 1488) a Jakub IV. (do 1513). Po smrti Jakuba V. (1542) vládla Marie Stuartovna; za její vlády šířila se reformace, přes odpor francouzské strany a královny matky Marie de Guise, která 1554 se stala vladařkou; reformace zvítězila 1560 zásluhou šlechty, která se zmocnila církevního jmění, a Knoxe, který zavedl církev presbyteriánskou. 1561 převzala opět Marie Stuartovna vládu, ale její snaha restaurovati katolictví a zavraždění Darnleye přivodilo její pád. Za nezletilého Jakuba VI., který se ujal vlády až 1578, vládl hrabě Murray. Když nastoupil i na anglický trůn, bylo Skotsko spojeno s Anglií personální unií. Katolické tendence Karla I. přivodily, že Skotsko zasáhlo do anglické občanské války. Po vítězství revoluce 1649 vypukla pře mezi Skoty a Angličany, držícími moc. Tito povolali zpět Karla II., byli ale u Dunbaru Cromwellem poraženi. Po pádu Jakuba II. (1688) přiřknul parlament skotskou korunu Vilému III. a jeho choti, a následnictví princezně Anně. 12. května 1707 spojilo se Skotsko s Anglií pod názvem Velká Britanie. 16 skotských peerů obdrželo místo a hlas v horní sněmovně, a 45 zástupců skotských hrabství a měst ve sněmovně dolní. Obyvatelé skotských hor činili 1715 a 1745 pokusy, aby přivoláním Stuartů se osamostatnili; naději tuto zničila porážka pretendenta skotského trůnu Karla Eduarda u Cullodenu (1747).

S k o t s k ý j a z y k ↷ galština.

S k o t s k á l i t e r a t u r a. Ve středověku, až ke konci 14. stol., tvořily jihoskotské literární památky se severní angličtinou skoro nerozlučný dialekt. Svérázně se uvedli do literatury epik Barber („Bruce“, 1375) a Huchown. V 15. a začátkem 16. století kvetla na edinburském dvoře škola Chaucerova, která zdůrazňovala realismus a lidový humor; hl. zástupci této školy jsou Dunbar a Lindsay. Po vniknutí reformace do země ochabla skotská musa. Ale počátkem 18. století, kdy zašel edinburský parlament, vzrůstá zájem o kulturu, ať již lidovou, či umělou. Allan Ramsay vydal staré skotské balady a písně a pokusil se staré motivy modernisovati. Burnsem rozkvetla nová skotská literatura; mimo něho rozkvetla hl. baladistika. V 18. století pokusili se Thomson, Smollet, Beattie a v 19. Walter Scott, Campbell, Carlyle dobýti anglického Parnassu; psali londýnskou angličtinou a dlužno je čítati do literatury anglické. V 18. stol. soupeřili Skotové s úspěchem s Angličany na poli vědy a filosofie. Přichází mnoho skotských filosofů, kteří anglický emporismus hlouběji vypracovali, chějíce překonati Humeovu skepsi. První z těchto skotských filosofů byl ve Skotsku sídlící Ir Hutcheson, který vypracoval systém mravní filosofie; jej následovali Adam Ferguson, Gerard a Home, kteří svými psychologickými pracemi velmi ovlivnili estetiku a kritiku. Hume byl rovněž Skotem. Vyšel z Locke a dospěl k úplném zamítnutí veškeré metafysiky. Reid pokusil se o repliku, odvolávaje se na obecné mínění všeho lidstva (common sense). Hamilton vypracoval důkladněji Reidovy myšlenky, které tak doznaly značného rozšíření, přesto však posice Humeovy filosofie zůstala netknuta, ba ovlivnila i jiné obory vědecké, hl. státovědu, kterou důkladně vypracoval Adam Smith. Skotská filosofie působila hojně na rozvoj badání v Německu a ve Francii. Starou skotskou literaturu vydává od 1882 Scottish Tett Society.

L i t e r a t u r a: Mackenzie: Short history of Scottish highlands and Isles (1906). Mackintosh: History of civilisation in Scotland (1892—1897). Starší dějiny Skotska napsali: Lindau (1827), Walter Scott, J. H. Burton, J. Mackenzie (1867), Brown (1899), Lang (1900—1907). — Irving: History of Scottish poetry (1861). Millar:

A literary history of Scottland (1903). Seth: Scottish philosophy (1898). Dandolo: La dottrina della memoria presso la scuola scozzese (1894).

Britové, obyvatelé staré Britanie, nyní všeobecný název pro Angličany.

Britsch Václav, malíř v Praze okolo r. 1730.

Britská jižní Afrika, čítá tyto správní okresy: 1. Jihoafrickou unii (Union of South Africa), 2. Ochranná území země Basutů, Bečuanů a Svasiů, 3. Jižní a severní Rhodesii a 4. bývalou Německou Jižní Afriku jakožto mandátní území Společnosti národů.

Britská Kolumbie, západní provincie Kanady, 921.600 km^2, (1921) 524.582 ob., mezi 49 a 60° s. š. v Tichém oceánu, zaujímá na východě největší část kanadského pohoří s vrcholky pokrytými sněhem a ledovci, vys. až 4177 m, na záp. rovněž obrovské a ledovcovité pobřežní pohoří, mezi tím však 200 km širokou, asi 1000 m vysokou náhorní planinu, jíž protékají řeky Fraser, Skeena, Stikine, Taku a jejich přítoky. Pobřeží jest rozčleněno hlubokými fjordy a rozpadá se v ostrovy (Vancouver, souostroví královny Charlotty). V pohoří jest několik průsmyků, z nichž některými vedou železnice. Řeky Columbia, Peace a Liarch nečiní zemi zvlášť přístupnou, poněvadž mají hluboké řečiště. Hlavními doprav. liniemi jsou Kanadská pacifická dráha a Pacifická dráha Grand-Trunk. Podnebí je na pobřeží mírné a vlhké, uvnitř suché. Obyv. se živí většinou dovozem dobytka, méně orbou. Nerostné bohatství je značné: zlato, stříbro, olovo, měď a uhlí. Z průmyslu vyniká zpracovávání dřeva. Vládu má v rukou místodržitel a 8 ministrů; zákonodárný sbor čítá 47 členů. Hlavní město Victoria.

Britské kolonie, ↗ Velká Britanie (kolonie).

Britské museum (British Museum, britiš mjuseum), velkolepý nár. institut v Londýně s rozsáhlými vědeckými a uměleckými sbírkami, 1759 otevř., vděčí svůj vznik odkazu Sira Johna Sloana. Pův. tvořilo pouze tři oddělení (tisky, rukopisy a přírodověd. odděl.) v domě Montague. Rychlý vzrůst sbírek způsobil založení nových odděl. a novostavbu (1823—57 podle plánů Sira Roberta Smirkesa a jeho syna; 1879 přístavba jednoho křídla, 1914 další zvětšení). Přední stěna s ionskými sloupy je 112 m dlouhá. V nádvoří vyrostla r. 1854—1857 nová čítárna, kulatá stavba o průměru 42,6 m s kopulí 32,3 m vysokou. Stěn kopule po celé délce je používáno k výstavě knih. Přírodověd. sbírky jsou od r. 1882 uloženy v nové budově v South Kensington. Nové sbírky obsahují (kromě přírodověd.): tištěné knihy, rukopisy, orientálské knihy a rukopisy egyptské a asyrské starožitnosti, řecko-římské starožitnosti, mince britské a jiné středověké starožitnosti, keramiku, mědirytiny a kresby. Bibliotéka čítá přes 2 miliony svazků (1838: 235.000), hl. katalog téměř 300 foliových svazků, tištěný katalog 800 svazků. Mezi sbírkami rukopisů (55.000 sv., 85.000 listin, 2500 řec. a řím. papyrů) je nutno zvl. jmenovati rukopisy z Harleye a Cottonu. Sbírka starožitností obsahuje neocenitelné Elgin Marbles (↗) z Parthenonu, sbírku váz Sira W. Hamiltona, Touwnley Marbles. Základ sbírky orient. starožitností tvoří poklady přinesené r. 1801 z Abercromby z Egypta (mezi nimi slavný rosettový kámen); k nim přibyly Layardem, Rawlinsonem, Birchem, G. Smithem a j. v Asyrii a Babylonii získané předměty. Lit.: E. Edwards: Founders of the British Museum (1870); Cowtan: Memoirs of the British Museum (871); Shelley: The British M. (1911); H. A. L. Degener: Die Bibliothek des Britischen Museums (Zeitschr. f. Bücherfreunde, VI., 1914—15).

Britské ostrovy, souhrn ostrovů na západním pobřeží Evropy. Hl. ostrovy Vel. Britanie a Irsko, dále ostrovy Man, Hebridy, Orkneye, Shetland a j. ↗ Britanie Velká.

Britské severní Borneo, britský protektorát v severním cípu Bornea, 80.500 km^2, (1921) 257.804 ob. (z nich 37.856 Číňanů), uvnitř je hornaté (Kinibalu, 4085 m, nejvyšší hora na ostrově), většinou krátké řeky a snesitelné podnebí. Obyvatelé jsou Dajakové ve vnitrozemí. Malajci na pobřeží. Podél záp. pobřeží se nachází kamenný olej. Vyskytuje se také zlato, železo a hnědé uhlí. Nejdůležitější přístav je Sandakan.

Britské území Somali, britská kolonie ve vých. cípu Afriky při Rudém moři. ↗ Britanie Velká.

Britsko-jihoafrická společnost, British South-Africa Compagny, krátce Chartered Compagny, společnost vysoké šlechty a peněžní aristokracie anglické, které 20. října 1889 byla svobod. dopisem (charter) přiřčena jakožto pole působnosti Jižní Afrika mezi 16 a 35° j. š., země Matebele, Mašona, Makalaka, Manika a Rhodesie. Jejím zakladatelem je Cecil Rhodes.

Britský Beludžistan, část ↗ Beludžistanu.

Britský Honduras, britská kolonie ve střední Americe, 22.268 km², ohraničen Mexikem, Guatemalou a zálivem Honduraským. Severní polovina jest vápencová planina, mírně zvlněná, třetihorní a čtvrtohorní, pokrytá stepním porostem, na jihu leží téměř nezalidněné lesnaté pohoří (Coxcomb Moutains). Mezi pobřežím a horami prostírá se hustě zalesněná, částečně bažinatá pobřežní rovina.

Břitva, ostrý, ocelový nůž, používaný k holení.

Břitva, lid., velmi živý tanec. Tanečníku se vlhkým pískem potře obličej a pak „oholí břitvou" (dřevěnou), až zaplatí pokutu. Ostatní páry tančí v kruhu kolem něho. Lit.: A. Waldau: Böhm. Nationaltänze, 1859—1861, 47.

Brittling Josef, (* 1734, Praha), malíř miniatur ve Vídni.

Britz Abraham, malíř. Přišel z Brna, kde byl starším cechu malířského, a hlásil se roku 1708 do pořádku malířského v Praze III.

Britz Václav (* 1680 v Praze), malíř. Byl delší dobu v Italii. Vrátil se do Prahy a maloval sv. Frant. Borgiu a sv. Barboru pro chrám sv. Mikuláše na Malé straně. Pokoušel se též v krajinářství. Odešel pak do Mnichova.

Brive-la-Gaillarde, m. ve franc. dep. Corrèze, 22.000 ob. Chrám sv. Martina z 12. stol. a museum archeologické. Čilý průmysl, lomy na mlýnský kámen a břidlici, obchod se zeměděl. produkty.

Brixen (ital. Bressanone), město v bývalém Tyrolsku, (1921) 6234 (jako obec 6744) ob., 561 m n. m., při ústí Rienzy do Eisacku a na trati Brenner—Verona. B. je sídlem biskupství; vinařství, sadařství, vlnařství a obchod. 3 km na s.-z. oblíbené klimatické místo Vahrn. Biskupství B., zal. ve 4. stol. sv. Cassianem, nalézalo se pův. v zámku Sabiona (Säben) u Klausenu, odkudž biskup Albuin přesídlil okolo r. 992 do města B. V 11. st. bezprostř. říš. duch. knížetství, jež uzavřelo smlouvu s Tyrolskem. R. 1080 konal se zde koncil proti Řehořovi VII. R. 1803 byl B. spojen s Tyrolskem. Knížectví zaujímalo 937 km² s třemi městy (B., Bruneck, Klausen) a mělo asi 20.000 ob. Do B. byl rak. vládou r. 1851 deportován a až do 27. dubna 1855 nucen zde pobývati K. Havlíček Borovský. ⚲ Havlíček: Tyrolské elegie.

Znak m. Brixenu.

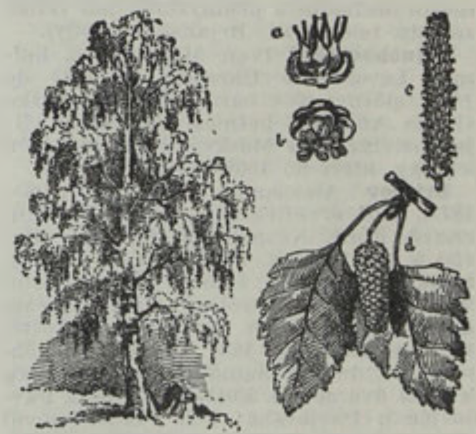
Brixi František Xaver, syn Šimona Brixi (1732—1771), kapelník u sv. Víta v Praze, č. církevní skladatel. Zanechal velké množství podnes oblíb. skladeb bohaté invence (mše, nešpory, requiem za Marii Terezii a j.). Dbal dobré deklamace slova a správ. vedení hlasů. Lit.: Kolešovský: Brixi Fr. X. v časop. Dalibor 1859, Ot. Kamper: Fr. X. Brixi, 1926.

Brixi Šimon (1693—1737), od 1718 řed. kůru u sv. Martina v Praze, strýc Frant. Bendy ⚲. (Podle posl. úd. J. Čeledy v časop. „Za hud. vzděláním", I. r. 1925—1926, Brixi * 1695 v Dřísech, † 2. XI. 1735 v Praze.)

Brixl Viktorin (1717—1792), varhaník v Liberci a v Poděbradech, učit. a pianista. Složil sklad. círk. a klav. Lit.: A. Hnilička: Dopis V. Brixiho, časop. Dalibor, 1920—21.

Briza L., česky třeslice, tráva (čeledi Gramineae), vytrvalá s třepetavou rozkladitou latou vejčitosrdčitých, na bocích smáčknutých, 5—9květých, bezosinných klásků.

Bříza, strom z čel. březovitých (Betulaceae), je jedním z nejkrásnějších stromů mírného a studeného pásu. Její tenká bílá kůra dodává hájům březovým zvláštní vzhled, takže zhusta je b. opěvována básníky a lidovými zkazkami.

Bříza (Betula verrucosa).

U nás roste b. bílá (B. pendula, alba, verrucosa), vyznačující se listy po obou stranách lysými. Rozšířena je až k 65° s. š. Jí podobná je bř. pýřitá (B. pubescens), která má listy hlavně v mládí na rubu chlupaté a pokračuje na sever až k 71° s. š. Na horách vyskytuje se křovitá varieta předešlé, bříza karpatská (B. carpathica). Na Krkonoších roste rovněž křovitá bř. trpasličí (B. nana), která je rozšířena také na nejzazším severu. B.

nízká (B. humilis) s chlupatými větvemi (mladými), rostla dříve u Olomouce. — V zahradách pěstují se četné odrůdy b. bílé, dále b. americká (B. lenta) ze sev. Ameriky a B. ulmifolia z vých. Asie. — Sibiřská B. papyracea poskytuje materiál k výrobě papíru. Břízy poskytují dále pěkné, tuhé a dobře štěpné dřevo, sloužící k výrobě obručí, ojí k vozům a ozdobných předmětů. Větve slouží k výrobě košťat. ○ Betulaceae.

Brizeux Auguste (1803—1858), franc. básník. Sp.: Marie (1831), Primel et Nola, Les Bretons a Histoires poétiques.

Brizil, barvivo připravované z rostliny Caesalpina echinata.

Brjancev Pavel Dimitrijevič (* 1845), r. pedagog a hist. Po studiích v Kijevě ředitelem obec. školství v gub. kurlandské. Hist. práce jeho se dotýkají především dějin Litvy v poměru k Rusku a Polsku (Očerk drevnej Litvy i Zapadnej Rossiji [1891 a 1897]) i Polska samého (Polskij mjatež 1863 g. [1891]; Vozstanije Poljakov v 1830—31 gg. [1896]) a j.

Brjansk, 1921 nově utvořená ruská gubernie, 27.056 km², obsahuje západní díl býv. gubernie Orelské. Obyv. velkoruské, asi 992.943 (1920), 36 na 1 km². Hl. m. B., (1920) 34.800 ob., na ř. Desné, želez. uzel trati Moskva—Kijev, Riga—Orel, důlež. město obchodní a průmyslové, má veliké závody železářské (Brjanské závody).

Brjuchoveckyj Ivan Martynovyč, hetman Levobřežné Ukrajiny od 1663 do 1668, opěvovaný v nár. dumě jako Feško Hanža Andyber, hetman záporožský. B., jsa přívržencem Moskvy, byl nenáviděn kozáky, kteří ho 1668 zavraždili.

Brjulov Aleksandr Pavlovič (1798—1877), prof. architektury, pracoval v Mnichově, Římě, Neapoli, na Sicilii, v Paříži a Londýně. R. 1831 vystavěl Michajlovské divadlo v Petrohradě a kostel v got. stylu v Pargolově; 1832 luterán. kostel na Něvském prospektu a kostel hr. Wittensteina; 1834 Pulkovskou observatoř, dům b. Samojlové v Pavlovsku a letní dvorec vel. knížete Michaila Pavloviče u Pavlovska; 1837 rekonstruoval obytné komnaty Zimního paláce, zničené požárem; 1840 štáb na náměstí Zimního paláce — nejlepší jeho práce.

Brjullov Karl Pavlovič (1799—1852), vynik. rus. malíř. Byl mistrným koloristou a nepozastavoval se nad problémy osvětlení, barvy a vzduchu, které tolik vzrušovaly jeho vrstevníky. Lit.: Somov A.: K. Brjullov i jego značenije v r. iskusstvě, Pčela 1876, č. č. 1—5, 7.

Brjusov Valerij Jakovlevič (1873—1924), jeden z nejv. básníků rus. 20. stol. R. 1919 vstoupil do strany komun., pracoval v Narkomprosu (lid. komis. osv.), jako ředitel odděl. věd. knihovny, ředitel odboru uměl. vzdělání a člen státní věd. rady. B. založil Vyšší lit.-uměl. ústav, čímž uskutečnil svůj dávný sen. Lit. činnost B. je velice plodná. R. 1905 v knize Stephanos opěvuje revoluci a vyzývá k boji se starým světem, představuje si revolucionáře jako příští Hunny, povolané zničiti soudobou kulturu. B. nikdy nemohl státi se úplným proletář. básníkem; toto vědomí prozradil v básni Dům vidin. Lepší díla jeho mají přednosti klasicismu: mužnost, plastičnost a epičnost. B. zavedl do ruské poesie „vers libre" (volný verš). Velké zásluhy získal si na poli překladatelském. Jako prosaik vynikl B. histor. romány, v nichž popisuje dobu soumraku a úpadku staré kultury a kreslí postavy starého světa v jejich bezradnosti vůči světu novému. Neméně plodná je jeho věd. činnost. Lit. pozůstalost B. nebyla ještě souborně vydána. Lit.: V. Brjusov: Iz mojej žízni, 1927. Vladislavlev I.: Russkije pisateli, 4. vyd. Len. 1924.

Brko, ○ peří.

Brkoslav (Bombycilla garrula L.), velice pěkně zbarvený pták z řádu pěvců, domovem v sev. Evropě; k nám zalétá hlavně v zimě a živí se zde bobulemi jalovce a jeřábu.

Brlení, mřížoví, slouží jako přehrada, oddělující předsíň od chodby nebo chodbu od schodů, přepážka.

br. m., zkratka pro brevi manu.

Brnění, 1. pancíř, drátěné odění středověkého jezdce, užívané v 10.—15. stol. Později bylo z kovových plátů. V pěchotě brzy vymizelo; jezdectvo ho užívalo až do 17. stol., — 2. (mravenčení), porucha čivů, projevující se svěděním určit. údů. Vzniká pomalým oběhem krevním. (Přeležení ruky, přesezení nohy.) Chronické jest způsobeno snětí, chorobou míchy, nervů. Léčí se elektrisováním.

Brněnec (Brünnlitz), obec v okr. poličském s 606 ob. (334 č.). Velký parní mlýn a textilní továrna.

Brněnská smlouva, 1. B. s., dědická smlouva mezi čes. králem Karlem IV. a jeho zetěm Rudolfem IV. Habsburským, vév. rak. (z r. 1366). Podle ní země po vymření jednoho rodu měly přejíti na druhý. Pozbyla platnosti za Jiřího z Poděbrad (r. 1462). — 2. B. s., mezistátní smlouva o ochraně národ. menšin mezi ČSR. a Rakouskem z r. 1920. Pokračuje v ideách mírových smluv v Saint-Germain en Laye, uzavřených mezi ČSR., Rak. a velmocemi (r. 1919), pokud se týče ochrany menšin. Upravuje právní

zřízení soukrom. škol a závazky o veř. školství menšinovém. Státu přiznáno právo dozoru na školství a správce soukr. školy musí býti st. občanem příslušné země. Úř. korespondence se děje jazykem státním, v budově zabezpečeno právo menšiny. Dozor státní vykonávají orgány I. stolice. Pokud se týče menšinového školství veř., rak. vláda se zavázala zřizovati české školy pro děti stát. příslušníků rak. jazyka čs., pokud děti jsou znalé tohoto jazyka, a připadne-li na třídu alespoň 42 dětí. Učitelstvo má býti kvalifikováno. Rovněž byla zabezpečena vzájemně docházka dětí cizích stát. příslušníků do škol zahr. Se strany Rak. byla B. s. častokráte porušena, zejm. tím, že čs. menšině nebyly dány potřebné budovy a učitelstvo nebylo mnohdy kvalifikováno ani jazykově, tím méně národně.

Brněnské knížetství udělováno mladším členům Přemyslova rodu (od 1055—1200). Bylo to území mezi Svitavou, Švarcavou, Oslavou a Jihlavkou. Sídlem údělných knížat brněnských, podléhajících svrchovanosti čs. panovníka, byl hrad brněnský, nyn. Špilberk.

Brněnský, malíř a sochař v Jindřich. Hradci ok. r. 1580.

Znak m. Brna.

Brno (něm. Brünn), hl. m. z. mor.-slez. s (1928) 252.000 ob. V r. 1921 podle sčítání mělo 221.758 obyv. (z toho 155.931 čs., 55.816 něm., 10.111 j.). Brno má zřízení magistrátní, jest utvořeno z 24 obcí a rozděleno ve dva soudní okresy: Brno-město a Brno-okolí. Leží výhodně ve středu republiky na hl. trati Praha—Bratislava, při soutoku ř. Švarcavy a Svratky. Jest sídlem Nejvyššího soudu rep. čs., zem. úř. pro zemi mor.-slez., zem. soudu, gen. prokur., fin. prokur., řed. drah, řed. pošt a telegr., pobočky šek. úř., báňského úř., komor.: advok., lékař., inž., notář., obch. a živn., památkového a pozemk. úř. a mn. j. Jest zde zem. voj. velitel., posádka všech druhů zbraní a služby, divis. a brigádní soud. Jsou tu konsuláty mnoha států. Sídlí zde řím.-katol. biskup (biskupství zal. r. 1777), superintendent evang. církve českobratr. B. má množství škol a četné vzdělávací ústavy. Jest zde Masarykova universita, vys. škola technická čes. i něm., vys. škola zvěrolékařská, vys. škola zemědělská, bohoslovecké biskupské učiliště, stát. hudeb. a dramat. konservatoř; střední školy: č. a n. gymn., 3 č. a 1 n. reál. gymn., dívčí ref. reálné gymn. č. a n., 2 č. a 2 n. reálky, č. učit. ústav muž. i žen., n. koed. uč. ústav, č. a n. obch. akad., 2 č. a n. prům. školy, č. a n. šk. textilní; dívčí školy Vesny. Ze vzděl. ústavů má B. zem. a univ. knihovnu, zem. museum, prům. museum, zem. a m. archiv, obrazárnu; jest zde Národní divadlo, městské divadlo, Filharmonie, vysílací stanice radiotelefonická. Z humanitních ústavů: zemský ústav hluchoněm., slep., choromysl. (v Černovicích), zem. porodnice a nemocnice. Průmyslem náleží B. k nejvýznamnějším městům našeho státu. Již v 18. st. vynikalo soukenictvím; jest tu mnoho továren na sukna, tkalcovny, přádelny a pletárny, tov. konfekč. zboží, tov. obuvi; jsou tu velké strojírny (I. brněnská, Zbrojovka), tov. elektrotechn. (Bartelmus a Donát), několik tov. koží, množství jircháren; vyrábí se nábytek, chemikálie, mýdlo, zrcadla; jsou tu 3 pivovary, sladovny, tov. čokolády a j. Z peněžních ústavů jest uvésti pob. Národní banky, Zemskou hyp. banku, Mor. banku, Zem. pojišťovnu, Mor.-slez. pojišťovnu; I. mor. spořitelnu, Cyrilometodějskou záložnu. Pořádají se tu výstavní trhy na stálém výstavišti z r. 1928. — B. se rozvíjí zvl. rychle po převratu, těžíc ze své polohy uprostřed státu. Jádro města tvoří „vnitřní město" s městským okresem, který měl v r. 1921 podle sčítání 140.576 ob., z toho 60% Němců. Vnitřní město leží na vých. pod vrchy Špilberkem a Petrovem. Střed jeho tvoří Nám. Svobody trojúhelníkové podoby s výstavnými starými domy (dům Komárkův sgrafity zdobený, patřil kdysi L. R. de Souches, obhájci města proti Švédům r. 1645); pěkný morový sloup z r. 1680. Z náměstí vybíhá na jihových. Masarykova tř., obchodní tepna města. Zelný trh zdobí kamenná kašna, zvaná Parnas. V býv. biskup. residenci a paláci Dittrichštejnově jest umístěno zem. museum s proslulými sbírkami (diluviální člověk a jeho kultura). V ul. Kapucínské jest klášter a kostel kapucínů z r. 1651 s hrobkou barona Trenka, jenž zemřel jako vězeň na Špilberku; v ul. Radniční jest radnice s gotickým průčelím z r. 1511. S vrchu Petrova vévodí celému B. gotická katedrála sv. Petra v nyn. podobě z 15. stol. U vchodu kazatelna, s níž r. 1451 kázal Kapistrán proti Jiřímu z Poděbrad. Dominikánské nám. zdobí Starý zemský dům. V Husově tř. na úpatí Špilberka jest Uměl.-prům. museum. Svahy Špilberka jsou proměněny v sady; na vrcholu (283 m) se zvedá býv. hrad brněnský, nyní kasárny. Hlavní budova, obklíčená hradbami, má dva dvory a kostelík sv.

Trojice. U hlav. vchodu jest pomník Radevíta de Souches, odkud jest pěkný pohled na Brno. S věže hradní otevírá se rozhled daleko do Moravy, na j. až k vrchům Pavlovským. Od r. 1621, kdy byl Brněnským vzat, užívalo se hradu jako vězení, zvláště v l. 1742—1855. Byli tu v podzemních kobkách vězněni nejen zločinci, ale i političtí provinilci, italští karbonáři a polští povstalci. Na pamět it. básníka Silvia Pellica byla při zájezdu Italů zasazena zde deska s nápisem: „Z těchto temných kobek, posvěcených utrpením, vzešlo vítězné vykoupení Italie. 1822—1922." Na nám. Lažanského jest budova zem. úř. s kostelem sv. Tomáše, v němž jsou hroby posledních markrabat Jana a Jošta. V ul. U solnice jest Besední dům, středisko brněnských Čechů, na tř. Joštově Nový zemský dům, v Rašínově ul. kostel sv. Jakuba s hrobkou Radevíta de Souches, v Jánské ul. kostel a klášter Minoritů s bohatou knihovnou, v sadech na Kolišti městské divadlo. Na j. od Špilberka jest Staré B., do r. 1849 samostatný městys, s augustin. klášterem z r. 1322; v klášter. opatství cenná knihovna a obraz. galerie. Na vých. od vnitřního města se rozkládá tovární čtvrť, na s. Nové B. a rozsáhlý sad Lužánky; na ř. Svratce sad Pisárky se zábavním parkem a koupalištěm. — B. vzniklo jako podhradí důležitého župního hradu na M., který se připomíná již v 11. stol. a od 14. stol. se nazývá Špilberk. Hrad byl od r. 1055 sídlem údělných knížat, později sídlili na něm markrabata mor., z nichž poslední, Jošt, zemřel r. 1411. Původní obyvatelstvo bylo slovanské; sídlilo na úpatí výšiny, kde nyní stojí chrám sv. Petra a mělo společné tržiště s obyvatelstvem druhého podhradí na místě dnešního Starého B. Za markraběte Vladislava Jindřicha (1197—1222) začali se stěhovati sem Němci a Valoni; před r. 1229 vzniklo z podhradí svatopetrského město, kdežto druhé podhradí zůstalo mimo hradby a řídilo se dále starým místním právem. Za Přemysla Otakara II. nabyli již Němci v městě převahy a po bitvě na Moravském poli se slávou vítali vítězného Rudolfa. Za válek husitských se B. husitům ubránilo; králi Jiřímu se podrobilo. R. 1468 bylo nuceno slíbiti věrnost králi Matyášovi. R. 1621 bylo pokutováno odnětím hradu Špilberka, r. 1641 byla sem přenesena polit. správa markrab. mor. a zem. soud z Olomouce. R. 1777 bylo zde zal. biskupství. Pravý rozkvět nastal B. stavbou drah a zrušením pevnostních hradeb v minulém stol. Česká menšina pomalu nabývala tu půdy a její zápas vrcholil snahou o zřízení české university. Tento cíl byl dosažen ale až po převratu a teprve utvořením Velkého B. získal živel český převahu. R. 1928 na oslavu desetiletého výročí republiky byla tu pořádána Výstava soudobé kultury.

Brno, osada v Č., obec Bratrouchov, polit. o. Jilemnice, soud. o. Vysoké n. Jizerou, 65 ob. čsl.

Broadcasting (angl.), radiotelef. rozšiřování zpráv, přednášek, koncertů atd. předplatitelům.

Broad Church Party (angl.), směr v anglikánské církvi. Vynikajícími zástupci B. Ch. P. jest hl. Coleridge a Kingsley.

Broads, plochá jezera v Norfolku (východní Anglie), hojně obrostlá rákosím.

Broadway, obchodní třída v Londýně; pak i v j. angl. městech.

Broc, ♀ Rubia tinctoria.

Broca Paul (1824—1880), sl. chirurg a antropolog franc., člen Académie de médecine, zakladatel École d'anthropologie. Studoval hlavně závity mozkové; podle něho nazvány: B. afasie, nemůže-li nemocný svoje myšlenky vyjadřovati; B. závit, dolní čelní závit lev. části mozku, který je střediskem řeči; je-li vyňat, nastává afasie. B. formule: zdravý dospělý muž má vážiti tolik kg, o kolik cm je přes metr vysoký.

Brocco Antonín, kameník v Praze 1591.

Brockdorff-Rantzau Ulrich (* 1869), něm. diplomat, 1918—19 ministr zahraničí, něm. mírový delegát ve Versailles.

Brocken, nejvyš. hora pohoří Harckého.

Brockhaus Albert (1855—1921), knihkupec a nakladatel, od ledna 1881 spolumajitel firmy F. A. Brockhaus.

Brockhaus Friedrich Arnold (1772—1823), knihkupec, zakladatel firmy F. A. Brockhaus v Lipsku; založil v Amsterodamě 1805 německé knihkupectví, přeložil r. 1811 nakladatelství do Altenburgu, kde koupil neukončený Loebelův Conversations-Lexikon a dokončil jej. Toto dílo se stalo hlavním předmětem jeho nakladatelství. Přestěhoval se pak do Lipska a zřídil tam tiskárnu. Jeho nejstarší syn Friedrich (1800—1865), převzal závod se svým bratrem. Heinrich (1804—1874) rozšířil nakladatelství periodickými díly. Po něm následovali jeho synové Eduard († 1914) a Rudolf (1838—1898). V lednu 1881 vstoupil jako účastník nejstarší syn Eduarda B., Albert, r. 1889 nejstar. syn Rudolfa B., Rudolf B. mladší. Dne 30. června 1905 zemřel Rudolf ml. a nastoupili 1. VII. 1905 advokát Fritz B. a 1. VII. 1914 Hans B., syn Alberta B.

Brockhaus Heinrich (* 1858), umělecký teoretik, 1895 prof. dějin umění v Lipsku, 1897—1912 ředitel Ústavu pro dějiny umění ve Florencii.

Brockhaus Hermann (1806—1877), syn Friedricha B., filologický badatel, r. 1839 prof. staroind. řeči a literatury v Jeně, r. 1841 v Lipsku.

Brockton, m. v USA., stát Massachusetts, 70.000 ob.

Brocná, obec v okr. rychnovském n. Kn., s 285 ob. Jméno její se odvozuje od potoku Brodek.

Brocq Louis (* 1856), franc. lékař. Specialisoval se pro nemoci hostce a uveřejnil několik spisů z dermatologie.

Brod, mělčina ve vodstvu, již možno přejíti. Pro pěchotu jest nejvyšší dovolená hloubka 1 m, pro jízdu 1.30 m, pro dělostřelectvo 0.60 m.

Brod Max, PhDr. (* 27. V. 1884 v Praze), spisovatel; stal se známým svými eroticko-dekadentními romány: Schloss Nornepygge (1908), Jüdinnen (1911) a j., jakož i básněmi Der Weg des Verliebten (1908); projevil se ve svém velikém románě z doby barokní Tycho Brahes Weg zu Gott (1916) mistrem v kresbě karakterů a zpodobení dějinných epoch. B. psal též divadelní hry (Klarissas halbes Herz, 1923) a knihu vyznání Heidentum, Christentum, Judentum (1921). Spoluzakladatel Nár. rady žid., sekční rada T. O. pres. min. rady.

Brod (Slavonský), město v chorvat. okr. Požega (Jugosl.), (1910) 9142 ob., na řece Sávě, 94 m n. m., želez. uzel, má vinařství, lodní dopravu a obchod. B. po staletí jakožto strategický bod byl předmětem sporu mezi Turky a Maďarskem; r. 1688 byl vytržen z tureckého panství.

Brod Bavorský ↷ Furth im Wald.

Brod Bosenský (Turecký Brod), na pravém břehu ř. Sávy, (1910) 3378 ob., konečná stanice bosenské dráhy.

Brod Český, ↷ Český Brod.

Brod Německý, ↷ Německý Brod.

Brod Vyšší, ↷ Vyšší Brod.

Brod Železný, ↷ Železný Brod.

Brodecký Vilém (* 1874), soc. demokratický politik a poslanec. Odb. v otázkách železničních.

Brodek u Přerova, městys, (1929) 1800 obyv., polit. okr. Přerov; v místě je cukrovar, hanácká sladovna, chem. továrny. První historická zmínka o B. datuje se z r. 1290.

Broderie (brodri), vyšívaný lem látky.

Brodeslavy, obec v okr. kralovickém se 160 č. ob. Nedaleko zříceniny hradu Krašova na řece Mži, založ. v XIII. stol. prý od Hroznatovců.

Brodie Benjamin Collins Sir (1783—1862), angl. chirurg. Napsal: Clinical lectures on surgery.

Brodieova nemoc, 1. křeč nožního svalstva, 2. choroba kolenního kloubu.

Brodiví ptáci (Grallae) druží se svými znaky k čápovitým (Ciconiiformes), ale mláďata jsou nekrmivá. Prsty spojeny nepatrnými blankami nebo volné. Výjimkou jsou chřástalové s různě upravenou plovací blanou. Mezi brodivé počítáme jeřábovité (Gruidae), dropovité (Otididae), kulíkovité (Charadriidae), slukovité (Scolopacidae) a chřástalovité (Rallidae).

Brodowski Antoni (1784—1832), polský malíř, ve Varšavě, žák Leichera, Kappellera a Pinka; za svého dvouletého pobytu v Paříži žák J. B. J. Augustina a Fr. Gérarda. Za svůj obraz Saul a David obdržel v r. 1843 na první polské výstavě zl. medaili. Vynikal jako portrétista a historický malíř.

Brodowski Feliks (* 1864), autor četných novel a povídek. Hlavním předmětem jeho prósy jest lidská bída a nouze proletariátu městského. Jeho díla: Chwile (1903), Liote (1905), Stracone liście (1921), Dom cedrowy (1922). Napsal také svůj životopis.

Brodowski Józef (I.) (1775—1853), polský malíř historický v Krakově; od r. 1817 prof. na umělecké akademii v Krakově. Jeho známé hist. obrazy jsou: Kościuszko w Krakowie, Maciejowice atd.

Brodowski Józef (II.) (1828—1900), polský malíř; studoval v Petrohradě a Paříži a usadil se ve Varšavě. Maloval koně i bitvy a společně s J. Kossakem Bitwu pod Beresteczkiem. Byl spolupracovníkem Tygodnika Illustrovanego.

Brodowski Tadeusz (1821—1848), malíř polský, syn B. Antoniho. Vystavoval r. 1841 ve Varšavě obrazy, představující bitvy Čerkesů, Peršanů a Řeků, připomínající svojí technikou díla Orlowského. Zemřel v Paříži.

Brodská Ludmila, ↷ Grossmannová-Brodská Ludmila.

Brodský Adolf (* 1851), ruský virtuos na housle, řed. hudební koleje v Manchestru.

Brodský Bohumil, ps. ↷ Bohumila Zahradníka.

z Brodu Ondřej, prof. teologie na praž. universitě na poč. XV. st. Byl obhájcem českého stanoviska na universitě proti něm. mistrům a šel v té věci s Husem; když však na universitě se počalo uplatňovati učení Wicklefovo, postavil se ostře proti němu i těm, kdož se k němu hlásili, Husovi a Jakoubkovi

ze Stříbra, jehož učení o přijímání pod obojí způsobou odsoudil. Později musil Čechy opustiti; dlel pak v Žitavě a Lipsku.

Brody, město v polském vojvodství Tarnopolském ve vých. Haliči, (1910) 18.055 ob. ($^4/_5$ Židů), 234 m n. m., železn. stanice, má obchodní a průmyslovou komoru, jakož i význačný obchod a živý průmysl. Od začátku svět. války až do 2. září 1915, pak opět od července 1916 několikrát v ruských rukou.

Bródy Sándor (* 1863), maď. spisovatel. Hl. díla: romány Faust orvos, Don Quihote Kisasszony, dramata A tanítónö, A dada, A medicus.

Brodzinski Andrzej Ksawery (1786—1812), polský básník. Za knížetství Varšavského vstoupil dobrovolně do vojska a zahynul nad Berezynou. V r. 1808 napsal Zabawki wierszem. Z jeho pozůstalosti vydal jeho bratr Kazimierz překlad Schillerovy Dziewicy Orleańskiej (1821).

Brodziński Kazimierz Maciej (1791—1835), vynik. básník i kritik pol.; zabýval se hl. poesií německou. R. 1809 vstoupil rovněž jako jeho bratr do vojska knížetství Varšavského, účastnil se výpravy do Moskvy, byl raněn a zajat v bitvě u Lipska. Po svém návratě r. 1814 usadil se ve Varšavě, kde ihned zúčastňuje se volnomyšlenkářského ruchu a stává se tajemníkem tamního divadla (1815—21);

K. Brodziński.

rozvíjí rovněž činnost pedagogickou, zvláště jako prof. na universitě (1822—1831). Jeho práce básnické i kritické vyšly hlavně v Pamietniku Warszawskim a zjednaly mu značnou popularitu. Po neúspěchu povstání, jehož se činně zúčastnil, byl zbaven svého místa a umírá v cizině. V poesii jeho dominuje lyrika, též i v poesii vlastenecké, kde opěvuje národní dějiny od Legií až do povstání listopadového. Jeho práce Wiesław (1820) je vzorem selanky národní. Z dějin polského povstání zaujímá vážné stanovisko v dílech Mowa o narodowości (1831) a Posłanie do braci wygnańców.

Brodzki Zbigniew († 1912), polský liter. kritik, autor populárního díla Historji literatury francuskiej (1907), studie literární o Poezji smutku (1911), Szkiców społecznych i literackich (1913).

Bröger Carl (* 1886 v Norimberce), básník. R. 1912 vydal Básně, získal však všeobecné pozornosti teprve válečnou poesií. V románě Hrdina ve stínu (1920) podává B. obraz svého vlastního lidského a uměleckého vývoje. Pozoruhodná je jeho tragedie Smrt na Volze (1923), vyvolaná hladomorem na Rusi. B. jest nejsilnějším talentem mezi t. zv. dělnickými básníky.

Broglie, starobylá šlecht. rodina piemontská, jejíž vynik. členové se vyznamenali jako franc. státníci a vojevůdci.

Broglie Albert, vévoda de (1821—1901), franc. státník a historik, člen Akademie franc.; min. předseda r. 1873 a 1877. Od r. 1876 senátorem. Smýšlení katol. Spisy: L'Eglise et l'Empire romaine au IV. siècle, a serii děl o diplomacii Ludvíka XV.

Broglie François Marie, vévoda de (1671—1745) franc. maršál a vojevůdce franc. armády, která bojovala v Čechách za Marie Terezie ve válce o dědictví rak.

Broglie Léonce Victor, vévoda de (1785—1870), uplatnil se za restaurace jako výb. řečník liber., za Ludvíka Filipa president min. rady (1835). R. 1848 podporoval Napoléona III. Jeho choť byla dcerou ♀ Mme de Staël. Sp.: Souvenirs (1886).

Broglie Victor François (1718—1804), maršál franc. Vyznamenal se jako vojevůdce ve válce sedmileté; na poč. revoluce min. války, donucen opustiti Francii a bojoval po boku Angličanů a Rusů v čele franc. emigrantů r. 1792. Zemřel v Münsteru.

Broglie Victor Duc de (* 1875 v Paříži), slavný souč. fysik francouzský, bývalý námoř. důstojník. Za svoje skvělé práce z oboru elektrotechniky a roentgenologie jmenován čestným doktorem univ. oxfordské a r. 1929 obdržel Nobelovu cenu pro fysiku. Četné spisy z oboru věd fysikálních, nejdůl.: Recherches expérimentales sur de nombreux sujets de physique et d'electricité, notamment sur les spectres de rayons X. (1928).

Broch Olaf (* 1865), norský slavista, prof. v Oslo. Pracoval hl. ve fonetice a dialektologii. Hl. dílo: Slavische Fonetik (1910).

Broj Richard (* 1893 v Praze), čes. spisovatel. Vydal prósu Ohnivá mračna (1918) a verše Podivné jitro (1921) a Větrný mlýn.

Brokát (ital. broccato, franc. brocart, [brōkāt]), hedváb. tkanina se vzory ze zlatých n. stříbrných nití (drap d'or, drap d'argent); také s všívanými, barevnými vzory (všívaná tkanina). B. byl ve středověku důlež. mezinár. předmětem obchodu. Způsobilost kovových nití ke tkání pochází z Orientu (Číny); předcházelo mu vyšívání zlatem a našívání zlatých a stříbr. proužků a pásků. V Číně a Japonsku užívá se ještě dnes pozlacených proužečků; jen lepší hedvábné brokáty obsahují hedvábné nitě spirálovitě obtočené kovovými nitěmi.

Brokatell, bavlněná látka podobná brokátu.

Brokátové barvivo vzniká žíháním mosaze, bronzu, mědi a slídy. Užívá se ho k tisku na papír i látky.

Broken Hill, 1. hornické město při záp. hranici australského státu Nový Jižní Wales, (1922) 22.700 ob., má železniční spojení s Port Pirie a Sydneyí a jest proslulé stříbrnými doly, které náleží k největším ve světové těžbě. — 2. B. v jižní Africe, naleziště lebky pračlověka (1921), ↪ neandertalská rasa.

Brokerage (angl.), v Anglii obvyklé dohodné při burs. obchodech, ↪ courtage.

Brokeš Jan Leopold (* 1863), vl. rada fin. řed., hon. docent fin. techniky daní spotř. a zákazů poruš. potravin na vys. škole techn. v Praze. Vydal: Cukerní zákonodárství evr. a cuk. prům. (1902), Cukerní zákon rak. (1904), Normirovka (1903). Dramata: Spád, Iris a veselohry: Atrakce, Před odjezdem, Fantomy a j.

Brokešová Ervína (* 1900), virtuoska na housle. Žačka prof. Suchého a O. Ševčíka. Uspořádala četná konc. tourné v Československu i v cizině a docílila záhy zvučného jména. Způsob její oduševnělé hry, její technika a tón upomínají na styl Hubermannův.

Brokoff Jan (1652—1718), sochař, syn obuvníka Ondřeje Brokoffa ze Spišské Soboty v Uhrách, kde se vyučil řezbářství a vydal se podle Heraina do světa na zkušenou. Na své cestě do Řezna stavěl se v Praze, kdež pracoval jako tovaryš. Roku 1681—1682 prodléval na panství barona Matyáše Wunschwitze v Poběžovicích na Šumavě, kde pro něho vyřezával dřevěnou sochu sv. Jana Nepomuckého podle malého modelu, zhotoveného vídeňským dvorním řezbářem Matyášem Rauchmüllerem. Když B. tento model sochy zhotovil, byla podle něho odlita v Norimberku bronzová socha sv. Jana z Nepomuku Volfgangem Jeronymem Heroldem a postavena na Karlův most dne 31. srpna 1683. Model stojí v kostele na Skalce v Praze. Poněvadž tehdy v Čechách obyvatelům jiné církve než katolické nebylo dovoleno živnosti provozovati a Jan B. se tu usaditi chtěl, odpadl r. 1682 od víry luteránské a přijal v Pivoňce (Stockau u Poběžovic) v klášteře Augustiniánů víru katolickou, jejímž se stal horlivým vyznavačem. Práva měšťanského nabyl 1693 na Starém městě. Pohřben dne 28. prosince na hřbitově při kostelu sv. Martina vedle Platýzu. Jan B. se svým nadaným synem Ferdinandem Maximilianem (mylně také zvaným Jan Ferdinand) bydlel na nynějším Uhelném trhu, vedle Šturmů, museli se ale pro velký hřmot při pracích, na ulici prováděných, vystěhovati na nynější Národní třídu 37. Práce jejich patří k nejlepším výkvětům doby barokní. Jmenujeme: sarkofág Václava Vratislava hraběte z Mitrovic u sv. Jakuba v Praze, sochy sv. Františka Xaverského, sousoší sv. Ignáce na Karlově mostě, sochy mouřenínů nesoucí portál a balkon paláce Morzinského v Nerudově ul. v Praze a sochy nad římsou, socha Jana Křtitele na Maltézském nám., morový sloup na Hradčanském nám., socha sv. Jana u sv. Jiří na hradě a na Nám. republiky při kostele sv. Josefa, sv. Filipa Ner. nad schody zámeckými, socha v nemocnici sester milosrdných, Praha III. Syn Jana, Josef, byl též sochařem. Dědil otcův dům na dnešní Národní tř. v Praze a byl pochován vedle otce a bratra Ferd. Maxmiliana 12. září 1721.

Brokoff Ant. Šeb. (* 1693 v Praze), nejmladší syn sochaře Jana Brokoffa. Odešel do Vídně, kde stal se dvorním básníkem. Přeložil do němčiny ke korunovačním slavnostem Karla VI. v Praze (28. 8. 1723) Pieriho libreto slavné opery Fuxovy Constanza e Fortezza. Podle Dlabače byl i znamenitým malířem, podle jiných i hudebníkem, ale není pro to dokladů. Ve Vídni žil ještě r. 1744.

Brokovina, kov. směs, používaná k lití broků a sestávající z olova a arsenu, aby bylo docíleno větší tvrdosti broků. V některých tov. se přidává z téhož důvodu místo arsenu antimon.

Broky, kulovité olověné střely, kterých užíváno hlavně v těch případech, kdy se jedná o zasažení cíle, nikoliv však o účinek. S počátku se používalo výhradně střely podlouhlé, později t. zv. sekaného olova neb broků, získaných litím roztaveného olova do vody; úplná kulatost broků docílena teprve vynálezem Wattovým, v kterémžto případě se roztavené olovo lije do cedníků přesných otvorů s větší výšky, odkudž již silně zchladlé

stykem se vzduchem padá do nádrže s vodou, čímž broky nabývají kulovitého tvaru. V obchodě pak se prodávají broky podle velikosti a to od č. 1—18. Větší broky se označují průměrem v milimetrech. Čím vyšší číslo, tím broky menší; č. 1 má průměr 5 mm a počet b. na 10 g jest 14, č. 18 průměr 1.25, 880 kusů na 10 g. B. užívá se hlavně k lovu.

Brom (z řec. bromos, „nepříjemný zápach"), Br, chemický prvek o atomové váze 79.92; v přírodě vyskytuje se hojně ve formě bromidů. Mořská voda obsahuje v 1 m^3 54 g B., voda Mrtvého moře 4·8 kg. B. nachází se též v solankách a solných pramenech ve formě bromidů, volný v malém množství ve zvířecím těle a v kamenném uhlí. Bromid stříbrný je součástkou minerálu bromitu (bromargyritu), s chloridem stříbrným tvoří embolit. Technicky velmi důležité jsou matečné louhy německých ložisk solí draselných, které při 0,2% obsahu bromu v karnallitu obsahují asi 100 mil. t bromu. B. získává se při zpracování konečných louhů karnalitových, které obsahují hlavně chlorid hořečnatý. Na horké louhy, které stékají ve věži, působí se chlorem, brom uniká s vodní parou, která se sráží a skoncentruje. Někdy horký louh podrobí se elektrolysi. Brom tvoří temně hnědočervenou kapalinu o spec. v. 3·188 při 0°. Voní a účinkuje na organismy jako chlor. Za obyč. teploty je velmi těkavý a při 20° rozpouští se ve 28 dílech vody, snáze v organ. rozpustidlech. Žlutočervená voda bromová na světle se rozkládá a za nízké teploty vylučuje hydrát. Br_2+10H_2O. Chem. reakcemi podobá se chloru, je však poněkud méně reaktivní, atakuje (též suchý) železo, na organické látky i za nepřítomnosti vody působí substitučně (bromuje je), oxydačně, pročež má účinek bělicí a desinfikující. Je jednomocný. K přípravě bromových sloučenin užívá se pevné sloučeniny b. se železem (ferroferri-bromid) Fe_3Br_8, jelikož kapalný brom se dobře nehodí k dopravě. B. se užívá hlavně k přípravě sloučenin a barviv (eosin, bromindigo), též k těžení platiny a zlata. B. objevil Balard r. 1826 v matečném louhu mořské vody, od r. 1864 připravuje se z matečných louhů karnallitových. B. volný užívá se k desinfekci v podobě bromové vody nebo jako Bromum solidificatum. V továrnách musí se dbáti toho, aby dělníci nebyli vystaveni parám b. (↗ otrava b.). Nejnebezpečnější jest působení kapalného b. na kůži. Lit.: M. Mitreiter, Gewinnung des Broms in der Kaliumindustrie (1910); W. Hüttner, Fabrikation der Bromsalze usw. (1918).

Brom; otrava akutní, nastává v laboratořích a továrnách nadýcháním bromových par, které silně dráždí sliznici; vyvolává zvracení, někdy kollaps; otrava bromem, vzniklá nadbytečným požíváním bromového léku, nastává zřídka; příznaky: ospalost, nevolnost, oslabení paměti. — Chronická o. b. vzniká dlouhým užíváním proti epilepsii a nervovým poruchám předepsaných bromových solí; projevuje se vyrážkami na kůži, slabostí, chřadnutím, chvěním, zmenšenou reflexivní činností, potížemi ve střevech, otupělostí, předpojatostí a oslabením paměti; smrtí končí zřídka. Tyto příznaky se ztrácejí, přestane-li se s používáním těchto léků, a léčením koupelemi.

Broman Zdeněk, pseud. Františka Tichého.

Bromatografie, popis potravin, důlež. pro zdravotní policii.

Bromatol, lék proti kašli, ↗ rybí tuk.

Bromatologie, nauka o potravinách.

Bromeliaceae, jednoděložné rostliny as 1000 druhů, s úzkými listy, mnohdy zubatými, rostoucí v trop. Americe, zhusta jako epifyty na stromech. Patří sem také známý Ananas, dále Bromelia, Billbergia atd.

Bromhidrosis, pocení nohou; odpomoc časté měnění ponožek a koupele.

Bromhydroxydy, kysličníky bromu s vodou, jsou známy pouze částečně a výhradně ve vodních roztocích. Hypobromity, soli kyseliny bromné HBrO, vznikající působením bromu na zředěný roztok alkalických louhů za chladu anebo působením bromových par na hašené vápno; užívají se k bromování a jako bělidla. Kyselina bromičná $HBrO_3$ vzniká uváděním chloru do bromové vody anebo z barnaté soli účinkem kyseliny sírové. Její soli, bromičnany $MBrO_3$, podobají se chlorečnanům, jsou však stálejší.

Bromidia, uspávací prostředek, obsahuje bromid draselný, chloralhydrát a narkotické extrakty.

Bromidy, MBr, soli kyseliny bromovodíkové, připravují se jako chloridy, jimž se podobají; chlorem se rozkládají. Některých bromidů používá se jako léčiva a ve fotografii. — Jednomocné kovy tvoří též tribromidy, MBr_3.

Bromipin, chemická sloučenina bromu se sesamovým olejem, olejovitá kapalina s 10 nebo 33⅓% bromu, která v žaludku a střevech zůstává v množství nepatrném, kdežto ve svalech, v játrech, v kostním morku a podkožním tkanivu se usazuje a pomalu se rozkládá. Účinkuje

zde uvolněný brom. Užívá se při neurasthenii, epilepsii a duševních nemocech atd.

Bromismus, otrava bromem, ↷ brom.

Bromkali, bromid draselnatý, ↷ bromidy.

Bromlecithin, lék proti anaemii.

Bromley, m. v angl. hrabství Kent, (1921) 35.052 ob., 16 km j.-v. od Londýna, železniční uzel, se starým gotickým kostelem z 8. století.

Bromoderma, bromem způsob. zánět.

Bromoform (tribrommethan), $CHBr_3$ vzniká z alkoholu anebo acetonu účinkem bromu za přítomnosti alkalického louhu nebo hydroxydu vápenatého, též působením alkalií na různé organické sloučeniny bromu. B. je bezbarvá kapalina, voní jako chloroform, vře při 151°; užívá se ho jako uklidňujícího prostředku při dušev. nemocech, astmě a záduše.

Bromolejotisk, ↷ fotografie.

Bromová směs, směs 2 mol. bromidu sodného a 1 mol. bromačňanu sodného; užívá se k přípravě kyanobromidu, užívaného při těžení zlata.

Bromová sůl, rozumí se jí někdy bromid sodný. Šumivá sůl bromová, směs bromových solí, patřící k šumivým solím.

Bromovodík, HBr, připravuje se působením kys. sírové na bromid draselný, působením bromové vody na sirník barnatý, působením vody na bromid fosforitý. B. je bezbarvý plyn, na vzduchu silně dýmající, dráždí ke kašli. V 1 dílu vody rozpustí se 600 dílů b. Jeho vodný roztok, kys. bromovodíková, podobá se kys. chlorovodíkové, se zásadami tvoří bromidy a slouží zejména k přípravě bromidu amonného.

Bromovský Josef (1841—1911), inženýr a průmyslník. Po praktickém zdokonalení v různých tuzem. továrnách založil firmu Märky, Bromovský a Schulz, která se zaměstnávala hl. výrobou cukrovarnických zařízení. Jeho zásluhou také mnoho našich cukrovarů opatřeno nejmodernější techn. výzbrojí. Firma později přeměněna: B. Schulz a Sohr, 1910 spojena s Rustonkou a konečně splynula se Škodovými závody. Inž. Bromovský účastnil se také života politického a byl poslancem na říš. radě. Má značné zásluhy o hosp. povznesení čes. národa.

Brömse August (* 2. 9. 1873 ve Frant. Lázních, † 7. 11. 1925 v Praze), čechoněmecký malíř a grafik; stud. v Berlíně, od r. 1910 prof. na Akademii V. U. v Praze. Jeho obrazy i grafika mají motivy bolestné až patologické fantastiky, značné expresivnosti. V Moderní galerii v Praze: Oplakávání Krista, Snímání s kříže, Lkající ženy, Jan Evangelista.

Bromsgrove, angl. m. ve Worcestershire, 9400 ob.

Bromural, lék, monobromisovalerylkarbamid

$(CH_3)_2.(CH)_2.Br.Co.NH.CO.NH_2$,

tvoří bezbarvé jehlice, ve vodě za studena nerozpustné, požíván v malých dávkách uklidňuje, ve velkých uspává; užívá se při četných nervových nemocech.

Bromus L. (sveřep polní), rod obilnin, známých přes 40 druhů, rozšířených v sev. mír. pásmu, mezi nimi tyto cenné píceniny: B. erectus Huds (sveřep. vzpřímený), na suchých loukách i na suchých vápenatých půdách poskytuje dobré výtěžky. B. inermis Leyss. (sv. bezbranný) roste na stepích, B. pratensis Ehrh. (sv. luční) na lukách, B. mollis L. (sv. měkký) s měkce ochlupaceným stéblem a s dlouze chlupatými lístky, na suchých půdách, B. secalinus L. (Stoklasa) a B. arvensis L. (sv. polní) jako plevel polní. Jiné druhy, jako B. sterilis L. (sv. jalový) a B. tectorum L. (sv. střešní) jsou bezcenné trávy, které rostou na stepích nebo suchých místech. Některé mimoevropské druhy mají význam jako píciny nebo ozdobné trávy.

Bromvalidol, lék proti nespavosti; jest složen z bromidu sodného, pálené magnesie a validolu.

Brongniart Adolphe (* 1801 v Paříži, † 1876), syn B. Alex., franc. botanik, od r. 1852—1866 gen. insp. přírodovědeckých fakult; psal mimo jiné o fosilních rostlinách a ve své Enumération des genres des plantes cultivées au Musée d'histoire naturelle de Paris užil nového rostlinného systému.

Brongniart Alexander (1770—1847), fr. geolog, profesor v Paříži, objasnil svým spisem Sur les Caractères zoologiques des formations pojem formace.

Bronchiectasie (řec.), rozšíření průdušek, vzniká jako následek chronických (vleklých) katarů průdušek, zvl. když v jejich okolí plicní tkáň se svraští a působí na průdušky tahem, především v dolních částech plic. Rozšířením průdušek v dutinu stává se expektorace (vykašlávaný obsah) obyč. velmi hojnou, může lehce podlehnouti hnilobě a zapáchati. Jestliže vykašlávání ucpáním průdušky uvázne, může se objeviti horečka a příznaky septické (= z otravy krve). Léčení má zvl. za účel, aby udrželo vykašlávání; většinou je však bezvýsledné. V novější době prováděné chirurgické zákroky budou míti spíše úspěch.

Bronchioli, tenké větvičky průdušek, katar jejich, bronchiolitis, jest velmi nebezpečný.

Bronchitis (řec.), totéž jako katar průdušek.

Bronchophonie (řec., —fonie), zesílení hlasu, zjistitelné při poslechu na plicích. Poukazuje na vzduchoprázdnou tkáň.

Bronchoskopie (tracheobronchoskopie), metoda, při níž zavádí se do průdušnice po místním znecitlivění přímá, tuhá trubice, opatřená na horním konci elektrickým světlem (bronchoskop), jíž zasunuje se do hloubi druhá. Užívá se jí k prohlídce průdušnice a průdušek.

Bronchus (řec.-lat.), průduška.

Broniewski Władysław, současný pol. básník. S počátku náležel do skupiny Skamandra, později ale zaujal odchylné stanovisko a stal se bojovným básníkem proletariátu. (Dymy nad miastem.)

Bronikowski von Opeln Aleksander (1783—1834), spisovatel, autor četných povídek historických z dějin Polsky, psaných podle vzoru Waltera Scotta, vydávaných německy a později přeložených do polštiny (Mysia wieża, 1826; Hipolit Boratyński, 1828; Kazimierz W. i Esterka, 1828 a j.).

Broniowski Marcin († okolo 1620), pol. cestovatel a vyslanec k Tatarům perekopským (1578). Zanechal zajímavý popis Krymu.

Broniš Jindřich August (1795—1878), sběratel d.-luž. nár. písní pro sbírku Smolerovu.

Broniš Pavel, vydavatel d.-luž. písní (1876), spolured. nové edice Frycovy Bible v Halle 1868, horlivý zastánce luž. jazyka v Prusku.

Broniš Kř. Vilém (1788—1881), dolnolúž. spisovatel, farář v Pricynje; psal hojně o luž. jazyku do něm. revuí, sestavoval příspěvky pro d.-luž. slovníky, dodával Smolerovi do jeho Písniček d.-luž. texty. Samostatně vydal něm. brož. Die slav. Familiennamen in der Niederlausitz, Budyšín 1867.

Bronnikov Feodor Andrejevič (1827—1902), rus. malíř.

Bronstein Chaim, ↝ Trockij Lev D.

Bronte (bronti) Charlotte, pseud. Currer Bell (1816—1855), angl. spisovatelka románů, irského původu. Napsala čtyři slavné romány: Jane Eyre (1847), Shirley (1849), Villette (1853) a The Professor (vyšel po smrti spisov. 1857). Sebraná díla byla vydána Wardem (1899, 7 sv.). Lit.: Dembley, The key to the B. Works, showing the methods of their construction (1911).

Bronte Emily, pseud. Ellis Bell (sestra B. Charlotty), (1818—1848). Podala bohaté lyrické dary (Poems, 1846; nově vyd. 1910 a 1924) a dojímavý, ale téměř chorobný společenský román Wuthering Heights (1847), jenž se analysí duše blíží psycholog. románu George Eliotové. Lit.: M. Robinson, E. B. (1883). — Její sestra Anne, pseud. Acton Bell (1820—1849), napsal román Agnes Grays (1847).

Brontometr (řec.), přístroj ke studiu počasí, jejž sestrojili Symons a Richard Frères (1889). Současně barograf a anemograf, zaznamenávající na proužku papíru tlak vzduchu, vítr, čas a formu blesku, hromu a deště.

Brontosaurus excelsus Marsh., vyhynulý ještěr doby jurské, ze skupiny Dinosauria, kam patřila největší zvířata, jaká kdy vůbec žila. Kostra, nalezená v USA., měří asi 18 m délky.

Bronz, ve vlastním smylu směs mědi (nejméně 80%) s cínem nebo s cínem a zinkem. Nejnovější normy rozeznávají m. j.: válcovou bronz (94% Cu a 6% Sn), forsforovou bronz (4% Sn)), strojovou bronz tvrdou (87% Cu, 9% Sn, 4% Zn) a měkkou (85:11:4). Stará b. (aes Brundusinum) obsahuje někdy olovo a (náhodně) zinek, železo a trochu stříbra. Pravá b. sestává z ryzích směsí mědi a cínu. Tyto směsi jsou tvrdší, zvučnější a vhodnější k lití než ryzí měď. S přibýváním obsahu cínu (až 27%) roste tvrdost, ještě rychleji křehkost, do jistého stupně také pevnost, kdežto kujnost a tažnost se zmenšují. Na čistém vzduchu potahuje se b. zelenou patinou. Až 2% železa nebo zinku činí b. tvrdší a kujnější. Zvonovina sestává z 75—80% Cu a 25—20% Sn; dělovina z 90—91% Cu a 10—9% Sn, při lití nábojů se jí však užívá zřídka. Ocelová bronz je dobrým materiálem pro náboje (92% Cu a 8% Sn).

Bronz černá, černá okysličená vrstva na mědi (jmenovitě u optických přístrojů).

Bronzová doba, ↝ kovová doba.

Bronzová litina, lijí se z ní zejména umělecké předměty a zvony. Slitina se roztápí v kelímcích nebo v peci plamenné, též v peci elektrické a vypouští se do forem, které se zhotovují z jílu nebo zemitého písku pomocí modelů dřevěných nebo kovových, anebo, zejména při odlévání uměleckých předmětů, voskových. Ve zvonolitectví zhotovují se formy pomocí šablon. Složité kusy odlévají se z několika oddělených kusů, které se pak spojí šrouby, nýty a pod. Dodat. práce spočívají ve vyčištění, ciselování a pod. Někdy se na litině vytvoří umělá patina. Lit.: L. Müller, Die Bronzewarenfabrikation (1902).

Bronzová tinktura, bronzový prášek, rozpuštěný v benzinu, v nitrocelulosovém roztoku, nebo v roztoku pryskyřice.

Bronzová zeleň, směs z olověného chromatu (↷ olov. soli).

Bronzovací stroj, stroj, který čerstvě provedený tisk nebo litografii ve fermeži nebo předtiskových barvách provede ve zlatě, stříbře nebo mědi; tisk posype se bronzovým práškem a ten propůjčí tisku lesk. Přebytečný prášek odstraní se rotačním kartáčkem; ↷ bronzový tisk.

Bronzovati, kovovým, dřevěným, sádrovým a j. předmětům propůjčovati bronzový vzhled. Kovy dostávají různé zbarvení působením chemikálií nebo galvanickou cestou. Dřevěné předměty se natírají křídlou a klihovou vodou a nanáší se pak bronzový prášek. Věci sádrové se natrou lněným olejem a posypou se pak bronzovým práškem.

Bronzové barvy připravují se z kovových lístků (↷ zlatotepectví) nebo odpadků při jejich výrobě. Slitina (nejvíce se používá slitiny mědi a zinku, na př. 83% mědi a 17% zinku pro jasnější, 90—94% mědi a 10—6% zinku pro temnější odstíny) rozetře se v prášek, který se rozetírá dále s roztokem gumy nebo tragantu v kulovém mlýně, vypere, vysuší a zahřívá se pak opatrně s olejem. Podle toho, na jak vysokou teplotu se směs zahřeje, nabude tato nejrozmanitějších náletových barev. Jednodušeji dociluje se teď potřebného barevného odstínu tím, že kovový prášek smíchá se s barvivem, rozetřeným s tukem. Bronzové barvy nahražují se žlutým wolframanem wolframičito-sodným (šafránový bronz), fialovým wolframanem wolframičito-draselným (magentový bronz), masivním zlatem, deriváty haematoxylinu, anilinovými barvivy, murexidem atd. — Brokátové barvy obsahují méně rozptýlený kov, spíše v podobě šupinek; připravují se z barevných skořápek hlemýžďů a perlorodky, které se pod tlakem digerují horkým louhem, aby se rozpustily látky organické, načež, po odstranění kůry, skořápka rozloží se v jemné vrstvičky. Bronzových barev, po prvé A. Huberem r. 1750 připravených, používá se k bronzování sádrových, dřevěných, zřídka též litinových předmětů, při tisku knih a v kamenotisku, při výrobě tapet a barevných papírů, při výrobě laků atd.

Bronzové laky, lakové barvy, sloužící k bronzování. Použ. nejdříve v Číně.

Bronzové umění, odvětví umění sochařského, spočívající v lití velikých plastik, jakož i menších prací z bronzu. Zlacením a barvením je povrch již hotového díla často měněn a zdoben. — Lití z bronzu k zhotovování zbraní, nářadí a zdobných předmětů bylo známo již v Assyrii, Babylonii, Egyptě, Persii, Číně, Indii a Japonsku. V Řecku byla hlavní sídla b-vého u. Athény, Delos a Korinth, kde byly nalezeny překrásné bronzové předměty; z větších plastik jsou nejproslavenější řidič vozu, nalezený v Delfách, a socha jinocha z Antikythery. Též v řeckých koloniích (Italie) bylo nalezeno veliké množství bronz. soch, na př. jezdecká socha Marca Aurelia. — V starokřesť. době a ve středověku bylo užíváno b-ého u. ve službách církve (bohosluž. náčiní, kříže, svícny, křtitelnice, zvony, též dveře kostelní, náhrobky a sochy). — Velikého rozmachu dosáhlo b. u. v Italii od počátku renesance (Ghiberti, Donatello, Verrochio, Leopardi, Sansovino, Cellini a j.). — V Německu koncem 15. stol. působili v tomto oboru zvl. Petr Vischer a jeho synové v Norimberce. V 17. a 18. stol. byly veliké bronzové výtvory stále řidčí. — V Čechách zachovala se řada památek bronzových, zejména práce Adriena de Vries; ze starší doby jest to Milánský svícen v dómě svatovítském a socha sv. Jiří na hradě pražském. — Naproti tomu rozmohlo se b. u. ve Francii až za Ludvíka XIV.; v lití soch a um. průmyslu stalo se b. u. franc. vzorem pro ostatní Evropu. Nejpřednější litci a ciseléři jsou J. a Ph. Coffieri, Gouthière a Thomire. — Lit.: Lüer, Technika bronzové plastiky; Bode, Italské bronz. sochy renesanční.

Bronzový diabetes, zvláštní případ cukrovky s hnědým zbarvením pokožky; příčina není známa.

Bronzový tisk provádí se v knihtiskařství a kamenotisku. Forma se předtiskne mazlavou barvou, posype se bronzovým práškem a přebytek se otře. Zásyp se může prováděti také bronzovacím strojem. Bronzovému tisku se podobá tisk s vlněným prachem, k němuž se místo bronzového prášku užívá zbarvených vlněných vlákének.

Brooke Arthur († 1563), angl. spisovatel, napsal dlouhou báseň Romeus and Juliet (1562), pramen to Shakespearovy slavné milostné tragedie.

Brooke Sir Fulke Greville ↷ Greville.

Brooke Henry (1703—1783), irský spisovatel, napsal silně moralisující román The Fool of Quality (1766—1770, 5 sv.).

Brooke Sir James, Radža ze Sarawaku (1803—1868), sloužil v anglicko-indické armádě, přistál v srpnu r. 1839 v Sarawaku na Borneu, kde potlačil s evrop. vojskem povstání proti Radžovi Muda-Hassimovi; byl sultánem Bruneiským

jmenován v 1842 místodržitelem Sarawaku a r. 1850 uznán Anglií a Spoj. státy amer. pánem Sarawaku.

Brooke Stopford Augustus (1832—1916), angl. duchovní a literární historik; psal bohoslovecká díla a Primer of English Lit., objemné dějiny staroanglického písemnictví, jakož i cenná pojednání o Tennysonovi, Browningovi a Shakespearovi.

Brooke John Weston (1880—1908), angl. důstojník a cestovatel, procestoval r. 1903 Britskou Východní Afriku, r. 1906—08 chtěl probádati i neznámé území na hranicích čínsko-tibetských, byl však domorodci zavražděn.

Brooke Rupert (1887—1915), angl. spisovatel, psal fantastické básně neobyčejně jasné vise, milostné písně a válečné básně.

Brookit, nazvaný podle anglického mineraloga H. J. Brookea. Minerál, chem. složení kysl. titanu TiO_2, vyskytující se v krystalech romboedrických, barvy žluté až černé. T = 5—6, h = 4. Výskyt na Urále a v Alpách. Odrůda, nalézající se na Hot-Springs, nazývá se arkansit.

Brooklyn, městská čtvrt New Yorku, na Long Islandu. — B. r. 1625 založený Valony, jmenoval se původně Breuckelen, pak Brookland, r. 1834 se stal městem a byl až do r. 1898 samostatný.

Brosamer Hans, něm. malíř v XVI. st. Jeho díla jsou hl. portréty, kresby a mědirytiny, uložené ve Vídni, Štutgartu a Gotinkách.

Brosch Jan, malíř v Praze v prvé pol. XIX. stol.

Brosch Karel (* 1835 v Praze), akad. malíř.

Brosimum, rod rostl. morušovitých (Moraceae), stromy s mléčnou šťávou, asi 8 druhů v trop. Americe. B. alicastrum, v Mexiku a Záp. Indii, nese jedlá semena, která se zpracovávají na chléb. B. aubletii, v trop. Již. Americe, dává tvrdé, hnědočervené, skvrnité dřevo. B. galactodendron, více než 30 m vysoký strom tlustokmenný, který roste v horách a podél pobřeží Venezuely; při naříznutí kmene z něho vytéká hojně bílá mléčná šťáva, která velmi příjemně voní a chutná.

Broskev, broskvoň, Prunus persica, ovocný strom z příbuzenstva švestky a třešně (čel. mandloňovitých, Amygdalaceae), rostoucí v Přední Asii, u nás v chráněných polohách pěstovaný pro chutné plody.

Brosman Ant. Jan (klášt. jm. Damasus) (1731—1798), sklad. církev., regenschori v Kroměříži, rektor piar. klášt. v Bílé Vodě a v Příboře. Mimo čet. círk. sklad. sepsal lat. Návody k poznání nástrojů, Nauku o zpěvu a knížku o řízení hud. a pravidlech skladby.

Brosserie (franc. od brosse, kartáč), kartáčnické zboží, kartáčnictví; kartáčovati.

Brouci, Coleoptera, řád hmyzu, vyznačující se kousavými ústními orgány, dvěma páry nestejných křídel (pár první je pevný a tvoří j. krovky [elytrae] schránku pro pár druhý, blanitý [alae]), volným předhrudím (prothorax) a dokonalou proměnou (holometabolní). Obsahují velikou spoustu druhů, rozdělených podle Ganglbauera na dva podřády: 1. Adephaga, kam patří střevlíci (Carabidae), svižníci (Cicindelidae), potápníci (Dytiscidae) a vírníci (Gyrinidae); 2. Polyphaga, tam řadí se ostatní skupiny (příkl. tesaříci [Ceramlycidae], mandelinky [Chrysomelidae], nosatci [Curculionidae], krasci [Buprestidae] a mn. j. čel.). Bližší viz v přísluš. heslech. Brouci a jejich larvy jsou namnoze také důležitým činitelem hospodářským, neboť mnoho druhů škodí na obilí, řepě, ovocným stromům, lesním kulturám a pod. Pouze někteří prokazují zase naopak pronásledováním rostlinných škůdců určitý užitek (příkl. krajníci [Calosoma], slunéčka [Coccinellidae] a j.). Mnoho druhů brouků z něk. čeledí přizpůsobilo se životu podzemnímu (pod kameny, v jeskyních) dokonale (ztráta zraku, schopnosti létací a pod.). Jsou to hl. brouci z čel. střevlíkovitých (Carabidae) a mrchožroutů (Silphidae); nacházejí se hl. v jeskyních jihoevropského krasu. Parasiticky žije z brouků Platypsyllus castoris cizopasící zevně na bobru.

Brougham (angl., brūem nebo brōem), nesprávně Broom (brūm), jednospřežný vůz (drožka), s dvěma nebo čtyřmi koly a (podle toho) s dvěma nebo čtyřmi sedadly, s pevným, nepohyblivým zákrytem.

Brougham and Vaux (brūem nebo brūm end vaks) Henry, lord B. (1779—1868), britský státník, známý svými matematickými a fysikálními pracemi, právník a polit. spisovatel, psal obzvl. proti obchodu s otroky, An enquiry into the colonial policy of the European powers (1803) a založ. 1802 Edinburgh Review. Od r. 1808 advokát v Londýně, od 1810 v dol. sněmovně snažil se B. o odstranění obchodu s otroky a provedení správní reformy, bojoval proti připojení Anglie k Svaté alianci a pracoval teoreticky i prakticky pro zlepšení nár. výchovy. Jeho spis Practical observations upon the educatian of the people (1825) dosáhl

30. vydání. B. obhajoval 1820 královnu Karolinu, zasloužil se o založení londýnské university (1828) a vystupoval pro emancipaci katolíků, jakož i zlepšení práv. studia. R. 1860—65 stal se B. presidentem Social science association. Napsal The British constitution (1844), Sketches of statesmen of the time of George III. a j. Jeho řeči ve 4 svazcích a Critical, historical and miscellaneous works. Po jeho smrti vyšlo Life and times of Lord B. (1871, autobiografie).

Broulík František (* 1852), český op. pěvec; po prvé vystoupil v Prozatímním divadle v opeře Marta, odešel pak do Štětína, kde se vyšinul na prvního tenoristu své doby. Přešel pak k divadlu lipskému a konečně k dvorní opeře ve Vídni a později do Pešti.

Broumov (něm. Braunau), o. m. v Č., na ř. Stěnavě, s (1921) 6818 ob., větš. něm. (867 čsl.). Okres. úř., okres. soud, voj. posád. M. div., m. museum, něm. benediktin. gymn. Far. chrám sv. Petra a Pavla z r. 1682, velkolepý benediktinský klášter, vystavěný Kil. Dienzenhofrem v barok. slohu (1727—35), s knihovnou a museem. Bohatý prům.: tov. text., tkalcovny, barvírny, tov. koberců, vaty, hodin, brus. skla, tov. papír. zb., výr. hudebních nástr., pivovar. — V XIII. stol. byla v B. tvrz, kterou koupil břevnovský opat Martin a přivedl sem osadníky německé. R. 1322 byl zde založen klášter, jehož probošt byl podřízen opatu břevnovskému; od r. 1420—1738 sídlili však opatové v B. R. 1618 byl opatem Selandrem zavřen zdejší evangelický kostel, což zavdalo příčinu k českému povstání. — Na gymn. broumovském studoval Al. Jirásek; město s okolím jest jevištěm některých jeho povídek a vzpomínek. — Okres B. 190.01 km² s 27.361 ob. (1937 č.).

Brouncker (braunker) William, Lord Viscount z Castle Lyons (1620—1684), matematik, kancléř a strážce veliké pečeti. (Brounckerovy řady.)

Brousek, 1. pískovec neb různé druhy břidlice, upravené k broušení kovových nástrojů; 2. v geologii písčité lupky; 3. B., r. 1873 založ. popul. deník, který zanikl r. 1879. Vydával jej J. S. Skrejšovský.

Brousek Karel (* 1880), ak. malíř v Praze. Provedl četná chrámová okna podle vlastních komposic a restauroval malby a sgrafita, hl. Alešova. Výstavy: Praha a Montreal.

Broušení skla, ↘ rafinování.

Broušení drahokamů, ↘ drahokamy.

Brousil Jan (* 1871 v Praze), malíř-krajinář. Žák pražské Akademie.

Broussais (brusä) François Joseph Victor (1772—1838), franc. lékař, proslulý klinik. Jeho fysiolog. lékařství byla v podstatě nauka o tom, že všeobecná onemocnění jsou pouhými následky primérních poruch orgánů, za jejichž všeobecný původ pokládal katar žaludeční. Jeho léčení bylo zcela šablonovité (radikální pouštění žilou, proto zv. vampyrismus).

Broussonetia papyrifera Vent., strom asijský, z jehož vláken se připravuje japonský papír. Čel. morušovitých.

Brown Ernest William (* 29. XI. 1866 v Hullu, Anglie), hvězdář, od 1891 prof. matemat. na Haverford College v Haverfordu (Pennsylvanie), zasloužil se zvl. o teorii měsíce, pro jehož pohyb sestavil nyní nejlepší a všeobecně užívané tabulky. Napsal: Theory of the Motion of the Moon a Tables of the Moon (1919).

Brown Ford Madox (1821—1893), angl. malíř, předchůdce hnutí prerafaelistického, od 1845 v Londýně; maloval se zdravým realismem a snažil se o dramaticky živé zpodobení ve spojení s belg. historickým malířem Leysem. Jeho díla: Wiclif, předčítající svůj překlad bible; král Lear; Kristus, omývající nohy Petrovi; Romeo a Julie; Wiclif před soudem.

Brown George (1818—1880), severoamer. spisovatel a státník, přišel 1838 do New Yorku, později do Toronta, kde založil 1843 časopis The Globe; byl zvolen 1852 do parlamentu a bojoval za svobodu a sjednocení (1867) Kanady.

Brown George Douglas (1869—1902), skotský romanopisec, došel značného uznání svým krevnatým líčením skotského života v The House with the Green Shutters (1902).

Brown Henry Kirke (1814—1886), severoamer. sochař, vzdělán v Cincinnati a v Italii, vytvořil malé figury a portrétní busty jakož i mnoho soch a skupin, na př. jezdeckou sochu Washingtonovu (New York), generálů Greena a Scotta (Washington).

Brown Charles Brockden (1771—1810), americký žurnalista a zakladatel amerického románu; napsal šest strašidelných románů: Wieland (1798), Arthur Mervyn (1799), Ormond (1799), Jane Talbot (1801), Clara Howard (1804), jež se liší od svých angl. vzorů svým amer. prostředím a větším realismem, a jež byly silně ovlivněny Williamem Godwinem v otázkách světového názoru. Svým líčením pennsylvanského zálesáckého života stal se předchůdcem Cooperových ind. románů.

Brown (braun) John (1735—1788), angl. lékař, vzbudil svým systémem (brownianismus) veliký rozruch koncem 18. a zač.

19. stol. zvl. v Německu a v Italii; principem života je jeho citlivost vůči vnějším vlivům. Tato dráždivost má své sídlo v celém nervovém systému a je též příčinou všech patologických zjevů. Tyto vznikají příliš silnými nebo příliš slabými popudy; proto jest možno rozděliti všechny nemoci na sthenické a asthenické. Sthenie vyžaduje zmenšení, asthenie zvětšení popudu. Některé z jeho myšlenek (na př. pojem dráždivosti) přešly do moderního vědeckého lékařství.

Brown John (1800—1859), severoamer. abolitionista, farmář, podněcoval ve Virginii marně otroky ku vzpouře, musil se 18. října 1859 vzdáti a byl popraven.

Brown Robert (1773—1858), angl. botanik; doprovázel r. 1801 expedici do Australie, vrátil se r. 1805 se 4000 většinou dosud neznámými druhy rostlin a byl od 1820 kustodem v Britském museu. Nabyl velikého významu vynikající znalostí rostlin, objevením buněčného jádra, jakož i prohloubením přírodního rostlinného systému.

Brown-Sequard (braun-sekar) Charles Edouard (1807—1894), fr. fysiolog, žil dlouho v Sev. Americe a Londýně, stal se 1869 v Paříži prof. lékařství, 1878 experimentální fysiologie; pracoval zvl. o fysiologii nervů a svalů, o zvířecí teplotě a o nemocech nervů. Jeho pozorováním omlazovacího účinku po vstřiknutí výtažku z varlat pokročilo (1879) učení o vnitřní sekreci a dalo popud k organoterapii (Brown-Sequardova metoda). Vedle četných svých spisů vydával od 1858 Journal de la physiologie de l'homme et des animaux, od 1868 Archives de physiologie normal et pathologique, od 1873 americké Archives of scientific and practical medicine and surgery.

Brown Thomas (1778—1820), angl. filosof a básník, prof. v Edinburgu, zástupce Skotské školy, která zastupovala naproti Humeovu skepticismu filosofii, spočívající na zdravém lidském rozumu (common sense) a morálním smyslu. Napsal: Lectures on the Philosophy of the Human Mind (vyd. 1822).

Browne Hablot Knight (1815—1882), angl. umělec; vytvořil proslulé ilustrace pro Pickwick Papers a jiné romány Dickensovy. Pseud. Phiz.

Browne Maxmilian Ulysses (1705—1757), byl velitelem v Čechách za Marie Terezie. Upozorňoval na zlé úmysly prus. kr. Bedřicha, ale vojenská rada vídeňská jeho rad nedbala. V bitvě u Štěrbohol r. 1757 dělovou kulí roztříštěna mu byla noha. Byl převezen do kláštera Hybernského, kam ještě večer za ním přišel pruský parlamentář, žádaje, aby se Praha vzdala. Ale Browne odmítl. Byl pochován v kostele kapucínů na Nám. republiky v Praze.

Browne (braun) sir Thomas (1605—1682), angl. filosof a lékař. Jeho hlavní spis Religio medici (1642) vzbudil rozruch originelním, zcela necírkevním, ale vpravdě nábož. a hluboce lidským zpracováním látky.

Brownie (angl., brauni), domácí duch ve Skotsku, dobrý i zlomyslný, který má své sídlo pod prahem.

Browning, automat. bambitka, vynález amer. konstruktéra Johna M. B. (* 1855).

Browning Alžběta (Barret-B.), manželka Roberta B. (1806—1861), anglická básnířka, dcera zámožného západoind. velkostatkáře, všestranně vzdělaná (též řecky a hebrejsky), od 1835 upoutána téměř stále na lože, vdala se 1846 za Rob. B., který ji uvedl do nového šťastného života a odvedl ji do Italie; vylíčila historii své lásky v spanilých Sonnets from the Portuguese (1850); dále psala epická vypravování Lady Geraldine's Courtship (1844), baladu The Romaunt of Margaret a j. a román v blankversech Aurora Leigh (1856), který jest jednou z nejlepších prací o ženské duši. Svou tvorbou účastnila se též snah o polit. osvobození Italů (Casa Guidi Windows [1851]). Její lyrika projevuje neobyčejnou sílu pravého procítění.

Browning Oskar (1837—1923), anglický spisovatel, prof. dějin na univ. v Cambridge. Napsal četné věd. spisy, hlavně studie o Danteovi (1891), Goetheovi (1892) a George Eliot (1890), jakož i historické spisy History of England (1890), History of the Modern World 1815—1910 (1912), jakož i dějiny Italie a j.

Browning (brau-), Robert (1812—1889), angl. básník. Uveřejnil po prvé veršovanou povídku Pauline (1833), našel však svůj samostatný sloh ve faustovském knižním dramatu Paracelsus (1835), ve kterém objevuje rozhodující okamžiky v duševním vývoji. Ačkoli B-ovo nadání je převážně dramaticko-psychologické, nedobyl si svými dramaty žádných trvalých úspěchů. Totéž platí o veršované povídce Sordello (1840). Za nejmnohostrannějšího a nejhlubšího básníka 19. st. platil B. svou shírkou veršů. Humoristickým je jeho velmi populární verš. vypravování The Pied Piper of Hamelin (1842). B-ův optimistický světový názor a přímá, umírněná osobnost učinily jej rádcem a vůdcem života mnohých Angličanů.

Broz Ivan, PhDr. (1852—1893), žák Jagićův. Uveř. mnoho prací o syntaxi, o čistotě chorv. jazyka a r. 1892 vydáno jeho dílo: Hrvatski pravopis, které platí do dnes za ofic. příručku. Sbíral také materiál pro slovník chorv. jazyka, který dokončil kanovník dr. F. Iveković (Rječnik hrvatskog jezika, 1901).

Brož Aleš (* 1892), vrchní red. v M. Z. V., šéfredaktor The Central European Observer. Propagátor Československa v cizině, hl. v Anglii a Americe. Spisy: The First Year of the Czechoslovak Republic (Londýn 1920), Soudobá Amerika (1928).

Brož Rudolf, JUDr. (* 1880), český spisovatel a novinář národně socialistické strany. Byl soukromým nakladatelem a vydával sbírku „Vlna".

Brože (franc. broche), jehla, spona, ženská ozdoba na prsou. Ve starověku známa jménem fibula.

Brožek, malíř, ↗ Ambrož.

Brožek Artur, PhDr. (* 1882 v Třeboni), prof. genetiky univ. Karlovy v Praze. Pracuje v oboru biologie. Hl. práce jeho spadají do oboru mendelistické dědičnosti a zasahují do problémů pěstitel. a eugenických. Je členem Masarykovy ak. práce, American Genetic Association ve Washingtoně D. C. a j. Propagátor eugen. směrů a snah v ČSR. Sp.: Nauka o zušlechtění lidstva (1822), Nauka o dědičnosti (1930).

Brožek Jan (Broscius) (1585—1652), znamenitý matemat. polský, žák a pozdější profesor Akademie krakovské, na které vykládal astrologii a teologii. Kromě četných prací matematických vydal též anonymně cyklus protijezuitských básní satirických, Dyskursów ziemianina z plebanem. Zabýval se též hudbou.

Brozić Niko, farář v Omišlju, vydal glagolicí r. 1562 v Benátkách Vlašských Časoslov hrvacki.

Brožík Karel (* 1881), soc. dem. novinář a poslanec.

Brožík Václav (* 5. 3. 1851 v Železných Hamrech, † 15. 4. 1901 v Paříži), č. hist. malíř; stud. na Akademii v. u. v Praze, v Drážďanech, u Pilotyho v Mnichově, pak se usadil v Paříži. Od r. 1893 prof. na pražské Ak. v. u. Maloval historické obrazy, zejména z českých dějin, velkých rozměrů, rozvážně aranžované, s mírným realismem a mistrnou technikou, zvláště v podání látek. Výjevy jeho maleb jsou obsahem převážně klidné ceremoniální, bez prudkých divadel. křečí: Poselství krále Ladislava ke dvoru francouzskému (z r. 1878, jímž po prvé zvítězil v Paříži), Odsouzení Mistra Jana Husa, Zvolení Jiřího z Poděbrad za krále českého (na Staroměst. radnici v Praze), Messalina (v Mod. galerii) a j. v. Kromě těchto velkých historií maloval scény ze života bretoňských sedláků s týmž rozvážlivým realismem.

Brožování, lehké sešívání a svazování jednotlivých archů knihy (brožura) do papíru nebo tenké lepenky (tuhé), ↗ vázání knih.

Brožura, každá nevázaná kniha menšího objemu.

Brslen, Evonymus, stromek nebo keř z čeledi brslenovitých (Celastrineae); b. obecný, kvadrátky (E. vulgaris), keř u nás dosti rozšířený s typickými červenými čtyřhrannými tobolkami.

Bršlice, ↗ Aegopodium.

Brť, hnízdo divokých včel.

Brtnický Ladislav (* 1858), gymn. prof. v. v., nyní v Hradci Král., básník a pilný překladatel zejména Sofoklea a Alkaia; napsal i řadu úvah a essayí, týkajících se antické kultury.

Brtnictví, ↗ včelařství.

Brtník Václav, PhDr. (* 1895), básník, kritik a essayista, bibliotékář v Praze; napsal: Písecké písničky, Noci, Křemen v křemenu, vydal spisy Jana Liera, almanach Václava Tháma: Básně v řeči vázané, Dopisy J. Vrchlického se Sofií Podlipskou, napsal zhuštěnou studii o Jar. Vrchlickém, doslov k románu Loutky Jar. Vrchlického, Českou literaturu za války a po válce (1929) a j.

Brtníková-Petříková Anna (* 1896), vedle původ. prací beletristických (Na cestu, V prvním boji, U Primasů, Svítání, Anna a Váňa) zabývá se pilně překladatelstvím.

Brtvín Jan z Ploškovic, čes. spis., vydal r. 1535 knížku o hospodářství.

Bruant (bryan) Aristide (* 1851), franc. skladatel ironických písniček.

Bruce (brus), starý skotský rod normanského původu, jenž po nějakou dobu ve 14. stol. vládl ve Skotsku. První, Robert de B., byl v družině Viléma Dobyvatele. Robert B., lord of Annandale (1210—1295), uchazeč o skotský trůn, musil r. 1292 ustoupiti Johnu Balliolu, podporovanému Eduardem I. Anglickým. Jeho vnuk, osmý a nejslavnější Robert, „The Bruce" (↗ Robert), stal se 1306 králem skotským.

Bruce Charles Granville (* 7. dubna 1866), britský generál a badatel himalajský; účastnil se svět. války. Jakožto zkušený horolezec s 20letou himalajskou praxí, byl vůdcem druhé expedice 1922, jež měla za úkol slézti Mount Everest. Napsal: Twenty years in the Himalaya (1910), Kulu and Lahoul (1914), The assault on Mt. Everest 1922 (1924).

Bruce James (1730—1794), angl. cestovatel; procestoval sev. Afriku, Krétu a Kypr, Palmyru a Baalbek, údolí nilské a pobř. Rudého moře. V Habeši objevil pramen Modrého Nilu, vytékající z jezera Tana. Napsal: Travels to discover the sources of the Nile, 1768—1773.

Brucin, jedovatý alkaloid složení $C_{23}H_{26}N_2O_4$, obsažený vedle strychninu v t. zv. vraních okách, plodech kulčiby obecné (Strychnos nux vomica) a jako hlavní součást v nepravé kůře angosturové (kůře kulčiby obecné). Tvoří bezbarvé krystalky, chuti velmi hořké, ve vodě špatně rozpustné (1 d. ve 320 d. studené nebo 150 d. vroucí vody). V alkoholu a chloroformu se dobře rozpouští. Používá se ho poměrně zřídka v lékařství. Maxim. dávka činí 0·1 g pro dosi a 0·2 g pro die. Nečistý brucin slouží také pod názvem strychnin jako jed na myši.

Brucit, nerost, hydroxyd hořečnatý MgH_2O_2, vyskytuje se v rhomboedrických krystalech a v perleťově lesklých lístcích, též vláknitý; bezbarvý až zelenavě bílý, tv. 2, spec. c. 2.3; vyskytuje se v serpentinu, v New Jersey (zde zvláště vláknitá odrůda nemalith), v Pennsylvanii, vrostlý do vápníku u Predazzo atd.

Bruck Karl Ludwig, svob. pán z B. (1798—1860); založil Lloyd v Terstu; 1848 člen něm. Nár. shromáždění, v listopadu 1848 min. obchodu v min. Schwarzenberg-Stadionově; pomáhal sestavovati ústavu z r. 1849 a počal velkorysejší obchodní politiku, musil však 1851 odstoupiti. Poněvadž reformy, které zamýšlel od března 1855 jako ministr financí, nepronikly a válka italská 1859 těžce poškodila rakouské finance, doporučil císaři v pamětním spisu (Úkoly Rakouska, 1860) veliké politické reformy, mezi nimi novou ústavu, úzké připojení k Německu a j. 22. dubna 1860 nemilostivě pensionován, načež spáchal sebevraždu.

Bruck, 1. (B. an der Leitha), město v Dol. Rakousích, (1923) 5.900 ob., 157 m n. m., na levém břehu Litavy, na dráze Vídeň—B.—Budapešť, má pivovary, značný obchod s obilím, zbytky starých hradeb a zámek, býv. hraniční pevnost. Na pravém břehu Litavy leží ves B.-Neudorf s 1006 ob., náležející k Burgenlandu. — 2. (B. an der Mur), m. ve Štýrsku, (1923) 11.275 ob., 487 m n. m., při ústí Muřice (Mürz) do Mury, na jižní dráze, má got. farní chrám (15. st.), vévod. dvůr s arkádami (15. stol.), živý dřevařský a železářský průmysl.

Brücke, Die (Most), mezinárodní ústav pro sjednocení veškeré duševní práce, sídlem v Mnichově, zal. 1911 Vilémem Ostwaldem, poctěným Nobelovou cenou. Roku 1913 byl rozpuštěn.

Brückner Alexander (1834—96), ruský historik. Po studiích v Německu byl profesorem dějin v Petrohradě, Oděse a posléze v Derptě (1872—91), načež odešel do Německa. Plodný hist. spisovatel, pracova hl. v 17. a 18. st. Spisy jeho vydány většinou německy. Napsal monografie o Petru Vel. a Kateřině II. T. Geschichte Russlands bis zum Ende des 18. Jahr. (sv. I., 1896. sv. 2., vyd. Mettig 1913). Mnoho odb. článků B. roztroušeno po časopisech rus. a něm.

Brückner Alexander (* 1856 v Tarnopolu), polský slavista, prof. v Berlíně (1881—1924), psal uč. pojednání z oblasti slovanské a polské filologie: Dějiny ruské literatury, Slované a svět. válka, Dějiny polské literatury.

Bruckner Anton (1824—1896), rakouský komponista; vzdělal se jako samouk v hudbě, 1855 chrámovým varhaníkem v Linci, studoval ještě u Sechtera ve Vídni kontrapunkt, u Kitzlera komposici a stal se r. 1868 varhaníkem dvorní kaple, učitelem hry na varhany a komposice na konservatoři ve Vídni, 1875 též lektorem hudby na univ. Jeho díla široce založená, neslýchaně vynalézavá a mistrně vytvořená, převádějí wagnerovskou instrumentaci do oblasti symfonických a kostelních komposic, jsou však výtvory zcela svéráznými. Složil devět symfonií, tři mše, jedno rekviem, Te Deum, smyčcové kvintento F-dur atd. B., který byl již dávno proslulý svými varhanními improvisacemi, je všeobecně uznáván za nejlepšího ze symfoniků.

Brückner Eduard (* 1862), něm. zeměpisec a meteorolog, 1888 prof. v Bernu, 1905 v Halle, 1906 ve Vídni, stal se známým svou teorií o kolísání podnebí, totiž že po vlhkých periodách (30—40 let) následují období sucha. Hl. spisy: Klimaschwankungen seit 1700 (1890), Die Alpen im Eiszeitalter (1901—09), Klimaschwankungen und Völkerwanderungen (1912). Od r. 1906 vydává Zeitschrift für Gletscherkunde.

Bruckner Záboj Fr., MUDr. (* 1895), předseda Deylova ústavu pro slepé a docent očního lékařství v Praze. Uveřejnil četné vědecké spisy z oboru očního lékařství v jazyku českém a franc.: Contribution à la connaissance de l'immunité de l'oeil (1928), Argyrosis m. Descemeti (1927), Oko zdravé a nemocné (1922) atd. Tragicky zahynul, přejet vlakem, na černošické zastávce 26. prosince 1929.

Brudermann Rudolf von (* 1851), rak.-uh. generál jízdy, před válkou arm. inspektor jízdy. Při vypuknutí svět. války

Bronze I.

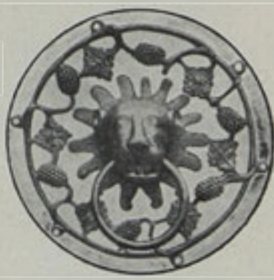
Rom. relikviář.

Rom. svícen z 13. stol.

Král. Kuromana, XXII. dyn. v Louvru.

Gotické držadlo (1400).

Etruská cista z Palestiny.

Italské renes. klekátko (16. stol.).

Řecké zrcadlo.

Noha t. zv. Milánského svícnu u sv. Víta v Praze, XII. stol.

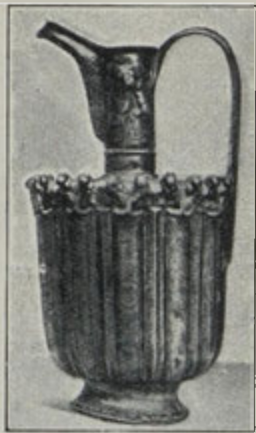
Držadlo na prapor v Benátkách (A. Leoparti — 1501).

Příloha Nového velkého ilustrovaného slovníku naučného.

Bronze II.

Nástěnný svícen z doby Ludvíka XVI.

Perská bronzová konvice (12.—13. stol.).

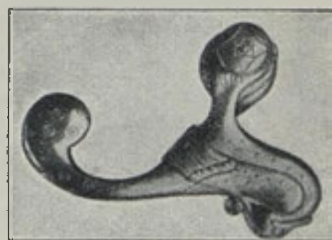
Empirové hodiny (1800).

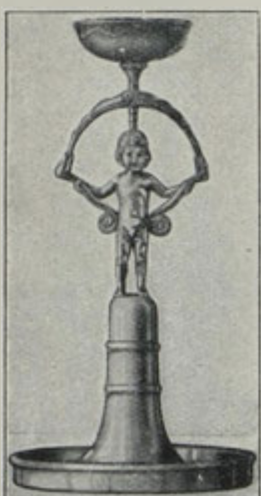
Bronzová skupina od Aug. Gaula

Čínská bronzová nádoba (2. stol. př. Kr.).

Klika v brémské radnici.

Svícen od E. Riegela.

Svícen od Bruno Paula.

Socha mladíka od H. Vischera

Příloha Nového velkého ilustrovaného slovníku naučného.

pověřen velením 3. rak. armády, ale byl pro svoji neschopnost, kterou zavinil porážku rak. u Lvova (24.—30. 9. 1914), zproštěn velitelství a poslán do výslužby.

Brudzewski Tadeusz, současný spisovatel pověstí polských. Vydal knihy: Walka z cieniem, Dzwon na trwogę (1926), Zazrute żródlo (1927).

Brudzewski Wojciech (Wojciech z Brudzewa) (* 1495), slavný polský astronom a matematik z konce 15. st., prof. krakovské univ. Napsal traktát Tabulae resolutae, sloužící ke zjištění polohy nebeských těles.

Brudziński Józef (1877—1917), p. lékař a prof. university varšavské. Spolubudovatel dět. nemocnice Karola i Marji ve Varšavě, organisátor a první rektor vzkříšené university varšavské od roku 1915—1917. Má velké zásluhy o badání v nemocech dětských a nervových.

Brueghel Jan, zv. aksamitový B., (1568—1625), nizozem. malíř krajin a květin. Kolorit jeho jest svěží a jasný. Jeho obrazy jsou téměř ve všech galeriích, zvl. v Prado v Madridu. — Jeho syn Jan B. mladší maloval v témž stylu.

Brueghel (Breughel, bröchel) Pieter starší, zv. selský B. Praotec nizozemské rodiny malířů (1525—1569); vzdělán v Antverpách u Pietera Coek van Aaalst a Hieronyma Cocka; cestoval po Francii, Italii a Belgii; od 1563 v Bruselu, maloval ve slohu Hieronyma Boscheho strašidelné scény z posledního soudu, groteskní scény pekelné, zvl. však selské obrazy v nádherně jasných barvách a komposici. Nejvýznam. obrazy jsou v Umél.-histor. museu ve Vídni.

Brueghel Pieter mladší, zv. obyč. ďábelský B., syn předešlého (* kolem 1564, † 1637 nebo 1638), napodoboval obrazy svého otce.

Bruerović Marko (vlast. jm. Marque Bruère Désrivaux), 1774—1825, chorvatský spisovatel a později franc. konsul v Dubrovníku. Přišel v mládí se svým otcem do Dubrovníka a přilnul upřímně k chorvatskému národu; napsal také několik básn. knih v jaz. chorvatském a drama z dubrovnického života. Lit.: J. Nagy, M. B. Désrivaux (Jagićev Archiv 28).

Brugg, okr. m. ve švýc. kantonu Aargau, (1920) 4415 ob., 335 m n. m., na Aaře, železn. uzel (Aarau—Zürich).

Brugge (franc. Bruges, bryž), hl. m. belg. prov. Záp. Flandry, (1922) 52.976 ob. (katol.), sídlo biskupské, železniční uzel, 12 km na jih od svého přístavu Zeebrugge; město prostoupené četnými kanály, jež přispívají k malebnému vzhledu města; má ve svých kostelích, museích a soukromých domech pravé perly starého nizozemského stavitelského umění, středověkého malířství a jiných umění.

Znak města Brugge.

Zvlášť pozoruhodné jest Veliké náměstí s loubími (gotická tržnice), dále hradní nám. s radnicí, městská kancelář a kaple Sv. krve, dále „Heerenhuis Gruuthuse", nyní museum, Městské museum, chrám Matky Boží (s proslavenou Madonou, prý od Michelangela) a chrám sv. Salvatora. B. byly ve středověku městem velmi významným, nyní však upadají. Jen paličkování krajek a umělé zahradnictví zasluhují poněkud zmínky. B., o nichž se činí zmínka v 7. stol., municipium Brugense, vzkvétaly od stol. 17. a byly vedle Benátek hl. tržním městem záp., ovládlo angl. obchod s vlnou, důležitý pro flander. soukenický průmysl, bylo střediskem evr. peněžnictví a největší evr. námořní přístav. Změna námoř. cest od 1500 a nábož. boje od 1550 zničily blahobyt města, jež náleželo od 1815 ke král. nizozemskému, od 1830 k Belgii. Od 14. října 1914 až do 19. listop. 1918 bylo obsazeno Němci.

Brugmann Karl (1849—1919), něm. jazykozpytec, profesor v Lipsku. Shrnul veškeré jazykozpytné poznání své doby ve svém klasickém díle: Grundriß der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen (1886—1893).

Brugnières Jean Guillaume (1750—1798), franc. zoolog, zakladatel franc. odb. zool. věstníku Dictionnaire encyclopédique. Četné práce z oboru zoolog.

Brugsch Heinrich Karl (1827—1894), něm. egyptolog, 1868 prof. v Gotinkách. Sp.: Reiseberichte aus Ägypten (1855), Recueil des monuments égyptiens (1862—1885), Grammaire démotique (1855), Hieroglyphische Grammatik (1872), Thesaurus inscriptionum aegyptiacarum (1883—91). Založil 1863 Zeitschrift für ägyptische Sprache u. Altertumskunde.

Brühl Heinrich, hrabě z B. (1700—1763), saský min. předs. za Augusta III.; povýšil za Augusta III., krále polského a kurfirsta saského, z výběrčího daní na skutečného tajného radu a správce minist. vnitra (1731), stranil Augustovi III. 1733 při dosažení polského trůnu a vynalézal vždy nové zdroje příjmů. 1737 stal se B. šéfem voj. dep., 1738 zahr. a 1746 minister. předsedou. Od 1737 říš. hrabětem, ovládal cele krále a uvrhl zemi svou polit. do neštěstí; dával se obdarovávati králem, závodil s ním v nádheře (B. palác,

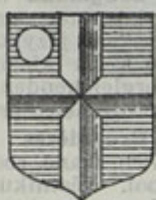
B. zahrada, knihovna o 62.000 sv.). Po smrti Augustově (1763) složil B. svůj úřad. Přisvojil si přes 5 mil. tolarů státních peněz a zanechal 1.5 mil. tolarů.

Bruhns Karl Christian (1830—1881), něm. astronom, prof. a ředitel hvězdárny v Lipsku (od 1860), zřídil v Sasku velké množství meteorol. stanic a založil 1878 v Lipsku ústav pro předpověď povětrnosti. S Buys-Ballotem a jinými uvedl v život Mezinár. meteorologické komité. Napsal: Die astronomische Strahlenbrechung in ihrer historischen Entwicklung (1861).

Bruch Max (1838—1920), něm. hudební komponista; stal se známým svým houslovým koncertem G-moll, který náleží k nejkrásnějším svého druhu, hebrejskou melodií „Kol Nidrei" pro cello a orchestr, a četnými velikými komposicemi pro smíšený sbor, soli a orchestr. Jeho díla vyznačují se dobrým zvukovým účinkem, jeho skladby pro sbory svou zpěvností.

Bruchnalski Wilhelm († 1859), profesor dějin liter. a jazyka polského na univ. Jana Kazimierza ve Lvově, výborný znalec středověké literatury polské a jeden z nejlepších badatelů tvorby A. Mickiewicze. Za nejlepší jeho práci se považuje: Wizja Krasińskiego (1913).

Bruchsal, něm. okr. m. v Badensku, (1919) 15.453 obyv., 1114 m n. m., sev. od Karlsruhe.

Znak města Bruchsalu.

Bruchus, ↗ lustokaz.

Bruit (fr. bryi), hluk, šelest, zvláště v lékařství užívaný termín.

Brukev, ↗ Brassica.

Brüll Ignaz (1846—1907), něm. klavírní virtuos a skladatel. Psal komorní a klavír. literaturu, ze které vyniká klavír. koncert (1861). Z jeho oper prošly Evropou svého času: Das goldene Kreuz (1875, Berlín) a Der Bettler von Samarkand (1864). Další opery jsou: Bianca, Das steinerne Herz, Gringoire, Schach dem Könige, Gloria, Der Husar.

Brumaire (fr., brymér, „měsíc mlh"), druhý měsíc ve franc. revolučním kalendáři. 18. b. r. VIII (9. listop. 1799) svrhl Bonaparte direktorium.

Brumatový klíh, z řepkového oleje, vepřového sádla, terpentinu a kalafuny připravená lepkavá hmota; slouží ke chránění ovocných stromů před škodlivým hmyzem.

Brumov, ms. v okr. Valaš. Klobouky s 1800 č. ob. Hrad b. byl důležitým strážcem mor. hranic již za Mojmíra I. proti Maďarům, Turkům a Tatarům, kteří sem vnikali Vlárským průmykem. Nyní pouhé zříceniny.

Bruna Eduard, PhDr. (1822—1899), činný politicky r. 1848 a 1849 v řadách uvědomělého studentstva čes. Byl členem Nár. výboru, s jehož deputací jel v květnu 1848 do Innsprucku. Za svatodušních bouří ↗ velel v Klementinu filosofům. Uniknuv vyšetřování pro účast na bouřích, účastnil se po zastavení vyšetřování (v srpnu 1848) opětně spolkového života studentského. Na podzim roku 1848 byl zvolen za předsedu studentského výboru. V r. 1849 byl zatčen pro účast na přípravách ke květnovému spiknutí ↗. Při výslechu přitížil svými výpověďmi některým účastníkům spiknutí, zejména Sladkovskému. Sám však odsouzení pro nedostatek důkazů unikl. Činnosti polit. se potom vzdal, vstoupiv do služeb stát.

Bruncvík neb Roland, socha na pilíři před sousoším sv. Vincence a Prokopa na levé straně (od Starého města) Karlova mostu v Praze. Jest to dílo Ludvíka Šimka z r. 1886. Předtím tam stávala podobná socha od pradávna, pak novější za Ladislava Jagellonce, jejíž vrch byl Švédy r. 1648 ustřelen. Zbytek se chová v Pražském městském museu. Byl to odznak pravomoci obchodní a celní, personifikace vodního práva a cla, jaké lze viděti v Německu, na př. Rolandy v Brémách, Hamburku, Magdeburce na tržištích a u přístavů. Podle etymologie Venceslaus (Václav)-Wenzel, z Boleslava-Bunzel, tak i z Přemysla se stal Prunzel, Brunslík (Kronika Ruthova). Několik pověstí českých a pražských se váže k postavě Bruncvíkově a jeho meči.

Bruncvík Jan, malíř v Praze II., v letech 1465—1488.

Brune Guillaume Marie Anne (1763—1815), franc. maršál, původně knihtiskař, připojil se k revoluč. hnutí, byl belg. civil. komisařem, dobyl Švýcarska a zřídil Helvetskou republiku. R. 1806 byl vrch. guvernérem svazku měst Hansa. Byl zavražděn royalisty.

Bruneau (brynó) Alfred (* 1857), franc. hudební skladatel. Napsal četné balety, symfon. básně, písně. Hl. dílem jsou opery: La rêve, L'enfant Roi, La faute de l'abbé Mouret. Kromě toho napsal četné hudebně-historické spisy: Le drame lyrique français, Musiques d'hier et de demain, La musique française a j.

Brunei, mohamed. sultanát na severozáp. pobřeží Bornea, 10.400 km², 25.454 ob., hraničí s brit. sev. Borneem, na j. Saravakem a na záp. s holand. územím. Vyváží se: uhlí, kaučuk, sago; dováží se

hlavně rýže a tabák. Od r. 1906 postoupil sultán vládu brit. residentu. Hl. m. B. na splavném Limbaugu s 10.000 ob.

Brunellesco Filipo (1377—1446), it. stavitel a sochař, žil ve Florencii. Původně zlatník, začal studovat stavitelství; studium dokončil v Římě. Vedl stavbu kupole dómu ve Florencii, od r. 1425 stavěl basiliku San Lorenzo ve Florencii, dále Palazzo Pitti, kostel Santo Spirito, kapli Pazziů, jednu z nejkrásnějších staveb renesance. B. se uplatnil též jako stavitel pevností, inženýr a mechanik.

Brunensis (Brněnský) Georgius Nicolaus († 1566), č. pedagog. Napsal: Oratio de coniugio (1556), Libellus elementarius in lingua Latina, Boiemica et Germanica (1569). Knížka, v níž obsahují se začátkové umění aritmetického (1567).

Bruner Ludvík (1871—1913), prof. chemie na univ. Jagiel. v Krakově, známý básník (pseud. Jan Sten), liter. kritik a překladatel. Výběr svých kritických prací vydal pod jménem Dusze współczesne (1902). Jako překladatel má největší zásluhy 9svazkovým překladem „Wyboru pism" Anatola France.

Brunetí, ⌕ lidské rasy (alpínská a dinarská rasa).

Brunetière Ferdinand (1849—1907), fr. prof. a representant dogmatické kritiky. Mezi jeho čelná díla patří: Etudes critiques sur la littérature française, L'Evolution de la critique, Manuel de l'histoire de la litterature française. Byl ředitelem Revue de deux mondes, kamž přispíval četnými články. V posledních letech stal se přívržencem katolicismu a věnoval se velkým otázkám filosofickým, sociálním a náboženským.

Brunfelsia, rod čel. Solanaceae, krásně kvetoucí keře nebo menší stromy ve Stř. a Jižní Americe. Několik druhů pěstuje se jako oblíbené rostliny skleníkové; B. hopeana (Manaca) obsahuje dva alkaloidy: manacin a manacein.

Brunhilda (Brünhilt, „bojující v pancíři"): 1. v eposu Nibelungen královna islandská, jež se stává chotí burgundského krále Gunthera lstí Siegfriedovou, začež zosnovala jeho zavraždění. — 2. V severských pověstech Valkýra, jež je probuzena Sigurdem z kouzelného spánku a vydána Gunnarovi. — 3. (Brunichilde), dcera Visigotského krále Athanagilda, provd. 567 za Siegberta I. z Austrasie, ve sporu s Fredegundou z Neustrie zničila téměř celý dům královský a byla 613 na rozkaz Chlotara z Neustrie koněm usmýkána k smrti.

Brunhildino opevnění (Brunhild-Stellung) ve světové válce 1917, zbudované něm. opevnění sev. od Aisny u Rethelu.

Brunhofer Karel, Ing. (* 1879), professor a přednosta strojn. odd. na st. prům. škole. Supluje prof. hydrauliky a termiky na č. vys. škole techn. v Praze. Napsal Technickou mechaniku (1924—1927, 5 sv.) a j.

Bruni (Brunus) Leonardo (1369—1444), pojmenovaný podle svého otcovského města Arezzo Leonardo Aretino, humorista; od 1405 papež. tajemník, 1427 tajemník florencký. Pracoval o řec. spisovatelích. Jeho hlav. dílo je: Historiarum Florentinarum libri XII. (Strasburg 1610; Flor. 1856—60.)

Brunian Johann Josef (* 1733 Praha, † 1781 Altona), herec, div. ředitel Boudy a div. v Kotcích. Dával první české hry v Praze.

Brunnen, vesnice ve švýcar. kantonu Schwyz, 1530 ob., 440 m n. m.

Brünn, ⌕ Brno.

Brunner Antonín (* 1881 na Král. Vinohradech), český malíř; stud. na Uměl.-prům. škole pražské a u Laurence v Paříži; člen Jed. um. výtv. Známy jsou reprodukce jeho podobizen českých lidí pro školu a dům.

Brunner Jan Jakub (1665—1733). Členem cechu starom. malířů byl v létech 1701—18.

Brunner Vratislav Hugo (* 15. října 1886 v Praze, † 13. července 1928 v Horní Lomnici), český malíř, prof. Um.-prům. školy v Praze. Po studiích na reálce vstoupil na malířskou akademii k prof. Bukovcovi a Pirnerovi a dokončil své umělecké vzdělání v Mnichově. Byl všestranným výtvarníkem nejširších možností. Od malířství byl odveden svým vlastním i dobovým zájmem o knihu, její tisk, výpravu, výzdobu i vazbu. V tomto oboru stal se čelným představitelem moderní úpravy české knihy. Vynikl též jako karikaturista v listech Šibeničky, Rudé květy a Rarach. Monumentálním dílem sochařským jsou od něho reliefní návrhy na vrata svatovítského dómu na hradě pražském. Pochází od něho mnoho návrhů z oboru užitého umění, na nábytek, nástěnné malby, sklo, užitkové předměty i hračky, vynikajících důvtipem, účelností a ušlechtilou krásou. Vydal pouze Epickou improvisaci o králi Sobiáši (1925), jinak z jeho rozsáhlého díla byly publikovány jen zlomky. Posmrtnou výstavu uspořádal „Mánes" r. 1928. Literatura: Katalog posmrtné výstavy V. H. B.; J. Krecar, Pan V. H. B. (1928); Dr. B. Polívková, Výtvarná práce V. H. B. pro českou knihu (1929); Dr. P. Toman, Slovník čsl. výtvar. umělců (1927); V. H. Brunner („Manes" 1929).

Bruno, biskup olomoucký (1245—1281), pocházel z Německa. R. 1245 jmenoval jej papež Innocenc IV. biskupem olomouckým, ale musil překonati mnohý odpor, než se mohl úřadu toho skutečně ujmouti. Byl rádcem a pomocníkem Přemysla II. Otakara v četných jeho podnicích, také na výpravě do Prus. Později však krále opustil a přiklonil se na stranu Rudolfa Habsburského. Byl představitelem ref. snah církevních té doby, staraje se o povznesení moci a příjmů církve. Účastnil se horlivě i kolonisační činnosti, uváděje na Moravu německé kolonisty.

Bruno Giordano (1548—1600), nejvýznačnější ital. filosof. Jeho život byl nestálý a rozervaný; 1576 uprchl z řádu dominikánského v Neapoli, žil střídavě ve Švýcarsku, Francii, Anglii a Německu, kde měl přednášky na různých universitách, stoje stále v boji proti církvi a scholastikům. Svoji nejšťastnější dobu ztrávil v Londýně u dvora král. Alžběty. 1592 byl B. zatčen inkvisicí, 1593 vydán Římu a po sedmiletém věznění upálen na Campofiore. Ve své filosofii jest B. protivníkem scholastického Aristotela. Jeho světový názor jest umělečtější panteismus, vlivem novoplatoniků a Mikuláše z Cusy. Italské jeho spisy byly vydány s úvodem Wagnerovým (1830, 2 sv.); nový náklad obstaral P. de Lagarde (1888—89), latinské byly vydány Fiorentinem (1879—91, 2 sv. ve 3 dílech). Lit.: Plumptree, Life and works of G. B. (1884). G. Gentile, G. B. ed il pensiero del rinascimento (1920).

Bruno Jan (* 1834 v Praze), majitel půjčovny knih 1866.

Brunolin, roztok lněnoolejné náplasti v terpentinovém oleji; míchá se často s barvivy a používá se ho k leštění dubového nábytku.

Brunote Julius (* 1812 v Pruském Slezsku), redaktor novin v Praze a vydavatel Panoramy 1850.

Brunov Filip Ivanovič (1797—1875), ruský státník a diplomat. Hájil úspěšně ruské stanovisko o Černomořské otázce na Londýnské konferenci.

Brunšmíd Josef Dr. (* 1858 ve Vinkovcích, † 1929), ředitel archeol.-hist. musea v Záhřebě. Vynikající pracovník chorvatský, ředitel Strossmayerovy galerie obrazů. Autor četných studií archeol.

Brunšvik, 1. m. v severoamer. státě Maine, (1920) 5784 ob., má universitu a četné továrny; — 2. m. v severoamer. státě Georgie, (1920) 14.413 ob., má dobrý přístav, pily, vývoz dřeva, terpentinu a bavlny.

Brunšvicko, svob. stát v sev. Německu, téměř úplně obklopený Pruskem (prov. Sasko a Hanover), krajně rozervaného tvaru; má 3672 km^2; sestává ze tří oddělených částí: 1. z krajů Wolfenbüttel v sever. harckém území, Brunšviku a Helmstedtu (1811 km^2); 2. z krajů Gandersheim a Holzminden, mezi severo-západním okrajem Harcu a Vesery (1104 km^2); 3. kraje Blankenburg, jenž se táhne odtamtud napříč přes střed Harcu do Blankenriedu (475 km^2), a z enkláv Thedinghausen na dol. Veseře nad Brémami (57 km^2) a lázní Harzburku na sev. okraji Harcu (96 km^2). B. je převáž. většinou hornaté, jen na s. jest nížina. Jižní části země, hl. v Harcu, jsou až 926 m vys. B. měl v roce 1919 480.599 ob. (131 na 1 km^2), r. 1924 511.925, většinou Sasů, bydlících ve 447 obcích. Vystěhovalectví poměrně nepatrné. Náboženské přesvědčení jest převážně evang.-luteránské, r. 1910 464.175 evang., 25.888 kat., 1750 židů a 2519 j. Ze škol brunšvických jest na prvním místě zn. zemská univ. v Gotinkách a vys. učení techn. v B.; má též 6 gymnasií, 3 ref. gymnasia, 8 reálek, 2 učit. ústavy a různé odborné školy. — Hosp. poměry: B. bylo až do poloviny min. století státem většinou zemědělským, teprve později četné nálezy původního bohatství pozvedly značně tamní hornictví. Z celkové půdy je 51.2% polí a zahrad, 9.1% luk, 30.2% lesů a 7.5% dom. majetku. Hornictví jest nejvyvinutější v Harcu a těží se tu žel. kyzy, olovo, měď, stříbro a j. — Státní správa: Od listopadu 1918 jest B. svob. státem rep. Sněm má 48 členů, na 3 leta volených. Správu země vede spol. ministerstvo, sestávající ze 3 členů. Hl. m. Brunšvik.

Znak Brunšvicka.

Dějiny B. B. náleželo k velfským allodiím, které obdržel Jindřich Lev r. 1181. Po jeho smrti bylo panství rozděleno mezi jeho syny a Otto (pozdější císař Otto IV.) zdědil B. Poněvadž zemřel bezdětný, stal se jeho nástupcem Otto Dítě, syn jeho bratra Viléma a pro něho utvořeno vévodství Brunšvicko-lünebersské (1235). Vévodové této linie stali se (1235—1409) velice vlivnými osobnostmi tehdejšího s.-z. Něm. Ale i druhá linie (1409—1634) zasáhla důrazně hl. v protireformač. hnutí do dějin země, ale marně. Reformace byla však přece za Julia (1568—89) provedena. Ve válce třiceti-

leté byla země středem četných bojů a tím značně poškozena, ale opatrná vláda b. knížat pozvedla blahobyt země tak, že B. stalo se jedním z nejbohatších a nejvlivnějších států. Karel I. (1735—80) ale chtěl následovati v přepychu svého švagra Bedřicha II. Vel., a tím přivedl zemi do velkých fin. nepořádků. Jeho syn Karel Vilém však úzkostlivou spořivostí uvedl rozhárané poměry země do pořádku. Za válek napoleon. bylo B. přičleněno novému král. westfálskému, avšak již r. 1813 obnoveno, ale Karel II. pro svoji tvrdou vládu a protiústavní jednání ze země vypovězen (1830). Za jeho nástupce Viléma (1831—84) nastal opětně rozkvět země, vybudováno školství a průmysl, zrušena práva feudální a usnesena nová ústava. Úmrtím vévody Viléma vymřel tento rod a jeho nástupcem se stal zeť Viléma II., Arnošt August, který se r. 1918 vzdal trůnu a od té doby jest B. republikou. V nově zvoleném sněmu získali socialisté a neodvislí většinu a převzali vládu. Teprve ve volbách 1925 zvítězily občanské strany a zvolily ministerstvo Marquartovo. — Lit.: Havemann, Gesch. der Lande B. (1853—57); v. Heinemann, Geschichte Hannover u. B. (1864); Löwe, Bibliogr. der hannov. und braunschw. Gesch. (1908) a j.

Bruntál (něm. Freudenthal), o. m. v z. mor.-slez., na trati Olomouc—Krňov, 8210 ob. něm. (1921). Okres. úř. a o. soud, voj. posádka. Něm. reál. gymn. a odbor. škola tkalc. Sídlo prům. plátenického a bavlnického; trhy lnu, mnoho tov. lněn. zb., přádelny, tkalcovny Četně jest zastoupen i prům. zeměděl.: pivovar, lihovar, sladovna; tov. na suš. mléko. Zámek řádu německých rytířů, jemuž náleželo v okolí mnoho statků.

Brus Fabian, pseud. → Václava Petra.

Brus (t. Prus) Antonín z Mohelnice (1518—1580), první arcib. praž. po válkách husitských, r. 1561 dosazený Ferdinandem I. Člen a posléze velmistr řádu křižovníků s červenou hvězdou. Získav důvěry a obliby Ferdinanda I., stal se vídeňským biskupem a potom i praž. arcibiskupem a vyslancem císařovým na koncilu tridentském →. Usiloval o posílení katolictví v Čechách spojením menšiny kat. s utrakvisty. Proto též Ferdinand I. vymohl na papeži Piovi IV. povolení kalicha pro čes. a sousední země. B. sám podával podobojí a s počátku dokonce i světil kněze podobojí. Přes to však cíle nedosáhl, neboť s jeho úsilím souhlasila jen hrstka staroutrakvistů. Jinak narážel na odpor, zejm. potom, když se snažil prováděti reformní program tridentského koncilu (zřízení kněžského semináře, svolávání synod a pod.). Musil se spokojiti posléze pouhým svoláváním gen. konvokací, na nichž byly prohlašovány zákony círk. a vyřizovány věci círk. kázně. Přes všechny nesnáze B. přispěl značně k posílení katolictví v Čechách.

Brusati Ugo (* 25. VI. 1847), ital. gen., vstoupil 1866 do armády a zúčastnil se 1895—96 afric. tažení; stal se 1912 senátorem a byl ve svět. válce až do května 1916 velitelem první ital. armády. Sp.: Ordinamenti degli esserciti germanico, austro-ungarico, francese ed italiano (1883).

Brüsau, → Březová.

Znak města Bruselu.

Brusel (franc.. Bruxelles [brüssäl], vlám. Brussel), hl. m. a síd. m. král. belgického, hl. m. provincie brabantské; jako obec (1922) měl 215.504, s předměstími 803.578 ob., větš. katol.; leží na ř. Senne, přítoku Šeldy; střed belg. sítě železniční, je spojen kanálem charleroiským s uhelnou pánví a kanálem willebroekským, splavným pro střední námořní lodi, s dolní Šeldou. Staré město prostírá se v nížině senneské; v tomto rozsahu tvoří ještě dnes obec B. protáhlý pětiúhelník, obrácený k jihu. K obci náleží ještě na východě čtvrť Severových. a Leopoldova. Hranici mezi hor. a dol. městem tvoří stráň, sáhající od Porte de Hal na jihu až k severovýchodu k Porte de Schaerbeck. Dolní město, pův. úzké a klikaté, je prostoupeno po celé délce širokými ulicemi, osázenými stromy (Boulevard du Hainaut, B. d'Anspach, B. de la Senne). Sídlo průmyslu a obchodu; má nádherná náměstí a pomníky. Zde převládá ještě dnes vlámská řeč. Středisko tvoří trh s překrás. got. radnicí (vystav. 1402—54; věž 114 m vys.), nádhernými cechovními domy a jinými renesančními stavbami. Dalšími krásnými místy jsou Place de la Brouckère, P. de la Chapelle, P. de la Monnaie a Grand Sablon. Krásné jsou kostely: Saint Jean Baptiste neb du Beguinage, Notre Dame du Finistère, N. D. du Bon Secours (1664—91), N. D. de la Chapelle a nový kostel sv. Kateřiny. Z veřejných staveb vyniká zvláště Théâtre de la Monnaie (1817), bursa, nemocnice sv. Jana, hlavní pošta, velká tržnice, četné kryté ulice, mezi nimi passage Saint-Hubert a celní úřad. Z čet. pomníků: pomník dobrovolníků

z r. 1830 na Place des Martyrs, pomník hrabat Egmonta a Hoorna na Petit Sablon, Bohumíra z Bouillonu na Place Royale a zvláštnost Bruselu, „Manneken Pis", z r. 1619, v bronzu. Přístavní zátoky pro mořský kanál jsou v nejsevernějším koutě města. Horní město, nejkrásnější a nejzdravější část, převážně francouzská, má paláce vlády a ministerstev. Středem je Place Royale s palácem flanderským, s Palais des Beaux-arts, k nimž se druží král. knihovna, Moderní museum a kostel S. Jacques sur Coudenberg. Vedle v nádherném parku, založeném Marií Terezií (13 ha) je král. palác a palác Akademií; proti nim divadlo, ministerstva a Národní palác (ponejvíce z 18. a začát. 19. stol). Na vrchu nad dolním městem universita, velkolepý gotický kostel Guduly (12.—17. stol., krásné, nedokončené věže), hlav. kostel Bruselu a na jižním konci imposantní justiční palác (1866—83). Mimo okruh boulevardů na severov. a v Leopoldově čtvrti nádherné vilové třídy a náměstí, jako nám. Marie Luisy, nám. Ambiorix, nám. Frère Orban a nám. de l'Industrie, Leopoldův park s přírodovědeckými musei a obrovský Cinquantenaire-Parc s rozsáhlým palácem du Cinquentenaire. Včetně s obcemi bezprostředně souvisejícími s ním, čítal B. 803.578 ob. Přivtělen k B. r. 1921 úplně byl Laeken, Haeren a Neder-Over-Hembeek, částečně Molenbeek-Saint Jean a Schaerbeek. Mnohostranný průmysl, zvl. luxusní; světozn. jsou brusel. krajky, zboží vlněné a bavlněné, vozy, uměl. výrobky ze dřeva a kůže (rukavice) a j. Obchod je podporován široce rozvinutou sítí drah, kanálem k Charleroi a k ústí Šeldy. Vzdělávací ústavy jsou: t. zv. svobodná universita (zal. r. 1834, 1922 — 2201 posl.) s četnými vědeckými ústavy a musei, polytechnická škola (1922 — 439 posl., zal. r. 1873), gymnasia (Athenäen a Collèges), odborné školy, semináře a j. Dále má B. král. Akademii věd, literatury a krásných umění (1772, uměl. akademii, vojenskou školu, konservatoř, hvězdárnu, botanickou zahradu, zvěrolékařskou školu, četné umělecké sbírky a musea, proslavenou král. knihovnu (sbírky rukopisů přes 400.000 svazků). Také jsou zde četné význačné vědecké společnosti a spolky všeho druhu. Ústavy sociální: Pro hluchoněmé, slepce, nemocnice, chudobince a j. Správu města obstarává starosta, sedm přísedících a městská rada. B. jest sídlem krále, vlády a prov. vlády brabantské, nejvyš. vojenských úřadů, cizích vyslanectví a konsulátů. B. má velmi úrodné okolí, bohaté zvláště na vinice. Výletním místem jest především Laeken s krásným král. zámkem a parkem na severu, Bois de la Cambre (Ter Kameren Bosch) s rozlehlým lesem Soigniským (Zoniënbosch) na jihu, a Tervueren s král. parkem na vých. — Dějiny. B. připomíná se již v VII. stol.; ve stol. 12. sídlo vévodů brabantských, středisko obchod. cest z Kolína do Brugg, jedním z nejlidnatějších měst Evropy. Četné války Francie se Španělskem a Rakouskem od roku 1650, zvláště ale ostřelování r. 1695 zničilo blahobyt města. Teprve v II. pol. 18. stol. zkvétá znovu. R. 1830 zosnováno povstání a od té doby byl B. hlav. městem Belgie. Ve světové válce byl B. od 20. srp. 1914 do počátku list. 1918 obsazen němec. vojskem a byl sídlem něm. správních úřadů a generálního guvernéra. V B. zasedaly v červenci, září, říjnu a pros. r. 1920 mezinárodní finanční konference, z nichž druhá byla svolána Společností národů (⚲ Bruselská konference a Evropské konference). — Lit.: Henne a Wauters. Histoire de la ville de B. (1843—45, 3 sv.); Néve, B. et ses environs.

Bruselská konference sešla se roku 1874 v Bruselu, jejíž výsledek (Bruselská deklarace) byl podkladem pro jednání haagské mírové konference z roku 1899 a 1907; dále konference konaná 18. list. 1899 v B. za účelem boje proti otrokářství, jejíž výsledek je uložen v generálním aktu z 2. července 1890 (Bruselský akt proti otrokářství); konference z r. 1910, jejíž výsledek tvoří úmluva z 23. září 1910 o vzájemné pomoci při námořních katastrofách a konečně Mezinár. finanč. konference, svolaná Společností národů v září 1920.

Bruselská cukerní konvence, uzavřená 5. III. 1902 a podepsaná Německem, Rakouskem, Belgií, Španělskem (později podpis odvolalo), Francií, Anglií, Italií, Holandskem, Švédskem a Norskem, později přistoupilo Švýcarsko, Peru a Rusko. Touto smlouvou se zavázaly mocnosti, že povolí dovoz cukru cizího pod tou podmínkou, že celní tarif nepřekročí u rafinády 6 fr., u ostatních 5,50 fr. ony dávky, kterými zatížen domácí cukr každého jednotlivého státu. Smlouva tato přestala existovati počátkem svět. války a má nyní cenu pouze historickou.

Bruselská nemoc koní, nakažlivá bronchopneumonie (zápal dýchacích trubic), jež se objevila teprve ve světové válce.

Brusilov Alexej Alexejevič (1853—1926), rus. generál, sloužil u Tverského dragoun. pluku. Za svět. války velel 8. armádě ruské, v níž byla taká Česká družina. R. 1916 B. jako velitel jiho-západ.

fronty vedl nástup proti rak.-uher. armádě. Za revol. 1917 spolu s jin. vojen. hodnostáři donutil Mikuláše II. zříci se trůnu ve prospěch následníkův. Od květ. do července 1917 byl B. vrch. velit. rus. armády. V SSSR. byl B. inspektorem jezdectva rudé armády, r. 1924 odešel do výslužby.

Brusinka, ⚬ brusnice.

Brusle, sport. nářadí, určené k jízdě na ledě. Původně byly dřevěné, kostěné, nyní se všeobecně vyrábějí ocelové. Pro závodní účely a pro hockey na ledě se vyrábějí brusle speciální.

Bruslení, sport, mající původ v krajích pokrytých ledem k rychlé dopravě. Užívá se i bruslí kolečkových, takže sport není závislý na ledu.

Bruska či Brusnice, malý, ale živý potok, který vzniká ve studánce kláštera Břevnovského a teče kolem Střešovic, dále Jelením příkopem, Chotkovou silnicí a ulicí Pod Bruskou na Malé straně v Praze. Jest překlenut až k ústí do Vltavy blíže Strakovy akademie.

Brusnice, 1. rod Vaccinium (čel. brusnicovitých, Vacciniaceae), obsahující dřevnaté keříčky, rostoucí u nás v několika druzích (borůvka, brusinka, klikva); 2. druh r. Vaccinium, V. vitis idaea, jehož červené plody jsou oblíbeným ovocem. Roste zvl. v horských stráních.

Brussa (turec. Bursa), hl. m. turec. vilajetu B. v Malé Asii, (1924) 64.664 ob., na sev. úpatí mystického Olympu (2550 m). B. jest posvátná Turkům jako východisko osman. říše a jako hrobka sultánů. Výroba surového hedvábí a hedvábných látek; hrozinky a merunky. Dráha 42 km dlouhá vede do přístavu Mudanie při moři Marmarském. Lit.: H. Wilde, Brussa (1909).

Brusské víno, těžké bílé víno, bohaté na tříslovinu a podobné bordeauxskému z krajiny u Brussy, prodává se se značkou „Z Olympu".

Brušperk, m. na M., polit. a soud. o. Místek, 2909 ob. čsl. (1921). Soukenictví a plátenictví, výr. plet. zboží.

Brut (franc. bryt, angl. brút) jmenují se podle Bruta, domnělého praotce Britů, některé staré franc., angl. a kymrické kroniky, jež vypravují pověsti o dějinách Anglie podle Galfreda z Monmouthu (na př. Brut z Wace 1155).

Brutalita (lat.), hrubost, b-tální, hrubý, surový.

Brute, spíš?, výzva na lístcích, určených Marcu Juniu Brutovi, aby osvobodil Řím od Caesarova panství; používáno též v přeneseném smyslu.

Brutnák, ⚬ Borrago officinalis.

Brutnákovité, ⚬ Borraginaceae.

Brutto (ital., nečistý, hrubý; franc. brut [bryt], angl. gross [grós]), váha zboží včetně obalu (zkratka bto. nebo bo.). Váha obalu (sud, bedna, pytel) jmenuje se tára. Brutto příjem, výnos, výdělek, obnos, t. j. bez odečtení nákladu a vydání. Hrubý rozpočet, rozpočet státu včetně nákladu pro udržování a správu státních příjmů atd. Opakem b. jest netto.

Brutus, pseud. ⚬ J. M. Molce.

Brutus Decimus Junius (84—43 př. Kr.), (Albinus), Caesarův vojevůdce, velel r. 49 Caesarovu loďstvu, obléhajícímu Massilii a zvítězil ve dvou námořních bitvách. Caesar jmenoval jej r. 48 místodržitelem Galliae cisalpinae a určil ho v případě Oktavianovy smrti za jeho nástupce. Přes to přistoupil B. ke spiknutí proti Caesarovi; spěchal potom do své provincie, udatně se bránil před Antoniem, jsa obležen v Mutině; byl však svými legiemi opuštěn, zajat a na rozkaz Antoniův usmrcen.

Brutus Lucius Junius, legendární osvoboditel Říma od královské moci Tarquiniů a první konsul, 509 př. Kr., poslední potomek patricijských Juniů. Jeho vyobrazení na římských mincích i jeho příjmení B. jsou pozdějšího původu.

Brutus Marcus Junius (85—42 př. Kr.), předbojovník staré řím. rep., plebejského původu, šel r. 58 se svým strýcem Catonem na Kypr, kde se obohatil bezohledným půjčováním peněz na lichvářské úroky; nejprv Pompejovec, přešel 48 k Caesarovi, jenž si ho zvláště cenil. Přes to účastnil se spiknutí, jež odklidilo Caesara 15. břez. 44, zabránil však zavraždění M. Antonia, jenž učinil spiklence v Římě nemožnými. Po několikaměsíční nerozhodnosti odebral se B. do své provincie Macedonie, získal tam pro sebe vojsko a spojil se s Cassiem z Malé Asie proti triumvirům. Oba táhli přes Hellespont na západ, byli však na podzim 42 poraženi Oktavianem a Antoniem u Philippi; B. probodl se mečem. Byl pak slaven jako republikán.

Bruun Filip Jakub (1804—1880), r. hist., archeolog a etnograf. Byl univ. prof.

Bruun Laurids (* 1864), dánský spisovatel. Stal se známým svými romány z exotických krajů, které psal jako deník holandského cestovatele Van Zantena: Šťastná doba, Bezradostná vdova, Zaslíbený ostrov (1919). Milost podmínečně udělená (1921), Neznámý Bůh (1920), Oanda (1919), Pan (1920). (Všechny přel. M. Lesná-Krausová.) Půlnoční slunce (Hackenschmied, 1921, Kopecký 1929),

Štěstí van Zantenovo, Román lásky z ostrova Pelli (Chudenic, 1919).

Brüx, ↗ Most.

Bruxelles, ↗ Brusel.

Bruyère (bryjér), dřevo z erica arborea, v Italii, Pyrenejích a Alžíru rostoucí; tvrdé, jemně žilkované, slouží hlavně k výrobě dýmek .

Brůžek L., pseud. ↗ Josefa Lindy.

Brvy, ↗ Cilie.

Bryan (brajen) William Jennings (* 19. III. 1860 v Salem [Illinois]), sev.-amer. politik, r. 1887 stal se advokátem v Lincolnu (Nebraska), od r. 1890 členem sněmovny, r. 1896, 1900, 1908 kandiduje na presidenta za demokratickou stranu, ale pokaždé podléhá. Když přišla do vlády demokratická strana s Wilsonem v čele, stal se od března 1913 do června 1915 státním tajemníkem a zúčastnil se především prací při uzavírání smluv o rozhodčím soudě. B. měl veliký vliv jako přívrženec hnutí mírového a prohibičního (antialkoholového) a také jako řečník a spisovatel.

Bryant (brajent) William Cullen (1794—1878), americký žurnalista a básník, vyhledávaný řečník (Orations and Addresses, 1863). Jeho sláva, jako prvního velkého básníka amerického, zakládala se na nesčetných menších lyrických básních, kde podle způsobu Cowperse v pečlivé, uhlazené formě spojuje něžnou zádumčivou náladu s vážným, chladným tónem a přísně puritánsko-moralistickými názory na život. Lit.: Bigelow (1889), Bradley (1905).

Brybeš Jan Kristian, malíř v Praze I. ok. r. 1735.

Bryce James (1838—1921), angl. spis. a politik. R. 1867 advokát v Londýně, r. 1886 stát. podtajemník min. zahraničí, 1892—94 kancléř lancasterský, později pak jmenován vyslancem ve Washingtoně. Napsal: The holy Roman Empire (1864), Introductory essay (1901), The American Commonwealth (1888), Modern Democracies (1921). Lit.: F. Pollock, James B. (1922).

Bryčka, venkovský kočár.

Brych, pseud. ↗ Jana Ladeckého.

Bryl Jan (Serbin) (* 1879), hornolužický spisovatel a nár. pracovník, odchovanec pražského Luž. semináře. Vystud. čes. universitu v Praze, od r. 1907—1918 prof. v Moskvě. Po převratu účastník luž. hnutí za samostatnost a mírové konference v Paříži, Významný činitel o vzájemnosti česko-luž. a luž.-slovanské. Napsal veliké množství výchovných a informačních článků, překládal ze slov. jazyků, zejména z češtiny (T. Novákové Na Librově gruntě), a z ruštiny (Tolstého Povídky pro lid). Samostatně vytiskl ruskou monografii o A. Mukovi (1914), Lužické dějiny v minulosti a v přítomnosti (1920) s nákresem luž. historie od nejstarší doby do hnutí osvobozenského po převratu, dějiny Matičního domu v Budyšíně (1924). — Lit.: Josef Páta, Zawod do stud. serb. pism. 1929.

Jan Bryl.

Brýle, garnitura o 2 sklech k zlepšení zraku n. ochraně očí. Ochranné b., pro ochranu před poškozením oka světlem, jsou nejlepší šedé; k zachycení ultrafialového světla slouží skla Fieuzal, Hallauer, Eupho, všechna lehce žlutavě až zelenavě zbarvená; dříve oblíbené modré ochranné b. jsou stále více zatlačovány. Na ochranu proti cizím tělesům (pro štěrkaře atd.), proudu vzdušnému (pro letce a řidiče náklad. vozů) a po operacích nosí se mušlovité brýle z tlustého skla, cellulosy n. drátěného pletiva i po straně chráněné. O. b. proti plynu jsou obyčejné, tvaru ochranné masky proti plynu přizpůsobené brýle s pásky. — B. k zlepšení zraku mají konvexní n. spojné čočky při přehlídavosti, dalekozrakosti a ochrnutí akomodační schopnosti, konkavní neb rozptylovací čočky při krátkozrakosti. Dříve označovala se síla čoček podle dálky ohniska vyjádřené couly; sklo č. 8 na př. označovalo čočku osmicoulové dálky ohniska. Teď brousí se podle metr. systému a čočky nazývají se podle lámavosti. Jednotkou je čočka ohniskové dálky 1 m; má lámavost 1 (= 1 dioptrii = 1 D). Čočka osmicoulová (= 20 cm = $^1/_5$ dálky ohniska) má podle toho pětkrát menší dálky ohniska, pětkrát větší lámavost než jednotková míra a má označení 5,0 D; + 5,0 D u konvex. skla, — 5,0 D u konkáv. — Podle tvaru rozeznáváme: bikonvexní a bikonkavní skla, u nichž obě strany zároveň jsou broušeny; plankonvex. a plankonkav. skla s jednou sférickou a jednou plochou stranou; periskopická skla (menisky), jež, odpovídajíce sklenutí rohovky, jsou přiměřeně ohnuty, tak, aby oku přivrátily konkáv. plochu. Menisky dávají ostřejší obraz při periferním po-

hledu brýlemi a dává se jim proto přednost. Cylindrová skla slouží k opravě astigmatismu (☞). Prisonová skla jsou nařízena při chybném postavení očí a korigují šilhavost. Stenopejické b., b. s otvorem neb rozštěpem zlepšují značně schopnost vidění při kalení zakalujících se částí oka, působíce stejně jako zúžení clonky ve fotogr. aparátě, jsou však pro úzké zorné pole málo užívány. Pro krajně slabo- a krátkozraké zhotovují se dalekohledné b. a lupy. Bifokální skla (Franklin, b.) spojují sklo k vidění do dálky v hořením úseku, se sklem na blízko v dolním úseku. B. musí být tak sestaveny, aby se oko dívalo středem skel. O ostatním ☞ krátkozrakost, přehlídavost, dalekozrakost. Jméno b. pochází ze starolat. beryllus (beryll, drahý kámen). Udává se, že již Nero pozoroval zápasy gladiátorů konkávním smaragdem. Teprve pro konec 13. st. je nošení b. bezpečně prokázáno; vynálezce je neznám. Lit.: v. Rohr, Die B. als opt. Instrument (3. vyd., 1921).

Brymza, měkký sýr z ovčího mléka.

Brynych Eduard, ThDr. (1846—1902), biskup královéhradecký a katol. spisovatel. Získal si značné zásluhy o organ. katol. lidu v diecési král.-hradecké. Napsal četné brožury a novin. články, jakož i povídky (Domkář mudrlant, 1878, Soupeři Boží, 1880, Kříže a kalichy, 1886). Zařídil také četné katol. hosp. podniky.

Bryonia, L., česky: posed, rostlina otáčivá z čel. tykvicovitých (Cucurbitaceae). B. alba, posed bílý s běložlutými kvítky a černými bobulemi; roste u nás v plotech. B. dioica, posed dvoudomý, má

a) b)

Posed dvoudomý:
a) samčí, b) samičí květ.

květy dvoudomé (samčí na jiné rostlině než samičí), roste v jižnějších částech republiky. Rostliny ve všech částech jedovaté.

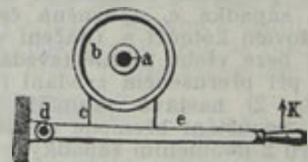
Bryophyllum, z čel. Crassulaceae (tučnolisté), se čtyřmi subtrop. a tropickými druhy. B. Calycinum pěstuje se zhusta u nás v květináčích.

Bryozoa, mechovky, kolonie tvořící zvířata neurčitého postavení v systému. Mají vířivý kruh chapadel kolem úst a řiť ústí blízko úst (střevo je podkovovitě stočené). Bez cévní soustavy. Nervový systém velmi primitivní. Jednotlivá individua vylučují schránku, která je buď měkká (Cristatella), nebo rohovitá (Plumatella), nebo zvápenatělá (většina druhů). Rozmnožují se vajíčky nebo zárodky, uzavřenými v pevných schránkách (statoblasty). Povlékají mechovitě kameny a jiné předměty ve vodě ležící. Druhy mořské i sladkovodní. (Z našich druhů: příkl. chvostnatka plíživá — Plumatella repens.)

Brzdová vzdálenost je ta, na kterou musí strojvůdce zastaviti vlak zabrzděním v případě nutnosti. Je různá, řídí se sklonem trati a pohybuje se mezi 400—700 m. Tato zásada uplatněna je též při umístění t. zv. předvěsti (druh návěští — ☞).

Brzdové klíny, dva klíny, jimiž byla u starších těžkých děl zajištěna kola dělové hlavně proti zpětným nárazům při výstřelu.

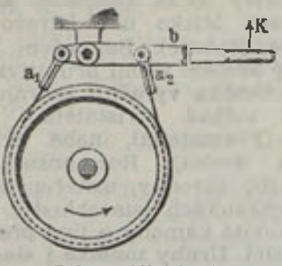
Brzdy, zařízení na strojích (zdvihadla, vozidla, výtahy), při kterých se zapnutím odporu (tření) chod stroje zpomaluje nebo vůbec zastavuje. Rozeznáváme: 1. Čelisťové brzdy (špalkové). Na brzděném hřídeli a (obr. 1) je brzdící

1. Čelisťová brzda.

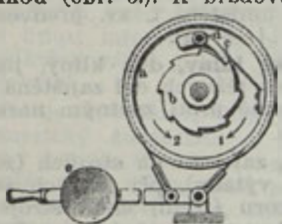
kotouč b, k jehož obvodu se přitlačuje brzdící špalek c. Tlak na špalek se vzbuzuje pákou e, otočnou kol čepu d. Síla k působí ve směru šipky. Brzdící účinek se zvětší, jestliže kotouč obdrží drážky, ve kterých se špalek pohybuje. — 2. Kuželové brzdy; působí vtlačováním otáčivého plného kužele do jiného, dutého kužele, který je připevněn na hřídeli. — 3. Deskové brzdy (lamelové). Ploché desky (lamely) do sebe zasahující jsou tak uspořádány, že jsou střídavě spojovány s hřídelem a s pevnou částí stroje, takže polovina desek (lamel) je pevně spojena s otáčivým hřídelem a druhá polovina s uložením hřídele. Přitlačením těchto desek nastává brzdící účinek. — 4. Brzdy pásové; působí napnutím ohebného, t. zv. brzdí-

cího pásu na brzdicí kotouč. U diferenciální brzdy Napierovy (obr. 2.)

2. Diferenciální brzda.

jsou konce a_1, a_2 brzdícího pásu tak upevněny na páku b, že a_1 napomáhá účinku brzdicí síly K. Brzdicí pás se často obkládá dřevěnými špalky nebo koží. Západková brzda je pásová brzda se západkou (obr. 3.). K brzdovému ko-

3. Západková brzda.

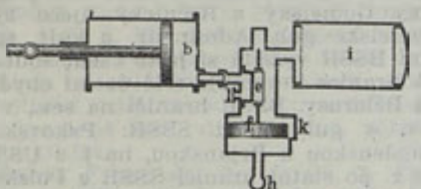
touči je připojena rohatka b, do které zapadá západka c, upevněná čepem d na brzdovém kotouči a. Otáčení ve směru 1 je beze všeho možné (zvedání břemene), při přerušeném zvedání (otáčení ve směru 2) nastává okamžitý brzdicí účinek. Spouštění břemene se děje pak ve směru 2 uvolněním západky a sejmutím brzdicího závaží. Pohon brzd se děje bezprostředně rukou, nebo vložením šroubového vřetene, výstředníku, elektromagnetu, parního nebo vzduchového tlakového válce atd. B. tohoto posledního druhu jsou na př. na drahách používané brzdy vzduchotlakové systémů Westinghouse a Knorra. Výše uvedené brzdy lze označiti za řízené b., v protikladu k samočinným brzdám, při kterých se brzdicí odpor samočinně reguluje. Rozeznáváme: 1. odstředivé brzdy, působící centrifugální silou (obr. 4.). S brzděným hřídelem C je spojen kotouč A, nesoucí 3 čepy Z, kolem kterých se

4. Odstředivá brzda.

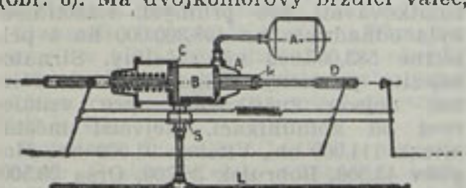
pohybují brzdicí špalky K. Táhla S spojují špalky s prstencem R na hřídeli. Vzpružina F odtahuje špalky od pevného věnce B. Při určitém počtu otáček jsou špalky přitlačovány na věnec, takže nastává samočinné brzdění. Odstředivých brzd se používá s oblibou u zdvihadel; poskytují při klesání břemene samočinnou ochranu proti přílišným rychlostem a slouží jako pojistné zařízení. — 2. Tlakových brzd se používá pro zdvihadla malých zdvihů; samočinně brzdí břemenem. Známé výrobky jsou: tlaková brzda Beckerova, Windhoffova a Westenova. Při této působí břemenem vytvořený smyk šnekových nebo šroubových kol ve směru osy na kuželové nebo kotoučové brzdy. — 3. Při elektricky poháněných jeřábech se často užívá elektrického brzdění: vypne se proud a motor působí jako dynamo (brzda na krátké spojení). Při magnetové brzdě dostává elektromagnet proud současně s motorem, takže během práce se nebrzdí. Při vypnutí proudu nastává tudíž samočinné brzdění. — 4. Křídlové brzdy působí odporem, který kladou točící se křídla. Otáčení se děje ve vzduchu nebo v kapalině. Jsou to též lopatková zařízení, ženoucí kapalinu neustále proti malému výtokovému otvoru. — B r z d y n a v o z i d l e c h. Při silničních, koněm tažených vozidlech, se kromě podložky pod kola užívá obyčejně špalkové brzdy na zadních, neřiditelných kolech. Brzda je poháněna se sedadla pro kočího šroubovým nebo pákovým ústrojím. Při elektricky poháněných vozidlech se velmi často používá proudu k brzdění. Většiny elektromagnetických brzd používá se k brzdění t. zv. vířivých proudů, vznikajících v brzdicím kotouči, pevně spojeném s osou vozu. Tento kotouč se při otáčení osy vozu pohybuje v magnetickém poli, buzeném stejnosměrným proudem. V kotouči vznikající Foucaultovy proudy mají brzdicí účinek. Účinnější jsou t. zv. elektrické kolejnicové brzdy. Pro železniční vozidla se používá čelisťových nebo špalkových brzd. U nákladních vlaků se někdy používá ještě vřetenové ruční brzdy, ale velmi často jsou již zavedeny t. zv. průchozí brzdy. U osobních vlaků jsou zavedeny jen tyto průchozí brzdy, t. j. brzdy celého vlaku se obsluhují z jediného (strojvedoucího) místa. Používají se ovšem pouze samočinné brzdy, které se při porušení spojení samočinně zastaví. Dají se obsloužiti s každého místa. Jako zprostředkující látky k b. se užívá tlak. vzduchu, ssacího vzduchu, lana, váhy vozu, vzpružiny, elektr. proudu, zvlášt-

ního závaží a pohybové energie vlaku. Nejvíce se osvědčily brzdy s tlakovým vzduchem. Vzduchové brzdy sestávají ze vzduchového válce umístěného pod každým vozem. Ve válci běhá píst spojený s brzdícím ústrojím. Tyto brzdy jsou jedno- a dvoukomorové. Při prvních nastává klesání tlaku ve vzduchové nádrži po obou stranách pístu. U dvojitých komor je po obou stranách pístu tlakový vzduch (u tlakových b.), nebo ssací (u ss. b.). Tyto b. jsou samočinné, kdežto jednokomorové mají řídicí ventil. Jednokomorové jsou všeobecně rozšířené Westinghouse a Knorrovy brzdy. Dvoukomorové jsou konstrukce Steel, Carpenter, Schleifer, Wenger. Ssací brzdy Smith a Hardy nejsou samočinné jednokomorové; Sauders, Clayton a Körting jsou samočinné dvoukomorové. Původně zavedená, přímo působící, nesamočinná vzduchotlaková brzda Westinghouseova se stala samočinnou použitím pomocné vzduchové nádrže a zařaděním řídicího ventilu mezi tuto nádrž a brzdový válec. Při vypouštění vzduchu z hlavního potrubí se pomocná nádrž uzavírá. Současně se pomocná nádrž spojuje s brzdicím válcem, takže nastává brzdění. Při vpuštění tlaku do hlavního potrubí se brzdy zase uvolní. Řídicí ventil sestává ze šoupátka e (obr. 5) s pístem f. Šoupátko spojuje

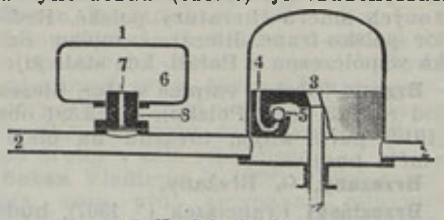

5. Westinghouse-ova brzda.

brzdící válec b buď s pomocnou nádrží i, anebo rourou l s vnějším vzduchem. Píst f spojuje a přerušuje spojení kanálem k mezi hlavním vedením h a pomocnou nádrží i. Něm. a švédské dráhy zavedly užívání brzdy Kunze-Knorrovy (obr. 6). Má dvojkomorový brzdicí válec,

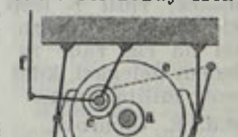

6. Kunze-Knorrova brzda.

který slouží zároveň za pomocnou nádrž a řídicí orgán a umožňuje dobré odstupňování brzdicího účinku, takže je pro sjíždění dlouhých svahů velmi bezpečná. Hardyho brzda (obr. 7) je vzduchossací

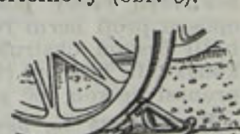

7. Hardyho brzda.

brzda. Zrychluje brzdicí účinek rychlobrzdicím ventilem 1. Jestliže řidič pomocí parní vývěvy zředí vzduch v potrubí 2, nastává toto zředění i nad pístem 3. Vzduch z prostoru nad pístem uniká vrtáním 4 nadzvednutím kuličky 5. Píst zůstává ve spodní poloze. Brzdy jsou uvolněny. Poruší-li se podtlak ve vedení 2 (na př.: rozbitím), vnikne vnější vzduch do potrubí, kuličkový ventil 5 je přitlačován na své sedlo, nad pístem je podtlak, píst se pohybuje nahoru, nastává brzdění. Rychlobrzdící ventil napomáhá celému procesu tímto způsobem: Při uvolněných brzdách je podtlak 1 v prostoru 6 spojen 7 s hlavním potrubím. Nastane-li v 2 výše uvedený tlak, zvedne se ventil 8, který takto uvolní přístup vnějšího vzduchu do potrubí. Otvorem 7 se mezi 2 a 6 tlak zase v několika vteřinách vyrovná a ventil se opět zavře. U pomocných drah se často užívá též třecí brzdy Heberleinovy (obr. 8).

8. Heberleinova brzda.

Kolejová brzda.

Brzdy kolejové, v posunovacím provozu železnic používaná zařízení, aby se nákl. vozy a jejich skupiny zadržely neb brzdily rychlost. Jsou to žabky, kladené ručně na kolejnice.

Brzdy padací, zařízení u zdvihadel a zdviží. Při přetržení nosného lana se celé zařízení samočinně zabrzdí a na místě zastaví.

Brzeg (něm. Brieg), okres. město v Dol. Slezsku n. Odrou, s 28 000 obyv. Krásný zámek ze XVI. stol., vystavěný Piastovci. B. byl r. 1311—1675 sídlem knížetství B., které po vymření Piastovců zabrali Rakušané, později Prusové.

Brzękowski Jan, současný polský básník, autor dvou sbírek poesie: Tętno (1925) a Na katodzie (1929). Představitel nových směrů literatury polské. Redaktor polsko-franc. literár. časopisu Sztuka wspólczesna v Paříži, kde stále žije.

Brzesie (Břeže), vesnice v Hor. Slezsku (od r. 1922 patří Polsku), má 3.391 obyv. (1919), parní mlýn, továrnu na oleje a umělá hnojiva.

Brzezany, ↄ Břežany.

Brzeziński Franciszek (* 1867), hudeb. skladatel polský. Napsal Warjacje fortepianowe, op. 3, Tryptyk złożony z preludjów i fug na tematach kolend, sonaty, polonézy, balady, orchestrální i komorní skladby.

Brzlík (brisollette), maso z hrudní žlázy, u telete silně vyvinuté.

Brzobohatý Bohumír (* 1869 ve Vídni), čes. hudebník a dirigent. Po ukončení studií na konservatoři působil jako kapelník na něm. divadlech, posledně u Lidové opery ve Vídni, odkud r. 1911 povolán k pražskému Národnímu divadlu. Pseud. Baldreich.

Brzobohatý František, JUDr. (1838—1914), buditel mor., advokát v Lipníku na Moravě. Přičinil se hlavně o vzrůst češství v poněmč. Lipníku. Četné hum. a satir. spisy. (Hořčice a křen, 1863)

Brzorád Edvard, JUDr. (1857—1903), advokát v Něm. Brodě, dlouholetý říš. a zem. poslanec, starosta okres. zastup., starosta sokolské župy Havlíčkovy. Na říšské radě vynikl jako nejpilnější a nejhorlivější český poslanec; řídil r. 1896 oposici proti berní reformě a r. 1900 zahájil českou obstrukci na říš. radě rakouské. R. 1894 byl členem delegací, kdež pronesl velkou řeč proti militarismu.

Brzorádová E., pseud. E. Cichrové.

Brzowski Jósef (1805—1888), hud. skladatel ve Varšavě. Napsal různé symfonie, ouvertury a requia. Jeho dcera Jadwiga byla známou pianistkou.

Brzozowski Karol (1821—1904), polský básník. Prožil bouřlivé mládí a zúčastnil se činně války poznaňské (1848) a od r. 1853 se zdržoval v Turecku, kde poznal Mickiewicze. Od r. 1883 bydlel ve Lvově. Vydal různé knihy básní, několik dramat a též mnoho překladů a vzpomínek na Mickiewicze a Lenartowicze (1893—95). Výbor jeho poesie vydala varšavská Biblj. najcen. utworów literatury europejskiej.

Brzozowski Stanislav Korab (1876—1901), syn předešlého, předčasně zemřel sebevraždou. Znamenitý lyrický básník polský, vyznamenávající se hl. mistrovským ovládáním formy podle vzorů francouzských. Výbor jeho básní Nim serce ucichnie vydán r. 1910.

Brzozowski Stanislav (1878—1911), polský literární kritik. S počátku byl vyznavač marxovské ideologie socialistické, ale později se od ní odvrátil a stal se básníkem katolickým. Jako kritik měl značný vliv na mladší pokolení. Hlavní jeho díla jsou: St. Wyspiański jako poeta (1903), Stefan Żeromski (1905), Feodor Dostojevskij (1906), Pamiętnik (1913) atd. Zemřel ve Florencii.

Brzozowski Wincenty Korab (* 1877), syn básníka Karola B., bratr básníka Stanislava B. K., básník polský, žijící v Paříži. Autor sbírky básní Dusza mówiąca, 1910.

Brzozów, okr. m. ve vév. lvovském, mezi Sanokem a Krosnem, 4100 ob. Průmysl rukodílný a velké naftové vrtby.

B. S. G. D. G., breveté sans garantie du governement (brev'té saṅgaraṅtí di guven'maṅ), značka udělení patentu ve Francii.

BSSR, Běloruskája Sovětskája Socialistíčeskáje respublika, Bílá Rus, jedna ze šesti svazov. republik, tvořících SSSR, utvořená r. 1922 z 6 újezdů býv. Minské gub.; r. 1924 získala 24 újezdů Vitebské, Mogilevské a Minské guber., z nichž 11 újezdů celých, ostatní z části. 1926 připojeny Gomelský a Rečnický újezd býv. Gomelské gub. Administr. a kult. spojení BSSR vyžádá si ještě času; současná hranice nespojuje celé území obydlené Bělorusy. BSSR hraničí na sev., v. a j.-v. s guberniemi SSSR: Pskovskou, Smolenskou a Brjanskou, na j. s USSR, na z. po státní hranici SSSR s Polskem a Lotyšskem. BSSR měří 110.000 km², má 4,342.000 ob. (1925), hl. m. Minsk (Mensk). BSSR tvoří rovinu na s. 200—250 m n. m., na j. 100—150 m n. m. Bohatství užitečných nerostů není přesně zjištěno. V poslední době byly v Kalininském okruhu podle ř. Soža nalezeny bohaté sloje fosforitu. Veliký význam má rašelina, ale teprve v poslední době se začíná zužitkovávati pro průmysl. Rašeliniště byla odhadnuta na 198,300.000 ha s přibližně 583,000.000 m³ rašeliny. Sirnatoželezité prameny (Logojsk, Borkovščizna) nejsou zužitkovány pro vzdálenost od komunikací. Největší města: Minsk 111.000 ob., Vitebsk 91.000 ob., Mogilěv 43.500, Bobrujsk 36.700, Orša 20.500, Polock 19.400, Borisov 18.200. Hl. dráhy: Něgoreloje—Minsk—Orša (dále na Smolensk—Moskvu), Gomel—Minsk, Žlobin—Orša—Vitebsk—Nevel (na Leningrad), dřív. magistrála Libavo—Romenská je

nyní druhořadou drahou. Směr vodních cest ze s. na j. (systém Dněpru), pouze na s. horní Němen pro splav dříví. Pravidelná paroplavba na záp. Dvině ze Suražu do Polocka, po Bérezině od Borisova a Dněpru. Lit.: G. Garecki: Narodny prysbytak Belarusi, Mensk 1926.

Bt., angl. značka pro baronet.

Bto., zkr. pro brutto.

Bu Amama („otec turbanu"), vlastně Mohammet ben el-Arba, za svatého Berbery považovaný Arab v jižní oranské oase Moghraz-Fukani, který od r. 1881 fanaticky bojoval proti Francouzům. R. 1883 uchýlil se do oasy Figig a stal se na podzim 1904 spojencem pretendenta Bu Hamara, zvaného Rogi.

Buamské úžlabí na ř. Ču ve stř. Asii, v Kirgizské autonomní rep., s.-z. od jezera Issyk-Kul; ř. Ču zde prorývá vysoký horský řetěz, rozděluje Aleksandrovský hřbet, vedoucí na z. od B. ú., od hřebenu Kungej Alatau. B. ú. je hluboké a úzké, dl. 30 km, jeho žulové stěny zvedají se příkře nad šumnou řekou a tudy vede cesta z města Frunze (dř. Pišpek) k jezeru Issyk-Kul.

Buat Edmond Alphonse Léon (1868—1924), franc. generál. Ve svět. válce velel 121. p. divisi v bitvě na Sommě, poté náč. gen. štábu Pétainova. Po uzavření míru náč. hl. štábu franc. armády.

Bubák Alois (* 22. 8. 1824 v Kosmonosích, † 20. 3. 1871 v Praze), český malíř, žák Haushofrův na pražské Akad. v. u. Usiluje o vyjádření charakteru české krajiny s jistou romantickou malebností. V obrazárně Spol. vlast. př. um. několik jeho krajin.

Bubák František, Dr. (* 22. 7. 1866, † 19. 9. 1925), prof. č. techniky, známý č. botanik, autor mnoha článků, uveřejňovaných v různých odbor. časopisech; vydal: Některé nejdůležitější choroby rostlin kulturních (1902), O roztočích v nádorech řepových (1900), Houby české (1906, 1912) a j.

Bubák Josef, malíř z Bělé. Ok. r. 1750 maloval křížovou cestu ve farním kostele sv. Petra a Pavla v Beznu.

Bubastis (egypt. Pi-bastet, „Dům Bastety", v bibli Pibeseth), hl. m. okr. B. v deltě Nilu na bubastském nebo pelusickém rameni Nilu, na místě zříceniny Tell Basta.

Bubelová Ludmila (* 1886), napsala básně: Cestou, Květy odlehlého údolí. V poslední době se věnuje tvorbě románové (Dítě, Život člověka, Jarní vody).

Buben, bicí hudební nástroj: kotouč s obou stran potažený koží. Jest velký a malý. V symfonickém orchestru zdůrazňuje rytmus. Malého se používá hlavně ve vojsku, ale i v moderní instrumentaci hraje často důležitou úlohu.

Buben František (* 1880 v Kornicích u Litomyšle), arch., ředitel st. odb. školy pro zpracování dřeva. Studoval v Chrudimi a uměl. prům. školu v Praze u prof. Kotěry. Organisoval novou st. odb. školu bytového průmyslu na Žižkově, jedinou toho druhu v celé republice.

Buben Vladimír (* 1888), český romanista, univ. prof. srovnávací mluvnice románských jazyků. Zabývá se hl. lexikografií.

Bubeneč, část hlav. m. Prahy (Praha XIX. spolu s Dejvicemi, Vokovicemi, Veleslavínem a Sedlecí), 15.830 ob. Vilová čtvrť Prahy, která tu vznikala v minul. století jako letní sídlo v sousedství Královské Obory. Farní kostel sv. Gotharda z r. 1313, renovován r. 1801, arcibiskup. gymn., stát. ref. reál. gymn.; z vil zasluhuje zmínky býv. vila Lannova. V Král. Oboře u vchodu zámeček na způsob gotiky, býv. letní sídlo čes. místodržitele. V posledních letech mění se B. v moderní čtvrť; vznikají tu nové ulice a náměstí s velkými komplexy činž. domů. Jest zde min. nár. obrany a voj. zeměpisný ústav. Za Král. Oborou směrem k Podbabě jest řada továren: tov. na papír v Císařském mlýně, text. tov., nábytku a j. Starý název Bubenče jest Ovenec; osada vznikla z ovčince knížecího. Byly tu původně dva dvory: jeden byl majetkem kláštera sv.-jiřského, druhý náležel ke statkům nejv. purkrabství. V 2. pol. 16. stol. byly sloučeny v jeden deskový statek. Jeho majitelem byl na zač. min. stol. právník Jos. Ign. Bouček, rytíř z Heraltic, po němž jsou nazvány sady a ulice.

Bubeníček Jindřich (* 13. 7. 1856 v Kšelích), český malíř, žák praž. Ak. v. um., člen JUV. Jeho krajiny, hl. akvarelové, se vyznačují pečlivou drobnokresbou.

Bubeníček Otta (* 31. 10. 1871 v Uhříněvsi), čes. malíř, žák Mařákův a Ottenfeldův na praž. Ak. v. u. Maluje sytě barvité impresionistické krajiny.

Bubenka Jonáš, slovenský malíř v 2. pol. 17. st. Pro radnici v Prešově namaloval řadu výjevů z bojů Tökölyho. Komenského Orbis pictus, vyd. v Levoči r. 1679, vyzdobil dřevoryty.

Bubínek, blána, oddělující zvukovod od dutiny středního ucha. Zachycuje chvění zvukových vln.

Bubla Jindřich (* 1873, † 7. 1. 1923), plukovník a č. odb. spisovatel; přispíval hl. do voj. listů a začal vydávati Kapitoly z válečných dějin.

Bublák Petr, pseud. Stan. Řeháka.

Bublík Miloslav, (* 1889), prof. st. odb. školy a akad. sochař. Působí ve Val. Meziříčí. Četné pamětní desky, medailony a pomníky, aleg. sochy a práce sgrafit.

Bublík Stanislav, JUDr. (* 1871 v Hlusovicích u Olomouce), řed. Hypot. a zeměděl. banky mor. v Brně. Práva studoval v Praze, věnoval se pak službě soudní; r. 1904 vstoupil do služeb zem. výboru mor. a od r. 1906 u Hyp. a zeměd. banky v Brně.

Bublinatka (Utricularia), vodní rostlina z čel. bublinatkovitých (Lentikulariaceae); několik druhů i v našich hl. rašel. tůních, příkl. U. vulgaris, b. obecná; rostliny tyto jsou masožravé a mají zvl. zařízení na lapání vodního hmyzu a korýšů.

Bublinky, defekt skla, vznikající při nedostatečném chladnutí suroviny, jejíž plyny utkví ve skle a tak b. vytvoří. Často se však vytváří uměle, aby sklu dodávaly skvělého lesku.

z Bubna a z Litic, hraběcí rod český, pův. z Plzeňska. Připomíná se koncem 14. stol. Za třicetileté války někteří členové rodu stáli proti císaři. Byl proto majetek rodový částečně konfiskován, věrní císaři a Římu byli však již r. 1629 povýšeni do stavu hraběcího. V 17. a 18. st. nabyl rod statků na Hradecku a zejm. Náchodsku. Poslední člen rodu Ferdinand Ant. z B. a L. se proslavil za válek napoleonských, kdy získal několik vyznamenání rak. i cizích. Jako rak. generál potlačil povstání v Piemontě. Zemřel bezdětek r. 1825 v Miláně.

Bubnow Mikuláš (1858—1891), ruský historik, prof., psal mnoho do zahranič. časopisů o „arabských číslech" a vydal sbírku dopisů Gerberta (↗ Sylvester II.) 1888—90.

Bubny, část hl. m. Prahy (Praha VII. spolu s Holešovicemi). Jméno se vyskytuje již r. 1105 v t. zv. „Malých Bubnech". Bývaly korun. statkem, králem Janem zastaveným. V r. 1407 se jmenuje rytíř Heřman z Jerčan seděním v Bubnech a v r. 1417 Zeman Franclin z Buben. Dvůr poplužní s vinicemi a zahradami měnil často majitele. V 1. pol. 19. st. ještě chudá vesnička, náhle vyrostla. Tehdy tu bylo jen 45 domů s 572 obyvateli. Od r. 1884 Bubny a přiléhající vesnice Velké Holešovice továrním ruchem vzrůstající jsou spojeny s Prahou. Tato část Prahy měla r. 1921 46.335 ob., a vzrůstá dále obzvláště po vystavění dvou mostů, spojujících ji jeden s Libní a druhý s Trojí.

Bubo, 1. v lékařství (↗ dýměj, 2. v zoologii (↗ výr).

Bucaramanga, hl. m. depart. Již. Santander v Kolumbii, 24.919 ob. (1918), 925 m n. m., jedno z nejdůl. měst obchodu kávou na řece Rio Lebrija.

Buccari, ↗ Bakar.

Buccina.

Buccina (lat.), u Římanů šroubovitě vinutý hudební nástroj dechový.

Bucentauer (ital. bucintoro, bučitoro), přepychová stát. galeje (loď), na níž dože benátský 1311—1789 každoročně na den Nanebevst. Páně na moře Jaderské vyjížděl a vhodiv do něho prsten, s ním se zasnoubil, čímž symbolicky naznačoval panství Benátek nad mořem.

Bucer Martin (1491—1551), něm. reformátor, dominikán a dvorní kazatel falckých kurfirstů, 1521 přiklonil se k Lutherovi, 1523 kazatel ve Štrasburce, kde pracoval pro reformaci. 1530 složil Confessio tetrapolitana. Od 1549 pomáhal rozšiřovati reformaci v Anglii, kde také (v Cambridgi) zemřel. Působil velmi na Kalvína. Životopis jeho napsal Baum (1860).

Bucerotidae, tropičtí ptáci se zakřiveným zobákem, u jehož kořene mají růžek. Hl. typy: Buceros rhinoceros (zoborožec obecný), Buceros abyssinicus (z. habešský), Buceros bicornis (dvojzoborožec).

Bucchero, vázy Etrusků (7.—5. stol. př. Kr.) z hlíny, kouřem protažené, které leskem a barvou připomínají kovové práce. Ozdobeny bývají často vypuklinami, odtud jejich název. Ornamenty jsou zhotoveny většinou razítky.

Bucinarské ostrovy (starořím. Bucciana), skupina deseti malých skalnatých ostrovů na s.-vých. pobřeží Sardinie, as 10.000 obyv. Hlavní jsou La Maddalena (9.6 km²), Caprera (15.9 km²) a Tavolara (6.1 km²).

Bückeburg, hl. m. svob. st. Schaumburg-Lippe, (1919) 5.580 ob., na trati mindensko-hanoverské. Zemědělství, živnosti a lesní hospodářství.

Bucket-shop (angl. beketšop), amer. původu, nekalý způsob obchodování (podvodný obchod); odvozené od měřice (bucket) pšenice, kterou amer. obilní spekulanti ve svých krámech (shop) jako vzorky vystavovali a pak uzavírali velké pšeničné dodávky, ač žádných obilních zásob neměli.

Buck-eyes (angl. bak-ais), vl. „kozlí oči", v přenes. význ. „koňské kaštany"), přezdívka platící ob. státu Ohio.

Buckingham, starob. m. buckingham. hrabství v Anglii na řece Ouse, slyne krajkářstvím. V blízkosti Stowe, nádherné sídlo vévody z B.

Buckingham (bekingem), starý šl. titul, odvozený od hrabství Buckinghamshire. Prvním hrabětem z B., jemuž Vilém Dobyvatel toto hrabství dal v léno, byl Walter Gifford. Po něm nejml. syn Eduarda III., Tomáš z Woodstocku (1377); prvním vévodou z B. byl Humphrey, hr. Staffordský, 1445.

Buckingham George Villiers, vév. z B. (1592—1628), angl. státník, byl od 1615 nejvlivn. milcem Jakuba I., který ho povýšil k vysokým hodnostem. Po osudných válkách se Španěly a Francií stoupal odpor proti jeho osobě a byl jako oběť soukr. msty v Portsmouthu zavražděn. Lit.: Gardiner, History of England under the duke of B. and Charles I. 1624—1628 (1875, s sv.).

Buckingham Palace, res. sídlo britského krále v Londýně, zbudované r. 1825; má slavnou obrazárnu.

Buckingham Rich. Plantagenet Grenville (1797—1861), vévoda z B. a markýz z Chandos. Od 1818 hájí v dolní sněm. zájmy agrární a pachtýřské, 1839 čl. hor. sněm., 1841—42 strážce „velké pečetě". Uveřejnil důl. děj. prameny z rod. archivu. Lit.: Thomson, Life and times of Richard duke of B. (1859, 3 sv.).

Buckingham Villiers, vév. z B. (1628—1687), syn G. V. B., 1669 čl. minist., 1674 přešel k oposici, vězněn krátký čas v Toweru. Po smrti Karla II. uchýlil se do ústraní; napsal veselohru The Rehearsal (1672). Sebr. sp. vyd. 1775, 2 sv.

Buckinghamshire (bakingemšír), hrabství v angl. vnitrozemí, 1940 km², (1921) 236.209 ob. (122 na 1 km²); jméno má původ od rozsáhlých lesů bukových. Hl. m. Aylesbury.

Buckland William (1784—1856), angl. geolog, od 1813 prof. v Oxfordu. Snažil se najíti východisko ze sporu biblického podání a výtěžky nového geol. badání. Hl. díla: Reliquiae diluvianae (1824), Geology and mineralogy considered with reference to natural theology (4. vyd., 1869).

Buckle (bekl) Henry Thomas (1821—1862), angl. kult. historik. Jeho hl. dílo jsou nedokončené „History of civilisation in England" (1858—61), kde snaží se postaviti dějepis na čistě materialistický podklad. Po smrti jeho (1872) vyšly: „Miscellaneous and posthumous works". Životopis jeho napsal Huth (1880). Česky o něm psali: Masaryk (Teorie dějin podle zásad T. H. B.) a Rádl (Dějiny vývojových teorií).

Buckskin (angl. bakskin), druh vlněné látky z levné mýkané příze, které se používá místo sukna na pánské obleky.

Bučač (Buczacz), jedno z nejstarších halič. měst, (1919) 12.000 ob. ze ²/₃ žid., v hluboké kotlině řeky Strypy na trati Stanislavov—Husiatyn s nádhernými budovami a chrámem z 18. st.; zbytky zámku, lihovar a octárna. B. 1672 zmocnili se B. Turci, uzavřen zde mír, jímž Polsko odstoupilo Turecku Podolí a Ukrajinu. 1675 B. byl Turky opět vzat a hrad zpustošen. Za svět. války 1915 svedeny zde tuhé boje o předmostí Strypy; od července 1916 až do července 1917 v rukou Rusů.

Bučar Fran (* 1861), řed. Nár. divadla v Lublani. Původně učitel, později jako hrdinný tenor angažován na četných něm. scénách. R. 1891 a 1901 vystupoval i v Praze. Za svět. války zařídil si pěv. školu v Lublani a r. 1919 povolán ku řízení Nár. Gledališča.

Bučar Franjo Dr. (* 1866), organis. chorv. Sokola a historik; profesor dějepisu a tělovýchovy v Záhřebě. Zajímá se hl. o dějiny chorv. reformace a napsal: Povijest protest. književnosti medu Hrvatima, Povijest reform. i proturef. u Medumurju.

Buček Josef Ignác (1741—1821), profesor kamerál. věd na universitě v Praze 1770.

Bučić Mihajlo, chorvatský farář v 16. stol., propagátor vyznání augsburského. Jeho spisy se v době protireformace ztratily.

Bučina, bukový les. Vyskytuje se do výše 1200 m. Lesní inženýrství je nyní velmi zanedbává, dávajíc přednost stromům jehličnatým.

Bučovice, m. a soud. o. na M., polit. o. Vyškov, na pr. bř. ř. Litavy, 3158 ob. (1921). Okres. soud, reál. gymn. Tkalcovny, tov. na nábytek z ohýbaného dřeva. Výstavný zámek z l. 1567—81; patřil pánům z Boskovic, později Lichtenštejnům.

Bučovský H., pseud. ↷ Ignáta Hořici.

Buda Antonín (* 1825), rytec v Praze.

Budaeus Boh. Ch. J., MUDr. († 1770), hornoluž. městský lékař v Kamenici, zasloužil se o dějepisná badání lužická. Zůstavil po sobě 25 rkp. foliantů, obsahu právnicko-dějepisného; tiskem vyšly tři svazky Singularia historico-litteraria Lusatica atd. obsahu literárně-hist. v r. 1732—43.

Budancev Sergěj Fedorovič (* 1896), beletrista a žurnalista. Upozornil na sebe histor. románem „Mjatež" 1923. Vydal dále sborník povídek „Japonskaja duel" 1927. Jeho autobiografie vyšla v knize „Pisatěli", Moskva 1926.

Budapešť, hl. m. Maďarska, (1920) 928.996 ob. 96—105 m n. m., na obou březích Dunaje. Částí městských jest 10. Následkem četných nehod, jež postihly B., scházejí v městě staré budovy a památníky. Budín (Buda) na pravém bř. dun., je sídlem vysoké šlechty. Nový královský hrad (1771 zbudovaný) je schránkou říšských insignií a koruny svatoštěpánské. Naproti tomu Pešť na levém břehu je moderním velkoměstem, plánovitě zbudovaným. Vlastní City je vnitřní město s mnoha úředními budovami a universitou. Zde je též středisko velkoobchodu a bank. Břehu dunajskému dominuje obrovská parlamentní budova (225 m dlouhé průčelí) s kupolí 96 m vysokou. Též ostatní části městské jsou zdobeny řadou vynikajících staveb (vys. škola techn., musea, celnice, tržnice). Obyvatelstvo: Podle národností bylo r. 1920: 837.858 Maďarů, 60.425 Němců, 14 011 Slováků; náboženství: většina obyv. je katol., asi $^1/_3$ protest., pak j. men. vyznání. — Průmysl, obchod: B. je významným střediskem obilního obch. a mlynářského průmyslu. Důležité je též pivovarství, lihovarnictví, dřevařský, chem. a keramický průmysl. Největší počet dělníků zaměstnává průmysl oděvnický. Obchod je podporován rozsáhlou sítí železniční (4 nádraží) a Dunajem. B. má dva nezamrzající zimní přístavy, množství skladišť. — Vzdělávací ústavy: Uherská akademie věd; universita s knihovnou (521.000 sv.), polytechnika; hudební, malířské, sochařské a umělecké akademie; má četná musea, divadla a mnohé vědecké a literární společnosti, jakož i řadu ústavů humanit. a sociálních. V čele správy je vrchní starosta, dále volený starosta a členové městského zastupitelstva. Šéfem státní policie je vrchní městský hejtman. B. je sídlem všech nejvyšších správních i soudních úřadů. Znak ukazuje na červeném štítu, rozděleném vodorovně stříbrnou vlnou (Dunaj), kulatou pevnost s branou a s kupulovitou věží (Buda), v horní polovici, v dolní je dvojitá brána, ozubená, s třemi věžemi (Pešť). — Dějiny: Na území dnešního Starého Budína založili Římané vojenskou kolonii: Aquincum. Jména Buda a Pešť jsou původu slovanského (7.—9. stol.). R. 1241 byly tyto z vel. části něm. kolonie rozbořeny Tatary, potom Belou IV. opevněny. Ve 13.—15. stol. vyvinul se Budín v nejmocnější město Uher. Matyáš Korvín přestavěl zámek, založil zde proslulou knihovnu, zřídil universitu a opevnil obě města. 1541 byl Budín dobyt Turky, 1686 osvobozen Karlem Lotrinským. Za Leopolda I., Karla VI. a Marie Terezie se města značně rozmohla a získala nová privilegia. Též hrabě Štěpán Széchényi zasloužil se o rozkvět města. 1848 stala se Pešť sídlem zemské vlády. 1872 za Františka Josefa I. nabyla tato dvě města, sjednocená pod jménem B., velikého polit. významu jako hlavní a sídelní město Maďarska.

Budapesti Hirlap, konservat. časopis v Budapešti. Založen r. 1880.

Budař Jan Michal (1713—1789), hornoluž. advokát v Budyšíně, pán na Horní Hórce, první luž. mecenáš, jenž téměř celé své jmění odkázal ve prospěch výchovy nejlepších a nejchudších luž. synků bez rozdílu vyznání. Vděční Lužičané mu zato postavili v Budestecích r. 1869 pomník, první toho druhu v Lužici. ♀ Dučman-Imiš, J. M. Budař, dobroćel Serbow 1869, 2. vyd. 1889.

Budař Jan, ThDr. (* 1867 ve St. Vožici), ř. prof. univ. Karlovy v Praze. Nejprve prof. studia bibl. Nov. Zákona v Č. Budějovicích. Habilitoval se na Karlově univ. pro obor studia Nov. Zákona a jmenován prof. 1924. Tajný pap. komoří.

Budatín, osada v okr. žilinském na Slov., při ústí Kysuce do Váhu. 1018 ob. Krásně položený hrad z poč. 14 stol., o který bylo často bojováno, naposled r. 1848, kdy zde poraženi maď. revolucionáři cís. vojskem, které podporovali slov. vlastenci (Štúr, Zach, Hurban a j.). Náleží hrab. Csákymu.

Buday Josef, ThDr. (* 1877 v Trenčíně), senátor a kanovník v Nitře. R. 1919 prof. na teol. fakultě v Bratislavě. 1919 členem rev. Nár. shrom., 1920 posl. za ludovou stranu, r. 1929 zvolen senátorem. Je členem mnoha liter. spolků.

Budd Wiliam (1811—1880), angl. lékař. Studoval škodlivý vliv vody v těle lidském. Buddova nemoc, sesychání jater, zapříčiněné otravou žaludku neb střev.

Budde Evgenij Fedorovič (* 1859), ruský filolog, zabývající se historickým vývojem ruských dialektů. Hl. díla: Lekcii po istorii rus. jazyka (1907); Očerk istorii sovremen. litteraturnago russ. jazyka (1908).

Budde Wilhelm Christian (1844—1893), dánský lékař.

Budé (lat. Budaeus) Guillaume (1467—1540), zakl. klas. filol. ve Francii. Přiměl

Bronze III.

Starokřesťanská lampa
XIII. stol.

Francouzská rokoková výzdoba
kol 1750.

Socha sv. Jiří na Hradě Pražském XIV. a XVI. stol.

Budapešť.

Od leva Korunovační kostel s rybářskou baštou. Justiční palác. Hrad. Pavilon z rybářské bašty. Pohled z Blocksbergu. Parlament. Kalvinovo nám. s Národním museem. Most Széchenyiho. Pomník Sv. Gerharda a hrad. Pohled z hradu.

Františka I. k založení Collège de France a knihovny ve Fontainebleau. Mezi jinými vydal právnické dílo De asse et partibus eius (1514), které mělo neobyčejný úspěch v Evropě. Studoval pak starořečtinu a sepsal pak na základě svých studií své nejlep. dílo Commentarii linguae graecae (1529), které umožnilo všem národům studium řečtiny.

Budeč, starobylé hradiště nad vsí Kováry v Č., polit. o. Praha venkov. Hradiště bylo vybudováno na skalnatém ostrohu mezi potokem Zákolanským a Týnickým; v jižním rohu jest kostelík sv. Petra a Pavla, zal. po r. 895 Spytihněvem I. Kostelík v podobě románské rotundy, k níž později přistavěna čtverhranná románská věž, byl r. 1927 opraven. Podle legendy učil se zde sv. Václav u kněze písmům slovanským.

Budeč, název četných škol (i hudebních) nebo pedagogických jednot podle legendární školy budečské. Z nich nejvýznamnější jest Budeč, zal. r. 1839 drem K. Sl. Amerlingem v Praze; kromě Amerlinga působili tu dr. Hněvkovský, Rybička, Franta Šumavský a j.

Budečský L. Z., pseud. Lad. Zápotockého.

Budějovice České, ↳ České Budějovice.

Budějovické biskupství bylo založeno 1785. Má 34 vikariáty, 429 far a na 1000 kněží. Od 1920 jest biskupem Dr. Šimon Bárta. Prvním biskupem byl Jan hrabě Schaafgotsch.

Budějovicko-linecká dráha, první železnice na evropském kontinentě, dílo Josefa a Antonína Gerstnera. Vozy byly taženy koňmi. Otevřena byla 1828. Stavba její byla tak důkladná, že když se 1872 zřizovalo parní železniční spojení mezi Budějovicemi a Lincem, bylo namnoze užito jejích staveb.

Budennyj Semen Michajlovič (* 1883), komun., insp. jezdec. a člen Revol. Voj. Rady SSSR. Pochází z rolnické rodiny Don. oblasti, čísti a psáti se naučil sám, žád. šk. nenavštěvovav. V rus.-jap. válce byl prostým vojínem, ve svět. válce poddůstojníkem. Od říjnového převratu akt. budovat. sovět. vlády v Donské oblasti, do komun. strany vstoupil 1919. Později byl B. velitelem kavkazské a již. fronty, kde bojoval proti Wrangelově armádě a vojsku ukraj.-polskému.

Budget (angl. a franc.), státní rozpočet; přehled pravděpodob. anebo skutečných výdajů a příjmů určitého státu. Byl-li návrh rozpočtu pojat do finanč. zákona, smí se vydávati jen v těchto mezích a jen pro určité účely.

Budha, ↳ budhismus.

Budhismus, nábož. vyšlé ze sev. Indie. Právě tak jako nábož. Jajnů je b. hnutím nábož.-filosof. proti víře v bohy, proti ustrnulé spekulaci s obětmi a askesí, jakož i proti kastovnímu systému brahmínů. Budhou (Buddho, sanskr., „probuzený") se nazývá ten, který došel vykoupení z pout jsoucna samostatným poznáním pravdy a překonáním všech hříchů. Historický Budha, skutečný zakladatel b., je šlechtic (podle pozdějších představ princ) Sidhartha z rodu Šakyů (* asi kolem 560, † kolem 480 př. Kr). Jeho rodné město Kapilavastu bylo nalezeno u nepalské vesnice Paderia. Jest označován též jako Šakyamuni (v Pali „mudřec z rodu Šakyů") a jako Gautama (podle védského rodu pěvců, Pali: Gotama), konečně jako Tathagata. Opustil svou vlast, ženu a dítě, kloně se k ideálům asketickým. Sedm let toužil po poznání, až mu konečně jedné noci bylo uděleno. Od té doby táhl zemí jako „Budha", uče nové víře a zakládaje kláštery (bhikkhu, bhikkhuni, t. j. žebráci, žebračky). Jeho život byl brzo zahalen legendou. Nejstarší učení b. je vysloveno ve „čtyřech svatých pravdách": 1. Utrpení. Všechen život je utrpením. 2. Utrpení povstává touhou po rozkoši. 3. Toto utrpení lze odstraniti odstraněním této touhy. 4. Osmidílná cesta vede k odstranění utrpení: pravá víra, pravé rozhodnutí, pravé slovo, pravý čin, pravý život, pravá snaha, pravé myšlení, pravé hloubání. Nejvyšším cílem je nirvana („odumření"), osvobození se od znovuzrození, utišení utrpení. Svatá písma b. dělí se na tři „pitaka" (koše): 1. Vinaya, t. j. texty obecného zřízení. 2. Sutta (sutra), kázání Budhova, též sbírky sentencí. Sem náleží proslulá sbírka průpovědí Dhammapada. Do této skupiny jsou řaděny též sbírky vypracování, zvl. proslulá sbírka Jataka, bohatá sbírka bajek, pohádek, vypravování. 3. Abhidhamma (Abhidharma), systematické vyjmenování a diskuse dogmatických kategorií. Svaté zákony jsou nejautentičtěji zachovány v dialektu Paliů na Ceyloně a v Zadní Indii. Starší b. zavrhoval zpodobování svého zakladatele a používal místo toho symbolů, kola, otisku nohy. Rozkvětem Mahajany byl vytvořen též obraz Budhův; nejstarší zachované sochy Budhovy pocházejí z doby Kaniškovy a náležejí k umělecké škole indohelenistické v Gandhaře. Budha jest zde zpodobován jako yogin se 112 znameními „veliké bytosti", bodhisatvové jako princové. ↳ též: čínské, japonské, ind. umění. — Dějiny: Vrcholné doby b. jsou označeny jmény králů Asoka (v pol. 3. stol. př. Kr.) a Kaniška (asi v pol. 2.

stol. po Kr.). Pozdější dějiny indického b. jsou ve znamení bojů starého směru (Hinayana, t. j. „menší vůz") s mladší školou Mahayany („veliký vůz"), založ. Nagarjunou (v 2. pol. 2. stol. po Kr.). Mahayana vyznačuje se formulí „vše je nicotné", v nábož. životě vřelejším zdůrazňováním lásky k bližnímu. Již velmi záhy rozšířil se b. do Afganistanu, potom do střední Asie; odtud později vymizel. Z Ceylonu rozšířil se b. do Birmy (kolem 450 po Kr.) a Siamu (638 po Kr.), kdežto na Javě byl rozšířen asi vlivem jižní Indie (6. nebo 7. stol.). Do Číny vstoupil b. oficielně kolem r. 65 po Kr.; do Tibetu od 7. stol. (☞ lamaismus); z Číny rozšířil se do Japonska (6. stol.), k Mongolům, Kalmykům na dolní Volze a k Burjatům v již. Sibiři. Výhradně b. vyznávají pouze Ceylon, Tibet, Mongolsko a jednotlivé okrsky v Himalaji. Počet vyznavačů b. odhaduje se na 500 mil.; nelze však k němu čítati všechny Číňany a Japonce. ☞ novobudhismus.

Budíček, 1. hodinky, které automaticky zvoní; 2. signál k probuzení vojska; 3. ranní pochody s hudbou ve dnech velkých slavností.

Budil, pseud. Julia Myslíka.

Budil Vendelín (* 1847 v Praze, † 1928 v Plzni), býv. ředitel městského divadla v Plzni. Hrával nejprve česky na Smíchově, něm. u Mikuláše na St. městě. V zem. divadle úspěšně vystoupil 1880, ale nebyl angažován. Po 7letém pobytu u Pištěka měl vlastní divadlo v Plzni, pak znovu u Pištěka, odkudž byl povolán za ředitele nového městského divadla v Plzni. Má velké zásluhy o české divadelnictví.

Budilovič Anton Semenovič (1846—1908), rus. slavista, pracoval v oblasti literární historie, jazyků, kult. života slov. národů. Od roku 1907 byl redaktorem Moskevských Vědomostí. Seznam jeho spisů: „Novyj sbornik statěj pro slavjanověděniju" v čest Lamanskogo 1905.

Budín, ☞ Budapešť.

Budín J. L., pseud. Jana Löwenbacha.

Büdinger Maxmilian (1828—1902), něm. rak. hist., od r. 1861 prof. všeob. dějin v Curychu a 1872—99 ve Vídni. Obíral se rozličnými tematy, dotkl se i čes. dějin starší doby. Ve sp.: Zur Kritik altböhmischer Geschichte (1857) se obírá legendami o sv. Václavu a Ludmile. Starším dějinám čes. dává též místo v rámci rak. dějin (Österreichische Geschichte bis zum Ausgange des 13. Jahrh.; vyd. jen I. díl, 1858). Vystoupil též proti pravosti Rkpu Královédvorského (Die Königinhofer Handschrift u. ihr neuester Verteidiger, 1859 v Sybelově hist. časopise, kde mu ihned Palacký odpověděl na obranu rkpu.). Později se věnoval B. hl. dějinám všeob.; byly mu průpravou k Die Universalhistorie im Alterthum (1895) a k Die Universalhistorie im Mittelalter (1898). Kromě toho věnoval pozornost i dějinám uher., franc., angl., španěl. a dokonce i egypt.

Budinić Sime, chorvat. teolog v 16. stol. Ve svém spisu Summa nauka hristjanskoga užil jako první z chorv. spisovatelů českých diakritických znamének.

Budínská, pseud. Antonie Melíškové-Körschnerové.

Budínská smlouva byla uzavřena na naléhání a prostřednictvím kurie r. 1254 mezi čes. kr. Přemyslem Otakarem II. a uher. kr. Bélou IV. Smlouvou tou se vzdal Přemysl Otakar II. Štyrska, jež mu před tím (1250) připadlo spolu s markou rak. po vymření Babenberků (1246).

Budínský, pseud. Daniela M. Macháta.

Budínský A., pseud. Andreje Belly.

Budínský Jaroslav (* 1865), český politik národně demokratický, člen revolučního Nár. shrom. Dříve moravský zemský poslanec.

Budínský L. F., pseud. L. Friče.

Budisavljević Bude (1843—1919), srbský lidový spisovatel. Hl. díla: S ličke grude (1913), Iz staroga zavičaja (1914).

Budisavljević Milan (* 1874), srbský romanopisec směru naturalistického. Hl. díla: Bijedni ljudi, Tmurni dnevi.

Budislav, pseud. Jakuba Malého.

Budislav, pseud. Budislava Veverky.

Budislavský Jaromír, pseud. Jos. Ign. Wagenknechta.

Budissius (Budiš), mnich kláštera hradištského na Moravě. V l. 1290—97 byl opatem na Strahově a získal si zásluhy o zvelebení chrámu. Sám prý maloval v presbyteriu a zhotovil sochu P. Marie. Po oslepnutí vrátil se na Moravu.

Budiščev Aleksěj Nikolajevič (1867—1916), rus. spisovatel. Napsal více povídek a románů.

Znak města Budyšína.

Budyšín (něm. Bautzen), saské okr. hejtmanství, má 431.512 ob., rozlohu 2470 km². Hl. m. Budyšín s 41.519 ob. (z toho 3400 luž. Srbů podle sčít. v roce 1910); jest v maleb. poloze na příkrém kopci. Staré město vykazuje krásné stavby; starobylý zámek Ortenburg, založ. 958, byl sídlem luž. fojtů i českých králů; upomíná na vládu slovanskou. Mimo to má bohatý průmysl a školství. Lužické museum při-

pomíná doby, kdy většina obyvatelstva Horní Lužice byli lužičtí Srbové. Do r. 1868 se město jmenovalo i úředně Budyšín. Hist.: Kolem r. 1000 bylo opevněno. R. 1018 uzavřel zde mír císař Jindřich II. s polským Boleslavem Chrabrým. Význam města vzrůstal ve 13. stol. vybudováním silnice. V 15. stol. byl B. marně obléhán Husity a dobyt teprve Valdštýnem 1633. R. 1813 zvítězil tu Napoleon nad Rusy a Prusy. — Památky na Lužičany v Budyšíně. Serbski Dom (otevřen 1904), v něm Serbska ludowa banka, Smolerjec knihtiskárna a knihkupectví (vydává Serbske Nowiny, Łužicu, Sokolske Listy, Pomhaj Bóh, kalendář Předźenak atd.), luž. museum, síň s obrazy vynikajících luž. pracovníků, knihovna Matice Srbské (oddělení luž. české, polské, ruské a německé), hospodářské družstvo, luž. kavárna; dále Donerhakec knihtiskárna (majetek spolku sv. Cyrila a Metoděje, vydává Katolski Posoł, Raj a kal. Krajan); Mikławšk, kat. hřbitov, kde odpočívají Hórnik, Róla, Łušćanski, Nowak, Rězak, Skala), ev. hřbitov Hrodžiško, kde jest pohřben J. E. Smoleř; luž. ev. kostel sv. Michala a luž. kat. kostel Panny Marie, v obou se konají bohoslužby lužické. B. jest od konce 19. století kult. střediskem luž. Srbů. ⚲ Lužice.

Budišov n. Budišovkou (něm. Bautsch), m. na M., polit. o. Mor. Beroun, soud. o. Město Libavá, 4.326 ob. něm. (1921). Zeměděl. a prům. m. Tabáková tov., sladovna, tov. obuvi; plátenictví, chov dobytka. Nedaleko zříc. hradu Vildštejna.

Budišovský M., pseud. Viliama Pauliny-Tóth.

Buditelé národní, čeští spisovatelé a vědci, kteří v dobách národního úpadku v 18. stol. studovali český jazyk a kulturu, působíce tím na vznik literatury a politického národního vědomí. Počítají se k nim: Josef Dobrovský, František Martin Pelcl, František Faustin Procházka, Václav Matěj Kramerius, Václav Thám, Antonín Puchmajer, Josef Jungmann, Jan Ev. Purkyně, J. Sv. Presl a j. ⚲ Rybička: Přední křisitelé.

Budmani Pero (1835—1914), chorvatský filolog. Hl. dílo: Grammatica della lingua serbocroata (1866—67).

Budňany, ms. pod hradem Karlštejnem v Č., polit. o. Hořovice, soud. o. Beroun, 580 ob. (1921). B. vznikly z bud pro dělníky při stavbě hradu Karlštejna; na městys povýšeny r. 1794. Kostelík sv. Palmacia, zal. Karlem IV. r. 1356. Letní sídlo.

Budovec F. V., pseud. F. X. Prusíka.

Budovec Jiří, pseud. Jiřího V. Klímy.

Budovec Václav, pseud. Fr. S. Procházky.

Budovec z Budova Václav (1551—1621), nejznámější člen šlecht. rodu čes. ze Žatecka, pozd. ve vých. Čechách usedlého. Václav B. z B. studoval 12 let v cizině, pobyl něk. let v Cařihradě jako člen poselství cís. Rudolfa II. Výtěžkem tohoto pobytu je spis Antialkoran (1614), v němž polemisuje s mohamedanismem. Přikloniv se zcela k Jednotě českobratrské,

Václav Budovec z Budova.

upadl u dvora v nemilost, zejm. když se ujal Jednoty neohroženě i na sněmu (1603). Přes to však byl r. 1607 povýšen do panského stavu. Václav B. z B. má hlav. zásluhu o Majestát Rudolfa II. ⚲ (1609), jímž bylo vymoženo uznání církve bratrské a luter. Za stavovského povstání (1618) byl zvolen direktorem a r. 1620 presidentem nad apelacemi. Po bitvě na Bílé hoře zůstal v Praze. Skončil na popravišti staroměst. 21. VI. 1621. Kromě Antialkoranu zanechal Zprávy o jednání o Majestát a bohatou korespondenci, kterou vyd. J. Glücklich (1908—12). Rod Budovců vymřel r. 1659 Purkhartem, vnukem Václava B. z B.

Budský Rudolf (* 6. XII. 1887 v Praze), malíř podobizen. Žák pražské akademie u prof. Hynaise a Švabinského.

Budyně nad Ohří, m. v Č., polit. okr. Roudnice nad Labem, soud. o. Libochovice, 1.636 ob. (1921). Děkan. kostel sv. Václava, radnice z r. 1506, m. museum, zámek. Prům. jest zastoupen pivovarem, lihovarem, výr. koží. B. povstala jako podhradí král. hradu. R. 1336 bylo město s hradem postoupeno Zbyňku Zajíci z Valdeka, jehož potomkům, pánům z Hazmburka, náleželo do r. 1614. R. 1759 bylo vypáleno prus. gen. Schafgotschem a jeho opevnění strženo.

Budžajah (franc. Bougie), přístavní město v Alžírsku dep. Constantine, 20.000 ob. Obchodní středisko Kabylie. V 5. stol.

hl. m. vandalské říše, ve středověku útočiště pirátů. 1833 dobyli m. Francouzové.

Buen Retiro („pěkné zátiší"), býv. letohrádek v Madridu; po r. 1600 knížetem Olivárezem vystavěný. R. 1808 jej Francouzi částečně zbourali, po revoluci roku 1868 téměř zničen.

Buenos Aires, nejv. jezero v záp. Patagonii 2.000 km², 227 m n. m., sahá pod 46½ st. j. š. do Cordiller, kde se odvodňuje řekou Rio Baker, vtékající do Tich. oceánu; patří částečně k Chile a částečně k Argentině.

Buenos Aires (Cindad de Unestra Señora de B.), spolk. hl. m. (ve spolk. distriktu B.) Argentiny. Leží na 34° 36' j. š. a 58° 22' z. d. Má 1,780.000 ob., z toho 777.845 cizinců, většinou Italů, 20 m n. m., vystavěné většinou na říčním nánosu na pravém břehu řeky La Plata, dosahující šíře 45 km. Střed. roč. teplota + 17°. Roční srážky 933 mm. B. bylo navštěvováno cholerou a žloutenkou; dnes je však město opatřeno moderní kanalisací a vodovodem, takže je hygienicky bezvadné. Celé město je vystavěno moderně. Má krásná náměstí a široké třídy. Je nejdůležitějším obch. střediskem Již. Ameriky. Má tržnice, 21 katol. a 4 protestant. kostely, 20 divadel, závodiště a krásné, veřejné stavby: Casa Rosada, sídlo presidentovo, univ. s knihovnou a museem, operu, bursu atd. Hlavní třídy jsou Rivadavia, Santa Fé atd. R. 1910 zde bylo 10.427 továren. V průmyslu je interesován většinou cizí kapitál. Přístav absolvoval r. 1915 80% celkového argent. dovozu a 40% vývozu. Město je obklopeno obrovskými skladišti pro obilí. B. je sídlem nejvyšších stát. úřadů, arcibiskupa, diplomatického sboru. Správu města obstarává starosta a 31 radních. B. bylo založeno r. 1535 Pedrem de Mendoza. R. 1537 je Indiáni rozbourali a 1580 bylo znovu vystavěno, r. 1776 se stalo hl. m. vicekrálovství La Plata, r. 1816 Spojených států Rio de la Plata. R. 1862 sídlo vlády argent. Konfederace. R. 1880 se osamostatnilo od stejnojmenné provincie jako spolkové sídlo.

Buenos Aires („dobré větry"), argent. prov., má 108 dep. a 305.121 km² celkové plochy (bez území města B.) a 2,279.500 ob. Je to většinou bezlesá rovina pamp s plochým pískovitým pobřežím na Atl. oceánu. Na sev. mezi řekami Paraná a Salado je úrodná travnatá rovina s bohatými osevy obilí, ovoce a zeleniny. Dále na jih většinou pastviny s četnými sladkovodními jezery a solnými močály. Nejv. výš. dosahuje Siera de la Ventana, 1065 m. Na sev. hraničí B. s důležitou dopravní čarou řeky Paraná (La Plata). Dále již. protékají obrovské toky Salado, Colorado atd. Podnebí je mírné, má však četné poruchy temperatury a prudké jihových. a sever. větry. Mezi všemi odvětvími podnikání je zemědělství na prvním místě. Pěstuje se pšenice, kukuřice, oves, len, ječmen a víno. Chov dobytka se provádí rovněž ve velkých rozměrech, hovězí dobytek, ovce, koně a brav. Obrovské chladírny pracují pro vývoz (r. 1918: 3,292.456 kusů hov dobytka a 2,461.559 kusů bravu); hojně továren na konservy. Z nerostů se těží: mramor, kamenná sůl, sádra, vápno. — Dopravu obstarává kromě řek želez. síť v délce 9000 km, vycházející ze spolk. sídel. města. — B. má čtyři učitelské semináře, jednu zemědělskou školu, jednu zvěrolékař. školu, 2 průmysl. školy, 33 knihoven, univer. a hvězdárnu (obě poslední v hl. městě La Plata). — Guvernér a jeho nástupce se volí na 3 roky. Dějiny B. tvoří až do r. 1853 dějiny Argentiny. Jako nejbohatší a nejlidnatější provincie měla vždycky převahu a byla sídlem centralistické strany. Po pádu Rosově r. 1853 se B. osamostatnila, avšak po nešťastném utkání u Cepedy 23. října 1859 se musila zase připojiti ke Konfederaci, aniž by se vzdávala nároků na panství.

Buer, m. a o. v sev. části vestfálského uhel. revíru. Má 88.668 většinou katol. obyv.

Bufagin, látka získaná z kožního sekretu ropuch (Bufo), která působí podobně jako digitalin na činnost srdeční.

Bufallo Bill, ↷ Cody William Frederick.

Buffalo, druhé m. sev.-amer. státu New York, 506.775 ob., na severových. konci jezera Erie, 32 km nad Niagarou. Má čilý průmysl (velkojatky, pivovary, slévárny, strojovny, chem. továrny, koželužny a loděnice). Ohromný obchod s obilím, uhlím, moukou, dřevem a dobytkem je podporován výborným vodním spojením (Eriejský průplav).

Buffo (ital.), zpěvák kom. úloh v ital. opeře (opera buffa). Rozeznávají se dva druhy b. Jeden musí býti dobrým zpěvákem (B. cantante), druhý musí míti pouze bolestný hlas; od tohoto se žádá komická hra. B. (tenorbuffo, basbuffo) předvádí výborně zpívanou řeč, t. j. jeho řeč je mezi zpěvem a mluvou. Jako přívlastek znamená b. (nebo buffa) komický ráz určité toniny, na př.: duetto b.; aria b.; opera buffa atd.

Buffon George Louis Leclerc, hrabě z (1707—1788), fr. přírodovědec. Od r. 1739 správce král. bot. zahrady v Paříži.

Bufet (franc. buffet), výklad. skříň a úschovna nápojů a nářadí; studeným

jídlem a nápoji prostřený stůl k vl. obsluze; též výčep. stůl. Bufetier — čepující, obsluhující.

Bufonia, akt při athénské slavnosti diipolia ↷.

Buftea, zámek u Bukurešti, kde bylo 5. března 1918 sjednáno příměří mezi Rumunskem a Rakousko-Uherskem a Německem.

Bug, 1. příď lodi, 2. nezahnutý okraj pergamenového spisu.

Bug, 1. záp. B., ukrajinsky Buh, pravý přítok Visly, 750 km dl., pramení v Karpatech, od Brest-Litevska je splavný; 2. již. B., ukrajinsky Boh, ukrajinská řeka, 750 km dlouhá, pramení v Podolii a ústí do Buglimanu.

Bugeaud Thomas Robert, Marquis de la Piconnerie, vévoda z Isly (1784—1849), francouzský maršál. 1832 stal se brigádníkem a členem sněmovny, kde byl rozhodným obráncem červencové vlády. 1836 byl poslán do Alžíru a od 1837 velel provincii Oranu, 1840 stal se generálním guvernérem Alžírska a jako takový porazil u Isly Marokány (14. srpna 1844) a stal se maršálem. 1847 byl povolán nazpět a svěřeno mu velení nad pařížskou posádkou. Po pádu království podřídil se republice a jako člen Národního shromáždění těšil se z veliké vážnosti.

Bugenhagen Jan (1485—1558), reformátor, Doctor Pomeranus, též Dr. Pommer zvaný. Vedle Luthera a Melanchthona byl nejvlivnějším representantem něm. reformace. R. 1522 farář a prof. ve Wittenbergu, zavedl reformaci v Brunšviku, Hamburku, Lübecku a Pomořansku, později (1537—39) v Dánsku. R. 1538 se stal rektorem znovuzřízené kodaňské university. Pomáhal Lutherovi při překládání Bible. Sepsal: Dějiny Pomořanska, r. 1728 vytištěné.

Bugge Alexander (* 1870), hist. badatel, prof. v Oslo. Sepsal četná díla.

Bugge Sophus (1833—1907), norský filolog, provedl klasické studium staronorštiny, poukázal na cizí prvky v ní a vydal staronorské spisy.

Buggy (angl.), velmi lehký, nekrytý kočár pro jedno spřežení, se dvěma vysokými koly.

Bugi (Buginésové, vlastní název To-Vuggi), malajský národ na již. a vých. Celebesu, zkušení plavci; mají vlastní písmo a literaturu.

Bugiardini Giuliano (1475—1554), it. malíř, žák Mariotta Albertinelliho a Ghirlandajův, pomocník Michelangela.

Bugiel Włodzimierz, MUDr., lékař, žijící v Paříži, píšící francouzsky o věcech polských. Polsky vydal tam svazek Studjów i szkiców literackich (1910). V populární kolekci Les cent chefs-d'oeuvre étrangers vydal překlady Sienkiewicze a velkých básníků romantismu polského.

Buginalia, kuželovité čípky, užívané jako lék proti chorobám nosu. Jsou napuštěny lékem a vkládají se do nosní dutiny.

Bug-Narev, ruská fronta proti Němcům ve světové válce, kteří ji ale v červenci 1915 prolomili.

Bugnion Edouard (* 1845), švýcarský lékař, anatom a embryolog.

Bugonia (řecky), pověst o vzniku včely z hnijícího masa hovězího, známa z líčení řec. a řím. spisovatelů (př. Vergilius „Georgica", IV., 283). Pověst se dá velmi snadno vysvětliti tím, že v hnijícím mase líhnou se z larev mouchy poněkud včelám podobné. Lit.: Osten-Sachen, On the oxenborn bees of the Ancients (1894).

Bugra, zkratka, označující Mezinárodní výstavu knihy a grafiky (BUchgewerbe und GRAphik) v Lipsku 1914; od 1919 je tato výstava připojována všeobecnému vzorkovému veletrhu v Lipsku.

Buguljma, rus. město gub. samarské, 14.500 ob. R. 1917 boje mezi čsl. legiemi a bolševiky.

Bůh, nejvyšší bytost, která bytuje nad veškerým konečným jsoucnem; není souhrnem všeho jsoucna, nýbrž nadosobní a nadduševní: Bůh a svět jsou zcela rozličné pojmy. Pojem boha jest konečným pojmem veškerého náboženství a filosofie. V náboženství křesťanském jest Bůh nejvyšším vládcem světa, jeho stvořitelem a zachovatelem; svou milostí pomáhá člověku, aby se stal dokonalým a mohl s ním splynouti, t. j. věčně v něm žíti. Katolické stanovisko a zároveň i filosoficky nejdokonalejší pojem Boha vypracoval Tomáš Aquinský. Podle něho jest Bůh nekonečný, absolutní, jeho bytnost jest nutna sama sebou, neboť jest příčinou jiného bytí, sám maje bytnost jen ze sebe samého, jest věčný, působí ve všem, jest čistý kon (actus purus), nejvýše moudrý, dobrotivý, všemohoucí, vševědoucí atd. Lit.: Lang-Schmidt: Der Ursprung der Gottesidee (1912). Fraser: Philosophy of theism (1899). Lüttge: Die Dialektik der Gottesidee in der Theologie der Gegenwart (1925). Srovnej hesla: Náboženství, víra, absolutní, atheismus, dualismus, deismus, teologie, logos, monismus, theismus, pantheismus, mystika a ontologický, kosmologický, teleologický, eticko-teologický důkaz boží jsoucnosti.

Bühler Jiří (1837—1898), indolog, prof. orient. řečí v Bombayi. Sbíral vzácné rukopisy (přes 5000), překládal a vydával díla o řeči, právu a lidech Indie.

Bühler Karel (* 1879), psycholog a pedagog; od r. 1922 prof. ve Vídni.

Buchan John (* 1875), angl. spisovatel. Studoval na univ. Oxfordské a Glasgowské a r. 1901 odejel jako soukromý tajemník lorda Milnera do Již. Afriky. Navrátil se r. 1906 a stal se řed. nakl. Thos Nelson et Sons. Nejznámější jeho práce jest vál. trilogie: The Thirty-Newe Steps (1915), Greenmantle (1916), Mr. Standfast (1919), také do češtiny přeložené. Kromě toho napsal: John Burnet of Barns (1898), Prester John (1910), Lives of Sir W. Raleigh (1911) a j.

Buchanan (bjukenen) George (1506—1582) n. lat. bás. a škot. dějepisec; seznal r. 1534 reformaci v Paříži, učil 1540—43 v Bordeaux, 1544—47 v Paříži, od 1560 trvale ve Škotsku; veřejně hlásil se k protest. a od 1566 působil na vys. školách škotských v St. Andrews; byl též vychovatelem prince Jakuba (pozdějšího Jakuba I.). Sebrané spisy s jeho životopisem vyd. Th. Ruddiman (1715 2 sv.) a Pet. Burman (1725 2 sv.). Lit.: P. H. Brown, G. Buchanan, 1890.

Buchanan James (1791—1868), advokát, 1857—61 demokr. president USA.; stranil straně otrokářské a po volbě Lincolnově připravil secesí již. států svému nástupci válku občan. Lit.: Curtis, Life of James B. (1883, 2 sv.).

Buchanan Robert Williams (1841—1901), angl. novinář a spis. škotsko-kelt. původu a cítění; byl mnohostranným a plodným. Něžný realism, procítěnost a působivá síla řeči v drobných lyricko-epických básních opěvuje život vyděděnců. Látku volil většinou ze Škotska. Psal humor. články, mysticko-didaktická díla a v jeho zamilované práci Věčný žid (The wandering Jew, 1893) pranýřuje moderní křesťanství. Lit.: Walker, R. B. the Poet of Modern Revolt (1901).

Buchanan, Sir George William (* 1854 v Kodani, † 1924 v Londýně); od 1910 vyslanec v Petrohradě; bojoval proti rus. pokusům o mír a musil v prosinci 1917 Rusko opustiti. 1919—21 byl vyslancem v Římě.

Buchanka, Cyclops, rod korýšů klanonohých (Copepoda), vyznačující se lichým očkem a rozeklanými nožkami. Samice nosí vajíčka ve dvou váčcích po stranách zadečku. Několik druhů b. žije u nás ve stojatých vodách; druhy příbuzné žijí také cizopasně na rybách.

Buchar Jan (* 1859), říd. učitel v Jilemnici, propagátor turistiky a lyžařství v Krkonoších, které zná do poslední stezky. Na hořické výstavě r. 1903 uspořádal Krakonošovu zahrádku, do které snesl veškeru floru krkonošskou.

Buchara, ↘ Bochara.

Bucharin Nikolaj (* 1888 v Moskvě), prof. tamní university; odejel 1917 do New Yorku, aby tam založil list strany kom.; vrátil se po březnovém převratu do Ruska a jako vůdce třetí internacionály splynul s polit. Leninovou. Napsal Třídní boj a revoluce v Rusku (2 vyd., 1918), Ekonomika přechodové periody, 1 d. (1920), Dějinný materialismus (1921).

Buchary, strojní kladiva, užívaná ke kování velkých předmětů. Jsou buď kruhoběžná neb přímoběžná. První parní buchar sestrojil r. 1784 James Watt. Používá se jich hojně ve strojnictví.

Buchbinder Józef (* 1838), polský malíř. Studoval ve Varšavě, Mnichově, Düsseldorfu a v Paříži. Navštívil též Řím. Maloval portréty a různé obrazy, později věnoval se výhradně malbě kostelní.

Buchbinder Szymon († 1853), polský malíř, bratr předešlého; byl žákem mistra Matejky v Krakově. Malíř divadelních dekorací ve dvorní opeře ve Vídni r. 1879—83. Obrazy jeho jsou převážně malých rozměrů a představují různé scény historické. V r. 1897 přesídlil do Berlína.

Buchez Philippe Joseph Benjamin (1796—1865), franc. lékař a filosof, propagátor družstevnictví. Hlavní spisy: Essai d'un traité complet de philosophie au point de vue du catholicisme et du progrés (1839—40); Traité de politique et de la science sociale.

Buchner Eduard, něm. chemik (1860—1917); 1898—1911 prof. v Berlíně, Vratislavi a ve Würzburgu, znám objevem (1903), že alkohol. kvašení nevzniká životní činností kvasn. buněk, nýbrž enzymem, zymozou. Poctěn Nobelovou cenou za chemii.

Büchner Ludvík, něm. přírodovědec (1824—1899), od r. 1852 soukr. doc. v Tubinkách. Jeho spis „Kraft und Stoff" (1855, 20. vyd. 1902) vyvolal literární boj velikých rozměrů a byl příčinou, že byl nucen vzdáti se akad. hodnosti. B. budil v širokých kruzích zájem a pochopení pro přír. vědy a přír. filosofii.

Buchlov, hrad, náležející do katastru obce Buchlovic v okr. uherskohradišťském. První zprávy o hradu datují se z r. 1300 a byl majetkem královským. R. 1511 jej dostal Arkleb Trnavský z Boskovic a od r. 1800 v rodině hrab. Berchtoldů. Byly v něm konány důl. porady v r. 1912 („Buchlovská schůzka").

Buchlovice, město v okr. uherskohradišťském, s 2244 č. ob., s hradem Buchlovem. R. 1805 povýšeny na město. Jsou

známy jako výletní místo. Lázně Smraďavka.

Buchlovan, pseud. Bedřicha Beneše.

Buchovec z Buchova, táborský válečník, 1420 dobyl Příběnic, 1421 spolusprávce české země.

Buchs, pohran. městečko ve švýcar. kantoně svatohavelském, (1920) 4.578 ob., se švýcar. a rakouskou celnicí; slyne prům. výšivkovým, dobytkářstvím a obchodem.

Buchta Richard (1845—1894), africký cestovatel.

Buchta Viktor (* 1892), inspektor ovocnictví na Slovensku, red. časopisu „Slovenský Ovocienar".

Buchtala Jan, Dr. (* 1882), prof. lékařské chemie Komenského university.

Buchtela Karel (* 1864), známý český znalec a odborník starého českého skla, porculánu a j. starožitností. Po ukončení studií vstoupil do služeb zem. finančního ředitelství v Praze, kdež působil až do převratu. Nyní jest činným jako ředitel státního archeologického ústavu v Praze, jehož celou organisaci po převratu provedl. Společně s Niederlem vydal „Rukověť české archeologie" (1910).

Buisson Ferdinand (* 1841 v Paříži), gen. inspektor lidových škol, franc. politik a pedagog, prof. pedagogiky na Sorbonně. Napsal dílo: Dictionnaire de pédagogie (1882—93).

Buitenzorg (bojtn-, „bez starosti") město na Jávě, (1920) 46.595 ob., 260 m n. m., již. od hlav. města Batavie a spojeno s ním drahou, leží v krásné poloze, pod vysokými vulkanickými horami, letní sídlo generálního guvernéra a j. holand. úředníků, se slavnou botanickou zahradou (od 1817) a zemědělským, zoologickým ústavem.

Bujak Frantiszek (* 1875), polský historok; od r. 1909 prof. dějin hospodář. na univ. Jagiellon. v Krakově. R. 1920 ministr zemědělství, poté prof. university lvovské. Hlavní díla: Studja nad osadnictvem Malopolski (1905), Galicja (1908 až 10, 2 d.), Studja historyczne a spoleczne (1924), Studja historyczno-geograficzne (1925) a j.

Bujidové (arab. Buveihidové), islamsko-skytská dynastie (932—1055). Potomci deilemita Bujeho.

Bujnák Pavel, PhDr. (* 1882 v Dol. Kubíně), univ. prof. v Praze, čelný literární historik a kritik slovenský; byl evang. farářem a po převratě knihovníkem pražské university. Vydal: Sobrané kritiky I. (Hviezdoslav), 1919, s drem Menšíkem Slovenská poetika (1921), Stručné dějiny československej literatury po Štúra (1923), Ján Arany v literatúre slovenskej (1924), Dve kapitoly z literárnej estetiky (1927), Dr. Karol Kuzmány (1927) a Praefixa verbalia v jazykoch ugrofinských (1928).

Bujnaksk, býv. Temir-chan-Šura, město dagestanské ASSR, středisko stejnojmenného rayonu. Konečná stanice Severokavkazské železnice, 56 km od Kaspického moře, s 9504 ob. (1926). Středisko dagestanského průmyslu ovocných konserv. Bujnakský rayon má rovnoměrné teplé podnebí, 2475 km² s 52.861 ob. (1923), většinou zemědělci a chovatelé dobytka, výrobci koberců.

Büjükdere, osada u Cařihradu, výletní místo a sídlo vyslanců.

Bujwid Odon, Dr. (* 1857), pol. bakteriolog, prof. ve Varšavě. Vynalezl serum proti záškrtu. Napsal: O leczeniu metoda Pasteura, Rys zasad bakteryologii.

Buk Jakub (1825—1895), hornolužický filolog, odchovanec praž. Luž. semináře, spoluzakladatel „Serbowky" r. 1846, první král. dvor. kaplan v Drážďanech. Přel. tři zpěvy z rkp. Královdvor. do luž.-srb.; zabýval se luž. jazykozpytem a luž. mluvou vůbec. Vytiskl Wendische Deklinationslehre (1852), hornoluž. hláskosloví (1858) a sbírku luž. přísloví a průpovědí (1862). Redigoval Čas. Mač. Serb. 1856—67 a svými pracemi přispěl k ustálení hornoluž. pravopisu.

Buk Michal (1804—1865), hornoluž. spisovatel a kazatel v Budyšíně, vydavatel původních i přel. knížek nábož. obsahu.

Buk, statný strom z čel. r. číškonosných (Cupuliferae, kam se řadí i dub a kaštan), hojně rostoucí u nás v hor-

Fagus silvatica.
a) samičí, b) samčí květy, c) bukvice, d) chomáček samčích květů.

natějších polohách. Vědecké jméno Fagus silvatica, buk obecný. Vyznačuje se bělošedou, hladkou kůrou a lesklými,

tuhými listy. Plod je bukvice (nažka). Jde vysoko do hor; tak na Etně roste ještě ve výši 1880 m, v Alpách asi do 1.540 m. Na východě zastupuje jej blízce příbuzný Fagus orientalis Lipsky. V hájích smíšených má buk veliký význam pro zlepšení půdy; miluje půdu bohatou minerály, vápenitou. Při umělém zalesňování nejlépe použíti dvouletých stromků. Dřevo bukové je jasně červenohnědé, výborné jakosti. V zahradách pěstuje se F. silvatica purpurea, buk krvavý s pěkně červenými listy.

Buk Fr. Vratislav, pseud. dra Václava Plačka.

Bukač, pták z řádu čápovitých (Ciconiiformes), čeledi volavek (Ardeidae Gray.), v Evropě je zastoupen bukačem malým (Ardeta minuta Linn.). Tělo jeho kryto je černým, zeleně lesklým peřím, s výjimkou vrchu křídla a spodiny těla, kde peří je rezavožluté. Je přeletavým ptákem a žije v Evropě a v západní Asii. Přezimuje v severní Africe. Loví jen v noci, a to malé ryby a obojživelníky.

Bukan-Tau, 1000 m. vysoký, skalnatý vrch ve středu písečné pouště Kyzyl-Kumy v karakalpakské auton. oblasti Kazakstanu. Mezi holými útesy vyvěrají prameny minerální vody.

Bukanýři (od karibského slova buccan, rošt na pečení masa, tedy „lidé, kteří suší maso na slunci", nazvaní též flybustýři), mořští lupiči, kteří řádili v 17. stol. ve východoind. vodách a kteří plenili, Francií a Anglií často tajně podporováni, španělské kolonie. Vyloupili 1686 Maracaibo, dobyli 1670 Panamy, 1683 Veracruzu a 1684 rep. Chile a Peru uložili výpalné. Morgan, anglický b., a Van Horn z Ostende jsou nejznámějšími vůdci. Při jednom podniku proti Cartageně 1697 byli b. z větší části zničeni a od té doby vymizeli. Lit.: Burney, History of the buccaneers of America (1816 a 1902).

Bukefalos (řecky „býčí hlava"), kůň Alexandra Vel., jím zkrocený, thessalského chovu.

Bukejevská orda neboli Země Kirgizů vnitřní Bukejevské ordy; obšírná oblast na v. od dol. toku Volhy, od roku 1876 připojená k astrachánské gub., nyní Bukejevský újezd uralské gub. Kazakské ASSR., měří 87.800 km², má 247.695 ob. (1926). Administrační středisko Urda.

Bukett (franc. bouquet, vyslov. buké), 1. kytice květin; 2. b. („květina") jmenuje se aroma různých vín (☞ víno); 3. v parfumerii smíšenina různých esencí atd.

Bükk, pohoří (bükk, maďar. „buk"), 1. část již. Karpat (☞ Karpaty); 2. skupina Karpat severových. od Matry, mezi Jágrem a Miškovcem.

Bukolové, loupežný národ pastevců v severozáp. deltě Nilu, byl několikrát poražen Římany, a potřen teprve Diokleciánem.

Bukolská Maruše, pseud. Marie Kabrtové.

Bukolské básnictví, jednak básnictví pastýřů, jednak básnické vystižení pastýřského života a to formou hl. epickodramatickou; nejčistší b. básnictví kvetlo za starověku v dílech Theokrita, Biona a. Vergilovy Bukolica příliš idealisují. V renesanci přišly opět do mody sujety pastýřské, ale zpracování jejich je příliš vyumělkované a nasládlé. Typem této literatury jsou: Aminta od T. Tassa, Pator fido od Guariniho, Astraea od Honoré d' Urfé. Stejně oblíbeno bylo v rokoku. V Německu pěstoval b. b. hlav. Gessner a Voss, u nás pak Puchmajer.

Bukolský (řec.), výraz, vztahující se na život pastýřský.

Bukovac Vlaho (1855—1922), prof. pražské Akademie umění, rodem Chorvat z Cavtatu, žák Cabanella v Paříži. Stoupenec pointilismu. Maloval četné podobizny a obrazy z mythologie. — Lit. Harlas, Úvod v katal. výstavy r. 1925.

Bukovina, země na severu Rumunska, 10.442 km², hraničí na sev.-záp. s Polskem, a jest z části hornatá. Marmarošské pohoří dosahuje horou Pop Ivanem výšky 1940 m, pohoří Rodna horou Pietrosu v. 2305 m. Podnebí jest kontinentální: studené zimy, horká léta, časný podzim. Hojné letní deště činí průměr srážek 620 mm. Střední roční teplota v Černovicích jest + 7·6°, ve vyšších polohách + 5·4°. — B. má (1921) 811.711 obyv. (77 na km²). Na severu a západu obývají Rusíni (přes 38%), na jihu a východě Rumuni (34%). Poláků jest asi 4·5%. Více než dvě třetiny obyv. náležejí církvi řecko-orthodoxní. Asi 65% ob. jsou analfabeti. Při zemědělství jest 72%, hornictví 11·3%, obchodu a dopravě 8·6%. Hlavním produktem jest v rovině kukuřice, pak pšenice, ječmen a oves. Průmysl omezuje se na zpracování dřeva, výr. pálenky, piva a cukru. Obchod, většinou v rukou židů a Arménů (dobytek, kůže, dřevo, kukuřice). Dopravě sloužilo 1911: 4222 km zemských cest, 346 km vodních a 659 km železnic. B. se dělí na pět krajů, jež jsou podřízeny krajskému úřadu v Černovicích. Dějiny. Za řím. dob byla B. po vpádu Hunů sídlem kočovných kmenů. Nej-

prve se zde usídlili Rusíni, pak Rumuni v 12. a 13. stol. Sučava byla až do 17. stol. sídlem moldavských gospodarů, Černovice sídlem starosty, všichni pod tureckou svrchovaností. 1769 byla dobyta Ruskem, 1774 obsazena Rakouskem, jemuž byla postoupena a 1786 přivtělena k Haliči. Ve světové válce byla obsazena Rusy až do srpna 1917; dobyta byla vojskem rak.-uher. 25. června 1917. Mírem saintgermainským připadla Rumunsku až na pět obcí, jež dostalo Polsko.

Bukovský Jaroslav, MUDr. (* 1867), prof. dermatologie a přednosta II. kliniky dermatolog. Karlovy univ. v Praze. Uveřejnil četné spisy z oboru dermatol., hlavně dílo: Bukovský-Pečírka: Pohlavní choroby (příjice a měkký vřed) se stereoskop. atlantem (1923).

Bukowiński Władysław (1871—1927), p. básník a spisovatel, prof. liter. na střed. školách. Psal pod pseud. „Selim". Od r. 1908 redigoval ve Varšavě literárně-umělecký měsíčník „Sfinks", kde uveřejnil též svoje studie o Asnyku, Konopnické a Slovackém.

Bukranion (řecky: volská lebka), okrasa, napodobená podle lebek obětních zvířat. Také se jí užívalo jako ozdoby.

Bukranion.

Bukšeg Vilim (1874—1924), soc. dem. politik chorv. a posl., byl v druhé koalič. vládě ministrem. Vyučil se typografem.

Bukurešť (rumun. Bucuresti), hlav. a sídelní m. král. rumunského, kraj Ilfov, (1920) 750.000 převážně řec.-orthod. ob., 81—105 m n. m., uprostřed jednotvárné, avšak úrodné roviny Velkého Valašska, v průseku důležitých cest a železnic. B. je rozdělena Dimbovitou (11 mosty) ve dvě polovice. Hlavní třída jest Collea Victoriei, úzká, ale dlouhá obchodní ulice; ústí na Chaussee Kisselev. Vnitřní dopravu obstarávají omnibusy, elektrické dráhy, dvojspřežní drožky (birjen), příznačné pro B., a j. B. má metropolitní kostel (1793), kostel Radu Voda (1568), v blízkosti kaple Bucur, jež je nejstarší budovou; kostel Mihail Voda (1595), v klášteře umístěn jest státní archiv; kostel Curtea Veche (1393, nově zbudován 1847); St. Spiridion s originelními zvonovými věžemi, Antim, kaple Stavropoleos (1724). Význačnými veřejnými budovami jsou: králov. palác (na Callea Victoriei), universita, nemocnice Colta a Brancoveanu, národní divadlo. V B. vycházelo r. 1921: 263 časopisů a novin, z toho 40 deníků (tři čtvrtiny rumun., čtvrtina něm.). — B je sídlem kat. arcibiskupa rumunského, sv. synodu a metropolity-primase orthodoxní církve, parlamentu, všech ministerstev, nejvyšších soudů a jiných civilních, správních úřadů a cizích diplomatických zástupců, železnič. ředitelství, posádky, má arsenál a vojenské dílny. B. soustřeďuje také všechen veřejný život Rumunska; ostatní města stojí daleko za ním. B. má průmysl potravinářský, nábytkový, plechového zboží, strojnický, olejový, barviv, chemický, má tkalcovny, barvírny bavlny a významný obchod. Dějiny. Založení města připisuje pověst ovčákovi Bucurovi (Bucuresti = potomci Bucurovi). Od 15. stol. byla B. občasně, od konce 17. stol. stále sídlem valašských knížat. 1595 byla B. dobyta na krátký čas Turky, 1716 zpustošena Srby; 1771—74 byla obsazena Rusy, 1789—91 Rakušany, v 19. stol. opět Rakušany, Rusy a Turky. Po sloučení Valašska a Moldavska stala se B. hlav. městem Rumunska. Město bylo postiženo zemětřesením (1793 a 1802), morem (1738, 1794, 1812), požárem (1804, 1847) a zátopami. 28. května 1812 byl zde uzavřen mír mezi Ruskem a Tureckem, 2. března 1886 mezi Bulharskem a Srbskem, 10. srpna 1913 mezi Bulharskem s jedné, Řeckem a Černou Horou, Rumunskem a Srbskem s druhé strany. Za světové války byla B. obsazena ústřed. mocnostmi. Zde byl uzavřen 7. května 1918 v zámku Cotroceni mír mezi čtyřspolkem a Rumunskem.

Znak města Bukurešti.

Bukvica, srbochorv. termín pro abecedu.

Bukvice, plody → buku.

Bukvicový olej, získaný lisováním plodů buku červ., obsahuje 18—26% mastného oleje; za chladu získaný je světležlutý, něžné chuti, netuhne, velmi těžko žlukne, dává řídké mýdlo, avšak hodí se za olej stolní a k osvětlování.

Bul, mosazná mince v Afghanistanu = $^{1}/_{60}$ rupie, 0·9 g těžká.

Bula, → bulla.

Bulak, předměstí a přístav Kahýry, s továrnami a známou státní tiskárnou.

Bulat Gajo, JUDr. (1836—1900), dalmatský politik a adv. ve Splitu. Vůdce chorv. strany ve Splitu od r. 1873, zvolen r. 1877 poslancem, r. 1885 prvním chorv. starostou Splitu. R. 1896 presidentem dalmatského sněmu. Jeho hlavním úspěchem bylo prosazení známého

lex Bulat, kterým se chorvatština stala úředním jazykem dalmatských obcí.

Bulat Petar, PhDr. (* 1888), prof. etnologie a etnografie na záhřebské universitě (od r. 1925). Četné spisy z oboru etnograf., hlav.: Die Schelten aus dem Tierreich im Slavischen (1916).

Bulbérní paralysa, nemoc, jež ve své typické formě (↗ progresivní b. p.) jest podmíněna zrůdností motorických, nervových ústředí v horní části míchy, a jeví se pokračujícím ochrnutím a chřadnutím svalstva dýchacího, polykacího, žvýkacího a mluvícího. Zvláště působí často nehybnost dolní poloviny obličeje, zatím co horní část zachovává normální pohyblivost a schopnost výrazu duševního života. B. p. jest řídká a objevuje se pouze u osob nad 40 roků. Příčina její není určitě známá, průběh většinou nepříznivý (smrt hladem, zadušením). Podobné nemoci, jako akutní b. p., kompresní b., pseudo-b., jsou lehčeji vyléčitelné. — B. p. byla pozorována též u zvířat, jeví se zde prudce a může buditi u psů ochrnutím jazyka a jícnu zdání vztekliny (pseudovzteklina).

Bulbus, v med. vejcovitě zduřelý některý ústroj, b. oculi bulva oční.

Bulbus thrombosa, ucpání rozšířené krční žíly (bulbus venae jugularie), povstalé ponejvíce hnisáním střed. ucha, hnisavou sraženinou; jest provázeno vysokou horečkou a třesavkou. B. jest nebezpečná životu, avšak při včasném operačním zákroku vyléčitelná.

Buldog ↗ pes.

Bule, státní rada v starořeckých státech; v Athénách měla 400 členů a byla volena každoročně.

Bulette (franc. boulette, vysl. bulet), knedlíček ze sekaného masa s kořením atd., smažený na másle.

Bulgagov Fjodor Iljič (1852—1908), ruský spisovatel, sekretář komité pro cizokrajnou censuru a společnosti přátel staré lit., kde za jeho spolupráce vydáno mnoho lit. památek. — Lit.: L. J.: „F. I. B." (v Istoričeskij Věstnik, 1908).

Bulgakov Michajl Ivanovič (1884—1910 v Paříži), ruský socialista-revolucionář. Napsal řadu statí a brožur soc. zabarvených. Nejvýznačnější jeho prací je: N. G. Černyševskij: Socialno-filosofskij etjud (1910). V ní podává B. systemat. a kritický výklad světových názoru Černyševského, ukazuje při tom na vše, co jest cenného v soc.-etickém jeho učení. B. psal též pod pseud. M. Antonov.

Bulgakov Sergěj Nikolajevič (* 1871), ruský národohospodář, soukr. doc. národohospodářství na moskevské univer. (1906—1911, kdy odešel dobrovolně do výslužby). S poč. přívrženec Marxova materialist. a mechanického názoru na život, přikloňuje se v 90. letech k revisionistům. Ukazuje, že v zemědělství nenastává koncentrace, nýbrž naopak jsou tu tendence decentralistické. Kritisuje tím Marxovo učení o tendencích rozvoje kapitalismu. Podle B-a není možna nějaká prognosa v soc. naukách. Socialism mu není nevyhnutelnou etapou ve vývoji lidstva, nýbrž je ideálem mravně usměrněné svobodné lidské vůle. Jako přešel B. od marxismu k revisionismu, tak se také obrátil od filosofického materialismu k idealismu. Spis „Ot marksisma k idealismu" (Sbornik statej 1896—1903) ukazuje ve stopách Kantových, že je nutno otázku mravní uvésti v soulad se základními otázkami metafysiky. Od Kanta pak přechází k rus. filosofu Vladimiru Solovjevovi, jehož učení mísí se Schellingem. Tehdy již zcela přechází k mysticismu, přikloňuje se k pravoslaví a končí jakousi filosofií hospodářsko-nábož., kde elementy marxismu jsou zastřeny pravoslavnou dogmatikou. Po r. 1918 stal se B. duchovním. Jsa politicky orientován v táboře pravých monarchistů, jest nyní v bělogvardějské emigraci v Bulharsku.

Bulgarin Faddej Venediktovič (1785—1859), ruský spisovatel. Hlav. díla jsou romány: Ivan Vyžigin (1829) a Petr Ivanovič Vyžigin (1831).

Bulgaris Demetrios (1812—1878), řecký státník, osmkráte byl min. předsedou.

Bulgaris Eugen (1716—1808), řecký teolog. Podal cenné traktáty o problému trojjediného boha s hlediska pravoslavného.

Bulgarský M., pseud. Michala Vrby.

Bulghar-Dagh, skupina kilikského ↗ Tauru v již. Malé Asii, se stříbrnými doly Bulghar Maden.

Bulhão-Pato Raimundo Antonio de (* 1829), portug. romant. básník. Vydal dopisy A. de Albuquerque („Cartas", 1884).

Znak Bulharska.

Bulharsko, království na poloostrově balkánském, 103.146 km², hraničí na severu s Rumunskem, na jihu s Tureckem a Řeckem, na západě s Jugoslavií, na východě s Černým mořem.

Přírodní poměry. Státní hranice B. zahrnují tři kraje: 1. sev. B. neb bulh. tabule. 2. Střední B. s kotlinou sofijskou a střední Maricí (Marica; vých. Rumelie). 3. Jižní B., hornatina, dělící B. od Egejského moře. — B. jest převážně

hornatinou a pahorkatinou. Zvlněná křídová a pískovcová tabule na severu spadá příkře k Dunaji, jehož přítoky ji hluboko prorývají, jest chudou na vodu a na lesy, ale díky rozpustnosti vrchních vrstev velmi úrodnou. Stoupání k hlavnímu horskému hřebenu, Balkánu, jest velmi povlovné, naproti tomu spadá tento k jihu příkře k roztáhlé rovině, odvodňované z největší části Tundžou, klimaticky velmi výhodné. Na jeho druhé straně tyčí se proti němu pohoří (Antibalkán) Sredna a Srnena Gora do výše až 1.570 m. Další kotliny položené záp. od Sofie a Kystendilu odděluje mohutná žulová masa Vitoša (2290). Náleží již k thráckému masivu, jenž zahrnuje v rylském pohoří nejvyšší, kdysi zaledněný vrchol balkánského poloostrova, granitovou horu Musalla (2930 m). Na jihu ztrácí pohoří svou smělou, sráznou formu a má na svém zaokrouhleném hřbetu četné salaše. Štěpí se ve dva hřebeny, v planinu Pirin (2681 m) k jihu se táhnoucí, a k severu v Rhodope (2193 m). Tyto ohraničují střední kotlinu Marici, úrodnou to naplavenou rovinu, pokrytou bohatými poli, a v níž leží četné vesnice v ovocných sadech. Černomořské pobřeží jest příkré a má jen málo dobrých přístavů; nejdůležitějším jest Varna a trojcípá zátoka Burgasu. Četná zemětřesení i v poslední době dokazují, že tvoření hor není ještě skončeno. Řeky jsou pro mírné srážky a nepřítomnost ledovců chudé na vodu; náleží z části k oblasti dunajské (Timok, Ogost, Isker, odvodňující kotlinu sofijskou, Vid, Osma, Jantra, vých. a záp. Lom), z části ústí bezprostředně do Čern. moře (Proradija, Kamčica). Marica, tekoucí do Egejského moře, jež opouští B. těsně před Drinopolí, přibírá předtím zleva Topolnici, Strjemu a Tundžu. Nejdůležitějším pravým přítokem jest Arda, jež ústí mimo zemi. Ze Strumy a Mesty zůstává pouze horní a střední údolí v Bulharsku. Na jezera jest B. chudé. Podnebí (škodlivé pouze u Burgasu malarií) má horká léta (20—23⁰), poměrně studené zimy (—2 až —3⁰, pouze jižně od Balkánu kolem 0⁰). Srážky (600—800 mm, v horách přes 1000, na východě pod 500 mm) jsou ponejvíc v přechodných ročních údobích. Souhlasně s podnebím dělí se též rostlinstvo na tři pásma. Středomořské zahrnuje v sobě území již. od Balkánu a jest hlavním místem pro fíkovníky, mandlovníky a ořechy, pro růžová pole a pro osevy rýže, tabáku, bavlny a máku. Na severobulh. plošině pozorujeme přechod od středoevropské květeny k východoevrop. stepní. Buky, habry, duby a různé druhy jehličnatých stromů tvoří vysoký les horstev, jenž ztrácí co do hustoty postupem k východu.

O b y v a t e l s t v o. Sčítání 31. prosince 1922 uvedlo 4,958.400 obyv., tedy 48 na 1 km². Podle národnosti převládají Bulhaři (80%). Pak následují Turci (18%); daleko za nimi přijdou cikáni (45.000), Řekové (43.000), Španiolové (40.000). Počet Turků se však zmenšil válkami a stálou emigrací do Turecka. Náboženské poměry. Bulhaři hlásí se, nehledě k mohamedánským Pomákům, ke „křesťansko-ortodoxní církvi ritu orientálního". Tato jest od 1870 samostatnou státní církví, stojící pod vedením synodu biskupů; přináleželo k ní 1910: 3.6 mil. (83.9%) ob. v jedenácti diecésích. Exarcha ortodoxních Bulharů má sídlo v Sofii. Mohamedánů bylo 0.6 mil. čili 14%. Nyní klesl ale tento počet na 100.000—200.000. Vedle nich téměř mizejí řím. katolíci pod biskupem ruščuckým (32.060). Vzdělání. Přes nucenou škol. návštěvu (od 1879) znalo r. 1911 pouze 41% mužů a 4% žen číst a psát. R. 1924 bylo: 3682 obecných škol, 1339 progymnasií, 70 neúplných a 45 úplných gymnasií, 17 učit. ústavů a mnoho odborných škol. Vyšším učebním účelům slouží Akademie věd a universita v Sofii (letní sem. 1924: 1427 posluchačů a 476 posluchaček), musea, knihovny (národní bibliotéky v Sofii a Filipopelu), odborné ústavy. V B. vycházelo 1922: 435 novin a 247 časopisů.

N á r. h o s p o d á ř s t v í, o b c h o d a d o p r a v a. B. jest téměř výlučně státem zemědělským. Dvě třetiny obyvatelstva je činno při zemědělství; osevná půda činila 1924: 2,384.674 ha čili 23% úhrnné plochy. Mezi obilím stojí v popředí pro vývoz pšenice (sklizeň téměř 1 mil. t) a kukuřice (600.000—900.000 t) Významné jest též zelinářství a sadařství (zvláště pěstování švestek). Slavné růžové sady k lisování růžového oleje (6073 ha růžových polí) jsou v teplých kotlinách Kazanliku a Karlova. Bavlníkové kultury a rýžová pole (na rovině kol Marice) a pěstování cukrovky (5 továren, z nich největší česká v G. Orechovici, 1924: 39 mil. kg) nabývají v poslední době většího rozsahu. Mezi průmyslovými rostlinami jest v popředí tabák (1922 sklidilo se na 30.000 ha 800 t); vinice upadly různými nemocemi vína (54.740 ha rév. plochy); 19.000 ha olejových rostlin. Provoz zemědělství, při němž převládají malozemědělci (až do 2½ ha), jest nedokonalý; pracuje

se však horečně na zlepšení pomocí zeměděl. komor, družstev a p. — Stav dobytka byl 1920 (v mil.): 8.9 ovcí, 1.87 hovězího, 1.33 koz, 1.1 prasat, 0.4 koní, oslů a mezků. Chov dobytka jest provozován málo účelně a často přenecháván pastevcům (Valachům). — Rybářství dodává výborné sledě z Černého moře a vyzy (kaviár) z Dunaje. Hojný chov drůbeže, bource hedvábného (1924: 1.6 mil. zámotků) a včel. — Lesy, jež pokrývají 22% plochy, jsou mnohde silně vykáceny a zničeny; jen státní lesy (29%) těší se větší péči. B. není chudo na nerostné bohatství. Dříve výnosné dobývání drahých kovů úplně přestalo. Nyní jest nejdůležitějším dolování hněd. uhlí u Perniku a Bobovdole na horní Strumě (1924: 1 mil. tun). Ostatní, dosti četná hnědouhelná ložiska čekají, jako ložiska železa, teprve na dobývání, zatím co se již doluje v Plakalnici u Vrace vysokoprocentní měděná ruda (1922: 25.000 t). K tomu přistupuje ještě skrovné dolování rudy olověné, zinkové a manganové. Sůl dodávají solná pole na mořském pobřeží (1924: 14 mil. t). Jižní a střední B. jest zajisté nejbohatější zemí Evropy na minerální prameny (900, až 86° teplé). Řemeslo a domácí výroba ustupuje před soutěží cizozemských výrobků a přenechává místo průmyslu továrnímu. Roku 1921 bylo: 1540 průmysl. podniků s 63.000 dělníky. Nejlépe jsou na tom ta odvětví, jež souvisí se zemědělstvím (mlýny, továrny na těstoviny, cukrovary, pivovary, palírny, mydlárny, kožařský průmysl, výroba sýrů, částečně též textilní průmysl). Lesní bohatství vyvolalo v život pily a papírny. Méně pozoruhodný jest průmysl hrnčířský, cementářský a chemický. Obvyklé kovové nářadí se vyrábí v malých živnostech. Zahraniční obchod činil 1922 v dovozu (textilie a konfekce, kovy, stroje, kůže, dehet, olej) 4037.7 lvů, ve vývozu (nezpracovaný tabák, pšenice, kukuřice, ječmen, růžová esence) 4.329 mil. lvů. — Doprava. Hlavními překladišti jsou z moř. přístavů Varna a Burgas; jejich cena jest zmenšena tím, že do nich neústí žádná splavná řeka. Lodní dopravu zprostředkují téměř výlučně cizí společnosti, poněvadž mladé bulharské loďstvo čítá jen 14 parníků s 3800 reg. t. Z vnitrozemských vodních cest má význam pouze Dunaj s přístavy Vidin, Lom, Svištov a Ruščuk. Marici by bylo možno usplavnit; po ní byl B. zaručen mírem v Neuilly vol. přístup k moři Egejskému. Jinak není žádná řeka splavná. Také síť silniční by vyžadovala rozvoje, a bylo v r. 1921: 3704 km dobrých, 4206 km prostředních a 2725 špatných silnic. Četné jsou trati zařízené pro pravidelný provoz automobilů, jako doplněk drah, jichž bylo r. 1922: 2235 km s normálním rozchodem a 398 km úzkokolejných; nejdůležitější jest část orientální dráhy: (Bělehrad)—Caribrod, Dragoman—Sofia—Bakarel—Plovdiv (odbočka do Burgas)—Cařihrad. Důležitou jest ústřední dráha Sofie — Plevno — Trnovo — **Šumla** — Varna. R. 1921 bylo: 466 poštovních a telegrafních úřadů s 5567 km drátového vedení a 6600 telefonními místy. — Bankovnictví, peněžnictví a míry. Vedoucími bankami jest Národní a Zemědělská b., vedle četných založen a úř. pošt. spořitelny; nedostatek peněz má za následek vysoké zúročení. — Vedle metrických vah a měr jest ještě v platnosti oka o 1.278 kg. Jest dvojí měna (podle vzoru latinské unie) 1 lev (mn. číslo leva) má 100 stotinek (zlaté mince po 20 lvech, stříbrné po 5, 2 1 a ½ lvu); nyní jsou jen peníze papírové v oběhu.

Ú s t a v a a s p r á v a, s t á t n í r o z p o č e t, s o u d n i c t v í. Svou ústavou z 16./28. dubna 1879, jež byla naposledy 1911 novelisována, jest B. konstituční dědičnou monarchií (královstvím). Do Národního shromáždění v Sofii (sobranje) volí vždy 20.000 ob. jednoho poslance na čtyři roky; pro změnu ústavy nebo volbu krále svolává se do Trnova velké sobranje (dvojitý počet členů). — Správu vede deset ministrů. B. je pro správní účely rozděleno v 15 krajů. Finance: Podle rozpočtu pro 1922—23 činil příjem 4.413·5 mil., vydání 3.623·3 mil. leva. — Nejvyšší soudní instancí je kasační dvůr v Sofii. Vojenství. Smlouvou v Neuilly (1919) jest zrušena v B. všeobecná branná povinnost. Odvod rekrutů děje se podle dobrovolnického systému. Armáda jest rozdělena v 8 pěších pluků, 5 dělostřeleckých oddílů (po 3 bateriích o 4 dělech), 5 pluků jízdy, 4 prapory zákopníků, 2 oddíly cyklistů. Čítá 20.000 mužů včetně důstojníků; k tomu 10.000 četníků a 3000 pohraniční stráže. Výzbroj: pěchota 8mm. puškami Manlicherovými model 95, jízda karabinami stejného systému; dělostřelectvo 75mm. polními a horskými děly a 10·5- a 12cm houfn. — Státní znak: v tmavočerveném poli kráčející zlatý korunovaný lev. Vlajka: vodorovné pásy bílo-zeleno-červené. Válečná vlajka má nahoře vlevo státní znak. — Lit.: C. Jireček: Knížectví B. (1891); Iširkov, Bulgaria (1916); Jovan Cvijič, Balkansko poluostrvo (1922); Léon Lamouche, La Bulgarie (1922).

Dějiny. Po dobytí země Římany byla utvořena (29 př. Kr.) z B. provincie Moesia. Domácí obyvatelstvo (indoevropští Thrákové), bylo v následujících stoletích pořímštěno. V 5.—7. stol. po Kr. obsadily zemi slovanské kmeny. 679 přešla část Bulharů pod chánem Isperichem Dunaj, podrobila si roztříštěné slovanské kmeny a založila říši dunajských Bulharů s hlav. městem Preslav; tato obsáhla brzo největší díl balkánského poloostrova, především v důsledku výbojů chána Kruma (asi 805—815). Kníže Boris přestoupil ke křesťanství pod kmotrovstvím byzantského císaře. Bulharská církev byla 870 po marných vyjednáváních s papežem organisována z Cařihradu. Borisův syn Symeon (893—927), nejvýznačnější vládce bulharský, přijal titul cara, povýšil bulharské biskupství na patriarchát, porazil Maďary, oblehl čtyřikrát, ač nadarmo, Cařihrad, a podrobil si Srby; vychován v Řecku, pečoval o rozkvět starobulharské (církevněslovanské) literatury. Za jeho slabého syna Petra (927—969) upadla říše. Západ, Macedonie a Albanie, oddělily se jako samostatná bulharská říše 963 pod carem Šišmanem I. Východní říše přišla 972 po krátkém obsazení Ruskem pod panství byzantské, 1018 po krátkém rozkvětu za Samuela (980—1014) také západní říše. Opětovná povstání v 11. století zůstala bezvýsledná. Mezi lidem rozšířila se víra bogumilská (☞ Bogumilové). Teprve v důsledku úpadku říše byzantské podařilo se po smrti císaře Manuela (1180) bratrům Petrovi a Janu Asěnovi pomocí Kumánů zříditi carství bulharské s hlav. městem Trnovem (1186). Po jejich zavraždění (1196) rozšířil jejich bratr Kalojan (1197—1207) bulharskou říši téměř přes celý západ poloostrova. 1204 podřídil bulharskou církev papeži. Jan Asěn II. (1218—1241) získal vítězstvím nad Theodorem epirským (1230) jeho macedonské a albánské území až k Drači; tato byla ztracena opět za posledních Asěnidů (Kolomana I. a Michala, 1241—57). Občanské války v následujícím údobí opět oslabily říši, takže upadla koncem 13. stol. do područí Tatarů. Car Theodor Svetoslav (1295—1322) osvobodil zemi 1294 zavražděním Tatara Čokiho. Na západě se utvořila opět dílčí říše pod Šišmanidy ve Vidimu. Její vládce Michal III. stal se 1323 carem celé říše a založil poslední dynastiii trnovské říše. Jeho porážka a smrt v bitvě proti Srbům u Velbuždu (1330) zjednala těmto převahu nad Bulhary. Car Jan Alexandr (1331—93) rozšířil B. na úkor Byzance. Poslední car trnovský, Jan Šišman III. (1370—93), upadl pod tureckou svrchovanost, již hleděl opětovně setřást. 1393 byl zabit Bajezidem I. a jeho země zabrána. 1398 stihl dílčí říši vidinskou tentýž osud a tak ovládli Turci celé B. Bulharská církev ztratila 1394 samostatnost zrušením patriarchátu trnovského a (1767) ochridského a přišla do rukou řeckých Fanariotů. Inteligence propadla hellenisaci; jiné vrstvy obyvatelstva přešly k islamu. Nejstrašněji bylo B. postiženo zpustošením v povstání Krdžalijském (1792—1804). Probuzení bulhar. počíná Paissiho: „Dějinami Bulharů" a kázáními sofronskými (1806), první tištěnou bulharskou knihou; povstala novobulharská literatura, byly zakládány bulharské školy. Roztrpčený spor řecko-bulhar. o církev (1858—72) vedl k založení bulharské národní církve zřízením exarchátu (1870). Opětovná, bulharskými tajnými spolky organisovaná povstání (1873, 1875, 1876) zůstala bez výsledku. 1876 svolali Turci proti povstalcům ve Sredné Goře a v Rhodopeu mohamedánské obyvatelstvo. Jejich ukrutnictví vzbudilo v západních zemích vzrušení. Během rusko-turecké války (1877—1878) byly bulharské pokusy o pozdvižení krvavě potlačeny. Předběžným mírem v San Stefano (3. března 1878) bylo založeno knížectví bulharské, jež se rozšířilo až na Egejské moře a na západě pojalo Ochridu a Pirot. Berlínským kongresem však bylo B. omezeno na území mezi Dunajem a Balkánem a na území sofijské a učiněno poplatným Turecku. Jižně od něho byla utvořena turecká provincie Vých. Rumelie. Bulhar. shromáždění notáblů v Trnově sjednalo liberální ústavu. 29. dubna 1879 sešlo se Národní shromáždění a zvolilo za knížete prince Alexandra Battenberského, synovce ruského cara. Hlavním městem stala se Sofie. Kníže Alexandr I. (1879—1886) snažil se nejprve vládnouti podle ústavy. Když to však vedlo k neustálému měnění ministrů, nechal si 13. července 1881 uděliti nově zvoleným Národním shromážděním mimořádnou plnou moc na sedm let k reformě správy, byl však již 1883 přinucen ke smíru s liberály a k obnovení ústavy trnovské. Revoluce ve Vých. Rumelii proti tureckému panství vedla ku připojení Vých. Rumelie k B. 21. září 1885. Nato žádal srbský král Milan odstoupení Starého Srbska Bulharskem; toto odmítlo, vyhlásilo válku 13. listopadu 1885, bylo však poraženo 17.—19. listopadu 1885 v bitvě u Slivnice a 26. a 27. u Pirotu 3. března 1886. Prostředkováním velmocí byl 3.

března 1886 v Bukurešti sjednán mír na základě statu quo. Vysoká Porta souhlasila v té formě, že by kníže bulharský byl jmenován vždy na pět let generálním guvernérem provincie rumelské. Proti tomu nastalo ruským vlivem důstojnické vzbouření v srpnu 1888, jež přinutilo knížete A. k odstoupení. Po téměř jednoletém regentství Stambulova zvolilo Nár. shromáždění 7. července 1887 prince Ferdinanda Sasko-Koburského za knížete. 22. srpna přijel tento do Sofie a Stambulov se stal ministerským předsedou. Teprve r. 1896 byl kníže uznán Ruskem a jinými velmocemi ještě později. Protirusky orientovaný Stambulov byl však svržen (30. března 1894) a zavražděn (18. července 1895). Následník trůnu Boris byl pokřtěn podle řecko-ortodoxního obřadu (v únoru 1896). R. 1903 byla rozpuštěna na ruský nátlak Bulharská liga pro Macedonii, jež tam pracovala pro osvobození od tureckého panství. Za mlado-tureckého převratu přijal 5. říj. 1908 kníže Ferdinand za úplného odloučení se Bulharska od turecké svrchovanosti titul cara. Po skvělém úspěchu první balkánské války r. 1912 (☞ Balkánský svaz a Balkánská válka) bylo tím tragičtější zhroucení Bulharska v druhé balkán. válce 1913. Vedlo ke změně zahraniční politiky, k připojení k ústřed. mocnostem a odvrácení od Ruska. Této změně dalo výraz utvořením kabinetu Radoslavov-Genadieva 4. července 1913. 1914 obdrželo B. u něm. bank půjčku 500 mil. lvů. Po vypuknutí války mezi Rakousko-Uherskem a Srbskem prohlásilo B. svoji neutralitu a setrvalo při ní přes ruské a angl. hrozby. 6. září 1915 přivolilo Turecko k odstoupení nížiny Marice Bulharsku. B. připojilo se pak k Něm. a Rak.-Uh. a setrvalo na svém rozhodnutí přes ultimatum Dohody z 4. říj. 1915. Den nato přerušila tato diplomatické styky s B., a 14. října vyhlásilo Srbsko B. válku. Ostatní mocnosti následovaly. Účast B. na podzimním tažení r. 1915 v Srbsku vedla k obsazení téměř celého Srbska a Macedonie přišla pod bulharskou civilní správu. Na podzim r. 1916 spolupůsobila bulharská armáda při dobytí Dobrudže a Valašska ve válce proti Rumunsku, nemohla však prosaditi na svých spojencích nárok na Dobrudžu. Stažení něm. vojska až na jednu divisi, jež spolupůsobila při srbském tažení, vyvolalo novou trpkost v B. Když r. 1917 jeho spojenci dostali se do války se Spoj. státy, zůstalo B. neutrálním. Poněvadž mírem bukureštským 7. květ. 1918 obdrželo jen jižní část Dobrudže, zatím co ze severní bylo utvořeno kondominium ústřed. mocností, musela germanofilská vláda Radoslavova ustoupiti (16. červ. 1918). Za vlády Malinovovy, nakloněné Dohodě, pokračoval rozklad bulhar. armády. Když 15. září 1918 dohodová vojska přikročila u Soluně ke generální ofensivě, složili Bulhaři zbraně. Bulharské vojsko bylo pak rozpuštěno, vláda ujednala 29. září 1918 příměří a přerušila diplomatické styky s ústřed. mocnostmi. Král Ferdinand donucen poděkovati se 3. říj. 1918 ve prospěch svého syna Borise, vláda přešla 28. list. 1918 na dosavad. ministra zahraničí Theodorova a 2. říj. 1919 na vůdce selské strany Stambolijského. Tento uzavřel 27. list. 1919 mír v Neuilly, jímž bylo Bulharsko opět omezeno na hranice z r. 1913 a kromě toho ztratilo pohraniční území na hor. Strumici, Strumě a Nišavě (Caribrod). Výjimečným zákonem k odsouzení a potrestání viníků národní katastrofy bylo Stambolijskému umožněno postaviti před soud své politické protivníky z Radoslavovova kabinetu a vůdce armády ze světové války. Proces se skončil 31. břez. 1923 odsouzením obžalovaných, kteří ponejvíce uprchli do ciziny, k doživotnímu nebo dlouholetému vězení a ke ztrátě majetku. Teroristický režim Stambolijského a selské strany byl svržen 9. červ. 1923 spiknutím inteligence a vojska. Minister. předsedou stal se Cankov. Stambolijský snažil se organisovat odboj rolníků, byl však 14. června v Golaku zajat a při pokusu o útěk zastřelen. Nová vláda amnestovala příslušníky dřívějších ministerstev, odsouzené Stambolijským a odstranila pracovní povinnost na místo zrušené vojenské služby, jako příliš nákladnou. R. 1924 rostoucí komunistické štvaní vedlo k pokusu vraždy na cara Borise 14. dub. 1925 a 16. dub. 1925 k pumovému atentátu v katedrále v Sofii, takže musel býti vyhlášen stav obležení. — Lit.: K. Jireček: Dějiny Bulharů (1876); Songeon. Histoire de la Bulgarie depuis les origines jusqu'à nos jours (1913); Radoslavov, B. und die Weltkrise (1923).

Národopis Bulharska. Bulhaři, větev již. Slovanů, náležející původně ke skupině Volgafinů, založili na horní Volze a Kamě islamský stát Volgabulharů, jejž uhájili do 13. stol., zatím co jejich národnost zašla teprve později. Část jich pronikla ke konci 5. stol. k dol. Dunaji a založila kol 680 říši dunajských Bulharů. Shledali na pravém břehu Dunaje slovanské kmeny, smísili se s nimi, přijali jejich řeč a utvořili s nimi již ke konci 9. stol. jeden národ. Křesťanství přijali z Byzance.

(⟶ Bulharsko, dějiny.) Nynější Bulhaři sídlí, obklopeni Srby, Rumuny, Albánci a Turky, ve starých hranicích jako před 1000 lety, mezi Timokem, horním přítokem Vardaru, a mezi jezerem Ochridským až k Černému moři, na severu od Dunaje a na jihu téměř k Egejskému moři. V někdejším knížectví bulharském, ve Vých. Rumelii a v Macedonii tvoří většinu obyvatelstva. Na západě ztratili území ve prospěch Albanie. V Banátu obývá 26.000 vystěhovalých B., v Bessarabii asi 70.000. Z úhrnného počtu B. (asi 5.5 mil.) připadají asi 3½ mil. na Bulharsko a Vých. Rumelii, zbytek na Turecko, Rumunsko a Banát. Většina jest řecko-ortodoxní, jsou však také mohamedány, obzvláště v pohoří Rhodope (Pomáci); asi 50.000 jest řím.-katolíků (u Plovdiva a Temešváru), k tomu přistupují ještě uniaté. B. jsou střední postavy, převážně bruneti. Kroj žen sestává z košile s pestře vyšívanými rukávy a náprsenkou, sukně a barevné zástěry, k tomu z bohatých kovových ozdob. Muži dělí se podle barvy svých krojů na belodrežkovce (s úzkými bílými nohavicemi) a na černodrežkovce (se širokými tmavými nohavicemi). K tomu nosí kožich s rukávy a čepici, obojí z ovčí kůže. Na nohou mají sandály. Ve starší době, jmenovitě v záp. Bulharsku, byly kol starešinova domu menší domky jeho ženatých synů. Přes ortodoxní (řecko-orientální) náboženství jest mezi B. ještě mnoho pohanských zvyků a podání. — Lit.: D. Mišev, The Bulgars in the past (1919).

Bulharský jazyk a literatura. Bulharština patří do skupiny jazyků jihoslovanských; nejstarší fáze (starobulharština) je církevní jazyk slovanský. Počínaje 13. stol. vzniká středobulharština, z níž se vyvinul jazyk novobulharský. Tato řeč pak pozbyla téměř všech skloňovacích koncovek, stupňování adjektiv, slovesného duálu, infinitivu a j. forem, takže je formálně nejchudším slovanským jazykem. Slovník je pln tureckých, řeckých, ojediněle i albán. a rum. příměsků; spisovná řeč se neubránila silnému rus. vlivu. Nejlepší novobulharská gramatika je Gavrijského (1910) a slovník N. Gerova (5 sv., 1895—1904). Bulhaři píší cyrilicí, až do 12. stol. také hlaholicí. Starobulh. a středobulh. literatura je shodná se slovanskou církevní a jsou to výhradně teologické překlady, teprve ve 14. století objevují se historiografické spisy ve formě letopisů. Turecké panství zavinilo, že po čtyři další století není vlastně bulh. literatury; dějiny byly zapomenuty, rukopisy ničeny řec. mnichy (fanarioty), bulh. se psalo dokonce řec. písmenami. Teprve v pol. 18. stol. mnich Paisij v klášt. Chilandar počal se zabývat bulh. dějinami; jeho díla byla však šířena rukopisně, takže neměla velkého vlivu. První tištěnou bulhar. knihou je kniha kázání vrackého biskupa Sofronija (1806). Velké zásluhy o bulh. probuzení získal si především Jurij Velenin (1802—1839) histor. a polit. spisy, jež znamenají též začátek rus. vlivu, stále silnějšího. Samostatná bulh. lit. vyvinula se k. r. 1850 revolučními snahami o osvobození (Petko Slavejkov, Botev, Karavelov). Plnější rozvoj nastal po osvobození; byli to hlavně Ivan Vazov (1850—1921), Konst. Veličkov (1857—1907) a Penčo Slavejkov (* 1866). Symbolismus byl představován Kirilem Christovem (* 1875), jenž se vrátil později k lid. umění, podobně jako jiní, na př. Petko Todorov (1879—1914). Dále lze jmenovati romanopisce Ant. Strašimirova (* 1875), humoristu Aleka Konstantinova (1863—97). Divadla se vyvinula značně později, trvalá scéna je v Sofii od r. 1907. Bohaté a samostatné je bulh. lidové umění. Sbírali je Vrković (Srb), Besonov a Jastrebov (Rusové) a j., z Bulharů bratři Miladinové, Iliev a j. — Lit.: Murko: Dějiny starších jihoslov. literatur (1908) a j.

Bulharské umění staré doby. Již z geografické polohy Bulharska jest jasno, že se zde stýkají kulturní prvky východní a západní. Dějiny umění b. můžeme rozděliti 1. na dobu prvního carství Bulharského, 2. na dobu druhého carství, 3. na epochu vlády turecké, 4. na dobu moderní. 1. První počátky umění bulharského jsou silně pod vlivem řeckým, vlastně thráckým a tento jeví se hlavně v umění aplikovaném. Drobné umělecké předměty této doby uloženy v Národním museu v Sofii. Jsou to většinou drobné sošky fantastických zvířat, které později jeví velikou podobu s uměním Skythů a Jihorusů. V 1. století po Kristu proniká vliv římský, přinesený římskými legiemi, neboť tehdy bylo Bulharsko provincií římskou. Ve 3. stol. po Kr. vlivem nového hnutí národů jeví se návrat k primitivnímu umění venkovskému, což jest vlastním základem pozdějšího stylu byzantského. Ve 4.—7. stol. nastává příliv učení křesťanského a s ním i stavby kostelů a kaplí. Staví se dle dvou směrů: basiliky obyčejné se sloupovím a pilíři (Gradsko, Belovo, Mesenbria a Hissar-Banya) a basiliky křížové s kopulí (sv. Sofia). Většinou ale možno říci, že primitivní křesťanská architektura v Bulhar-

sku je pod vlivem východním. Nejstarší památka této doby je t. zv. Malý a Velký Palác v Abobě. Nejslavnější doba starého umění b. je za cara Simeona Velkého, který vyzdobil monumentálními budovami svoje sídlo Preslav. Do dnešní doby zachovaly se zříceniny a různé vlysy i hlavice v Museu sofijském. — 2. Za druhého carství bulharská architektura ocitla se ještě více pod vlivem východním. Jasně to ukazují zříceniny kostela sv. Jana v Mesenbrii a mimo to mnoho architekt. památek v Ochridě, která byla po celá století středem intelektuálního života bulharského a kde dodnes se zachovalo mnoho starých kostelů, jmenovitě sv. Heleny, sv. Sofie a sv. Konstantina. Stavba četných kostelů ve 13.—14. stol. byla samozřejmě i počátkem umění dalšího, jmenovitě malířství a sochařství. Vnitřní výzdoba omezila se jako obyčejně pouze na fresky. Nejstarší se zachovaly až do dneška v kostele bojanském u Sofie a nesou letopočet 1250. Právě tak jako architektura, tak i malířství byly pod silným vlivem byzantským. Ztrnulé postavy, ale detailně a jemně provedené obličeje prozrazují umělce, bohužel další staré fresky v kostele sv. Petra a Pavla v Trnově byly zemětřesením r. 1913 zničeny. Podobně stalo se s velkým množstvím umél. památek bulharských. Zavedení malířství na dřevě dalo vzrůst, tak jako v Rusku, velkému množství „ikon“, z nichž největší počet pochází ze stol. 12. a 14. V té době nastal všeobecný rozkvět umění bulharského. Také objevují se již portrétisté, jmenovitě ovšem v různých kronikách (rukopis Curgonský s portrétem cara Ivana Alexandra a jeho rodiny). Přenesené umění má ovšem stále ještě vztah ke kostelu a náboženství: jsou to většinou předměty náboženské, jako dřevěné sošky, které hrály hlavní roli ve výzdobě starých bulharských paláců. Šlechtici bulharští měli zálibu v bohatém vyzdobení svých paláců a komnat, hlavně skvělými řezbami a umělými vlysy. Bohužel většina těchto krásných památek byla v pozdějších válkách zničena. Jako chef d'oeuvre dřevořezby starého Bulharska jsou dvéře chrámu sv. Jana v Rile. Pravděpodobně od téhož mistra jest v témže kostele překrásně vyřezávaný trůn. Mimo to jest v kostele sv. Klementa v Ochridě 10 stříbrných ikon, pocházejících z 11., 12. a 14. stol., z nichž nejznámější jest ikona „Zvěstování“, skládající se ze dvou částí. Výzdobnými motivy jsou krásné arabesky. Poslední památky této doby jsou sbírky šperků, velmi originelních tvarů, nalezených ve vykopávkách u Dragiževa. Je nutno též podotknouti, že se začíná v této době pracovati též v emailu, ovšem pouze ve 4 barvách. — 3. doba. Obsazením Bulharska Turky byly skoro všecky křesťanské kostely změněny na mešity a dle toho přizpůsobeny a vyzdobeny, na př. kostel v Bobočevu, kde změna jest nejvýstižnější. Nejkrásnější památky architektury bulharsko-turecké jsou v kostele sv. Jana v Rile, které byly objeveny náhodou při požáru r. 1833. Kostel sám jeví známky školy samokovské a oltář jest bohatě zdoben dřevěnými postavami svatých. Pouze ve východní části kostela jeví se turecký vliv. Nejjasněji je znatelna nadvláda turecká v architektuře kostela „Nanebevstoupení P. v Trnově“. Malířství v této době upadá. Je vázáno pouze na tradice doby předešlé, neboť islam nepřinesl ničeho nového. Převládají stále malby freskové. Z této doby až do 17. stol. bohužel nezůstalo mnoho zachováno. Je třeba jen se zmíniti o obraze Svatby Kaanajské v kostele sv. Jiří v Trnově a o obrazech v Zarze, které pocházejí asi z téže epochy. V porovnání k obrazům z minulé doby jsou tyto postavy a obličeje primitivnější, sušší a bezvýraznější. Malby v chodbě kostela v Bačkově (letopočtu 1643) jsou charakteru mnohem rozdílnějšího. Svatí jsou odění do bohatě zlatem zdobených šatů a jejich obličeje i postavy jsou přirozenější. Také efekt plastický je mnohem lepší, ale obličeje jsou stále ještě bezvýrazné. Kostel sv. Sauvera v Arbanassi má jednu chodbu vyzdobenou obrazy 12 měsíců, z nichž nejzajímavějšími a nejlépe vypracovanými jsou měsíce září a říjen. Od téhož mistra je pravděpodobně vnitřní výzdoba kostela sv. Jiří v Arbanassi, pocházející asi z r. 1710, kde jmenovitě obraz P. Marie svědčí o skutečné inspiraci umělcově, právě jako obrazy od mistrů Christa a Stoja. Malíř Zakhari Christov vyzdobil r. 1840 kostel sv. Mikuláše v Bačkově obrazy, které již ukazují značný pokrok, ale stále ještě znatelný jest vliv řecký, který v tomto století znovu vnikl do Bulharska. Ostatní mistři navazují stále na staré tradice, práce jejich mají velice primitivní charakter a podobají se malbám na antických vázách. Jsou to v pravém slova smyslu pouze kolorované siluety. Anatomické detaily jsou velmi volné, často velice zvláštní a bizarní. Co se týče škol malířských, zasluhuje zmínky klášterní škola v klášteře na hoře Athos, čímž je také značně vysvětlen její řecký vliv. Druhá škola je v Samokově. Tato pěstuje hlavně malířství na dřevě a její díla možno spatřiti v městech Bačkově, Plevnu a jinde. Nejdůležitějším zástupcem této školy jest Christov Dimitrij, který sice své první

studie konal v klášt. Athos, ale je možno o něm říci, že je zakladatelem bulh. školy v Samokově. 1770 odebral se do Vídně, kde pobyl nějaký čas a po svém návratu shromáždil kolem sebe bulh. umělce a založil tuto školu. Jeho synové Zakhari a Dimitrij Christov malují již procítěněji, ale největší výše dosáhl Stanislav Dospevskij, který byl dlouho v Rusku (v Kijevě a Oděse) a dokonce studoval v Petrohradě na akademii, kde vyznamenán také stříbrnou medailí. Po svém návratu do Bulharska byl Turky zatčen, vězněn a konečně v roce 1876 ve vězení otráven. Malíř Pavlovič ze Svišťova je první umělec, který maluje scény z bulharských dějin. Malířství na dřevě a miniatury, právě jako výzdoba knižní, jsou v úpadku. Hlavní vliv turecké vlády v Bulharsku se jeví v aplikovaném umění. Jako o prvních předmětech je nutno se zmíniti o kroji a výšivkách. Jsou bohatě zdobené, pestrých vzorů, právě tak jako koberce orientální. Město Čiprovci v severozápadním Bulharsku je střediskem výroby předmětů ze zlata, stříbra a bronzu. Díla mistrů z tohoto města nalézají se v celém Bulharsku. Nejkrásnější předměty jsou uschovány v Museu v Sofii. Též je nutno se zmíniti o řezbách ze dřeva, jež navazují na minulou epochu 14. stol. Jsou to především překrásně řezané dvéře chrámové v kostele sv. Sauvera v Arbanassi, na kterých je po prvé zpracována stylisace květin. V 19. stol. stavbou mnoha kostelů toto umění značně rozkvetlo a přeneslo se z kostelů i do soukromých domácností. Prací je veliké množství a jsou roztroušeny po celém Bulharsku.

B u l h a r s k é m o d e r n í u m ě n í počíná se vyvíjeti samostatně vlastně až od pol. 19. stol. Do té doby uplatňuje se výhradně výtvarné umění církevní, i portrétní malba je pod vlivem jeho manýry. Rodící se tvorba světská je sice poněkud oživuje a ovlivňuje, sama však podléhá mu ještě, takže vzniká v ní jakási idealisace národního typu. Nejdříve a nejrychleji osvobozuje se od tradiční šablony portret, již v posledních letech 18. stol., a to zásluhou malířů vzdělaných v cizině a jejich žáků. Nejstarší z nich jsou Christov Dimitrij, Toma Višanov; v 1. pol. 19. stol. kreslí již Neofit ze slavného kláštera Rilského (světským jménem Nikola p. Petrov Benin) napolo realisticky. V 19. stol. má individuelní portret již své mistry: prostého a dekorativního malíře osob sobě blízkých Stanislava Dospevského, výrazného Nikolaje Pavloviče, jenž maluje i národopisné genry a komposice i církevní plátna romanticko-historické školy a nejmodernější z nich, charakterist. malíř světla a stínu Christov Cokev. Ještě v periodě předosvobozenské uplatnil se i naturalisovaný polský emigrant Dęmbicki svými revolučními scénami. Osvobození národní znamená mohutný přelom v životních podmínkách a vývoji moderního výtvarnictví bulharského. Stipendisté odcházejí na cizí akademie, cizinci přicházejí jako profesoři, od r. 1896 dává první formální vzdělání Kreslířská škola v Sofii; i válka srbsko-bulharská v r. 1885 přilákala zahraniční umělce. V této době Polák Anton Piotrowski učí kreslit ženský akt a figurální malbu. Mezi cizinci jsou i 2 Češi úplně v Bulharsku naturalisovaní, jejichž kreace náleží plně bulharskému umění. Je to především první pionýr moderního malířství v Bulharsku, učitel, organisátor a iniciátor prof. Ivan Mrkvička. Přišel do Bulharska r. 1881. Pracoval velmi všestranně na portrétu, studiích krojových a komposicích, v nichž vypracoval dokonale g e n r e l i d o p i s n ý, i v paysagi a malbě církevní. Po něm zdomácněl v Bulharsku figurální malíř lidí a zvířat Jaroslav Věšín. V té době Ivan Angelov přináší z Italie a Mnichova smysl pro přesnou kresbu a kolorit, své dekorativní paysage i proslunčné genry pracuje Anton Mitov. Záliba v genru ovládá bulharskou produkci několik decenií, technika ovšem podléhá vývoji. Čeno Todorov dává jí impresionistický, Nikola Petrov novoimpresionistický styl. N. Marinov maluje akvarely. I nejmladší, expresionisté, jako Vl. Dimitrov-Majstor v něm pracují, pozvolna však ustupuje novým sujetům. Namnoze setkáváme se však při nich s týmiž jmény, není tu úzkého odbornictví. Již vzpomenutý A. Mitov v Mládí namaloval první marinu, paysage kreslili Boris Michailov, Věšín a jeho žáci Atanas Michov (vlastně spíše městské interieury) a význačný, velmi produktivní Nik. Petrov. Z modernějších v paysagi vyniká malíř slunečních efektů na horách Kosta Štrkelov, Nik. Tanev, Ivan Bojadžiev, Boris Denev, originelní Dim. Gjudženov i Vl. Dimitrov-Majstora, Sirak Skitink, slibný Nikolaj Rajnov; Har. Tačev stylisuje přírodu, i Stefan Badžov a Vasil Zachariev. Mariny tvoří J. Kjuvliev, lyrický Al. Mutafov, Chr. Kavarnaliev a úspěšný I. S. Želězkov. — V portrétu po osvobození z oficielnosti Mrkvičkovy a Mitovy uplatnil se N. Michailov, Čeno Todorov, Boris Mitov, N. Petrov se smyslem pro jemný kolorit a zase sugestivní Vl. Dimitrov-Majstor a charakteristický Boris Georgiev. Paralelně vyvíjí se komposiční portret Stefana Ivanova, N. Marinova, Aleny Karamichalové (s dobrou

technikou). Portrety zdařile maluje vedle květin i Elisaveta Konsulova-Vazova. Akt a figurální komposici vypracoval poměrně pozdě Nikola Michailov a N. Petrov, S. Dacov, Boris Mitov a nejvýznamnější N. Sanušev. I ve velké komposici a vojenském plátnu mladší pokračují za svými učiteli Polákem Brandtem a Čechem J. Věšínem. Komposice inspirované národní poesií tvoří N. Michajlov, dále Georgi Dacov, N. Kožucharov, Boris Denev, jenž maluje moderní vojenské scény. Ovšem nejmodernější jsou komposice básníka pohybu Vlad. Dimitrova-Majstora, prostou silou působí B. Georgiev. — Kresba tuší i křídou jest velmi populární a neklidný politický život volá po švižné karikatuře. Známý je výtvarný humorista A. Božinov, B. Denev, K. Štrkelov, N. Tanev, mistr kresby B. Georgiev, St. Badžov, Vasil Zachariev, i vtipný v charakteristice karikaturista Dobrinov. Zachariev zavádí dřevoryt, Petr Morozov gravury, v nichž zaznamenává hlavně typické, staré architektury. — Skulptura prošla obtížnou, avšak zato úspěšnou cestou. První sochaři zůstávali věrni akademickému stylu. Vyniká mezi nimi Žako Spiridonov. Po něm uplatnili a uplatňují se Andrei Nikolov, Al. Andrěev, Nevěna Badžaková, Ivan Lazarov a velice nadějný P. Ramadanov. Dnešní výtvarnictví bulharské vyznačuje var a úsilný boj o novou formu a výraz. Velkou oporu má v proměně bývalé kreslířské školy, jež formálně reprodukčními metodami brzdila vývoj a která se r. 1924 stala Uměleckou akademií. (Chudožestvena akademija.)

Bulić Frane, Dr. (* 1846), chorvatský archeolog a ředitel archeol. musea ve Splitu od r. 1883. Zjednal si zvučné jméno v odb. kruzích hl. svými vykopávkami v Solinu (Salone) a jako redaktor Bulletino di archeologia e storia dalmata, do kterého napsal velký počet odb. pojednání. Nejznám. jeho spisy: Hrvatski spomenici u kninskoj okolini (1885), Dioklecijan (1916), Stridon. rodno miesto Sv. Jeronima (1920).

Bulimie (řec.), hltavost, žravost.

Bulín Hynek, JUDr. (* 1869), advokát v Brně. Po ukončení studií právnických usadil se r. 1903 jako advokát v Brně a ihned se činně zúčastnil českého polit. života. R. 1907 zvolen říšským a 1913 zemským poslancem. Pracoval hl. v otázkách školských, menšinových a právnických.

Bulíř Jaromír, Ing. Dr. (* 1887 v Černovicích, Rumunsko), prof. č. techniky v Praze. Věnoval se speciálnímu studiu chemie potravin a bakteriologie. V r. 1924 jmenován prof. vys. učení techn. v Praze.

Bulíř Karel (1840—1917), ředitel a organisátor pokračov. škol živnostenských. Dlouholetý redaktor Besed učitelských.

Bulíř Karel MUDr. (* 1868, Praha), čes. lékař, spisovatel lékař. příruček. Sp.: Lidový slovník lékařský a j.

Bulířová-Marčanová Eliška (* 1870), čes. spisovatelka. Sp.: Moje písně, 1900.

Buližník, minerál, chem. slož. SiO_2, obyčejně černě zbarvený uheln. látkami. Nalézá se ve středních Čechách. Hrubších druhů se užívá jako štěrku, lepší jakost, pokud možno stejnoměrná, bez žilek, jest známa pod jménem prubířský kámen a slouží k rychlé zkoušce zlatých a stříbrných slitin.

Bulka, 1. malá boule, obyčejně kulatý novotvar s vnitřním váčkem tukových ◯ atheromů; — 2. oblíbená dříve hra v karty.

Bull John (1563—1628), angl. skladatel, napsal dobré klavírní komposice; varhaník antverpské katedrály.

Bull Ole Bornemann (1810—1880), nor. houslový virtuos, žák Spohra a Paganiniho, získal si záhy svět. pověst. Psal též efektní skladby a krásné fantasie na nor. náměty. R. 1848 založil Nár. divadlo v norském Bergenu, svém rodišti.

Bula František, ThDr., Msgre. (* 1868 v Račicích u Vyškova), studoval bohosloví v Brně a ve Vídni, kde promován. Jmenován prefektem, ředitelem a profesorem na bohosl. ústavě v Brně. R. 1898 zvolen předsedou čs. Raiffeisenek. Spoluzakladatel Agr. a prům. banky v Brně.

Bulla, původně kovová pečeť (zlatá, stříbrná, bronzová a olověná), potom nazývána tak i listina, ke které byla tato pečeť připevněna. B. v círk. právu je papežská listina, týkající se důležitých církevních věcí, psaná na pergamenu a opatřená olověnou pečetí (výjimečně zlatou), na jejíž jedné straně vytištěno jméno papeže, b. vydávajícího, na druhé obraz sv. apoštolů Petra a Pavla. Pečeť přivěšena k pergamenu konopným provázkem (v právních záležitostech), nebo hedvábným (uděluje-li se nějaká milost). Od dob pap. Lva XIII. (r. 1878) vydávány jsou též bully opatřené červenou pečetí na pergameně samém vytištěnou, která má kolem obrazu sv. Petra a Pavla jméno panujícího papeže. — B. zlatá sicilská z r. 1212. Vydal ji císař Fridrich II. králi českému Přemyslu I. Otakarovi; upraven jí poměr Čech k říši a potvrzena panovníkům českým jejich hodnost královská. — B. zlatá Ondřeje II., krále

uherského, z r. 1222, jež dala šlechtě uherské velké výsady, zejména i právo povstati proti králi. — B. zlatá císaře Karla IV. pro říši římsko-německou vydána v Norimberce roku 1356. Náleží k nejdůležitějším zákonům, jimiž byly upraveny ústavní poměry říše německé. Dotýká se také poměru zemí koruny svatováclavské k této říši.

Bulla, u Římanů kulatá nebo srdcovitá schránka na amulet, nošená do muž. věku nebo do provdání.

Bullati doctores nebo magistri, „bullovi" doktoři nebo magistři, jmenovaní ve středověku falckrabským výnosem (bulla), nikoliv universitami. Nepožívali ovšem vážnosti jako jiní, univ. jmenovaní.

Bulletin (fr.), denní zprávy o zdravot. stavu význam. osoby; pravidelné zprávy o jednání učených společností; název vědeckých a j. časopisů.

Bullinger Heinrich (1504—75), švýc. reformátor, druh Zwingliho, jeho nástupce od r. 1532, činný ve fr. a v angl. reformaci. Lit.: Schulthess-Rechberg: H. B. (1904).

Bullion, obvyklý techn. termín, používaný hl. v USA. a v Anglii pro zlaté a stříbrné slitky, sloužící jako kovový poklad cedul. bank. Také z oběhu stažené zl. mince, mající pouze cenu kovu, nazývají se b.

Bullockův tiskařský stroj, první rotační stroj na tisk novin, pojmenovaný podle vynálezce.

Bullterrier (angl.), míšenec buldoka s terierem, bílý, hladký; ☞ pes.

Bulova Josef, MUDr. (1840—1903), lékař v Praze, propagátor monismu. Sp.: Výklad života ze zákonů přírodních (1879).

Bülow Adolf von (* 1837), prus. generál, bojoval 1866 v Čechách a 1870 ve Francii, od r. 1896 cís. generál. pobočník.

Bülow Bernhard von, od 1905 kníže (1849—1929), od 1873 v diplom. službě, 1897 stát. tajemník, 1900—09 říš. kancléř. Na počátku svět. války snažil se marně získat přízeň Italie na účet Rak.-Uh.

Bülow Frederik Henrik von (1791—1858), dán. generál, bojoval s Angličany, 1848 ve Šlesviku-Holštýnsku, kde byl pak velitelem, potom velel (do 1856) v Sjaellandu.

Bülow Friedrich Wilhelm (1755—1816), svob. pán, hrabě z Dennewitz, prus. generál, bojoval proti Napoleonovým vojskům v četných bitvách, též u Waterloo. Byl též hudebním skladatelem.

Bülow Hans von (1830—1894), klavírní umělec a dirigent, propagoval úspěšně Wagnera, Liszta, Berlioze, Dvořáka, Čajkovského a především Beethovena. Zanechal několik skladeb; důlež. jsou jeho stati o hudbě (Kleine Schriften, 1895) a nakladat. činnost (Beethoven, Cramer, Chopin).

Bülow Hans Julius Adolf von (1816—1897), prus. generál, zúčastnil se tažení do Čech r. 1866 a války s Francií 1870.

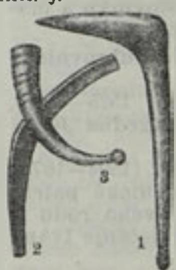
Bülow Heinrich, sv. pán (1792—1846), prus. státník, bojoval v napoleonských válkách, vyslanec v Londýně, připravil celní spolek, 1842—45 min. zahraničních věcí.

Bülow Karl. von (1846—1921), polní maršál, zúčastnil se mimo války v roce 1866 a 1870—71 svět. války jako velitel 2. něm. arm., řídil útok na Lutych, zvítězil 21.—24. 8. 1914 u Namuru. V bitvě na Marně (6.—9. 9. 1914) poražen gen. Franchetem d'Esperey, což urychlilo franc. vítězství. Později bojoval na ř. Aisně; 1916 byl dán k disposici. Napsal knihu o bitvě na Marně (1919).

Buls Karel (1837—1914), belg. polit., zakladatel belg. Ligue de l'enseignement; napsal La sécularisation de l'enseignement (1876) a cestopis Thessalie (vlámsky 1890) a j.

Bulthaupt Heinrich (1840—1905), něm. spisovatel; psal básně, novely a četné romány a libreta. Hlavním dílem je Dramaturgie des Schauspieles (1882—1901), a Dramaturgie der Oper (1887).

Bumba Josef, MUDr. (* 1894), docent něm. univ. v Praze, asistent něm. kliniky pro chor. ušní, nosní a hrtanové. Spisy: Die Chirurgie der Tonsillen (1924), Die Kehlkopftuberkulose vom Standpunkte der inneren biolog. Forschung (1925) a mn. j.

Australský bumerang.

Bumerang, dřevěná zbraň austral. domorodců, Indů a Indiánů Moki na arizonském území, ve formě zahnutého plochého dřeva, dl. as 60 cm, šir. as 5—10 cm. Při dopadu se odráží a padá zpět na místo, odkud byl vržen, čehož příčinou jsou malé šroubovité zákruty b-u. Lit.: Buchner: Das Bumerangwerfen (Globus, sv. 88, 1925).

Buna, obec u Mostaru (jugosl.) na trati Sarajevo-Metković.

Buňat Josef (1857—1923), em. ředitel pomologického ústavu v Troji a docent ovocnictví na čes. technice, odb. spisovatel. Sp. Řez ovocných stromů ve tvarech přirozených i umělých (1912).

Buňata Jos. (* 19. XI. 1846 v Křeseticích), čilý amer. novinář-publicista, povoláním učitel. Žije nyní v Texasu.

Bund, Der, bernský liberální list, zal. 1850, má dobré vztahy ke švýc. vládě.

Bungalow (ind.) druh lehkých dřevěných domků s verandou, které se staví hlavně v Indii pro tamní Evropany. Jeho

Bungalow.

velmi jednoduchá a pohodlná konstrukce byla všeobecně zavedena ve všech tropických zemích a později i v Anglii pro stavbu letních sídel.

Bunhagen Ferd., malíř v Praze. † 1. 11. 1713 v stáří 25 let.

Bunias, rukevník, rod rostlin křížatých (Cruciferae) rostoucí v již. a jihov. Evropě, kde se pěstuje j. zelenina. U nás objevuje se zřídka zplanělý B. orientalis (r. východní).

Bunić Ivan Nikola (1664—1714), člen dubrovnické liter. Akademie. Byl pověřen sestavením národního slovníku a překládal hojně z cizích jazyků.

Bunić Luko (1708—1788), dubrovnický básník a překladatel.

Bunić Miho (Babulinov, 1525—1590), chorv. spisovatel a autor tragedie« Jokasta. Překladatel Euripida.

Bunić Vučičević Nikica (1594—1678), chorv. spisovatel z dubrovnické patric. rodiny; napsal genealogii svého rodu a ep. báseň Herodias a Glavosječenje Ivana Krstitelja.

Buničina, ↷ celulosa.

Bunin Ivan Alexejevič (* 22. X. 1870 ve Voroněži), rus. spis., útlocitný lyrik a povídkář, je vůdčí představitel novorealist. směru, psal mimo básně romány, velký román selský „Ves" (1910) a četné náladové novely.

Bunium, bulvuška, rod rostlin okoličnatých (Umbelliferae), blízce příbuzný s kmínem. B. ferulaefolium dává kořen chutnající j. oříšky (topana) oblíbený hl. v Turecku. B. bulbocastanum, b. obecná roste v záp. Evropě, u nás velmi zřídka zavlečená. Kořeny (t. zv. zemní kaštany) se v Rumunsku vaří a praží jako kaštany.

Buňka, pův. šestiboký voskový útvar, z něhož jsou složeny plástve včel. Název byl přenesen na základní nejjednodušší elementy organického těla, ač právě tento tvar jest u těchto celkem vzácný. ↷ buňky.

Buňky lýkové.

Buňky jsou drobné útvary nepravidelné podoby, složené z těchto podstatných částí: 1. těla buněčného, na jehož stavbě se účastní dvojí hmota různé hustoty (tužší a řidší) v přerozličné úpravě strukturní (pěnité, zrnité, vláknité, síťovité i j.), a 2. jádra buněčného tělem buněčným obklopeného, jež má pevnější blánu (někdy mají i celé buňky na povrchu blánu buněčnou), šťavnatý obsah a v něm umístěnou hmotu jaderní (nuclein či chromatin), barvitelnou, vlákno nebarvitelné (linin) a jadérko (nucleolus), sestávající ze směsi chromatinu a jisté zvl. hmoty téměř nebarvitelné (plastin); někdy se drobnější částečky chromatinu vyskytují i v těle buněčném vtroušeny mimo jádro (chromidie). K důležitým ústrojím buněčným patří dále tečkovitý útvar zvaný centrosom, umístěný nezřídka v ostrůvku úchylně upraveného plasmatu (centroplasma), jež představuje dynamické středisko buňky. Buňky mají totiž vedle ostatních všeobecných funkcí životních také podivuhodnou schopnost množiti se; toto množení se děje dělením. Toto je buď přímé (amitosis), při němž se buňka i jádro prostě rozpadne ve dví, čímž povstanou dva noví stejní jedinci buněční, nebo nepřímé (mitosis čili karyokinesis), jež pozůstává v následujících pochodech: centrosom se rozdělí, obě její půlky se rozestoupí, napínajíce mezi sebou bezbarvá vlákenka plasmatická v podobě vřeténka. Chromatin v jádře přemění se v pravidelné pentlice, při tom se blána jaderní rozpustí a zmizí. Toto stadium jaderné sluje spirem, další stadium nazývá se aster (podle hvězdicovité úpravy chromatinu), načež následuje přeřadění (metakinese) rozpoltěných pentlic, takže

se z každé pentlice jedna půlka se vřeténkem ubírá vždy k jinému z obou centrosomů, při nichž se tyto individualisované chromosomy konstantního počtu seřadí zase klubíčkovitě, obdají novou blanou jadernou a přejdou v úpravu chromatinu za klidu obvyklou. Rozdělením jader při nerozděleném těle buněčném povstávají buňky dvoj- a vícejaderné. Buňky, jako nejjednodušší základní elementy druží se v těle vícebuněčných organismů v pletiva. Buňky rostlinné liší se od živočišných hlavně tím, že jsou zpravidla obdány tuhou blanou celulosní. Buňky dělíme na somatické a pohlavní. Somatické konstruují tělo živočišné a nemají žádného přímého vztahu k množení. Buňky pohlavní pak slouží přímo k množení, jsou to spermatozoid a vajíčko.

Bunsen Rob. (1811—1899), chemik něm., prof. v Kasselu, Marburgu, Vratislavi, od r. 1852 v Heidelbergu. Moderní chem. věda vděčí jemu za nové poznatky v oboru chem. anorgan., organ., analytické a fysikální. Veliká je řada jeho objevů, mezi jiným objevů o slouč. kakodylových, jako základ teorie radikálů, v oboru plynové a odměrné analysy, fotochemie, thermoelektr. teor., galvan. článků atd. Sestrojil také kahan a galvanický článek. Zvlášť epochální jsou jeho práce s Kirchhoffem o spektr. analyse, jež vedly k objevu rubidia a caesia. Sp.: „Gesammelte Abhandlungen" (1904).

Bunsen Sir Maurice de (* 1852), brit. diplomat, 1897—1902 vyslan. taj. v Cařihradě, 1902—05 v Paříži, 1905 vysl. v Lisabonu, 1906—13 vysl. v Madridě, kde uplatňoval svůj vliv zvláště v otázce marocké, 1913—14 vysl. ve Vídni, 1918 vysl. v USA.; 1919 opustil dráhu diplomat.

Bunsenův kahan, plyn. hořák s nesvítivým velmi horkým plamenem, sestává z podstavce s přívodem plynovým a dyksou, nad níž je posuvná trubka s otvory pro přístup vzduchu. Tím proudí do trubky o pětkrát více vzduchu v poměru k plynu, čímž získává značně na výhřevnosti. B. kahanů používá se k topení (laboratorní, topné a vařicí hořáky), při plynových topeništích a pro žárové světlo plynové.

Bunyan John (1628—88), angl. slavný reformační spisovatel. Zúčastnil se občanských válek v Anglii na straně puritánské a později usadil se v Bedfordě jako kazatel. Napsal asi 60 knih, z nichž nejznámější jest „Pilgrim's Progress" 1675 (Cesta poutníkova). Do češtiny přeložena A. Adlofem. — Lit.: J. Kelmann, A Study of Bunyan's Pilgrim's Progress (1911—1912).

Znak města Bunzlau.

Bunzlau, m. ve Slezsku, 16.023 ob. (1919), 192 m. n. moř., na trati Liegnitz—Kohlfurt. Výroba kameniny od 16. stol. Založeno r. 1190 a nazváno podle knížete Boleslava.

Buol-Berenberg Rudolf, svob. p. (1842—1902), něm. politik, badenský soudce, r. 1881 posl. centra, r. 1893—1895 místopř., r. 1895—98 předs. něm. říš. rady.

Buol-Schauenstein, rak. šlecht. rod, který dal Rak. dva diplomaty. 1. B.-Sch., Johann Rudolf, hr. (1763—1834), první předseda spolk. shromáždění ve Frankfurtě n. Moh. potom st. ministr Františka I. — 2. Karl Ferdinand hr. z B.-Sch. (1797—1865), syn před. a poslední člen rodu. Působil nejprve jako vyslanec na něm. dvorech knížecích, 1844 v Turině, 1848 jednal o rus. pomoc proti maď. povstalcům. Účastnil se konferencí olomouckých i drážďanských (1850 a 1851), načež po krátkém pobytu v Londýně stal se nástupcem Schwarzenbergovým v minister. zahr. věcí (1852—59). Jeho politika, zejm. vyčkávací za války krymské (1853—56), byla neúspěšná, takže na mír. konferenci pařížské (1856) Rak. stálo osamoceno. Po válce se Sardinií (1859), kdy rak. politika byla poražena franc., odstoupil a žil v ústraní.

Buon (Bon), ital. rodina architektů a sochařů v Benátkách. Giovanni B. (1375—1445) a jeho syn Bartolomeo (1410—70) pracovali ještě v gotice nad branou della Carta a k ní přiléhající síní v paláci dožů i na chrámu Santa Maria dell' Orto. Bartolomeo B. mladší (1450—1529) pak dovršil stavby ty v ranné renesanci a započal stavbu Scuola di San Rocco. 1511—14 obnovil horní patro zvonice San Marco.

Buononcini (Bononcini, -činy), ital. rodina hudebníků: 1. Giovanni Maria (1640—1678), skladatel a hud. teoretik. — 2. Giovanni Battista, syn předešl. (1672—1750), byl cellistou dvor. kapely ve Vídni, potom dvor. skladat. v Berlíně, od r. 1716 v Londýně jako operní skladatel. — 3. Marco Antonio, bratr před. (1675—1726), dvor. kap. v Modeně, napsal opery a oratoria.

Buoc Ján, slov. veršovec v 18. století v Štavnici.

Buontalenti Bernardo, delle Girandole, (1536—1608), ital. malíř a architekt, žák Bronzinův a Vasariův.

Buonvicino (-či-), malíř, ↗ Moretto.

Buquoyka, bývalé zahrady hr. Buquoye na smíchovském Kostelním nám. (kde

stojí basilika, vystav. 1881—1885), potom zahrady Delormovy, nyní majetek rodiny z Portheimů. Rozparcelování zahrad bylo býv. místodržitelstvím povoleno již r. 1875. Byl to poslední zbytek zahrad, vinic a polí kláštera kartouzského. 1728 si tu vystavěl proslulý stavitel několika pražských kostelů Kilian Ign. Dienzenhoffer letohrádek, ozdobený freskami Václava Reinera. 1758 koupil tento letohrádek hrabě Frant. Leop. z Buquoye-Longuevalu, jenž zahradu nádherně vypravil skleníky, orangeriemi a fíkovnou. Tato část zahrady se posud zachovala i se zahradou na severní straně náměstí, kdežto ostatní stavení, jež se táhlo přes celé náměstí k poště, již zmizelo.

Buquoy de Longueval (též Bouquoy [bukua] Karel Bonaventura, baron de Vaux, hrabě (1571—1621), cís. pol. maršálek ve válce třicetileté, bojoval 1596—99 na Rýně, obdržel 1618 vrch. velení nad vojsky cís. v Čechách, od 1619 v Uhrách; padl, obléhaje Nové Zámky. Císař mu udělil konfiskované statky švamberské: Nové Hrady, Rožmberk, Žumperk a j.

Buquoy de Longueval Karel, hrabě (* 1854), velkostatkář v N. Hradech. Vůdce české historické šlechty a její mluvčí v rak. sborech zákonodárných, který vždy stál věrně po boku lidových poslanců českých v nejúpornějších bojích na říšské radě (rak.) a na českém sněmu.

Buquoy Jiří Frant. August, hrabě (1781—1851), průmyslník, založil na svých českých statcích sklárny, které mimo křišťál a pestré sklo vyráběly jím vynalezený hyalit (černě barv. sklo).

Buquoy Ludvík Arnošt, hrabě (* 26. 12. 1783 v Bruselu, † 6. 2. 1834 ve Vídni jako komoří a rytmistr m. sl.). Se zdarem věnoval se kreslení a grafice všeho druhu. Kreslení učil se u Ant. Pucherny. S ním vydal řadu akvatint z Prahy a okolí (Staroměst. nám., Dobytčí trh, Valdštejnská zahrada, Barvířský ostrov, Vyšehrad, Šárka, Troja). Od něho jsou i lepty z Teplic a okolí (některé sign. L. B.), z Karlových Varů a Františkových Lázní. Vydal litografie českých hradů a zámků, provedené sepiovým tónem. V archivu Nových Hradů jest od něho mnoho černých i barevných rytin, kreseb i maleb a dílo: 60 verschiedene Staffagen theils radiert, theils in Aqua Tinta, in 12 Blättern von Ludwig Ernst Grafen Buquoy.

Buran (burian), silná, škodlivá vichřice na stepích ruských a v Sibiři. B. letní je spojen s palčivým horkem a pískovou metelicí, b. zimní se stoupající zimou a sněžnou vánicí, která zbavuje živého tvora schopnosti orientace. V tundrách nazývá se b. purga.

Burano, m. na benát. lagunách, (1911) 5178 ob., 8 km s.-v. od Benátek, rybolov, stavba lodí a hotovení krajek.

Burcev Vladimír (* 1861), ruský publicista. Za carské vlády byl vypovězen. Po válce organisoval zahraniční akci proti sovětům. Ideálem jeho bylo federativní Rusko. Ve svých „Pamětech" (1914—1920) ukázal se býti odpůrcem Německa a bolševismu.

Burckhard Max (1854—1912), rak. spisovatel, soukr. doc. víd. práv. fak., 1890—97 řed. víd. dvor. divadla, kdež se zdarem propagoval moderní drama.

Burckhardt Jakob (1818—1897), kultur. historik a historik umění, 1857—93 prof. v Bazileji. Napsal mnoho obsahem významných spisů, mistrně ukazuje směry pro nazírání na moderní kultur. dějiny. Sp.: Die Kultur d. Renaissance in Italien (1860).

Burda, 1. plášť Mohamedův, podle pověsti jím darovaný staroarab. básníku Kab ibn Zuhairovi za jeho ódu; — 2. slavná arabská báseň k oslavě Mohamedově.

Burdach Karel Bedřich (1776—1847), něm. fysiolog, prof. v Jurjevě, 1815 v Královci.

Burde Jos. Karel (1779—1848). Syn Jana K. B., rytce pečetí a medailí v Praze. Malíř a mědirytec. Učil se na pražské akademii. Od r. 1804 byl kustodem obrazárny hr. Černínů. V l. 1804—1848 byl inspektorem obrazárny Společnosti vlast. přátel umění. Maloval krajiny slohem klasicistickým, k nimž Bergler někdy přimaloval postavy v antickém rouše. V paláci hraběte Clam-Gallase v Praze je od něho obraz italské krajiny (1834). Zhotovil více rytin podle obrazů malířů českých (Reinera, Willmanna, Hallwachse, Berglera), jichž některé předlohy nejsou dnes již známy. Byl činný i jako restaurátor obrazů.

Burdur, město v jiho-záp. Malé Asii, as 10.000 ob.

Burdin Fedor Alekséjevič (1826—87), rus. spis. a herec v Petrohradě.

Bureau, psací stůl, též obch. místnost; jakákoliv místnost k vykonávání úřední činnosti stát. úředníků, advokátů a pod.; celek úřednictvo nebo úřad sám, na př. statistické b. V parlamentní mluvě tvoří b. předseda a zapisovatelé. B. de commerce, ve Francii kolegium znalců, kteří mají pečovat o zdar fr. obchodu.

Bureau of Mines, ústřední výzkumná stanice hornická v Pittsburku (USA).

Bureja, přítok sibiř. Amuru, 770 km dl., pramení v Burejském pohoří a po vtoku Tyrmy je splavná na trati 287 km.

Burejské pohoří (Bureinskij chrebet, Duse-Alin), v j.-v. Sibiři, až 1500 m vys., prameniště Bureji a Amgunu, tvoří část Malého Chinganského pohoří, vybíhajícího z Mandžurska.

Burel (pyrolusit, měkká ruda manganová, šedá r. m.) ve svých čistých odrůdách podobá se polianitu ⇒, ale pseudomorfní dle jiných manganových rud, zvláště dle manganitu ⇒. Od pravého polianitu liší se kyprou vláknitou strukturou a je měkčí (tv. 2—2·5). Burel vyskytuje se v krátkých sloupkovitých krystalech a ve hvězdicovitých i vláknitých, též celistvých a zemitých kusech, ocelově šedý a kovově lesklý, častý v žilách, zvláště pohromadě se živcem. Prodejný burel, většinou směs pyrolusitu s jinými rudami manganovými, slouží k přípravě vodíku, chloru, bistru minerálného, zápalkové hmoty, v ohněstrojství, k barvení skla na fialovo, při malbě skla, k přípravě hnědé glasury pro hliněné zboží, k výrobě zrcadlového železa a ferromanganu.

Burenin Viktor Petrovič (* 1841), rus. spisovatel a kritik. Pseud. Monumentov.

Burešić Marin (1510—1562), chorvatský básník

Bureš Alois (* 1849 v Kolíně n. Lab., † 8. IX. 1923), býv. starosta Král. Vinohrad. Čes. stavitel a komunální pracovník.

Bureš Ivan (* 1886), prof. a spisovatel v Brandýse n. Lab. Četné básnické překlady z latiny a spisy kult. historické; red. a hlav. spolupracovník Antické kultury (1927).

Bureš Jaroslav, pseud. ⇒ Svatopluka Čecha.

Bureš Josef (* 1805, † 1856), malíř.

Bureš Karel (* 1813 v Praze), měditiskař.

Bureš Prokop, PhDr. (* 1892 v Kolíně n. Lab.), ref. sportu min. veř. zdravotnictví a těles. výchovy, propagátor sportu slovem i písmem. Sp.: Les sports et éducation physique en Tchécoslovaquie.

Burg. 1. m. u Magdeburgu (B. an der Ihle), as 25.000 obyv., želez. uzel, na ihlském průplavu. — 2. B. an der Wupper, město v rýnské provincii, as 1.300 obyvatelů, průmysl. 3. Burg im Spreewald, obec s as 4.000 obyv. na řece Sprévě.

Znak m. Burgu u Magdeburgu.

Burgas, kraj. m. a důl. přístav středobulh., as 21.000 obyv. u zálivu Černého moře.

Burgau Frant., malíř v Praze I., v letech 1733—35.

Burgenland, samostatná země ve spolkovém státě rakouském, ve vých. části, 3.967 km², asi 287.000 obyv.; hraničí na sev. s Nesiderským jez., již. pahorkatina s Raabským pohořím, tvořícím poslední alpské výběžky. Nejvyšší bod je Wechsel (1738 m). Svahy jsou zalesněny a přecházejí do víd. kotliny a do hornouherské nížiny. Obyvatelstvo zaměstnává se většinou zemědělstvím. Pěstuje se obilí, cukrovka, brambory a zelenina, jakož i ovoce. Kolem Rustu se pěstuje víno. — Doluje se hl. hnědé uhlí a něco i kamenného. — Průmysl vyrábí cukr, konservy, sukna, jutové látky a dřevěné zboží. — Obchoduje se hl. s domácími produkty, jejichž přebytek se vyváží do soused. rak. území. Správa: Burgenlandský zem. sněm má 32 poslanců; sídlem vlády je Eisenstadt. V B. jsou dvě města a asi 320 obcí. Dějiny: Pojmenování B používá se úředně znovu teprve v poslední době (dř. záp. Uhry); je odvozeno od čtyř hradů (Ödenburg, Wieselbg, Eisenbg a Preßbg). Země byla osídlena přistěhovalci v době karolínské. Od pol. 15. do pol. 17. stol. patřila většinou k Rakousku, r. 1647 byla ponechána Uhrám. Mírem saintgermainským 1919 byla přiřčena Rakousku. Bratislava (Preßburg) je českoslov.; hlasováním 1921 připadly Ödenburg, Wieselburg a Eisenburg Maďarsku.

Burger Adolf (1833—1876), malíř, hlavně portretů.

Burger Anton (1824—1905), malíř, spoluzakladatel Cronberské školy.

Burger Fritz (* 1867), p. portrétista. V letech 1899—1905 pracoval v Basileji, později v Berlíně.

Burger Ludwig (1825—84), malíř a ilustrátor, studoval v Antverpách a v Paříži.

Burger Václav, Ing. (* 1859 v Mořinkách, † 13. 1. 1923), em. min. a president Čsl. plav. spol. lab. R. 1911 stal se ředitelem býv. spol. st. dráhy. V úřed. vládě (1920/21) byl min. železnic.

Burger William Schalk (1852—1918), burský politik a vojevůdce. Ve válce burské (1899—1902) hrál vynikající roli, jmenovitě při obléhání Ladysmithu, jehož byl velitelem. Když president Krüger odejel do Evropy, byl B. jeho zástupcem. Jako burský delegát na závěrečné mírové konferenci (1902) přimlouval se za přijetí britských podmínek.

Bürger Gottfried August (1747—94), básník, jeden z největších něm. lyriků; založil něm. baladu (Lenore).

Bürger Hugo, dramatik, O, Lubliner.

Bürger Josef, JUDr. (* 1879 ve Velešíně), ředitel Hypot. banky čes. v Praze. Po válce zúčastnil se vynikajícím způsobem při organisaci a financování elektrisace země.

Bürgermeisterei (starostenství), svaz, složený z více venkovských obcí (ve Vestfálsku, rýnské provincii, v Bavorsku) se společným starostou.

Burgess (badžes) James (* 1832), angl. filolog, gen. ředitel archeologické korpor. „Archaeological Survey of India".

Burggraf František (* 1803 v Praze, † 1878), znam. č. rytec, jehož rytiny nalézáme ve st. ročnících Světozora, Čes. Včely, Květů a j.

Burghauserová Zdeňka (* 30. 3. 1894 v Chrudimi), česká malířka, žačka Um.-prům. šk. v Praze. Maluje živé figurální komposice na motivy věčného ženství.

Bürgi Jost, Švýcar na dvoře Rudolfa II. v Praze († 1632), matematik a dvorní hodinář, od r. 1609 povýšen císařem do stavu šlechtického. Vynalezl první logarithmy ještě před skotským matematikem Neperem, tiskem vydané od univ. knihtiskaře Pavla Sessia (Seissena).

Burgmair Johann (1473—1531), němec. malíř. Hlav. dílo: Lateránská basilika, Esther před Ahasverem (Mnichov), Bitva u Cannen, P. Maria a Kristus (Augšpurk); pocházejí rovněž od něho četné dřevoryty.

Burmeister Willy (* 1869), něm. houslový virtuos.

Burgos, španělská provincie ve staré Castilii 14.196 km^2 (r. 1924), 339.575 obyvatelů (24 na 1 km^2). Hlavní město Burgos (1924) 32.860 obyatelů, 856 m n. m., rozkládá se amfiteatrálně na Arlanzonu při severní dráze; klimaticky nejchladnějším místem ve Španělsku; rodiště španělského národního hrdiny Cida.

Znak Burgosu.

Burgoyne John (* 1722, † 1792), angl. generál, bojoval v sedmileté válce, pak poslán do Ameriky na pomoc gen. Gage.

Burgoyne Sir John Fox (* 1872, † 1871), syn předchozího, angl. gen., sloužil na Pyrenejském poloostrově a v sev. Americe, kde se zúčastnil nezdařeného útoku na New Orleans.

Burgundi (Burgundiones), germ. kmen, větev Vandalů, r. 250 po Kr. se stěhovali napřed na jih, pak na západ, a usadili se nad Mohanem a r. 413 založili pod králem Guntiarem na střed. Rýně říši s hlav. městem Wormsem, která byla r. 437 zničena Huny. Gundioch odvedl r. 443 zbytek kmene do Savojska. Nová říše v území řeky Rhône stala se r. 533 franckou. Burgundsko se osamostatnilo zase za hr. Boso Vienneského, od r. 880 krále cisjuránské říše burgundské (Arelat) a za hr. Rudolfa I., od r. 887 krále transjuránské neboli hornoburgundské říše. Od tohoto arelatského království je třeba rozlišovati vévodství burgundské (Bourgogne, Dolní Burgundsko), které roku 884 založil Bosův bratr, Richard Antunský, na Saôně a na horní Seině. Richardův syn Rudolf se stal r. 929 francouzským králem; po něm následoval Hugo Bílý. Tím, že Richardova vnučka Liudgard se vdala za bratra Hugona Capeta, Jindřicha, přešlo vévodství na Capetovce, kteří s králem Jindřichem I., bratrem Robertovým, r. 1032 založili burgundskou linii. Tato linie vymřela roku 1361 Filipem Rouvreským, načež B. připadlo jako léno francouzské koruně.

Burgundská brána, soutěska mezi Vogesami a Švýcar. Jurou, kterou vede dráha z Milhúz do Belfortu.

Burgundská pryskyřice, O, smrková pryskyřice.

Burgundská vína rostou na Côtě d'Or, také vína z dep. Saôn-et-Loire, Yonne et Rhône. Vyznačují se znamenitou vůní a chutí, jsou těžká.

Burgundské zákoníky, dvě právnické sbírky pro Burgunďany a Římany žijící v burgundské říši. Vznikly za vlády burgundských králů před franckým dobytím (534): Lex Gandobada, jež jakožto osobní právo Burgundů zůstala v platnosti až do 11. stol., Lex Burgundionum, praktická příručka římského práva.

Burgundsko (franc. Bourgogne), býv. franc. provincie, 30.698 km^2, střední část vých. Francie, obklopená na sev. Champagní, na záp. krajem Bourbonnais a Nivernais, na jihu Lyonnais a Dauphiné, na východě Savojskem, Švýcarskem a Franche-Comte; nyní zaujímá dep.: Ain, Saône-et-Loire, Côte d'Or a Yonne.

Burgundský (franc. Bourgogne) Ludvík, vévoda B., vnuk Ludvíka XIV., francouzského krále (* 6 srpna 1682 ve Versailles, † 18. února 1712 v Paříži), vychován Fénelonem, r. 1708 generalissimus v Holandsku, byl poražen u Oodenarda (11. července 1708).

Burgundský průplav (franc. Canal de Bourgogne), spojuje Seinu s Rhônou, začíná u La Roche při vtoku Yonny a Armançonu, dlouhý 242 km, končí u Saint-Jean-de-Losne v Saôně.

Burgvarta (z něm. Burgwart, Burgward, Burgwarde), pův. věž v opevnění, později věž osamělá; také hrad v slovanských územích na Labi, dobytých Němci, jenž byl učiněn střediskem německé správy a okresu, patřícího k tomuto hradu.

Burhanpur, město v britsko-ind. centr. prov. (1921) 35.916 ob. (⅓ moham.), na ř. Tapti a na úpatí hor Asirgharských.

Burchardt Hermann (1857—1909), něm. orientalista, pronikl do nejzazších krajů asij. a afrického východu.

Burchiello (burkyelo) Domenico di Giovanni (1404—49), ital. básník sat., musil prchnouti r. 1434 před hněvem Cosimo de Medici. Jm. B. odvozeno prý od rýmovaček (alla burchia, „nazdařbůh").

Buri Max Alfred (1868—1915), švýcar. malíř-krajinář.

Buri Maximilian von (1825—1902), právník, říšský soudní rada v Lipsku, napsal několik právnických pojednání.

Burián, malíř v Praze-I., ok. r. 1540. Učil se u bratra Floriána.

Burian E. F. (* 1901), mladý hudební skladatel, syn barytonisty Emila B. Jako hudebník vynikl již prvními svými skladbami (opera „Před slunce východem" hrána r. 1925 na Národním divadle). Později studuje tvorbu jazzovou. Proto i jeho skladby nesou jazzové prvky („Koktaily", chansony, „Rekviem" pro jazz a voice-band, „Concertino pro drunus a klavír, opery „Mastičkář" a „Bubu z Montparnasu"). O hudbě napsal teoretické knihy „Jazz", „Polydynamika", „O moderní ruské hudbě" a mnoho článků. (Byl redaktorem zaniklého hudebního letáku „Tam-tam".) V poslední době vytvořil recitační sbor Q voice-band, s nímž pořádal koncerty (na festivalu v Sienně a j.) a jehož užívá i na divadle. Jako herec působil v „Osvobozeném divadle", později s J. Frejkou řídil div. „Dada". Nyní je šéfem Studia při brněnském divadle.

Burian Emil, bratr Karla B. (* 12. XII. 1876 v Rakovníku, † 9. října 1926). Od r. 1906 řed. člen opery Nár. div. v Praze, pěvec lahod. barytonu a odušev. přednesu. Z jeho boh. repertoiru div. vynikly zejména partie: Tomeš, Přemysl, Bohuš (Jakobín). Uplatňoval se výb. též jako konc. pěvec.

Burian Jan, pseud. Ferd. Strejčka.

Burian Ján (* 6. června 1856 v Porubě, † 31. srpna 1915 na Vrútkách), slov. spis., byl učitelem v Hor. Záturčí. Psal hojně do časopisů o otázkách pedagog. a redigoval významný časopis Rodina a škola (1900). R. 1899 vydal Slovenskú mluvnicu pre pospolité školy,

Burian Jan (* 1877 v Praze), prof. mistr. školy při stát. konserv. v Praze; byl činný jako cellista při konc. cestách Českého kvarteta. Nato povolán na car. konservatoř v Tiflisu, odkud se po roce vrátil.

Burian Jos. (* 1750 Miskovice), malíř v Praze v l. 1775—80.

Burian Josef, ThDr. (1854—1922), probošt na Vyšehradě a katol. spisovatel. Byl dlouhá leta poslancem na sněmu českém a přís. zemského výboru. Organisátor kat. hnutí v Č.

Burian Karel (* 12. ledna 1870 v Rousínově, † 25. září 1924 v Senomatech u Rakovníka). Slavný pěvec-tenor čes., v jehož skvělých výkonech dokonale se spojoval krásný, vytrvalý hlasový materiál se vzácnou inteligencí a strhujícím uměním hereckým a pěveckým. Stud. práva, vystoupil na zkoušku v brněnském divadle a odešel do ciziny. Zpíval střídavě na prvních scénách v Německu, Paříži, Londýně a v Americe, též v Praze v Národ. divadle. Všude zanechal nezapomenutelný dojem. Zpíval všechny velké partie běž. repertoiru, vynikal hlavně v operách Wagnerových, Smetanových a v parádní roli Frà Diavola. V konc. působení byl též dokonalým interpretem lid. a um. písní, které si většinou sám překládal. Svou divad. dráhu vylíčil v Pamětech a Autobiografii v časop. Smetana r. I., II. a III. (1910—13).

Burian Václav, řezač pečetí v Praze 1770.

Burian Vlasta (* 1891 v Liberci), dram. umělec a výborný komik.

Buriďan Jean (1300—1358), franc. scholastik, vlivný učitel pařížské university a stoupenec Occamův; ve svých spisech objasňoval logické, metafysické a etické otázky.

Burigi (Urigi), ploché, jen asi 4 m hluboké jezero v krajině Karagwe ve vých. Africe.

Burilovič, pseud. Jána Buriana.

Burius Ján († 1688), ev. farář v Krupině a slov. spisovatel.

Burjati (Bureti), mongol. kmen v jižní Sibiři, 332.000 hlav, bydlí v Zábajkalsku a gubernii irkutské, kam se přistěhovali v 13. stol. ze sev. Mongolska. Na západě jsou zemědělci, na východě kočují.

Burka, kavkazský chlupatý plášť, polokruhovitý, u krku se svazuje.

Burka Antonín (* 6. 3. 1896 v Praze-Karlíně), grafik. Žák A. Liebschera a Jana Kouly; studoval také architekturu. Vytvořil řadu ex libris a dřevorytů.

Burke Edmund (1729—97), angl. státník a politický spisovatel. R. 1771 jmenovala ho provincie New York svým zástupcem v Anglii a v této funkci vedl po-

litickou kampaň v době americké války za svobodu. V r. 1782 vedl indickou kampaň. 1783—84 zvolen rektorem university v Glasgowě. V poslední době svého života vedl ostrý útok proti Pittovi, hl. v otázce irské a indické. Jeho publikace o francouzské revoluci získaly mu největší popularitu a přízeň královu. (History of Life and Times of E. Burke, T. Mac Knight [1858—60], E. Burke G. A. Chodwick 1902, Political Philosophy of Burke, J. Mac. Cunn. [1913].)

Bürkel Heinrich (1802—1869), něm. malíř; maloval život obyvatelů bavorských a tyrolských Alp.

Burkhardt Karl August Hugo (1830—1910), dějepisec a literární historik, do r. 1907 ředitel archivu ve Výmaru. Psal o Lutherovi, Goetheovi a napsal rukověť německých archivů.

Burkitt Francis Crawford (* 1864), angl. bohoslovec, prof. v Cambridge (od 1905); napsal četná bohoslovecká díla.

Bürklein Friedrich (1813—1877, němec. stavitel; hlavní j. dílo: mnichovské nádraží v románském slohu; usiloval o zavedení středověkých motivů v moderním stavitelství.

Bürkner Hugo (1818—1897), dřevorytec v Drážďanech.

Burleigh (Burgleigh) William Cecil, lord (1520—1598), angl. státník, státní tajemník a kancléř pokladu, po 40 let první ministr královny Alžběty; státní zájem byl mu vodítkem pro bezpečnost státu.

Burleska, v poesii krátká žertovná básnička hrubšího zrna. Vypracovali ji v Italii Gozzi, ve Francii Scarron, v Německu Blumauer. Lit.: Flögel: Geschichte der Burlesken (1794). — V hudbě krátká duchaplná skladba, obyčejně pro klavír neb housle. Kvetla hlavně v období romantismu a v předválečné klavírní literatuře.

Burleskní (ital. burla, nadávka, žert, šprým), fraškovitý, čtverácký, šprýmovný protismysl hrubšího zrna, projevuje se směšným konáním nebo mluvením.

Burlington, 1. město v severoamer. státě Iowa, (1920) 24.057 ob., na řece Mississippi, železn. uzel, má universitu, pily a obchod. — 2. B., m. v severoam. státě Vermont, (1920) 22.779 ob., při vých. břehu jezera Champlainského. — 3. B., m. v severoam. státě New Jersey, (1920) 9.049 ob., na řece Delaware u Filadelfie.

Burlington House, palác v Londýně, 1695 vystavěn a od r. 1854 majetek vlády; sídlo společnosti Royal Society a jiných učených společností.

Burma ⟶ Birma.

Burmanniaceae, jednoděložné rostliny z příbuzenstva čel. Orchidaceae, vstavačovité, asi v 60 druzích rostoucí v tropické Americe a Asii. Listy jsou šupinovité, květy pravidelné.

Burmeister Hermann (1807—1892), přírodozpytec; cestoval po Jižní Americe, r. 1861 prof. a ředitel přírodověd. ústavu v Buenos Aires.

Burmester Willy (* 1869), virtuos na housle. Žák Joachimův.

Burmol, nečistý hydrosiřičitan sodný, slouží k bělení a odstraňování ovocných a rezových skvrn.

Burnand Sir Francis Cowley (1836—1917), angl. žurnalista a dramatik. Roku 1863 vstoupil do redakce humoristického časopisu Punch, jehož byl později vydavatelem (1880—1906). Napsal několik veseloher a frašek. Nejpopulárnější práce napsal do Punche pod názvem: Happy Thoughts (Šťastné myšlenky).

Buřňáci, ⟶ Tubinares.

Buřňák (Puffinus), rod ptáků z čeledi Procellaridae, buřňáci vlastní, čítá četné druhy rozšířené po všech mořích světa, hlavně v tropech. Nejznámější buřňák severní (Puffinus puffinus), 36 cm dlouhý. Rozšířen od evropského severu až po moře Středozemní.

Buřňákovití (Procellariformes), řád ptáků asi se 120 druhy. Jejich hlavním rysem jsou trubičkovité rohovité násadce, umístěné před nozdrami, na horní straně zobáku. Tři přední prsty nesou plovací blány. Obývají všechna moře. Potravou na souši jsou jim mršiny, na moři ryby. Jediná čeleď tohoto řádu se dělí na čtyři skupiny: albatrosy, buřňáky rackovité, b. potápěcí a b. vlaštovčí.

Burne Jones, Sir Edward (1833—1898), angl. malíř; připojil se k prerafaelistům. Většina jeho obrazů, vyznačujících se vysoce vyvinutým smyslem pro krásu a ušlechtilým duchovním pojetím, silně připomíná způsob Botticelliho. B. měl velký vliv na mnoho mladších mistrů.

Burnell Arthur Coke (1840—1882), angl. indolog; cestoval po záp. Asii a Nubii a po Javě: byl také soudcem v Indii.

Burnes (börns), Sir Alexander (1805—1841), britský důstojník a cestovatel; žil v Indii a procestoval střední Asii. Jako polit. agent britské vlády padl u Kabulu v boji s Afganci.

Burnet (börnet) Gilbert (1643—1715), angl. biskup a dějepisec v Londýně, prof. teologie Zapleten do náboženských bojů, ztratil důvěru královu. Jeho hlav. dílo: History of His own time.

Burnett Frances Eliza Hodgson (nar. 1849), znamenitá anglo-amer. spisovatelka. Rodem z Manchestru. V mládí odjela do Sev. Ameriky, kdež byla od roku 1865 literárně činna. Její nejvýznamnější román jest Little lord Fauntleroy (Malý Lord), vyd. r. 1886, který byl přeložen do všech svět. jazyků a později zpracován jako divadelní hra i jako film. Hra Esmeralda (1882) hrála se plná tři léta nepřetržitě v USA.

Burnham Sherburne Wesley (1838—1921), amer. astronom v Chicagu; objevil několik dvojhvězdí.

Burnier Richard (1826—1884 v Düsseldorfu), něm. krajinář.

Burnley, m. a hrabství v severozáp. Anglii, (1922) 105.100 ob., při stoku řeky Calder a Burn, žel. uzel, bavlněné a vlněné tkalcovství, tov. na stroje, slévárny.

Burns John (* 1852) spoluzakladatel angl. soc.-dem. federace, povoláním strojník. Vynikl v době vzrůstu angl. děln. hnutí osmdesátých let min. st., řídil stávky a demonstrace nezaměstnaných. Na táboře nezaměstnaných byl 1889 zatčen, jeho řeč u soudu stala se agit. prostředkem soc.-dem. a vydána byla ve velkém nákladu pod názvem „Muž s rudým praporem". 1892 zvolen B. do parlamentu. Po utvoření Neodvislé strany děln. 1893 stal se jejím členem. Po vítězství liberálů 1905 vstoupil B. do Campbell-Bannermanova kabinetu jako ministr samosprávy, byl oporou radik.-pacif. křídla a stoupenec sblížení s Německem. Po vstupu Anglie do války 1914 podal demisi.

Burns Robert (1759—1796), skotský národní básník. Vynikl jako největší skotský lyrik a působil na literaturu anglickou a evropskou. Jeho díla vyšla v četných vydáních (první Poems 1786). Do češtiny ho překládal Sládek a Vrchlický.

Burnside Ambrosius Everett (1824—1881), severoam. generál, bojoval na straně Severu. 1866—69 byl guvernérem na Rhode Island.

Burntisland, m. ve skotském hrabství Fife, 16.000 ob., přístav. vývoz uhlí.

Burnus (arab.), polokruhovitý, vlněný plášť s kapucou, většinou bílý; nosí jej hlavně severoafričtí Beduini.

Burnus, směs rozpustných enzymů zvířecích žaludečních žláz s alkalic. solemi; užívá se ho jako výtečného prostředku ku praní prádla.

Burové (Buri) suevský kmen, u Tacita uváděný mezi Odrou a Karpaty.

Burové (holand. boers — sedláci), jméno holand. obyv. mimotropické již. Afriky, smíšeného s Němci a s Francouzi (hugenoty). Od r. 1834 zatlačováni Angličany do vnitra země, založili několik států, jež posléze splynuly s Brit. jižní Afrikou. Zachovali si flegmatickou, tuhou a vytrvalou povahu holandskou. Majetné vrstvy pěstují zemědělství a vinařství, kdežto skot chovající polonomádští B. jsou většinou kult. a hospodářsky zaostalí. Jsou velké postavy, konservativní, novotám málo přístupní; spojením s Již. Afrikou a přílivem cizinců mizí však jejich rázovitost. Před burskou valkou (1899—1902) bylo jich as 645.000. Mluví t. zv. kapskou holandštinou. ↘ Oranžsko, Transvaal. Lit.: Colquhoun: The Africander Land (1906).

Burowův roztok, vodovitý roztok aluminiového acetanu, užívá se ho na vlhké obvazy; nazván podle královeckého lékaře Burowa (1809—1874).

Burr Aaron (1756—1836), severoamer. státník; vyznamenal se v revoluč. válkách, r. 1791 byl spolkovým senátorem, 1801 náměstkem presidentovým.

Burra Burra, proslulé měděné doly, kdysi na rudu bohaté, v pohoří Mount Lofty v již. Australii.

Burriana, přístavní m. ve špaň. prov. Castellon, (1920) 12.044 ob., při železnici Valencia—Tarragona; vyvážejí se pomeranče a melouny.

Burrit Elihu (1810—1879), severoamer. apoštol míru, mnohostranný jazykový badatel; od roku 1840 hlásal v Americe i v Evropě všeobecný světový mír.

Burroughs John (1837—1921), severoamer. spisovatel; napsal jemné přírodopisné besedy.

Bursa (burza), z řec. byrsa), středověký měšec, váček, pak společná pokladna, také spolek nebo dům studentů, žijících společně. Odtud německy Bursche, buršák.

Bursa (podle domu patricijské rodiny Van der Burse v Bruggách, v jehož dvoře se pravidelně scházeli ve 14. století ital. kupci, aby uzavírali obchody; franc. Bourse, něm. Börse, angl. Exchange). Budova, ve které se obchodníci v určitých hodinách scházejí, aby uzavírali obchody, v přeneseném smyslu tato shromáždění sama. Význam b. jest v bezprostředním sdružení nabídky a poptávky na jednom místě. Kdežto jinak kupuje se v obchodě nejčastěji zboží určitého druhu, určité jakosti a povahy, jedná se v bursovním styku o jisté množství zastupitelných (fungibilních) věcí, t. j. o takové zboží, kde množství zboží určitého druhu může nahraditi — aniž se cena změní — stejně veliké množství

zboží téhož druhu. Zboží nemusí býti proto při uzavření smlouvy na skladě, protože, jsouc zastupitelné, může býti vždy opatřeno. Následkem účasti burs při finančních operacích států a pro veliké rozšíření akciového trhu stoupl značně jejich význam; jejich nálada (tendence), ať „slabá“ nebo „pevná“, slouží za měřítko pro státní úvěr, pro politickou situaci a hospodářský stav země. Předměty bursovního trhu. Pro bursovní trh hodí se jen určité předměty: suroviny: bavlna, obilí, olej, káva a pod., polotovary: železo, cukr, líh, moučné výrobky, zvláště však cenné papíry (směnky, státní listiny, akcie, zástavní listy atd.). Podle toho rozeznáváme plodinovou bursu, peněžní a směnečnou bursu. V největších bursov. místech bývají všecky tyto bursy vedle sebe. Tak v Londýně mimo králov. b. (royal exchange) pro zboží a směnky jest též peněžní bursa (stock exchange) pro anglické a jiná pro cizí papíry (foreign stock exchange); též v Berlíně, kde jsou spojeny v jedné budově. Vedle toho existují pro různá odvětví trhu zboží (plodin) speciální bursy, tak v Hamburku pro kávu, v Liverpoolu a v Brémách pro bavlnu a petrolej, v Glasgowě, Essenu a New Yorku pro železo, v Magdeburku pro cukr. Na bursách obchoduje se nejčastěji v poledních hodinách; vedle toho jsou též večerní bursy. Peněžní bursy slouží trhu kapitálu, zprostředkujíce styk mezi kapitalisty a kapitálu se domáhajícími; peněžnímu trhu ve formě směnkového styku (traty a devisy), půjček a valut; trh devis provádí se nověji nejčastěji ve formě telegrafických výplat (☞ výplata v obchodním styku). — Organisace bursy. V anglosaských zemích jsou bursy nezávislá soukromá sdružení, jež si sama dávají svoje pravidla; tak v Londýně a New Yorku. Počet členů jest v New Yorku omezen na 1100, ale členství lze koupiti. V Londýně přijímají se členové jen za určitých podmínek, počet členů jest asi 5000. Na kontinentě závisí zřízení bursy na státním povolení. Správa a dohled náleží zpravidla místní obch. komoře. Styk mezi kupujícími a prodávajícími obstarává zpravidla makléř a komisionář. Poslední obstarává zprostředkování s obecenstvem, jakož i bursovní kupní a prodejní smlouvy; tyto úkoly převzaly banky. Veliké banky posílají proto na bursu vždy více zástupců. Zakázky se udělují buďto „co nejlépe“, nebo „co nejlevněji“, nebo se stanoví určitá hranice ceny (limit, proto „limitované“ zakázky), pod kterou se nesmí prodati a nad kterou se nesmí koupiti. Komisionář se obrátí na makléře dotčených papírů nebo dotčeného zboží. Aby byl průběh obchodů ulehčen, jsou všecky ceniny rozděleny ve skupiny. Makléřem může býti každý, kdo není vyloučen z návštěvy bursy. Vedle těchto soukromých makléřů jsou též odborní makléři (sensálové). Stanoví kursy (☞), smějí uzavírati na vlastní účet obchody jen omezeně a zprostředkují jen určité, jim svěřené cenné papíry. V Londýně zprostředkují makléři (brokers) styk s bankami, stojícími mimo b. a jednatelé (dealers, jobbers) styk uvnitř bursy pro jednotlivá odvětví obchodu. V Paříži tvoří úřední makléři parket; vedle toho jest pro svobodný trh kulisa (☞). Za své zprostředkování dostávají makléři odměnu (courtage), komisionáři si počítají provisi. — Bursovní obchody. Rozeznávají se dva hlavní druhy: obchody za hotové a obchody terminové. Ony musí se splniti ihned nebo nejpozději druhý den. Terminové obchody (též splátkové obchody) jsou pak takové, kde splacení jest stanoveno na určitý den, na př. na konec měsíce (ultimo). Splátkový obchod jest hlavní pole spekulace. Na burse stojí proti sobě vždy dvě strany: hráči na hausse (zdražovatelé), t. j. kupci, kupující v očekávání, že kurs stoupne a že pak budou tedy moci později s výdělkem prodati; hráči na baisse (zlevnitelé), t. j. prodavači, prodávající v očekávání, že kurs zatím klesne a že tudíž nakoupí cenné papíry později laciněji, než je prodali. Kdežto haussisté (angl. bulls [býci], franc. mineurs) počítají na stoupající konjunkturu a ji sami spolupůsobí tím, že hodně nakupují, hráči na baisse (angl. bears [medvědi], franc. contremineurs) potlačují optimismus a připravují tím pokles. Ale tím, že při všech obchodech musí naproti sobě státi kupující a prodávající, spekulace se vyrovnává sama o sobě. Do té míry lze nazvati b. barometrem politické a hospodářské situace státu, jakož i jeho kreditu. Na amerických bursách užívá se pouze obchodů za hotové, na anglických jen terminového, při čemž všecky obchody uzavírají se buďto „per medio“ (na prostřed měsíce), nebo „per ultimo“ (na konec). Přesto je spekulace a bursovní hra mnohem větší na newyorské b. než na londýnské. Na většině burs dějí se splátk. obchody prostřednictvím zvláštní (likvidační) kanceláře. Každá jí přidělená firma má kontrolní list, na němž jsou zaznamenávány částky koupených, příp. prodaných (obyč. na ultimo) cen-

ných papírů, jakož i jména kupců neb prodavačů; skutečně zapravují se jen rozdíly, které jsou výsledkem těchto obchodů. Proti ztrátám při splátkovém obchodě jsou ještě různá zvláštní opatření. 1. Prolongační obchod. Nejde-li kurs proti očekávání do výše, dává zdražovatel své cenné papíry jinému (nejčastěji bankéři) v zástavu (report) se závazkem, že je v příštím terminu odkoupí zpět za stejný kurs; jest to tedy druh lombardního obchodu na čas. Opačně, nejde-li kurs, jak se očekávalo, dolů, bere zlevňovatel papíry v deport od jiného, který mu je o příštím terminu opět odkoupí. V obojím případě nastává odsunutí lhůty splnění — prolongace. Výše reportní a deportní sazby určuje se podle oběhu peněz na b. a podle celk. stavu b. Vysoké reportní sazby jsou vždy znamením silné spekulace. — 2. Premiové obchody. Jsou to obchody na čas s omezeným risikem a záležejí v tom, že kupující po př. prodávající si vyhrazují právo, ustoupiti od obchodu, nenastoupí-li očekávaný pohyb kursů. Při koupi mluví se o předběžné prémii, při prodeji o dodatečné; při oné jest zmenšeno risiko pro kupce (zdražovatele), při této pro prodávajícího. Poddruhy jsou stelážní obchod (stellage), při němž získává kupec právo, dodati papíry za smluvený nižší kurs, nebo získati, odebrati za smluvený vyšší kurs; dále přídatkový obchod (obchod na volno), při němž jedna z obou smluvních stran může částku vícekrát zpět si vyžádati nebo dodati. Oba tyto druhy jsou řidší. — 3. Likvidační pokladny, zejména pro plodinové bursy. Žádají od účastníků splátkového obchodu vklady a přejímají pak sami uzavření obchodu, nebo aspoň záruku za jeho splnění. — Dějiny b. Nejstarší bursy (kromě v Bruggách) byly v Antverpách (1531 již novostavba), v Lyoně, Toulouse (1549), Hamburku (1558), Londýně (1566) a Amsterodamě (1608). Peněžní a směnečné bursy vznikly 1540 v Norimberku a Augšburku, ve Frankfurtě a Lipsku 1615, resp. 1635. První bursy byly jen pro zboží, později přistoupily též bursy cenných papírů, k jejichž vzniku přispěly státní dluhy 17. stol. a vznik velikých obchodních společností a podniků.

Bursa, pseud. ⚲ J. Ladeckého.

Bursera, rod stromů burseracei, čítá asi 40 druhů, většinou v Mexiku. B. tomentosa, ve Venezuele, poskytuje západoindický takamahak. B. simaruba ve střed. Americe, obsahuje v kůře balšámovitou šťávu, B. acuminata, na Puerto Rico, dává carannovou smůlu.

Burseracie, rodina asi 320 tropických druhů rostlin z řádu terebinthií. Dřevité rostliny, dodávající balsám.

Burschenschaft, název pro sdružení něm. studentů po r. 1815, kdy osvobozovací boj proti Francii Napoléonově a vlastenecká hesla hnutí křesť.-germ. (vedle turnerské propagandy Jahnovy, hlásající očistu germ. duše od rom. jedu) vyvolaly v mladé generaci touhu po mravně hlubším a opravdovějším životě, zvláště mezi studentstvem, sdruženým do té doby (1815) v t. zv. „landsmannschafty", pěstující jen divoké pitky a souboje. První B. se ustavil 12. VI. 1815 v Jeně. Spolkovou barvou byla trikolora černá-červená-zlatá. Obrodné hnutí nabylo rychlého rozšíření a již r. 1818 byla založena Allgemeine deutsche B., která přijala jenskou trikoloru za svou a tím povýšila barvy ty na všeněmecké. Poněvadž však zatím vzrůstající radikalismus, zejm. mezi studentstvem (zavraždění Kotzebuovo studentem Sandem v březnu 1819), znepokojoval konservativní vlády něm. i rak. (Metternicha), byly B-y po karlovarských poradách (20. IX. 1819) zakázány. Trvaly však tajně dále a r. 1827 obnoveny. Nabyly pak rozšíření i u nás, zejm. v bouřlivých letech 1848—1849. Vlastní typ B-ů byl však vytvořen až po utvoření říše něm. (1871), kdy založ. Allg. deutsch. Burschenbund. — Lit.: H. Haupt vyd. prameny a lit. k dějinám B-ů (10 sv. od r. 1910).

Bursian Konrad (1830—1883), filolog, zcestoval Řecko, byl prof. na univ. v Lipsku a v Mnichově. Psal a vydával díla o Řecku a klasické filologii Německa.

Burská válka, 1899—1901, vedená Jihoafrickou rep. a Oranžským státem s Vel. Britanií. Angličané se již po celé desetiletí snažili zmocniti obou států a učiniti z nich své kolonie. Zač. 1899 žádala V. Britanie pro své příslušníky stejná občanská práva, jako měli Burové. Vyjednávání skončilo nezdarem a Burové začátkem října vpadli do britského území. Na začátku vítězili obratnou taktikou, bojem v zákopech, a dobyli několika britských měst, mezi nimi Kimberleye a j. Anglické vojsko bojovalo příliš rozptýleně, až když se stal velitelem lord Roberts a náčelníkem štábu lord Kitchener a Angličané počali užívati lyditových granátů, vtáhli již r. 1900 do Bloemfonteinu, hl. města Oranžského svob. státu. Po úmrtí gen. Jouberta převzal velení nad Bury gen. Botha, za něhož bylo celé území obsazeno Angličany. Po míru v Pretorii 1901 se vláda b. podrobila, ale

drobné přestřelky trvaly ještě po celý rok 1902. V této válce stálo 50.000 Burů proti 200.000 Angličanů, kteří měli ale 22.000 padlých, mezi nimi 1000 důstojníků. B. v. byla částečně předehrou svět. války nejen užitím lyditu jako předchůdce jedovatých plynů, ale i protianglickou záští, kterou pěstovali Němci proti „keltickým Angličanům", a jež vyvrcholila při vypovĕz. svět. války. Burové, slavení Němci jako bodří sedláci, byli ve skuteč. otrokáři, vydírali přistěhovalé cizince, ale nepřáli jim polit. práv. Ovšem ani Anglie sama neschvalovala krutého postupu svých vojsk, v Německu brojil proti němu Liebknecht a j. Vilém II. se ale zase po čase od Burů odvrátil. B. obdrželi samosprávu po přidělení Transvaalu a Oranžska Vel. Britanii 1909 a sloučeni s Natalem a Kapskem v Jihoafrickou Unii. Ve svět. válce již bojovali po boku V. B. a dobyli jí Něm. jihoz. Afriky. Generál Botha zemřel jako britský maršál.

Bursovní budovy, stavby pro bursovní obchod (↗ bursa). Jádrem jest veliká místnost pro pravidelné schůze návštěvníků, ve větších bursách bývá rozdělena na několik místností pro jednotlivá odvětví, někdy též doplněna dvorem nebo dvoranou, t. zv. letní bursou. V poloviční výši sálu probíhá často galerie jako spojka místností v hořejších poschodích, odkud lze přehlédnouti celou místnost. Hlavní místnost bývá — nehledě k makléřským stánkům — nezastavěna. Z vedlejších místností jsou důležité pošta, telegrafní a telefonní místnosti, dále správní kanceláře, místnost pro tisk, čítárny, šatny, záchody, umyvárny a tiskárny kursovních lístků. — Nejstarší b. b. stála na Velikém tržišti v Antverpách a byla nahrazena r. 1531 novostavbou, kterou zvětšil Schadde. Též Hamburk měl již r. 1578 b. b. Pařížská, r. 1808—1827 na způsob chrámu stavěná b. b. jest již zastaralá. U londýnské r. 1844 (po požáru staré) znovuzřízené b. b. byl napodoben původní otevřený dvůr, později však pokryt sklem. Nádhernou b. b. v Bruselu vystavěl r. 1868—73 Suys ml. V Čsl. pouze Plodinová bursa má vlastní budovu.

Bürstadt, m. v hess. prov. Starkenburg, 6.380 ob.

Bürstenbinder Elisabeth, spisovatelka. Psala romány pod pseudonymem E. Werner.

Bürstenbinder Richard (1840—1894), prof. zeměd. vysoké školy v Brunšviku.

Bursztyn, m. v Haliči, 3.600 ob., na řece Gnila Lipa. Čilý obchod s obilím a sladovnictví. V blízkosti města jsou alabastrové a sádrové lomy.

Buršák, něm. Bursche, ↗ bursa.

Burton Richard Francis Sir (1821—1890), slavný cestovatel a zeměpisec anglický. Jako důstojník anglicko-indické armády procestoval Indii, r. 1853—1854 navštívil Mekku a Medinu, r. 1855 první z Evropanů pronikl do vnitra východní Afriky; r. 1857 podnikl ze Zanzibaru velkou výpravu do vnitra Afriky, objevil jezero Tanganyika, roku 1860 probádal Utah, načež se stal britským konsulem ve Fernando. R. 1864 prošel Brasilii a Paraguay, r. 1869 Syrii, r. 1872 Island, r. 1876 a 1879 arabské pouště. Pak stal se britským konsulem v Terstu. B. byl cestovatel velkého formátu; cestoval jako domorodec, perfektně ovládaje domorodé jazyky. Zažil přečetná dobrodružství, častokráte nanejvýše nebezpečná. Jeho cesty měly veliký význam pro rozvoj zeměpisu.

Burton upon Trent, město a hrabství v Stafforshiru (Anglie), 49.630 ob., na splavné řece Trent.

Burung ↗ Botokudi.

Bury, m. a hrabství v severozáp. Anglii, 57.400 ob., na řece Irwell, má obrovský průmysl textilní a strojnický.

z Buřenic páni, jméno vladycké rodiny české, pocházející z Čáslavska. Později nabyli statky také v záp. Čechách. Účastnili se hnutí husitského.

Buřival Frant. (1868—1929), dlouholetý organisační pracovník v českém hnutí železničářském. Poslanec strany nár. soc. na říšské radě i v N. S., místopředseda posl. sněmovny od r. 1920.

Buru (Boeroe), holandsko-východoindický ostrov v Molukkách, 9.600 km², močálovité pobřeží. Bohatá zvířena, vzácné druhy dřev. Obyv. Malajci a Alfuři (50.000). Hlavní město Kajeli.

Bursík Jaroslav (* 1859), spoluzakladatel knihkup. Bursík & Kohout.

Burské oříšky, lusky podzemnice olejné. ↗ Arachis hypogaea.

Burzyński Burzyna Stanisław, polský státník 18. stol.

Buržoasie (franc.) měšťáci; slovo, užívané jako protiklad vrstvy šlechtické; v socialistických naukách (počínaje Saint-Simonem) název pro kapitalisty, nebo pro vrstvy, souhlasící s kapitalistickým národohospodářským řádem, jako protiklad vrstvy dělnické.

Busbequius Angerius, za Ferdinanda I. cís. vyslanec v Cařihradě, přivezl pro zám. zahradu na hradě pražském 1534 první tulipány, tehdy v Evropě ještě neznámé.

Busby Thomas (1755—1838), angl. hudební skladatel. Psal hl. hudbu chrámovou, oratoria a scénické hudby, jakož i četné spisy teoretické, z nichž vyniká A complete dictionary of music (1786).

Bushel, angl. a severoamer. míra pro obilí = 4 pecks = 36,35 l. V koloniích a v Sev. Americe platí místy ještě starý neb winchesterský b. = 35,24 l.

Bushido, jap. označení rytířského jednání, ⚬ harakiri.

Busch Emil (1820—1888), průmyslník, zdokonalil výrobu optických přístrojů.

Busch Fritz (* 1890), hudebník. nyní generální hudební ředitel v Drážďanech.

Busch Moritz (1821—1899), něm. spisovatel; cestoval po USA. a v Orientě. Byl dobrým znalcem Bismarckovým a psal též pod jeho vlivem.

Busch Wilhelm (1832—1908), kreslič a básník. Jeho satirické a humoristické kresby v letech šedesátých mu získaly slávu. Byl velmi vtipným a duchaplným kritikem a karikaturistou.

Buschan Georg (* 1863), etnograf a antropolog, lékař ve Štětíně, procestoval Asii a Afriku.

Busiris, 1. egypt. město, staré Tetu, na vých. deltě Nilu, hl. sídlo kultu boha Osirise; — 2. egypt. m. na levém břehu Nilu u Gizehu. Dnešní Abusîr.

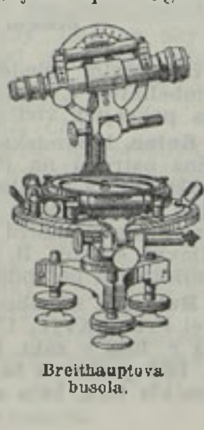
Busiris, podle řecké pověsti eg. bůh, který všechny cizince obětoval Diovi. Ztělesnění nenávisti k cizincům.

Busk, 1. m. v Haliči ve vojvodstvu Tarnopol, 7502 ob., na Bugu, močálovitý kraj, mnoho mostů, nazv. „Polské Benátky"; — 2. sirnaté lázně v Polsku (rusky: Buskije Istošniki).

Buska Johanna (* 1848), herečka něm. divadla v Praze.

Buslajev Fedor Ivan (1818—1897), r. lit. historik. Od r. 1839 studoval v západoevrop. státech a r. 1846 jmenován univ. profesorem. Ceněn jest jeho spis: Ogled historijske dramatike ruskog. jezika (1858), jakož i Hist. hrestomatija crkvenoslov. i starog. ruskog. jezika (1861). Pro ruskou i slov. vědu měl B. veliký význam.

Busola, úhloměrný přístroj, opatřený magnetkou, která se ustavuje v kruhovém dělení. Rovnoběžně s průměrem 0—180° je umístěno zaměřovací zařízení, jehož magnetický azimut se odečte na kruhové stupnici magnetky. B. se používá též se ve spojení s teodolitem.

Breithauptova busola.

Bussaco, hora v portug. prov. Beira, 547 m n. m., s karmelit. klášterem r. 1268 založeným.

Bussang, dříve nezávislá část krajiny Borgu v Západ. Sudanu. Hl. město je B. na Nigeru, asi 12.000 ob.

Bussoni Ferruccio Benvenuto (1866—1924), ital. hudební skladatel a teoretik. Vyd. díla Bachova a Mozartova a napsal obšírný spis o čvrttónové hudbě. Ve svých skladbách byl naprostý modernista; pokoušel se najíti nové obraty harmonické a naplniti hudbu novým obsahem. Z jeho děl vynikají opery Sigune, Turandot a Arlecchino.

Bussy d'Amboise Louis de (1549—1579), milec vévody d'Allençon. Proslul četnými souboji, Zavražděn v La Contencière blíže Saumuru hrab. de Montsoreau, jemuž unesl ženu. Dumas použil jeho dobrodružství v románu La Dame de Montsoreau, nedrží se ale přesně historické pravdy.

Bussy-Rabutin Roger, hrabě (1618—1693), franc. spisovatel, člen Akademie franc. Svojí knihou Histoire amoureuse des Gaules, v cizině vytištěnou (1666), mnoho dvorních dam kompromitoval a upadl v nemilost. Napsal ještě velice zajímavé, napínavé Mémoires (1696) a Lettres (1697). Nové vyd. 1857. — Lit.: Gérard-Gailly: Bussy-Rabutin (1909).

Busta (ital. busto = poprsí), plastické dílo, představující lidskou hlavu s částí poprsí. Materiál: mramor, sádra, kov atd. B. se vyskytuje po prvé v dobách Alexandra Vel. Na stupeň vývoje ji přivedli Římané. Portretní b. představuje hlavu a poprsí skutečné osoby a ideální b. výtvor umělcův.

Bustamante Anastasio (1780—1853) mexický president.

Bustamante Don Carlos Maria de (1774—1848), mexický dějepisec.

Busto Arsizio, m. v ital. prov. Milán, 25.629 ob, na dráze Milán—Luino a Novara—Seregno s velkými tkalcovnami.

Bušek František (* 27. II. 1882 ve Větrném Jeníkově), ital. leg., pl. 39, r. 6; popraven 16. VI. 1918 v Conegliano. Ostatky jeho slavnostně převezeny do vlasti 24. IV. 1921 a uloženy na hřbitově olšanském.

Bušek Petr (* 1824), sochař a řezač forem v Praze, žák praž. akademie výtv. umění.

Bušek Vratislav (* 1897), prof. teolog. univ. bratislavské.

Bušení srdce (palpitatio cordis), nepravidelné stahování srdce; vzniká rychlým

pohybem. Léčí se studenými obklady krajiny srdeční a digitalis.

Bušer (Abušer, Bušir), m. a důležitý přístav v Persii, asi 27.000 obyv. Spojka celého perského obchodu s Indií a Anglií. Ve světové válce jej obsadili Angličani.

Bušil Jan, pseud. ⚲ dra Jos. Durdíka.

Buškovice (Puschwitz), m. v Č., polit. a soud. o. Podbořany, 1.458 obyv. něm. (1921). Tov. kaolinu, chmelařství.

Buštěhrad, m. v Č., polit. a soud. o. Kladno, 3.435 ob. (1921). Kamenouhelné doly, stát. statek se zámkem a pivovarem. Zámek byl na čas útulkem franc. krále Karla X., když byl r. 1830 z Francie vypuzen. B. nazýval se původně Buštěves, r. 1497 byl na městečko povýšen a zval se do r. 1880 Buckov. Starou tvrz přestavěl Zdeněk z Vartemberka po r. 1548 na zámek; ten byl za třicetileté války zpustošen a r. 1700 obnoven velkovévodou toskánským. Od začátku min. stol. náležel císařskému rodu, nyní patří státu.

Buštěhradská dráha, dř. soukr. spol.; zestátněna podle zákona z 8. VI. 1923. Má velký význam hospodář., spojujíc uhelné pánve klad.-buštěhradské s ostatními městy. Vznikla z býv. koňské dráhy.

But, butt, angl. míra pro měření tekutin, rovnající se 126 gallonům = 5·675 hl.

Butadien (Erythren), uhlovodík, slož. $CH_2.CH.CH.CH_2$, vyskytuje se ve zhuštěném svitiplynu. Pod tlakem a zahřátím (za přísady polymerisaci napomáhajících látek) tvoří syntetický kaučuk.

Butan, uhlovodík řady parafinové, složením C_4H_{10}. Známé jsou dva isomery, a to: normální butan, diethyl $CH_3.CH_2.CH_2.CH_3$ a isobutan, trimethylmethan $(CH_3)_3CH$. Za obyčejné teploty jsou skupenství plynného a přicházejí zpravidla rozpuštěny v lehčích frakcích petrolejových. Nemají značnějšího technického významu.

Butanol, butylalkohol, $C_4H_9.OH$. Kapalina, b. v. 108·4°, h = 0·817; používá se jej jako rozpustidla nitro- a acetylcelulos v prům. lakovém a jeho chloridu k výrobě umělého mošusu.

Bute, ostrov na záp. pobřeží Skotska, domov Stuartů, 122 km², 11.000 obyv., z nichž asi 800 mluví dosud galsky. Zemědělství, chov dobytka. Hlavní město Rothesay.

Butes, v řec. mytologii: 1. syn Teleonův, Argonaut, skočil sirénami zmámený do moře, byl zachráněn Afroditou. — 2. B. syn krále Paudiona z Attiky, kněz Athénin, praotec kmene Butadů, z kterého pocházely kněžky Athéne Polias.

Butler Benjamin Franklin (1818—1893), sev.-am. generál, zúčastnil se útoku na New Orleans, bojoval ve Virginii.

Butler Joseph (1692—1752), angl. duchovní, jako biskup Durhamský vyložil svoje stanovisko k deismu v „The Analogy of Religion, natural and revealed, to the constitution and course of nature" (1736).

Butler Samuel (1612—1680), angl. básník, získal si přízeň krále Karla II. hanobením puritánů v komickém hrdinském eposu „Hudibras" (1663).

Butler Samuel (1835—1902), angl. spisovatel, zesměšňoval konvenční mravy společenské v utopických satirách „Erewhon" (1872), „Life and Habit" (1877) atd. Byl také malířem a uměl. kritikem.

Butler Walter (1600—1634), plukovník ve službách vév. z Valdštejna, kterého s Gordonem, Leslieem a j. v Chebu dne 25. února 1634 zavraždil.

Butlerov Alexander Michajlovič (1828—1886), slavný ruský chemik, prof. v Petrohradě. Jeden z tvůrců moderní chemie. Našel isobutan, isobutelyn, tetramethylkarbinol a mn. j.

Butomus, šmel, z čel. Butomaceae, šmelovité rostliny (Monocotyledones) s dlouhými, úzkými listy a bohatým

Butomus umbellatus.

květenstvím bleděrůžových kvítků. B. umbellatus, š. okoličnatý, dosti rozšířený na pokrajích vod a v příkopech.

Buton, holandská východoindická skupina ostrovů na jihových. od Celebesu, 8.800 km², s bohatou vegetací. Obyvatelstvo, asi v počtu 100 000, bylo obávané pro svoje námořní lupičské výpravy. — Hlavní ostrov B. je pod domorodým knížetem a holandským residentem.

Butovice, dř. obec u Jinonic, nyní část Vel. Prahy-XVII., 1.508 č. ob. Připomíná se již r. 1088 v zákl. listu vyšehradském a r. 1352 postaven tu kostel. Po r. 1620 tu zanikla fara, byla ale r. 1714 obnovena.

Bütschli Otto (1848—1920), něm. zoolog. prof. univ. v Heidelberku (od r. 1878), bádal hlav. v oboru protoplasmy a jeho nejcennější práce jsou právě z tohoto odvětví zoologie. Sp.: Studien über die Zellteilung (1876), Protozoen (1880—89), Mechanismus und Vitalismus (1901), Untersuchungen über Amylose (1903) a j.

Butte-City, největší město sev.-amer. státu Montana, (1920) 41.611 ob., s okolím má asi 70.000 ob. Největší svět. výroba mědi, mimo stříbro a zlato.

Buttler Ondř. Bern, malíř v Poděbradech v l. 1679—85. Potom se odstěhoval do Prahy. Připisují se mu dva oválné obrazy sv. Aloise a sv. Kostky Stanislava v museu poděbradském.

Büttner Karl Gotthilf (1848—1893), něm. misionář. Prostudoval jazyky bantu a vydal učebnici kisuaheli. Zal. časopis Zeitschrift für afrikanische Sprachen.

Butyl, C_4H_9, jednomocný radikál butanu, význačný pro butylosloučeniny (na př. butylalkohol).

Butylalkohol, $C_4H_9.OH$, alkohol řady kys. mastných, vystupuje ve čtyřech isomerech, jež jsou bezbarvé kapaliny; a) normální b. (propylkarbinol, 1-butanol) $CH_3.CH_2.CH_2.CH_2.OH$ (vzniká z glycerinu kvašením účinkem bakterií); b) sekundární b. (butylenhydrát, methylethylkarbinol, 2-butanol) $CH_3.CH_2.CH(OH).CH_3$; c) isobutylalkohol (isopropylkarbinol, methyl 2-propanol-1 $(CH_3)_2.CH.CH_2.OH$; d) terciérní b. (trimethylkarbinol, dimethylethanol) $(CH_3)_2.C(OH).CH_3$, jest obsažen v prodejném isobutylalkoholu.

Butylen, uhlovodík C_4H_8 řady olefinové (s jednou dvojnou vazbou), znám jest ve třech různých isomerech. Jsou to: normální butylen (α), ethylethylen $CH_3.CH_2.CH = CH_2$, β-butylen, symetrický dimethylethylen, pseudobutylen $CH_3.CH = CH.CH_3$ a γ-butylen, isobutylen, nesymetrický dimethylethylen $(CH_3)_2.C = CH_2$. Všechny jsou za obyčejné teploty skupenství plynného, ale nemají žádného praktického použití.

Butylchlorál (krotonchlorál)

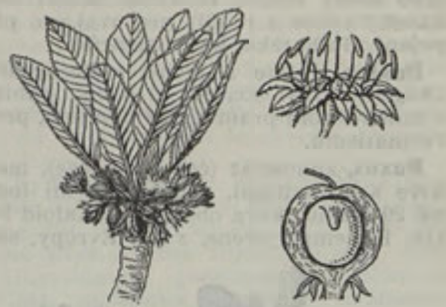
$$CH_3.CHCl.CCl_2.CHO,$$

vzniká působením chloru na aldehyd. B., bezbarvá, olejovitá kapalina, slučuje se s vodou na butylchlorálhydrát. Používá se ho i jeho sloučenin proti neuralgickým bolestem hlavy a nervů.

Butylka (rus.), míra na tekutiny, v Rusku obvyklá. B. vodky = $^1/_{20}$ vědra = 0·614 l, b. vína = $^1/_{16}$ vědra = 0·768 l.

Butyrometr, přístroj, kterým možno rychle a přesně stanoviti obsah tuku v mléce, ⟶ tukoměr.

Butyrospermum, rod čel. Sapotaceae, obsahuje dva druhy; jsou to vysoké stromy, jejichž plody obsahují tuk žluto-

Butyrospermum: strom, květ a plod.

zelené barvy a velmi příjemné chuti („máslové stromy"). B. parkii roste na hor. Nilu.

Butyrum, ⟶ máslo.

Buvette (franc.), nálevna.

Buvol (Bos bubalus), blízký příbuzný našeho skotu; ze své vlasti Vých. Indie byl ve středověku uveden jako hospodář. zvíře do Egypta a odtud do již. Evropy, kde se v Jugoslavii, Bulharsku a Rumunsku dosti často chová, hl. k tahu. Jiné druhy příbuzné žijí divoce v tropické Africe.

Buvolí kůže, silná, pevná z Turecka, Malé Asie, Rumunska, Bessarabie, Italie, severní Afriky, Východní Indie a Jávy, používá se na pohonné řemeny, pasy, podešve atd.

Buvolí nákaza (Barbone), dávno již známá v Italii. Původ její je podobný nákaze hovězího dobytka.

Buvolí rohy domácích buvolů používají se pro soustružení, hřebeny, atd. Nejhezčí b. r. jsou z Malé Asie a Indie, horší z Maďarska a j.

Buxaceae, malá dikotylní skupina rostlin, vyskytujících se v mírném a subtropickém pásmu. Čítá asi 30 druhů, z nichž nejznámější buxus, ⟶ zimostráz.

Buxin, alkaloid, nalézající se v kůře a listech rostlin zimostrázovitých (Buxus sempervirens). Prášek bílý, chuti velmi hořké, rozpustný v alkoholu, éteru a chloroformu.

Buxton Sir Thomas Fowell (* 1876), angl. lidumil, založil pro tkalce podpůr. spolek a v parlamentě bojoval za zrušení otroctví.

Buxton Sydney Charles, Viscount (1914) (* 1853), brit. státník, podtajemník kolonií, ministr pošt, pres. obchod. úřadu, vrch. kom. a generální guvernér Jižní Afriky.

Buxton Charles Roden (*1875), liberální poslanec, cestoval mnoho po Australii, vých. Asii, Sev. Americe a v Evropě; jako dobrý znalec Balkánu založil Balkánský výbor a r. 1914 pracoval pro připojení Bulharska ke spojencům.

Buxton, město a lázně v Derbyshire (Anglie), 15.641 ob., 300 m n. m., stanice, s minerálními prameny 28° teplými, proti revmatismu.

Buxus, zimostráz (čel. Buxaceae), malé keře s kožovitými, vždy zelenými listy, asi 20 druhů; kůra obsahuje alkaloid buxin. B. sempervirens, z již. Evropy, sází

Zimostráz: a) samčí květ, b) samičí květ.

se u nás hojně na zahradách (obruby, tvarové keře a stromky a p.). Také mnohé odrůdy s barevnými listy se pěstují v květináčích. Dřevo je velice pevné a husté, takže od dávných dob používá se k pracem řezbářským (hudeb. nástroje). Dnes napodobí se dřevo zimostrázové několika druhy dřevin cizokrajných.

Buys-Ballot Christoph (1817—1890), holandský meteorolog; dal podnět k založení úřadu pro námořní meteorologii, vynalezl aeroklinoskop, první vyslovil t. zv. Buys-Ballotovo pravidlo (↷ vítr) a žádal mezinárodní úpravu meteorolog. pozorování.

Buzau (Buseu), hl. m. rumun. okresu B., (1914) 29.483 ob., želez. uzel, severovýchodně od Bukurešti.

Buzdugan George (1862—1929), člen vlad. rady rumunské. Byl prvním presidentem kas. dvora a v červenci 1927 povolán do tříčlenné regentské rady, ustavené po nucené abdikaci prince Karola, když byl králem rum. prohlášen syn Karolův Michal.

Buzek Bonifác (1788—1839), český piarista a filosof. Učitel F. M. Klácela, který podal nástin jeho filosofie ve svém Mostku (1842).

Buzek Józef (* 1873), učenec a politik polský, prof. na univ. lvovské. Od r. 1907 poslanec na říš. radě rak., řed. Główn. Urzędu Statystyczn. Nejdůležitější díla: Hist. polityki narodowościowej rządu pruskiego wobec Polaków (1909), Administracja gospodarstwa spoleczn. (1913).

Buzek Kamil (* 1874), min. rada min. školství. Od r. 1893 učitel ob. a měšť. škol, po převratu referent min. školství. Napsal četné početnice a učebnice pro školy chlap. i dívčí; dále Úvod do právní organisace nár. školství v ČSR (1929).

Buzenval, zámek u Paříže, mezi Saint-Cloud a Rueil; u B. se odehrála část bitvy na Mont Valérien 19. ledna 1871.

Buzeskul Vladislav Petrovič (* 1858), historik, člen Ak. nauk SSSR., býv. prof. charkovské univ. (1890—1921), autor čet. prací z historie Řecka a klasické doby.

Buzolić Stjepan (1830—1894), chorvat. básník a politik. Psal četné básně obsahu vlasteneckého a přeložil Danteovu Božskou komedii. Řed. uč. ústavu v Arbanasích. Stoupenec chorv. vlastence dalmatského Juraje Biankiniho.

Bůzov (Bouzov), městys na Moravě, pol. okres Litovel, 800 ob. Zámek a krápníková jeskyně.

Buzuluk, újezdní (okresní) město v samar. gub., vzdálené od Samary 124 versty po žel., leží u vtoku říčky Donašky do řeky Samarky. U B. byla nejkrvavější a nejdelší bitva penzenské skupiny čsl. vojska. Po dobytí Samary měl 2. prapor 1. čsl. pluku úkol vzetím B. upevniti samarskou basi na taškentské trati. Bolševici soustředili v B. značné síly a chtěli čsl. akci ve směru na Ural pro spojení se sibiř. vojskem ohroziti úderem do boku předvoje. Velení bolševické posádky v B. svěřeno bylo rak. hejtmanu Schwarzovi, který sebral 3000 něm. a maďar. zajatců, nespokojených tím, že čsl. vojsko překazilo jim návrat domů; Schwarz disponoval 20 děly, několika obrněnými auty, množstvím kulometů, pušek atd. Proti této přesile objevilo se v noci na 24. června 1918 jen 300 čsl. vojínů, kteří neměli vůbec kulometů. Ráno začal úžasný zápas, v němž jednotlivci zešíleli. V poledne přispěl na pomoc obrněný vůz vozataj. oddílu 4. čsl. pluku, vedený důst. zástupcem Melicharem; čsl. řetěz nehledě na úžasnou přesilu nepřítele postupuje rychle kupředu. V bitevní vřavě ztratili Čechoslováci všechny důstojníky, avšak setrvali až do večera. Celé 3 dny trvala bitva u B. Demoralisované zbytky bolšev. vojska město opustily a odjely do Orenburku. Bitva u B. zničila jádro bolšev. sil na taškentské dráze, v nedlouhé

době obsazen kozáky také Orenburk. Kořist čsl. vojska v B. byla velká. Téměř všechny kulomety a děla, potraviny a skladiště padly do čsl. rukou. Buzul. vítězství zaplaceno bylo také velkými obětmi: 47 zabitých, 230 raněných. Ztráty tyto se vysvětlují tím, že čsl. vojsko netušilo, jak dalece byli bolševici k boji připraveni. Na druhé straně třídenní bitva u B. ukázala, že čsl. vojsko zvítězilo svou mravní převahou nad převahou fysickou.

Bužan Jošo, zn. souč. malíř chorv.; vyniká hlavně v malování selského lidu a jeho krojů.

Bv, chem. značka pro atom brevia.

b. v., bene vale (lat.), žij blaze, také beata virgo, požehnaná panna (Maria).

Byblis, v řec. báji dcera Milétova, oběsila se z lásky k vlastnímu bratru Kaunovi na dubu a proměněna v pramen B. v Karii.

Byblos starob. m. foinické, mezi Berytem a Tripolisem, při moři, sídlo kultu Adonidova, sokyně Sidonu; mělo vlastního knížete.

Byczyna (něm. Pitschen), okr. město v pruském Hor. Slezsku, nedaleko polských hranic, památné vítězstvím Poláků za vůdcovství hejtmana Jana Zamoyského nad vojskem arciknížete rakouského Maximiliana, protikandidáta Zikmunda III.

Býčí skála, 50 m vys. vrch u Adamova na Moravě, s jeskyní, ve které byly nalezeny zbytky diluviálního člověka.

Býčí zápasy byly známy již ve starověku a dosud jsou obvyklé ve Španělsku a J. Americe (Corridas de toros). Jsou pořádány ve zvláštních arénách za státního dozoru. Zápasníci (toreros) dělí se na picadory, kteří na koních kopími zvíře dráždí a znavují, banderillery, kteří zvíře bodají holemi, opatřenými háčky, chuly nebo capeadory, kteří dráždí býka rudými látkami, a na matadory (espadas), kteří býka mečem zabíjejí. Není-li zvíře mrtvo, obdrží od cachetera smrtelnou ránu.

Byčkov Afanasij Feodorovič (1818—1899), ruský historik a vydavatel dopisů Petra Velkého.

Bydhošť (Bydgoszcz), m. v Polsku (od r. 1919 pol.), (1921) 87.848 obyv., 33—73 m n. m., v lesnaté krajině, železniční uzel dráhy Berlín — Toruň — Varšava, moderně vystavěné.

Znak města Bydhoště.

Bydžov Nový, ⚬ Nový Bydžov.

Bydžovský Bohumil, PhDr. (* 1880 v Duchcově), prof. matem. na univ. Karlově. Jest vědecky činný v různých oborech geometrie, hl. v t. zv. geom. algebraické a v teorii příbuzností geometrických. O těchto tématech přednášel na četných mezinár. sjezdech. 1923—26 předsedou ref. kom. minist., která vypracovala návrh na ref. stř. školy. Četné věd. spisy a pojednání v časopisech domácích i cizích.

Bydžovský Marek z Florentýna (nar. 1540 Nový Bydžov, † 1612 Praha), český historik. Sestavil tři sborníky: Maxmilianus. Diarium sub Rudolpho rege. Liber intimationum quarundam publice in Alma Academia Pragensi aeditarum. (Rukopis.) Dále sepsal spis o meteorech (Tabula vausae efficientis et materialis meteororum, 1582) a přílež. básně.

Bydžovský Matěj z Aventina (1520—1590) z N. Bydžova, písař Starom. radnice, český humanista.

Bydžovský Pavel (Smetana), kněz pod obojí († 1559). Napsal: Historia aliquot Anglorum martyrum (1554), Epitome apostolicarum constitutionum in Creta insula.

Bydžovský Pavel, pseud. ⚬ Pavla Smetany.

Býk, 1. samec plemenného skotu. V různých státech (na př. v ČSR.) je připouštění plemenných býků omezeno nařízeními na určité exempláře. — 2. Souhvězdí zvěrokruhu ♉.

Bykowski Piotr Jaksa (1823—1889), spisovatel povídek. Žil dlouhá léta v Krzemieńcu a vydal 1872—87 mnoho povídek z kruhů šlechtických.

Bylandt-Rheidt Artur, hr. (1821—1891), rak. min. vojenství (1876—88) a reorganisátor rak.-uh. armády.

Bylandt-Rheidt Artur, hr. (1854—1915), syn předešl., rak. státník; byl min. orby (1897), později min. vyučování (1898—99) a poté min. vnitra (1906).

Bylaws (angl.), v Anglii prováděcí nařízení k zákonům. Také stanovy zednář. lóží.

Býlí, původně souborný název různých druhů bylin. Užívá se často ve smyslu plevel.

Bylina, jedno- neb víceletá rostlina s měkkou nedřevnatou lodyhou.

Byliny, epické pohádkové písně Velkorusů, až do dnešní doby zachované ústním podáním u sedláků a rybářů severního Ruska a Sibiře. Nejstarší soubor prý od Danilova, objemnější soubor od Rybnikova (1861—67); jest doplněn souborem Hilferdingovým (1873), novější

soubory od Tichonravova a Millera (1894), Sobolevského (1895—1900), a Grigorjeva (1904—10) a j. Většina bylin seskupuje se kolem postavy velkoknížete sv. Vladimira Kijevského, v jehož službách bohatýři, jmenovitě selský syn Ilja Muromec, bojovali s loupežníky a Tatary. Dlouhým ústním podáním utvořil se pevný epický styl a zvláštní způsob přednesu. Jméno bylina není lidové, pěvci sami říkají starina. Lit.: Stasov (1868), Veselovskij (Arch. f. slav. Philologie III., VI., IX. — č. od Bron. Herbenové), Sokolov (1918) atd.

Býložravec, živočich živící se rostlinnou potravou.

Byng George B., viscount Torrington (1663—1733), britský admirál; bojoval vítězně r. 1704 u Gibraltaru a Malagy a zabránil r. 1708 vpádu pretendenta do Skotska; Jiří II. jmenoval ho Prvním lordem admirality.

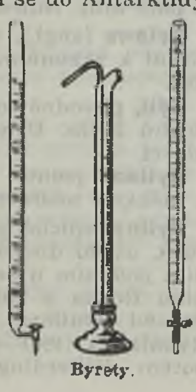
Byng Julian Hedworth George, baron (* 1862), britský generál a první velitel kanadských divisí za svět. války; zúčastnil se bojů v Belgii, na Gallipoli, hlavně pak bitvy na Sommě (1916). R. 1917 jmenován velitelem III. armády britské a zúčastnil se bitvy u Cambrai.

Byňov Josef, pseud. ↘ Jos. Fel. Špačka.

Byrd R. D. (* 1889 ve Winchesteru, Virginia), commander a letec americký. Vstoupil do voj. školy a přešel potom na universitu, kdež se vášnivě oddal sportu. Znovu pak se věnoval vojen. dráze, a to námořnictví, pro poranění, které utrpěl ve službě pádem s provaz. žebříku, byl však r. 1916 poslán do výslužby. Po vstupu Ameriky do války hlásil se k letectví a vedl ke konci války školu padákovou v Halifaxu. R. 1921 organisoval let Američanů kol světa. R. 1925 přeletěl oceán s Bennettem. Pak následoval jeho odvážný let přes sever. točnu, kterým překonal na lepší počasí čekajícího Amundsena. V r. 1929 vypravil se do Antarktidy, kdež společně s Berntem Balchenem jako pilotem, kpt. Astley Mc Kinleyem, fotografem a Harold J. Janem jako radiooperatérem přeletěl koncem listopadu 1929 i jižní točnu.

Byrd (Bird) William (1543—1622), angl. círk. skladatel.

Byrety (fr. burette), skleněné rourky s mírou, slouží k odměřování roztoků.

Byrety.

Byrokrat (bureaukrat, fr.-řec.), úředník, nemající smyslu pro požadavky běžného života. — Byrokracie, krátkozraké a úzkoprsé úřednické hospodaření, nemající smyslu pro praktické potřeby lidu; vláda formy, zeleného stolu. Lit.: F. Wörndl: St. Bürokratius, wie er lebt und wirkt (1922).

Byrokratismus, vládní systém pomocí hierarchie úřednické, nemající ohledy na potřeby obyvatelstva a řídící se slepě a šablonovitě předpisy ústavy.

Byron George Noel Gordon, Lord (* 22. ledna 1788 v Londýně, † 19. dubna 1824 v Missolunghi), vnuk B. J., ang. básník; po smrti otcově (1791) žil v Aberdeenu s matkou. Vlivem matčiným a peněžních nesnází vyznačoval se již od mládí duchem vzpoury proti osudu a svému okolí, který pozdějšími zážitky byl jen posílen. Jako desítiletý zdědil titul lorda. Po krátkém studijním pobytu v Cambridge podnikl cestu do Španělska, Albánie a Řecka (1809—11). První dva zpěvy Childe-Haroldo Pilgrimage (Childe-Haroldova pouť) (1812), jež líčí dojmy z této cesty, a několik orientálních povídek veršem, učinily jej rázem modlou anglické společnosti. R. 1815 se oženil s mis Milbankeovou, jež ho však po narození dcery Ady opustila r. 1816. Pak podnikl B. cestu Belgií a Porýním a zdržoval se delší čas u Ženev. jezera a v horní Italii; opěvoval tyto kraje v 3. a 4. zpěvu (vyšly 1816 resp. 1818) Childe-Haroldovy pouti. R. 1823 odplul z Janova do Kefalonie, aby na vyzvání Londýnského výboru účastnil se bojů za osvobození Recka. Krátce však potom, kdy přistál v Missolunghi, podlehl zimnici. Již jako student psal elegické básně (Hours of Idleness, 1807), cennější a lyričtější však jsou povídky veršem The Prisoner of Chillon, Parisina (1816) a nejnapínavější a nejsilnější z nich Mazeppa (1819), dále Manfred (1817) a biblické hry myster. Cain (1821) a Heaven and Earth (1824). Veršované povídky a hlavně Childe-Harold svým světobolem a zaníceným voláním po svobodě i podmanivou a pružnou řečí vyvolaly nadšení i obdiv a velmi mocně působily na romantické hnutí ve Francii (Musset), u Slovanů (Puškin, Mickiewicz, Mácha), v Německu (Heine); v Anglii však pro nevyrovnanou a jmenovitě metricky často vadnou formu i pro nedostatek positivních cílů zanechaly jen nepatrný ohlas. — Lit.: Dr. J. Durdík: O poesii a povaze lorda Byrona.

Byron Henry James (1834—1884), angl. herec a spisovatel; napsal četné divad. hry, většinou fantastické satiry, také

však parodistické burlesky a měšťanské komedie časové : Cyril's Success (1868), Our Boys (1875) atd.

Byron John (1723—1786), brit. mořeplavec; zúčastnil se 1740—46 plavby kolem světa za vedení lorda Ansona a na Delphinu podnikl 1764—66 výzkumnou plavbu do Již. moře; napsal Voyage round the world in the years 1764—66.

Byronismus, literární směr, který dále rozváděl základní znaky díla Byronova, jenž ovlivnil celou evropskou literaturu. U nás dlužno počítati k tomuto směru: K. H. Máchu, J. P. Koubka, Nebeského, Sabinu. I Neruda a Hálek mají stopy b. V Polsku řadí se k byronistům Mickiewicz, Słowacki, Krasiński, v Rusku Puškin, Lermontov, v Německu Heine, Lenau a j. O byronismu v čes. poesii psal polsky dr. Maryan Zdziechowski ve sp.: K. H. Mácha a byronism czeski, přel. prof. J. Voborník.

Bys Jan Rudolf (* 1662 v Solothurnu ve Švýcařích, † 1738 ve Würzburku). Malíř činný i v Praze od r. 1689. 18. III. r. 1694 byl přijat současně s Brandlem do pořádku malířů staroměst. a byl hned zvolen starším bratrstva. Mistrovský jeho kus, představující Ježíše, Marii a Josefa, byl dán do staroměstské radnice. Zjištěná práce Bysova v Praze jest nástropní malba, zobrazující Vulkána a Venuši s Kupidem ve vedlejším salonku 2. patra Strakovského paláce na Malé straně (dům U sedmi čertů). Někteří připisují mu i jiné práce v tomto paláci a portret Heřm. J. hr. Černína, v jehož službách byl. Znám byl i jako malíř květin a zvířat. 1712 opustil Prahu a odešel do Bamberka.

Byssus, svazeček ohebných vláken, jež vylučují mnohé mušle ze žlázy na noze, pomocí jichž se zachycují. Vlákna zůstávají pod vodou lepkavá a měkká, na vzduchu však tuhnou.

Bysterský, pseud. Jiřího Janošky.

Bystré, m. v Č., polit. a soud. o. Polička, 1841 obyv. (1921). Starý kostel sv. Jana Křtitele, r. 1722 nově vystavěný, radnice z r. 1714; na vých. od města hospodářský dvůr a zámek Frischberk ze 16 st. s obrazárnou. Panství bylo od r. 1868 po vymření hr. z Hohenembsu majetkem cís. rodu, nyní patří státu. Při panství státní pivovar; kromě něho jest tu lihovar, olejna, těrna lnu, tov. obuvi. Obyvatelstvo v městě i okolí se živí též tkalcovstvím.

Bystrica, 1. ř. ve vých. Haliči, pr. přítok Dněstru; vznikla spojením B. Černé a B. Złoté u Stanisławova. — 2. B., okr. m. rumunské, v býv. kom. sibiňském; 13.000 ob. Četný průmysl.

Bystrica Bánská, ☞ Bánská Bystrica.

Bystrica Považská, ☞ Považská Bystrica.

Bystřice, jména četných řek v ČSR. 1. Levý přítok Moravy, vlévá se do ní u Olomouce, 38 km dl. — 2. Levý přítok Cidliny, 26 km dl. — 3. B. Červená, levý přítok Labe v Sasku.

Bystřice nad Pernštejnem, m. a soud. o. na M., polit. o. Nové Město na M., na trati Brno—Něm. Brod, 2498 ob. (1921). Rodiště mor. historika A. Bočka. Jest zde lihovar a tov. pleteného zboží.

Bystřice Nová, ☞ Nová Bystřice.

Bystřice pod Hostýnem, m. a soud. o. na M., polit. o. Holešov, 4000 ob. (1921). Klimat. místo, kde se léčí žinčicí jako v Rožnově; chrám sv. Jiljí se soškou P. Marie z hostýnské kaple, zámek s krásným parkem a histor. sbírkami. Tov. na nábytek z ohýb. dřeva, kov. zboží, tov. hodin, svíček, brus. skla.

Bystřice Velká, ☞ Velká Bystřice.

Znak m. Bystřice u Benešova.

Bystřice u Benešova, m. v Čechách, 1347 ob. Továrna nábytku, poživatin a j. Založ. pány z Dubé, maj. hradu Leštná, k němuž B. patřila. Město bylo několikráte vypáleno, naposled Švédy 1645.

Bystřický A. S., pseud. Adolfa Svatopluka Osvalda.

Bystřický Čechomil (též Květoslav), pseud. Jana Lhoty.

Bystřický Ed. Reich, pseud. Edvarda Reicha.

Bystřický Jakub, malíř v Praze v l. 1560—95. Pocházel z Moravy.

Bystřický Jan Adam z Bochova († 1602), č. humanista, prof. university v Praze, (1600—02) rektor.

Bystřina Otakar, vl. jménem dr. Ferdinand Dostál (* 1861 ve Věrovanech na Hané), autor rázovitých povídek a románů, charakterisujících život a lidi na Hané a zachycujících tamní hojné prvky národopisné. Na vsi, Hanácké figurky, Pápení. Vydal též spis etnografické povahy: Jak se naši škádlívali.

Bystroglazov A. D., pseud. Al. Durdíka.

Bystroň, pseud. Fr. Richarda Osvalda.

Bystroň Jan (1860—1902), polský spisovatel. Vydal mnoho literárních prací z jazyka polského, litevského a literatury německé; zajímal se hlavně o dialektologii. Od r. 1891 byl prof. gymnasia

v Krakově. Práce své vydal ve Wišle, Ateneu, Muzeu a v Slovanském sborníku v Praze.

Bystroň Jan Stanislav, autor mnoha prací z oboru etnologie a sociologie, prof. univ. Jagiellonské.

Bystrzonowski Ludwik (1797—1878), důstojník a cestovatel polský. Zúčastnil se výpravy francouzské do Alžíru, pak cestoval po Řecku, Turecku, Egyptě a Syrii. Jest autorem dvousvazkového díla O Algerji (1846—49).

Byšice, ms. v Čechách, okr. Mělník, 1235 ob. Původně ves s tvrzí. Zámek, továrna poživatin (Gráf).

Bytča Velká, ↪ Velká Bytča.

Bytčanov, pseud. Hermana Tauska.

Byteš Velká, ↪ Velká Byteš.

Bythometrie, měření hloubek mořských, a to buď mechanicky (olovnicí), akusticky (odrazem zvuku), nebo opticky (odrazem světla).

Bytová kultura. Dnešní péče o byt, t. j. o místa, ve kterých se sdružujeme ať stále (domov), či přechodně (kajuta parolodi, spací vagon, hotel, kancelář), doznala v poslední době značného, ač ne všeobecného zlepšení. Právě jako v ostatních stránkách našeho žití, tak i zde mají podmínky moderního života nesmírný vliv. Ve století, které vyžaduje maximálních výkonů, žádá i jednotlivec od svého nářadí stoprocentní plnění jeho úkolů. Aby toho dosáhl, zbavuje předměty všech částí, které výkonu neslouží a překážejí, jsouce pouhou dekorací. Byt se stává strojem na bydlení. Tím heslem se řídí nový architekt a provádí je do důsledků. Typisací jednotlivých bytových předmětů, počínaje nádobím a nářadím, přes nábytek až po celé, z částí sestavitelné domy (na př. ↪ Breuerovy „Bambos"), dochází k seriové výrobě, jejímž následkem je zlevnění, takže bude snad možno poskytnouti i nemajetné třídě alespoň minimum komfortu. (A. Loos: Ornament je sociální zločin.) Jakákoliv moda se zavrhuje: předmět nesmí být resultátem ničeho jiného, než podmínek a účelů, kterým slouží: Je to hlavně poskytnutí přístřeší, odpočinku, potřeby zdravotní, sexuální, estetické, podmínky klimatické, společenské atp. Důkladným studiem daných poměrů dospívá se ke zcela jinému a novému řešení bytové otázky, které ovšem není ještě zdaleka v konečném stadiu. Z bojovníků o nový byt nutno jmenovati: Le Corbusiera & P. Jeannereta, W. Gropia, pracovníky „Bauhausu": J. J. P. Ouda, P. Behrense, W. Baumeistera, z našich Ad. Loosa, Jarom. Krejcara, O. Starého, J. Vaňka, K. Honzíka a j.

Bytová otázka, otázka, jak možno odstraniti potíže, spojené s bydlením a mající své důvody v rychlém a značném vzrůstu obyv. (hlavně ve městech) a ve stoupajícím nedostatku a drahotě půdy. B. o. týká se nejen onoho všeobecného zjevu, že ve městech z výše uvedených důvodů ceny bytů stoupají v nepoměru k příjmům obyvatelstva a že nevyhovují mod. hygienickým a technickým požadavkům, ale dotýká se zvl. bytových poměrů méně zámožných tříd, hlavně úřednické a dělnické, jejíž členové jsou donucováni vydati nepoměrně velikou část svého příjmu za byt, jenž často ani zdravotní ani mravní (mnoho podnájemníků, nečistota) stránkou nevyhovuje. Vzniká tak bytová nouze, jež vede k zdražování bytů a k lichvě s nimi. Poválečná bytová ochrana záleží hlavně v rozdílu mezi dovolenými činžemi a náklady stavebními, jež nepoměrně vzrostly. Pro naši dobu musí pracovati na odstranění b-é o-y stát, obec i podnikaví kapitalisté. Stát, opatřováním hromadných bytů jednak pro své zaměstnance, jednak úlevami daňovými, poplatkovými a půjčkami. Z velkorysých vyřešení b-é o-y obcemi zasluhuje zmínky město Frankfurt a Štutgart (časopis Stavba, VIII. r.) a snad (podle jejich vzoru) i Praha. S b-ovou o-ou souvisí b. péče, při níž jde o podporu finančně slabých vrstev obyv. státem a obcí, b. reforma, snahy o zvýšení úrovně, týkající se všeobecně bydlení (↪ bytová kultura) ve směru mod. zásad stavebních, zdravotních a společenských. B. statistika: Podle sčítání z 1921 bylo ve Velké Praze ze 166.732 bytů: o jedné místnosti 27%, o dvou místnostech 40% všech bytů. Z 25.379 bytů má koupelny pouze 1629 bytů, klosety 4846, el. světlo 6089. Přelidněnosti přibývá směrem k periferii (Motol přes 60% přelidněných bytů). — Lit.: Horáček, B. o. a městská renta pozemková, Sborníky kongresů bytových.

Bytový fond, právnická osoba, jež spravuje jmění, vzniklé ze státních příspěvků, věnovaných za účelem poskytování úvěru pro stavbu obytných budov. Pro ČSR. byl zřízen b. f. zák. č. 98/1919 Sb. zák. a nař.

Bývalý Eman, pseud. Václ. Šedivy.

Byzantinismus, úzkoprsé obřadnictví při panovnických dvorech.

Byzantinistika (byzantologie), obor filologicko-historické vědy, jež se zabývá badáním o kultuře národů byzantské říše. Poměrně mladá tato věda doznala

v posled. desítiletích velkého rozkvětu, v čele s K. Krumbacherem v Německu, Ch. Diehlem ve Francii a J. B. Burym v Anglii. Orgánem b. jest něm. časopis Byzantinische Zeitschrift, založený r. 1892, ruský časopis Vizantiskij Vremennik a v ČSR. Byzanto-Slavica (1929).

Byzantion, Byzanc staré jméno pro Cařihrad, město při záp. straně Bosporu, založ. r. 660 př. Kr. Megary. ○ Byzantská říše.

Byzantská říše (Byzancie, východořímská říše). Byz. říše je výsledkem výstavby vých. polovice veleříše římské, připravené již Diokleciánem a provedené Konstantinem Vel. a Theodosiem Vel.; říše ta stala se universálním státem, který spojil zbytky býv. veleříše Alexandrovy a jeho kult s křesťanstvím, povýšeným na náb. státní. Tato říše udržela se po 1100 let za nejtěžších bouří národních a působila dokonce ještě značně na vnitřní organisaci říše turecké.

A. Složky byz. dějin. Byz. stát byl státem národnostním. Směs vytrvalosti a obratnosti udržela pohromadě pestře složený svět národů a využila jejich nevyčerpaných sil. Vládnoucí a kult. vedoucí třídou byli Římané a Řekové; spodní vrstva skládala se z pestré směsice kmenů z Thrako-Illyrů, Slovanů, Bulharů, Valachů, Kumánů na poloostr. Balkánském, z Arménů, Syrů, Turkmenů a Iberů v Malé Asii. Tito národové byli vojen. a byrokratickými prostředky ponenáhlu včleněni do státního útvaru, nebo byli získáni pro církev pravoslavnou (jako Bulhaři a Arméni), jejímž vyznavačem musel býti každý, kdo chtěl vstoupiti do státních služeb. V 6.—7. st. byl dokončen přechod od civilní správy státu k vojenské, nutný pro udržení říše. Říše nečlenila se nyní v provincie, nýbrž v tzv. themy (vojenské okrsky), v jejichž čele stál generál (strateg), jemuž byla podřízena správa civilní. Themy (původně 11, později 20) byly spiaty ve 2 veliké správní celky, jimž odpovídaly obě půle říše v Evropě a v Asii, a tyto byly spravovány dvěma generalissimy (archistrategy). Nitky této vojenské správy sbíhaly se v civilní ústřední byrokracii v Cařihradě, jež byla složena z úřednického aparátu přísně hierarchicky odstupňovaného, jehož jádro tvořili dvorští úředníci; tito byli seskupeni kolem osoby císařovy, obklopené ceremonielem téměř orientálním, náčelníka státu a církve. V zásadě přísný císařský absolutismus byl však značně zmírněn; císař byl pokládán za dočasného nositele vlády a mohl býti ve své moci silně omezen; zčásti shromážděními, jako senát (aristokracie), církové strany (národ organisovaný v demách obcích[1]) aneb velmi mocná garda hl. města, zčásti jednotlivými osobami, jako spoluvládci, mocnými říšskými úředníky a ne v poslední řadě také energickými císařovnami-manželkami nebo císařovnami-matkami. Všichni tito činitelé zabránili pádu říše svržením neschopných císařů a zajistili tak říši dlouhé trvání. Tak následovalo v letech 610—1453 za sebou 5 hlavních a 4 vedlejší dynastie; hlavní byly dynastie Herakliů (610—717), syrská (717—820), macedonská (867—1056), Komnenů (1081—1185) a Paleologů (1261—1453); mezi tyto byly vsunuty menší přechodní dynastie: fryžská (820—867), Duků 1059—1081), Angeliů (1185—1204) a císařů z Nikeje (1204—61). Tito všichni prováděli politiku směřující k obnově starořímské světovlády. Její směr byl dán polohou a významem hlav. m. Cařihradu (Konstantinopolis): poněvadž hl. město obstarávalo spojení mezi oběma vodními říšskými cestami, Eufratem a Dunajem, musela říšská vláda vždy dbáti o to, aby tyto toky i se spojenými silnicemi byly volné. Tyto vojenské a obchodní cesty probíhaly z vnitřní Asie údolím Eufratu a Antiochie na jedné straně a Trapezuntem na druhé straně, odtud Malou Asií do Cařihradu a odtud Balkánským poloostrovem částečně k Adrii, část. k Dunaji. Ovládnutí Mesopotamie a Syrie, jakož i Bulharska jakožto hlavních oblastí průvozních bylo tedy životní podmínkou říše. Naopak snažily se tyto země vymaniti se z područí byz. Těžké boje mezi Byzancí a Peršany, Araby a Bulhary vyplňovaly z větší části celou první polovici byz. dějin. Cařihrad provozoval čilý obchod na moři s velkoknížetstvím kijevským, dnešní Ukrajinou, a s jihoruskými Chazary (v X. stol.), s italskými obchodními republikami Pisou, Benátkami a Janovem (v XI. a XII. stol.), pozemní obchod se střední a dolní oblastí dunajskou. Imperialistická polit. byzant. říše mohla býti udržena pouze silným vojskem a loďstvem, jakož i opatrnou diplomacií: vojsko starořímsky organisované bylo tvořeno nejlepšími složkami všech národů říše, jakož i cizími žoldnéři, přivábenými vysokým žoldem; posádku námořních lodí tvořilo obyvatelstvo ostrovů Egejského moře. Dobře byla organisována služba diplomatická, při níž hrálo hlavní úlohu zlato. Prostředky pro velmocenskou politiku byz. císařů a jejich nákladné stavby byly především opatřovány vysoce vyvinutým daňovým systémem. Hlavním zdro-

jem příjmů byly daně pozemkové, vedle toho daně osobní. Nezdanitelné byly statky žoldnéřské (vojenská léna), daně z hlavy byl zproštěn proletariát ve velikých městech. Hlavním zlem bylo neplacení daní šlechtickými velkostatkáři. Přese všechna opatření stoupalo tvoření latifundií a vedlo za doby Komnenů k úplné závislosti sedláků. Tento vývoj přišel vhod slovanským a tureckým dobyvatelům právě tak, jako libovůle ve vypisování a krutost ve vybírání daní. Neméně než venkovské obyvatelstvo trpělo i městské obyv., zabývající se obchodem, vysokými cly a monopolisací důležitých odvětví průmyslových; tak hedvábnický průmysl byl pod přísným dohledem státním a nesměly býti jeho výrobky vyváženy. Taktéž i obchod a živnosti odváděly obrovské sumy státní pokladně (ještě v XII. stol. pouze pro Cařihrad 550 mil. fr., pro celou říši 3 miliardy), nicméně svobodná podnikavost trpěla tímto systémem, jakož i obchod s Levantou byl předstižen za Komnenů podnikavostí Benátčanů, za Paleologů Janovany. Již koncem XII. století odhaduje se počet italských kupců usedlých v Cařihradu na 60.000.

B. Vnější dějiny byz. říše. Dějiny tyto jsou složeny z nepřetržité téměř řady útočných a obranných válek, válkami obchod. a ňábož. Od VI. stol. až do 1453 byl Cařihrad šestkrát těžce obléhán, pouze jednou (1204) byl dobyt; všechna ta obléhání byla poslední fází tří velikých národnostních přesunů ve středověku: severoasijsko - evropského, jenž vrhl vlnu gotsko-slovansko-bulharskou za Balkán; jihoasijského stěhování národů v VII.—X. stol., jež způsobilo zaplavení asijských provincií říše Araby; konečně dvojitého středoasijského stěhování kmenů tureckých, jímž bylo způsobeno vniknutí Seldžuků v XI . a XII. stol. a Osmanů v XIII. a XIV. stol. přes Malou Asii. Všechny tyto tři nárazy zasáhly plnou silou říši byz. Všechny, až na poslední, byly zčásti obratně zachyceny, zčásti odraženy, třebas s územními ztrátami. Tyto boje dělí se v periodu starobyzantskou (400—1204) a novobyzantskou (1204—1453).

1. Perioda starobyzantská (400—1204). Tak zvané rozdělení říše římské (395) mezi Theodosiovy syny Arkadia a Honoria bylo aktem čistě správním bez předpokladů státně či církevně politických. S počátku neuznali v zásadě odluku ani římští papežové ani byz. císařové, naopak pokládali oni východ za své církevní panství, právě tak jako tito považovali záp. za svou světskou doménu. Právě rozklad říše západořímské (476) posílil státní myšlenku na vých.; vých. imperium pokládalo se za legitimního dědice záp. říše, bylo to teprve státní církevnictví právě tak jako universální císařství vých., jež vyvolaly v život jako protiváhu na záp. stát církevní a tím franckou veleříši, takže vlastní snaha o rozluku mezi záp. a vých. měla své východiště v této. — V. stol. přineslo Byzanci odůvodnění moci státu nad církví, VI. stol. světskou universální monarchii. Ukončení církevně-politických bojů za Theodosia II. (408—450) a Markiana (450—457) na koncilech v Chalkedonu (431 a 451) a vojenských bojů Justinianových (527—565) v Italii a Persii tvořily světovládný polit. program byz. imperialismu: rozhodné udržení myšlenky římské říše a císařství vně i vnitř. Justinián upjal svou pozornost ještě na udržení Italie, poněvadž zde bylo nebezpečí odtržení (následkem vpádu vých. Gotů) největší, větší než nebezpečí vpádu Slovanů tenkráte ještě neorganisovaných na Balkánský poloostrov. Jen za pomoci svých nejlepších vojevůdců, Belisara a Narsesa, zničil po těžkých bojích (536—554) říši Ostrogotů. Ale brzy po jeho smrti byli Byzantinci Langobardy vytlačeni do jižní Italie, až na t. zv. exarchát v Ravenně, jenž jim byl odňat teprve Franky (754). — Ve válkách mezi Byzancí a Persií, trvajících od r. 502—628, šlo o zájmy nábož. a hospodářské. Tři veliká tažení proti Justiniánovi (531—532; 539—545; 549—562) připravila ho sice o důležité obch. město Antiochii (540), otevřela mu však obchodní cestu k Černému moři (551). Konečně porazil s turkmenskou pomocí perskou moc teprve Heraklios bitvou u Ninive (626—628) a zpětným dobytím Jerusaléma (629), ztraceného 614 ve prospěch Peršanů. Založením kalifátů v Damašku a Kahýře (614) Araby byly též značně ohroženy obchodní zájmy byz. Byzanc byla úplně vytlačena ze své egyptské obilnice. Koncem VII. stol. obsadili Arabové též Kypr a Kilikii a vnikli odtud až do srdce Malé Asie, kde u Amorionu zničili byz. vojsko (838), rozlili se po bohatých záp. provinciích a byli teprve po 80 letech (920—942) vytlačeni. Říšská hranice posunula se opět nyní až k hornímu Eufratu a Tigridu. Brzy nato bylo dobyto Syrie a konečně i Antiochie, jež zůstala v byz. držení až do r. 1085. Rychle za sebou bylo dobyto Apameie, Heliopole a důležitého přístavu Berytos (Beirut); ačkoli ani tato území nezůstala dlouho v rukou vítězů, přece byl v M. Asii po 100 let klid. Vedle toho byly vedeny těžké boje námořní. Arabští piráti proháněli se v Egej-

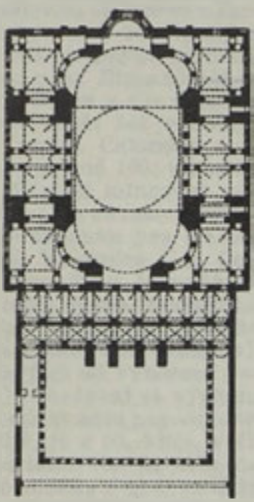
ském moři, oblehli 673 a 717 Cařihrad, byli však konečně zahnáni „řeckým ohněm" (Q). 826 dobyli Kréty a plenili odtud řecké ostrovy. Po velikém vítězství u Lemnu (924) dobyl však Nikeforos Fokas 961 Kréty, 965 též Kypru; naproti tomu mohla Sicilie býti osvobozena od panství arabského teprve v XI. stol. Tak se stala Byzancie opět vládkyní námořního obchodu v Levantě. Při své imperialistické politice na nejzazším záp. a vých. zanedbali východořímští císařové poloostrov balkánský. Germanisace tohoto poloostr. byla sice šťastně zažehnána zahnáním Ostrogotů, ohrožujících za Alaricha sám Cařihrad (395—400), nikoliv však jeho poslovanění. Kolem 500 rozlili se slovanští kmenové po Thrakii, Macedonii a Thessalii; císař Anastasius I. musil chrániti hlavní město proslulou dlouhou zdí. Když padla pohraniční pevnost Sirmium (na Sávě) 580—581 a když byla za Heraklia († 641) ztracena i linie dunajská, nebylo již možno zabrániti zaplavení severozáp. oblastí Chorvaty a Srby; tito byli s počátku v jakési poloviční závislosti. Slovanské tlupy, jež vpadly během VI. a VII. stol. na Peloponnes, byly v VIII. stol. podrobeny a splynuly s řeckým obyv. Byz. říši vzrůstal mezitím nebezpečný soupeř v Bulharech, kteří se přistěhovali do severových. Balkánu a založili 679 vlastní stát; snažili se zmocniti obchodního spojení byzantsko-jihoruského. Po třech výpadech až k Cařihradu (710, 763, 813) došlo za Simeona, zakladatele starobulharské moci, k dvěma válkám proti Byzanci (893 a 927), načež Bulharsko rozšířilo své hranice až za Adrianopol a na záp. až k Adrii. Rusové, kteří byli přivoláni na pomoc Nikeforovi Fokem (Q), dorazili až k Adrianopoli (970). Teprve 971 bylo dobyto bulhar. hlavního města a tím i později získána dunajská linie, jež byla Byz. po 300 let uzavřena a již nyní udrželi po 200 let. Zničením t. zv. říše západobulharské Basiliem II. (1014) stala se též Macedonie byz. panstvím. Perioda vyčerpání a úpadku nastala za vlády Duků (1059—81), vyplněné byrokratismem, vládou žen a milců. Ale již hrozila říši dvě nová nebezpečí: z Korfu vnikli Normané po dobytí dolnoitalských oblastí byz. a Sicilie (1041—60) přes Dyrrhachium až do Farsalu v Thessalii, a z vých. zaplavili turečtí Seldžukové po svém vítězství v Armenii celou vých. a jižní část záp. polovice Malé Asie a založili říši v Konii (Ikonion; 1080). Povstání generála Alexia z maloasijské šlechtické rodiny Komnenů (1081) zachránilo říši a zajistilo jí již poslední stoleté postavení velmocenské (1081—1185). Nejšťastnějším byl císař Alexios (1081—1118): s pomocí Seldžuků vypudil Normany z Thessalie a zvítězil nad nimi za pomoci benátské též na moři (1085); následovaly další čtyři loupežné jejich vpády, jež skončily znovudobytím Dyrrhachia a Korfu (1191). Nad Seldžuky zvítězil Alexius, jsa podporován Křižáky, u Doryleonu ve Frygii (1097). Jeho nástupci Jan a Manuel rozšířili tyto úspěchy 1120—22, 1139 a 1155, takže bylo téměř znovudobyto celé Malé Asie. Ale teprve veliké vítězství Křižáků pod Barbarossou a dobytí Konie (1190) osvobodilo Byzancii od soužení seldžuckého. Ale mezitím zdvihli se Bulhaři za dynastie Asenovců (1186) k nové moci. Koncem XII. století rozšířili se již na srbské území a vpadli do Macedonie a Thrakie; 1194 byla byz. vojska poražena a 1201 byl sjednán mír, kterým musila Byz. uznati novou říši bulharskou. Hlavní nebezpečí přišlo však nyní z Benátek. Již ve válkách normanských musila si Byz. vykoupiti benátskou pomoc cennými obch. privil. Bojkot benátského obchodu v celé říši byzancké (1170) a strašná řežba Latinců cařihradských (1182) způsobily těžké represalie se strany Benátek, m. j. odnětí Dubrovníka (1171). Násilný Enrico Dandolo uzavřel spojenectví s Normany, jež donutilo Manuela obnoviti všechna stará privilegia Benátčanů. Poněvadž i Manuelovi nástupci pokračovali v nepřátelské politice vůči Benátkám, dirigoval Dandolo účastníky nového křižáckého tažení na Cařihrad. Při rozdělování poražené říše zajistily si Benátky lví díl, obsadily místa obchodně důlež., především ostrovy Egejského moře Krétu a Euboiu; pevninská území přenechaly francouzským rytířům. Tím byla Byz. odňata trvale její moc námořní, nikoli však pevninská. Tato byla obnovena za bezmoci franc. feudálních států na byz. půdě.

2. Říše novobyzantská (1204—1453). Řecký živel vypuzený ze svého střediska zaujal brzy nové opěrné body: na nejzazším záp. vznikl t. zv. despotát Epirus (záp. Řecko, Epirus a již. Albanie) s hl. městem Nikopolis; na nejzazším vých., v severozápadní Malé Asii stala se stará Nikea vychodiskem nové, podle ní pojmenované říše, jež se rozšířila brzy po celé záp. Malé Asii a na ostrovy. Obratná spojen. politika zjednala této říši brzy převahu nad Latinci, a potom pomocí spojení s něm. císařem Bedřichem II. a sultánem seldžuckým i nad Bulhary. Brzy bylo dobyto Macedonie, Epiru i Soluně (1246). Vých. Thrakie s Cařihradem dobyl 1264 gen. Michael z maloasijské vojenské šlechty Paleologů. Vstoupil jako Michael VIII. Paleologos na obnovený trůn byz., když

se byl předtím zbavil svých úhlavních nepřátel, Benátčanů, spojením s jejich rivalem, Janovem. Koncem XIII. a XIV. stol. ohrožovali noví nepřátelé stárnoucí říši; na vých. vstoupili na místo Seldžuků Osmané, na severu na místo Bulharů Srbové. Boje s těmito vyplňují téměř celou poslední periodu říše. Mezi tím byla říše těžce otřesena vnitřními (dynastickými a církevně polit.) spory, jakož i vtažením do obchodně-polit. bojů mezi Benátkami a Janovem. Když tedy Osman toho využil a vytáhl proti řeckému panství v Malé Asii, nenalezl jeho strašlivý nápor žádného odporu. Po veliké bitvě u Melanginy (1288) přemohli Osmané Řeky a obrátili se proti Pruse, jež padla teprve 1326 a jako Brussa stala se prvním hlavním městem osmanské říše. Potom následovaly Nikomedia, turecky Ismid (1328), Pergamon, turecky Bergama (1369), Filadelfia, turecky Alašer (1390), konečně, na počátku XV. stol., Smyrna. Vyjma Trapezunt a ostrovy Chios a Lesbos byla nyní Byz. z Malé Asie vytlačena a omezena na Balkánský poloostrov. Zde jí vzrostl nový nebezpečný rival v Srbsku, jež snažilo se, jako kdysi Bulharsko za Štěpána Uroše II. (1281—1320) o nadvládu nad poloostrovem. 1282 dobyl Skoplje (Üskub), 1290 Durače. R. 1330 uzavřel Štěpán Dušan (1330—55) spolek s Bulharskem proti Byz. a již 1340 náležel Srbsku celý Epirus. 1345 celá Macedonie. Byzanc sama uvnitř oslabena, snažila se stíží udržeti spojenectvím se starými rivaly. Když byl Štěpán Dušan vyhlásil srbskou veleříši (1346) svou korunovací za císaře Srbů a Řeků, povolal byz. proticísař Jan VI. Kantakuzenos Osmany, vítězící v Malé Asii. Tím byl rozhodnut osud říše; když turecká vojska potřela u Demotika (1354) srbskou armádu, táhnoucí na Cařihrad, urychlili Turci svůj přechod přes Dardanely (1360), přitáhli nejdříve před Adrianopol (1361) a obrátili se však odtud nejdříve proti Bulharsku a Srbsku, aby isolovali úplně Byzancii: po třiceti letech byli Srbové a Bulhaři podrobeni. Císař Manuel Paleologos (1391—1423), odříznutý od svých sousedů, musil se doprošovati pomoci evropských mocnářů; křižácká výprava proti Turkům byla jimi poražena již u Nikopole na Dunaji (1396), a jen zničení turecké moci Mongoly u Angory (1402) umožnilo řecké diplomacii uzavříti smlouvu s emirem, jíž Byz. získala ještě jednou Soluň (1403). Naposled byla zhouba odvrácena, když emir Murad musil 1422 přerušiti obležení Cařihradu. Konečným dobytím Soluně však nabylo nebezpečí hrozivé blízkosti a zůstala poslední naděje na záchranu z jihu: v Peloponesu podařilo se vedlejší větvi Paleologů zničiti franc. knížetství Achaju a získati tím nové východisko (celý řecký Pelopones) k novému tvoření říše. Ale vítězství Turků u Varny (1444) umožnilo jim překaziti tyto plány. Jen z velkomyslnosti dovolil Murad nastoupiti Konstantinovi XI. na trůn (1448). Na podzim 1452 rozhodl se však emir Mohamed oblehnouti Cařihrad, jenž byl dobyt 29. května 1453, při čemž s říší zahynul i její poslední vládce. Stopy tisíciletého trvání musily býti při vysoké kultuře byz. silně vryty do státního zřízení vítězů. Byz vlivy jsou ještě dnes znatelné na středověkých slovanských státech na Balkáně, na arabských kalifátech i na říši osmanské, a to ve vojenství, správě i v hospodářském životě, u Slovanů též v církvi a v lid. literatuře. Ale i na národy, s nimiž se stýkala Byz. jen obchodně a diplomaticky, jako národy západo- a středoevropské, měla vliv stará její kultura, zvláště v oblasti umění výtvarných. Pro ně byla Byz. po zániku říše západořímské jedinou kulturní mocí, jež vyplňovala mezeru mezi pozdním starověkem a vlastním středověkem. — Lit.: Gibson: History of the decline and fall of the Roman empire; Finlay: History of the Byzantin and Greek empires. U nás se zabýval dějinami Byzantské říše J. Bidlo.

Byzantské umění, umění křesť. vých. od doby povýšení Byzance Konstantinem Velikým za hl. město římské říše. Byzanc je střediskem, ne však východiskem, poněvadž vývoj slohu určovalo umění starší, maloasijské, syrské a egyptsko-křesť. (ᛩ koptické um.). Je důležitou součástí um. starokřesť. (ᛩ t.) a ovlivňovalo mnohá odvětví západoevropského umění a uměl. prům. až do pozdního středověku. V umění stavebním vyvinul se v 5. a zvl. v 6. stol. samostatný sloh (při stavbě kostelů). Klenutá stavba byla osvobozena od forem antických; nastupovaly mocné pilíře, spojené oblouky, nad nimiž se vyklenul prostor v lehkou kopuli. Jiné prostory, pokryté namnoze polokupolemi, připojovaly se k hlavnímu prostranství, nebo byly vsunovány sloupové arkády ve více řadách nad sebou mezi ony veliké pilíře a oblouky. Tak vznikla ústřední stavba organické výstavby, avšak potud nedokonalá, že každá část budovy zůstala v sebe uzavřena a jen zevně se opírala nebo byla vsunuta do jiných částí. Novostavba chrámu sv. Žofie v Cařihradě (532—537) za Justiniána I. je nejvýznamn. příkladem byz. stav. umění. Tvůrcem této stavby je Anthemius z Tralles s pomocníky Isidorem Miletským a stavitelem Ignatiem. Chrám je

dobře zachován až na nepatrné změny nastalé při jeho změně v mešitu. Lze ještě rozeznati starší útvar basilikový, avšak užití kupolovitého klenutí dodalo stavbě prostorově odchylné rysy. Tento chrám byl pravzorem byz. stav. um. a již za Justiniána byly sdělány podle něho m. jin. chrám sv. apoštolů v Cařihradě a kostel Jana Evangelisty v Efesu. Kostel sv. Bakcha v Cařihradu (malý chrám Žofiin) je střed. článkem s kostelem San Vitale v Ravenně, zbudovaným v témž slohu, a velikým chrámem Žofiiným (Hagia Sophia). V 8.—13. stol. převládala na kostelích „křížová kupole", při níž se neklenou postranní kupole nad rameny kříže, jako u starobyzantských kostelů, nýbrž nad rohy vedle ramen kříže. Vývoj a zachování byzantského malířství silně utrpělo obrazoborectvím (ᴓ t.). Nástěn. a stropní obrazy udržely se téměř jen v několika kappadockých kostelích; ostatní obrazy nástěnné byly nahrazovány nádherně barevnými mosaikami se zlatým podkladem, slohu ztrnule dekorativního, jichž nejkrás. příkl. nacházíme v Žofiině chrámu v Cařihradu, v Nikei a kostelech ravennských. Vysokého stupně dokonalosti dosáhlo knižní malířství s vlivy antickými, jakož i na zlatém podkladě, jehož hlavním dílem je tzv. Pala d'oro v kostele sv. Marka v Benátkách, a tkaní hedvábných látek. Umění zlatotepecké, sklenářské a jiné odvětví uměl. průmyslu byly v rozkvětu, a obzvl. díla sochařská jsou nám zachována; silně byla pěstěna řezba do slonoviny, dřevorytectví. První doba rozkvětu byz. um. byla ukončena v 8. stol. ikonoklasty (obrazoborci), druhá počala v 9. stol. Pro tuto druhou periodu, během níž se b. u. rozšířilo do Ruska a Italie (zvl. Benátek), je zvl. karakteristické ztrnulé lpění na určitých typech a formách. V 11. a 12. stol. nastal pozvolný úpadek; pozůstatky tohoto umění, z něhož se vyvinulo um. ruské, nacházíme ještě dnes v církvi řecko-katol.

Půdorys chrámu sv. Moudrosti v Cařihradě.

B y z a n t s k á l i t e r a t u r a jest pokračováním literatury klasické a helenistické, ale kvantitativně i kvalitativně jen pouhým odleskem řecké antické literatury. Vědecká badání a filosofii ochromilo křesťanství a krásná literatura nestala se nikdy majetkem národa, nýbrž byla provozována jen v úzkém kruhu vzdělanců jako uměle udržovaná květina. Odkaz literární této periody světových dějin jest tento: Lexikografie: Hesychios, Suidas. Teologie: Řehoř Nasiánský a Řehoř z Nyssy, Jan Zlatoústý, Fotios, Euthymos Zygabenos. Historie: Prokopios z Cesareje, Malalas, Agathias, Menander, Theofylaktos, Simokattes, Michael Attaliates, Nikéforos Briennios, Anna Komnéna, Georgios Akropolites, Michael Akominatos, Nikéforos Gregoras, Jan Dukas, Georgios Franzes, Laonikos Chalkondyles, Kritobulos z Imbru. Filosofie: Jan Chrysorrhoas, Theodoros Gaza, Georgios z Trapezuntu, Georgios Gemistos Plethon, Palamos. Filosofie jejich nevymanila se z vlivů Aristotelových a Platonových. Krásná literatura: Georgios Pisides (epická báseň Hexaemeron). Eustathios (satirická báseň Hysmine a Hysminias). Theodoros Prodromos (dobrodružný román Rhodante a Dosikles), Niketas Eugenianus, Konstantin Manasses, Jan Zezes (Iliaka, soubor pověstí o válce trojské), Digenis Akritas, anonymní román Kalimachos a Chrysorrhoe (přel. Müller 1921). Satira: Theodoros Prodromos. Komedie: Demetrios Moschos. Literaturu byzant. ovlivnili západní básníci, kteří se dostali s křižáky do Byzance a jejichž romány byly horlivě čteny a napodobovány. Po zničení říše utekli se byzantští a trapezuntští učenci a básníci do západních křesťanských krajů, kde šířili známost o byzantské vzdělanosti. Lit. Weingart: Byzantské kroniky v literatuře církevně-slovanské (1922).

B y z a n t s k é m i n c e (byzantiny), mince císařů východořímské byzantské říše (491—1453), objevují se za cís. Anastasia a jsou opatřeny obrazem a nápisem, nejdříve v řeči latinské, později v směsi lat.-řecké, pak jen v řecké. Obrazy opírají se s počátku o vzory římské (pozdní): Viktoria, obraz císařův, kříž; u mědi vynikají značky ceny M, K, J atd.; později zatlačuje císař v celé postavě obraz poprsí a po skončení obrazoboreckého období vystupují do popředí obrazy nábož. Kristus, Panna Maria a svatí. Sloh, s počátku neumělecký, povznáší se v 10. stol. k mocně dekorativnímu účinu v souvislosti s tehdejším rozkvětem byz. umění. Zlaté mince byly ve středověku hlavní směnnou mincí (byzantiny, besants d'or).

Byzantské lékařství vyvinulo se z prvků arabských a perských. Samostatné práce byly podány jen v chirurgii. Nad průměr vynikli Aetios, Paulos z Aeginy, Oribasios, Aetos z Amidy, Alexandros z Tralleie, Joannes Actuarius.

Bzdinka, ♀ Hvězda z Vícemilic.

Bzenec, m. na M., polit. o. Uh. Hradiště, soud. o. Uh. Ostroh, 4320 ob. (1921). Leží v úrodném úvalu dolnomoravském, rodí se zde výborné víno, zelenina, ovoce. Voj. posádka, zem. škola polař. a vinař. Cukrovar, raf. lihu, zámek s vinnými sklepy.

Bzenecký Jakub z Kutné Hory (1572—1617), příležitostný básník český.

Bzíkavka, ♀ Tabanus bovinus.

Bzunka ječná, ♀ Oscinis frit.

Bzura, ř. v Polsku, protéká sv. směrem 155 km dlouhou bažinatou nížinu, která je východním pokračováním údolí Odry a Varty; vtéká naproti Wyszogrodu do Visly. — Jeviště četných bojů ve světové válce. Na frontě B.—Ravka—Nida opevnila se tu po bitvě u Lodže (16. XII. 1914) 9. něm. armáda (Mackensenova).

Bzučák, pomocný přístroj k radiovému přijimači, jímž stanoví se délka přijímané vlny.

Bžunda, rozpaky, ostuda (lidový výraz).

C

C, v latině vyslovovalo se vždy jako k. Jeho výslovnost jako sykavky před palatalisující hláskou objevila se teprve několik st. po Kr. a udržela se v románských jazycích, z nichž přešla do jazyků germánských. C znamenalo u st. Římanů též g. Proto značka C. pro Gaius a Cn. Gnaeus. C na řím. nápisech značí též condidit, curavit, Claudius Caesar, Calendae a p. C jako řím. číslice znamená 100; též něm. mincovní značka: dřívější mincovní město Frankfurt n. Moh.; na závažích centigram. V chem. C je značkou pro 1 atom uhlíku (carboneum). Ve fysice C = Celsius. V hudbě je C značkou jednoho ze sedmi základních tónů, podle moderního systému oktávového první, dle starého třetí (☞ A a označování not písmeny). Jedna z písmen, kterými od vynálezu notových linek (10 st.) označoval se význam linek. Klíč c znamená, že nota napsána na lince, na níž leží klíč, je c (☞ klíč). V It. a ve Fr. jmenuje se tento tón ut nebo do (☞). C, jsou taktové značky (☞) a vznikly z půlkruhu. C. u přírodovědeckých názvů: G. Cuvier. — c., 1. (též cr.) = currentis, běžného (roku nebo měsíce), 2. (též ct., cent.) zkratka pro centim, centesimo cent a centavo.

Ca, chemická značka pro jeden atom kalcia (vápníku); ca., zkratka pro circa (lat.), přibližně, asi.

Cab (angl.), druh kabrioletu, původně lehký dvoukolový vozík; nyní též čtyřkolová, čtyřmístná drožka.

Cab.

Cabal, nenávistné označení pro angl. „Cabinet council" po r. 1667, dle počátečních písmen jmen pěti nejvíce napadaných ministrů (Clifford, Ashley, Buckingham, Arlington, Lauderdale).

Caballero (špan.), rytíř, kavalír.

Caballero Fernán (pseud. Cecilie de Arrom) (1796—1877), špan. spisovatelka, tvůrkyně moder. realist. románu ve Španělsku, zvl. vesnického. Lit.: A. Morel-Fatio: Études sur l'Espagne, 1901.

Caban Andrej (* 7. XII. 1813 v Selcích, zemř. 2. V. 1860 v Komjaticích, kde byl dlouhá léta kat. farářem), slov. buditel a lidumil. Psal do časopisů, konal skutky milosrdenství, hájil práv slovenštiny a hlavně jako obětavý matiční pracovník přivedl velkou část katolického kleru do roduvěrného tábora. Dosti značné své jmění odkázal Slovenské Matici a národním účelům. Přeložil Majerovu pedagogiku názvem Prostonárodnó Víchovosloví.

Cabaña (špan., chatrč), v Argentině pojmenování statku s moderními chlévy pro chov vybraného skotu.

Cabanel Alexandre (1823—1889), fr. malíř, žák Picotův, získal si jméno mytol. obrazy (na př. Zrození Venuše, 1863, Paříž, Luxembourg) a portréty. Prof. na École des beaux-arts.

Cabanis Jean Louis (1816—1906), ornitholog, procestoval 1839—41 Již. Karolinu. Založil v četných pracích, zvl. v Museum Heineanum (1855—63 4 díly) přirozený systém ptactva.

Cabanis Jean Pierre George (1757—1808), fr. lékař a filosof, prof. v Paříži a stoupenec revoluce. Hl. dílo: Traité de physique et de morale de l'homme (1802).

Cabaret (fr.), ☞ kabaret. Také kávový podnos nebo misník.

Cabat Nicolaus Louis (1812—1893), fr. malíř, vlivem Constableovým věnoval se natural. malbě náladových krajin. V pozdější době mísí se jeho původní realismus s klasickými vlivy.

Cabernet (fr.), zvl. odrůda révy, pěstovaná ve Francii, hl. v okolí Bordeaux. Známy jsou tyto výb. druhy vína: C. blanc, C. gris, C. Sauvignon.

Cabet Etienne (1788—1856), fr. komunista, založil v Americe dvě komun. obce,

jimiž chtěl uskutečniti své ideály; tyto avšak ztroskotaly.

Cabezón Don Antonio de (1510—1566), špan. komponista varh. skladeb.

Cabinet noir (fr. černá vláda), zřízen za vlády Ludvíka XIV., aby vláda mohla kontrolovat soukromé dopisy. Za Napoleona I. znovu organisován, trval ještě za Bourbonů. ↗ Černý kabinet.

Cable George Washington (* 1844), amer. spisovatel, líčil v jemných poutavých románech zanikající život fr. Louisiany, na př. Old Creole Days (1879—95), The Grandissimes (1880), Bonaventure (1888), histor. spis The Creoles of Louisiana (1884).

Cable codes (angl. kebl kóds), klíč ↗ telegrafních značek.

Cablk Ján (* 1867), em. vrch. řed. banky v Bratislavě a slov. národohospodář; byl činný při založení různých podniků peněžních na Slovensku.

Cabo (špan.), předhoří, mys.

Cabochon, obrusní tvar pro měkké a neprůhledné drahokamy, ↗ čočkovec.

Cabo Frio, výběžek brasil. státu Rio de Janeiro, skalnatý ostrov s příkrými břehy. Úzký průliv mezi C. F. a pevninou slouží za válečný přístav. V blízkosti leží město Cabo, známé solivárnami a vývozem konserv.

Cabochiens, demokr. strana pařížská 1411—13, pojmenovaná podle svého vůdce, řezn. pomocníka Caboche.

Caboto (Gaboto, angl. Cabot) Giovanni (John), (as 1425—1498), slavný mořeplavec; lodní spojení s Islandem přimělo ho po r. 1490 k plavbám na s. a na záp., kudy hledal cestu do Číny. Ještě před Kolumbem objevil amer. pevninu, pravděpodobně labradorské pobřeží.

Caboto Sebastiano (as 1472—1557), syn předešl., provázel 1498 svého otce; 1517 objevil Hudsonský průplav a záliv; 1526—1530 obeplul vých. pobř. jihoamer. až k průplavu Magalhãesovu. Lit.: Beazley a Wilson: John and Sebast. C. (1898).

Cabral Marquis de Thomar, ↗ Costa Cabral.

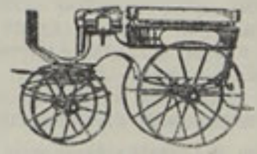
Cabral Pedro Alvarez (as 1460—1526), portug. mořeplavec, spatřil 22. IV. 1500 brasilské pobř., objevené však již před 3 měs. V. Pinzonem; zabral je pro Portugalsko.

Cabrera, jeden z Balearských ostrovů, j. od ostr. Mallorca, 20 km², s dobrým přístavem; za války o neodvislost (1808—1813) byli zde internováni fr. zajatci.

Cabrera Juan Tomas Enrique, vévoda z Mediky († 1705), špan. státník; působil na Karla II. ve prospěch rak. nároků na trůn.

Cabrera Ramón C., hrabě z Morelly (1806—77), generál špan. karlistů. Uprchl do Anglie; zúčastnil se též nezdařeného povstání 1848—49.

Cabriolet, lehký pérovaný venkovský kočár.

Cabriolet.

Caccia (it. kača), lovecká hudba it., též na rožni pečení ptáci.

Caccianiga (kačanyga) Antonio (1823) —1898), it. romanopisec, politik a žurna-

Caccianiga (kačanyga) Antonio (1829) Po vítězství rak. odešel do Paříže, načež po návratu byl opět veřejně činným, ale koncem let 70. se vzdal veř. života a věnoval se cele lit. Napsal více románů a spisů morálních i poučných, zejm. ze života a pro život rolnický.

Caccini Giulio (kačiny džulio) (as 1550—1618), it. hud. skladatel, snažil se oživit antické hudební drama. Lit.: A. Ehrichs: Guilio C. (1908).

Cáceres (káseres), špan. prov., sev. část Estremadury, as 415.000 ob., 20.012 km². Hl. město C., as 24.000 ob., železn. uzel, jirchárny, tov. na sukno, korkárny, mlýny a vápencové lomy. C. bylo zal. Římany 74 př. Kr. pode jménem Castra Caecilia.

Cacio cavallo, it. uzený sýr, vyráběný z odstředěného mléka kravského s přidáním mléka ovčího.

Cactaceae, ↗ kaktusovité.

Cactin, lék k povzbuzení činnosti srdeční, málo používaný. Výtažek z rostliny Cactus grandifolius L.

Cacus, podle řím. mytu obr, chrlící oheň, syn Vulkánův. Byl zabit Herkulem pro krádež dobytka.

Cadalso José (1741—82), špan. básník, ze severošpan. rodu, hojně cestoval, uváděje do Španělska tehdejší fr. a angl. literaturu; obsahem jsou jeho díla romantická. Lit.: E. de la Iglesia: G. de la Huerta y el Coronel C. (1889).

Cada Mosto (Cademosto) Alvise da (as 1432—77), cestovatel, podnikl v r. 1455 výzkumnou cestu na Kanárské ostrovy a k ústí ř. Gambia na záp. pobř. afr. Na druhé cestě 1456 objevil Ostrovy zeleného předhoří.

Cadaver (lat.), v lék. používaný výraz pro mrtvé tělo lidské, jinak mrtvola živočišná vůbec.

Cadaverin (kadaverin), nejedovatý ptomain, tvořící se hnitím dusíkatých látek.

Je to pentamethylendiamin $H_2N.(CH_2)_5 NH_2$, který byl připraven také synteticky. Ve vodě se snadno rozpouští. Přichází v podobě syrupu o bodu varu 178·9° C. S různými zkoumadly alkaloidů dává ssedliny, takže snadno může býti za tyto zaměněn.

Cade (kehejd) John, irský dobrodruh, vydávající se za posledního z hr. Mortimerů. Zosnoval lid. povstání v Kentu proti angl. králi Jindřichu VI., jehož porazil u Blackheatu. Opanoval tehdy i Londýn, byl však vypuzen a na útěku zabit (1450).

Cadeau (fr. kadó), od lat. catella, řetízek, dar.

Cadechol, léčivo, obsahující jako podstatnou součást kafr. Je sloučeninou kyseliny desoxycholové, která se v alkalickém prostředí (šťavami střevními) rozkládá, čímž se uvolňuje kafr, který se pak resorbuje střevem. Používá se místo kafru v tabletách po 0·1 g při různých poruchách výživy, chronických bolestech srdce a j. Obsahuje 28% kafru. Pod názvem perichol přichází v obchodě směs 0·1 g cadecholu a 0·03 g papaverinu.

Cadenabbia, ves v it. prov. Como, na z. pobř. Comského jez., klimatické lázně.

Cade-oil, → silice jalovcová.

Cadet (fr.), znamená mladší, ve Francii druhorozený syn, kterému také příslušela určitá dědická práva. → kadet.

Cadetova dýmavá kapalina arsenikální (1790) se získává destilací octanu draselného $CH_3 . CO_2K$ s kysličníkem arsenitým As_2O_3. Obsahuje v malém množství kakodyl (arsendimethyl) $(CH_3)_2 As . As (CH_3)_2$, hlavně však kakodyloxyd (alkarsin) $(CH_3)_2 As . O . As (CH_3)_2$. Kakodyloxyd je olejovitá kapalina, ostrého zápachu, dráždícího k slzení, vroucí při 120° C. Kakodyl je rovněž olejovitá kapalina, na vzduchu samozápalná, která vře při 170° C. Obě se rozpouštějí špatně ve vodě.

Cadillac, m. v sev.-amer. státě Michigan, as 10.000 ob., s pilami a strojírnami.

Cadinen, látka obsažená v silicích získaných destilací z různých pryskyřic jako galbanum, kadidla (olibanum) a ze západoafrického balzámu kopaivového.

Cadinol, látka obsažená vedle d-pinenu a cadinenu v silici získané destilací pryskyřice galbanum.

Cadinum oleum, jalovcový dehet, ve Francii často používaný lék proti různým chorobám kožním.

Cádiz, špan. prov., zaujímající nejjiž. část býv. král. andaluského, bez Ceuty (Af.) 7.323 km² a s 523 000 ob. Hl. město C., as 78.000 ob. (zv. Gaditanos), leží u zálivu C-ského, na konci 10 km dl. výběžku ostrova Leon. Pevnost a válečný přístav. S pevninou je spojeno opevněným mostem a mostem železn. Průmysl: tabáková tov., loděnice, uměl. truhlářství, klenotnictví, přádelny, výr. likérů atd. Důležité jsou rybářství a solivárny, vývoz vína, korku, již. ovoce a soli. — C. (foinicky Gadir — pevnost) byl založen Foiničany k r. 1100 př. Kr. — Lit.: M. S. Oliveri, Las cortes de C. (1910).

Cadmiol, 10% suspense salicylanu kademnatého v parafinovém oleji, obsahující as 5% kadmia. Slouží jako lék proti příjici (lues).

Cadmium, lat. název pro prvek kadmium (→), značky Cd.

Cadogel, dehtový preparát, získaný destilací dehtu ze dřeva jalovcového (oleum cadinum). Je to světlehnědá kapalina, používaná na masti proti různým zánětům kůže.

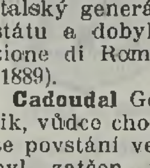
Cadore, krajina v it. prov. Belluno na řece Piavě, kde často bylo bojováno. R. 1797 zvítězili tu Franc. nad Rakušany; r. 1916 sveden zde úporný boj, který skončil ústupem Italů a obsazením C.

Cadorna Carlo, hrabě (1809—91), it. státník, pres. státní rady; napsal: La triplice alleanza (1883) a j.

Cadorna Luigi, hrabě (* 1850, † 1928), italský generál, velel italské armádě za svět. války až do porážky 24. X. 1917; napsal: La guerra alla fronte italiana (1921).

Cadorna Raffaele, hrabě (1815—1897), italský generál, vtrhl 1870 do církevního státu a dobyl Řím. Napsal: La liberazione di Roma nel 1870 ed il plebiscito (1889).

Cadoudal Georges (1771—1804), fr. politik, vůdce chouanů za revoluce; zúčastnil se povstání ve Vendée a v Bretanii; 1803 byl zatčen při nezdařeném spiknutí v Paříži a popraven. Lit.: Lenotre, G. C. (1929).

Caduceus.

Caduceus (lat., řec. kerykeion), hůl ozdobená nahoře dvěma propletenými hady s hlavami k sobě obrácenými, atribut Hermův. C. platil za čarodějnou hůlku. Později používalo se jí jako heroldova odznaku a jako symbolu mírového styku národů; stala se též odznakem obchodnictva.

Caecilia Metella, kulatá věž na Via Appia u Říma, podle nápisu hrobka C., dcery Caecilia Cretica (→ Metellus.

Caecilius z Kaleakty (Sicilie), řec. řečník v Římě na poč. 1. stol. po Kr.; patří k zakladatelům t. zv. atticismu.

Caecotomia (lat.-řecky), operace → slepého střeva.

Caecubus Ager, bažinatá rovina v Latiu u jez. Fundi; její víno opěval Horác.

Caecum, → slepé střevo.

Caedmon († 680), autor nejstarších básnických spisů angl. jazyka, jednajících o různých událostech v bibli (stvoření světa). Pův. pastýř, později mnich kláštera ve Whitby. Pod jménem Caedmonis monachi paraphrasis poetica vydány r. 1655 a do moderní angličiny přeloženy B. Thorpem (1832) a C. W. Kennedym (1916).

Caelius Antipater Lucius, římský dějepisec, žil kolem r. 120 př. Kr. První sepsal úplné dějiny nejstaršího období. Došel až do druhé války punské.

Caelius Aurelianus, římský lékař v V. stol., překládal z řečtiny spisy Soranovy.

Caelius mons (nyní Monte Celio, vyslov: čelio), jeden ze sedmi pahorků (jihových.), na nichž je zbudován Řím.

Caelius Rufus Marcus, římský řečník, žijící kol r. 82 př. Kr. Při počátku obč. války se sice připojil k Caesarovi, později se vzbouřil a r. 48 př. Kr. byl zabit. Zachovaly se po něm jeho dopisy Ciceronovi.

Caen, hl. město franc. dep. Calvados, as 54.000 obyv., 14 km od moře u soutoku ř. Odon a Orne, spojeno průplavem s vnějším přístavem Ouistreham; románské stavby, universita; výroba krajek, tkaniv, rukavic, strojů, stavba lodí, lov ryb a ústřic, obchod skotem a drůbeží atd. — C., lat. Cadomum, hl. město dolní Normandie, bylo často předmětem sporů mezi Francií a Anglií. Lit.: Gidel: C., Diepe et Cherbourg (1922).

Znak m. Caenu.

Caepola Izaiáš, → Cibulka.

Caere (foinic. Agylla, „kulatá"), jedno z dvanácti měst v již. Etrurii, význačné svým obchodem, mělo na moři jednu řeckou obchodní osadu (Pyrgi, nyní San Severa). 335 př. Kr. Římany podrobeno, muselo nésti všechna beřmena řím. občanů, aniž by však mělo jejich práva. Chudlo čím dále tím více a zkvetlo poněkud znovu teprve za císařství svými dodnes navštěvovanými lázněmi (Bagni del Sasso). Na místě starého C. stojí dnes Cervetri (z Caere vetus).

Caerphilly, angl. město v Glamorganshire (Wales), as 37.000 ob., 11 km sev. od Cardiffu.

Caerularius (t. Kerularios) Michael, cařihradský patriarcha v letech 1043—59. Obnovil a dovršil rozpor mezi církví vých. a záp., započatý Fotiem →. Jako laik se účastnil spiknutí proti cís. Michalu IV. Proto zavřen do kláštera. Stal se mnichem a po nastoupení Konstantina Monomacha, s nímž sdílel vyhnanství, stal se patriarchou (1043). Jako zásadní odpůrce lat. směru v církvi dal r. 1053 zavříti lat. kostely v Cařihradě. Svůj nepřátelský postup proti lat. církvi pak dovršil výtkou čtyř bludů: 1. že při svátosti oltářní užívá nekvašeného chleba; 2. že zachovává ve 40denním postě půst i v sobotu (po způsobu žid.); 3. že požívá krve i z udáveného a 4. že vypouští allelujah v době postní. Papež Lev IX. sám vyvrátil tento list a k urovnání sporu poslal do Cařihradu legáty, kard. Humberta → (pozd. papež Štěpán X.) a amalfského arcib. Petra s listy k císaři a patriarchovi (1054). Ale neústupnost patriarchova již v otázkách formálních (chtěl, aby legáti zasedli na synodu až za řec. biskupy) a pánovité chování Humbertovo zmařily jakékoliv jednání proti přání císařovu, který potřeboval pomoci papežovy proti Normanům v již. Italii. Legáti opustili Cařihrad, položivše předtím (16. července 1054) na hl. oltář chrámu Hagia Sofia bulu s klatbou na patriarchu. Tento však dal bullu spáliti (24. července) a sám vyslovil klatbu nad legáty, maře i všechny další pokusy císařovy o smír. Udržel se i za změn na trůně, do nichž t. zasahoval, až konečně cís. Isak Komnenos ho odstranil (1057). C. pak zemřel na ostr. Prokonnesu ve vyhnanství (1059). Rozkol s Římem však potrval. Lit. Michel A.: Humbert und Kerularios (Paderborn, 1925. Přehled pramenů a lit.)

Caesalpinia coriaria (plod).

Caesalpinia, sapan, rod tropických stromů, náležejících do příbuzenstva rostlin motýlokvětých. Technicky důležité jsou tyto druhy: C. brasiliensis, s. brasilský, a C. echinata, s. ježatý, poskytující fernambukové dřevo, C. coriaria, s. koželužský, poskytující plody dividivi, C. sappan, s obecný, jehož dřeva užívá se k barvení na červeno (sapanové dřevo). → sapanovité.

Caesar, původně jm. větve starořím. rodu Juliů, pak čestný přídomek řím. císařů, od dob Hadrianových titul následníka trůnu, jenž podle zřízení Diokleciánova spoluvládl říši pod dohledem císaře Augusta. Ve vých. říši se udržel tento řád až do Alexia Komnena, který

mezi císaře a caesara vsunul hodnost sebastokratora. Slova císař, Kaiser, car vznikla ze slova C.

Caesar Gajus Julius, římský státník, vojevůdce a spisovatel, * 12. července 100 př. Kr. z patricijského rodu. Oženil se 84 s Cornelií, dcerou Cinnovou, pročež uvrhl na sebe nenávist Sully, takže opustil Řím a účastnil se asijských válek. 78 se vrátil, načež se odebral na Rhodos studovati řečnictví. 70 se definitivně vrátil do Říma, kde podporoval Pompeiovy demokratické plány. 68 kvestor, 65 aedil, 63 pontifex maximus, 62 praetor, 61 propraetor ve Španělích. 60 v Římě umluvil s Pompejem a Crassem první triumvirát. Jako konsul provedl rozdělení pozemků vysloužilcům a chudým občanům. 59 jako prokonsul obdržel Gallii do 54, později do 29. pros. 50, a 4 legie. C. dobyl Gallie až k Rýnu a Oceánu a velice dobře ji spravoval (58—50). V Římě nastala obava z jeho ctižádostivých plánů a C. obdržel rozkaz, aby rozpustil vojsko a velení předal Pompeiovi, a neuposlechne-li, že bude považován za vlastizrádce. C. neposlechl, s vojskem překročil Rubicon, čímž vznikla občanská válka. Ve 2 měsících stal se pánem Italie a Pompeius prchl do Epiru. C. zmocnil se v Římě státního pokladu a spěchal do Hispanie, kde porazil přívržence Pompeiovy u Ilerdy. V Římě byl jmenován diktátorem, obrátil se proti Pompeiovi, kterého porazil u Farsalu; Pompeius prchl do Egypta, kde byl zavražděn. V Egyptě C. dosadil Kleopatru na trůn a s pomocí Mithridata potlačil spiknutí. (Alexandrinská válka.) 47 opustil Egypt, porazil bosporského krále Farnakesa (2. srpna) u Zely (⟶ Veni, vidi, vici) a vrátil se do Říma, kde mu byla propůjčena diktatura na neurčito, konsulát na 5 let a tribunská moc doživotně. C. si počínal velmi mírně proti svým odpůrcům (dal milost Ciceronovi). 46 porazil Pompeiovce u Thapsu (Africká válka) a 45 u Mundy v již. Hispanii. Maje moc v rukou, počal se svými reformami. Národ získal slavnostmi a dary. Obdržel titul Otec vlasti a Imperator, měsíc Quintillis byl po něm nazván Julius; 46 opravil kalendář, založil pro římský proletariát řadu kolonií, zmírnil trestní právo, zvýšil tresty na cizoložství, korupci, vzpouru, staral se o náležitou správu provincií, zamezil lichvu a dal obcím samosprávu. Tažení proti Parthům, které zamýšlel, mělo dáti podnět, aby se vyhlásil za krále. Jeho absolutistické choutky vedly k utvoření spiknutí 60 senátorů, které vedli Brutus a Cassius Longinus. Přes to, že 25. února 45 odmítl veřejně mu nabízenou korunu, byl v senátě, pod sochou Pompeiovou, 15. března 44 zabit 23 ranami. — C. jest bez odporu jedna z největších historických postav; jeho duch obsáhl veškeré tehdejší vědění, byl znamenitý stylista, řečník, vojevůdce a státník; tyto vlastnosti doplňovala mírná povaha. Z jeho spisů se zachovaly paměti o válce gallské a občanské (Commentarii de bello gallico a De bello civili), které vynikají jasným líčením a lahodným slohem. Byly často vydávány, posledně Küblerem (1893—1897). Zpodobnění C. jsou: Farneská busta, socha v Římě, socha s togou a basaltové poprsí v Berlíně. — Lit.: Mommsen: Römische Geschichte, sv. III., 1857; Napoleon III.: Histoire de Jules C. (1865—66); Gelzer: C. (1921). Př.: Paměti o válce gallské (Breindl, A. K.) a školní vydání (Skřivan a Schenk).

Portrait Caesarův na minci.

Caesarini Julian, ⟶ Cesarini Giulian.

Caesarismus, polit. systém, po vzoru Caesarově, opírající se teoreticky o suverenitu lidu a zachovávající formu konstitučního mocnářství, při čemž však vládne neobmezeně mocí panovníka, podporován silou vojenskou. Příklady: vlády Napoléona I. a Napoléona III.

Caesar před Rubiconem, lat. úsloví, zn. váhati před vážným rozhodnutím tak, jako C. před R., než táhl na Řím.

Caesareopapismus (lat., césareopapát), forma poměru státu a církve, při níž světský vladař je současně církevní hlavou, jako býv. car ruský církve pravoslavné; též zasahování světské moci do práv církevních.

Caesium, ⟶ Cesium.

Caeso, t. zv. císařský řez, operativní zákrok při porodu, kterým se dítě bokem vyjme, nikoliv dělohou, ⟶ porod.

Caestus (lat.), kolem předloktí a ruky ovinuté kožené řemení pěstních zápasníků.

Caestus.

Caesura (lat. cesura), přestávka veršová, rozdílná od rozluky (diairese).

Caf Oroslav (* 13. dub. 1814 v Rečici u Sv. Trojice v Slov. Goricích, † 3. července 1874 v Ptuji), slovin. jazykozpytec. Sbíral jazykový materiál, zapisoval lidové písně, pokoušel se také o básnictví a

překládal cizí prózu. Mezi jiným přispíval také do Časopisu Českého Musea.

Café (fr.), káva, kavárna; cafetier, kavárník, C-concert, koncertní kavárna.

Cafeon, éterický olej, tvořící se při pražení kávy, který jí dodává její osobitou chuť, jakož i aroma.

Caffieri, paříž. sochař. rodina: 1. Philippe (1634—1716), pracoval za Lebruna o vnitřní výzdobě Versailles, Trianonu, Marly, Louvru a Tuilerií. — 2. Jacques (1678—1755), syn předch., je pokládán vedle svého syna a spolupracovníka Filipa za nejvýznačnějšího tvůrce bronz. soch ve fr. rokoku. — 3. Jean Jacques (1725—92), syn předch., vyzdobil bustami Comédie-Française. — Lit.: J. Guiffrey: Les C (1877).

Cagliari, ital. prov., 13 415 km², as 531 000 ob., zaujímá jih Sardinie, Hlav. město C., as 62 000 obyv na zálivu C-ském, dělí se na Castello, nejvyšší část a Marina, opev. přístav.

Znak provincie Cagliari.

Cagliostro Alexander hrabě, vl. Josef Balsamo (1743—95), dobrodruh, který procestoval Řecko, Egypt, Přední Asii a Evropu, provozoval alchymii, zaklínal duchy a tím bohatl. Pohyboval se v nejvyšších kruzích; jest původcem t. zv. „egyptského zednářství". V Paříži byl uvězněn a 1786 vyhnán. R. 1789 byl v Římě pro kacířství odsouzen k smrti. Piem VI. změněn mu tento trest na doživotní žalář

Cagniard Latour Charles (1777—1859), fr. inž., vynalezl sirénu k počítání tónových kmitů.

Cagnola Luigi, marchese (1762—1833), ital. stavitel, patří k napodobitelům klas. architektury v duchu Palladiově.

Cagnoli Antonio (1743—1816), astronom, ředitel hvězdárny v Miláně, sestavil seznam hvězd.

Cagotové, kmen v záp. Pyrenejích. got. původu, jsoucí v opovržení. — Nadávka, znamenající pokrytce, potměšilce.

Caha Arnošt (* 1891), učitel v Brně, autor četných školních příruček historických a literárních, red čas. „Svědomím českých dějin", kam píše protikatolické stati.

Cáha Vladimír, JUDr. (* 1879), odb. přednosta min. pošt a telegrafů; po převratě spoluorganisátorem min. pošt a telegrafů

Cahera Havel (* v Žatci, † 1545), stal se 1516 bakalářem praž. univ., pak duchovním správcem podobojí v Lounech. R. 1518 mistrem svob. umění, načež zvolen za faráře v Litoměřicích. Byl stoupencem radikál. směru a velmi hašteřivý, pročež musil brzy odejíti (1522). Pobyl nějaký čas ve Vitemberku, kde se seznámil s Lutherem, který ho pak doporučil Čechům za bisk praž. Stalo se tak u příležitosti žádosti Čechů o radu, jak si mají opatřiti kněžstvo, kterýžto podnět dal tak vznik Lutherovu traktátu O zřízení služebníků círk., do něhož pojal některé myšlenky C-ovy. C. byl skutečně r. 1523 zvolen za faráře týnského a administrátora strany podobojí. Jako takový snažil se s poč. uplatniti luteranism a t. jeho vlivem osamostatněna církev utrakvistická usnesením (1524), že kněží podobojí nepotřebují svěcení od kat. biskupů. Ale když strana novoutrakv. vedená ○ Janem Hlavsou z Liboslavě byla zatlačena kališníky pod vedením ○ Jana Paška z Vratu a Ziky Vaníčkovic, C. obrátil, a získav i přízeň řím. kleru a vlády, počal vystupovati jako upřímný staroutrakvista a odpůrce novoutrakv., jejichž kněze vypudil z Prahy, třebas ho sám Luther dopisem varoval. R. 1525 se C. dokonce účastnil i smiřování staroutrakv. s kat. církví na základě kompaktát před papežským legátem v Budíně. Smíření však zásahem novoutrakvist. poslů nedosaženo a tu C. po návratu do Prahy pokračoval v pronásledování. R. 1527 se stal rektorem univ. a r. 1528 zvolen opět administrátorem přes odpor kr. Ferdinanda I., proti němuž C. t. vystupoval. S primasem Paškem z Vratu byl C. pánem Prahy, až posléze Ferdinand I. moc jejich zlomil. Pašek z Vratu sesazen a C. vypověděn z Prahy (1529)). Pobyv krátce v Míšni a Norimberku, usadil se ve Schwabachu u Norimberka a posléze v Ansbachu. Stal se opět luteránem, oženil se a živil se skromně hostinstvím. Zemřel v dubnu 1545.

Cahier (fr.), sešit; dříve též pamětní spis, podání regentovi, ve Francii zvl. písemné zplnomocnění voličů tří stavů pro poslance generálních stavů, 1789.

Cahne, pseud. Miloslava Valoucha.

Cahors, hl. město fr. dep. Lot, as 12.000 ob., železn. uzel; hrnčířství, jirchařství, vlnařský průmysl, obchod, zvl. s vínem.

Cahorská vína, v okolí města Cahors získaná výtečná pontacká vína (bordeauxská); nejlepší je Rogomme.

Cachaça (kašasa), brasilská pálenka z třtiny cukrové.

Cachenez (fr.), hedvábné šátky na krk.

Cachin Marcel (* 1869), fr. komunista, vůdce komunistického hnutí ve Francii.

Cachoeira (portug. — peřeje): 1. m. v brasil. státě Bahia, as 30.000 ob., konečná stanice plavby na Rio Paraguazú

a železn. uzel; vývoz bavlny a kávy. — 2. (São João da C.) Město v brasil. státě Rio Grande do Sul, as 40 000 ob., u peřejí Rio Jacuhý.

Cachot (fr.), podzemní vězení; ve fr. vojenské mluvě tolik jako těžký žalář.

Cachou (fr.), lék proti kašli, lekořice s cukrem a s anýzovým olejem.

Cachucha (špan.), špan. tanec v trojtaktu, doprovázený kastanětami.

Cáchy, ↷ Aachen.

Caicoské ostrovy, brit. záp.-ind. ostrov. skupina, 550 km², as 2000 ob., patří geogr. k ostr. Bahamským, administrativně však k Jamajce.

Caillard Maurice (* 1896), franc. spis., kritik. Vydal knihy básní: L'Or, l'Encens, la Gloire, Lyrique ingénuement, La barque aux souvenirs (1923), divad. hru La Bataille. Psal Dopisy z Paříže do Divadelních Listů (v překladech E. Lešehrada, 1924) a přeložil společně s Pavlou Stehnovou do frančtiny knihu Jana Havlasy Les Amours folles (1929). Do češtiny ukázky jeho básní přeložili: E. Lešehrad a Hobzík.

Caillaux Joseph (* 1863), fr. státník, byl několikráte ministrem, zvl. financí; 1914 musil odstoupit, když jeho žena zastřelila řed. „Figara" Calmetta. Pro svou politiku během války byl zatčen v lednu 1918 a po dvouletém věznění osvobozen; 1925 byl opět finančním ministrem.

Caillavet Georges-Armand de (* 15. 3. 1870 v Paříži, † 13. 1. 1915 tamže), franc. spisovatel. Začal hrou ve verších o jednom jednání „Colombine". Pak napsal Petit Loulou (1900). Jeho hlavní literární tvorba začíná však za spolupracovnictví s Robertem de Flersem. Společně s ním napsal: Les Travaux d'Hercule (1901), Couchette (1902), Le Sire de Vergy (1903), Le Sentiers de la vertu (1904), Monsieur de la Police (1905), L'Ange du Foyer (1905), La Chance du mari (1906). (1910), Primerose (1912), L'habit vert (1913). Do češtiny přel.: Fortunio (J. Vymětal, 1909), Láska bdí (Jelínek, 1911), Rozkošná příhoda (G. Schmoranz, 1918).

Cailletet (kajté) Louis Paul (1822—1913), fr. fysik; dosáhl zkapalnění t. zv. permanentních plynů (kyslík, dusík, vodík) vysokým tlakem a silným chlazením.

Cain (kaen) Auguste Nicolas (1822—1894), franc. sochař, žák Rudeův; tvořil téměř výhradně sochy zvířat.

Cain Henry (* 1857 v Paříži), franc. dramatik a malíř. Z maleb jsou známy: La natique dans les champs, La marche à l'étoile a četné pastely. Jeho dramat. díla byla s úspěchem provozována v Paříži i v cizině. (Cendrillon, La Citoyenne, Cotillon, Les Mirages atd.) Též napsal oblíbené romány (Vidocqy, Un Roman d'amour de l'Empereur, La Générale Tambour) atd. Jeho choť Julie roz. Guirandon jest vynikající zpěvačkou Kom. opery v Paříži.

Caine (kén) Sir Thomas Henry Hall (* 1853), angl. spisovatel. Ve svých románech prozrazuje jemné pozorování lidového života; líčí život na ostrově Man, domově svého otce. Ostatní jeho romány mají za podklad osobní zážitky autorovy z Islandu, Marokka atd. Přel.: Žena, kterou jsi mi dal. Lit.: Kenyon: Hall C., the Man and the Novelist (1901).

Cainer Josef (* 1837 v Praze, † 1917), varhaník u sv. Jindřicha, č. sklad. círk., zejm. motett a mší.

Ça ira (franc., zn. „to půjde"), začátek franc. revoluční písně z r. 1789. Melodie pochází z tance „Le carillon national".

Caire César (* 1861), býv. starosta pařížský, známý ze svojí návštěvy v Praze, povoláním advokát, upřímný přítel našeho národa.

Cairngorm (kcherngorm, modré vrchy), skupina hor Grampianských ve Skotsku, nazvaná podle hory C. (1248 m). Nejvyšší její vrcholek nazývá se Ben Macdhui (1309 m); v roklinách C. leží jezero Loch Avon (762 m) a jiná malá jezera.

Cairo (kéro), m. v severoamer. státě Illinois, (1920) 15.203 ob., na stoku řek Mississippi a Ohio.

Caivano, m. v it. prov. Neapol, (1911) 12.766 ob.

Cajetanus, vlastně Tomáš de Vio z Gaety (1469—1534), papežský legát v Německu, 1517 kardinál, od 1516 generál Dominikánů, 1518 disputoval s Lutherem v Augsburku. Psal četné teologické traktáty, z nichž vyniká komentář k Summě sv. Tomáše Aquinského a Rozprava o odpustcích, namířená proti Lutherovi. Byl z předních rádců a přátel papeže Klimenta VII.

Cajthaml František (* 30. 3. 1868 v Suchomastech u Berouna), český spisovatel. Pseud. V. L. Liberté, Ostrovid a j. Byl zprvu krejč. dělníkem, později řed. Nem. poj. v Teplicích. Vydal verše: Písně dělníka (1903), Pole krvavá (1904), Na stráži (1904). Prózy: Obrázky z Deutschböhmen (1923), Staré pověsti ze Středohoří a Podkrušnohoří (1923). Sborníky: Na pomezí I. a II. (1913, 1914).

Cajo Frant. Ludvík (* 20. 7. 1654 [?] v Praze, † 1707 [?] tamtéž, praž. malíř. Byl členem cechu malířů staroměstských od r. 1671 a r. 1684 zvolen starším tohoto cechu.

Cakes, keksy, sušenky, jest jemné slazené pečivo, vyráběné z pšeničné mouky za přídavku různého koření a j. přísad.

Připravují se buď kvasnicemi nebo častěji prášky. Těsto se vyválí v plásty, z nichž se strojně nebo ručně vypichují různé tvary, které se vkládají na síta a suší. Jsou velmi trvanlivé. Používá se jich pravidelně jako zákusků k čaji (Q suchar).

Cakewalk (kek vok, angl. „pochod koláčů"), severoam. černošský tanec, který se r. 1900 o pařížské výstavě po prvé tančil v Evropě. Propaguje pohyb celého těla, hlavně boků a ramen.

Cakovac (spr. Č-), obec v Jugoslavii, kraj Maribor, 5313 ob.

Calábek Leopold (* 1892), red. České Osvěty a referent pro lid. výchovu a veř. ob. knihovny na Moravě. Vedle článků o nábož. dějinách vydal Příručku pro veř. knihovny obecní (1928) a Admin. příručku pro lidových. pracovníky a knihovníky (1928).

Caladium, rod čel. Araceae, asi 20 druhů v trop. Již. Americe. C. bicolor a jiné druhy pěstují se zhusta jako ozdobné rostliny v teplém skleníku.

Calais (kalé), příst. m. ve franc. dep. Pas-de-Calais, (1921) 73.001 ob., železniční uzel, leží proti Doveru. C. se dělí přístavem pro vnitrozemskou plavbu ve dva díly: Staré město, dříve jen samotné v pevnost uzavřené, s úzkými ulicemi a s několika starými budovami, a jižnější čtvrt Saint Pierre, z větší části průmyslová. C. má živý, mnohostranný průmysl; důležitá je také stavba lodí a rybářství. Přístav, do něhož se vstupuje průlivem, chráněným dvěma hrázemi, má několik bassinů. C. nazývalo se až do 13. stol. Scalus, bylo dobyto r. 1347 Angličany a bylo používáno jako skladiště zboží. Ve svět. válce jako hlavní etapní stanice angl., bylo několikráte cílem leteckého útoku něm.

Calais (kelis), pohr. a pobř. m. v sev.-amer. státě Maine, na zadním konci Passamaguoddy-bai. Má pily a slévárny železa.

Calais Pas de, úžina mořská mezi Severním mořem a Canal la Manche.

Camatta Luigi (1802—1869), it. mědirytec; vzdělával se v Paříži, 1837 prof. na mědirytecké škole v Bruselu, 1860 v Miláně; náleží k nejlepším mědirytcům novější doby.

Calame (kalam) Alexandre (1810—1864), švýc. malíř, žák Didayův; dosáhl rychle slávy r. 1837, švýc. alpskými a lesními krajinkami, jež zobrazoval ve všech náladách.

Calamianes, skupina ostrovů, náležejících k Filipinám, mezi Palavanem a Mindoro, 1680 km², částečně hornatých, úrodných, ale nezdravých. Hl. produkty jsou: kokosové ořechy, rýže, cukr. třtina, tabák, indigo a perly. Hl. osada jest Culian na ostrově Calamian. Obyvatelé jsou Tagalové, Malajci, Číňané a míšenci.

Calaminus Jiří (1547—1595), profesor v Linci. Naps. Rudolphottacarus, Austriaca Tragoedia nova, kde nepříznivě posuzuje život českého krále Př. Otakara II.

Calamus (lat.), rákosové pero, jímž se psalo ve starověku na papyrusu, pergamenu. Odtud také pochází „lapsus calami", t. j. (lapsus = chyba) přepsání.

Calamus (Rotan), rod palem; plazivá rostlina, až 150 m dlouhá. Zpeřené listy mají někdy ostnité bičovité přívěsky (C. adspersus), kterými se šplhající rostlina přidržuje okolních stromů. Patří sem asi

Calamus adspersus.

200 druhů, hlavně v indomalajském území rostoucích. Příkl.: C. rotang, C. rudentum a j. druhy dávají t. zv. španělský rákos. Zvlášť pevný je C. montanus, který v Himalajích roste až do výše 2000 m.

Calando (it.), v hudbě: ubírati na síle zvuku a na tempu.

Calarasi (keleraši), hl. m. rumunského kraje Jalomiţa (Valašsko), (1920) asi 13.050 ob., na sev. dunaj. rameni Borcea.

Calas Jean (1698—1762), popraven jako protestant, ježto prý usmrtil svého syna, jenž chtěl býti katolíkem. Voltairův spis Sur la tolérance à cause de la mort de J. C. způsobil r. 1765 revisi a rehabilitaci.

Calatayud, okr. m. ve špan. prov. Saragossa, (1920) 12.081 ob., 522 m. n. m.

Calatrava, španělský rytířský řád, založený roku 1158 Sanchem III., králem kastilským k hájení zámku Calatrava (prov. Cindad Real) proti Maurům, později spojen se španěl. korunou.

Calaverit, světle žlutý nerost, telurid zlata ($AuTe_2$), t = 2·5, h = 9, vyskytující

se v Kalifornii a v záp. Australii (Kalgoorli).

Calcaneus, ♂ kostra.

Calcar Jan Stephan van (* 1499, † mezi r. 1546—50), malíř a dřevorytec. R. 1536 odešel do Benátek, kde se stal žákem Tizianovým.

Calcar Jan Joest van, malíř. ♂ Joes.

Calcaria hydrica, ♂ vápno hašené.

Calcaria chlorata, ♂ chlorové vápno.

Calcaria usta, ♂ vápenaté sloučeniny (kysličník vápenatý).

Calceola, ♂ polyp korálový.

Calceolaria L. (pantoflíček), jihoamer. skupina rodu Scrophulariaceí. Má asi 200 druhů. Nejznámější z nich jsou: C. carymbosa, R. P., C. crenatiflora Car. a C. arachnoidea. Mají krásný květ a používá se jich k ozdobě zahrad.

Calceus (lat., opánek), část oděvu římského občana. Sahal až nad kotníky a byl podle stavu různý.

Calceus.

Calcit (též kalcit), ♂ vápenec.

Calculagraph, přístroj opatřený hodinovým strojem, který telefonímu úředníku zaznamenává začátek a konec rozmluvy.

Calda, nápoj starých Římanů; bylo to kořeněné víno, smíšené s horkou vodou.

Caldani Leopoldo Marc Antonio (1725—1813), ital. anatom. R. 1775 prof. v Boloni, později v Benátkách a v Padově. Hl. díla: Icones anatomicae (1801—14), kromě toho Explicatio iconum anatomicarum (1802—14).

Caldara Antonio (1670—1736), komponista. Od r. 1716 byl kapelníkem u dvora Karla VI.

Caldara Polidoro, italský malíř, ♂ Caravaggio.

Caldas (španělský a portugalský název pro horká vřídla), název mnoha lázeňských míst. 1. Hlavní město distriktu v brasilském státě Minas Geraës, má 14.778 ob. Vede tudy trať do Santos. Blízko jsou rýžoviště zlata. — 2. C. da Rheina, lázeňské město v portugalském distriktu Leiria (Estremadura), 5875 ob. Nedaleko jsou sirné prameny (34° C). — 3. C. de Cuntis, ♂ Cutis. — 4. C. de Estrach (Caldetas), v špaň. provincii Barceloně, 700 ob. Jsou zde minerální prameny o teplotě 36°. — 5. C. de Mombuy, rovněž ve špaň. provincii Barceloně, asi 3500 ob., má prameny sirné 30—70°. — 6. C. de Monchique, ♂ Monchique. — 7. C. de Reyes, okr. m. v špaň. prov. Ponteverda, 8825 ob.; minerální prameny 30—46°. — 8. C. de Vizella, ♂ Vizella. — 9. C. do Geres, lázeňské m. v portug. distriktu Braga (Entre Duoro e Minho), v pohoří Serra do Geres, horké prameny (63°).

Caldas, dep. v Kolumbii, 19.110 km², 428 137 ob., blízko Cáuca. Hl. m. Manizales.

Caldera, přístav v chilské prov. Atacama, má asi 2500 ob., dráhu do Copiapó. Vývoz rudy.

Caldéron Don Pedro C. de la Barca (1600—1681), slav. dramatik španěl. baroka. Studoval v Salamance a získal již 1622 první básnickou cenu; byl jako voják něk. roků v Italii a v Nizozemsku. R. 1635 předal mu Filip IV. vedení svého divadla v Buen Retiro. R. 1640—42 zúčastnil se povstání katalánského. R. 1651 vstoupil do stavu duchovního, ale zůstal věren básnickému povolání. C. je po Danteovi nejvýzn. představitelem typ. katol. literatury. Napsal přes 200 děl; všechna nejsou zachována a také chronologický pořad není jistý. Nejlepší z dramat. kusů je Autos sacramentales, allegor. hra. Jednotlivé Comedias, nejčastěji o třech jednáních, rozdělují se na náboženské a filosofické hry, truchlohry, veselohry, rytířské hry, historická dramata, mytologické hry, k tomu 200 loas (předeher) a 100 entremeses (meziher). C. předčil své předchůdce velkým uměním ovládání řeči. Ale přece jen se nemůže měřiti s Lope de Vegou v kreslení charakterů, ve vynalézavosti, v upoutání pozornosti a v původnosti. Španěl. vydání Comedias od Vera Tassis (1683—91), de Apontes, Keil, Hartzenbush (v „Biblioteca de Autores Españoles, sv. 7., 9., 12., 14.). Mnoho nových jednotlivých vydání. Výběr: M. Pelayo: Teatro selecto (1881). Na scéně se udržely jen tyto hry: Život je sen, Vytrvalý princ, Divotvorný Mag a Sudí zalamejský. Do češtiny překl. Jos. Král, K. B. Císař, Ant. Klášterecký, J. J. Stankovský, P. V. Bělohlávek a hlavně Jarosl. Vrchlický (Výbor dramat 1899 a d.).

Caldéron Don Serafím Estébanez (1799—1867), špan. spisovatel t. zv. Estébanez Caldéron.

Caldvell William, prof. univ. v Montrealu v Kanadě. Sepsal mnoho knih z oboru filosofie a pedagogiky. Přednášel na univ. v Praze r. 1922 a znovu r. 1930.

Calendae (lat.), u starých Římanů první den každého měsíce.

Calendula, měsíček, známá rostlina z čel. složnokvětých (Compositae); C. offi-

cinalis z již. Evropy a Orientu, oblíbená letnička našich zahrádek. Sušených úborů užívá se k barvení másla a jako přísady k šafránu.

Calendula: a), b) květy.

Cales, v starověku město v Campanii, proslulé svými vinicemi (u Horáce calenské víno). Na jeho místě jest dnes vesnice Calvi Risorta, 3133 ob.

Calgary (kalgery), rychle rostoucí město kanadské provincie Alberta, (1921) 63.305 ob., (r. 1891 mělo 3876 ob.). Jest důležitým želez. uzlem na kanadské Pacifické dráze. Leží na řece Bow River.

Calhoun (kelhun) John Caldwell (1782—1850), severoam. státník. Od r. 1811 byl členem kongresu, r. 1817 min. vojenství, 1825—32 vicepresidentem USA. Vždycky horlivě zastával se zájmů Již. Států a otroctví. Jeho spisy později vydal Gralle.

Calchaqui (kalčaky), bývalý velký indiánský kmen v argent. provincii Tucumán. Jeho řeč byla od ostatních indiánských nářečí velmi rozdílná; vynikal vysokou kulturou. Vymřel r. 1718.

Cali (Santiago de C.), důležité m. departem. Valle del Cáuca (rep. Kolumbie), má 45.525 ob.

Caliban (ze slova Kanniȑbal přemístěním písmen) v Shakespearově Bouři protějšek k Arielovi, tvor na přechodu mezi člověkem a tuleněm, pln touhy po požitku a vzpurných myšlenek proti svému krotiteli Prosperovi.

Caliban, pseud. Václava Hladíka.

Caliculus ophthalmicus, ⟶ oko.

Caligula, jako císař řím. Gaius Caesar Augustus Germanicus (* 31. 8. 12 př. Kr., † 24. 1. 41 po Kr.). Řím. císařem 37—41; nejmladší syn Germanikův a Agrippiny, vyrostl mezi vojáky na Rýnu, kdež obdržel pro malou vojenskou botu příjmení Caligula. Po smrti Tiberiově převzal principát jako potomek Germanikův, národem i senátem radostně pozdravovaný. Ale záhy upadl po těžké nemoci do slavomamu, který se projevoval prostopášností, pustým chováním, ukrutností a vírou ve vlastní božství. Jeho válečná tažení byla bezvýsledná, a to r. 39 proti Chattům a 40 proti Britům. C. zemřel jako oběť soukromé msty praetoriánského tribuna Cassia Chaerea. Lit.: Dessau, Gesch. d. röm. Kaiserzeit (1926).

Caliche (španěl., kaliče), nečistý, přírodní chilský sanytr.

Calimanesti, rumunské lázeňské místo v kraji Râmnicu-Valcea (Velké Valašsko). Má asi 10 000 ob.

Calixtus, křesť. světec, žil kolem r. 200 po Kr., býv. otrok, později propuštěnec. Poněvadž bouřil proti židov. bohoslužbě, byl vyobcován do Sardinie. Později byl biskupem. Papežem 217—222. Jeho svátek světí se 14. října.

Calixtus de Ense, pseud. ⟶ Josefa Kačera.

Callabra, hra v karty pro dvě neb tři osoby. Každý hráč obdrží po 3 kartách. Na stůl se položí dalších 5 karet. Vyhraje ten hráč, který může z nich vzíti tolik očí, kolik má v ruce. Někdy vyhraje ten, kdo může vzíti tolik karet, že má 6 karet po dvou.

Calahan James Morton (* 1864), amer. univ. prof. historie na universitě ve Washingtonu. Napsal mnoho historických spisů; nejdůležitější jest Introduction to American foreign policy (1906) a The United States and Canada.

Callao (kaljao), přístav a lázeňské m. v Peru, 52.843 ob., spojeno železnicí s Limou, jež leží 14 km na s.-v. C. leží v stejnojmenném zálivu a jest velmi výhodným přístavem. Původní název C-a byl Ciudad de los Reyes; 1630 zbořilo město zemětřesení. Bylo vystavěno znovu trochu východněji, ale r. 1746 přišla na ně zátopa a pobořila je znovu. Tehdy bylo město po třetí vystavěno. 22. ledna 1826 opanovali město Španělé.

Calligonum, L., rostlina z rodu Polygomaceí, roste v hustých keřích s listy šídlovitými. Vyskytuje se ve 20 druzích v stepních a pustinných oblastech starého světa. C. comosum L'Hér. a C. Pterococcus L. Hér. jsou druhy, vyskytující se v Persii. Obě dvě rostliny mají ve svých tuhých listech hojně cukru.

Callistemon, Brown, austr. rod Myrtaceí, stromy nebo keře s listím vždy zeleným. Květy jsou sestaveny ve válcovitých hroznech a mají dlouhé prašníkové nitky. Vyskytuje se ve 12 druzích. Nejznámější je C. salignus DC.; jest to rostlina, jež má nejtvrdší dříví z australských stromů.

Callistephus, Cass., patří do rodu Compositae. Jednoletá rostlina, vyskytující se v Číně a v Japanu jako jeden druh (C. Chinensis Cass.). Z tohoto druhu bylo v Evropě vypěstěno asi 60 odrůd v 700 různých barevných odstínech. Jest známou zahradní květinou (astry). Byla přivezena do Evropy koncem 18. století.

Callitris, Vent. (sandarakový strom), rostlina z rodu konifer (Cupressaceae). Vyskytuje se asi v 15 druzích v Africe

a Australii. C. quadrivalvis Vent. (Thuja articulata Vahl., sandarakový cypriš) roste hojně v pohoří Atlasu a jeho dřeva se odedávna používá k výrobě krásného nábytku. Známý jest C. juniperoides Schrad. (Juniperus capensis Lam.), strom rostoucí v jižní Africe. Dosahuje výše až 12 m, jeho koruna je špičatá. Burové jej nazývají Cederboom.

Callot Jan Valerián (1673—1713), malíř v Praze. R. 1700 byl přijat do pořádku malířů staroměstských. Pro malostr. chrám u Kajetánů vymaloval 3 obrazy, z nichž zachovány: Rodina Páně a P. Maria ustavičné pomoci. Dlabač chválí jeho podobizny. Maloval několik členů rodiny hr. Voračických, podle nichž zhotovil J. Chr. Sartorius rytiny v díle Syntagma historico, geneal. domus Woracziezkyense (Praha 1716). Podle jeho obrazů ryl i J. Chr. Kolb Lux Claustri s 27 obr.

Callot Jacques (1592—1635), rytec a malíř. Z nejznám. jeho prací jsou: les Bohémiens, les Misères de la guerre, etc. Lit.: P. P. Plan, J. C. (1914), H. Nasse, J. C. (1923).

Callus (lat.), svalek, novotvořená tkáň, kt. slouží ke zhojení zlomenin kostí. Callosní nazývá se tuhá, šlachovitá a jízevnatá tkáň, vznikající jako zakončení zánětlivých pochodů. U rostlin je to tkáň, vyplňující poranění.

Calma Maria (Marie Veselá) (* 1883), básnířka a spisovat. č. Sp.: Nekonečná cesta (1921), Písně moderní Markéty (1922) a Strom poznání; romány Třtiny a Věční poutníci (1924). Překládala také z polštiny. Koncertní pěvkyně a propagátorka české hudby.

Calman-Lévy, franc. nakladatel velkých autorů. ↗ Lévy Michel.

Calmette León Charles Albert (* 1863), fr. lékař a ředit. Pasteurova ústavu, vynikající vědec a badatel v oboru serotherapie. Spisy: L'Ankylostomiase (1905), Les Venins, les animaux veniment et la sérothérapie antivenimeuse (1907), Traité d'hygiène (1911), L'Infection bacillaire (1920).

Calocera, Fr. (jelenka smrdutá), houba rodu Basidiomycet, roste na dřevě; jest malá šupinatá a někdy rozeklaná na dvě části. C. viscosa Fr., je 3 cm vysoká, žlutavá, roste na jehličnatých stromech.

Calonder Felix (* 1863), švýc. státník; v l. 1891—99 byl u Velké rady v Graubünden, 1918 se stal spolkovým presidentem, 1920 byl členem rozhodčí komise pro Alandské ostrovy a r. 1921—22 švýc. zástupcem v mezinárodní Rýnské komisi. 16. XI. 1921 jmenovala ho Společnost národů předsedou při hospodářském jednání mezi Německem a Polskem o Horní Slezsko a 16. V. 1922 byl delegován do smíšené komise pro Horní Slezsko.

Calonne (kalon) Charles Alexandre de (1733—1802), franc. min. financí. Byl nejdříve státním úředníkem, od r. 1783 min. financí. Když pak přišel v únoru 1787 státní bankrot, navrhl C. nový daňový plán. Chtěl pomoci zemi tím, že by byly zdaněny dosud nezdaněné statky panské a duchovní šlechty. Jeho plán byl zamítnut a C. se odebral do Londýna. Napoléon Bonaparte mu r. 1802 dovolil návrat do Francie.

Calosoma, ↗ střevlec modrý.

Calotropis, R. Brown, rostlina z rodu Asclepiadaceí, vyskytuje se jako polokeř, keř, nebo malý stromek. Květ jest zevně zelený, uvnitř purpurově červený. Vyskytuje se v mnoha druzích v tropické Asii a Africe. Druh C. gigantea, R. B. (Asclepias gigantea, L., Mudar, Ak, Yerkum), poskytuje velmi jemnou semenovou vlnu (vegetabilní hedvábí, akon), jíž se používá k výrobě polštářů. Známou rostlinou v poušti je C. procera (arabsky ošur, ašur), jež roste volně jako keř v Senegambii a Zadní Indii. Jejími plody jsou t. zv. sodomská jablka.

Calpurnia, posl. manželka Caesarova, od r. 59 př. Kr. Po smrti Caesarově předala jeho peníze a dokumenty M. Antoniovi.

Calpurnius Bestia Lucius, r. 111. př. Kr. byl ustanoven jako konsul ve válce proti Jugurthovi. Dal se však uplatiti a uzavřel pak s ním nepříznivý mír. Byv odsouzen, odešel do vyhnanství.

Calpurnius Siculus, Titus, řím. básník. Stál pod vlivem Virgilovým a podle jeho vzoru napsal kolem r. 54. př. Kr. sedm pastýřských básní.

Caltagirone (kaltažirone), kraj. m. v it. prov. Catania (Sicilie), 30.459 ob. Leží na trati Catania—C.

Caltanisetta, it. prov. na Sicilii, má 3294 km² a 391.482 ob. (120 na 1 km²). Hl. m. stejného jména má 28.477 ob. a leží na úrodné vyvýšenině (570 m n. m.), Město je známé svými výročními trhy a výrobou hliněného zboží. V okolí se těží síra a minerální vody.

Caltha L., rod rostlin pryskyřníkovitých. Nejznámější Caltha palustris, čes. ↗ blatouch.

Calvados, dep. v s.-z. Francii, mezi ř. Virou a Seinou, 5693 km² a 384.730 ob. Nazván je podle úskalí a útesů ostrůvků na s. pobřeží Normandie. Hl. m. Caen.

Calvaert Denys, nazývaný Dionisio Fiammingo (1540—1619), nizozemský malíř. Záhy odešel do Italie, kde v Bologni

založil malířskou školu, kterou mimo jiné navštěvovali Quido Reni, Albani a Domenichino.

Caltha palustris.

Calvé de Roquer Emma (* 1862), franc. pěvkyně. R. 1884 přešla z Bruselu do Paříže k Theâtre Italien, potom k Opeře Comique. Konala uměl. turné do Italie, Londýna i Ameriky, r. 1892 vytvořila první Santuzzu a přijala znovu engagement Opery komické v Paříži.

Calverley (khelverli) Charles Stuart (1831—1884), angl. spisovatel. Získal si velikou oblibu svými duchaplnými, formálně dokonalými příležitostnými básněmi (ponejvíce jsou to satiry a parodie). V jeho pracích se projevuje duch angl. studentského života.

Calvert (khelvert) Grace (1819—1873), angl. chemik. Pracoval v oboru dehtových barev, na procesu pudlovacím a v chemii kovů. První dal do obchodu kyselinu karbolovou jako desinfekční prostředek.

Calvi, opevněné přím. m. na s.-z. břehu franc. ostrova Korsiky, má 2387 ob.

Calvin Johannes (též Kalín, fr. Jean Calvin, Cauvin, Caulvin (* 10. 7. 1509 v Novonu [v Picardii]. † 27. 5. 1564 v Ženevě), nábož. reformátor. Nejdříve se vzdělával v Collège Montaigu v Paříži, později studoval práva v Bourges a human. studia v Paříži, kde vydal r. 1532 Senecův spis De clementia. Touto prací se po prvé přiblížil reformním snahám v křesťanství. Tehdy, po důkladném studiu evangelia, pronesl na universitě řeč, jíž se neshodoval s všeobecným náboženským názorem, a musel se proto odebrati spěšně do Basileje (1535). V Basileji vydal výklad křesťanské věrouky Institutio religionis christianae (Řád křesťanského náboženství). Potom pobýval nějaký čas u kněžny Renaty Ferrarské. Od ní vrátil se do Ženevy, kam ho pozval Farell. Jeho příkrý odpor proti Libertinům způsobil, že byl zapuzen. Odebral se do Štrasburku, kde založil z francouzských emigrantů reformovanou obec. Potom odešel na náboženské sněmy do Vormsu a Řezna. V září 1541 byl povolán zpět do Ženevy, aby vypracoval plány a založil zde obec se zřízením theokratickým. Podle jeho plánů stála v čele obce rada, jež byla složena z kněží a starších (laiků) a která byla nejvyšší církevní mocí. Byla to t. zv. konsistoř. Tato měla, jako zástupce Boží, moc udržovati pořádek, vydávati zákony, předávati k potrestání světskému právu osoby nemravné i jiného vyznání. Ve čtyřech letech bylo 57 osob popraveno a 70 vypovězeno. R. 1559 usnesla se teologická akademie v Ženevě, že bude nejen hájiti církev svou proti nepřátelům, nýbrž že se pokusí o její rozšíření do ostatních zemí. C. sám nezmeškal chvíle a stále jen přednášel, kázal, řídil politické záležitosti a vydával nábož. spisy a výklady bible. Svoje učení, kalvinismus, založil na bibli, jako jediném správném prameni křesť. víry. Učil o tak zv. dvojitém předurčení (praedestinace). Zbožní jsou předem určení k blaženosti, bezbožní k zatracení. Na rozdíl od Luthera zdůrazňoval, že přijímání těla a krve Kristovy má veliký duchovní význam pro věřícího. Zavrhoval všechno křesťanské učení, jehož základ není v bibli. Jeho spisy vydali Baum, Cunitz a Reus v díle Corpus Reformatorum.

Calvinismus, učení Calvinovo (🔍 Calvin); calvinisté, přívrženci C-oví.

Calvo Carlos (1824—1893), národohosp. spisovatel. Byl vyslancem Argentinské republiky v Berlíně, později v Londýně a Paříži. Napsal více národohosp. spisů. Byl členem společnosti Institut de droit international. Tak zv. Dragova doktrina je zmírněná forma doktriny C-ovy.

Calycanthus floridus.

Calycanthus L., keř čeledi Calycanthaceí (pět druhů), který květy hnědočervenými je podoben magnolii. Silně voní na způsob jahod a jablek neb ananasu.

Calyptospora, podklad pro růst borůvek a ostružin, 🔍 prášivky.

Calystegia, R. Br., rod bylin z čel. Convolvulaceí (svlačcovitých) (7 dr.). C. sepium R. Br. (Convolvulus s. L.), svlačec větší, kosmopolitní rostlina, má kalich krytý 2 velkými listeny, zdobí svými velkými bělostnými, řidčeji růžovými zvonci křoviště a ploty, jimiž se proplétá.

Calyx (lat.), kalich; také část květu.

Camaguey, hl. m. stejnojmenné prov. na západoindickém ostrově Kubě. Má 41.909 ob.

Camaldoli (Campus Malduli), klášter a vyhledávané letní místo v ital. prov. Arezzo (Toskana), 828 m n. m., v zalesněném okolí s.-v. od Monte Falterona; mateřský klášter řádu Kamaldulenů. Více na sev. leží poustevna Il Sacro Cremo, kde sv. Romuald, zakladatel řádu, r. 1012 postavil svoji první cellu. C. je také jméno mnohých jiných klášterů v Italii.

Cámara Felix Achilles de la, vlastním jménem Felix Cammra (* 3. XI. 1894 v Kutné Hoře), čes. spisovatel. Vydal prózy: Černý mág (1920), Ve spárech démonů (1921), Čarodějovy pohádky (1921), Sny o princeznách (1921), Zahrada sfingy (1921), Španělské markýzy (1921), Fantomy (1922), Moje pohádky (1922), Z říše víl (1922), Čarovný svět (1922), Jeho tajemství (1922), Zlatovlasý upír (1922), Filmová hvězda (1922), Veleknězka magie (1923). Divad. hry: Zlatovlasý upír; Zelený éter; Na Marsu. Studie: Hrabě de Cagliostro (1923). Byl do roku 1927 ředitelem divadla Komedie v Praze.

Camargo Marie Anne Cupis de (1710—1770), franc. tanečnice. Vystupovala od r. 1726 v pařížské Velké Opeře. Psal o ní Voltaire a portrétoval ji malíř Lancret.

Camargue La, ostrov v deltě Rhôny ve franc. dep. Bouches-du-Rhône, měří 750 km², má však velmi málo obyv.

Camarina, býv. m. na již. pobřeží Sicilie, 599 př. Kr. Syrakusami založené; r. 533 pro pokus odboje zničeno. Zprvu kvetoucí, klesalo od r. 405 a bylo r. 258 př. Kr. Římany zpustošeno.

Camaura, čepička s bílou kožišinou, kterou nosívá papež.

Cambacérès Jean Jacques Régis de, vévoda z Parmy (1753—1824), 1792 člen konventu, doporučoval 10. března 1793 utvoření výboru sociální péče, svým Projet de Code civil razil cestu pozdějšímu Code Napoléon. V direktoriu Sieyèsově stal se min. spravedlnosti, po stát. převratu 18. brumaire druhým konsulem; když nastoupil vládu Napoleon I., stal se stát. arcikancléřem.

Cambert Robert (1628—1677), franc. hud. skladatel, spol. s Périnem zakladatel franc. operní tvorby. R. 1671 otevřeli společně Académie de musique (pozd. Velkou Operu) operou Pomone. Skvělý úspěch díla ale přivedl dvorního intendanta Lullyho na myšlenku, že si dal od krále vystaviti patent, kterým bylo provedení všech operních představení svěřeno jemu samému. C. roztrpčen odešel do Londýna, kdež se stal dvor. kapelníkem Karla II. a kdež také zemřel. Lit.: Nuitter a Thoinau: Les origines de l'opéra français (1886).

Cambiaso Luca (1527—1585), ital. malíř, syn a žák malíře Giovanni C., vyznamenával se záhy technickou pohotovostí a ideovou plodností a vymaloval zvláště mnoho fresek v Janově. Jsa od r. 1583 ve Španělsku, dokončil nástěnné malby Eskorialu.

Cambio (it.), pův. jméno pro směnku. C. di valute, výměna peněz; lettera di c., směnka. Cambista, směnárník.

Cambo-les-Bains (kambo-lé-bén), lázně ve franc. depart. Basses-Pyrénées, asi 1400 ob., 62 m n. m.

Cambon (kambon) Jules Martin (* 1845), fr. státník; byl r. 1891 gen. guv. v Alžíru. R. 1915 stal se generál. sekretářem zahraničního ministerstva za Brianda, Ribota, Painlevého. V březnu 1916 byly zakázány jeho přednášky v Paříži o hospodářské budoucnosti Francie. Na přání Clemenceaua dán byl C. r. 1917 jako poradce minister. předsedovi pro vyjednávání francouzsko-americké. R. 1918 byl povolán jako Conseiller des affaires d'Alsace-Lorraine, r. 1920 byl presidentem vyslanecké konference.

Cambon Paul Pierre (1843—1924), vyslanec franc. v Londýně, který má velké zásluhy o vstup Anglie do války po boku Francie.

Cambon Pierre J. (1754—1820), francouzský politik; zasedal jako politik-finančník r. 1793 ve výboru pro obecné blaho; 24. srpna 1793 založil velkou knihu veřejného dluhu. C. řídil odpor proti Robespierrovi, unikl svému zatčení a organisoval povstání Jakobínů 1. prairialu (20. května 1795).

Camborne (kamborn), m. v angl. hrabství Cornwallu, (1921) 14.578 ob., s.-z. od Falmouthu.

Cambrai, hl. m. a pevnost franc. depart. Nord, (1921) 26.023 ob., ležící na ř. Šeldě a kanálu St. Quentin. Důl. železn. uzel, citadella, sídlo arcibiskupa, krásná katedrála s pomníkem Fénelona od d'Augersa, stará radnice a knihovna s 1250 rukopisy, arcib. palác atd. Četné továrny textilní (batist, gáz, tyl atd.). Staré Camaracum římské, později (925—1678) něm. říši náležející. — Ve světové válce m. velice trpělo. 26. 8. 1914 bylo obsazeno I. něm. armádou a v jeho okolí svářeny urputné boje. Ve velké bitvě 20.—29. 11. 1917 prorazili zde 300 tanky Angličané, protiútokem za těžkých ztrát, ale Němci se opětně zde usadili (Marwitz). Teprve 27. 9. 1918 se podařilo Franc. definitivně frontu proraziti, což mělo za následek

celkový ústup něm. 17. armády a koneč. obsazení C. spojenci (9. 10. 1918). — Lit.: Bouly, Histoire de C. (1843), Lécluselle, Histoire de C. depuis 1789 (1874—5).

Cambrais, druh lněné látky, vyráběný v Cambrai.

Cambraiská (kambréská) **liga,** spolek cís. Maxmiliána a krále fr. Ludvíka XII., proti rep. benátské 10. 12. 1508 uzavřený a r. 1509 rozšířený o papeže Julia II. a Ferdinanda II. Aragonského.

Cambraiský mír, uzavřený 5. VIII. 1529 mezi Francií a Španělskem Louisou Savojskou (matkou fr. krále Frant. I.) a Markétou Rak. (tetou císaře Karla V.), pročež se nazývá též mírem „dámským". Fr. získala Burgundsko, ztratila však území ve Flandřích a nároky na Italii.

Cambridge (kembridž). 1. Slavné město universitní v angl. hrabství stejného jména (Cambridgeshire), s předm. Chestertonem s 59.200 obyv. (1922), ležící po obou stranách splavné řeky Cam, přes níž vede 12 mostů. Z chrámů nejstarší je okrouhlý kostel (Round Church), vystavěný v r. 1101 templáři. Z městských budov jsou nejvýznačnější nová radnice na trhu a plodinová bursa. Také četná stud. hřiště (Parker's Piece a Fenner's Ground) a akademická čítárna (Union Society) stojí za povšimnutí. C. (řím. Camboritum), m. Icenerů, jmenovalo se od doby anglosaské podle tehdejší řeky Cam, Granta, Grante brigge. Universita vznikla ze školy, která zde byla založena v r. 630. Nejstarší z College, založ. r. 1257, je Peterhouse; nejznámější však jest Trinity College a Saint John's College. Prvý byl založ. Jindřichem VIII. a jeho žáky byli Bacon, Newton, Bentley, Dryden a Byron a jeho knihovna, zbudovaná 1676, jest po universitní knihovně nejcennější. Je to nejbohatší ústav v C. s ročním příjmem přes 1 mil. £. Na College Saint John's, zal. 1511 matkou Jindřicha VII., studoval Wordsworth. King's College (zal. 1441 Jindřichem VI.) má nejkrásnější gotickou kapli v Anglii (zbud. r. 1446—1515). S universitou souvisí: senát. budova, vyst. r. 1722—30 s knihovnou (r. 1842), mající asi 600.000 svazků, z nichž 2150 prvotisků a 8000 rukopisů; museum, založ. lordem Fitzwilliamem 1816 se sbírkou obrazů, galerií skulptur a knihovnou; museum antikvární, geologické, anatomické, přírodovědecké; hvězdárna, tiskárna (Pitt-Press) a botanická zahrada. — 2. Město v sev.-am. státě Massachusetts se 115.000 ob. (1920), souvis. s m. Bostonem, s kterým je spojen několika mosty. — 3. Město s přístavem v sev.-am. státě Maryland (1920) s 7.467 ob., na poloostrově Delaware, známé vývozem ryb a ústřic. — 4. Město v sev.-am. státě Ohio (1920) s 13.104 ob.

Znak města Cambridge.

Cambridge (kembridž) Adolphus Frederick, vév. z C., hr. z Tipperary, baron z Cullodenu, nejml. syn krále Jiřího III., (1774—1850) brit. pol. marš., od 1801 vév., od 1816 gen. místodrž., a 1831—37 místokrál hanoverský. Za neho zavedena 1833 nová ústava, zrušena však 1837.

Cambridge George Frederick William Charles, vév. z C. (1819—1904), syn před., brit. pol. marš., 1854—55 v krym. válce, 1856 gen., 1862 pol. marš., do 1895 vrch. vojev. (Commander-in-chief). Jeho váleč. paměti uveř. Willoughby Verner (1905).

Cambridge-golf (kembridž-), zátoka na sev. pobřeží záp. Australie pod 128° vých. délky, s ostrovy Lacrosse a Adolfovým; na již. konci osada Wyndham.

Cambridgeshire (kembridžšír), angl. hrabství, 2124 km², (1921) 129.594 ob. Hl. m. Cambridge.

Cambronne Pierre Jacques Etienne, hrabě (1770—1842), franc. generál. Následoval Napoleona I. do vyhnanství na Elbu a zúčastnil se tažení 100 dnů. Jemu se také připisují slova, kterých prý použil, když vyzván jako velitel staré gardy u Watterloo ke vzdání: „Garda umírá, ale nevzdává se!" Zajat a odvezen do Anglie. R. 1815 jmenován hrabětem a pairem, 1820—24 velitel m. Lille.

Camden (kémdn), příst. m. v sev.-am. státě New Jersey, (1920) 116.309 ob.

Camden (kémdn) William (1551—1623), anglický dějezpytec; stal se r. 1593 rektorem westminsterské školy v Londýně. Od něho jest dílo o zvyklostech a mravech starých Britů a Sasů.

Camden Society, věd. spol. angl., založ. 1838, uveřejňuje staré histor. a lit. památky.

Lnička.

Camelina, lnička, rod křížatých, jednoletá rostlina se žlutými květy. C. sativa roste v Evropě a sev. Asii a jest, jakož i C. dentata, pěstována pro olej, zvl. v Belgii, Nizozemí a již. Německu. Oleje užívá se hlavně k výrobě mýdla.

Camellia, rod rostlin z čeledi Camel-

liaceae. Nejznámější Camellia japonica L. z Číny a Japonska, pěstuje se pro ozdobné květy barvy červené neb bílé (kamelie). C. thea (čajovník) z Assamu stal se kulturní rostlinou. ↷ čajovník.

Camelot (franc., kam'lo), kamelot. — V Paříži poulič. prodavač, zvláště novin.

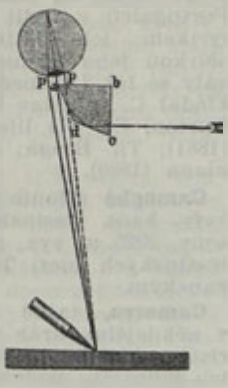
Camelots du Roi, Les (lé kam'lo dy roa), royalist. bojov. organ. ve Fr., protiněmecká, antisemitská a protisocialistická; spolupracuje s Ligue d'Action Française, sama však nemá politického vlivu.

Camembert (fr., kamaňbér), tučný, měkký sýr, nazvaný podle stejnojmenné vsi ve fr. dep. Orne.

Camera (lat.), komnata, komora, zvl. místo, kde byl uložen soukromý majetek knížecí, dále úřad, kt. jej spravoval.

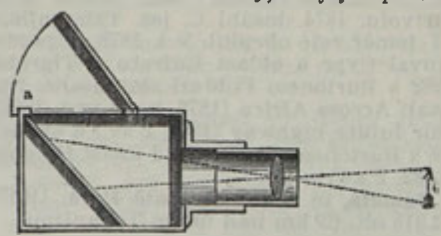
Camera apostolica, finanční ministerstvo vatikánského státu a katol. církve.

Camera lucida (lat., světlá komora), zařízení, sloužící k obkreslování předmětů podle přírody: C. Wollastonova skládá se ze čtyřhranného skleněného tělesa s průřezem abcd, jež má u b úhel pravý, u d tupý (135°). Paprsek světla x, přicházející od předmětu, narazí na přední plochu bc skla, odrazí se úplně na ploše cd, pak na da a dospěje, jakmile vystoupil z plochy ab, zdola, ve směru vytečkované čárky, do oka. Zatím co toto pohlíží mimo hranu a na kreslicí papír směrem dolů tak, že polovice otvoru je zakryta sklem, vnímá obraz předmětu tak, jako kdyby byl nastíněn na listu papíru; tím je pak možno obrysy snadno obkresliti. Tutéž službu poskytne malé ocelové zrcátko (zrc. Sömmerringovo), které se postaví při ad v úhlu asi 45°. Ke kreslení obrazů, jež se vidí drobnohledem, užívá se kamery, kt. se nasadí na okulár.

Camera lucida.

Camera obscura (lat., „temná komora"), vynalezena v 16. stol. Erasmem Reinholdem ve Wittenberku nebo Leonardem da Vinci. Sestává z temné prostory, do níž vnikají paprsky světelné, vycházející od zevních předmětů, jediným, velmi malým otvorem, z něhož vycházejíce, rozprostírají se na protější ploše a dají vzniknouti tmavému, převrácenému obrazu zevního předmětu v přirozených barvách. Větší ostrosti a světlosti dosáhne se použitím sběrací čočky, jež se podle Porty (1558) zasadí do rozšířeného otvoru. Také v tomto případě obdrží se převrácený obraz, nedáme-li za čočku velký skleněný hranol, jímž promítne se obraz na vodorovnou plochu. Přenosná kamera (Horke 1673), sloužící k obkreslení optických obrázků, skládá se z temné skřínky, v jejíž přední

Camera obscura.

stěně zasazena je posuvná vypouklá čočka. Tato nastínila by obrácený a zmenšený obraz zevního předmětu nejblíže na zad. stěně skřínky. Zrcadlem, skloněným v úhlu 45°, možno říditi paprsky nahoru na tmavou skleněnou tabulku (a b), chráněnou před jiným světlem vyzdviženým víkem (b c) — camera clara (jasná k.), n. dolů na prkénko, potažené bílým papírem, kde se nyní objeví vzpřímený obraz a může býti obkreslen. Ve zdokonaleném tvaru představuje c. nejdůležitější přístroj fotograf.

Camerata florentinská, společnost umělců a aristokratů, kolem 1600, kteří se scházeli k debatám o podstatě umění a antickém dramatě, čímž dali podnět k napsání prvních oper, jejichž sloh se vyznačoval monodií (jednohlasný zpěv s průvodem hlasů ostatních) a dramatičností. Látky textů byly antické.

Cameriere (ital.), komorník, sklepník; c. di spada e cappa (t. j. komoří s kordem a pláštěm), papežský komoří bez duchovního úřadu.

Cameron (kemeren) Arnold Guyot (* 1864), národohosp. spisovatel amer. Žil dlouho v Evropě, kde za války byl členem Americké misse ve Francii. Mimo národohospodář. spisy napsal životopisy Daudeta, Mériméa, Lottiho atd.

Cameron David Young (* 28. června 1865 v Glasgowě), angl. malíř a rytec. Nejprve maloval krajinné a architektonické akvarely, později však pěstoval hlav. lepty.

Cameron Rich. († 1680), skotský presbyterián, bojující proti Karlovi II.

Cameron Simon (1799—1889), severoamerický politik. Roku 1845 stal se spolkovým senátorem za Pennsylvanii a

1861 po vypuknutí občan. války ministrem vojenství; byl však nucen brzy odstoupiti, ježto většina kongresu nedala souhlas k jeho úmyslu, dáti svobodu černošským otrokům a ozbrojiti je.

Cameron Verney Lovett (1844—1894), angl. námoř. důstojník a cestovatel v Afr. Aby přinesl Livingstonovi pomocné prostředky, odebral se 1873 do východ. Afriky. v táboře nalezl však pouze jeho mrtvolu. 1874 dosáhl C. jez. Tanganjiky, kt téměř celé obeplul. V l. 1878—9 procestoval Cypr a oblast Eufratu a Tigridu, 1882 s Burtonem Pobřeží zlatonosné. Napsal: Across Africa (1876, nové vyd. 1888), Our future highway (1880, 2 sv.) a společně s Burtonem To the Gold Coast for gold (1882, 2 sv.) a j.

Cametá, m. v brasil. státě Pará, (1912) 23.315 ob., 65 km nad ústím Tokantinu.

Camiguin, dva filipinské ostrovy sev. od Mindanao, 243 km², 31.000 ob., vývoz manilového konopí. Sopka C. n. Catarmán, 1950 m vys., je v činnosti teprve od r. 1871.

Camilla, průhledná bavln. tkanina.

Camillus (jm. muž., Camilla žen.), u starých Řím. dítě, ve svobodě zrozené, mající ještě rodiče, kt. posluhovalo při bohoslužebných obřadech kněžím n. kněžkám.

Camillus Marcus Furius († 365 př. Kr.), řím. vojev., dobyl 396 m. Veje (v Etrurii) po 10letém obléhání, zvítězil nad Volsky, Equy a Etrusky. Patrně pro své aristokratické choutky lidem zapuzen, vrátil se jako diktátor do Gally zpustošeného Říma 387.

Camisade (kamizád) nazýváno bývalo ve Fr. noční přepadení, při němž útočníci navlékli přes oděv košile (camisa), aby se v temnotě navzájem snáze poznali. Takovým útokem zahájena i bitva u Pavie (1525).

Camisardi (ka-), ↷ Cevennská válka.

Camões (též Camoens, čti: kamóingš) Lui Vaz de (1524—1580), největší portug. básník, „portug Homér", tvůrce Lusovců („Os Lusiadas", podle Lusa, bájného předka Portugalců). Pocházel ze šlecht. rodu. Sirotka C. ujal se strýc, řádový generál a kancléř univ. v Coimbře, Bento de C., kde mimo univ. vzdělání osvojil si znalosti jazyků lat., řec., ital., špaň. a portug. Těšil se přízni vznešených kruhů a žen v Lisaboně a sepsal rozkošnou „knihu písní" („cansoneiro"). Pro lásku k dvorní dámě byl vypovězen. Po návratu z Afriky dostal se do sporu s jedním dvořenínem a osudy vedou ho do žaláře a do trestné služby v Indii. Část svého hrdin. eposu vzal asi s sebou; 16 let plných změn tráví na půdě asijské; 1556 jest ustanoven úředníkem v Makao, kde pokračuje ve svém eposu. Byl vyšetřován z úředního přestupku a místa zbaven. Za návratu do Goa při ztroskotání lodi pozbyl všeho majetku a jediné rukopis „Lusovců" zachránil. V Goa jest znovu zatčen, podezření ze zpronevěry je vyvráceno, básník nachází výnosné zaměstnání, leč upadá do dluhů, opět se účastní války a zakončuje své epos. Dva roky nedostatku a bídy zadržují jej v Mozambiku. Tam epos dokončen. Vysocí příznivci starají se o vydání „Lusovců" (1572). Poslední dni dožíval v nedostatku a v hoři nad ztrátou nezávislosti Portugal. Zemřel patrně morem 1580. Světovou slávu získal C. hrdinným eposem „Lusovci". Název sám naznačuje, že neopěvuje jednotlivého hrdinu, avšak celý národ a vše, co zajistilo slávu Portugalců; vplétá do eposu episody z port. minulosti spolu s pozdějšími objevy Vasco da Gamy a velikými činy Portugalců v Indii. C. byl vynikajícím lyrikem; jeho „Rimas" jsou obsáhlou sbírkou jeho básnické tvorby a dochovaly se též 3 komedie C-ovy. U nás překládal C. Jaroslav Vrchlický. Lit.: R. F. Burton, C., his life and his „Lusiads" (1881); Th. Braga: Bibliographia Camoniana (1880).

Camoghé (Monte Camoghé), hora ve švýc. kant. tessinském, j.-v. od Bellinzony, 2225 m vys., patří k předhoří Alp tessinských mezi Tessinem a jez. Luganským.

Camorra, tajné zločinecké sdružení v někdejším král. neapolském; camorristé vybírali m. j. daň z přivážených na trh potravin; podrobovali se poslušnosti svých vůdců, vzájemné svépomoci a mlčenlivosti. Ferdinand II. trpěl c. z důvodů polit., ježto těšili se přízni královny Marie Christiny (Frà Diavolo, Zampa, Pronio atd.). František II. dal vypověděti všechny policii známé členy. Garibaldi byl při odboji jižní Italie c-ou podporován. C. jakožto straník Burbonů činila vládě Viktora Emanuela II. značné potíže. Lit.: Alongi, La C. (1890).

Camouflage (kamufláž, od fr. camouflet, kamufle), maskování, zastření, klam, clona; ve vojen. zdánlivá, klamná, maskovaná posice.

Camp (angl.), vojenské cvičiště, pův. pole.

Campagnola Domenico, it. malíř a rytec 16. stol. * patrně v Padově, byl pomocníkem Tizianovým a pracoval v jeho stylu.

Campagnola Giulio (* 1482, † kol. 1515), it. mědirytec a malíř, povoláním notář, vůdčí repres. benátsk. mědiryt. umění raného v 16. stol.

Campagna (kampaňa), kraj. m. v ital. prov. Salerno, (1921) 4916 ob.

Campagna (it., kampaňa), role, země, nivy, ⚲ Campagna di Roma.

Campagna di Roma, řím. kampaňa, pruh země v stř. Italii, v užš. sl. sm. (Agro romano) okolí Říma s dol. tokem Tiberu a Anio, 2040 km², ohraničená na v. horami albán. a sabinskými, na záp. mořem Tyrrhenským, na s. Monte Soracte. Půda, dřívější dno mořské, pokryto tufem dříve činných podmoř. sopek. Vulkanické pohoří albánské zůstavilo rozsáhlé plochy lávy. Na pobřeží alluviální vrstvy, jimiž prodírá se Tiber. V jeho údolí stojí mnoho nízkých tufov. pahorků (m. j. sedm pahorků m. Říma). C. není nikterak bezvodá a neplodná; za horkých letních dob řádí zde vražedná malarie. Na podzim vracejí se z Abruz, s vys. Umbrie a Sabinských hor stáda ovcí do údolí. Část jižní C. zabírají bažiny pontinské. Za dob římsk. byla C. bohata letními sídly a zahradami, stála zde města Gabii, Fidenae, Veje a mn. j. četné menší osady, které se udržely až do středv. Kraj byl vylidněn vpády Gotů, Vandalů, Longobardů, Normanů, Saracenů a obč. válkami.

Campanella Tomáš (1568—1639), ital. filosof; byl nucen pro spis, odporující aristotel. filosofii, z vlasti prchnouti do Italie, byl obviněn z kouzelnictví a po návratu 27 let žalařován; ve vězení napsal přes 40 spisů obsahu filosofického a politického. Zbytek života trávil v Paříži. Vedle zjevení biblického (codex scriptus) staví zjevení boží v přírodě (codex vivus) a rozvíjí básnickou přír. filosofii: vše je oživeno a cítí. Ve svém „slunečním státě" nastínil social. stát budoucnosti na rozdíl od Platonovy Politeie, jehož pořádek spočívá v přísném roztřídění občanstva podle stupně vědění a je řízen jeho třemi ministry: Mocí, Moudrostí a Láskou; vše, i plození dětí, je státem upravováno. Čtyřhodinová doba pracovní plně vystačuje lidem skutečně pracujícím. Sebr. spisy „Opere" vyd. A. d'Ancona (1852).

Campanile (ital.), osamoceně stojící zvonice chrámu, pův. při starokřesť. basilikách, později ve vlašské ranné renesanci velmi rozšířeny při stavbě ruských chrámů. Nejznámější c. di S. Marco v Benátkách.

Campanula, ⚲ zvonek.

Campanus Jan (* 1572 ve Vodňanech), básník a učenec český, 1593 stal se bakalářem, 1597 mistrem, 1603 univ. profesorem; jako učitel zaujímal význačné místo, přednášel klasickou filologii a někdy i českou historii, 1621 stal se rektorem. Po bitvě na Bílé hoře přestoupil ke katolictví; zemřel 13. prosince 1622. Vynikl jako vtipný příležitostný básník, jako spisovatel dramat a historických spisků. Soubor jeho parafrází vyšel 1618 pod názvem: Sacrarum Odarum libri duo. Samostatných spisů jest 48; mimo to přispěl do různých sbírek 450 básněmi. Sp. uvádí Truhlář: Rukověť, str. 180. Jeho život vylíčil Z. Winter ve svém díle: M. C. (1909).

Campbell, ostrovy na j. od Nov. Zeelandu, polit. k tému patřící, na 52° 34′ j. neobydlené. Objev. 1810.

Campbell-Bannerman sir Henry (1836—1908), angl. státník. R. 1868 přišel jako liberál do dol. sněmovny, v l. 1871—74 a 1880—82 byl finančním tajemníkem v min. války, 1882—1884 tajemníkem v admiralitě. 1886 a 1892—95 min. války. Jsa od r. 1899 vůdcem liber. strany, potíral jihoafrickou politiku. Jako min. předseda v l. 1905—1908 odložil na přání části své strany irskou otázku; věnoval se osobně rozhodčímu soudnictví a získal si zvl. zásluh o uskutečnění Jihoafr. Unie. Jeho „Speeches 1899—1908" vyšly r. 1908.

Campbell John, Lord (1779—1861) brit. právník a státník, byl zpravod. listu Morning Chronicle a spis. činným, 1822 zvolen do parlam., 1859 kancléř Anglie. Jeho zásluhou vydán nový tisk. zákon. Lit.: Mrs. Hardcastle: Lord Chancellor C., his life and letters (1881).

Campbell Sir Colin, Lord Clyde (1792—1863), britský maršálek; syn truhláře; 1808—13 ve válce franc.-špaň., 1841—52 v Indii, 1854—56 gener. v krymské válce, vítěz u Balaklavy; 1857 obdrž. vrch. velení v Indii, potlačil povstání v Chanpuru, dobyl 1858 Luknov v Nepalu, jmenován lordem a 1862 poln. maršálem.

Campbell (kembel) Thomas (1777—1844), angl. básník, žil v Londýně; navrhl plán tamní univ. a byl 1827—29 jejím lordem-rektorem. Jeho působivé básně The Pleasures of Hope (1799) horující pro svobodu Polsky a romant. veršov. povídka Gertrude of Wyoming (1809) byly kdysi pilně čteny. Lit.: Hadden, Thomas C. (1899).

Campbell William Wallace (* 1863 v Hancocku), s.-am. hvězdář, 1886—1900 prof. v Colorado, 1891 hvezdář Lickovy observat., 1900 její ředitel; pracoval v oboru vlasatic, slun. zatm., atd.

Campbellité (kembelité; též Disciples of Christ, 1827 zal. obec s.-am. baptistů, pojmenovaná po svém zakladateli Alex. Campbellovi (1788—1866).

Campe Joachim Heinrich (1746—1818), něm. pedagog a spisov. pro mládež.

Campeador (špaň.), bojovník, hrdina, rek; bylo to zvláště příjmení Cidovo. Q.

Campeche (Haematoxylon campecheanum L.), rod rostlin z čel. Leguminosae, domovem v tropické části Ameriky, kde jest součástí pralesů. Má výborné červené dřevo barvířské (kampeškové dřevo), obsahuje zvláštní látku haematoxylin, jehož se používá k barvení.

Campeche (kampeče), mexic. stát, na j.-z od poloostr. Yucatanu. Měří 46 850 km² a má 74.170 ob. (1921), většinou Indiánů kmene Maya. Ploché pobř. s písčinami, má dobrý přístav pouze v laguně de Términos, před níž je ostrov Carmen. Hl. m. C. (San Francisco de C.) má 17.385 ob. (1921), leží u Campechové zátoky, má průmysl dřevařský, výrobu doutníků, dále výrobu klobouků z palmových listů.

Campen Jacob van (1595—1657), hol. malíř, z jehož prací se bohužel jen velice málo zachovalo. Jako architekt projektoval a vystavěl mnoho budov v Amsterodamě a Haarlemu v l. 1626—1648, mezi jin. nynější král. palác (1648).

Campenon (kaňp'noň) Jean Baptiste Marie Edouard (1813—1891), franc. min. vojenství. V l. 1851—54 organisoval vojsko tuniské. V roce 1870 stal se plukovníkem gen. štábu, byl zraněn a zajat. V l. 1881—82 a 1883—86 byl min. vojenství a reorganisoval pevnostní dělostřelectvo.

Camper Pieter (1722—1789), hol. lékař. Byl prof. ve Franckeru, Amsterodamu a Groningách. Byl proslulým anatomem.

Camphuysen (kamphojzen) Dirk Rafelsz (1586—1627), holand. básník. Byl kazatelem ve Vleuten u Utrechtu; po vypuzení Arminiánů žil v Dokkumu jako obchodník se lnem. Jeho básně Stichtelijke rijmen (1625) vyznačují se vnitřní pravdivostí.

Camphuysen Rafael (1598—1657), hol. malíř. Maloval většinou krajiny ve svitu měsíce.

Camphuysen Govert (1624—1672), bratr C. Rafaela, holand. malíř. Maloval krajiny a inter. selských dvorců.

Camphora, Nees (kafrovník), skupina cinnamomum z řádu lauraceae (vavřínovité) s několika málo druhy ve vých. Asii. Nejdůležitější je cinnamomum camphora, Nees et Eberm. (kafrovník japonský). Má stále zelené listy, silně aromatické; dosahuje až 50 m výšky a více metrů v průřezu. Pěstuje se též na Madagaskaru a Ceyloně. Ve všech částech stromu je ve zvláštních buňkách silice kafrová. Destilací vodní parou získá se z rozsekaných částí stromu kafr.

Camphoricum, acidum, kyselina kafrová ($C_{20}H_{14}O_{16} . 2 H_2O$); užívá se v lékařství.

Campi, ital. rodina umělců v Cremoně: Galeazzo (1477—1536) byl pod vlivem Boccacciovým. Větší význam mají jeho tři synové: Giulio, nejstarší (1502—1572), malíř a stavitel. Jeho vynikajícím dílem jest velký oltář z r. 1527 v Sant-Abondio v Cremoně. Antonio († po roce 1591), malíř, architekt a sochař, zvaný Cremonese, obratný napodobitel Correggiův; vydal také kroniku svého rodného města. Bernardino C. (1522—1590), malíř v Cremoně, syn zlatníka Pietra C., snad příbuzný předešlých, byl žákem Giulia C., později v Mantově Ippolita Costy; napsal: Parere sopra la pittura (1584).

Campian (kampian) Edmund (1540—1581). S počátku přívrženec anglikánské církve (přijal již i svěcení na jáhna), ale r. 1573 vstoupil do řádu Ježíšova. Jako novic pobýval v Praze a Brně. V Praze byl vysvěcen na kněze a působil tu po šest let jako prof., kazatel a spisov. R. 1580 byl poslán do Anglie, kdež vystoupil neohroženě proti anglikánské církvi. Byl však uvězněn a skončil jako prvý mučedník řádu Ježíšova (1581). Byl pak prohlášen za blahoslaveného.

Câmpina (kempina), rumunské město v kraji Prahova, 8511 ob. (1918), na dráze Ploesti—Brašov, je střediskem velkých petrolejových dolů. Nedaleko odtud jest petrolejová oblast Bustenari. 6. 12. 1916 obsazeno rak. a něm. vojskem.

Campinas São Carlos de C., město v brasil. státu São Paulo, 115.600 ob. (1920), 963 m n. m. Vývoz kávy.

Campine (fr. kaňpin, vlámsky Kempen), krajina mezi Šeldou a Maasou, prostírající se v severových. Belgii a zasahující do Holandska. Celou oblastí vede veliký průplav s odbočkami. Na j. a v. byla nově objevena bohatá ložiska kamenného uhlí.

Camping, česky táboření, sport, který se v poslední době značně rozmohl. Obyvatelé velkých měst utíkají ve volných chvílích z měst, neblaze působících na jejich zdraví. C. není organisované hnutí, a proto se v jednotlivých případech různí. Hlavní a společný znak je pobyt v přírodě za podmínek značně primitivních (proto sociálně dostupných): tábořící si opatřuje sám svoje potřeby (jídlo, nocleh atd.) — dokonalá to reakce proti vystupňovanému tempu měst. života, proti otupující dělbě práce. C. se spojuje s mnoha jinými sporty, hlavně kanoistikou. Q. Svojsík A. B.

Campion (kempien) Thomas († 1620), angl. básník a hudebník. Byl z prvních lyriků své doby, a to pro písně Books of Ayrs (1610 a 1612). Jeho Works vydal souborně Bullen (1889) a Vivian (1909).

Campoamor Ramón de C. y Campoosorto (1817—1901), špaň. básník. Po lékařských studiích věnoval se brzy úplně literatuře. Proslavil se svými Doloras (1845, 17. vyd. 1886), jež byly mnohokráte napodobeny, setkaly se však také s prudkým odporem; nová řada vyšla r. 1890. Kromě četných, dramatických a novelistických prací uveřejnil C. spisy prosaické, politické a polemické a zvláště filosofické.

Campobasso, ital. provincie, zvaná také Molise, má 4383 km² a 343.638 ob. (1921). Hl. m. C. má 16.330 ob. (1921), 730 m n. m., leží v Neapolských Apeninách.

Campo Formio, vesnice v ital. prov. Udine (Videm), jako obec má 3476 ob. (1921) a papírnu. — Mír, podepsaný v Passerianu u Videmu 17. října 1797 mezi Rak. (Cobenzl) a rep. franc. (Bonaparte), je datován z C.: Rak. odstoupilo Holandsko, Milán, Modenu, Mantovu a dostalo z benátské državy Istrii, Dalmacii a území, ležící na lev. břehu Adiže s Benátkami. Francie obdržela benátské državy v Anglii a ostrovy Jonské.

Campolni Jos., akad. umělec v Praze, žil ještě r. 1857; roz. 1804.

Campomanes Pedro Rodriguez, hrabě z (1723—1802), špaň. státník. Studoval prostředky, jimiž by Španělsko dosáhlo evropské vzdělanosti. Jsa roku 1762 fiskálem, později předsedou vys. rady kastilské a současně ředitelem Akademie dějin, řídil též záležitosti král. komory; r. 1791 stal se státním radou a připravil reformy Karla III. C. vydal první špaň. dílo o nár. hospodářství. Od něho vyšel popud ke kolonisaci Sierry Moreny, osvobození amer. obchodu, volný dovoz urč. surovin a zřízení národní banky.

Campos (špaň., portug.; pole), daleké plochy trávy v brasilském vnitrozemí. — V obchodu název pro určité kůže jihoamerického dobytka.

Campos, 1. město na špaň. ostr. Mallorce (Baleary), 5096 ob. (1920). — 2. (kaňpuš), město v brasil. státu Rio de Janeiro, 175.250 ob. (1920), v oblasti ústí řeky Rio Parahyba do Sul. Hlavní tržiště pro kávu a dříví, má dráhu do vnitrozemí i do přístavu Nictheroy.

Campo santo (svaté pole), ital. označení pro hřbitov, zvl. pro hrobku vynikajících mužů, která je obklopena předsíní se sloupovou chodbou. Nejproslulejší c. s. nalézá se v Pise vedle dómu.

Campra (kaňpra) André (1660—1744), fr. hud. skladatel. Od r. 1722 byl král. kapelníkem v Paříži. Je to nejznamenitější fr. operní skladatel své doby.

Câmpulung (Kimpolung), hl. m. rumun. kraje Muscelu ve Vel. Valašsku; má 16.100 ob. (1920) a leží na dráze Golesti—C.

Campus (lat.), plocha, pole; zvl. před městem, vhodné k vojenským cvičením a shromážděním lidu.

Campus Martius, Martovo pole ve starém Římě.

Camwood (Gabanové dřevo), druh afr. dřeva, barvy červené, používá se ho jako santalového dřeva k barvení.

Cán (z něm. Zain) se v hutnictví nazývá dlouhý, úzký, plochý a tedy tenký pruh nějakého kovu (na př. železa nebo cínu), který je na hrubo vykován, vyválen nebo odlit a slouží k dalšímu zpracování. Cánů zlatých, stříbrných, měděných nebo bronzových se používá v mincovnách k ražení peněz a medalií.

Caña, st. španělská délková míra = 1,555 m.

Canadian Pacific Steamships, angl. paroplav. společnost (spojená se železn. společn. C. P. Railway Co. v Montreálu). Sprostředkuje spojení mezi angl. přístavy a Kanadou. Celková tonáž v r. 1925: 382.000 reg. t. Nazývá se také Empress Line.

Canadian River (kenédien-rivr), řeka v Sev. Americe; vytéká z hor Bílých ve státě New Mexico, protéká s neobyčejně silným kolísáním vodního stavu hlubokými roklemi kaňonu, pak v plochém korytě severním Texasem, Oklahomou a vtéká do řeky Arkansasu.

Canaigre, kanaigreový kořen, sušený zdužnatělý kořen šťovíku stepního (Rumex hymenosepalus). Obsahuje 20—30% třísloviny a proto se ho používá k vydělávání koží. Jeho domovem jsou stepi Střední Ameriky, zvl. Mexika, kde roste ve velkém množství divoce a kde se též pěstuje. V poslední době byly činěny pokusy s jeho pěstováním také v jižní Evropě, zvlaště v Italii.

Canaille (fr., kanaj, zčeštěno: kanálie), sběř, slota; padouch, lotr, darebák.

Canakya (čanakja), také zvaný Kantilya, ministr ind. krále Čandragupty, jemuž dopomohl k vládě. Indové pokládají ho za největšího politika; žil prý ve 4. st.

Canal la Manche, ⟶ La Manche.

Canal z Malabaily (1745—1826), bývalý podplukovník v rakouské armádě; vyvystoupil z vojska a usadil se v Praze.

Byl majitelem domu č. 16 v Hybernské ulici. Od kláštera sv. Jakuba koupil vinici s polem za Koňskou branou v Praze, které proměnil v nádherný sad, po něm pojmenovaný (1783). Od r. 1901—1903 byl tento úplně zastavěn a jen malá ulička „Kanálská" na Vinohradech připomíná tuto býv. krásu. Hr. Canal shromáždil v zahradě pravé poklady vzácných druhů rostlinstva i zvířeny k poučení obecenstva. Ze všech pražských zahrad byla Kanálka nejkrásnější. Jsa velmistrem zednářů (1799), přičinil se o zřízení sirotčince sv. Jana Křtitele a chudobince, podporoval snahy o zvelebení hospodářství a vydržoval i vlastní kapelu. Praha ho jmenovala čestným měšťanem r. 1817 S lidumilností jeho divně kontrastoval nápis nad vraty jeho zahrady: „Židům a psům vstup zakázán". Od dědiců jeho koupil zahradu Mořic Zdekauer, měšťan pražský, velmi dobročinný (1770—1845), který ji otevřel všem bez rozdílu. Z části ji věnoval účelům botanickým. Byla zde i posluchárna, kde přednášeli prof. Novohradský a český přírodozpytec Presl.

Canaletto, vlastně Antonio da Canal (Canale) (1697—1768), ital. malíř. Stal se známým jasností komposice a jemností malířské techniky. R. 1746 odebral se do Londýna. Z jeho žáků prosluli nejvíce Fr. Guardi a jmenovitě jeho synovec Bernardo Bolotto. C. byl také výborným kresličem a rytcem.

Canaletto, vlastně Bernardo Belotto (1720—1780), ital. malíř. Pracoval v Římě, Miláně, v Drážďanech a ve Varšavě. Ve svých četných pohledech na města, krajiny i v obrazech staveb přidržuje se svého strýce; jeho kresba jest více dekorativní. I on zabýval se rytectvím.

Canali (Canal), označení mořských průlivů, rovnoběžných s průběhem pobřeží a hor, tvořených řadami ostrovů a pobřežím dalmatské pevniny v moři Jaderském.

Canalis (lat.), kanál, průduch, c. cruralis, k. stehenní; c. inguinalis, k. tříselný; c. lacrimalis, k. slzný; c. semicircularis, kanálek polokruhovitý (v uchu) atd.

Cananga, Rumph., ind. malajská rostlina čeledi Anonacaei. Tři druhy, z nichž C. odorata dává olej ylang-ylang k výrobě voňavek.

Canaris Constantin (1790—1877), řecký státník. Získal si velké zásluhy v osvobozenské válce a byl prvním ministrem král. řeckého. Jest hrdinou sl. díla V. Huga: Orientale.

Canarium, strom z řadu ♀ Burseraceae.

Canbera (kenbera), nové hl. m. Spoj. států australských. Založeno r. 1913. (2360 km² a 3253 ob. [1923]), 250 km jihozáp. od Sydneye v blízkosti velké burrinjuckské údolní přehrady na řece Murrummidgee.

Cananga odorata.

Cancale, město ve francouzském dep. Ille-et-Vilaine, 6635 ob. (1921). Leží u zátoky Mont-Saint-Michelské, je opevněno tvrzí a baterií; má přístav (La Houle), mořské lázně.

Cancan, také chahut, tanec alžírského původu.

Cancellaria, ♀ kancelář.

Cancellarius, ♀ kancléř.

Cancer (lat.), rak. V lékařství rakovinný vřed. — Souhvězdí ♋.

Canclaux (kankló) Jean-Baptiste Camille, hrabě (1740—1817), fr. generál. Pocházeje ze starého šlecht. rodu, připojil se k revoluci, prokázal rep. veliké služby a porazil vojsko vzbouřených obyvatel z Vendée 29. VI. 1793 před Nantes.

Cancrin Igor (Georg) Francovič, hrabě (1774—1845), ruský státník, pův. německého. Od r. 1796 v Rusku; 1813 gener. intendant ruské armády, r. 1823 min. financí. Pokusil se uvésti ruské st. peněžnictví do vzorného pořádku, staraje se při tom též o vědecké výpravy a stavbu průplavů. R. 1843 zavedl v Rusku kovovou měnu.

Candát obecný, též šíl, lupice nebo fogoš (Lucioperca sandra) je u nás často žijící ryba, příbuzná a podobná okounu. Jest barvy zelenavě šedé na hřbetě a stříbrobílé na břiše. Výborné maso má se požívati vždy ve stavu čerstvém, ježto konservováním (solením nebo uzením) ztrácí svoji jemnou chuť. U nás pěstuje se v některých rybnících jihočeských.

Candelilový vosk získává se vyvařováním různých částí některých pryšců, a to hlavně Euphorbia cerifera a E. antisyphilitica. Vosk pokrývá všechny části rostliny, vyjma kořen, a získává se vyvařováním vodou nebo parou. Pak se čistí přetavením a odbarvuje spodiem.

Bulharsko.

Rilské jezero.

Přístav ve Varně.

Trnovo.

Kostel Alexandra Něvského v Sofii.

Lázně v Sofii.

Parlament v Sofii.

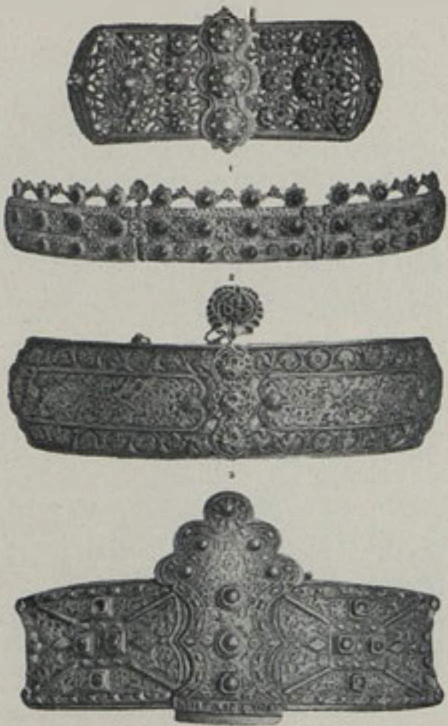
Katedrála ve Varně.

Most přes Maricu v Plovdivě.

Příloha Nového velkého ilustrovaného slovníku naučného.

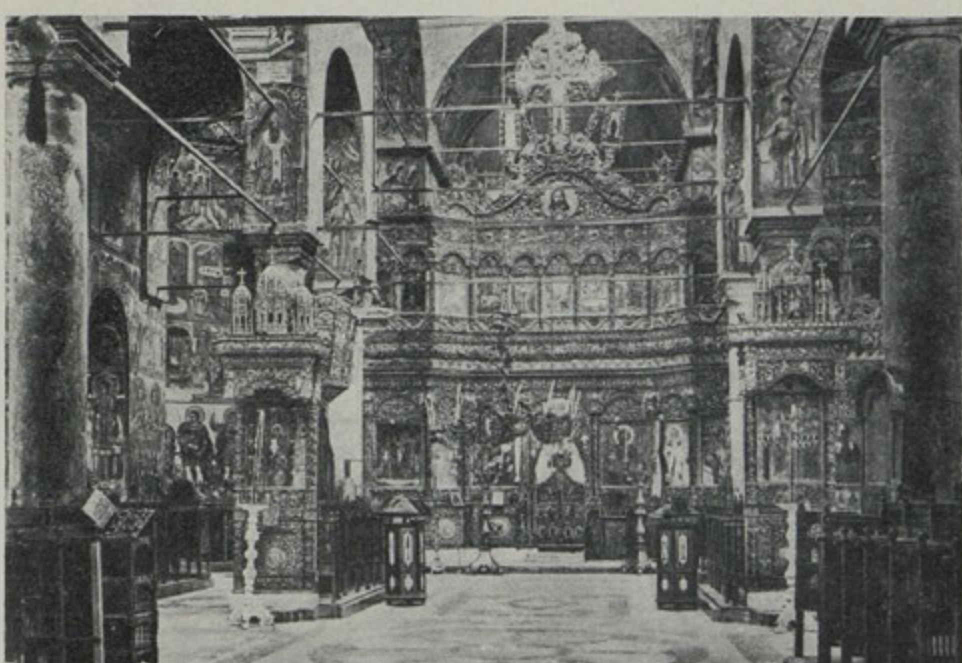
Bulharské umění.

Šperky v Sofijském museu.

Kalich z Bačkova.

Vnitřek hlavního kostela na Rile.

Příloha Nového velkého ilustrovaného slovníku naučného.

Jest barvy žlutozelené až čokoládově hnědé, tvrdší a křehčí než vosk včelí, ale měkčí než vosk karnaubský. Na prvý pohled podobá se spíše pryskyřici. Taje při 66—80° C, sp. v. 0.9820—0.9856 při 15° C. Nejlepším rozpustidlem jest směs 3 d. absol. alkoholu a 2 d. 90% benzolu. Lze ho použíti k výrobě fermeží, isolačního materiálu, krémů na obuv, past na podlahy, pečetního vosku, laků na kovy a též se přidává do ostatních vosků, aby se zvýšil jejich bod tání pro výrobu svíček. Vyváží se hlavně z Mexika a přichází i do evropského obchodu.

Candia, 1. ital. název ostrova Kréty. — 2. (ital.; řec. M e g a l o k a s t r o n n. H e r a k l i o n, H e r a k l e i o n) m. na řec. ostr. Krétě, 24 848 ob. (1920), Řeků, většinou Moh., na sev. pobř. — C., vzdálená 4 km od místa, kde stával antický Knosos, byla v 9. stol. založena Araby, později byla řec., pak patřila Benátčanům; r. 1669 byla dobyta Turky.

Candidatus (lat.), ve starém Římě byl to uchazeč o vys. stát. úřady (quaestura, tribunát lidu, aedilita, praetura, konsulát), kt. na sebe obyč. upozorňoval skvěle bílou togou (toga candida). V dalším smyslu užívá se tohoto slova (kandidát) v přítomné době o každém, kdo se uchází o nějaký úřad, hodnost nebo právo.

Candide (fr., vysl. kaňdíd), hrdina ⚲ Voltairova filosof. románu „Candide ou l'optimisme" (1758), který mířil proti Leibnitzovi.

Candidus (Kandidus) Sixt (1533—93), čes. náb. spis., kněz podobojí. Jako novotář vypověděn Ferdinandem I. z Čech, uchýlil se do Velkého Meziříčí na Moravu, kdež usiloval o zřízení vl. církve. Působil potom krátce jako děkan v Litomyšli a v Pardubicích, načež se stal r. 1586 arciděkanem v Kutné Hoře, kde však svými kázáními, v nichž veřejně tepal život měšťanů, vzbuzoval všeobecné jitření, takže se musil vystěhovati. Odešel do Pelhřimova, kde zakrátko zemřel. Některá jeho kázání byla vydána tiskem.

Candragupta (čan-), indic. král ve 4. až 3. století před Kr. Dal základ k mocné říši dynastie Maurya, jež zaujímala téměř celou sev. Indii a za jeho vnuka Asoky nabyla největšího významu. — Dva panovníci téhož jména, totiž C. I. (asi 320—330 p. Kr.) a C. II. (375—413), patří k dynastii Gupta.

Canella alba, ⚲ skořice bílá.

Canelones, dep. v Uruguay, 4.752 km², 127.269 ob. (1922). Hl. m. C. má dráhu do Montevidea.

Cañete (kaněte), 1. město v peruánském dep. Lima; asi 3.500 ob., leží v úrodném údolí řeky C., jejíž voda rozděluje se po polích velikolepým vedením z doby Inků. — 2. Hl. m. v departamentu C. chilské (čil-) prov. Arauco; asi 3.000 ob., leží na záp. svahu Kordiller a proslulo v bojích s Indiány v 16. a 17. stol.

Cañete (kaněte) Manuel (* 1822 v Seville, † 1891), špan. spisovatel. Napsal lyrickou Poesias (1859) a více komedií, v letech 1845—1855 reformoval divadlo. Později studoval počátky špan. divadla a prokázal literárním dějinám znamenité služby, uveřeniv pečlivé literární kritiky.

Caneva Carlo (* 22. 4. 1845 v Udine, † 25. 9. 1922 v Římě), ital. generál a velitel v Tripolisu r. 1911.

Canevalle de Moneta Dominik, štukatér, rod. z Lanci v kraji milánském, byl jeden ze tří Vlachů (Ursi, stavitel kaple Loretánské, štukatér Dominik de Canevalle a jakýsi Dominik Roseti), kteří svým nákladem vystavěli Špitálskou bránu v Kanovnické ulici (1885 zbořenou) Praha IV., aby dostali měšťanství na Hradčanech. Od Canevalleho pochází krásná figurální ozdoba kaple Loretánské.

Canevalle Marek Antonín († 1711), stavitel v Praze, rodák hradčanský z rodiny vlašské, již dříve v Praze usazené, jehož bratři a synové byli taktéž stavitelé. Rod pocházel z milánského kraje Vall Jutellini; dostal na Novém městě městské právo. Vystavěl r. 1701 budovu pro chudé šlechtičny (nyní všeobecná nemocnice v Praze), provedl přestavbu opatského chrámu na Strahově v Praze a stavbu kostela sv. Voršily na Novém městě v Praze 1702.

Canevalle Jan Dominik, cís. stavitel hradeb pražských. Od něho pochází façada znamenitého průčelí býv. Pavlánského kláštera na Staroměstském nám. v Praze z r. 1684. Stavěl palác hr. Clam-Gallase 1722 a kostel u Křižovníků u Karlova mostu, zasvěcený sv. Františku. Bydlil v Řetězové ulici ve svém domě. R. 1673 vyžádal si se synem svým Jakubem Antonínem list propouštěcí, odstěhovav se na Staré město Pražské.

Cangas de Tineo, m. v Asturii (Špaň.), (1920) 23.668 ob., na ř. Narcea, stanice dráhy.

Canicatti, m. v ital. provincii Girgenti (Sicilie), 1921) 31.112 ob.

Canicula (lat.), psí hvězda, nejjasnější hvězda v souhvězdí Vel. psa ⚲ Sirius.

Canigou (kanigu), hora v Pyrenejích ve fr. dep. Pyrénées-Orientales, 2.785 m.

Canisius Petrus (vl. de Hondt), (1521—1597), od r. 1549 prof. v Ingolstadtu a 1552-54 ve Vídni, 1556 provinciálem řádu; působil pro znovuzavedení katolicismu

obzvláště v Čechách a v Rakousku. Byl 1864 prohlášen za blahoslaveného. Jeho katechismy byly rozšířeny v mnoha vydáních. „Canisii epistulae et acta" vydal Braunsberger (1896—1923). Lit.: Braunsberger, P. Canisius (1921).

Cankar Ivan (* 5. V. 1876 ve Vrhnici, † 11. XII. 1918 v Lublani), slovin. spisovatel. Nejrázovitější a nejplodnější průkopník slovinské moderny. Skvělý stylista, hluboce sociálně založený a útočný. Vydal básnickou sbírku „Erotika" (1899, 2. vyd., 1902), sedm vlastních dramat a dva překlady ze Shakespeara, hlavně však pronikl črtami, povídkami a novelami, jichž vydal kolem 30 svazků. Pronikl také záhy do cizích literatur, zvláště do srbsko-chorvatské, československé, ruské, německé a italské. K nám ho uváděli knižními překlady hlavně: Růžena Nosková, Bohuš Vybíral, Vojtěch Měrka, Zdenka Hásková, Karel Vondrášek a Josef Tměj a j. Vzorné slovinské vydání sebraných jeho spisů pořádá od r. 1925 dr. Izidor Cankar.

Cankar Izidor, PhDr., (* 24. IV. 1886 v Šidu), slovin. dějepisec umění; stud. dějiny umění na universitách v Lovani a ve Vídni (u Maxe Dvořáka), 1913—1918 redigoval revui „Dom in svet", 1918—1919 byl hlavním redaktorem politického deníku „Slovinec", 1918 členem jihosl. Národní rady a členem delegace pro sjednocení Jihoslovanů, od r. 1920 je profesorem dějin umění na univ. v Lublani, kde založil umělecko-hist. spolek a od r. 1921 vydává jeho orgán „Zbornik za umetnostno zgodovino". Z četných svých prací odborných vydal knižně „Uvod v umevanje likovne umetnosti" a „Zgodovina likovne umetnosti" (t. j. Úvod a Dějiny výtvar. umění — zatím I. díl, — obé r. 1926); z causerist. a románových prací pak S poti (1919, čes. překlad B. Vybírala Z cesty, 1921) a Obiski (t. j. Návštěvy, 1920).

Cankov Alexander (* 1880), bulharský státník a národohospodář, 1923 ministerský předseda.

Cankov Dragan (1830—1911), bulharský liberální politik, 1880 a 1883 ministerský předseda. Usiloval o smír s katolicismem a zastupoval Bulharsko ve styku s velmocemi. 1886 byl vypověděn, ale i v cizině propagoval bulharskou řeč a literaturu.

Canlassi (pojmenován Cagnacci, vysl. kaňači) Quido (1601—1681), ital malíř, učil se u Quido Reniho v Boloni. Byl dvor. malířem císaře Leopolda X.

Canna (vysl. kena), čedičový ostrov v Hebridách (záp. pobřeží Skotska), západně od Rum, 15 km², (1921) 100 ob., s kompasovou horou, jež odchyluje magnetickou střelku o čtvrtinu kruhu na západ.

Canna (dosna), am. rostlina čel. Cannaceae, je jednoděložná, vytrvalá a má hlíznatý oddenek. Pro pestrý květ pěstuje se v zahradách. Rozeznáváme několik druhů C. gigantea, C. iridiflora, C. edulis a j.

Cannes (kan), město ve franc. depar. Alpes-Maritimes, (1921) 30.907 ob., ležící u zálivu C., jest nejnavštěvovanějším klimatickým místem na Středozem. moři. Severně od C. leží v olivovém lesíku vesnice le Cannet, s vilami a hotely, továrnami na olej a essence. Proti C. leží Lerinské ostrovy.

Canning George (1770—1827), angl. státník a právník v Londýně; jako přívrženec Pittův jmenován st. podtajemníkem min. zahr. (1796—1801), později pak min. zahr. věcí (1807—1809), vyslancem v Lisaboně, pres. indického kontrol. úřadu. R. 1827 předsedou ministerstva. Ve vnitřní politice zastával ryze konservat. stanovisko, odmítaje parlam. reformu, v zahraniční pak kráčel ve šlépějích Pitta a Castlereagha. Část jeho Official Correspondence vydal Stapleton (1887). Jeho parlam. řeči souborně vyd.: Speeches and memoirs of G. C.

Canning Charles John, Earl (1859), (1812—1862), angl. státník, od 1828 v dol. sněm., byl 1841—1846 stát. podtajemníkem zahraničí, stal se 1856 generálním guvernérem a po likvid. povstání indického prvním místokrálem indickým. Lit.: Cunningham, Earl C. (v Rulers of India, 1891).

Canning Sir Stratford, angl. diplomat, ☞ Stratford de Redcliffe, viscount.

Cannizzaro Stanislao (1826—1910), ital. chemik; stal se 1852 prof. v Alessandrii, 1857 v Janově, 1860 v Palermu, 1870 v Římě a 1871 senátorem. C. používal parní hustoty chemických sloučenin k určení molekulární váhy a specifické teploty k odvození váhy atomů. Objevil benzynalkohol a kys. benzylovou.

Cannock (kenak), m. ve Staffordshire (Anglie), (1921) 32.322 ob., blízko stepi nazvané C. Chase.

Canny (lat. Cannae, it. Canne), bývalé město v Apulii, na pravém břehu dol. Aufidu (nyní Ofanto); skrovné zříceniny se zachovaly u dnešní Canosy di Puglio. C. byly známy zničující porážkou, již utrpěli Římané pod konsuly L. Aemiliem Paulem a C. Terentiem Varrem od Hannibala 2. srp. 216 p. Kr. na pravém břehu řeky.

Cano Melchior (1509—1560), kat. teolog, dominikán, učil ve Valladolidu, Alcalá a

Salamance, mocný odpůrce jesuitů, stanovil ve svém „Loci theologici“ (1560) základní dogmatiku protireformace.

Cano Alonso (1601—1667), špan. malíř, sochař a stavitel, stavitelství studoval u svého otce, malířství u Pacheca a Juana de Castillo (*1584 v Seville, † 1640 v Cádízu), jako sochař, žák Montañezův; vytvořil již ve svém 24. roku význačná díla, načež se stal v Madridu dvorním malířem královým. Jeho architektonickým mistrovským dílem jest průčelní strana katedrály v Granadě.

Canoe (keňú), pův. indianský člun, dřevěná kostra, potažená koží. Jedním veslem se padluje.

Canon Johann (vl. jm. J. Straširybka) (1829—1885) víd. malíř. Vedle Makarta jeden z největších malířů vídeňských; vzdělával se pod vlivem Rubensovým a j. st. mistrů. Z jeho obrazů nejznám.: Cromwell před mrtvolou Karla I.

Canones apostolici, apoštolské kánony.

Cañóns (špan., kanjons, „roury“), v sev. Americe hluboké rokle s téměř kolmými stěnami; všeobecně název hlubokých a srázných údolí, zvláště v oblasti pro-

Grand caňon v Coloradu.

pustných hornin. Nejznámější ukázkou jest Grand caňon, dlouhý 380 km a hluboký až 1.500 m v Arizoně, jehož svahy v horní části jsou stupňovité.

Canopus, hvězda první velikosti (α) v souhvězdí Argonautů na již. hvězdnatém nebi.

Canosa di Puglia (pulja), m. v ital. prov. Bari, (1921) 26.531 obyv.

Canossa (Kanosa), hrad v Toskánsku u městečka téhož jména, 19 km jiho-záp. od Reggia. Hrad, který jest dnes zříceninou, proslul v dějinách tím, že v jeho zdech se pokořil něm. král Jindřich IV. papeži Řehoři VII. (v lednu 1077). Odtud rčení: cesta do C-y značí pokoření se a podrobení. Podobně C-a česká znamená vstup čes. poslanců do říšské rady víden. r. 1879 v čele s Fr. Lad. Riegrem (po 16letém pasivním odporu).

Canova Antonio (1757—1822), ital. sochař, žák Torettiho. Od 1779 v Římě, byl pod silným vlivem mistrov. děl antického umění. Jeho sousoší Theseus a Minotaurus znamenalo návrat ke klasickému pojetí formy. Po tomto úspěchu obdržel C. nabídku, aby zřídil papeži Klementovi XIV. hrobku v kostele Santi Apostoli (dokončená 1787). Potom zhotovil pomník Klementa XIII. pro kostel sv. Petra, jímž založil svoji pověst monumentálního sochaře. R. 1802 povolal ho Napoleon I. do Paříže. Mezi jeho dalšími díly zaslouží pozornosti: Amor, sklánějící se nad Psychou; Hebe podávající nektar; vítězící Venuše; tři Grazie; Paris; socha Napoleona I. v paláci Brera v Miláně. Jeho díla byla v současné době stavěna na roveň nejslavenějším starým dílům. Úplný seznam děl Canovových obsahuje Notizie intorno alla vita di Antonio C. od Paravie (1823). Jeho „Memorie“ byly vydány A. d'Estem (1865).

Cánovas del Castillo Antonio (1826—1897), špaň. státník a dějepisec, známý též jako básník. R. 1851 byl vedoucím konservativního časopisu „Patria“, 1854 člen Cortesů, 1860—64 ministrem za liberální Unie, pak vůdcem strany, jež po odstoupení královny Isabelly přivedla linii bourbonskou na španělský trůn r. 1874. Za Alfonse XII. 1874—81 min. předsedou; vypracoval 30. června 1876 novou ústavu, byl pak vůdcem konservativců, 1884 opět minist. předsedou, od konce 1888 presidentem Cortesů. Během svého třetího ministerského předsednictví prosadil (1890—1892) všeobecné hlasovací právo. Lit.: V. C. Creux, Antonio C. (1898).

Canrobert François Certain (1809—1895), franc. maršál. Zúčastnil se státního převratu 2. prosince 1851, stal se 1854 vrchním velitelem na Krymu a vedl bezvýsledně až do května 1855 obléhání Sebastopolu. Od 1856 maršálem, velel 1859 ve válce italské 3. arm. sboru a r. 1870 6. arm. sboru u Met, po jejichž pádu odebral se k Napoleonu III. do Kasselu. Od 1871—1876 vůdce bonapartistů v národním shromáždění, stal se 1879 senátorem.

Cant (angl., kent, asi od lat. cantus, zpěv), značil původně plačtivý způsob mluvy žebráků; dnes značí vědomé nebo navyklé předstírání zbožného smýšlení, někdy také žargon.

Cantabile (ital.), označení hudebního přednesu.

Cantacuzino, rumun. větev byzantské císařské dynastie Kantakuzenů (⚲ Kantakuzenos), založená Andronikem C., přistěhovalým 1633 do Valašska a jeho syny Constantinem a Jiřím C. Jejími nejvýznačnějšími zástupci jsou: Serban C. (1640—88), místodržitel Valašska. Od něho a od jeho bratra Demetera C., místodržitele v Moldavě, pocházela ruská vedlejší větev C. Této náleželi bratři Alexandr a Jiří C., kteří se zasloužili o přípravu řeckého boje za svobodu.

Cantacuzino Jiří Řehoř (1837—1913), největší majitel půdy v Rumunsku, státník krajně konserv. směru.

Cantacuzino Jiří (1845—1898), rumun. státník a politik, od r. 1897 byl min. fin.

Cantagallo, m. v brasil. státě Rio de Janeiro, asi 20.000 ob.

Cantal (kãtal), dep. v jižní Francii, pojmenovaný dle pohoří C., 5779 km² s (1921) 199.402 ob. (35 na km²). Hl. město Aurillac.

Cantani Vincenc, lékař v Praze, roz. 1795 v Hradci Králové.

Cantaro, kantar, dříve obv. obchodní váha na Středozemním pobřeží 1 cantar = 100 rotoli = 79,34 kg (v Sicilii) neb 56,32 kg (v Řecku).

Cantate, 4. neděle po velikonocích, pojmenovaná podle introitu žalm 98,1 mešn. formuláře toho dne.

Cantemir Demeter (1673—1723), rum. učenec. Autor „Historia incrementorum atque decrementorum aulae othomanicae (angl. 1734, 1756, franc. 1743, něm. 1745), kterýžto spis mu zjednal světové jméno. Byl synem moldavského bojara Constantina C., po jeho úmrtí knížetem moldavským (1693—1710); pro svoje protiturecké smýšlení nucen utéci do Ruska, kdež i zemřel.

Canterbury (vysl. kenterberi), m. a hr. C. v j.-v. Anglii, (1922) 23.686 ob., leží malebně na ř. Stour, jest starobylé s úzkými ulicemi, špičatými střechami, lomenicovitými okny a dřevěnými balkony. Lit.: Stanley, Historical memorials of C. (10. vyd. 1883).

Canterbury Vales, název známé básně od Geoffrey Chaucera.

Canth Minna roz. Johnson (1844—1897), finská spisovatelka. Její dramata stupňují bezohl. realismus časem v ostrou tendenci v otázce dělnické a ženské.

Cantharellus cibarius, liška jedlá, houba z rodu Agaricaceae, rostoucí v jehličnatých lesích. Hlava nepravidelná.

Canticum (lat.), „píseň", u starých Římanů (odlišná od diverbia, prostě mluvené části), každý díl dramatu přednášený nebo zpívaný za doprovodu flétny, obzvláště píseň, jež byla zpívána za scénou, zatím co její obsah vyjadřoval herec mimikou. C. canticorum („píseň písní") píseň Šalamounova ve Starém Zákoně. Cantica majora nazývají se v kat. církvi tři tzv. evangelické chvalozpěvy: C. Mariae nebo „Magnificat", C. Zachariae „Benedictus" a C. Simeonis (Luk. 2, 29—32): „Nunc dimittis servum tuum."

Cantilena (lat.), melodie, píseň.

Cantillon (kantilěn) Richard (* kol 1680, † 1734), angl. národohospodář, obchodník v Londýně, později v Paříži, předchůdce fysiokratů. Sp.: Essai sur la nature du commerce en général (1755).

Canto (ital.), zpěv, bel c., krásný (umělecký, virtuosní) zpěv.

Canton (kent'n), 1. m. v s.-v. am. státě Ohio, (1920) 87.091 ob., důl. železn. uzel, v rovině bohaté na pšenici; má přádelny vlny, slévárny železa. — 2. město v severoam. státě Illinois, (1920) 10 928 obyv.

Cantonův fosfor, ve své podstatě nečistý sirník vápenatý CaS, který ve tmě svítí (fosforeskuje), byl-li dříve ozářen denním nebo umělým světlem, bohatým na paprsky fialové a ultrafialové (Canton 1768). Vyrábí se žíháním sádry (síran vápenatý) s uhlíkem v proudu vodíku, při výrobě sody způsobem Leblancovým zbývá jako vedlejší produkt. Jeho fosforescence je působena stopami sirníků vizmutu, mědi a manganu, které jej znečišťují. Upotřebuje se ho k nápisům a nátěrům, které mají býti viditelné ve tmě.

Cantoris Daniel z Tábora (* 1613), básník český, napodobitel antických vzorů, hl. Vergilia.

Cantù César (1804—1895), sl. it. dějepisec a politik. Sp.: Histoire universelle, l'Histoire de Cent ans (1750—1850), l'Histoire des Italiens.

Cantus (lat., it. canto), zpěv, melodie, obyčejně soprán (discantus), jako vedoucí hlas; do 16. stol. byl vedoucím hlasem tenor. C. firmus v kontrapunktu stálý zpěv, c. planus široký zpěv kostelní, gregorianský chorál.

Canule (fr. kanyl), trubička, rourka, která se zavádí do průdušnice nebo jiných dutých orgánů při chorobách.

Canulejus Gajus, řím. tribun lidu, prosadil 445 př. Kr. zákon, jenž dovoloval pravoplatná manželství mezi patricii a plebejci.

Canvass (kenyes), v Anglii a USA. agitační ucházení se před volbou, kandidatura.

Cap, ⚲ mys.

Capablanca Raoul José (* 1888 na Havaně), mistr šachu; v 12 letech nejlepší hráč na ostr. Kubě. R. 1909 zvítězil nad amer. hráčem J. Marshallem a dobyl

první ceny na mezinár. šach. turnajích v San Sebastianu (1911) a v Londýně (1922). V turnaji o svět. mistrovství v r. 1927 poražen mistrem Aljechinem.

de **Capauli** Jan, praž. stavitel, rodem Vlach; stavěl společně s Františkem Carratim kostel sv. Máří Magdaleny (nyní četnické kasárny v Karmelitské ul v Praze III), provedl s Abrahamem Leitnerem stavbu paláce Černínského na Hradčanech v Praze (1669—1691), pracoval v téže době také na kostele sv. Tomáše v Praze III Měl dům ve Voršilské ul. na Novém městě pražském. 1655 vystavěl zbrojnici na Vyšehradě.

Cape Breton (Cape Breton Island), ostrov náležející ke kanad prov. Nové Skotsko, s pobřežn. ostrovy 11 900 km² velký, oddělený od pevniny úžinou Canso, od Nov. Fundlandu Cabotovou cestou, širokou 77 km, vybíhá východně v mys Breton.

Cape Coast Castle, brit. obchodní místo na Zlatonosném pobřeží (záp. Afr) se (1921) 14 921 ob; má tři tvrze — Jako Coba Corso, jedna z prvních obch. osad Portugalců na pobřeží, připadlo 1641 Holandsku, 1655 Anglii, náleželo od 1672 britsko-afr. společnostem, bylo 1844 převzato angl. vládou.

Cape Cod, severní cíp poloostrova v Massachusetts (USA.) s majákem, který stojí před zálivem C. Bai.

Capella (lat, „koza"), hvězda první velikosti (α) v souhvězdí Vozky. — Podle Eratosthena byla to koza, jež kojila Dia a jejíž kůže používal jako štítu.

Capella Petr z Elbingu (1550—1599), český příležitostný básník.

Capelle Eduard von (* 1855), něm. admirál (od 1913), 1914 státním podtajemníkem v úř. pro říš. námořnictví. V březnu 1916 až do 19. září 1918 jako státní tajemník a nástupce v. Tirpitze, prosadil r., 1916 počátek neobmezené ponorkové války.

Cape May (kep méj), výběžek a četně navštěvov. lázně na New Jersey (USA.), při zátoce Delaware.

Cape Nome (kep nom), mys na Aljašce na Nortonsundu v Beringově moři.

Cape of Good Hope, ☞ Mys Dobré naděje.

Caper Jan, Jan Kozel, tiskař.

Cap Fear (kep fír), plavci obávaný výběžek ostrova Smith Island (sev. Karolina).

Cap Haïtien (kap aitiě, dříve Cap Français), příst. m. na sev. pobřeží Haiti, 15—30 000 ob., vyváží se káva, barevné dříví, kůže a kakao.

Capillus veneris, vlasová kapraď, ☞ adiantum.

Capistrano (Kapistráno, t. Jan Kapistrán) Giovanni (1386—1456). Studoval práva, stal se správcem Perugie, kde za měst. vzpoury byl uvězněn. Po osvobození vstoupil do řádu františkánského (1416), studoval teologii, načež od r. 1525 vystupoval jako kající kazatel, zejm. proti fraticellům. Stav se gen. vikářem Minoritů, usiloval o utužení kázně a vytvořil rigorosní kongregaci Františkánů-observantů. R. 1451 na žádost cís. Friedricha III. (patrně z popudu jeho kancléře Eneáše Sylvia) ustanoven C. za legáta papež. v Něm. a v Čechách. Ač již 60letý, přišel s 12 učedníky přes rak. země na Moravu, všude dobývaje neobyčejných úspěchů. Král Jiří z Poděbrad mu sice nedovolil vstup do Čech a ač jeho lat. kázání musila být překládána, podařilo se mu získati velké množství husitů v okolních zemích čes. i něm. Zasáhl i do Polska (na pozvání kr. Kazimíra). Po pádu Cařihradu (1453) se odebral do Uher, ohrožených Turky, a tu svým vystoupením přispěl po boku Jana Korvína Hunyadyho ☞ k záchraně Bělehradu (bitva z 22. VII. 1456). Brzy potom zemřel a již 1694 byl prohlášen za svatého. Památka jeho se světí 23. října.

Capitani, ve středověku v Italii větší lenníci biskupů, kteří vykonávali soudnictví; v Řecku náčelníci milice, Palikarů a Kleftů, jejichž hodnost byla dědičná.

Capitatio (lat., od caput, hlava), starořímská daň z hlavy, zavedená ve Francii 1695 jako „capitation".

Capite censi („odhadnutí podle hlavy"), v řím. ústavě občané, jejichž majetek byl pod stanovenou hranicí; byli bez politického významu a osvobozeni od daní a (až do Maria) od vojenské služby; ☞ proletáři.

Capitis deminutio (lat.), v řím. právu zničení, zmenšení nebo změna právní osobnosti. C. d. maxima znamenalo ztrátu svobody, c. d. media ztrátu obč. práva, c. d. minima ztrátu dosavadního rodinného postavení. C. d. minima postižený mohl za okolností dostati lepší právní postavení nežli měl dosud.

Capitolinus mons, prostřední ze sedmi pahorků starého Říma s Kapitolem.

Capitolo (ital), v ital. lit. báseň žertovného, satirického obsahu v terze rime, oblíbená zvlášť v 16. stol.

Capitonidae, čeleď ptáků kukačkovitých, vyznačena jest silným, prostředně velikým, po stranách obyčejně vykrojeným zobákem. Nosní otvory při kořenu zobáku zakryty jsou dlouhými štětinkami. Per rýdovacích 10. Jsou to ptáci většinou menší velikosti s lesklým peřím; živí se plody neb hmyzem; rozšířeni

jsou v celém teplém pásmu vyj. Australii. Capito erythrocephalus Gray., Quayana, Trachyphonus marginatus Rüpp., vých. Afrika, Megalaema grandis Hoev., Čína, jsou nejznámější zástupci této čeledi.

Xantholaema haematocephala z rodu Capitonidae.

Capitularia, nařízení Karla Velik. na shromážděních lidu.

Capko Jan Zniovský (* 19. 9. 1846 v Klášteře p. Zniovem, † 18. 8. 1867 tamtéž), slov. spisovatel. Psal drobné verše, jež po jeho smrti sesbíral A. Sytniansky a vydal pod názvem Sirôtky.

Cap Martin, mys a zimní lázeň. místo ve fr. dep. Alpes Maritimes na Středozemním moři mezi Mentonem a Monakem.

Capo, v hudbě označení počátku. Da c. od počátku. Da c. al fine od počátku až do konce.

Capo Petr z Netovic, český příležitostný básník v XVII. stol.

Capo di Monte, zámek u Neapole, v jehož parku založil Karel III. kol 1736 továrnu na porculán, jež, později přeložena do Neapole, zanikla 1821. Zhotovovány byly v ní v měkkém porculánu velké plastické práce. Značka byla bourbonská lilie, později N (Neapol) a RF (Real Fabrica) pod korunou.

Capodistria (Kopar), m. v Istrii (od 1919 ital.), s (1921) 11.917 ob., na ostrově v zátoce terstské, spojeném s pevninou kamennými hrázemi, na trati Terst—Parenzo.

Caporal (franc.), desátník; též označení pro tabák fr. tab. režie. Le petit c. (l ptý-), přezdívka Napoléona I.

Capotasto (ital. „hlavní svazek"), při strunových nástrojích s hmatníkem horní konec hmatníku; u kytary svorka, jež se položí na struny na libovolné místo a zkracuje tyto o půl tónu.

Cappa (lat.), ve středověku široký, volný plášť s kapucí, který se nosil hl. na cestách; také pláštovitý oblek mnišský c. magna, plášť, příslušící duchovním od biskupa výše, s kapucí a vlečkou, obyčejně přes levou ruku přehozenou. Kardinálové nosí purpurově rudý, preláti a kanovníci fialový.

Capparis, L., kapara, čeleď Capparidaceae, trnitý keř, který roste divoce a pro užitek též jest pěstován v zahradách. Nerozpuklých poupat užívá se pod jménem ♀ kaparů, kaprlat v kuchařství. Celkem asi 170 druhů, z nichž C. spinosa dosahuje výšky 1 m.

Capparis L.

Cappello Bianca (* 1584), benátská šlechtična, uprchla 1563 se svým milencem Pietro Bonaventurim do Florencie a stala se zde milenkou korunního prince Francesca de Medici, jenž dal Bonaventuriho 1570 zavražditi. Od 1579 chotí Francescovou, měla velký polit. vliv. Zemřela se svým manželem 1587 na zimnici.

Capra (lat.), ♀ koza, druh dvoukopytníků.

Capraja, ital. ostrov a zeměděl. trestní kolonie v Ligurském moři, 30 km vých. od sev. výběžku Korsiky, 19½ km². — Hlav. místo C., (1921) 523 ob.

Caprara Giovanni Battista (* 29. květ. 1733 v Bologni, † 21. červ. 1810 v Paříži, kardinál (od 1792), 1801 legát u republiky francouzské při jednání o konkordát; korunoval 1805 Napoleona I. králem italským.

Caprera („Kozí ostrov"), ital. skalnatý ostrov, 15½ km², asi 700 ob., 2 km od sev. pobřeží Sardinie, známý jako pobyt Garibaldiho.

Capri, ostrov v moři Tyrrhenském, náležející k ital. provincii Neapol, na již. konci zálivu neapolského, 10½ km² se (1921) 7.000 ob., navštěvovaný velkým počtem láz. hostů. Hornatý ostrov má srázné skalnaté pobřeží s Monte Solaro (rozpadlá tvrz Bruto) ve výši 585 m n. m. Pozoruhodným přírodním útvarem je Modrá jeskyně, znovu objevená 1826 A. Kopischem na sev. pobřeží (grotta azzura), jejíž rozkošná hra barev spočívá v tom, že světlo padá velkým podmořským otvorem na dno jeskyně, a odraženo vodou, zaplavuje klenbu modrým světlem.

Caprice, ♀ rozmar, vrtoch.

Capriccio (ital. kapričo, franc. caprice, nálada, rozmar), v hudbě kus bohatý na překvapující obraty komposiční i zvukové. A c. jako označení přednesu (ad libitum, volný přednes); capriccioso, rozmarně, náladově.

Caprivi Leo, hrabě (1831—1899), něm. státník; od 1849 ve vojsku, 1866 ve velkém generál. štábu, zúčastnil se války 1866 ve štábu vrchního velitelství; po Bismarckově odchodu 30. břez. 1890 stal se říšským kancléřem a pruským min.

předsedou. C. docílil úspěchů obnovením Trojspolku a uzavřením obchod. smluv 1891, odstoupil jako pruský min. předseda 1892, když padl Zedlitzův návrh zákona o národ. školství.

Caproni Gianni (* 1886), ital. vynálezce a inženýr; konstruktér letadel, po něm nazvaných, kterých bylo všeobecně používáno Dohodou ve světové válce.

Capsaicin (kapsaicin, též capsisin), látka složení $C_{18}H_{28}O_3$, obdobná alkaloidům, obsažená v paprice a cayenském pepři. Jest podstatnou součástí ostře palčivých druhů papriky, z nichž dá se snadno vyloužiti, čímž získáme tzv. sladkou papriku. Tvoří bezbarvé deštičky o bodu tání 63—63·5° C, které se v kyselém roztoku v etheru rozpouštějí.

Capsicum (španěl. pepř), rod Solanaceí, asi s 30 druhy ve Střed. a Jižní Americe a s jedním druhem v Japonsku. Mnohé druhy se pěstují v teplejších krajích celé Evropy. C. anuum dává španělský, indiánský, brasilský, turecký pepř. Plody obsahují silně vonící a chutnající kafrovitou látku (kapsizin) a smolnou červeň Capsicum ve slupkách. Používá se jí zejména v teplejších krajích jako silného koření.

Capsicum annuum, a) plod.

Capsula (lat.), pouzdro, v anatomii obal, ⚲ kloub.

Capsulae (lat.), malá tobolka škrobová (oplatková), do níž se dávají v lékárnách různé prášky. Do želatinových pak tekutiny (C. amylaceae, škrobové, C. gelatinosae, želatinové).

Captatio, úsilov. snažení o něco, spění za něčím, C. benevolentiae, řečnický obrat, kterým chce řečník získati přízeň posluchačstva.

Capua, m. a pevnost v ital. prov. Caserta, (1921) 13.195 ob., na Volturnu, na trati Řím—Neapol. Stará C., živé hl. m. Kampanie, leželo 4 km na v. od dneš. města u Santa Maria Capua Vetere, v úrodné krajině, slavné obchodem a průmyslem (bronzové zboží) právě tak jako šermíř. školami. Kolem r. 430 př. Kr., samnitská, potom římská, odpadla C. 216 od Říma a přijala Hannibala. Nové město C., vzdál. 4 km od starého, r. 856 zal., bylo před r. 900 střediskem hrabství, později knížectví, jež r. 1058 Normany dobyto; od 12. stol. náleželo k sicil. království.

Capulet, pseud. ⚲ Miloše Čtrnáctého.

Capus Alfred (1858—1922), franc. dramatik a žurnalista. Napsal více realistických románů a divadelních her. Též sociolog. studii les Moeurs du Temps. Do češtiny přel. hra Slečinka z pošty (V. Dyk).

Caput (lat., pl. capita), hlava; kapitola (knihy); c. obstipum, křivý krk; c. succedaneum, otok na hlavě u novorozeňat.

Caput mortuum (lat., „mrtvá hlava"), dříve všeob. zbytek při destilaci, zejména nerostných látek, zvláště červený kysličník železitý (kolkothar, červeň anglická), který zůstává v retortě při přípravě tzv. české či dýmavé kyseliny sírové.

Caputiati, nábož. sekta ve Fr.

Caquetá (kàkèta), komisariát jihoamerické rep. Kolumbie, (1918) 74.254 obyv., většinou neodvislých Indiánů, hraničí na vých. s Brasilií, na jihu s Peru a Ecuadorem. Krajina, pokrytá pralesy a otevř. travnatými planinami, hospodář. dosud vel. málo pokročilá.

Cáqueza, provinc. hl. město ve státě Cundinamarca v jihoamer. rep. Kolumbii, více než 10.000 ob., 1762 m nad moř., j.-v. od Bogoty.

Car, název rus. panovníků od konce 15. stol. Filol. původ dlužno hledati v lat. caesar (staroslov. cěsar). Obsah. význam souvisí úzce s hist. vývojem rus. říše a názoru v střdv. křesť. světě v jednotě panovnické moci jakožto záruky právního řádu a trvalého míru. Názor ten, přijatý jako odkaz antiky (světovládná moc Říma), udržel se po pádu říše římské (4. stol. po Kr.) v Byzancii, ožil v záp. Evropě Karlem Velikým (r. 800 po Kr.), na vých. pak po pádu Cařihradu 1453) převzala tuto imperialist. ideu velkoknížata moskevská, která podporována mocí duchovní, počala se považovati za nástupce císařů byzantských a jediné vládce pravoslavného světa vých. Učení to rozvinul zvláště Josif Volockij (1439—1515). Již syn Ivana III. a neteře posled. císaře byzant., Vasilij III. byl korunován za cara, načež od korunovace Ivana Hrozného (1561) titul cara se ustálil a byl uznán i záp. Evropou. V 19. stol. nabyl pak i užšího významu ve smyslu král (car polskij). Lit. M. Djakonov: Vlasť moskovskich gosudarej (1889). — V. Savva: Moskovskije cari i vizantijskije vasilevsij (1901).

Car Lazar MUDr., (* 1860), prof. anatomie na univ. v Záhřebě. Studoval v Záhřebě, Vídni a Jeně, kdež byl 1881 promován, vstoupil pak do služeb Nár. musea záhřebského, kdež byl pověřen řízením odděl. zoolog. Habilitoval se na univ., navržen sborem za prof., ale pro své národní smýšlení nepotvrzen; jmenován teprve až r. 1909. Za světové války suspendován a

vězněn. Je tvůrcem Hrvat. Prirodosl. Družtva, Anatomického Ústavu a zoologické stanice mořské; byl z prvních organisátorů chorv. Sokola a jeho vůdce. Vědecká činnost C. je velmi rozsáhlá. Sp.: Darvinova teorija selekcije i novija psihobiol. struja (1912), O problemu determinacije spola (1913) a j.

Car Marko (* 1860), srbský literární kritik. Uveřejnil mnoho prací z oboru rom. a srbsko-chorvatské literatury, hlavně dalmatské a seznamoval západoevropské kruhy kulturní s vynikajícími zjevy jihoslovanské literatury. Spisy: S bojnog i ljubnavog polja (1904) Primorke (1911), Moje simpatije (1895—1904).

Car Viktor Emin (* 1870), chorvatský spisovatel. Od r. 1893 je jedním z organisátorů chorvatského obran. spolku istrijského, Družba sv. Čirilla i Metoda, a od r. 1894 hlavním tajemníkem, na kterémžto odpovědném místě vytrval přes všecky překážky až do rozpuštění spolku Italy. Svoji literární činnost zasvětil cele službě národní.

Carabobo, stát v jihoam. rep. Venezuela, 4399 km², (1920) 125.514 ob.

Caracalla (římský císař: Imperator Caesar M. Aurelius Antonius Augustus), * 4. dubna 186 v Lyoně, † 6. dubna 217. Vl. jm. Bassianus; nejst. syn cís. Septimia Severa a Julie Domny, po přehoz. plášti (caracalla, ○), jejž s oblibou nosil, nazván C. R 196 byl povýšen na césara, r. 198 na augusta, 4 února 211 dosáhl vlády vedle svého mladšího bratra Gety, který mu byl dán za spoluvládce, uzavřel příměří s obyvateli Skotska a vrátil se do Říma, kde, jak se udává, dal 26. února 212 povražditi Getu a 20.000 (?) jeho straníků, poněvadž se bratrem cítil ohrožen. V důsledku toho propůjčil řím. právo všem svobodným říšským poddaným s výjimkou malého kroužku tzv. Dediticii, čímž právně dokončil sloučení světové říše řím. a jejího obyv. C. opustil 213 Řím, zřídil po porážce Germánů na Mohanu 213 znovu hranice, bojoval na Dunaji a vydal se do Asie, napodobuje Alexandra Vel.; u Nikomedie vyhlásil arménsko-parthskou válku (214—15). Po tvrdém postupu na Alexandrii byl C. na popud prefekta tělesné stráže Macrina u Karrh (Mesopotamie) zavražděn. Slavné jsou velkolepé thermy Caracallovy v Římě.

Caracalla (lat.), v řím. době císařské kápě, přikrývající zároveň horní část těla; plášť s kápí, jejž císař C. zavedl ve vojsku.

Caracalu hl. m. rumun. okresu Romanati, (1918) 15.100 ob.

Carácas, hl. m. jihoamer. rep. Venezuely, (1920: 92212 ob) a spolk. distriktu (1930 km², 1920: 140.132 ob.), 603 m n. m, na úpatí hory Monte Avila (2632 m). C. je sídlem vlády, Národ. shromáždění,

Plán města Carácasu.

spolk. soud. dvoru. Založ. 1567, od 1578 hl. m. špan. generál. kapitanátu a sídlem guvernérovým, od 1821 část Kolumbie, od 17. list. 1831 hl. m. Venezuely; utrpělo opětovně zemětřesením, zvláště 26. března 1812 a 29. října 1900.

Caracelli (karačoli), neapolská šlecht. rodina řec. pův., pocházející z 12. stol. Zakladatel Gianni C., od 1415 milec královny Jany II, byl popraven 1432. — Marino C. (* 1468), protonotář Lva X., nadarmo žádal vydání Luthera, byl kardinálem a zemřel 1538 jako cís. místodržitel Milánu. — Francesco C., neapol. admirál, od r. 1798 ve službách Parthenopské republiky, byl r. 1799 na rozkaz Nelsonův pověšen. Rod C. dělí se na hl. větve: Torella, Apellino a Castagneto.

Caraffa (Carafa), neapolský šlechtický rod. Hlav. představitelé: Olivieri (1430—1511), r. 1467 kardinál, dobyl roku 1472 v hodnosti admirála papeže Sixta IV. Satalii a Smyrnu. — C. Geronimo (1564—1633), bojoval proti českým stavům v r. 1620 a povýšen Ferdinandem II. do stavu knížecího. Zemřel jako místokrál v Aragonii. — Giovanni Pietro se stal r. 1555 papežem (Pavel IV.). — Carlo, jeho synovec z linie C. z Maddaloni, byl kardinálem († 1644), r. 1616 biskupem averským, od r. 1621—28 nunciem u cís. dvora. — Antonio, hrabě C. († 1693 ve Vídni), bojoval jako rakouský voj. velitel proti Turkům.

Caragana, rod Papilionaceí, roste v Asii; stromy nebo keře s párovitě zpeřenými listy a většinou žlutými květy. C. arborescens (akacie), čimišník, krásný ozdob. keř, v Sibiři a v Mandžurii domovem, kde se semena jedí.

Caragiale Jan Lukáš (1852—1912) nejlepší rumunský prosaik, bičoval s pravým humorem ve svých črtách i veselohrách polokulturu městského obyvatelstva rumunského. Je mistrem realistické novely a zároveň jemným psychologem.

Caramba, pseud. Ladislava Padevěta.

Caramel, ☉ saccharum percoctum.

Caramuel (Karamuel) 1. Vavřinec, hvězdář a matematik, pův. nizozem. šlechtic. Žil na dvoře Rudolfa II., zabývaje se t. válečnictvím, zejm. zdokonalením dělostřelby. Kol 1600 odešel ke dv. Filipa II. do Madridu. — 2. C. z Lobkovic Jan (1606—1682) syn před., cisterciácký kněz, válečník a učenec znalý téměř všech jaz. evr. a někt. vých. (čínský). Od r. 1632 působil v Nizozemí jako prof. univ. v Levně i jako kazatel a r. 1635 za vpádu Francouzů uplatnil i své znalosti válečnické. Pobyv potom nějaký čas na ostrovech britských a v Něm., byl 1645 jmenován vyslancem španěl. kr. Filipa IV. u cís. Ferdinanda III. ve Vídni. Tento, chtěje C-a připoutati ke své říši, učinil ho opatem benediktin. klášterů ve Vídni a v Praze (na Slovanech) a vedle toho dozorcem na všecka pevná místa v Čechách. Za vpádu Švédů do Prahy (r. 1648) zřídil C. kněžskou setninu. R. 1650 jmenován bisk. míšeňským a gen. vikář. arcidiecése praž. Stal se tak rádcem arcib. Harracha, ale přílišná bezohlednost jeho návrhů na provádění reformace se neosvědčila. R. 1657 dosáhl po dlouhém jednání jmenování bisk. královéhradeckým, načež od r. 1659 žil v Italii, kde zemřel.

Caran d'Ache, vlastně Emanuel Poiré (1859—1909), franc. karikaturista, samouk, kreslil karikatury, jmenovitě pro Figaro.

Caransebes, rumun. město, okr. Caras-Severin, (1922) 7619 ob., na želez. Temešvár—Orsova.

Carapa, stromy z r. Meliaceae, 5 tropických druhů, C. guayanensis v Guayaně, Venezuele, Brasilii, s listy dl. 1 m, s bílými květy a semeny velkými jako ořech. Těží se z něho carapafet, jehož se užívá v mydlářství.

Carapegua, m. v Paraguay, (1920) asi 15.000 ob.

Caravaca, okr. hl. m. ve španěl. provincii Murcia, (1920) 18.753 ob.

Caravaggio, m. v ital. prov. Bergamo, 10.255 ob.

Caravaggio Polidoro (vl. Caldara, 1495—1543), italský malíř, přišel v 18 letech do Říma, kde pomáhal při malbě Raffaelových loggií. Potom prováděl společně s Maturinem da Firenze četné malby fasád podle antických reliefů; dochovaly se však jen málokteré a to velmi porušené. 1527 přestěhoval se C. do Neapole a po delším pobytu do Messiny. Hl. jeho obraz je Kristus, nesoucí kříž (museum v Neapoli).

Caravaggio Michel Angelo (vl. Merisi, také Amerighi nazýv.) da C. (* r. 1569, † 1609), italský malíř, zprvu v Benátkách, potom v Římě, kde byl po určitou dobu pomocníkem Giuseppe d'Arpino. Maloval mocným nánosem barev a energickým modelováním genrové postavy, pijáky, hráče a p., většinou poprsí v život. velikosti. Pathetické nálady udělaly jeho nábož. díla významnými zjevy. Měl nejv. vliv na všechno malířství 17. stol. Pro jakousi smrtící ránu uprchl ze Říma, žil v Neapoli, na Maltě a Sicilii.

Carbia Romulo D. (* 1885), argent. dějepisec, prof. dějin a církev. práva v La Plata a Buenos Aires; procestoval Evropu, aby studoval prameny argentinských dějin.

Carbo (lat.), ☉ uhlí.

Carbo animalis, živočišné uhlí, masové uhlí připravuje se zuhelněním tuku zbaveného a na drobné kousky rozsekaného telecího masa s přídavkem as ⅓ drobných kostí. Jest to hnědočerný matný prášek, který se uchovává ve skleněných, dobře uzavřených lahvích. Pohlcuje barviva organická, různé jedy, bakterie a proto se nejčastěji používá v lékařství v množství 0·5—2 g 3—4krát denně při otravách, střevních katarech, skrofulose a ve formě mastí nebo zasýpacího prášku při vředech rakovinných. Jest nejúčinnější ze všech druhů uhlí: 1 d. živočiš. uhlí odpovídá 4 d. kostního uhlí (spodia) nebo 40 d. dřevěného uhlí.

Carbogen je plynná směs 95% kyslíku a 5% kysličníku uhličitého CO_2, které se užívá místo čistého kyslíku k inhalaci při otravách kysličníkem uhelnatým CO.

Carbon, ☉ kamenouhelný útvar.

Carbonara di Bari, městys v ital. prov. Bari, (1921) 10.135 ob.

Carbonari, karbonáři (uhlíři), tajná společnost v Italii, utvořená podle vzoru zednářského; její symboly jsou vzaty z uhlířství; její úkol byl politický a revoluční, takže je nelze vůbec srovnávati se svobod. zednářstvím, jehož prvky byly duchovní a okultní.

Carbondale, m. v Pennsylvanii, (1920) 18 640 ob.

Carboneum, ☉ uhlík.

Carbonicum acidum, ☉ kyselina uhličitá.

Carbonit, výbušné látky, jichž účinek jest mírnější než třaskavin jiných a jsou také mnohem bezpečnější, z kteréhožto důvodu se jich používá v dolech. Složení

chem.: dusičnan am. (80%) a draselný (10%), zbytek pak trhací želatina a mouka.

Carbunculus, ↗ karbunkl.

Carcagente, m. ve špan. prov. Valencia, (1920) 13.810.

Carcano Giulio, (1812—1884), ital. básník; ve své lyrice a povídkách jest žákem Manzaniho; překládal též Shakespeara.

Carcano Paolo (1843—1918), ital. politik, advokát, bojoval pod Garibaldim, byl od 1881 jako radikál ve sněmovně a od 1889 byl několikráte ministrem.

Carcano Ramon J. (* 1860), argent. historik, 1884—86 poslanec Národ. shromáž., pak guvernér provincie Cordoby.

Carcar, m. na ostrově Zelu (ostrovy Filipinské), s (1918) 32.000 obyv.

Carcassonne, hl. m. franc. depart. Aude, (1921) 29.314 ob., 103 m n. m. při Jižním průplavu (Canal du Midi), řekou Aude rozdělen na staré město s hradem, dvojím náspem, četnými věžemi a na dolní město, jež je ohraničeno boulevardy a má pravidelné ulice.

Carcavellos, vesnice v portug. distriktu Lisabon (Estremadura); rodí se tu proslulé sladké víno.

Carcelova lampa (kársel-), starší franc. normál. lampa k měření intensity světla (zkr. C).

Carcer (lat. karcer), vězení.

Carcinoma, ↗ rakovina.

Carco Francis (* 1886), franc. spisovatel, jehož spisy jsou i u nás známé: Les Amants désespériés (1918), Petits airs (1921), Les Humoristes (1921), L'Homme tragué (1922). R. 1922 obdržel cenu francouzské Akademie za svoje román. práce.

Carda Jan, lékař v Praze v l. 70., naroz. 1814 na Mělníku.

Carda Vojtěch, Ph. a MUDr. (1755—1811), prof. polic. lék. na univ. pražské. Organisoval poskytování první pomoci. Sp.: Taschenbuch der hauptsächl. Rettungsmittel für Todscheinende.

Cardamine, L., rod rostlin křížokvětých, vytrvalé byliny často s peřenosečnými listy, semena v šešulích. Asi 120 druhů. C. amara, řeřicha hořká, roste na potocích ve střední Evropě a sev. Asii. C. pratensis, řeřicha luční. Užívá se v lékařství nebo jako zelenina.

Cardamine pratensis.

Cardano Geronimo (1501—1576), it. matematik, lékař a filosof. R. 1534 prof. matematiky v Miláně, 1559 prof. lékařství v Pavii, 1562 v Bologni. Jeho hl. díla: Practica arithmeticae generalis (1539), Ars magna arithmet. (1540), Artis magnae sive de regulis Algebrae liber unus (1545), ve kterém jest také obsažena dle něho nazv. formule k řešení rovnic třetího stupně. Jeho spisy vydal Spon (1663 — 10 dílů).

Cardanův závěs, zachycení tělesa na dvě osy, takže zůstane stále ve vodorovné poloze. ↗ kompas.

Cardenas, přístavní město při sever. pobřeží Kuby, (1919) 27.477 ob., 120 km východně od Habany.

Cardia (řec.), srdce, ústí jícnu do žaludku.

Cardialgia, křeč žaludku, ↗ choroby žaludku.

Cardiff, přístavní m. (county borough) v j.-angl. Walesu, (1920) 223.830 ob., 3 km nad vtokem ř. Taffu do zálivu Bristolského; v C. jest obchod. soud a konsuláty, jest největším výv. přístavem uhelným Anglie a vůbec na zeměkouli, což je podmíněno bohatými doly (antracitu) v Glamorganshiru; vývoz 1922: 12,941.000 t. v ceně 28·1 mil. £. — Lodní doprava činila 1922 18.085 lodí s 17·8 mil. reg. t. a jest podporována doky (5 basénů zabírajících dohromady 84 ha vodní plochy), přístupnými za přílivu lodím i největším. V C. hradě byl po 28 let vězněn nejstarší syn Viléma Dobyvatele, Robert vév. normandský.

Cardigan, hl. m. angl. hrabství Cardiganshire (Wales), (1921) 3689 ob., při ústí ř. Teifi do zálivu Cardiganského s přístavem. Lov lososů, slanečků a slévárny. V okolí zříceniny opatství Saint Dogmael a Cilgerran Castle.

Cardiganshire, hrabství v angl. Walesu, 1794 km^2, (1921) 61.292 ob., hl. m. Cardigan.

Cardona, město opevněné ve špaň. prov. barcelonské, kol. 3300 ob., 2 km vých. od m. známá skála kamenné soli, 80 m vys. a 5 km v objemu, sůl je téměř úplně čistá a těží se hornicky. C. (Udura) známa již za starověku svojí solí, ve středv. hraniční pevnost proti Maurům, tvořila od 14. stol. s okolím hrabství, které se dostalo později vévodům z Medinacelli.

Cardová-Lamblová Anna (* 1836, † 19. III. 1919), předs. Ochrany opuštěných dívek, vynikající sociální pracovnice.

Carducci (kárdůčí) Giosuè (1835—1907), ital. básník (pseud. Enotrio Romano), Od r. 1860 prof. ital. lit. v Bologni. Hluboce na něho působila příroda, která ho již jako chlapce nutkala k básn. pokusům („Rime", 1857). Mocněji vynikla jeho jedinečnost v „Levia Gravia" (1868) a „Decennalia" (1871), zvl. však v neobyč. úspěšném „Inno (hymnus) a Satana" (1865, napsáno 1863) řídkou smělostí a samostatností myšlenky k vyjádření.

Svými „Odi barbare“ (1877—89) vytvořil si C. uměl. formu, jež napodobovala horácovskou veršovou míru s ital. rytmikou, naplniv dokon. obsah chválou Italie. (Přeložil Jaroslav Vrchlický). V „Rime e Ritmi“ (1839) vrací se zpět k ostatním formám. Vedle toho pracoval na poli italské filosofie, liter. historie, uveřejňoval studie, pojednání a výklady a vydal mnohé ital. liter. poklady. 1906 dostal Nobelovu literární cenu. Spol. vyd. jeho děl (1889—1909, 20 sv.), všechny básně „Poesie di G. C. 1850—1900“ (1902), „Lettere di G. C. (1911—13).

Carducho Bartolommeo (1560—1608), ital. malíř; v Římě byl žákem F. Zuccarose, jehož následoval do Španělska.

Carducho Vicente (1578—1638), bratr a žák předchozího; odešel s ním do Madridu, pomáhal při výzdobě kaple v paláci madridském a nastoupil r. 1609 po svém bratru jako dvorní malíř.

Carduus, bodlák, rod složnokvětých (↗ Compositae), ostnatá rostlina často s purpurovými květy, zřídka bílými nebo žlutými. Asi 100 druhů v Evropě a Asii. Nejčastněji C. nutans L., bodlák nicí, velikých nicích květů, vonících pižmem.

Carduus nutans.

Cardwell Edward, lord (1813—1886), angl. státník, advokát, od r. 1842 v dol. sněmovně, byl stoupencem Peelovým, jehož paměti vydal v letech 1856—57. Jako min. války (1868—74) zreformoval armádu a odstranil korupčnictví u vojenských úřadů.

Carency (karãsy), ves ve fr. dep. Pas-de-Calais, s.-z. od Arrasu; prudké boje 1914; v boji 9. května 1915 vyznam. se zvl. Češi v cizin. legii (↗ Compagnie Nazdar).

Carevič, syn carův, následník.

Carex ↗ ostřice.

Carey William (1761—1834), angl. indolog a misionář, byl bohoslovcem a babtistickým kazatelem. R. 1793 odešel jako misionář do Indie, založil v Serampuru tiskárnu, napsal gramatiku sanskrtu.

Carey Henry Charles (1793—1879), am. národohospodář, potíral teorii Ricardovu a pesimistické populační učení Malthusovo, byl zastáncem víry v harmonický vývoj hospodář. poměrů při svobodné konkurenci.

Carchesius, pseud. A. Krause.

Carchesius Martin, ↗ Martin Kraus z Krausenthalu.

Carchi, sev. náhorní prov. jihoamer. republ. Ecuador, asi 36 000 ob.

Cariboo, zlatý důl v C. Mountains v Britské Kolumbii, objeven r. 1860.

Carica papaya, ↗ papaja obecná.

Caricyn, ↗ Stalingrad.

Carycino, nyní Lenino, letovisko, 20 km z Kursk-Nižegorodského nádraží v Moskvě, jedno z nejhezčích výletních míst v kopcovité, hlubokými roklemi prorvané krajině, s ohromným angl. parkem a velikými rybníky.

Carič Juraj (* 1854), chorvat. spisovatel a ředitel námoř. školy v Kotoru. Studoval na univ. ve Štyrském Hradci a stal se pak prof. nám. školy v Bakaru, v Dubrovníku a Kotoru. Nejlepší námořní odborník v Jugoslavii a odb. spisov. Sp.: Slike iz pomorskoga života (Matice Hrvatska 1884—5), líčící plavbu jugosl. námořníků po světových mořích, ve formě románové.

Caries kosti, ↗ kostižer, c. zubní ↗ zubní kaz.

Carignano, m. v ital. prov. Turinské. (1921) 6627 ob., ve starověku Epusum.

Carillon (franc.), zvonková hra; také hudeb. skladby se zvonkovými efekty c-u; hrací hodiny.

Carini, m. v ital. prov. Palermo (Sicilie), (1921) 14.220 ob., na dráze Palermo—Trapani, se starým gotickým hradem.

Carinus (jakožto řím. císař: Imperator Caesar Marcus Aurelius C. Augustus), jmenován caesarem svým otcem Carem roku 282 po Kr., spravoval po dobu otcových parthských válečných výprav západní část říše jako caesar s mocí Augusta. Od r. 283 císařem, porazil r. 285 na Margusu v Moesii Diokleciana, jenž se v Chalcedonu vzbouřil.

Carismus, ↗ absolutismus.

Carissimi Giacomo (* okolo 1604, † 1674), ital. skladatel, r. 1620 kapelníkem v Assisi, r. 1628 v Appol. kostele v Římě. C. byl jedním ze stoupenců monodického stylu, jmenovitě ve formách kantáty a oratoria.

Carità (ital., lat. caritas), vlastně láska k bližnímu, milosrdenství, ve výtvarném umění výraz pro zpodobování mateřské lásky.

Carkovski Canko (* 1869), bulh. spisovatel, vyšel ze školy nejznámějšího bulhar. básníka Iv. Vazova, autor drobných veršů, z nichž nejlepší jsou „Polské zpěvy“, a mnoha povídek, převážnou většinou z venkovského života, shrnutých do 5 svazků Sebraných prací. Nedostatek umělecké erudice nahrazuje C. napodobením lidové lit., zejména poesie, se značnými vlivy ruských spisovatelů národního slohu. Odtud náplň jeho veršů tvoří většinou láska a skromné náměty

sociální, náplň prósy pak většinou motivy z bytu a života bulh. vesnic, které mají spíše cenu národopisnou nežli uměleckou.

Carl Jan Jiří, malíř v Praze III., ok. r. 1771.

Carlén-Flygaré Emilie, roz. Smith (1807—1892), švéd. spisovatelka. ⚲ Flygaré-Carlén Emilie.

Carlier Řehoř (* 1815), učitel franc. jazyka v Praze.

Carlin Gaston (1859—1922), švýcarský diplomat, od r 1883 v diplomat. službě, 1891 správce politického oddělení zahraničního departementu, 1895 vyslancem v Římě, 1902—20 v Londýně, od 1904 zároveň v Haagu, r. 1922 v Berlíně. C. zastupoval Švýcarsko při mezinárodních konferencích.

Carlina L., pupava, z řádu složnokvět. (⚲ Compositae), z čeledi bodlákovitých. Má ostnité listy, květ tvoří barevný paprsek a jest obojaký. Celkem 20 druhů,

Carlina.

ve stř. Evropě C. acaulis, p. bílá, s krátkou lodyhou o jednom květu, rozměrů 8—10 cm, vnitřní zákrovní lístky jsou hydroskopické, při vlhkém počasí se zavírají.

Carlisle, 1. hl. m. angl. hrab. Cumberland, (1922) 53.490 obyv., na návrší při řece Edenu, uprostřed úrodné krajiny, jež je bohatá také na uhlí a železo. — 2. m. v severoamer. státě Pennsylvania, (1920) 10 916 ob.

Carlisle Frederick Howard, hrabě (1748 — 1825), angl. státník. 1777 tajný rada a strážce pokladu královského dvora, 1780 —1782 místokrál v Irsku. Pro svoje „Tragedies and poems" (1801) byl napaden svým synovcem lordem Byronem v jeho satiře „English bards and Scotch reviewers" (1809).

Carlone Carlo (1686—1775), ital. malíř a rytec. Učil se v Benátkách a v Římě. R. 1707 odešel z vlasti a zdobil oltáře kostelů a stropy paláců ve Švýcarsku, Německu a Rakousku (ve Vídni palác Kinského, Belvedere). Ok. r. 1729 maloval v Praze schodiště v paláci hr. Clam-Gallasa a snad Jana Nep. ve Smiřicích z r. 1724. V pozdějším věku vrátil se domů a zhotovil ještě mnoho děl v horní Italii (Como, Milán, Monza, Certosa u Pavie, Asti a j.). Nejcennější jsou jeho fresky, které prozrazují školy, v nichž se vyučil.

Carlow, hrabství irské prov. Leinster, 896 km² s (1911) 36.252 ob. Stejnojmenné hlavní město má (1911) 6513 obyv., na splavné ř. Barrow.

Carlsbad Cavern, jeskyně, objevená r. 1901 v předhoří New Mexico v Sev. Am., r. 1924 pres. Coolidgem odevzdána jako „národní památník" do vlastnictví Spojených států. Jeskyně je vyhlodána podobně jako naše Macocha ve vápencové, více než 400 m mocné vrstvě skal, podložené 330 m silnou vrstvou pískovce s mohutnými ložisky sádry a kamenné soli. Původně byla nazvána „jeskyní netopýří", pro obrovské množství netopýrů, kteří v jeskyni se skrývají. Rozměrům jeskyně odpovídá i velikost a různotvárnost obrovských stalaktitů a stalakmitů.

Carlson Arnošt, (1854—1909), syn Fredrika Ferdinanda, švédský historik a politik, byl v druhé sněmovně vůdcem liberální strany.

Carlson Fredrik Ferdinand (1811—1887), švédský historik a státník, 1837 —46 učitel pozdějších králů Karla XV. a Oskara II., pak univ. prof. v Upsale; jako min. školství zlepšil vysoké i nižší školství.

Carlton, m. v Nottinghamshire (Anglie), (1921) 18 510 ob., nedaleko Trentu.

Carludovica, rod Cyklanthaceí, keře s palmovými list. korunami, velkými plochými listy, četné druhy v tropické Americe. C. palmata od západ. Brasilie a Peru až po Střed. Ameriku. Její mladé ještě nerozvinuté listy jsou materiálem pro pravé panamské klobouky.

Carlyle (kárlail) Thomas (* 4. XII. 1795 v Eclefechanu (j.-z. Skotsko), † 5. II. 1881 v Londýně), anglický sociální ethik a historický spisovatel, věnoval se zprvu povolání učitelskému, později spisovatelství. R. 1865 byl rektorem na universitě v Edinburce. C. byl nejmohutnějším morálním pramenem síly v angl. duchov. živ. 19. stol. Proti revolucionářským a světobolným náladám Byronovy doby vytýčili evangelium plnění povinností a přimlouval se za sociální reformy a organisaci práce. Proti nivelisujícím demokratickým tendencím postavil kult hrdiny. Ve společnosti a státě smějí sami vládnouti ti, v nichž jest silné nutkání k tomu. Jeho kořeny jsou skotské puritánství a německý idealismus. Politicky význačný je C. jako teoretik imperialismu. Carlylův sloh je plný síly, drsný a svérázný až k zvláštnostem. V Sartor Resartus (ve „Fraser's

Magazine", 1833—34) překládá historii své vlastní duše. Jeho nejdůležitější sociálně-politická díla jsou: Chartism (1839), Past and Present (1843, přel. Zd. Franta), Latter Day Pamphlets (1850). Histor.-filosof. je: Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History (1846, přel. Vahalík a A. Vyskočil, 1925). Histor. díla: The French Revolution (1837, 3 sv., přel. P. Moudrá), Oliver Cromwell's Letters and Speeches (1845, 5. sv.). The History of Friedrich II. of Prussia (1858—65 6. sv.). Life of Schiller (1825) a j. V souborném vyd.: The People Edition (1871—74, 37 sv.), The Centenary Edition (1897—1901, 30 sv.).

Carmagnola, m. v ital. prov. Turin, (1921) 2.950, jako obec 11.930 ob.

Carmagnola, vlastně Francesco di Bartolommeo Bussone, condottiere, nar. kolem r. 1390 jako syn sedláka u Carmagnoly. Vstoupil do služeb benátských a zvítězil u Maclodia (1427), byl ale vlákán do Benátek a tam r. 1432 popraven.

Carmagnole (franc.), lid. píseň z doby franc. revoluce, pojmenovaná podle ital. města Carmagnola. Píseň začínala slovy: „Madame Véto avait promis" a končila v každé strofě refrénem: „Dansons la Carmagnole! Vive le son du canon!"

Carmarthen, též Caermarthen (kármárzn), hl. m. hrab. Carmarthenshiru v angl. Walesu, (1921) 10.011 ob., 15 km nad ústím ř. Towy; hutě zinkové, železné, lov lososů s čilým obchodem.

Carmarthenshire (kármárznšír), walesky Caerfyrddin, hrabství v již. Walesu, 2.045 km² s 175.069 ob., hlav. m. Carmarthen.

Carmaux (karmó), městys ve franc. dep. tarnském, (1921) 11.273 ob., při jižní dráze, s rozsáhlými doly kamenouhelnými a sklárnami.

Carmen, město v mex. st. Campeche, (1921) 6535 ob., na ostrově laguny de Términos, s dobrým přístavem a živým vývozem dříví.

Carmen (mn. číslo carmina, lat.), báseň, zvláště pak báseň lyrická. C. saeculare, slavnostní báseň k novému století.

Carmen, opera fr. hud. skl. ⚲ Bizeta podle Mériméovy novely (1875).

Carmen Sylva, pseudonym královny Alžběty Rumunské, německé spisovatelky (* 29. pros. 1843 Monrepos u Neuwiedu, † 2. března 1916 v Bukurešti), od 1869 chotí knížete, později krále Karla I. Rumunského. Její zádumčivé písně a básně získaly jí zvučné jméno. Hl. díla: Rumänische Dichtungen. 1881. Stürme. 1881. Ein Gebet. 1882. Pelesch-Märchen, Aus C. S. Königreich. 1883 a mn. j. Lit.: Schmitz. C. S.; Mite Kremnitz: C. S. 1903; Roosevelt: Elizabeth of Roumania A study. 1891; Drož: Návštěvou u C. S. 1908. — Př.: Utrpení na pozemské pouti. (Řeháková, 1901.)

Carmenta (Carmentis), staroitalská bohyně narození a věštby, kterou římské ženy oslavovaly slavností Carmentalia.

Carmina burana, sbírka latinských, německých, německo-latinských písní ve sbírce rukopisu z 13. stol. nalezeného v klášteře benediktinů Beuronských, a nyní v Mnichově chovaného. Sbírka obsahuje básně duchovní, písně světské, milostné, kostelní hry, často velmi zdařilé. C. b. jsou nejdůležitější památkou tvorby potulných pěvců. Sbírku vydal Schmeler 1904 a dodatky Meyer: Fragmenta burana, 1901.

Carmina gratulatoria, sbírky básní příležitostných básníků, které vycházely v Čechách od r. 1557 až do 1620.

Carminativa (lat.), léčiva, podporující odvádění střevních plynů při potížích zažívacích, na př. máta peprná, silice kmínová, anýzová a j.

Carmona, m. ve španělské provincii Sevilla, 25.000 ob. Zříceniny maurského zámku, pěkné museum, římské pohřebiště. Vývoz vína a oleje.

Carmontelle vl. Louis Carrogis (1717—1806), franc. básník.Sp.: Proverves dramatiques (1761—1781, 8 dílů), Proverbes et comédies posthumes (1885, 3 díly), Théatre de campagne (1775).

Carnac, m. a mořské lázně ve franc. dep. Morbihan, 4000 ob. Starý kostel a proslulé Pierres levées de Carnac, t. j. 11 řad neotesaných kamenných menhirů, v paralelním uspořádání. Kamenů je přes tisíc, některé až 6 m vysoké. Jižně staré pohřebiště z doby kamenné a j. megalitské památky.

Carnallit, nerost, chem. slož. $KCl \cdot MgCl_2 \cdot 6H_2O$, sloužící k výrobě slouč. hořčíkových a kovového hořčíku. Hl. jeho naleziště Stassfurt v Něm. T = 2·5, h = 1·6.

Carnarvon (kárnárw'n) Henry Howard Molineux Herbert, hrabě (1831—1890), angl. státník. 1866—67 a 1874—78 ministr kolonií, 1885—86 náměstek králův v Irsku. Měl značný vliv na jihoafrické burské státy. Psal také vzpomínky z cest.

Carnarvon earl of (1866—1923), angl. sportsman a archeolog. Objevil společně s H. Carterem (⚲) hrobku Tutankhamena v Údolí králů v Egyptě. Zemřel v Kahyře otravou, způsobenou štípnutím moskyta.

Carnarvon (kárnárw'n), hl m. Carnarvonshire (Wales), 9000 ob. M. leží v krásné krajině, jest opevněno a má zámek z doby Eduarda I. a II., mořské lázně. Na blízku zbytky římského „Segontium".

Carnarvonshire (Kárnárw'nšir), hrabství v sev. záp. Walesu, 1495 km, 140.000 ob., nejmalebnější horský útvar waleský, v jehož středu leží Snowdon a mnoho jezer (Padarn, Canlyd etc.). Hl. m. Carnarvon.

CarnéLouis Marcien, hrabě (1804—1876), franc. spisovatel a státník. Jako poslanec hájil katolické zájmy, 1863 člen Akademie. Sepsal: Etudes sur l'histoire du gouvernement représentatif en France (1855), Les états de Bretagne et l'administration de cette province jusq'en 1789 (1868).

Carnegie (kárnégi), město v s.-am. st. pensylvánském (1920) 11.516 ob., na záp. od Pittsburgu s doly uheln. a vysok. pecemi.

Carnegie (kárnégi) Andrew (* 25. listopadu 1835 Dunfermline, Skotsko, † 11. srpna 1919 Stockbridge, Massachusetts), amer. velkoprůmyslník. Přišel 1848 se svým otcem, chudým vystěhovalcem-tkalcem do Pittsburgu, kde byl poslíčkem a roznašečem telegramů, 1854 telegrafistou u Thomas A. Scotta, vrchního intendanta Pensylvanské dráhy. C. a Scott uvedli do obchodu Woodruffem vynalezený spací vůz a tím položili základ ke svému bohatství. C. založil společnost pro olejový průmysl, pro stavbu mostů a konečně proslulou Carnegie Steel Comp., která mu získala přídomek „ocelový král". Jmění své založil chytrým bezohledným vykořisťováním cizích vynálezů. Proslul svými velkorysými dobročinnými nadacemi, které r. 1914 činily 157,000.000 Napsal svůj životopis (1922). Lit.: Alderson: A. C., the man and his work. 1903; Myers: Das C. Vermögen. (Neue Rundschau, 1914.) Překl.: Jak jsem se vyučil; Moje cesta kolem světa (B. Klika, 1912), Panství obchodu (Žáček, 1908.) Slovo k mladému obchodníku (Pelcl, 1915).

Carnifex (lat.), u Římanů popravčí otroků a cizinců, na rozdíl od liktora.

Carnot (karno) Lazare Nicolas Marguerite hrabě (1753—1823), franc. státník. Přítel králův; uprchl při revoluci do Německa. Napsal Mémoires (1861—64).

Carnot Lazare Hippolyte (1801—1888), franc. spisovatel a politik. Hl. dílo: Exposé de la doctrine saint-simenienne (1830), Lazare Hoche (1874). Syn jeho

Carnot Marie François Sadi (1837—94), fr. státník, 1880—82 ministr veř. prací, 1885—86 financí. R. 1887 zvolen presidentem republ. franc. a byl pro svoje přesné ústavní jednání velice oblíben. Zavražděn anarchistou Caseriem v Lyoně. Lit.: Py, Sadi C. (1888).

Carnot Maurus (* 26. ledna 1865), švýc. spisovatel. Napsal dramata: Venantius (1903), Der letzte Hohenstaufe (1908), povídky: General Demont (1907, Pulverhorn und Zither (1915).

Carnot Nicolas Léonard Sadi (1796—1832), bratr Laz. Hip. C., franc. fysik. Napsal: Reflexions sur la puissance motrice du feu (1824), kde podal teorii práce vyvozované teplem. Carnotova věta tvoří základ mechanické teorie tepla.

Carnotit, nerost, žlutá, drobivá hmota, vodný vanadičnan uranytodraselný. $K_2O . 2(UO_2) . V_2O_5 . 3H_2O$. C. jest zrovna tak radioaktivní jako smolinec jáchymovský.

Carnuntum, starokeltské m. v Pannonii, východně od Vídně, sídlo římské posádky i císařů římských (Marcus Aurelius tam pobyl 3 roky). Cenné vykopávky. Lit.: Hofmann: Bilder aus C. (1921).

Caro Annibale (1507—1566), ital. spisovatel Rime a veselohry Gli Straccioni (1582), překladatel Vergilia. Souborné vyd. v Classici italiani (1806).

Caro Jakob (1836—1904), historik něm. Napsal: Lessing u. Swift (1869), Katharina II. von Rußland (1876).

de Caro Jan, rytíř, lékař v Praze(naroz. 1770 v Ženevě ve Švýcarsku.

Caro Nikodem (* 1871), něm. chemik. Napsal: Gewinnung von Chlor und Salzsäure (1893), Landwirtschaftl. Untersuchungen (1895), Handbuch für Azetylen (1904).

Carocha (portug. karoča, špaň. coroza), vysoká, špičatá čepice pomalovaná ďábly, kterou nesl kacíř k hranici, na níž měl býti upálen. ᴓ San Benito.

Carolath, knížetství v kraji lehnickém, 250 km², 20.000 ob.

Carold'or, rumun. zlatá mince 20 lei.

Carole (franc., karol), starý kolový tanec. Odtud pak i název pro písně k tanci zpívané. V Anglii nazývá se tak duchovní veselá píseň. (Christmas carols — koledy). Lit.: Duncan: The story of the Carol (1911).

Carolides Jiří z Karlsperka (1569—1612), přední předák český doby Rudolfovy. Psal parafráze, epigramy, elegie, satiry. Hl. dílo: Sylva carminum. Samostatně vydal 24 spisy, ve sbornících je uloženo jeho 100 básní. Seznam spisů uvádí Truhlář: Rukověť, str. 272—305.

Carolina, kraj v USA. Objevil ji r. 1512 Ponce de Léon, od r. 1729 angl. kolonie. ᴓ North Carolina, ᴓ South Carolina.

Carolina, zkr. místo Constitutio criminalis Caroli, „císaře Karla V. a svaté římské říše hrdelní řád", z r. 1507.

Carolina La, okr. m. v špan. prov. Jaén, (1920) 18.666 ob. na již. svahu Sierry Moreny, dolování olova, hedvábnictví. V blízkosti bojiště Navas de Tolosa a

Bailen, kde r. 1212 Alfons VIII., král kastilský zvítězil nad Maury.

Carolini, ital. malíř. R. 1727 maloval ve Slaném obraz Nanebevzetí P. Marie pro hlavní oltář kaple v koleji piaristické.

Carolinium, radioaktivní prvek, vzniká asi z thoria, není však bezpečně znám.

Carolus, španěl. stř. mince z doby Karla III. a IV., kdysi rozšířená v Africe a v Indii.

Carolus (¾ původní velikosti).

Caroni, pr. přítok Orinoka. Pramení na Sierra Pacaraima. Tok 850 km.

Caroová kyselina, sulfomonoperkysel. H_2O_5. Vyrábí se z persíranů působením studené konc. kys. sírové a zředěním (na př. 20 g persíranu draselného smísíme v misce, zevně chladicí směsí ochlazené, se 13 cm³ konc. kyseliny sírové a po 50 min. vlijeme směs k 50 g ledu opět v chladicí směsi). Také se vyrábí z peroxydu vodíku a anhydridu sírového. Jest stálá jen v roztoku zřed. kyseliny sírové nebo kyseliny fosforečné. Slouží jako oxydační činidlo v chemii organické.

Carové Friedrich Wilhelm (1789—1852), katol. filosof. Napsal: Über alleiseligmachende Kirche (1826, 1835).

Carp Petrache (1837—1919), rumunský státník, 1870 ministr vnitra, 1890—95 orby 1900—01, 1911—12 min. předseda. Za svět. války přítel Německa.

Carpaccio Vittore (1450—1525), benátský malíř histor. obrazů. (Život sv. Uršuly, Jiřího, Jeronýma). Lit.: Hausenstein: Das Werk des V. C. (1925).

Carpeaux Jean Baptiste (1827—1875), franc. sochař. Hl. díla: Ugolino se syny a vnuky, Dívka s mušlí (1864), skupina Tanec na nové opeře v Paříži, pomník Watteauův, Dumasa ml., fontána čtyř světadílů v Luxemburské zahradě. Lit. Riotor: C. (1905).

Carpe diem (lat.), využij dne, sentence z Horácových Ód I. 11. 8.

Carpenter Edward (* 1844), angl. spis., propagoval své anarch.-demokr. mysticky podložené ideály. Lit.: E. Lewis, E. C. (1915).

Carpenter Joseph Estlin (* 1844 v Ripley), angl. teolog, náb. badatel, unitář, sepsal řadu knih obsahu teolog. a ze srovn. náboženství.

Carpentier Georges (* 1894), franc. rohovník. R. 1913 získal championát Anglie v těžké váze, 1914 dobyl svět. championátu těžké váhy vítězstvím nad Gunboat Smithem a obhajoval jej až do r. 1921, kdy byl poražen Jack Dempseyem. Za světové války sloužil C. jako letec a byl za svoji odvahu v bitvě u Verdunu vyznamenán. R. 1922 vzdává se boxerské dráhy a věnuje se filmu.

Carpentras (karpantra), m. ve franc. dep. Vaucluse, 12.000 ob., 102 m n. m. Gotická katedrála, knihovna (1200 rukopisů), zbytky římského vítězného oblouku, středov. hradby. Od 5. stol. biskupství, občasné sídlo avinonských papežů.

Carpentum (lat.), starořímský dvoukolý, krytý vůz.

Carpentum.

Carpetani, starý národ v Hispanii citerior, ↝ Karpetané.

Carpi Ugo da (1450—1529), ital. dřevorytec, mistr barevného dřevorytu a kopií podle Rafaela.

Carpi, 1. město ital. prov. modenské, (1921) 9974, jako obec 30.687 ob., slyne hedvábnictvím a obchodem. C., hl. m. kníž. rodu Pio, přešlo v 16. stol. k Ferraře, 1796 k Modeně. — 2. Ves v it. provincii veronské, okr. Legnano, na Adiži. Známá vítězství, jehož 9. č-ce 1701 dobyl Evžen savojský nad fr. maršš. Tessé.

Carpinus betulus (lat.), ↝ habr.

Carpio, pseud. Emila Fridy.

Carpione Giulio (1611—1674), ital. malíř mytol. genrů.

Carpzow Benedikt (1595—1666), něm. právník. Od r. 1639 rada apel. soudu v Drážďanech. Sp. Juris prudentia ecclesiastica 1649.

Carr., v botanice u rostlinných jmen zn. Elie Abel Carrière, franc. dendrologa (1818—1896).

Carraccci (karači) Agostino (1557—1602), slavný mědirytec. Hl. dílo Přijímání sv. Jeronýma (Bologna) a fresky v Palazzo del Giardino v Parmě.

Carracci Annibale (1560—1609), pracoval se strýcem a bratrem v Bologni. Od 1595 v Římě. Díla jeho vynikají pečlivou prací naturalismem a skvělým koloritem. Hl. díla: Mytologické fresky v Palazzo Farnese (Řím), sv. Roch (Drážďany), Madonna (Bologna), Pieta (Řím). Měl vliv na značný počet malířů, a jeho díla

byla často ryta do dřeva a kovu. Lit.: Tietze: A. C. Galerie im Palazzo Farnese (1906).

Carracci Lodovico (1555—1619), ital. malíř, založil v Bologni akademii, v které vypěstil eklekticismus k mohutným projevům.

Carrageen, karagén, irský mech, jsou sušené stélky chaluhy puchratky kadeřavé (Chondrus crispus) a puchratky bradavičnaté (Gigartina mammilosa), Obě rostou na pobřeží Atlant. oceánu, vytvářejí keříčkovité trsy, jsou v čerstvém stavu nachově červené a rosolovité, po usušení barvy žluté. Pro značný obsah slizu (až 80%) používá se v lékařství při různých nemocech dýchadel, pak k čeření tekutin, na různá lepidla a na výživné substráty pro bakterie. V Irsku často slouží jako potravina.

Carranza Bartolomé de (1503—1576), dominikán, prof. ve Valladolidu, 1534; arcibisk. toledský 1557, obviněn z protestant. kacířství, odvolal se do Říma, po dlouholeté vazbě musel vše veřejně odpřisáhnouti. Lit.: Laugwitz, B. Carranza (1870).

Carranza Venustiano (1859—1920), mex. státník, senátor, poté guvernér rodného státu, vůdce povstání proti Huertovi, 1914 dobyl hlav. města, 1915 president rep., 1917 znovu volen; byl za světové války neutrální. Za vzbouření v květnu 1920 uprchl, ale padl na útěku do Veracruzu.

Carrara, m. v ital. prov. Massa e Carrara, 18.000 ob. Sochařská akademie a proslulé mramorové lomy, již u Římanů známé pod jm. Lapicidinae Lunenses. M. samo je vystavěno z mramoru.

Carrara, nádobí z nepravého porculánu, ⚲ hrnčířství.

Carrara Francesco (1805—88), ital. kriminalista, advokát, poté prof. v Pise. Nejdůl. jeho práce je Programma del corso di diritto criminale (1877, 2 sv., 1872—74 7 sv.).

Carré Albert (* 1852), ředitel Komické Opery v Paříži od r. 1898. Věnoval se divadelní dráze r. 1885, kdy jmenován ředitelem divadla Vaudeville. Později byl řed. div. du Gymnase (1895—98) a od r. 1919 také řed. Comédie Française. Jeho díla: La Basoche, Le docteur Jojo, Les Théâtres en Alsace-Lorraine (1919).

Carré Michel (1810—1872), franc. dramatik a básník operních a operetních libret. Spolupracoval s ⚲ J. Barbierem.

Carrel Alexis (* 1873 Sainte-Foy ve Francii), medik, chirurg a biolog, od 1909 prof. Rockefellerovy koleje v Nov. Yorku; poctěn r. 1912 Nobelovou cenou z lékařství za práce o stezích krvácejících tkání a transplataci.

Careño Teresa (1853—1917), znamenitá pianistka svět. jména lisztovské školy. Byla provdána za houslistu Saureta, později za hud. sklad. d'Alberta (1892—1895). Vynikala bezvadnou, tech. vysoce vyspělou hrou a oduševnělým přednesem. Také její dcera Teresita jest známou pianistkou, nedosáhla však uměl. výše svojí matky.

Carrer Luigi (1801—1850), ital. básník idyl, hymnů a balad. Hl. dílo: Poesie (1832). Lit.: Lattes: L. C., la sua vita, la sua opera (1917).

Carrick-ma-cross (kerik-me-kros), drahocenná irská krajka.

Carrier Jean Baptiste (1756—1794), fr. revolucionář, způsobil krveprolití v Nantes 1793; byl popraven. Lit. Fleury: Un grand terroriste, C. à Nantes (1901).

Carriera Rosalba (1675—1757), ital. malířka.

Carrier-Belleuse (karie-belés) Albert Ernest (1824—1887), franc. sochař-portretista.

Carriere Eugène (1849—1906), franc. malíř, zn. portretista Daudeta, Rodina, Verlaina; proslulé jsou i jeho rodinné skupiny. Lit.: Geffroy: L'oeuvre d'Eugène C. (1902, 75 obr.).

Carriere Moritz (1817—1895), něm. filosof a estetik.

Carrierští indiáni (Jakuliové), indián. kmen ⚲ Athapasků v Brit. Kolumbii. Řeč jejich je větví čipeviánštiny.

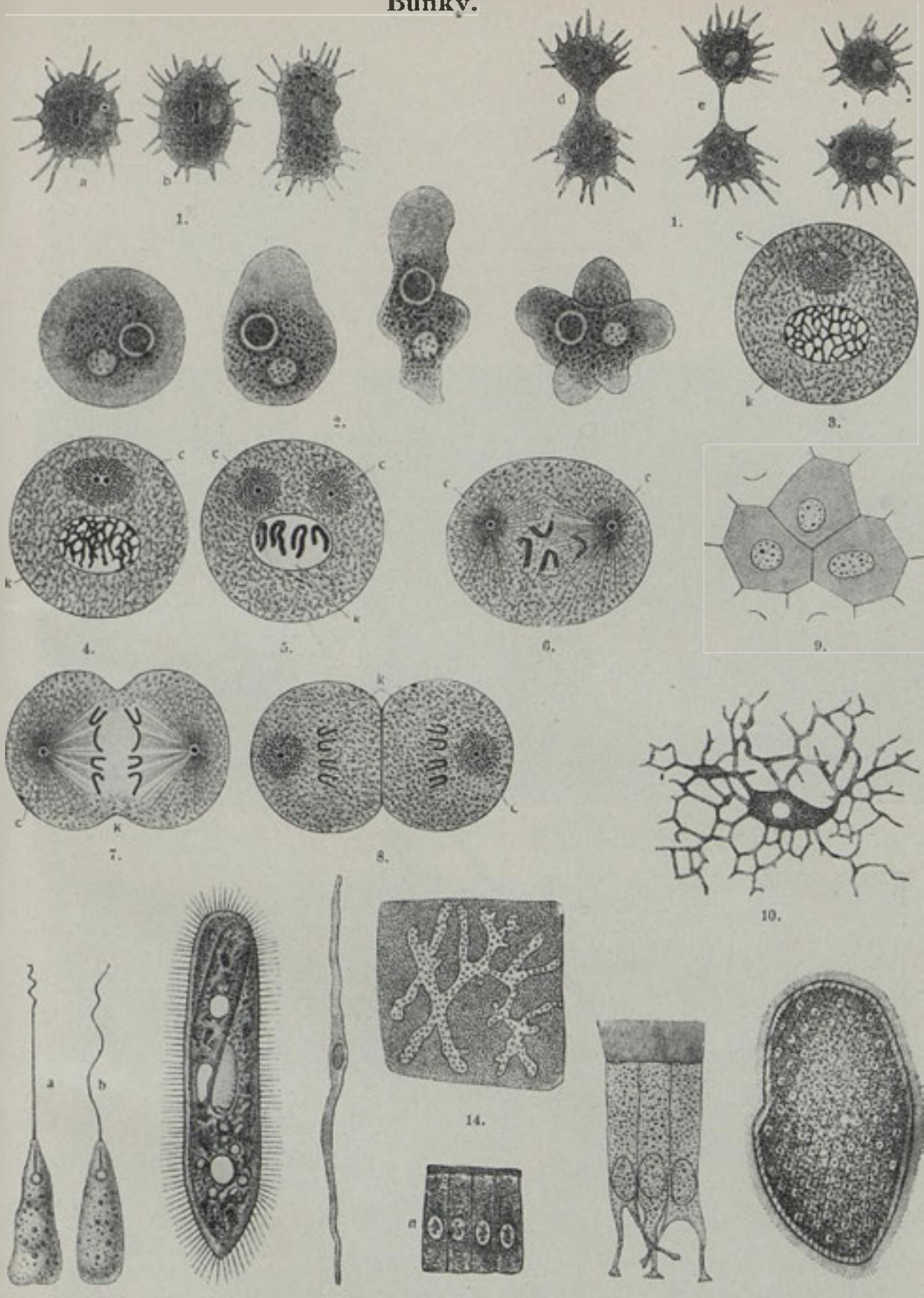
Carriès Jean (1855—1894), fr. sochař a keramik. Lil bronzová poprsí slavných mužů. Lit.: Alexandre: J. C. (1895).

Carrington (keringt'n) Richard Christopher (1826—1875), angl. astronom. Napsal: Observations of the solar spots (1864).

Carrionova choroba (verruga peruviana, horečka oroyská), onemocnění pod. tyfu, objevuje se výhradně v jednom přesně ohraničeném okrsku v Peru, při záp. svahu And: nyní již vzácnější.

Carskoje Sělo, újezdní m. v býv. petrohradské gub., 23 km již. od Leningradu. Pův. čudská osada Saari, kde r. 1743 vybudován pro manželku Petra Vel. letohrad, rozšířený a zvelebný za carevny Alžběty a hl. za Kateřiny II., která vystavěla palác ve slohu rokokovém. Pozoruhodné je průčelí paláce zdobené korintským sloupovím. Uvnitř sál jantarový a čínský, pinakotheka, galerie a „jitřní sál", býv. ranní pracovna Kateřiny II. U paláce je rozsáhlý park s rybníkem, na jehož ostrově je koncertní sál. V hoření části parku je palác Alexandra I. a malá čínská dědina s pagodou a divadélkem v čín. slohu. Na válku r. 1812 upomíná železná brána v dorském slohu, vedoucí do města, moderně, pravi-

Buňky.

1. a—f. Šest po sobě následujících stadií v dělení Amoeby. Tmavé tělisko jest jádro. 2. Čtyři různá stadia změny tvaru u Amoeby. 3. Buňka s centrosomem **c** a jádrem **k** s chromatinovým klubíčkem. 4. a 5. Dělení centrosomu **c** a uspořádání chromatinových pentlic ve čtyři chromosomy. 6. Centrosomy **c** stěhují se k polům buňky. 7. a 8. Dělení buňky: **c** centrosom, **k** chromosomy. 9. Epithelové buňky z kůže žáby. 10. Pigmentová buňka. Bílý kroužek značí jádro. 11. Peranema, jednobuněčný bičíkovec, **a** při pomalém pohybu, **b** při zvýšené činnosti. 12. Paramoecium, jednobuněčný obrvený nálevník. 13. Buňka příčně pruhovaného svalu se srdce žáby. 14. Buňka předané žlázy housenky s rozvětveným jádrem. 15. Buňky cylindrického epithelu (z tenkého střeva), **n** jádro. 16. Buňky vířivého epithelu. 17. Opalina, mnohojaderný obrvený nálevník

Byzantské umění.

Emailový medaillon (Ježíš Kristus).

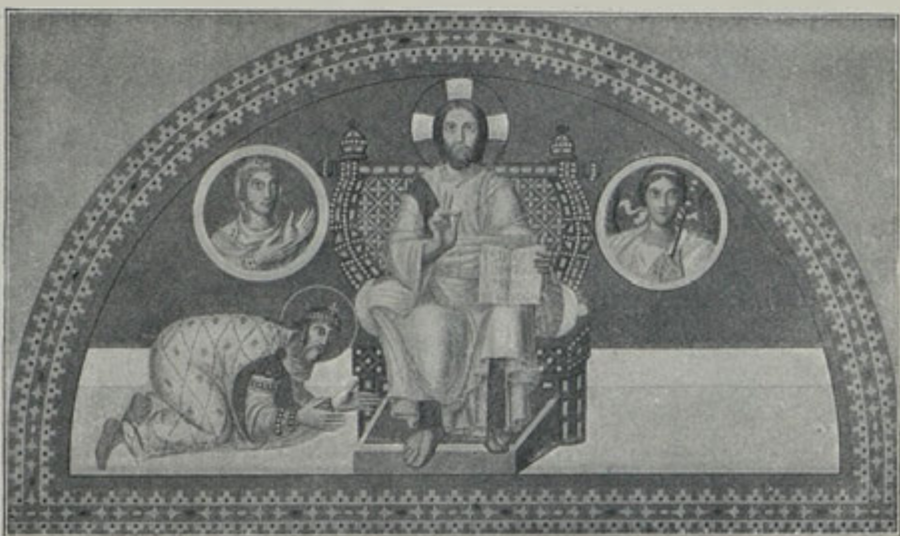
Stříbrná mísa z 11. stol. v Halberstadském dómě.

Mosaikový obraz křesť. mučednice ze 6. stol. v Sant' Apollinare Nuovo v Raveně.

Tabulka ze slonoviny s obrazy Jana Křtitele s svatými.

Mosaikový obraz v cařihradském kostele sv. Žofie z konce 9. stol.

delně stavěného s množstvím paláců a vil býv. ruské šlechty, dnes proměněných v musea a letní dětské ozdravovny a nemocnice, pročež se též C. S. nazývá nyní „Dětskoje Sělo". Má 15.000 ob. (podle sčítání 1926). Již od r. 1887 má elektr. osvětlení (prvé v Evropě). Pro čsl. hnutí za svět. války je památné C. S. tím, že tu car 17. září 1914 přijal 4člennou deputaci čsl. spolků na Rusi.

Carson Eduard Henry (* 1854), angl. státník, narozen v Irsku; stal se záhy členem parlamentu (1882). V r. 1900 povýšen do stavu šlechtického, 1915 jmenován ministrem a 1916 prvním lordem admirality. Je vůdcem irských Unionistů.

Carson City, hlav. m. Nevady (USA), 2000 ob.

Carstens Asmus Jakob (1751—1798), něm. malíř a kreslíř mytolog. genrů. Od 1792 žil v Římě. Lit.: Fernow: Leben des Künstlers A. J. C. (1867).

Carta di Lavoro (listina práce), sociální zákon Král. ital., který vydal 1926—27 Benito Mussolini, jímž postavuje veškeré záležitosti zaměstnavatele a zaměstnance státnímu dozoru. Listina tato dělí veškerá povolání na 5 základních skupin, a pro každou jsou udány: délka pracovní doby, mzda neb výdělek a ceny výrobku. Celý zákon jest prodchnut duchem a myšlenkami stát. socialismu.

Cartagena, 1. m. a pevnost ve špaň. prov. Murcia, 100.000 ob., arsenál, váleč. přístav a čilý průmysl. Ve starověku zal. jako Mesenia 700 př. Kr., 225 Hasdrubalem překřtěna na Karthago nova, opěrný bod Karthaginců, od 209 římská, hl. m. prov. Hispania citerior; 1873 vypuklo v ní povstání generála Contrerase a teprve 12. ledna 1874 byla vládou dobyta. — 2. Hl. m. dep. Bolivar v Kolumbii, 60.000 ob., zal. 1533, přístav, sídlo arcibiskupa. Dřívější jméno bylo C. de las Indias.

Znak města Cartageny.

Cartago, 1. m. v Costarice, 20.000 ob., 1417 m n. m. Trpělo zemětřeseními. — 2. m. v dep. Valle de Cáuca v Kolumbii, 22.000 ob.

Carte (franc., kart), list, lístek, blanket; à la c. — podle lístku (jídlo).

Carteia (karteja), m. Baetulů v Hispania Baetica nedaleko Gibraltaru. Od 171 př. Kr. řím. kolonie.

Cartellieri Alexander (* 1867), němec. historik. Naps.: Philipp II. August (1899—1921), Über Wesen und Gliederung der Geschichtswissenschaft (1905). Bratr jeho

Cartellieri Otto (* 1872), prof. v Heidelberku, něm. historik, spolupracovník Monumenta Germaniae historica. Napsal: Peter von Aragon und die sizilianische Wesper (1904), König Manfred (1910) a j.

Carter Howard (* 1873), slavný angl. egyptolog, který od r. 1890 pracoval na vykopávkách v Egyptě. R. 1901 jmenován gen. inspektorem starož. v Thebách a v této funkci objevil hrobku eg. královny Hatshepsut (1907). V témže roce počal s lordem → Carnarwonem pracovati v „Údolí králů" u Théb a objevil r. 1922 proslulou hrobku Tutankhamena.

Carteret Antoine Alfred Désiré (1813—1889), švýc. státník a romanopisec. Hl. dílo Deux amis 1872).

Carteret Philip († 1796), brit. cestovatel, objevil 1766—69 ostr. Pitcairn, Carteret, Gower, a souostr. Admirality. Lit. Hawkesworth: Discoveries in the Southern hemisphere (1773).

Cartesius, filosof, → Descartes.

Carthago (karthidž), m. v s.-am. státě Missouri, (1920) 10.068 ob., doly na olovo, zinek, mramor a vápno.

Carthill, pseud. Lorda → Curzona.

Cartier Jacques (1491—1557), fr. mořeplavec. Objevil řeku sv. Vavřince a Labrador (1535—1541). Lit.: Longrais: J. C. (1888).

Cartouche.

Cartmel, m. v Anglii (Lancashire), 7000 obyv. Opatský chrám z r. 1188. Poblíž Holker Hall, letovisko vévodství z Devonshire.

Cartouche (kartuš), ornament. ozdoba kol šlechtických znaků a hesel; používalo se jich hl. v době rokoka a baroku. Také jako ozdoba v architektuře a v knihách tehdejší doby.

Carum (kmín).

Carum (kmín), rod Umbelifer, většinou holé byliny s peřenodílnými listy. Známo asi 22 druhů z Evropy, Sibiře a Severní Ameriky. Nejznám. druh Carum carvi L. (kmín) jest obecná rostlina rostoucí divoce na lukách; pěstuje se hojně v zahradách a na polích pro plody, jež představují nám známé

koření a z nichž tlačí se velmi silně aromat. olej, který dává se do lihových nápojů (kmínka) a užívá se též v lékařství. V orientě pěstují se za týmž účelem druhy C. bulbocastanum a C. ajowan Bent. et Hook.

Carúpano, příst. m. v rep. Venezuele, as 12.400 ob., na sev. pobř. poloostr. Paria; proslulé pěstěním kakaa a cukrové třtiny. Na blízku doly na stříbro a olovo.

Carus, jako císař řím. Imperator Caesar Marcus Aurelius C. Augustus, původu illyrského, pretoriány v Raetii povýšen na císaře; neohlížeje se na senát, jmenoval své syny Carina a Numeriana césary, vytáhl s nimi proti Peršanům, dobyl Ktesifonu a byl prý zabit bleskem r. 283.

Caruso Enrico (1873—1921), slav. ital. tenorista. Získal záhy světovou slávu jako nejlepší tenorista své doby. Jeho hra i jeho zpěv byly naprosto dokonalé a příjemný jeho hlas působil přímo omamným způsobem na posluchače. Největšího úspěchu docílil v operách Verdiho, Leoncavalla a Pucciniho. Vydal též svoje paměti pod názv. „Moje vzpomínky a metody zpěvu".

Carvajal (karvachal) Tomáš José Gonzalez (1753—1834), špaň. státník, intend. kolonií zakládaných v Sieře Moreně a v Andalusii, 1809 intend. ve vojště proti Francii, 1812 pres. ve správě finanční, 1813 tajem. min. fin.; po bojích s reakcí 1833 čl. nejv. vál. rady a 1834 rady Španělska a Indie.

Carvalho (karvalju) José da Silva (1782—1845), port. státník, soudce, 1820 taj. liberální junty oportské, 1821 člen prozat. vlády a min. financí; vypuzován po každém vítězství reakce, vracel se vždy s liberály a ve většině kab. liber. byl do 1836 min. financí.

Carvayal Jan, kardinál a papežský legát, přijel r. 1448 do Prahy vyjednávati se zemským správcem Jiřím z Poděbrad o vrácení se Čechů do lůna církve katolické. Konšelé staro- a novoměstští i malostranští, kněží, žáci i bakaláři šli mu naproti až do Krče, odkud kráčeje pod baldachýnem zavítal královským přímo průvodem do Prahy. Za průvodu městem zvoněno bylo všemi zvony kostelů pražských. Byl ubytován v domě „U slona" v Praze I., nyní Dlouhá tř. 610. Zde ho vyhledali mistři učení pražského a hádání s ním měli, jež však k žádnému cíli nevedlo. Dal si ukázati Kompaktáta, aby je zkoumal. Po krátkém čase s nimi z Prahy ujel, ale byl dohoněn vyslanými za ním jezdci od vzbouřené obce u Benešova a přinucen Kompaktáta vrátiti.

Carvol čili carvo ($C_{10}H_{14}O$), důležitá součást silice kmínové. Bezbarvá tekutina, ostrého kmínového zápachu. Sp. v. = 0·963.

Cary (keri) Alice (1820—1871), amer. básnířka. Psala kult-hist. cenné romány: Clovernook Papers (1850—53), Pictures of Country Life (1859) atd. a sbírku básní The Lover's Diary (1868). Její sestra

Cary Phoebe (1824—1871) psala pěkné duch. písně. Dům obou sester byl newyorským liter. střediskem. Sebrané básně jejich vyšly 1882 a 1887. Lit.: Ames: Alice and Phoebe C. (1873).

Plod Carya alba Nutt.; a) příčný průřez plodem.

Carya, rod z čel. Inglandaceae, čítá asi 10 druhů v Sev. Americe. Všecky druhy poskytují výborné plody a dřevo (hickory) C. olivaeformis Nutt., „hickory" neb „Pekan" zvaná, má plody podobné žaludům, s dvěma stejnými přehrádkami křížem postavenými. Jádra jsou velmi chutná. Ve vlasti přicházejí ve velkém na trh jako naše ořechy. K nám se někdy dovážejí. C. alba Nutt., C. amara Nutt. pěstují se někdy v sadech. Dříví z caryí jest v Americe velmi ceněno, jako naše dřevo ořechové.

Caryocar brasiliense; a) plod, část. otevřený.

Caryocar L. (javor mandlový), rod Caryocaraceae; známo 10 druhů z tropické Ameriky. C. butyrosum Willd. (Pekea butyrosa) jest lesní strom z Guyany a Brasilie, má plody se žlutou máslovitou dření a ledvinovatými semeny se sladkým, velmi chutným jádrem (pekeové ořechy), C. glabrum Pers. má velmi tvrdá, olejem bohatá jádra, C. amygdaliferum cav. a C. nuciferum L., poskytují semena t. zv. souari. — C. tomentosum Willd., v Surinamu a Cayenně, poskytuje hnědočervené plody (surinamské ořechy); požívají se jako chutný desert. C. brasiliense roste na brasilských pampách.

Carzáno (karcáno), it. osada vých. od Tridentu v Sugánském údolí. Známá ze svět. války pokusem rak. důstojníků slov. národnosti (s Jihoslov. Ljudevítem Pivkem ↘ v čele) o dorozumění s Italy k prolomení rak. fronty. Podnik ztrosko-

tal o nedůvěru a váhavost Italů. Lit.: Pivko Ljudevit.

Cařihrad, ⊙ Stambul, ofic. pojmenování od 1. ledna 1930.

Casa (špan. a ital.), dům, chatrč. C. santa — svatý domek Panny Marie v Loretě. Kopie v Praze v kapucínském klášteře na Hradčanech.

Casa Giovanni della (1503—56), italský spisov., byl arcibiskupem v Benevente, nunciem Pavla III. v Benátkách a konečně stát. taj. za Pavla IV. Pro čistotu a dokonalost slohu náleží k nejlepším latiníkům a ital. prosaikům své doby. Nejslavnější jeho spis Galateo (1558), kniha o ušlechtilých způsobech společenských. C. zůstavil množství řečí, básní a pros. spisů. Souborné vyd. 1807 (3 sv.). Lit.: L. Campana, G. d. Casa e i suoi tempi, ve Studi storici del Crivellucci, sv. 16 (1907).

Casablanca (arab. Dar-el-Beïda, bílý dům), příst. m. v Marokku, 102.000 obyv. (36.000 Evropanů). Obchod ovládají Angličané a Francouzi. Město bylo založeno 1500 Portugalci na místě starého Anfa, 1755 zničeno zemětřesením. Počátkem 19. st. nově zbudováno. Francouzové dobyli města 1907 a m. stalo se základnou franc. operací v Marokku. Moderní čtvrt má evropský ráz. Jinak má m. dosud hradby a tři krásné mešity.

Casale Monserrato, hl. m. a pevnost ital. prov. alessandrijské, (1921) 16.564 ob., jako obec 34.148 ob. na řece Padu, na trati Alessandria—Vercelli, biskupství, rom. katedrála (1107 dokonč.), ren. chrám San Domenico, radnice, krásné paláce, gymnasium, vápenice a cementárny. C. bylo sídlem markrabí z Montserratu, patřilo 1369—1404 milánským Viscontům, přešlo 1559 k mantuanským Gonzagům a 1703 k Savojsku.

Casanova Francesco (1725—1802), ital. malíř. Tvořil většinou obrazy bitev. (Vítězství Rusů nad Turky, 1783).

Casanova Giovanni, bratr předešlého (1730—1795), ital. malíř. Od 1764 ředitel akademie v Drážďanech.

Casanova Giovanni Jacopo de Seingalt (* 2. dubna 1723 v Benátkách, † 4. června 1798 na zámku duchcovském v Čechách), ital. dobrodruh. Studoval práva v Padově a později procestoval Evropu, živě se všemožným zaměstnáním a honě se za milostnými dobrodružstvími. Z olověných komor benátských, kamž byl odsouzen, uprchl velmi dobrodružně. Další jeho cesty po vladařských domech Evropy poskytly mu možnost styku s význačnými dámami a muži doby. Od 1774 policejním agentem Benátek, od 1785 knihovníkem hrab. Waldštejna na zámku duchcovském, kde sepsal své Paměti, kulturně historický dokument doby, které byly často též do č. překládány. Lit.: Masi: Gli Avventurieri. Ottmann: J. C. 1910.

Casati Gaetano (1838—1902), ital. badatel africký, zcestoval od r. 1880—83 Sudan a hájil spolu s Eminem Pašou Wadelai před vojsky Mahdiho. Odtamtud dostal se s Eminem Pašou a se Stanleyem na pobřeží vých. Afriky.

Cascara sagrada, projímadlo, ⊙ Rhamnus.

Case (kas) Jules Richard (* 1856), franc. spis.; psal romány a dramata rázu psychologicko-realistického.

Casella Alfredo (* 1883), it. hudebník, studoval v Paříži, stal se prof. konservatoře tamže, 1916—21 v Římě propagoval zvláště Debussyho, uplatnil se jako dirigent a pianista. Napsal více symfonií, komor. skladeb atd. v moderním slohu. Lit.: C. Perinelli, Alfr. C. (1904).

Casement Sir (1911) Roger (1864—1916), irský vlastenec a politik, byl v brit. kons. sl. 1898—1913, na počátku svět. války rozvinul horlivou propagandu proti odvodu nováčků v Irsku; byl angl. vyslancem v Oslo, Findlayem, stíhán, prchl však do Německa a hledal pomoci pro irský odboj. Při návratu byl na pobřeží Irska zajat a popraven jako vlastizrádce.

Casentino, údolí ř. Arno v it. provincii Arezzo, mezi etrur. Apeninami a Pratomagno, zabíhající 36 km daleko k j.-v., při trati Arezzo—Stia, tvoří lesním, vodním bohatstvím a malebným horským městečkem rozkošný, již Dantem opěvaný kraj. V létě hojně navštěvován.

Caserta, ital. prov. v Kampanii, 5628 km², (1921) 823.985 ob., jako kraj zvaná Terra di Lavoro. Hl. m. C., obec 35.052 ob., biskupství. Proslulo král. zámkem, velikým parkem a vodotrysky (stavbu započal Vanvitelli 1752).

Casimir-Périer (perjé) Jean Paul Pierre (1847—1907), francouzský státník, bojoval 1870 v gard. vojsku, 1876 rep. čl. sněm., 1877 a 1878 stát. podtaj. a 1893 pres. sněmovny. Od prosince 1893 do května 1894 předs. minist., potom do ledna 1895 presidentem republiky, složil však úřad pro prudké útoky radikálů a socialistů.

Casiquiare, levý přítok Orinoka ve Venezuelle, s odbočkou ř. Rio Negro, vlévající se do Amazonky. C. první probádal a přeplul Alexandr Humboldt 1799.

Casoria, okr. hl. m. it. prov. neapolské, (1921) 9998 ob., jako obec 15.999 ob., na trati Neapol—Foggia; známé stolařstvím, vinařstvím a sadařstvím.

Caspar Frant., řezač kamene v Praze, 1770, roz. tamže.

Casper, m. v sev.-amer. st. Wyomingu, (1920) 11.447 ob., při ústí řeky Casper Creek do hoř. toku ř. North Platte River, na sev. úpotí pohoří Laramie.

Cass (kās) Lewis (1782—1866), sev.-am. státník, advokát, člen newhampshirské legislatury, po válce s Anglií guvernér michigan. teritoria, výhodnými smlouvami s Indiány rozšířil území republiky, 1831 min. války, podlehl 1848 jako demokrat. kandidát presidentský repub. gen. Taylorovi a byl 1857—60 stát. taj. v kabinetě Buchananově. Za války občanské stál věrně při Unii, ač dříve stranil jižním státům. Lit.: A. C. Mc Laughlin, Lewis Cass 1899.

Cassa, it., pokladna; in cassa, hotovost v pokladně, v hotovosti, per c. za hotové. Obchod per c., obchod s okamž. splatností,, netto c., cena beze srážky. — V hudbě buben, gran c., velký buben.

Cassagnac (kassaňak) Adolphe Granier de (1806—1880), franc. spisovatel, straník Napoleona III., 1852—70 čl. zákonodár. sboru, 1876 bonapart. člen sněmovny. — Syn jeho, Paul Granier de C. (1843—1904), bonapart. politik a žurnalista, napsal: Histoire de la troisieme République (1875) a jiné.

Cassia fistula, kassie rourovitá, strom podobný kassii pravé (↗ senna), rostoucí hlavně ve Vých. Indii, Egyptě a v trop. Americe. Do obchodu přicházejí válcovité, hladké, až 60 cm dlouhé lusky, barvy černohnědé, které mezi semeny obsahují černou dužinu příjemné sladké chuti, účinků mírně projímavých. Označují se jako „manna".

Cassiae flores, květy kassie (agátu), význačné svou vůní, používané ve voňavkářství a vazačství.

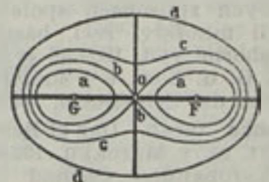
Cassinet (franc., kassine), keprová látka s bavlněnou osnovou a útkem z mýkané příze, používaná na spodky.

Cassini Giovanni Domenico (1625—1712), hvězdář, prof. v Boloni, 1669 řed. observatoře pařížské, 1671, 1672 a 1684 objevil souputnice Saturna, 1675 nazvané jeho jménem, dělení kruhu Saturnova a činil pozorování zvířetníkového světla. 1672 dal podnět k expedici do Cayenny k pozorování Marsa a z výsledků badání vyměřil dosti přesně paralax slunce. 1683 podporován Maraldim a Lahirem počal s měřením poledníkovým pro Francii. Jeho Opera astronomica vyšla 1866.

Cassini Jacques (1677—1756), hvězdář a fysik, nástupce otcův na pařížské observatoři, pokračoval v otcem započatém měření stupňů, pátral po kometě Halleyově a konal badání o pohybu hvězd. Napsal: Elements d'astronomie et tables astronomiques (1740, 2 sv.).

Cassini César Francois de Thury, syn C. Jacq. (1714—1784), nástupce otcův na paříž. observatoři, dal podnět 1733 k velkému triangulačnímu měření Francie, které teprve syn jeho, Jean Dominique, hrabě Cassini (1748—1845), zakončil, jehož výsledkem jest Carte topographique de la France (1744—93, 180 listů v měř. 1:86.400).

Cassiniho linie, křivka, vznikající proporcionelní vzdáleností bodů od dvou

Cassiniho linie.

pevných ohnisek. (F, G v obr.) Křivka formy ∞ jmenuje se lemniskata.

Cassinis Max Ant., ital. malíř, který vymaloval r. 1647 obraz sv. Karla Borrom. v nemocnici pro sakristii stejnojmenné kaple při vlašském sirotčinci v Praze III.

Cassino (dříve San Germano), m. v it. prov. Caserta, 18.000 ob., na dráze Řím—Neapol. Poblíž zbytky starého m. Volsků Casinum, s dobře zachovaným amfiteatrem. Nad m. slavný klášter ↗ Monte Cassino.

Cassiodorus Flavius Magnus Aurelius (468—562), římský učenec, zastával za Theodoricha důležité státní úřady. Seps.: Chronica, světové dějiny do 519; Variarum (epistolarum) libri XII. (vyd. Mommsen); Libri XII. de rebus gestits Gothorum zachovaly se jen ve výtahu od Jordanise; Historia tripartitae libri XII., církevní dejiny; Institutiones divinarum et humanarum litterarum, encyklopaedii tehdejšího vědění; De anima; De orthographia. Kol 540 vstoupil do kláštera Vivarium, kde zachránil opisy skvosty literatury antické. Soubor jeho děl vyd. Migne (Patrologie cursus) sv. 69 a 70. C. byl prohl. za svat.; památka jeho se slaví 17. března. — Lit.: Franz: C. Beitrag zur Gesch. d. theol. Literatur (1872).

Cassiope ↗ Kassiopeia.

Cassirer Ernst (* 1874), něm. filosof, od 1919 prof. v Hamburku, vyšel z marburské školy a propagoval kritickou filosofii zvláště z oboru teorie poznání se

zřetelem na matematiku, fysiku a chemii. Napsal více filos. spisů.

Cassirer Karel Eduard (* 1832 v Bolkenhainu v Prusku), výrobce chemických produktů v Praze.

Cassius ps. J. Kolmana.

Cassius (kasius) Avidius, řím. vojevůdce, ♀ Avidius.

Cassius Dio, řecký dějepisec, v. Dion Cassius.

Cassius Gajus Longinus, s Brutem vůdce spiknutí proti Caesarovi, zachránil po porážce Crassově zbytky řím. vojsk a byl za války obč. pompejansk. admirálem. Po bitvě farsalské přešel k Caesarovi (47) a byl jeho legátem (praetorem). Po zavraždění Caesarově vydal se do syrské prov., spojil se s Brutem a táhli společně do Macedonie. Byl poražen u Filip a v domnění, že i Brutus utrpěl porážku, zbavil se života, což v zápětí mělo úplnou zkázu obhájců svobody.

Cassius Quintus Longinus, synovec předch., stál 49 př. Kr. jako tribun lidu po boku Caesara, který ho ustanovil místodržitelem španělským, byl však 47. pro vydírání odvolán a zahynul při ztroskotání lodi.

Cassius Severus, řím. řečník, v důsledku svých hanopisů vyslán na Kretu a na Serifos, kdež 32 po Kr. zemřel.

Cassius Spurius Vecellinus, římský konsul 502, 493 a 486 př. Kr., tvůrce prvního zákona agrárního o rozdělení země patriciů mezi plebejce, vítěz nad Sabiňany; uzavřel spojenectví s Latiňany. Pro podezření z touhy po koruně král. svržen se skály tarpejské.

Cassius Tomáš, pseud. Tomáše Kašky.

Cassiův purpur v podstatě směs kolloidálního zlata a kyseliny ciničité. Vyrábí se smíšením roztoku soli cínaté se solí zlatitou, po př. z kysličníku ciničitého, soli zlatité a jako redukující látky cukru škrobového. Jest to hnědočervený až purpurový, velmi kyprý prášek, obsahující 20—40% zlata. Většinou však se užívá preparátů s mnohem menším obsahem zlata. Slouží k barvení skla purpurově červenou barvou (zlatý rubín), k malbě na skle a porculánu. Dnes se často nahrazuje roztokem chloridu zlatitého.

Castanea, patří mezi Amentaceae, čel. Cupuliferae. Květy tvoří bohaté, přímé jehnědy na letošních větvích, sestavené v dichasiální svazečky. Je rostlinou jednodomou, jehnědy její jedno- neb i dvojpohlavné (dole ♀, nahoře ♂). Kvítek ♂ sestává ze 2 trojčetných kruhů okvětních šupinek a z většího počtu tyčinek, s nepatrným rudimentem semeníku. Na ♀ jehnědě z čísky vyčnívají tři kvítky, z nichž každý se skládá ze dvou trojčetných kruhů okvětních šupinek a semeníku, který tvořen je 6 karpelly. Nese 6 niťových blizen. Plod je nažka s jedním semenem, kožovitá, na vnitřní straně je pokryta měkkou plstí. Asi 30 druhů tohoto r. Castanea, velmi podobných,

Castanea vesca:
a) průřez samičím květem, b) nažka, c) semeno.

je v Himalaji, vých. Indii, na Molukkách, v Sev. Americe. V jižní Evropě pěstuje se Castanea vesca Gaertn., kaštan jedlý, v celých lesích a sáhá až k 50° s. š. U nás má jen zřídka plody. Je užitečným stromem svými plody a dřevem. Plody jsou jedlé, na jihu slouží za potravu oslům.

Castagno (kastaňo) Andrea del (* kol. 1410, † 1457), ital. malíř, maloval pod vlivem Massacia a Donatella naturalisticky a výrazně. Z hlavních děl: Ukřižování ještě pod vlivem Donatellovým, Večeře Páně a devět nadživ. portretů slav. mužů a žen (všecky v museu Santa Apollonia ve Florencii), jakož i jezdecký obraz Nicolo Maruccia (freska v domu florenckém). C. je z nejv. florenc. malířů ranného quatrocenta. Lit.: Waldschmidt, Andrea del C. (1900).

Castanopsis Spach. (dubový kaštan), druh Fagaceí, c. chrysophylla Hook. (kaštan dubový zlatolistý), kalifornský strom podobný kaštanu s jedlými plody.

Castanospermum Cunn. (bojovník), druh stapilionaceí, c. australe Cunn. (kaštan austral.), skýtá ořechy Moretonova zálivu (kaštany novoholandské), upražené slouží za pokrm domorodcům austr.

Casteier Vavřinec, r. z Halle v Sasku, zem. fysik v Praze 1770.

Castelammare, 1. C. di Stabia, hl. m. okr. ital. prov. neapolské, (1921) 24.311, jako obec 39 214 ob., při zálivu Neapolském, stan. žel., biskupství, značný průmysl, královský arsenál, čilý obchod. Hojně navštěvováno pro krásnou polohu a moř. lázně. Na jihu král. zámek Quisisana s krásným parkem. C. je na místě, kde stávala starořím. města Stabiae, Herkulanum a Pompeje. Lit.: Cosenza, Stabia, memorie storiche ed archeologiche (1890). — 2. S. del Golfo, přístav v ital. prov. Trapani, na Sicilii, (1921) 16.965 ob., při stejnojm. zálivu, na tr. Palermo—Trapani, obchod s obilím, vínem, olejem, rybolov. C. byl přístavem starověk. Segesta (Emporium Segestae; se zříceninami blízko Calatasimi). — 3. C. Adriatico, obec ital. prov. Teramo, (1921) 7677, jako obec 15.675 ob., při ústí Pescary do moře Jaderského, žel. křižov., sestává z 5 obcí.

Castelar Emilio (1832—1899), špaň. politik a spisovatel, prof. dějin a filosofie na univ. v Madridě, 1868 poslanec, bojoval proti monarchii, propagoval ideu federativní republiky a svobodu náboženskou, 1873 stal se minist. předs. s mocí diktátorskou, začež byl republikány považován za odpadlíka a složil 1874 svůj úřad; za Alfonse XII. vstoupil mezi kortesy a hájil ideu jednoty národů románských.

Castelfranco, 1. C. Veneto, hl. m. okr. v ital. prov. Treviso, (1921) 3827, jako obec 15.823 ob., na ř. Musone, žel. křiž., se starými opevněními, chrám s oltář. dílem Giorgionovým, hedvábnictví, strojírna a slévárna. Zde zvítězili 24. 11. 1805 Francouzi za vedení Saint-Cyra nad Rakušany. — 2. C. dell' Emilia, m. v ital. prov. Bologna (1921) 2225, jako obec 17.116 ob., při trati Piacenza—Bologna; káznice, sirkárna a papírna. C. je pokládáno za staré Forum Gallorum, kde Oktavian 43 př. Kr. zvítězil nad Antoniem.

Castellio Chatillon (šatijon) Sebastian (1515—1563), humanist. teolog, byl 1541 rektorem v Ženevě, pro hlásané jím zásady svobody nábož. a ostré spory s Kalvinem prchl do Basileje; byl smělým a otevřeným hlasatelem svobodného myšlení a náboženství.

Castelnau François, hrabě (1812—1880), franc. cestovatel a přírodověd. Procestoval 1837—41 Ameriku Severní a 1843—47 rovníkovou Jižní Ameriku; zemřel jako franc. gen. konsul v Melbournu. Své cestopisy uveřejnil v díle: Expedition dans les parties centrales de l'Amérique du Sud (1850—61, 15 sv.).

Castelnau Edouard Vicomte de Curières de (* 24. října 1851), franc. generál, vrch. ubytovatel gen. št. 1911, na počátku svět. války min. války, velel 2. armádě v Lotrinsku, po bitvě na Marně hleděl získati převahu nad ném. silami novou armádou, 1915 vrch. velitelem v Champagni, v prosinci 1915 šéf. gen. št., velel 1917 do konce války vých. skupině (Epinal) a je uznáván za vynikajícího taktika. Od 1919 je C. poslancem. — Lit.: V. Giraud, Le général de C. (1921).

Castelrosso, hl. m. stejnojm. it. ostrova na již. pobř. M. Asie, as 5000 ob.; dobrý přístav; obchod, plavba a lov mycích hub.

Castel San Giovanni, městys v ital. prov. Piacenza, (1921) 4332, jako obec 10.047 ob., na trati Alessandria—Piacenza a při Via Aemilia. — Zde 17.—19. června 1799 rak. a ruská vojska pod velením Suvorova porazila franc. armádu.

Castelvetrano, m. v ital. prov. Trapani na Sicilii, (1921) 23.765 ob., na trati Palermo—Trapani.

Castiglione, 1. C. delle Stiviere, hl. m. italské provincie mantovské, (1921) 3586, jako obec 7867 ob., na trati Brescia—Mantova, — 2. C. di Sicilia, m. v it. prov. Catania na Sicilii, (1921) 8958, jako obec 15.099 ob., při Alkantaře, na sever od Etny.

Castiglione Baldasarre, hrabě (1478—1529), ital. státník, spisovatel, žil při dvoře vév. urbinského, z rozkazu Klimenta VII. poslán jako nuncius ke Karlu V. (1524), upadl v nemilost, opustil Italii a zemřel v Toledě. Jeho Cortegiano (Dvořan) náleží k nejlepší próze 16. stol.

Castiglione Giovanni Benedetto, zván il Grechetto (1616—1670), ital. malíř a mistr leptů, pracoval v Janově, Benátkách, Římě a j. V leptech hleděl napodobiti Rembrandta. Náleží k nejduchaplnějším mistrům janovské školy.

Castiglione Carlo Ottavio, hrabě (1784—1849), ital. jazykozpyt., slavný numismatik v oboru orient. mincí, znám objevem zlomků a vydáním gotského překladu bible Ulfilovy. — Lit.: Biondelli, C. O. C. (1856).

Castiglione Pierre François Charles, vévoda z C. ☞ Angereau.

Castilho (kaštilju) Antonio Feliciano (1800—1878), sl. portug. básník; v šesti letech téměř úplně oslepl, ale vzdělával se dále. Již jeho první bukolská báseň Cartas de Echo e Narcisso (1821) získala mu zvučné jméno. Později byl členem akad. věd a gen. komis. školství; povýšen na šlechtictví. Romantická škola ho vábila, vrátil se však ke směru arkadickému. Básně jeho jsou zvučné, procítěné něhou, a v líčení přírody je mistrem.

Castilla Ramon (1797—1867), peruánský státník a generál, bojoval vítězně za nár. osvobození od Španělska, byl min. financí, 1844 svrhl diktátora Vivanca, 1845—51 a 1854—62 presid. republiky. Vládl obezřele a odstranil otroctví.

Castillejo (kastiljecho) Cristóval de (1490—1550), špan. básník; byl tajemníkem cís. Ferdinanda I., hájil staroital. sloh v básnictví proti nové škole Boscana a Carcilasa. Jeho básně jsou slohově mistrné i v satiře básnicky vzorné. — Lit.: C. L. Nicolay, The life and works of C. (1910).

Castillo Fernand de Léon y, markýz del Meani (* 1842), vyslanec španěl. v Berlíně, předseda špaň. lib. strany.

Castle Mariane L. (* v Londýně 1818), učitelka angličiny v Praze v letech šedesátých.

Castleford (kaslford), m. v záp. Yorkshiru v Anglii, (1921) 24.185 ob.

Castlemaine (kaslmén), m. v austr. st. Victoria, (1922) 7169 ob., na trati Melbourne-Echuca, s význ. průmyslem a zlatodoly.

Castlereagh (kaslré) Henry Robert Stewart, markýz z Londonderry (1769—1822), angl. státník; byl 1793 čl. irského parl., 1797 irský lord pokladu, jako vrch. stát. taj. Irska přispěl k jeho sloučení s Anglií, 1804—06 byl min. války a kolonií. V kab. lorda Liverpoola byl C. 1812 stát. taj. zahraničí. Vytrvale připravoval pád Napoléonův; udával směr angl. zahran. politice, zvláště k uhájení brit. držav. Hájil sice systém Svaté aliance, ale před svojí smrtí však připravoval vystoupení Anglie. Skončil sebevraždou. Jeho paměti vydal jeho bratr, Ch. W. Vane (1847—53, 12 sv.). Lit.: Webster, The foreign Policy of Lord C. (1924).

Castor, pseud. Jána Sztancska.

Castor a Pollux, ☞ Dioskurové.

Castoreum, bobří stroj, sušené váčky bobra kanadského (Castor fiber var. canadense) nebo vzácnější bobra sibiřského (Castor Sibiricum). Váčky zabitých zvířat se suší; obsahují pak světle hnědý, význačně páchnoucí, ostře a hořce chutnající prášek. Slouží v lékařství jako uklidňující prostředek a používá se také ve voňavkářství.

Castrén Mat. Alexander (1813—1852), finský linguista, založil uralsko-altajský jazykozpyt, sestavil učebnice jazyků Ostjaků, Samojedů (1854); badání a cesty konal za podpory carské akad. věd. Vydal také přednášky z finské mytologie.

Castres (kastrologie), hl. m. fr. dep. Tarn, (1921) 25.943 ob. v rozkošné dolině splavné ř. Agout. C. vznikl vedle benedikt. opatství (647) a připadl 1519 ke koruně.

Castro Eugenio de (1869), port. básník, prof. franc. liter. Výbor jeho básní vyšel ve sbírce „Poesias escolhidas" 1902. Přel. A. Procházka: Belkiss, královna sábská, 1900.

Castro Inéz de, milenka infanta portug. Dom Pedra, dvorní dáma jeho choti, po jejíž smrti (1345) se s ní tajně oženil. Život její líčí Camões v „Lusovcích" III., Ferreira: Inez de C. 1587 a j.

Castro João de (1500—48) port. vojevůdce a mořeplavec, popsal v „Roteiro" cestu k Rudému moři (1540) a získal jako místodržitel ve vých. Indii hrdinským hájením Dii proti musulmanům (1545) velké slávy. Lit.: Andrade, Vida de Dom João de C. (1651).

Castro Guillén de C. y Belvís (1569—1631), špan. dramatik ze školy Lope de Vegy, s nímž byl spřátelen. Látku volí většinou národní. Největší jeho dílo Las mocedades del Cid sloužilo za podklad Corneillovu Cidu. Lit.: H. Mérimée, Pour la biographie de D. G. de C. v Revue des Langues Romanes, 1907.

Castro Augustin (1728—90), mexický historik.

Castro Cipriano, (1858—1924) pres. rep. Venezuely, osnoval v č-ci 1899 povstání a donutil pres. gen. Andrade k odstoupení. Vláda C., krutá, násilnická, byla řetězem potlačovaných povstání, vedoucí ke konfliktům s cizími mocnostmi. 1908 byl sesazen a odešel do ciziny.

Castro Giovani de, ☞ De Castro.

Castro del Rio, hl. m. špan. okr. Córdoba (1920) 11.930 ob., soukenictví, solivary, vápenice a dobýv. sádry.

Castrogiovanni, m. v it. prov. Caltanissetta na Sicilii, (1921) 32.781 ob. na 997 m vys. horn. kuželi, při trati Palermo—Catania, doly na sůl a síru.

Castro-Urdiales, okresní město v severošpaň. prov. Santander, (1920) 11.786 ob. Vyváží víno, žel. rudu a konservy.

Castrum (lat.), válečný tábor, zvláště používáno tohoto výrazu v množném čísle, castra; též název měst, která z voj. táborů povstala.

Casus (lat.), pád, příhoda, náhoda, událost; c. belli, důvod války, událost, pro niž se stát cítí nucen válku vypověděti; c. conscientiae věc svědomí; c. fatalis osudný případ; c. foederis záležitost smlouvy; c. inevitabilis případ, jemuž se nelze vyhnouti; c. merus čirá náhoda; casu náhodou; in hoc casu v tomto případě; in casum pro případ. Juristicky jest c. škoda, jež nastala bez zavinění, zvláště náhodou; c. a nullo praestatus za náhodu nikdo neručí; casum sentit dominus, náhodnou škodu nese majitel věci (§ 1311 obč. zák. čsl.).

Cášský kongres (30. IX. — 21. XI. 1818), sjezd velmocí (Anglie, Rak. a Ruska), který likvidoval poválečné závazky, uložené druhým pařížským mírem (1815) poražené Francii napoleonské. Francie pak byla přijata do svazku Svaté aliance.

Cášský mír. 1. 2. května 1668 ukončil válku belg. mezi Fr. a Španělskem. Fr. král Ludvík XIV. získal několik měst belg. s Lillem, kdežto Španělům vráceno Franche-Comté. — 2. 18. října 1748 ukončil první období války o dědictví habsburské po smrti Karla VI. († 1740). Marie Terezie ztratila definitivně Slezsko a Kladsko ve prospěch Pruska a ital. vévodství (Parmu, Piacenzu a Guastallu) ve prospěch šp. infanta Filipa.

Catalani Angelica (1780—1849), it. operní zpěvačka, světoznámá koloraturní pěvkyně.

Catalasa, enzym, ○ katalasa.

Catalpa, ○ krtičníkovité.

Catamarca, hornatá provincie republiky Argentiny, na východní straně And, 123.138 km² s (1920) 107.216 obyv., mezi nimiž jest 2000 cizinců, hraničí na vých. a sev. s Chile a protínají ji horské řetězy Sierra Aconguija, Fiambala, Galumpaja, Ambato, Anasti. Údolí jsou pro suché podnebí jen místy úrodná a obydlena, zvláště však na srážky bohatší východní výběžky. Řeky ústí v solných bažinách a jsou užívány k zavodňování. Extremy teploty kolísají na +43° a —10°, množství deště se pohybuje mezi 343 mm a 110 mm. Zemědělství pěstuje kukuřici, pšenici, ječmen, oves a víno. Důležitý chov dobytka má odbyt do Chile. Přes bohatství měděné rudy, cínu, zinku, železa a zlatonosných žil křemenných není průmysl silně vyvinut, ježto spojení jest obtížné. C. dělí se na 15 departementů, hl. m. C. (1914) 13.262 ob., 520 m n. m., založeno r. 1683, má krásné kostely, vyšší školy, sirotčinec, učitelský seminář.

Catana též Catanea (řec. Katane, nyní Catania), staré jonské m. na vých. pobř. sicilském, u stále je ohrožující Etny, založené r. 721 př. Kr. Chalkidskými, bohaté a samostatné město, od r. 263 římské, bylo r. 415 př. Kr. táborem Athéňanů proti Syrakusám.

Catanduanes, ostrov ze skupiny Filipin, 1766 km² velký, se 40.000 ob.; průlivem Magueda oddělen od poloostr. Camarines; vyváží rýži, konopí, indigo, kokosové ořechy, stavební dříví.

Catania, it. provincie na Sicilii, 5102 km², (1923) s 830.000 ob. (163 na 1 km²). Hl. město C. (1924) s okolím 280.000 ob. na jihových. úpatí Etny a u Jonského moře (přístav), žel. uzel, má široké, rovné, lávou dlážděné ulice, krásná náměstí: náměstí dómu s krásnou studní z r. 1736, Piazza Stesicoro, krásnou veřejnou zahradu, pamětihodné budovy, jako katedrála, kostel San Carcere, Castel Ursino a býv. benedikt. klášter San Micolo, obromná stavba, postavena po zemětřesení r. 1693 s kostelem, dále museum a knihovna. C. jest sídlem arcibiskupa, obchodní komory, má universitu (1920/21 2318 studentů), hvězdárnu, školu loďařskou a vinařskou. Obchod a průmysl jest velmi živý. Vyváží se síra, jižní ovoce, víno, mandle, ořechy, pistacie, rajská jablíčka, konservy, sladké dřevo. Z C. vychází se obyčejně k výstupu na Etnu. Pro své příjemné, dostatečně vlhké podnebí jest oblíbeným navštěvovaným zimní lázeň. místem. C. leží na místě staré Catany, níž jsou zachovány zbytky. Zemětřesení zničilo Catanii v letech 1169 a 1693, výbuchy Etny r. 1669 a 1819. Dějiny nové C. počínají r. 1071 vypuzením Saracénů Rogerem I. R. 1197 byli vzbouřivší se Sicilané před C. poraženi Jindřichem VI. a město bylo větším dílem rozbořeno. Karel V. byl C. přízniv a zvětšil ji. Lit.: Clarenza: Storia di C. (1833).

Znak města Catanie.

Plán města Catanie.

Catanii (Cattani) Štěpán, italský malíř z okolí Říma. Maloval podobizny, obrazy historické a miniatury. R. 1669 přišel do Drážďan, kde pracoval pro kurfiřta

saského a později přišel do Čech. Pražský cech malířský nechtěl ho však přijmouti za člena; cís. Leopold udělil mu však r. 1679 svobodu dvorskou.

Catanzaro, ital. provincie v Kalabrii, 5270 km² veliká s 513.326 obyv. (99 na km²). Hlavní město C., (1921) 23.671 ob., s okolím 36.138 ob.

Cataracta (řec.), šedý zákal (⌕ zákal),

Catargiu (-džiju), rum. bojarská rodina, potomci Řeka Bana Janaki Katerdžiho (okolo r. 1600). Z nejznámějších: 1. Barbu C. († [zavražděn] 20. VII. 1862 v Bukurešti), vůdce rumunských aristokratů, odpůrců pozemkové reformy, studoval ve Francii, byl r. 1861 a 1862 předsedou vlády. — 2. Lascar (1823—1899), r. 1859 kandidátem trůnu, převzal s dvěma důstojníky r. 1866 provisorní vládu a byl prvním předsedou vlády knížete Karla z Hohenzollernu (1866). V letech 1871—1876 vedl C. konservativní ministerstvo, byl r. 1888 předsedou senátu, vedl znovu 1889 konservativní ministerstvo, vstoupil v květnu 1891 jako ministr vnitra do kabinetu Florescuova a v letech 1891—95 stál opět v čele konservativního kabinetu.

Catawba (kataoba), indiánský kmen vých. skupiny dakotské ve státech Severní a Jižní Carolině.

Catawba (Velká C.), řeka v Sev. Americe, pramení v Severní Carolině, nazývá se v Jižní Carolině Wateree a tvoří s řekou Congaree řeku Santee, tekoucí do Atlant. oceánu.

Cateau Le (le kató), Cateau Cabrésis, město ve franc. dép. Nord, arrond. Cambrai, (1922) 8.153 ob., 110 m n. m. Zde byl uzavřen 2. a 3. dubna 1559 mír mezi Francií, Anglií a Španělskem.

Catel François (1778—1856), původně pěstoval vyřezávání soch ze dřeva, potom se věnoval malířství a žil od r. 1809 v Římě, kde maloval romantické krajinky.

Catel Charles Simon (1773—1830), franc. skladatel oper, učil 1795—1814 v Paříži na konservatoři, napsal Traité de l'harmonie.

Catena, Vincenzo di Biagio, nazván C. (* okolo r. 1470, † 1531), it. malíř, učil se u Giovanni Belliniho, vzorem mu byl Giorginne.

Catgut (angl., ketgat), vlákna, připravovaná asepticky z ovčích střev, jichž se používá zvláště k podvázání cev a při sešívání uvnitř tkáně. Mizí v těle po nějaké době tím, že se vstřebají.

Cathcart Sir George (1794—1854), od r. 1810 ve vojsku, účastnil se po boku otcově tažení let 1812—1814. Od roku 1828 činný jako velitel v různých koloniích a stal se r. 1852 guvernérem Kapska. Ve válce krymské padl v bitvě u Inkermanu.

Cathcart (käthkat) William, Shaw hrabě (1755—1843), britský generál, od r. 1777 ve vojsku; vyznamenal se v americké revoluční válce, vedl mezi lety 1805—1806 anglická vojska v sev. Německu, 1807 vojsko na břeh u Kodaně vyloděné a za to byl jmenován pairem s titulem viscount. R. 1812 jako generál a vyslanec v Rusku.

Cathedra (řec., lat.), židle, lenoška, též biskupské sídlo; C. s. Petri, papežská stolice. Ex C., ⌕ Ex cathedra.

Cathedraticum, dávka, jíž musí biskupovi každoročně odváděti biskupské jurisdikci podrobené korporace, beneficia a laická bratrstva (Corpus iuris canonici c. 1498 a další).

Cathelineau (katlinó) Jacques (1759—1793), vůdce králových přívrženců vendejských, zahájil v březnu 1793 povstání ve Vendée, dvakrát zvítězil, podlehl však u Nantes 29. července 1793.

Cathov, staré označení Severní Číny.

Catch as catch can (angl. kcheč es kcheč kchen), značí „chyť jak chyť", amer. zápas ve volném stylu, při němž může protivník uchopiti soupeře kdekoliv.

Catchup (kečap), ⌕ omáčka.

Catilina Lucius Sergius (* okolo 108, † 62 př. Kr.), r. 68 praetorem, potom místodržícím v Africe. Byl obžalován z vydírání a podnítil povstání. Než tyto počátky spiknutí Catilinova se nesetkaly s úspěchem. Tu rozestřel C. síť spiknutí po celé Italii. Zatím však byl o tom zpraven Cicero, r. 63 jako konsul, a byl obdařen 22 října neomezenou plnou mocí. Po marném pokusu vraždy na Ciceronovi odešel C. z Říma do Etrurie. Senát ho prohlásil za psance 9. listopadu po t. zv. „druhé Ciceronově řeči proti Catilinovi". Na jeho naléhání po čtvrté Ciceronově řeči proti Catilinovi bylo pět hlavních vůdců Catilinovců ve vězení popraveno. C. sám padl u Pistorie s téměř všemi svými lidmi při pokusu uniknouti do Gallie. Dějiny spiknutí Catilinova popisuje C. Sallustius Crispus v díle: De coniuratione Catilinae.

Catilinovské existence, označení pro zločinná individua, jež stejně jako Catilina nemají čeho pozbýti.

Catinat Nicolas (1637—1712), francouzský maršál, vyznamenal se v nizozemských taženích r. 1667 a 1672—76, r. 1689 v jižním Německu, 1690—96 v Italii, zvítězil 1690 u Staffardy, 1693 u Marsaglie a zprostředkoval mír mezi Savojskem a Francií v Turině. R. 1703 byl poražen princem Eugenem u Capri; pro svou upřímnost nejsa u dvora oblíben, neob-

držel již od r. 1702 velitelství. Vydal memoiry. Lit.: Em. de Broglie: C., l'home et la vie (1902).

Catingas (port., -gaš), nízké lesy v již. Brasilii, prorostlé trnitým houštím, chudé na deště, bez stínu.

Cat Island (kät ajlend), jeden z Bahamských ostrovů (britská Záp. Indie), 556 km², 2400 ob., úrodný, s pastvinami. Mnozí jej pokládají za Kolumbův San Salvador.

Catlin George (1796—1872), am. cestovatel, malíř a indianolog, navštívil v l. 1832—40 četné indiánské kmeny v Sev. Americe, 1852—54 v Již. Americe a uveřejnil několik spisů o Indiánech. Jeho obrazy Indiánů tvoří C. galery v National museum ve Washingtonu.

Cato, pseud. V. Pšorna.

Cato M. Portius (239—149 př. Kr.), později k rozlišení s pravnukem nazván Priscus neb Maior, vyznamenal se ve válkách s Hannibalem; byl r. 195 konsulem, potom vítězil ve Špaň., rozhodl jako legatus bitvu v Thermopylách proti Antiochovi, králi syrskému r. 191. Potom byl v Římě činný především ve vnitřní politice, usiloval o zachování starých, řím., přísných mravů, tak zvláště jako censor r. 184. Vystavěl v Římě první basiliku. Byl nepřítelem řecké filosofie a mediciny a psal první v latinské řeči, aby vystoupil proti nadvládě řecké literatury. V zahraniční politice jest znám povzbuzováním k rozboření Karthaga (Ceterum autem censeo, Karthaginem ese delendam), jehož se však nedožil. Ve svých Origines pojednal systematicky o dějinách Říma a Italie do r. 149 se zvlášt. zřetelem na nejstarší dějiny. Mimo to vydal své řeči a také (v přepracování) dosud zachovaný spis De agricultura (o rolnictví) a tím se stal zakladatelem římské prosy. Lit.: de Bries: M. P. Cato (1895).

Cato M. Portius, nazvaný Uticensis nebo Mladší (95—46 př. Kr.), hlasoval jako lidový tribun r. 62 pro popravu Catilinovců a bojoval proti Pompeiovi a Caesarovi a z toho důvodu odstranil ho Caesar z Říma diplomatickým posláním na Cypr. R. 56 po svém návratu chopil se opět odporu proti triumvirům, stal se r. 54 praetorem, potom zapřisáhlým odpůrcem Caesarovým, jehož nebezpečnost pro republiku poznal. Odtud prchl při Caesarově pochodu na Řím r. 49, šel jako propraetor na Sicilii a odtud přešel na stranu Pompeiovu. Odstrčení, jehož se v táboře tohoto jako nepohodlný doktrinář dočkal, ho nezměnilo. Bojoval dále po Farsalu s vyváznuvšími Pompeiany a převzal obranu města Utiky; po dobytí Thapsu dobrovolně ukončil život. Zachoval se po něm jen dopis Ciceronovi. Se svou první ženou Atilií měl dvě děti; byly to: slavná Portia, žena M. Bruta, v republikánském smýšlení a v čistotě mravů pravý obraz svého otce, a syn M. Portius C., jenž (ačkoliv mu dal Caesar milost) přešel k Brutovi a padl r. 42 u Filippi.

Catoche (Cabo C., katoče), s.-v. konec mexik. poloostrova Yukatan. Je to první místo, kde přistál španělský objevitel de Cordova, konající cestu do Mexika 1517. Slovo vzniklo z obvyklého indián. pozdravu kmene Mayů „Con ex cotoch".

Catonis dicta (lat.), nazváno po Catonovi, známém přísnými mravy; sbírka 164 lat. průpovědí po dvou hexametrech, pocházející ze začátku 3. stol. po Kr. Velmi užíváno a překládáno ve středověku.

Catorce, město v mexickém státě San Luis Potosi, (1910) kolem 7000 ob., 2700 m n. m., má hutě, doly na stříbro a olovo.

Cats Jacob (1577—1660), nizozemský básník, 1624 syndikem m. Middelburku, 1623 Dordrechtu, 1648 velkopečetníkem. Jeho básně, poněkud namáhavě stavěné, ale zachycující národní tón, s ne příliš přísnou morálkou, byly velmi oblíbeny v 17. a 18. stol. Sebraná díla vyšla ponejprv 1655.

Catskill Mountains, malé pohoří, náležející k systému appalačskému, z devonského pískovce a břidlice; rozkládá se v severoamerickém státě New York, mezi Delawarem a Hudsonem v horách Slidských, 1282 m vys.

Catty (kety), váha v Číně, 604·5 g, v Japonsku 601 g, v Siamu 1200 g, na Filipinách 632, v Nizoz. Indii 615 g.

Catulus Caius Lutatius, řím. konsul 242 př. Kr., skončil první punskou válku námořním vítězstvím r. 241 u ostrovů Aegatských.

Catulus Caius Valerius (87—57 př. Kr.), řím. básník z Verony, žil v Římě. Je zachováno 116 básní, dělících se podle obsahu na tři díly: básně vztahující se k Lesbii, na jeho přátele a básně výsměšné; největší jsou psány podle vzoru alexandrijského, na př. malý epos o svatbě Peleově a Thetis, nebo přepracování ztracené elegie Kallimachovy „Vlas Bereniky". Výbor z básní v češtině vydal r. 1911 A. Hynek.

Catulus Quintus Lutatius, řím. konsul 102 př. Kr., zvítězil r. 101 s Mariem u Vercelly nad Cimbry. Usmrtil se r. 87, jsa odpůrcem Mariovým v občanské válce a tím předešel rozkazu Mariově, který ho chtěl dát popravit. Byl řečníkem, básníkem a spisovatelem, zachováno ale jen několik epigramů.

Cáuca (kauka), levý, největší přítok řeky sv. Magdaleny v Kolumbii, 1090 km dlouhý; pramení ve středních Kordillerách u Popayán, je splavná od Cali až do Karthaga, a opět od Antiochie; ústí u Pinto.

Cáuca, území jihoam. rep. Kolumbie 52.830 km², s 238.780 ob. (1918), zaměstnávajících se zemědělstvím, chovem dobytka, dobýváním rudy a vytěžkem z lesů.

Cauda (lat.) ocas; C. equina, nervy, vznikající na konci míchy (⟶ mícha).

Caudéran, západ. předměstí Bordeaux, (1921) 15.985 ob., má vinařství, továrny na čokoládu a chemikalie.

Caudry (kódry) průmyslové místo ve franc. území dep. Nord, (1921) 12.336 ob., má cukrovary a zpracovává ponejvíce vlnu.

Caufield (kaolfíld), město v austral. státě Victoria, (1922) 40.693 ob., 10 km na j.-v. od Melbourne.

Caulaincourt Armand Augustin Louis, vévoda z Vicenzy (1772—1827), franc. státník, po korunovaci Napoleonově 1804 jmenován nejvyšším štolbou, 1805 generálem, 1808 vévodou vicenzským. 1807—1811 vyslancem v Petrohradě; průvodce Napoleonův v Rusku, 1813 ministr zahraničí, 1815 opět min. zahr., později ztratil všechny své hodnosti. 1837—1840 vydal paměti: Souvenirs du duc de Vicence. — Jeho bratr hrabě Augustin Jean Gabriel de C. (* 1777) padl u Borodina 7. září 1812 jako velitel divise.

Caura, levý přítok Orinoka, vzniká v Sierra Pacaraima a ústí u Puerto Guzman Blanco.

Caus (Caux, Cauls, vysl. kó, Mondekaus, vysl. mondkó) Salomon de C. (1576—1626), inženýr, byl stavitelem v Heidelberku u kurfirsta falck. Bedřicha V., kde vystavěl jedno křídlo zámku a zřídil zahradu. Poněvadž v „Les raisons des forces mouvantes avec diverses machines“ píše o strojích ke zdvihání vody parou, pokládal ho Arrago mylně za vynálezce parostroje.

Causa (lat.), důvod, příčina. — V soudní mluvě je c. právním důvodem; causa donandi, účel darování; c. solvendi, účel splnění, c. civilis, občanská pře, c. criminalis, spor trestní; t. v jiném smyslu: pia c., dobročinné nadání, c. cognita, seznání věci, causae cognitio, soud. zkouška; causae maiores nebo graviores jsou vyhrazeny papeži pro svou důležitost; ve filosof. mluvě jsou rozdíly: c. finalis, poslední příčina, c. efficiens, způsobená příčina, c. sui, příčina sama sobě; scholastikové označovali Boha (Spinoza též) jako c. sui; c. exemplaris, nástin důvodu, t. zv. idea ve smyslu Platonově.

Causa bibendi (lat., kausa bibendy), příčina k pití.

Cause célèbre (franc.), skvělý právní spor, příběh, o němž se mnoho mluvilo.

Causerie (franc., kóz'ry), povídání, nenucená zábava. Causeur, povídálek. Causeuse, tlachalka; také malá pohovka.

Causis de Michal, původně farář u sv. Vojtěcha, později protivník Husův. Spojiv se se Štěpánem z Pálče, vystupoval v Kostnici proti Husovi, až dosáhl jeho odsouzení. Zemřel v Basileji.

Causses (kos, lat. calx), vysoko ležící pláně v jižní Francii, k nimž se na sz. přimykají Cevenny. Pozůstávají z téměř horizontálních vrstev jurského vápence, dostupují střední výše 900 m, jsou bez řek a tudíž bez rostlin a stromů; málo obydleny; za to mají rozsáhlá pastviska, výborná pro chov ovcí; středisko výroby roquefortského sýra. Prorvami, 200 až 300 m hlubokými, jejichž dno tvoří dravé bystřiny, dělí se na několik částí: na s. Causse de Larzac (140 km²); mezi Tarnou a Jonte, Causse noire, nejmenší, ale nejmalebnější; dále na sever prorvami řeky Tarny a Jontu téměř uzavřena Cause Méjean (400 m); nejužší a nejvyšší, mezi Tarnou a Lotou Causse de Sauveterre. Lit.: Martel: Les Cévennes et la région des C. (1894).

Cautin, řeka na jihu stř. Chile, v dolním toku (Rio Imperial), pro parníky splavná.

Cauvelaert Frans van, (* 1880). 1910 belg. kat. poslanec, od r. 1921 starosta města Antwerp; vedl Nationalvlaamschen Verband a za války řídil týdeník Vrij. Vůdce vlámské strany v Belgii.

Cauvery (Daškin-Ganga, „Ganges jihu“), řeka v brit. ind. Madrasu, 760 km dl., pramení na Záp. Ghats, proniká Vých. Ghats, za Trichinopoli tvoří deltu 145 km šir. („Zahrada Indie“); ústí do Bengál. zál.

Cava dei Tirreni, m. v ital. prov. Salerno, 26.714 ob., v úrodných krajích dráhy Neapol—Salerno; je sídlem biskupa, C. jest známo pekařskými výrobky. Jihozápadně leží benedikt. opatství Santa Trinità della Cava, se starým kostelem, bohatým archivem a knihovnou.

Cavaignac Godefroy (1853—1905), franc. politik, od 1882 poslancem, 1885 státním podsekretářem v ministerstvu války, 1892 ministrem námořnictví, od 1895—1896 a 1898—99 ministrem války. Odpůrce Dreyfussův. Lit.: Arnoulin: L'action cléricale en France. Les C. devant l'historie (1905).

Cavaignac Louis Eugène (1808—1857), franc. generál, syn Jean Baptiste C., generála a člena Konventu (1762—1829), vyznamenal se v Řecku a v Alžírsku, 1847 guvernérem alžírským, členem Národ-

ního Shromáždění a v květnu ministrem války. Od 23. června vojenským diktátorem, potlačil povstání „bitvou červnovou" a stal se presidentem výkonné moci; byl umírněným republikánem.

Cavaillon (kavajoň), město ve franc. území Vaucluse, (1921) 8976 ob., 75 m nad m., v úrodných rovinách mezi Durance a Coulon, na trati lyonské; má katedrálu z r. 1251 s moderním průčelím, nádhernou městskou radnicí a zbytky římské vítězné brány.

Cavaliere (ital., zkr. Cav.), rytíř (záslužného řádu), v Italii obvyklé oslovení.

Cavalieri Emilio del (1550—1602), ital. komponista, generální inspektor umění; byl účasten na utváření nového monod. stylu. Zachováno jeho duchovní hudební drama, provedené r. 1600 v Římě: La rappresentazione di anima e di corpo".

Cavalieri Francesco Bonaventura (1598—1647), ital. jesuita, matematik a astronom; 1629 profesorem v Bologni. Po něm nazván princip Cavalierův, jímž se vypočítá povrch a obsah těles.

Cavaliers (angl.), za angl. obč. války 1642—49 přívrženci krále (nazýváni takto, jelikož to byla většinou šlechtická jízda).

Cavallarová-Weissová Hanna (* 1863 v Praze), člen opery Nár. div. v Praze v. v. Divadlu náležela od svých 8 let, kdy byla angažována pro dětské úkoly. Později vyučila se zpěvu a vystoupila r. 1881 „v „Malém vévodovi"; byla pak trvale připoutána k Nár. divadlu, kde vynikla hlavně v úlohách subretních. (Papagéna, Mamzell Nitouche a t. d.)

Cavallo (ital.), kůň, dříve piemont. stříbrný peníz (se znakem koně), pozd. až 1862 neap. měděný peníz s křížem mezi koň. nohami; odtud C. da Croce.

Cavanová-Mařáková Mary (vl. Mary Ethel Cawein), operní pěvkyně (*v Nov. Yorku); zasloužila se za války v boji o naši samostatnost jako kurýr Maffie.

Cave canem (lat., „pozor na psa"), nápis na dveřích nebo prahu starořímských domů.

Caveant consules — střežte se konsulové, obv. výhrůžka.

Caveat (lat.), střez se, clausule v některých státech, vyhrazující zlepšení přihlášeného vynálezu pro určitou lhůtu.

Caveau (franc. kavó), sklep, hostinská místnost v Paříži, později jméno spisovatelů, tam se scházejících. 1729—39 Collé, Crébillon (fils), Piron a j. Druhý C. byl založen 1759 (z prvního zůstal Marmontel, Helvétius a j.), r. 1806 založen třetí nazv. Le C. moderne. Désaugiers byl presidentem, Béranger a Jouy a j. (až 1817), kolem 1880 založ. čtvrtý. Třetí a čtvrtý uveřejňoval ročně vždy svazek básní.

Cavell Edith Louise (* 1865), anglická ošetřovatelka; studovala v Bruselu a v Německu, hlavně německé hygienické metody. Od r. 1906 byla v Bruselu ředitelkou belgické ošetřovatelské školy, později známé jako škola Edith Cavellové. Ve svět. válce byla za něm. invase v Belgii zatčena a jako podezřelá z vyzvědačství zastřelena 12. října 1915 v Bruselu přes protest mezinárodní diplomacie. V r. 1919 bylo její tělo přeneseno za voj. poct do Anglie a pohřbeno v Norwichské katedrále. K uctění její památky bylo založeno mnoho útulků pro ošetřovatelky. Na St. Martin's Place v Londýně byl jí postaven žulový pomník jako národní hrdince podle návrhu Sira G. Framptona.

Cavendish (khevndiš nebo khendiš) Henry (1731—1810), chemik, poznal roku 1766, že kysličník uhličitý a vodík jsou samostatné plyny, objevil třaskavý plyn, podal první základy chem. ekvivalence a r. 1783—88 poznal konstantní složení atm. vzduchu; dále našel, že pouze organické látky hořením poskytují kysličník uhličitý, že sloučením kysličníku dusnatého a kyslíku vzniká anhydrid kyseliny dusité a že při proskakování elektrických jisker vzduchem tvoří se kys. dusičná; zůstal přes to věrným stoupencem teorie flogistonové. R. 1798 určil průměrnou hustotu zeměkoule.

Cavendish Sir Thomas (1555—1592), angl. plavec, r. 1586—88 vykonal s 3 pirát. loďmi plavbu kolem světa, při čemž nashromáždil značnou kořist. R. 1591—92 podnikl druhou pirátskou plavbu s 5 loďmi podél brasilského pobřeží až k úžině Magalhãesově.

Cavendish William, vévoda newcastelský, ⚲ Newcastle.

Cavernitis, zánět houbovitých těles pyje, vzniká hnisavými procesy nebo zraněním.

Cavino Giovanni dal (1499—1570), ital. rytec razítek, proslulý zejména věrnými napodobeninami starých mincí. Tyto t. zv. „padovanky" jsou ještě dnes nebezpečné pro sběratele.

Cavour (cavúr) hrabě Camillo Benso di (* 10. srpna 1810 v Turině, † 6. června 1861), it. státník; navštěvoval voj. akademii v Turině, později studoval nár. hospodářství a cestoval po Anglii a Francii. Konstituční systém angl. byl ideálem jeho politiky. R. 1847 zal. s Cesarem Balbo časopis Il Risorgimento. Prohlášení sardinské ústavy (5. břez. 1848) bylo splněním jeho přání. Ve sněmovně zastupoval umírněný liberalismus. V minister-

stvu d'Azegliově (1850) vedl obchod a námořnictví, od dubna 1851 finance. V květnu 1852 odstoupil, již v listopadu t. r. byl zpět povolán z Paříže, kde se seznámil s Napoleonem III., a převzal, mimo předsednictví, finance, obchod i zemědělství, přechodně vedl též min. zahraničí a min. vnitra. Od r. 1854, sleduje cíl osvoboditi a sjednotiti It., spojil se se záp. mocnostmi a ve válce krymské poslal na Krym 15.000 mužů; na paříž. kongresu (1856) prosadil proti vůli Rakouska projednávání „it. otázky". V červenci 1858 sešel se s Napoleonem III. v Plombières, kde bylo umluveno fr.-it. spojenectví a přičlenění horní It. k Sardinii a postoupení Savojska a Nizzy Francii. Ačkoliv válka r. 1859 dopadla pro Rakousko šťastně, byly přijaty mírové podmínky (11. července), pro které C. 13. července odstoupil. Podnik Garibaldiho proti Sicilii podporoval nepřímo: když sardinské oddíly zvítězily u Castelfigarda (18. září 1860), byl Neapol připojen k Sardinii, 14. března 1861 prohlásil první ital. parlament Viktora Emanuela králem it.; bylo to vyvrcholením díla Cavourova. Jenom Řím a Benátky ještě chyběly. Co se týče poměru k papežství, věřil C. ve vítězství hesla: „Svobodná církev ve svobodném státě." C. oslavuje se jako největší státní a nár. sjednotitel Italie.

Cavourův průplav, zavlažovací průplav v Piemontu, 82·3 km dlouhý, počíná u m. Chivasso na Pádu, protíná několik řek a končí v ř. Ticino u Galliate. Vystavěn r. 1863—65.

Cavtat (it. Ragusa vecchia), zn. mořské lázně v Dalmacii, na trati Sarajevo—Dubrovník—Zelenika, se 700 ob. Na blízku zříceniny starého kláštera benediktinského z r. 1284.

Caxton (kekstn) William (* kol 1421—1491), první angl. knihtiskař; knihtiskařství poznal v Kolíně n. R. a přenesl jeho znalost do své vlasti, kdež r. 1474—91 vytiskl přes 90 většinou angl. knih. Lit.: Blades, The life and typhography of W. C. (1861—1863, 2 sv.) a Biography and typography of W. C. (1877, 2. vyd. 1882).

Cay-cay máslo, tuk sloužící buď jako náhražka másla, horší druhy hlavně na výrobu svíček. Vyrábí se primitivním způsobem ze semen irvingie Oliverovy, rostoucí hlavně v Indočíně. Čerstvý tuk je barvy zelenožluté, která na vzduchu přechází v bílou. Taje asi při 38° C.

Cayenne (kajen), hl. m. fr. Guayany, (1921) 10.146 ob., na ústí ř. C. do Atlantického oceánu, se strany moře chráněno pevností a bateriemi, s opačné bažinami a lesy; stará část města je nepravidelně stavěna.

Cayenne, ostrov u pobřeží fr. Guayany, 420 km², obsazen nejdříve (1604) Francouzi, patřil do r. 1654 Francii, pak až do r. 1664 Anglii, r. 1676 připadl Holandsku a od 1677 patří trvale Francii. Od r. 1852 deportují se tam trestanci.

Cayennský pepř (guinejský pepř), sušené plody některých keřovitých druhů paprik, jako na př. papriky křovité (Capsicum frutescens), p. nejmenší (C. minimum) a p. bobulnaté (C. baccatum). Rostou jednak divoce, jednak se pěstují v Jižní Americe a Africe, též v Indii. Plody se podobají celkem luskům naší papriky, jsou ale mnohem menší (0·5—3 cm dlouhé). Používá se jich podobně jako naší papriky v Anglii a v USA.

Cayeux-sur-mer (kajé-syr-mer), mořské lázně ve franc. dep. sommeském, (1921) 2946 ob.

Cayley (kéli) Artur (1821—1895), angl. matematik, prof., zakl. moderní teorie invariantů. Jeho pojednání vycházela 1889—1899 pod názvem Collected mathematical papers (13 sv.).

Cazorla (kadz-), okr. m. v jihošp. prov. Jaén, (1920) 9266 ob., se solivary.

Cb, chem. značka pro atom columbia.

C. B., v Anglii zkratka pro Companion (účastník) of the order of the Bath, majitel nejnižší (3.) třídy ⚲ Bathského řádu.

cbm, též m³, zkratka pro kubický metr.

ccm, též cm³ (dříve též cc), zkratka pro kubický centimetr.

Cd, chem. značka pro atom kadmia.

cdm, též dm³, zkratka pro kubický decimetr (litr).

C-dur (it. Do [Ut] maggiore, fr. Ut majeur, ang. C major), C s velkou tercí. Tvrdá c-tonina, ⚲ tonina.

Ce, chem. značka pro atom ceria.

C. E., zkratka pro Civil engineer (angl. sivil endžinír), civilní inž.

Ceará (se-), brasilský stát na severovýchodním pobřeží, 105.000 km² s asi (1920) 1,319.000 ob. (12 na 1 km²), mezi nimiž velký počet indiánů, černochů a míšenců, skládá se z nízkého pobřeží, písečnými chlumky posázeného, z části lesnaté, úrodné hornatiny a z planiny, prorývané údolími, která se hodí pro pastvinu pouze za deštivého počasí, jinak jest suchá. Podnebí na pobřeží jest vysloveně tropické, ve vnitru s ročním obdobím střídá se doba dešťů a sucha. Srážky jsou i v krajinách hornatých poměrně malé. Častá jsou sucha, která následují někdy několik let za sebou. Zhoubná jsou zejména na vnitrozemských planinách. S umělým zavlažováním, které by tyto planiny učinilo způsobilými pro zemědělství a chov dobytka, se již začalo. Bujná, tropická vegetace pobřežních hustých

lesů přechází v suchomilnou vegetaci na Sertão. Obyvatelstvo zabývá se pěstováním tropických rostlin (bavlna, káva, cukrová třtina), zužitkováním lesů (vosk karnauba, ceara, třetina veškerých příjmů obyv. brasilského), na planinách též chovem dobytka a zemědělstvím. Vnitro je s pobřežím spojeno pouze dvěma žel. drahami.

Céard Henri (1851—1924), franc. spisovatel. Debutoval novelou: La saignée, jež vyšla v Soirées de Médan. Napsal román: Une belle journée (1881); Terrain à vendre au bord de la mer (1906). Divadlení hry: René Mauperin (1888), Tout pour l'honneur (1890), Les Résignés (1889), La Pêche (1890).

Cebuský Antonín (1816—1884), vrchní rada a spisov. ve Vídni, vynikající pracovník v čes. obci vídeňské a její kronikář. Autor první české mluvnice pro Němce, která se dočkala četných vydání a byla zavedena svého času ve všech vojenských školách.

Ceccano (město v italské prov. římské, (1921) 4272, jako ob. 12201 ob. na břehu ř. Sacco, na trati Řím—Neapol, s pěstováním vína a olivy.

Cecidie, ☞ hálky.

Cecil (sesil) lord Robert (* 14. září 1864), angl. státník, třetí syn třetího markýze of Salisbury, od r. 1906 v dolní sněmovně (konservativec), 1915 státní podsekretář v min. zahraničí, 1916—červenec 1918 min. blokády, potom zase v min. zahraničí až do listop. 1918. Zúčastnil se jednání ve Versailles a vypracoval plán pro Spol. národů. V kabinetu Baldwinově v listop. 1924 byl kancléřem vévodství Lancasterského, vedl angl. Ligu pro Spol. národů a je osobním odpůrcem Lloyda Georgea. Napsal: Our national church a j.

Cecilie, křesť. světice, patronka kostelní hudby, řím. panna vznešeného rodu, umučena as 229 neb 230. Svátek: 22. listopadu. Atributy: hudební nástroje, zvl. varhany, jež prý vynalezla.

Cecilie, ženské křestní jméno, z řím. rodového jména Caecilius.

Cecilie, spolky svaté, spolky pečující o chrámovou hudbu, pojmenované podle svaté Cecilie.

Cecina (čečina), it. řeka, 74 km dlouhá, pramení v prov. Grosseto, teče krajem bohatým na kys. boritou, ústí u C. do Ligurského moře.

Cecina, m. v it. prov. Pisa, (1921) 3553, jako ob. 8729 ob., železárny.

Cecová, malá vesnička u Zborova ve vých. Haliči. Zde bylo v době zborov. bitvy obvaziště a operační síň, v níž pluk. lékaři O. Biebl a Vl. Haering poskytovali raněným pomoc. Na poli u C. byli 4. čce 1917 ve společ. bratrské mohyle pohřbeni čsl. dobrovolníci, padlí v bitvě zborovské.

Ceda A. B., pseud. Jos. Deogr. Konráda.

Cedar Falls (síder faóls), m. v severoamer. státě Iowa, (1920) 6316 ob., u vodopádů ř. Red Cedar River, s četnými továrnami.

Cedar Creek (síder krík), řeka v severoam. státě Virginii, přítok ř. Shenandoah, památné porážkou konfederovaných 19. října 1864.

Cedar Mountains, pohoří v angl. jihoafr. kolonii Kapské, na vých. od ř. Olifant, nejvyš. hora Sneeuw Kop (1930 m).

Cedar Rapids, průmysl. m. v jihových. části severoam. státu Iowa, (1920) 45.566 ob., na ř. Red Cedar River, s využitými vodopády. Bydlí zde četní Čechoslováci.

Cédille (fr. sedij), háček pod písmenou c znamená, že c (před a, o, u) má zníti jako s, na př. ça.

Cedo maiori (lat.), „ustupuji mocnému“ (podle Martialovy knihy zv. „Liber spectaculorum“, 31).

Větévka a šiška cedru libanonského.

Cedr, poměrně vzácný strom, náležející mezi stromy jehličnaté. Jest příbuzný modřínu, jemuž se podobá svým jehličím i šiškami, svým vzhledem pak podobá se dubu. Roste v několika druzích, vzájemně si velmi podobných. Nejvzácnější jest cedr libanonský (Cedrus Libani), rostoucí v pohořích Malé Asie a na ostrově Cypru. Tyto kdysi rozsáhlé lesy byly již ve starověku vykáceny, hlavně na stavbu chrámů (Šalamounův chrám v Jerusalémě), takže dnes jest chráněn pouze nepatrný háj větších stromů cedrových nedaleko osady Bešari v nejvyšší části Libanonu. Dává dřevo velmi trvanlivé, příjemně vonné, barvy červenožluté a jest velmi tvrdé. Dnes je poměrně velmi vzácné a zřídka do obchodu přichází. Podobné trvanlivé dřevo dává také cedr himalajský (C. Deodara), který tvoří rozsáhlé lesy na svazích Himalají, a cedr atlantský (C. atlantica), rostoucí v pohoří Atlasu v sev. Africe. Cedrové dřevo pro výrobu tužek jest nahrazováno dřevem jalovce virginského (Juniperus virginiana) nebo dřevem cedrelovým.

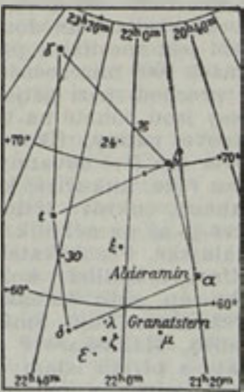
Cedr sibiřský ☞ limba.

Cefaëlin ($C_{28}H_{40}N_2O_4$), alkaloid, obsažený v kořenu ipekakuanhy. Tvoří bezbarvé jehlice.

Cefalu (če-), okr. m. v it. prov. Palermo (Sicilie), (1921) 13.200 ob., na úpatí

376 m vysoké předh., na níž zbytky starého Cephaloedium a zříceniny pevnosti z doby Normanů, na trati Palermo—Messina. Lit.: Salvo di Pietraganzili, C., la sua origine etc. (1888).

Cefeas (t. Antromedae pater), souhvězdí sev. oblohy. Jméno mají po Kefeovi, králi etiopském, manželi Kassiopeie a otci Andromedy.

Souhvězdí Cefea.

Cegielski Hipolit (1815—1868), s počátku filolog, později průmyslník. Byl nějaký čas v Poznani gymn. prof. a napsal: O słowie polskiem, O zasadach wychowania po szkolach wyższych a j. Roku 1846 založil v Poznani obchod se železem, který později proměnil v továrnu na hospodářské stroje. R. 1849 zvolen poslancem do něm. říšského sněmu.

Cegielski Stefan (* 1852), syn předešlého, proměnil továrnu svého otce v akciovou společnost. Pracoval mnoho ve veřejném a společ. životě. Byl členem pruského sněmu i říš. sněmu německého.

Cegliński Juljan (1827—1903), polský malíř. Krajinář tatranský. Vydal mnoho děl svých i jiných umělců v litografii i zinkografii.

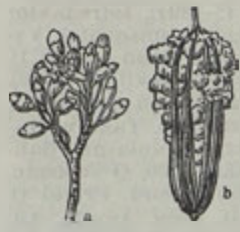
Cegnar Fran (1826—1892), slovin. spisovatel, překladatel a politik. Býval redaktorem, později poštovním úředníkem. R. 1860 vydal sbírku vlastních i přeložených básní „Pesmi", ale teprve potom se propracoval tak, že byl mezi Slovinci nejlepším básnickým překladatelem své doby. Z prosaických jeho překladů dlužno vzpomenouti „Babičky" Boženy Němcové (1862, 2. vyd. 1884). Politicky se uplatňoval hl. za svého pobytu v Terstu, kde hájil slovinská práva jako člen městské rady a zemský poslanec.

Cehák Adam Teofil (pseud. Adam Stodor) (* 1871), polský literární kritik. Vydal dílo o Kasprowiczu (1905) a přeložil Ibsena, Verlaina a Hauptmanna.

Cechovní škuner, plachetnice o několika stěžních s cechovními plachtami.

Cechy, v středověku volná společenstva rovnoprávných členů téhož řemesla pro povznesení společných zájmů. Zrušeny živnost. řádem r. 1859. Lit.: Winter, Dějiny řemesla a obchodu v Č. (1906), týž. Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Č. (1909).

Cejba, La (dze-), vzkvétající přístavní m. na atlantickém pobřeží st. Honduras (Stř. Am.).

Cejba: a) květ, b) plod.

Cejba, rod tropických stromů; ve válcovitých tobolkách obsahují semena, jež jsou obalena jemnými, hedvábně lesklými vlákny, přicházejícími do obchodu pod názvem kapok. Jsou to hlavně 3 druhy, jež poskytují rostlinnou vlnu: cejba pravá (Bombax Ceiba), rostoucí hlavně v Již. Americe, kapok vlnatý (Eriodendron anfractuosum nebo Bombax pentandrum) z Jižní Asie (⚲ kapok) a cejba malabarská (Bombax malabaricum) z jižní Asie a Afriky. Vlákna nedají se spřádati a slouží hlavně jako materiál k vycpávání.

Cejch, znamení, kterým se opatřují předměty sloužící různým účelům, na př. k vyznačení míry, váhy, jakosti a pod., v obchodě značí, že předměty ty byly státním úřadem zkoušeny a jejich název i jakost shledána správnou. Znamení taková jsou podle povahy měřidla buď do předmětu vyražena nebo vypálena. Základem dosud všech vydaných předpisů cejchovních jest zákon z 23./7. 1871 ř. z. č. 16 z r. 1872, viz také cejchovní tarif z 22./11. 1919 Sb. z. a n. č. 629, a vyhlášku min. veř. prací z 30./1. 1923 č. 37 Sb. z. a nař. a vyhlášku téhož min. z 28./III. 1925 č. 72 Sb. z. a n. Všeobecnou značkou cejchovní jsou písmena Č. S. R., o tom viz nařízení vlády z 18./11. 1919 č. 611, podle něhož zřízeny 3 cejchovní inspektoráty (v Praze, Brně a Bratislavě). V r. 1923 v Č. S. R. bylo 151 cejch. úřadů, 28 cejch. expositur a 27 úřadů pro známkování sudů. Parníky, lodi osobní a pramice převozní musí býti přezkoušeny na stabilitu či stálost proti překlopení.

Cejn (Abramis), rod ryb z čeledi kaprovitých (Cyprinidae). Cejn velký (Abramis brama) má velmi vysoké tělo a dosti tmavou barvu, délka až 1 m, váha až 2 kg, žije v evropských vodách na sever od Alp. Cejn malý (A. blicca), též cejnek, je menší, bledší barvy a jest jednou z nejhojnějších evropských ryb.

Cejnek Raimund (* 1860 v Kroměříži, † 1928), čes. žurnalista. Od r. 1885—1887 byl redaktorem „Kroměřížských novin", od r. 1887—1889 red. „Moravské Slovače" v Uh. Hradišti, odkud přešel do redakce

„Politik" v Praze, kde byl činný až do jejího zániku r. 1908. V časopise „Union" byl šéfredaktorem od r. 1919. Naposledy působil v Tiskovém odboru presidia minister. rady.

Cekl Jan Jaroslav (* 1894), šéfredaktor Čsl. deníku v Olomouci a spisovatel. Vydal romány: Než vzešlo ráno... (1921), Jeho láska (1925), Růžový pavillon (1926), Zlatá srdce (1926), Píseň lesů a Helenčina láska (1929) a četné jiné. Také v dramat. tvorbě se s úspěchem uplatnil (Bandello, 1910, Krutá láska, 1926, O svobodu, 1928, Sebevražda, 1929). Pseud. Příval O.

Celano (če-), m. v it. prov. Aquila, Abruzzy, (1921) 7563, jako ob. 9487 obyv. na trati Castellamare Adriatico—Řím, se starým kostelem. Když m. r. 1223 odpadlo od Bedřicha II., bylo jím zničeno, z čehož se dosud nevzpamatovalo. Jižně od C. v blízkosti jezero Celanské nebo Fucinské (staré Lacus Fucinus), nemající odtoku, ve výšce 656 m n. m. Bylo r. 44—54 po Kr. císařem Claudiem vysušeno, avšak po ucpání odvodního kanálu teprve r. 1855—69 trvale svedeno do ř. Liris a proměněno tak v úrodné pole a pastviny. Kotlina jezera byla východiskem zemětřesení r. 1914, při kterém C. bylo skoro úplně zničeno.

Celastrus, rod z čeledi Celastraceae. (Brslenovité.) Keře s jednoduchými listy. Jeho dřevité liany těsně se ovíjejí kol kmenů stromových. Čítá asi 30 druhů. Celastrus scandens L. ze sev. Ameriky s listy opadavými.

Celastrus scandens.

Celaya (dze-), m. v mexickém st. Guanajuato, (1921) 24.021 ob., na ř. Rio Laja, 1830 m n. m., vyváží sedlářské výrobky, vlněné a bavlněné zboží.

Celebes, třetí velikostí ze Sundských ostrovů, patřící Nizozemské Indii, 180.000 km², 2¼ mil. ob. Od středu ostrova táhnou se 4 poloostrovy (Makassar), k jihu, j.-v., sev., s.-v. (Minahassa). Povrch půdy jest hornatý, dostupuje výše 3042 (Lampo-Battang), přesto tvoří někde hojně obydlené, úrodné planiny. Řeky jsou krátké, nesplavné. Nejv. ř. je Sadang. Z jezer dlužno jmenovati Posso (2500 km²), Tuwuti, Matuna, Tempe. Pohoří jsou složena z granitu, břidlic a pískovce; zálivy a pobřeží tvoří vrstvy třetihorní a čtvrtohorní. Minahassa jest sopečného původu; dosud je mnoho činných sopek (Kalabat 2022, Soputan 1827, Awana 2070 m). Zemětřesení jsou častá. Bohatství nerostné jest značné, hlav. měď, zinek, železo (ložiska u zál. Boni 400 km²), nikl. Na sev. jsou horká vřídla a hnědouhelná ložiska. Podnebí jest snesitelné pro členitost ostrova, srážek 5000 mm ročně. Fauna a flora tvoří přechod mezi asijskou a australskou. Lesy jsou bohaté na vějířovité, kokosové, sagové palmy, fíkovníky, duby. Suchý sever má širé savanny. Kulturní rostliny jsou rýže, kukuřice, káva, kakao, indigo, banány, cukrová třtina, tabák. Obyvatelstvo je až na několik Evropanů a Číňanů malajské. Praobyvatelé byli podle všeho Alfurové, bydlící v kolových stavbách. Na jiho-záp. sídlí Makassarové, na již. pobřeží kmen Bugi. Smíšením vznikl kmen Badžo, Makassarové a Bugiové založili státy a přijali islam; Badžové tráví svůj život většinou na moři jako lodníci. Správně je rozdělen ostrov na tři gubernie. 1. C. obsahuje jih a západ ostrova, a ostrovy Buton, Muna, Kabaena a j. 124.478 km², 2,347.600 ob., 3818 Evropanů. Hl. m. Makassar. — 2. Menado obsahuje sever, 57.335 km², 760.000 ob. Hl. m. Menado. — 3. Ternate obs. východ a ostrovy Banggai (2900 km²) a Sula (64.000 km²). Hl. m. jest Ternate na sev. Molukkách. — Hl. obchodní města jsou Makassar a Menado. Od 1922 je Makassar spojen s Talakarem železnicí. Předměty vývozu jsou: káva, kokosový olej a ořechy, rýže, bavlna, kakao, tabák, sladké dřevo, guttaperča. Dějiny: Portugalci zal. 1525 u Makassaru přístav, ustoupili ale Holandsku, které sjednalo s králem makas. obchod. smlouvu. Od té doby vedli H. četné války s domorod. státy (1819, 1824, 1856, 1907) a podnikli dvě expedice do vnitrozemí (1859). Teprve 1907 se jim podařilo dostati ostrov do své neomezené moci. Lit.: Sarasin: Reisen in Celebes (1905). Ritschl: Celebes (1923). Abendcron, Geolog. en géograf. doorkruisingen van Midden-C. 1909—10 (1915).

Celebeské moře, mořská kotlina, na jihu ostr. Celebes, na záp. Sev. Bornea, značných hloubek dosahující terciérní propadlina.

Celebrant, titul katol. kněze, hl. biskupa, kterému přisluhují kněží jiní (jáhen a podjáhen). Celebrovati, sloužiti mši sv.

Celemín (dze-), dřívější šp. míra pro obilí = $^1/_{12}$.

Celer, miřík (Alpium graveolens L.) je druh rostlin okoličnatých, dobře známý jako oblíbená zelenina; je to dvouletá, žlutavě kvetoucí bylina, kulturou znač-

ně zušlechtěná, původem z oblasti středozemsko-indické. Prvním rokem vytváří se zdužnatěním kořenové hlavice kulovitá hlíza, tato jakož i mladé listy se připravují jako zelenina a přidávají se do polévek a různých jídel; kulovité hlízy vařené upravují se též na salát.

Celesta, A. Mustelem od r. 1886 v Paříži vyráběný klavír s ocelovými tyčemi (rozsah 5 oktáv, c—c''), v moderní hudbě často používaný.

Celestin, jména mn. papežů, z nichž nejvýznamnější C. V. (1210—1296), žijící asketicky. Když r. 1294 se nemohli kardinálové shodnouti při volbě nového papeže, zvolili tohoto poustevníka, který ani latinsky neuměl. Brzy ale pro stálé rozpory s kardinály se pap. stolce vzdal. R. 1313 vyhlášen za svatého.

Celestin Fran, Ph.Dr. (1843—1895), slovinský spis. a kult. filos., prof. na gymn. a učitel slov. jazyků na univ. v Záhřebě. V mládí pěstoval krásnou lit., později psával mnoho o Rusku, překládal, psal kritiky a sledoval otázky osvětové.

Celestina, hlavní postava španěl. dramat. dialogu v próse Comedia de Calisto y Melibea o 16 jednáních, je nemorální kuplířkou. Je zde líčena tragická láska dvou lidí nejjemnějších citů, s pozadím otravného ovzduší prodejné lásky a kuplířství. Divadelní kus, jehož autorem prý byl Fernando de Rojas, vyšel po prvé r. 1500, později rozšířen byl na 21 dějství (1501). Duchaplné a geniální dílo bylo od té doby stále vydáváno a již brzy přeloženo. Ve Španělsku bylo toto dílo mnohokrát napodobováno.

Celestina Josip (1845—1912), slovin. matematik, učitel na uč. ústavu. Byl tvůrcem slovin. terminologie matem. a jeden z prvních spisov. slovin. učebnic matematiky.

Celetná, úzká, rušná ulice na Starém m. praž., vedoucí ze Starom. nám. na Příkopy, kde ukončena Prašnou branou. Památná z bouřlivého r. 1848, neboť tu došlo před vrch. voj. velitelstvím, umístěným v budově dnešního obchod. soudu, k demonstraci (12. června), z níž se po zakročení vojska vyvinuly tak zv. → svatodušní bouře, kterými byl rozehnán → Slov. sjezd.

Celibát, bezženství, stav předepsaný círk. právem pro duchovní katol. církve; od 385 byl kněžím doporučován, 1074 učinil Řehoř VII. c. povinným pro kněze. Důvody pro c. uváděné jsou: nezávislost kněží, uschopnění jejich mysli věnovati se cele svému povolání, čistota, kterou rituál vyžaduje pro konání bohoslužeb. V pravoslavné církvi jest rovněž zaveden, ale kněz může v manželství žíti, oženil-li se před vysvěcením. Řeholník však musí zachovávati c. Biskupem se může pak státi jen vdovec nebo řeholník. Lit.: Laurin: O bezženství a manželství duchovních (1878).

Celichowski Zygmunt (1845—1924), učenec polský, bibliotékář. Zasloužil se o zachování památek rukopisných. Napsal Acta Tomiciana (IX.—XIII.).

Celimène (selimen), označení duchaplné koketky, postava z Molièrova Misanthropa.

Celiński Slawomir (1852—1918), polský řezbář a malíř ve Varšavě. Maloval portréty a prováděl řezby chrámové. Byl též tvůrcem modelů v továrně na porculán v Petrohradě a jinde. Zemřel v Americe.

Celit (cellit), svým složením sekundární octan celulosy (acetylcelulosa), rozpustný v acetonu. Vyrábí se z celulosy působením anhydridu octového nebo acetylchloridu a přeměnou vzniklého triacetátu zředěnými kyselinami na sekundární octan. Jest to bílý, lehký, hrubě zrnitý prášek, málo hořlavý. Slouží k výrobě nehořlavých filmů kinematografických, nehořlavé náhražky celuloidu (→ celon), na výrobu acetátových laků (→ celonové laky), umělého hedvábí a různých umělých hmot (trolit a j.). Z roztoku celitu v acetonu zůstává po odpaření rozpustidla průhledná blána podobná celofánu, sloužící také k balení potravin.

Celitová a celitonová barviva (vyrábí I. G. Farbenindustrie, Leverkusen a. R.), barviva vhodná pro barvení uměl. hedvábí acetátového.

Znak města Celje.

Celje, m. v Jugoslavii, kraj Maribor, 8000 ob. Gymnasium, ovocnictví, vinařství, koželužny. Za řím. dob Celeja Claudia bylo hl. m. středního Norica, a mělo slavný chrám Martův. V 6. stol. dobyli m. Slované. Vládli v něm hrabata z C. Po vymření rodu připadlo Štyrsku a tím Rakousku. Zde svedeny časté polit. boje mezi Slovinci a Němci. Otázka celjského slovin. gymnasia hrála svého času značnou roli na říš. radě rakouské. Ve slovin. Nár. domě se soustředil veškerý život polit. i kult. štyrských Slovinců. Na blízku zříceniny hradu hr. Celjských. Od 1918 náleží Jugoslavii.

Celjská kronika, histor. dílo z r. 1435, nejdůl. spis z doby hrabat Celjských. Lit.: Krones, Die Freien von Saneck u. ihre Chronik. 1883.

Cella (lat.), komora, špižírna, pokoj (odtud něm. Zella); zvláště jmenuje se tak hlavní místnost v antických chrámech, kde byla umístěna modla.

Cellarius (lat.), ve starém Římě pojmenování pro otroka, který spravoval špižírnu; sklepmistr.

Celle, m. v pruském okresu Lüneburg, 25.711 ob., 38 m n. m. M. bylo zal. 1292. 1679 byl zde sjednán mír, ve kterém obdrželo Švédsko Bremen a Verden. Lit.: Weltzlin: Celler Heimatbuch (1921).

Znak města Celle.

Celler Bedřich (1866—1923), řed. zem. hosp. šk. v Osoblaze. Odb. sp.

Cellerin Ant. (* asi 1791 v Horažďovicích), malíř v Písku. Studoval na pražské Akademii.

Cellerin Ant. J. (nar. 1823 v Klatovech), nožíř a knihař pražský.

Cellini Benvenuto (1500—1571), italský zlatník a sochař. Nejprve v Římě v papežské mincovně, pak ve Florencii, v Mantově, Paříži. Hl. díla: bronzový relief Nymfa z Fontainebleau (Louvre v Paříži), Perseus s hlavou Medusinou (Florencie), Apollon a Hyacinth, Narcissus, Ukřižovaný (Eskorial ve Španělsku), Štít (Windsor v Anglii) a četné drobné práce. Napsal svůj životopis (po prvé 1728, později často vyd. a hojně překládaný) a Trattati dell oreficeria e della scultura, 1567. Lit.: Plon, B. C., orfèvre medailleur, sculpteur (1882), Bouchand, B. Cellini (1903), Darvai, B.C. (1907).

Cellulosa, pseud. ○ Karla Ballaye.

Celní čára (celní hranice), hranice celního území vůči cizině, při jejímž překročení nutno platiti clo. Obyčejně kryje se c. č. s hranicí zemskou, ač nejsou-li smluveny t. zv. celní výluky (jsou-li určitá místa vyňata z celního území), nebo celní zahrnutí (je-li zahrnuta do celního území i nějaká oblast mimostátní). V bývalém Rak-Uhersku tvořily jednotl. země samostatná celní území až do 1775 (zrušena c. č. mezi dědičnými zeměmi rakouskými), resp. 1851 (mezi zemí rakouskou a uherskou).

Celní skladiště, místnosti, v nichž se ukládá cizí, nevyclené zboží, pod dozorem státním; jsou též s. soukromá, podrobená státnímu dozoru. Při přístavech zřizují se t. zv. svobodná skladiště, jež se považují celními zákony za cizí území.

Celní tarif, seznam předmětů, clu podléhajících, u nás stanoven zákonem z 13. II. 1906 č. 20 ř. z. a pro RČS. upraven zákonem z 21. VIII. 1921 č. 349 Sb. zák. a nař., doplněn zákonem z 19. XII. 1921 č. 460 Sb. zák. a nař.

Celní technika, souhrn všech předpisů (celních zákonů, řádů) a zařízení, jež se vztahují na vybírání cla. Doprava zboží, podléhajícího clu, smí se díti jen po určených celních silnicích či drahách. Celní čáru (○) střeží celníci (finanční stráž, douaniers); od celní čáry jest nutno dopraviti zboží přímo k nejbližšímu celnímu úřadu (○).

Celní úřad, úřady (v ČSR. podřízené fin. ředitelstvím, resp. ministerstvu financí), jež mají na starosti vybírání cla za zboží. Jak v býv. Rak.-Uhersku, tak i v ČSR. rozeznávají se hlavní a vedlejší c. úřady, obojí rozdělené do dvou tříd.

Celnice, ○ celní úřad.

Celnice Pražské. Celnice čili „Ungelt" bývala v Týnském dvoře již od polovice 9. stol. do r. 1774 knížecí a pak královská, v které cizí kupci a obchodníci přivezené zboží rozvažovali a vyclívali. Tato byla r. 1774 přeložena odtud na Kozí nám. do domu č. 748, později pak do zrušeného kláštera Hybernů (dnešního domu č. 1037 na Novém městě pražském proti Prašné bráně). — C. u Kamenného mostu v nízkém jednopatrovém domku č. 56, „U celnice" zvaném, pod menší věží mostecko-malostranskou a na Křižovnickém nám., v místech, kde stojí dnes pomník Karla IV. (roku 1847 zbořena). Karlův most byl spravován úředníky mostního úřadu, který podléhal magistrátu Starého města. Úředníci ti vybírali na obou koncích mostu clo ze zboží i z dobytka, z jehož výnosu se most opravoval a udržoval. Za přechod přes most křesťané neplatili ničeho, ale židé od staletí musili zapraviti mostné, jež zvali „meches", a to krejcar za osobu. Podle listiny, dané Pražanům r. 1322 Janem Lucemburským, měli platiti židé z mrtvoly žida nebo z nevěsty přes most Pražský vezené po 72 haléřích mostného. A doplnění mostného r. 1699 a 1707 určilo ještě, „když žid na koni jede ven, z koně po 3 krejcařích, když židé ženou voly nebo krávy z každého kusu dají po 3 krejcařích". Totéž platili i křesťané z dobytka přes most hnaného. R. 1784 zrušením mostního úřadu přestalo i vybírání cla, jakož i židovského „meches". — „Na Celné" (nyní ulice u Palackého mostu), jméno po celnici, která stávala u břehu; býval tu přívoz, t. zv. „Aufenfeldů", jejž obec Pražská koupila r. 1878 před stavbou Palackého mostu. — Celnice v Újezdské bráně zmizela s branou ke konci 19. stol. — Na Výtoni v Podskalí byla vodní celnice s velkým erbem pražským na domě; zde platilo se clo

z dříví naplaveného, za používání cest, mostů a řek v Praze. Clo bylo určeno na opravu Karlova mostu a na dlažbu města. — Celnice stála též v „Černé bráně“ v horní Nerudově ul., Praha-III. a odstranění její si vymohli Kajetané. Již r. 1684 byla celnice se svolením rady staroměstské přeložena na druhou stranu ulice k domu č. 247. Celnice ustoupila kostelu sv. Kajetána. Brána byla zrušena 15. března 1711. — Při spojení měst pražských r. 1784 v jedno sloučily se i jimi vybírané dávky, r. 1816 nazvané „Pražským městským mýtem“. Ale roku 1829 byla bez povolení sněmu zavedena erární daň (akcis), k níž povolena byla přirážka 25% pro obec. Novou tuto daň za smluvený peníz pronajal erár vždy na tři leta různým firmám paušálně, až r. 1878 najala si obec vybírání daně sama. Tato daň „potravní“ vybírá se všude na periferii pražské. Pravé mýto cestné náleží eráru; za to vybírá dlažebné na základě privilegia od Jana Lucemburského z r. 1338.

Celofan (cellophane, transparit), tenká folie z hydrátu celulosy, získaná sražením roztoku viskosy (↷ hedvábí umělé, viskosové) chloridem amonným. Jest to elastická, pevná a ve vlhku úplně stálá látka, pro plyny a oleje nepropustná, hořlavá, ale nikoliv explosivní, ve vodě a v alkoholu nerozpustná. Slouží hlavně na obaly potravin a poživatin, jako náhražka za gutaperču a celuloid. Postup výroby c. jest tento: Bílené bavlněné odpadky (linters) nebo bílená buničina se působením louhu sodného a sirouhlíku převede ve viskosu, která je ve vodě rozpustná. Hustý roztok viskosy nanáší se na látkový pás v roztoku chloridu amonného, promývá se roztokem soli kuchyňské a působením minerální kyseliny mění se pak na hydrát celulosy, jež se pak promývá ještě kyselinou a vodou. Snadno se barví anilinovými barvivy.

Celoidin, v podstatě velmi koncentrovaný roztok střelné bavlny (nitrocelulosy kolodiové) s nižším obsahem (9 až 11%) dusíku ve směsi ethylalkoholu a éteru. Připravuje se nitrací nejčistší celulosy (vaty) za studena, čistí se propíráním vodou, rozpouštěním ve směsi ethylalkoholu a nadbytečného éteru a filtrací vzniklého roztoku, z něhož se přísadou studené vody sráží čistá nitrocelulosa. Její sraženina se promývá vodou, lisuje, vysouší ve vakuu a rozpouští znova ve směsi alkoholu a éteru na hustý roztok asi 20%ní. Formuje se v prosvitavé a mlékovitě zakalené desky, které se přechovávají v čistých skleněných lahvích nebo v zatavených plechovkách. Slouží k přípravě lékařského kolodia, celoidinových papírů fotografických neb filmů.

Celon, nezápalná náhražka celuloidu, která se připravuje tím, že se hydroacetáty celulosy (buničiny), rozpustné v acetonu, mísí za tepla s náhražkami kafru, čímž vznikají tuhé hmoty na způsob želatiny. C. se nerozpouští v octanu amylnatém a ve směsi éteru a ethylalkoholu, v nichž se rozpouští celuloid. Také tuky a oleje, dále petrolej, benzin a terpentýn na něj nepůsobí. Má také menší hustotu (1·3) než tento. Lze jej dostati v několika stupních tvrdosti. Vyrábějí se z něho rozmanité ozdobné předměty (hřebeny, spony, hračky a pod.) a slouží dále za isolační materiál.

Celonové laky, roztok acetylcelulosy v octanu methylnatém, acetonu, lihu, benzolu, tetrachlorethanu a j., sloužící hlavně k impregnaci tkanin na nosné plochy letadel, jako laky isolační a laky na železo.

Celosia argentea.

Celosia L., nevadlec, rod rostlin laskavcovitých (Amarantaceae). Nejznámější její druh C. argentea L. jest v tropech obecnou rostlinou, pěstuje se jako ozdobná rostlina v četných odrůdách se štíhlým laťovitým květenstvím červené, oranžové n. žluté barvy. U C. cristata L. (n. hřebenitý) zakončuje se nízká lodyha vějířovitě rozšířeným, velmi hustým květenstvím s vlnitě laločnatým okrajem.

Celotovar (hotový tovar), ↷ polotovary.

Celovec, něm. Klagenfurt, hl. m. Korutan. Za Rakouska bývalo střediskem kult. i polit. života korut. Slovinců. Leží 246 m n. m., nedaleko jezera Vrbského. 27.423 ob., větš. německé nár. Důl, železn. uzel. Sídlo zemské vlády, biskupství. St. dóm (16. stol.), sněmovna (16. stol.) a čet. veř. budovy. V prosinci 1918 a v červnu 1919 prudké boje s jugoslav. vojskem, které 28. VII. 1919 Celovec obsadilo.

Celsius Anders (1701—1744), švédský astronom. Jako profesor zúčastnil se s Maupertiem r. 1736 měření poledníku zemského. R. 1740 stal se ředitelem hvězdárny v Upsale, kterou vystavěl. Studo-

val a zabýval se měřením světelnosti a sev. září. R. 1742 navrhl stupnici teploměru se sto stupni, čítáno od bodu varu do bodu mrazu. Ale stupnici dnes používanou, t. zv. Celsiovou nebo centesimální, s opačným čítáním, navrhl r. 1750 štokholmský akademik Strömer.

Celsius Olof ml. (1670—1756), švédský učenec; učitel sl. Linného.

Celsius Olof st. (1716—1794), švéd. dějepisec, biskup v Lundu. Spisy: Bibliothecae Upsalensis historia (1745), Konung Gustaf I's historia (1746—53); vydával první věd. časopis švédský. Tidningar om the lärdas arbeten (1742).

Celsus Aulus Cornelius, římský spisovatel, žil v první polovici 1. stol. př. Kr. (za vlády Tiberia a Nerona); sepsal Encyklopedii, ze které zůstalo osm knih „De medicina", nejvýznačnější řím. dílo lékařské po Hippokratovi.

Celtis (vlastně Pickel) Konrád (1459—1508), něm. humanista, studoval v Kolíně n. R. a za Agricoly v Heidelberku, vyučoval v Erfurtu, Rostocku, Lipsku, odcestoval potom do Italie a v r. 1487 byl na říšském sněmu v Norimberce jako první Němec korunován básnickým vavřínem od Friedricha III. R. 1492—97 vyučoval v Ingoldstadtu, od r. 1497 hlavně ve Vídni, kde pořádal na dvoře první divadelní představení. C. zavedl plánovitější způsob vyučování, očistil latinský jazyk, studium řecké řeči pozvedl a také rozšířil vědy reálné. Jeho báseň Situs et mores Germani jest důležitá pro poznání něm. poměrů v 15. stol. Jeho Odarum libri IV (1513) obsahuje ódy a epigramy podle Horaciova vzoru. Jeho básně vyznačují se správnou výslovností a je v nich patrný jeho skoro antický názor světový. Jeho veliká láska k vlasti patrna jest v jeho ilustrovaných povídkách o Norimberku.

Celtium (Ct), prvek z řady vzácných zemin. R. 1907 oddělil Urbain při isolaci prvku lutecia z gadolinitu nepatrné množství nové frakce, v níž předpokládal přítomnost neznámého prvku, který pokládal za identický s prvkem, jehož atomové číslo je 72, a který nazval celtiem. Jeho kysličník Ct_2O_3 je barvy bílé, k němu příslušný hydroxyd je slaběji zásaditý než hydroxyd lutecia, avšak silněji zásaditý než hydroxyd skandia. Také jeho bezvodý chlorid je těkavější než chlorid lutecia a méně těkavý než chlorid skandia. Obloukové spektrum celtia jevilo vedle čar luteciových nové čáry, z nich některé velmi intensivní. Jeho identitu s prvkem 72 popírají Coster a Hevesy (1923). (Q. hafnium.)

Celuloid, tuhý roztok střelné bavlny (nitrocelulosy) v kafru, v němž připadá na sto dílů nitrocelulosy 30 až 40 dílů kafru. Byl vyráběn nejprve v Anglii (krátkou doba) a pak v Americe. V Evropě vznikl průmysl celuloidový v letech 70. min. století skoro současně v Německu, Anglii a ve Francii. Nitrocelulosa (s obsahem dusíku kolem 10%) se při jeho výrobě mísí buď přímo nebo za přítomnosti ethylalkoholu s kafrem, potom se směs válcuje a lisuje, aby se zbavila nadbytečného rozpouštědla a vzduchových bublinek. Poté se formuje. Celá fabrikace c. je poměrně jednoduchá, vyžaduje však nákladných přístrojů. C. je hmota rohovitá, která měkne nad 80° C a stává se plastickou. Má zapáchati po kafru jen, byla-li zahřáta nebo silněji třena. Hodí se dobře k účelům isolačním, třebas se třením stává elektrickou. Rozpouští se dobře v ethylalkoholu, acetonu, v kyselinách octové a mravenčí. Koncentrované kyseliny mineralné (dusičná, sírová, solná) i zásadité louhy a amoniak (posléze jmenované i ve zředěných roztocích) jej porušují. Ježto obsahuje nitrocelulosu, látku náchylnou k rozkladu, nesnáší dobře zvýšené teploty (nad 170° C). Rozkládá se proto nejprve zvolna, potom rychleji a rychleji, až se nakonec samovolně vznítí a eventuelně vybuchuje. Je velmi hořlavý, hoří syčivým a čadivým plamenem — za vývoje jedovatých plynů (kysličníků dusíku, kysličníku uhelnatého, kyanovodíku a jiných plynů). Musí se s ním opatrně zacházeti. C. tlačí se do forem, nebo se zpracuje na soustruhu. Hotoví se z něho různé ozdobné předměty: sošky, knoflíky, rukojeti, držadla a pod. Barví se také rozmanitým způsobem. Připravuje se z něho umělá slonovina, želvovina, rohovina, umělý jantar, umělá perleť a pod. Jeho hořlavost je příčinou, že byly hledány za něj četné náhražky (na př. celon, gelalit, bakelit a pod.), které nejsou hořlavé.

Celulosa (buničina), hlav. součást rostlinných tkání, jež tvoří stěnu buněčnou. Není přesně definovaným chemickým individuem. V přírodě jsou různé celulosy doprovázeny vždycky jinými látkami, jako jsou látky pektinové nebo slizy rostlinné (pektocelulosy a mukocelulosy, na př. vlákna bavlněná, lněná, bambusová, ramiová), lignin (lignocelulosy, t. j. celulosy zdřevnatělé, na př. dřevo, vlákna jutová, slaměná), tuky a vosky rostlinné (adipocelulosy a kutocelulosy, na př. korek). Postupným působením zřed. kyselin, zřed. alkalických louhů, slabých roztoků alkalických chlornanů a podob.

na přírodní celulosy odstraní se podíl necelulosový a zbývá více nebo méně čistá celulosa, jejíž čistota závisí na surovině a způsobu přípravy. Nejčistší celulosa je c. bavlněná. Čistá voda se extrahuje organickými rozpouštědly, vaří se se slabým roztokem louhu, sody a mýdla a bílí se roztoky chlornanů. Tvoří jemná vlákna krystalické struktury, která se nerozpouštějí ani ve vodě, ani v organických rozpouštědlech. V ammoniakálném roztoku hydroxydu měďnatého (Schweitzerově činidle) nejprve bobtnají a pak se rozpouštějí, podléhajíce při tom částečnému rozkladu. Totéž se děje v koncentr. roztocích chloridu zinečnatého a v 50% kyselině sírové. Minerální kyseliny (neoxydující) mění ji v nepříliš koncentr. roztocích v bílou, drobivou hydrocelulosu, jež nemá vláknité struktury, rozpouští se v 10% louhu sodném, a je to více nebo méně rozložená celulosa. Bavlněná celulosa, ponořená do kyseliny sírové (zředěné stejným objemem vody) se přeměňuje v pevný, průsvitný amyloid (výroba rostlinného pergamenového papíru). Působením koncentrovaných alkalických louhů vlákna bavlněné celulosy nejprve bobtnají, potom se smršťují, nabývajíce při tom většího lesku a zadržujíce snáze na sobě rozmanitá barviva (mercerisace). Činidly acetylačními (na př. octovým anhydridem) se přeměňuje v acetylétery (acetaty, octany) celulosy. Nejvyšší známé octany jsou triacetáty (počítáno na skupinu $C_6H_{10}O_5$). Jsou nerozpustné ve vodě, některé se však rozpouštějí v alkoholu, acetonu a pod. Xantháty (xanthogenové étery) celulosy vznikají, působí-li se na bavlněnou celulosu (napojenou žíravými louhy) sírouhlíkem za obyčejné teploty, na př. $CS\begin{matrix}-OC_6H_9O_4\\-SNa\end{matrix}$. Bobtnají malým množstvím vody na lepivou hmotu (viskosu). Koncentrovanou kys. dusičnou nebo směsí této kyseliny a konc. kys. sírové se bavlněná celulosa převádí v řadu dusičnanů (nitrátů). Podle doby působení a koncentrace vznikají dinitrát, trinitrát až hexanitrát, počítáno na dvojnásobný vzorec $C_{12}H_{20}O_{10}$. Ve vodě se nerozpouštějí, ve směsi éteru a ethylalkoholu (2:1) se rozpouštějí dobře trinitrát, tetranitrát a pentanitrát, dinitrát a hexanitrát špatně. Éter-alkoholový roztok tetranitrátu a pentanitrátu je t. zv. kolodium. Oxydační činidla, jako kyselina chlorná, chlornany, kyselina dusičná, natriumperoxyd, ji oxydují za vyšší koncentrace v t. zv. oxycelulosu, t. j. více nebo méně okysličenou celulosu. Obsahuje podíl nerozpustný v alkalických louzích, podíl v nich rozpustný, který se z tohoto roztoku sráží kyselinami, a podíl rozpustný, který se kyselinami nesráží. Suchou destilací nebo tavením s hydroxydem sodným se celulosa úplně rozkládá. Chemickým složením je celulosa pravděpodobně polymerem poměrně nevelikých molekul elementárních, zakládajících se na d-glukose. Sumární vzorec je $C_6H_{10}O_5$.

S bavlněnou celulosou jsou nejpříbuznější celulosy ramiová a lučná, které se získávají podobným způsobem. Od nich nejodlišnější jsou celulosy ze dřeva a juty, jež se v přírodě vyskytují ve spojení s ligninem v podobě lignocelulos. Necelulosový podíl se z nich odstraňuje buď varem s louhem sodným (celulosa natronová) nebo s kyselým siřičitanem vápenatým (sulfitová celulosa). Dřevné celulosy se spotřebují veliká množství v průmyslu papírnickém a k výrobě výbušin (třaskavin). Při metodě natronové se zahřívají dřevěné třísky několik hodin pod tlakem 6 až 8 atm. se sodným louhem 6 až 8% na 150 až 180° C, louh se oddělí od celulosy, která se propírá důkladně vodou. Je kyprá. Při metodě sulfitové se vaří dřevěné třísky 15 až 30 hodin v kotlích vyložených šamotem na 110 až 140° C s roztokem kyselého siřičitanu (bisulfitu) vápenat. $Ca(HSO_3)_2$, který se získává, působí-li plynný kysličník siřičitý SO_2 na vápenec svlažovaný vodou. Louh se zase oddělí a vzniklá celulosa se promývá vodou. Oba druhy dřevné celulosy se ještě bílí plynným chlorem, roztoky chlornanu vápenatého nebo sodného. Odpadní louhy natronové se zpracují na NaOH, sulfitové se buď vypouštějí do řek nebo se zpracují, obsahujíce mnoho zkvasitelného cukru, na líh, při čemž se větráním zbavují nejprve volného SO_2 a potom se zkvašují. Dřevná celulosa slouží především k výrobě papíru. Dřevné celulosy obsahují na rozdíl od bavlněných celulos podíl rozpustný v alkalických louzích. Dříve zmíněnou nitrací vaty a důkladným propíráním, pařením, vyvářením s roztokem alkalického uhličitanu vzniklého produktu, který se na konec suší asi při 40° C, vzniká střelná bavlna (pyroxylin), jež obsahuje hlavně hexanitrát celulosy $C_{12}H_{14}O_4(ONO_2)_6$. Slouží sama za výbušinu, dále k výrobě bezdýmného střelného prachu. Mírnější nitrací vzniká vlna kolodiová, směs hlavně tetranitrátu a pentanitrátu, která se rozpouští ve směsi éteru a lihu na hustý roztok, kolodium, jehož se upotřebuje v lékařství a ve fotografii. Nitráty celulosy smíšené s kafrem poskytují pryžovitou hmotu, celuloid. Náhražky za přirozené hedvábí,

t. zv. umělé hedvábí, se vyrábějí taktéž z celulosy. T. zv. Chardonetovo umělé hedvábí se připravuje z nitrátů celulosy, rozpustných v éter-alkoholu (hlavně tetranitrátu). Jejich hustý roztok se vytlačuje za tlaku až 35 atm. úzkými otvory (0·09 mm v průměru) do vzduchu nebo do vody. Vzniklé a proprané vlákno se zbavuje výbušnosti „denitrací“ sulfhydrátem alkalickým (NaHS) a spřádá se. Viskosové hedvábí se vyrábí podobným způsobem z dříve zmíněné viskosy, připravené ze sulfitové celulosy dřevné. Hustý, vodný roztok viskosy se vytlačuje za tlaku asi 6 atm. úzkými otvory do vodného roztoku kyselého síranu sodného $NaHSO_4$ nebo síranu ammonného $(NH_4)_2SO_4$. Vzniklá vlákna se důkladně propírají, zbavují síry v lázni uhličitanu sodného (sody) a bílí se roztokem chlornanu sodného. Také acetylovaných celulos se užívá k výrobě umělého hedvábí, která se děje podobným způsobem. Dokonce se stejným způsobem zpracovává na umělé hedvábí (t. zv. „lesklou přízi“), roztok samotné celulosy ve Schweitzerově činidle. Největší budoucnost má hedvábí acetatové, jehož výroba je nejjednodušší.

Celulosové kvašení. Působením mikroorganismů, zvl. bakterií z kalu říčního a stokového, podléhá celulosa, obsažená v rostlinných odpadcích, za nepřístupu vzdušného kyslíku složitému kvašení, při němž se tvoří plyny, hlavně methán, vodík a kysličník uhličitý, vedle mastných kyselin a jiných zplodin. Toto kvašení se nazývá celulosovým. S c-ým k-ím se setkáváme v bažinách, v bahně řek a rybníků, v těžkých půdách, v hromadách hnoje, kompotech, záchodových žumpách, stokách, v bachoru přežvykavců, slepém střevě lidí i zvířat, atd.

Celulosový olej (něm. Tallöl), vedlejší produkt při výrobě sulfitové celulosy, směs různých pryskyřičných i mastných součástí dřevoviny, které jsou obsaženy v sulfitových louzích. V obchodu se nazývá také „tekutá“ nebo „švédská pryskyřice“, v průmyslové praxi není dosud hojnějšího upotřebení.

Celý tón, větší z intervalů sousedních tónů, vyskytujících se na stupnici (menší slove půltón). Celotónovými intervaly jsou: c-d, d-e, f-g, a-h. ↳ interval. Celotónová stupnice ↳ stupnice.

Cement, ↳ cementy.

Cement zubní, jehož přesné složení jest tajemstvím výrobců, obyč. směs kys. fosf. s kys. zinečn. nebo téhož se skelným práškem. Užívá se jako rychle tuhnoucí výplň zubních dutin.

Cementová měď, hutnický výrobek mědi podle určitého způsobu výroby; měď sráží se z roztoku soli měďnaté železem, což nazýváme „cementováním“. Někde vyrábí se i přímým srážením důlních vod, obsahují-li tyto síran měďnatý. Cementová měď je černý prášek, z něhož roztavením se připravuje hutnická měď.

Cementová ocel vyrábí se z kujného železa přídavkem uhlíku, t. zv. karburací. Tato provádí se obyč. v červ. žáru v pecích z ohnivzdorných cihel, do nichž se tyče kujn. železa skládají v obalu cementové směsi a říká se tomu cementování (též povrchové kalení). Cementovací hmota je směs dřev. uhlí, popele a soli kuchyňské, někde přidává se kyanid železito-draselnatý, baryt uhličitý, kožné uhlí a pod. Tímto způsobem přechází uhlík zvolna do žhavého železa a zkarburuje jeho povrch. Hutnicky vyrábí se c. o. tavením kujn. železa za přítomnosti dřev. uhlí. C. o. je základní hmota oceli kelímkové.

Cementové dělo nazývá se stroj po způsobu káry, z něhož se cementové omítky nahazují obyč. zhuštěným vzduchem (pistolí), někdy též rychle obíhajícím rozhazovacím kolečkem s lopatkami, zakřivenými podle turbinových pravidel. Malta vychází značnou rychlostí z trubice, vedené dělníkem asi na 1 m od stěny, která se má omítnouti. Nanáší se podle potřeby na podklad zděný, dřevěný a pod. omítka až 25 mm silná, která je po zpracování velmi hustá a pevná a používá se jí s úspěchem všude tam, kde pro nerovné nebo hrubé plochy zdiva se jinak omítky těžko nanášejí.

Cementové roury jsou vyráběny z cementové malty buď hrdlové nebo drážkové. Tyto jsou průřezu okrouhlého nebo vejčitého o délce 1 m. Průřezy jsou normalisovány. Dusají se buď ručně nebo strojově do různých typů rozkládacích forem.

Cementové tašky, materiál krytiny střech, vyrobený z cement. malty. Mají tytéž formy jako cihlářské výrobky hliněných tašek. Vyrábějí se litím do šablon, lisováním polovlhké malty na strojích formovacích nebo lisovacích. (Stroje firem: Wawerka-Lipník, Gaspary, Libertas a j.)

Cementové vápno (vodní vápno, hydraulické vápno) je vápno o více než 10% tvořičů křemičitanů, čímž rozumíme v cementářství křemičitan hlinitý, kysličník železitý a kyselinu křemičitou. Tato c. v. připravují se pálením (ve vápenicích) a tvrdnou s vodou tím, že část vápna sloučí se kys. křemičitou s hlinou,

kdežto druhá část při rozdělání s vodou vchází do takových sloučenin, jež přivádějí tvrdnutí cementu. Suroviny pro c. v. jsou vápence s 10—30% hlinitými přímíšeninami v kys. solné nerozpustné. Nacházíme je v přírodě v různých ložiskách ve správné směsi. Kraj naleziště dává pak c. v. obyčejně i jméno původu.

Cement Sorelův, směs konc. roztoku chloridu hořečnatého s magnesií pálenou. Je to hmota bílá, velmi tvrdá, sloužící k výrobě umělých kamenů, na tmely a dávající s dřevěnými pilinami t. zv. xylolit.

Cementy, látky, které rozdělány s pískem a vodou dávají maltu tuhnoucí i pod vodou. Smísí-li se v práškovitém stavu s vodou, slučují se s ní chemicky na hmotu nabývající tvrdosti kamene. Dělí se na cementy přirozené a umělé. K prvým náleží některé nerosty sopečného původu, jako tras z Porýní, puzzolana z okolí Neapole a santorin z Řecka. Před použitím mísí se rozemletý prášek s hašeným vápnem. Užívá se jich hlavně na velké vodní stavby (přehrady, přístavní stavby). K umělým náleží starší cement románský, cement portlandský, železoportlandský a cement vysokopecní. Románský cement vyrábí se pálením slínů, které obsahují nad 25% jílu až do rozložení přítomného uhličitanu vápenatého. Obsahuje volný kysličník vápenatý a proto jej nelze dlouho přechovávat. Dnes vyrábí je již zřídka (Tyroly). Portlandský cement vyráběl se dříve vypalováním slínu s 25% jílu až do slinutí. Dnes obyčejně se mísí jemně mletý vápenec a jíl s vodou, z této směsi lisují se t. zv. slínky, jež se vypalují až do slinutí v pecích kruhových nebo šachtových nebo se směs přímo vypaluje v pecích rotačních (Králův Dvůr). Vypálené slínky (v druhém případě hrudkovité) se pak rozemílají a cementový prášek nechá se odležeti ve skladišti (sile). Cement vysokopecní získá se současným rozemíláním granulované zásadité strusky se slínky cementovými v poměru 70:30 (70—80% strusky a 20—30% cementu). Cement železoportlandský získá se obdobným způsobem, ale obsahuje 70% cementu a nejvýš 30% strusky. Cementy vysokohodnotné, rychle tvrdnoucí (Rekord, Standard, Special) vyrábějí se stejným způsobem jako cementy obyčejné, avšak suroviny se lépe připravují a při pálení se užívá více paliva. Tvrdnou mnohem rychleji nežli cementy obyčejné (po 2 dnech nabývají stejné pevnosti jako obyčejný cement za 28 dnů). Při tuhnutí se zahřívají až na 70° C a proto lze jich užíti i k pracem za mrazu, neboť po utvrdnutí, jež se děje při vyšší teplotě, jim mráz již neškodí. Cementu užívá se jednak jako pojiva, jako suroviny na výrobu t. zv. cementářského zboží, ve směsi se štěrkem a pískem dává beton, který mívá někdy kostru ze železných drátů (železobeton). Zasílá se v pytlích nebo v sudech. Dlužno jej uchovávati v suchu. Pro obchod s cementem důležitý jsou: „Normy pro dodávání a zkoušení portland. cementu", vyd. Státní tiskárnou v r. 1925.

Cena (lat., nesprávně používá se coena — hostina), zn. u Římanů hlav. jídlo, spadající na 3. hod. odp.; c. domini (dosl. jídlo páně) zn. hostina, večeře.

Cénacle (senakl). sdružení francouz. básníků a umělců romantic. směru. Jsou známé C. dva: první, zal. r. 1823 (Nodier, Chênedollé, Vigny, Emil a Antony Deschamps a j.), druhé, zal. r. 1829 (V. Hugo, Balzac, Vigny, Sainte-Beuve, Delacroix, David d'Angers a j.).

Cenaculum (coenaculum, lat.), znam. u starých Římanů jídelnu na vyvýšeném místě (v hořej. patře, ještě nyní použív. v klášterech), později jídelna a zároveň nájemný (pronajatý) byt.

Cenci (čenči) Beatrice, * 12. února 1577 jako dcera římského šlechtice Francesca C., dala spolu se svojí macechou a bratrem Giacomem zavražditi svého otce r. 1598, jelikož prý zacházel krutě se svými dětmi, nutiv je ke krevnímu smilstvu. Byla popravena 11. září r. 1599. Tento příběh z jejího života zpracoval v dramatě Shelly a v románě Guerrazzi. Domnělý její obraz v paláci Barberini v Římě jest studií Guida Reni a Guercina.

Cendal (franc., sandal), středověká dykyta z tenkého hedvábí, původu čínského, později napodobována v Miláně.

Cendrars Blaise (* 1. září 1887), franc. spisovatel, básník. Cestoval po Americe a Evropě. Prodělal světovou válku jako franc. voják. Patří ke skupině „neodvislých". Napsal: La légende de Novgorode (1909), Pâques (1912), La prose du Transsibérien (1913), Profond aujourd'hui (1917), Le Panama ou les aventures de mes sept oncles (1918), Poètes élastiques (1919), Du Monde entier (1919), Kodak (1924), J'ai tué (1919), La Fin du monde (1919), L'Or (1925), Morovagine (1926). V češtině Zlato, přel. J. Šíma, 1926.

Cendrillon (franc., saňdrijon), pecivál, člov. trávicí většinu života doma („za pecí").

Cendrillon L. F., pseud. L. Popelky.

Ceneri Monte, zalesněný hřeben hory (553 m) ve švýc. kantonu Tessin; jde tudy poštovní silnice a prochází jím tunel (1.7 km dlouhý) dráhy Gotthardské z Bělince do Lugana.

Cenić Đorđě (1825—1903), srbský politik a státník. Od r. 1875—1889 president sněmovny, mezitím několikráte jmenován ministrem spravedlnosti, 1869 předseda min. rady. Byl vynikajícím členem srbské konserv. strany a znamenitý právník. Sp.: Objasnjenje kaznitelnog zakonika (1866), platil dlouhá leta za nejlepší dílo z oboru trestního práva.

Ceník, seznam zboží s udáním prodejní ceny, mnohdy (za účely reklamními) přepychově vypravený. Úřední ceníky jsou úředně sestavené seznamy cen; ↗ cena.

Ceníková smlouva, ↗ tarifní smlouva.

Cenis Mont, ↗ Mont Cenis.

Cenné papíry. Pod cennými papíry rozumíme v běžném životě veškeré listiny, jež opravňují majitele ku převzetí určitého obnosu peněz n. výtěžku, někdy t. zboží. Počítáme k nim hl. akcie, směnky, zástavní listy, dlužní úpisy, st. obligace, depositní listy a j. C. p. vznikly již dávno, jm. jejich však v mod. době. Jest podivno, že definice jejich není ustálená a jasná, což nalézáme i v zákonících. Právo c. p. je vlastně soukromoprávního rázu, leč mají v případech soud. nároky veřejnoprávní. C. p. jsou hl. pomůckami a platidly obchodními. Majitel c. p. má jistá práva buď oproti soukromým osobám neb státu, někdy i na společnost. Od c. p. rozlišujeme papírové peníze. Rozdíl spočívá v tom, že c. p. máme právo požadovati vyplacení hotových peněz, kdežto papírovými penězi můžeme sobě nakoupiti určitý počet c. p. i zboží. Při c. p. shledáváme se vždy s věřitelem a dlužníkem, někdy s více věřiteli a více dlužníky. Každý c. p. vyjadřuje tudíž dlužný poměr a proti němu požadovací právo, z čehož vychází najevo i účel a poslání c. p. Věřitel má c. p. právo vyžadovati splnění určitých závazků; dlužník pak jest si vědom své platební povinnosti, případně prodloužení neb oddálení jejího. Většina c. p. představuje určitou sumu peněz, leč jsou známy též c. p., s nimiž spojeno jest právo získati určitý druh zboží. To jsou t. zv. varanty neb papíry na zboží. Též existují papíry, jež vyjadřují právo na jisté pracovní výkony, leč papíry ty nečítají se k c. p. a nejsou v oběhu. U všech c. p. jedná se o jistá práva, dále o lhůty, v nichž nutno zaplatiti za ně peníze, konečně o úroky a jejich běžný kurs. Pokud se týče způsobu převodu, rozeznáváme 3 hlavní druhy c. p., a to: 1. Vlastnické papíry, v nichž uvedeno je jméno dlužníkovo, nikoliv věřitele. Majitel papíru je ten, kdo je zakoupil a při jejich prodeji neb převodu není třeba žádných zvláštních formalit. 2. C. p., znějící na jméno, při nichž uvedeno je nejen jméno dlužníkovo, ale i věřitelovo. Mohou býti zcizeny jen výslovným písemným převodem neb záznamem v dlužní knize, při čemž musí býti dlužník o dokonaném zápisu uvědoměn. 3. Příkazové papíry, kteréž stojí uprostřed mezi výše jmenovanými skupinami. Převod jejich na jinou osobu děje se t. zv. indossamentem n. přepisem na rubu původní dlužní listiny (na př. u směnek a poukázek). Původní forma c. p. byla jednoduchá dlužní listina, kteráž pozměnila časem podle potřeby úvěru svoji tvářnost až ustavila se ve jmenovaných, nyní běžných druzích. V oběhu mají různé c. p. svoje přednosti ale i vady. Papíry na jméno převádějí se nejobtížněji a úroky, případně jich vyplácení pro zahraniční praxi, spojeny s mnohými svízeli a ztrátami. Leč tyto nepříjemnosti vyváženy jsou poměrnou jistotou proti jakémukoliv způsobu ztráty, zničení neb loupeži. Závazek vázne i při ztrátě papíru na osobě a nikoli na c. p. — Vlastnické papíry jsou pro svoji běžnost značně oblíbeny, převádějí se bez ztrát snadno a rychle, leč spojeny jsou s nebezpečím ztráty, zničení neb uloupení. Toho si musí každý majitel býti vědom. Příkazové papíry mají mnohé přednosti, avšak hlavní jejich závadou je, že prozrazují poměry zákazníků a jejich obchodní spekulaci. Na prozrazení tom závisí mnohdy povolení či zamítnutí nového úvěru. — Podle jiného způsobu rozeznáváme c. p. zúročitelné a nezúročitelné, dlouhodobých a krátkodobých úvěrů. Zúročitelné a dlouhodobé c. p. mají tu vlastnost, že splácejí se po delší řadě let a úroky zapravují se buď čtvrtletně, půlletně nebo celoročně. Z papírů těch mají některé pevný úrok a jiné střídavě měnící se dividendu. Jsou dobrodiním pro dlužníka, jemuž propůjčují kapitál na delší dobu, aby mohl dosáhnouti vytčeného cíle. Věřitel spokojuje se s přesně placenými úroky. K těmto jistým papírům v dobách mírových náležejí státní obligace, zástavní listy, akcie a pod. Někdy nazývají se papíry tyto na bursách běžně i „fondy", ač dlužno je rozlišovati od akcií. Neurčitý způsob vyjádření obchodního jsou též efekty, jichž smysl i poslání v různých státech různě se vykládá. Směnky na př. čítány jsou někdy k nim a někdy výslovně a veřejně vylučovány. Hodnota zúročitelných a

nebo nauka odporuje katol. věrouce, resp. mravouce. Jsou to zpravidla výroky Apošt. Stolice a mají ráz autoritativní; → index. — C. knih, zřízení, kterým se zkoumá, zda c. předložená kniha jest se stanoviska zákonodárné moci nezávadná. Byla zavedena církví 1479 a stát ji přejal. Církev bdí, zda není v knize ničeho, co by odporovalo víře a mravům, stát pak, zda není útočeno na zákony a zřízení, které tvoří základ státu. Censura jest zřízením preventivním, zkoumá před vydáním tiskoviny povahu její. Zrušena byla 1694 v Anglii, 1766 ve Švédsku, 1770 v Dánsku, 1791 ve Francii, v Rakousku 1848. Od censury dlužno lišiti konfiskaci. Censura trvá u nás v divadle a v kinematografii.

Census (lat.), odhad neb soupis občanů ve starém Římě. C. volební byl kdysi odhad jmění při volbách a podle toho zařadění voliče do volebního sboru.

Cent (od latinského centum), „setina". 1. mince (peníz): drobný peníz v Nizozemsku a USA. V různých anglických koloniích jest na 100 c rozdělena rupie, která v koloniích afr. jest proděravěna. Měřítko: Grand C., někdejší fr. měřítko staveb. dříví, 100 břeven = 10·283 m³.

Cental, am. centnýř = 100 angl. obchodních liber = 45.359 kg.

Centaurea benedicta L. (Cnicus benedictus L.), benedykt neb bodláček, jest druh rostlin z čeledi složnokvětých (Compositae), blízce příbuzný s chrpou. Listy jsou široké, ostře ostnité, na konci větví obdávají úbor, přecházejíce v listeny zákrovu; hoření z nich končí dlouhým zpeřeným ostnem vodorovně napřaženým a svírají nadmutý zákrov tak, že žluté kvítky sotva jsou patrny. V listech jest obsažena glykosidická hořč cnicin. třísloviny, soli draselnaté a hořečnaté. Domovem jest tato rostlina ve stepích středozemských a západoasijských.

Centaurea cyanus.

Centaurus, → kentauros.

Centesimo, drobná mince v Italii = ¹/₁₀₀ liry, tatáž v Uruguayi a Venezuele = ¹/₁₀₀ pesa.

Cent-gardes (saň-gard), osobní stráž franc. panovníků. Podle své výzboje, halapartny, jmenovali se též Becs de corbin (Havraní zobáky), Ludvík XI. r. 1474 sestavil je ze 100 šlechticů, z nichž každý musil postavit dva lukostřelce. Ostatní tvořili „petite garde du roi", pozdější „garde du corps". C. byly r. 1727 Ludvíkem XV. rozpuštěny, ale v r. 1854—70 opět zavedeny.

Centhranthus, → mavuň.

Centiloquium (lat.), sbírka 100 výroků C. Hermesa a Ptolemaia; jsou to sbírky astrologických nálezů.

Centime (fr.), drobný peníz = ¹/₁₀₀ franku = 1·33 hal. ve Francii. Jest zaveden též v Lucembursku a na Taiti.

Centimetr (cm), 1 setina metru, → metrické míry.

Céntimo (then—), špaň. drobná mince = ¹/₁₀₀ pesety.

Centinajo (ital., čen—), dřívější ital. stovka při různých závažích; na Jonských ostrovech (jmenovaná tam talanto) = 100 liber (libbra grossa) = 45·359 kilogramů.

Cent-Jours (fr. saňžúr), stodenní vláda Napoléona r. 1815.

Cent metrický, 1 q, rovná se 100 kg, c. vídeňský (100 liber) jest 56·006 kg.

Centnerszwer Mieczysław (* 1874), polský chemik, jeden z nejnadanějších žáků proslulého učence Ostwalda. Prof. univ. ve Varšavě. Napsal mnoho vědeckých prací z oboru chemického i statistického.

Cent nouvelles nouvelles, nejstarší franc. sbírka novel, dříve připisovaná Antoineovi de la Sale, povstala kol 1462 v Genappe v Brabantsku. Tištěna ponejprv 1486.

Cento (lat.), vlastně z hadrů sešitý šat; pak báseň složená z jednotlivých veršů známých básníků (zvláště Homéra a Vergilia). Tento druh poesie byl používán v pozdějším starověku a ve středověku. — V hudbě znamená to slátanou operu nebo jinou větší skladbu, skládající se ze zlomků jiných děl (centone, plasticcio).

Cento (čento), m. v it. prov. Ferrara, 21.094 ob., na Reno a při kanálu di C., vedoucím k Po di Volano.

Cento novelle antiche, sbírka staroital. novel z XIII. stol., pojatá ve dvou způsobech. Skladatel knihy tištěné ponejprv 1525 (novotisk 1825, 1909) jest neznám. Vypravování psaná zcela krátce jsou bohatá drastickými rysy ostrého pozorování života. Novelisté a básníci komedií v době renesance čerpali často z této sbírky novel.

Centrála, ústředí, ústředna, opak filiálky, pobočky.

Centrale Pizzo, nejnavštěvovanější vrchol Sv. Gottharda, 3003 m.

Central European Press (zkr. Centropress), novin. agentura a zpravodajství. Vede V. Švihovský.

Central Europe Clipping Bureau, výstřižkový ústav při Masarykově akademii práce.

Central Falls City, m. v severoam. státě Rhode Island, (1920) 24.174 ob., má mnohostranný průmysl, dík vodním silám řeky Seekonk.

Centralismus, státní soustava, při které se všechna moc a vláda soustřeďuje úplně v jednom ústředí. Podřízeným úřadům se ponechává pouze nepatrný okruh působnosti, většinou rázu administrativního, kdežto důležitější záležitosti jsou úplně přenechány k rozhodnutí ústředí. Za Rakouska bujel centralismus v největší míře, zemské vlády jednak podléhaly direktivám a instrukcím víd. ústředí, jednak jejich pravomoc byla značně obmezena. Opak centralismu jest ⚲ autonomie. Centralisté, všeobecné označení rak. stran německých na rozdíl od autonomistů, většinou slovanských národností, s kterými společně v otázce samosprávy postupovali alpští Němci konservativního smýšlení.

Centrální (lat.), střední, ústřední.

Centrální mocnosti, za světové války spolek států: Rakousko-Uherska, Německa, Bulharska a Turecka. Nazývány také Čtyřspolek.

Centrální pohyb, ⚲ dostředivý.

Centrální rada v Ukrajině prohlásila 24. ledna 1918 neodvislost státu a vyjednala mír s mocnostmi.

Central Time (angl., sentrel tajm), jednotný čas třetího východ. pásma severoamer., 6 hodin pozadu za greenwichským časem.

Centre, střed, c.-forward ve footballu střední hráč, útočník.

Centre, Canal du, průplav ve střední Francii (od 1793) mezi oceánem a Středozemním mořem, dlouhý 116 km.

Centrifugální, ⚲ odstředivý.

Centrifugální čerpadlo, ⚲ čerpadlo odstředivé.

Centrifugální pohyb, při otáčení kol osy způsobený pohyb odstředivou silou.

Centrifugální pumpy, užívá se jich hl. v hornictví při hloubení dolů.

Centrifugální mlýny, stroje, v nichž se používá odstředivé síly rychle obíhajících těles k drobení tvrdých látek.

Centripeutální, ⚲ dostředivý.

Centrokomise, ústřední komise pro hospodářství při návratu ruských legií.

Centrosibir, sovětský výbor stř. Sibiře.

Centrosojuz, ústřední svaz sovětských organisací v Rusku.

Centrum, střed, středisko.

Centrum, německá strana katolická, hlavně z jižního Německa.

Centrum securitatis, spis J. A. Komenského, Hlubina bezpečnosti (1625).

Centrum semiovale Vieussenii, část polokoule velkého mozku.

Centumviri (lat., „sto mužů"), civilní soudní dvůr ve st. Římě, zvláště pro věci dědické, původně po třech z každého tribu, tedy dohromady 105, v císařské době 180, za předsednictví kvestorů.

Centunculus (lat.) u st. Římanů šaškovský kabát, sestávající z pestrých kusů látky.

Centuria (lat.), v římském vojsku oddělení, mající 100 mužů, vedených centurionem; potom i jméno 193 pododdělení 5 tříd, které dělily římský lid, rozdělený tak podle majetkových poměrů Serviem Tulliem, jejímž orgánem byly komicie centuriátní.

Centurio (lat.), velitel řím. centurie, setník.

Cep, nářadí k vymlácení obilí z klasů. V nejstarší době vytloukalo se obilí buď obyčejnými klacky nebo palicemi, nebo se dalo vydupati dobytkem. C. skládá se z držadla a z vlastního, pevně k němu připojeného cepu.

Cepceviči Velké a C. Malé, vsi v býv. volyňské gub. v Rusku (nyní v Polsku), v zimě 1616—17 sídlo některých rot 2. čsl. pluku ruských legií.

Cepelić Mirko (1853—1920), chorv. etnograf. Dloholetý spolupracovník a taj. biskupa Strossmayera, později kanovník-arciděkan v Ďakovu. Sbíral horlivě národopisné památky, hl. ruční práce a výšivky. Uveřejnil velmi cenná díla etnogr. Narodno tkivo i vezivo (1900), Hrv. nár. pjesme (1903).

Cephaelin, alkaloid, nalézající se v kořenu ipekakuany — Bezb. jehličky, snadno rozpustné v lihu.

Cephalopoda, ⚲ hlavonožci.

Cephalotaxus S. et Zucc. rod Conifer (jehličatých), známo šest druhů z Japonska a Číny, z nichž některé pěstují se v Evropě v zahradách pro ozdobu. Jsou to malé stromy neb keře, podobné tisu,

Cephalotaxus; větévka se samčími květy, a) jednotlivý květ zvětšený.

mají však širší a větší jehlice, samičí šištice vyrůstají na postranních krátkých

větévkách. Nejznámější jsou C. pedunculata S. et Zucc. a C. fortunei Hook. s jehlicemi 6—12 cm dlouhými.

Cephalotus follicularis Labill., jediný druh čeledi Cephalotaceae, víceletá bylina z východoaustral. močálů, s plochými kopinatými nebo hadicovitými listy, se stvolem zakončeným květní latou, jest to hmyzožravá rostlina, která bývá i v Evropě pěstována ve sklenících.

Cephus pygmaeus, L. (Bodružka obilná), druh blanokřídlého hmyzu z čeledi Siricidae, jest to 5—7 mm dlouhá vosička, leskle černá se zadečkem žlutě napříč páskovaným, čirá křídla mají hnědé žilky a plamku. Snáší vajíčka po jednom do stébel obilných, létajíc od května. Larva vyžírá stéblo, vyplňujíc je svým trusem, v nejdolejší jeho části pak dělá si zámotek a takto přezimuje ve strništi. Vyskytá se někdy v hojnějším počtu jako škůdce obilí.

Cepola, rod ryb kostnatých (Teleostei) z čeledi Cepolidae. Známo asi deset druhů, vesměs vyznačených tělem pentlicovité podoby, s mohutně vyvinutou ploutví hřbetní a ocasní. C. rubescens L., 50 cm dl., červenavá, má hřbetní ploutev šafránově žlutou s červeným okrajem. Žije při březích Atlantického oceánu a ve Středozemním moři.

Cer, planina v Srbsku, sev. od ř. Lešnice, 706 m n. m. Středisko četných bojů; za světové války (30. 7. až 8. 8. 1914) velká bitva s rak.-uh. brannými silami, skončivší vítězstvím početně daleko slabších Srbů.

Cer (Ce, atomová hmota 140·25), prvek ze skupiny vzácných zemin. Byl objeven současně Hisingerem, Berzeliem a Klaprothem (1803). V přírodě se vyskytuje společně s lanthanem, praseodymem a neodymem (↗ Ceritové kovy). Připravuje se výhradně ze zbytků monazitového písku při výrobě thoria, a to elektrolysí roztaveného bezvodého chloridu ceritého $CeCl_3$. Je šedý, kujný a tažný, má hustotu 7·04 a je měkký asi jako stříbro a cín. Technicky se dobývá takto: směs kovů ceru, lanthanu, praseodymu a neodymu, která se slévá se 30% železa na pyroforické „cerové železo", jež křesáním s ocelí dává jiskry (zapalovače z cerového železa). Na suchém vzduchu je cer dosti stálý, na vlhkém nabíhá. Poskytuje dvě řady solí: soli cerité (cerosoli), v nichž je trojmocný, a soli ceričité (cerisoli), ve kterých je čtyřmocný. Kysličník ceričitý CeO_2 je stálejší a vzniká, žíháme-li soli ceru na vzduchu. Je slaběji zásaditý než méně stálý kysličník ceritý Ce_2O_3, proto jsou cerité soli stálejší než ceričité. Cerité soli bezbarvých kysel. (CeF_3, $CeCl_3$, $CeBr_3$, CeJ_3, $Ce_2(SO_4)_3$, $Ce(NO_3)_3$) jsou bezbarvé, ceričité (CeF_4, $Ca(SO_4)_2$, zásaditý dusičnan) jsou žluté až červené. Jiskrové spektrum sloučenin ceru jeví charakteristické čáry zelené a modré. Soli ceričité jsou prostředky oxydační, síranu ceričitého $Ce(SO_4)_2 \cdot 4\,H_2O$ se upotřebuje ve fotografii jako zeslabovače. Cer poskytuje také hydrid, karbid a silicid.

Ceram (Serang), největší ostrov jižních Molukk, 17.658 km², náleží k holand. residentství Amboina. Na pobřeží se pěstuje rýže, tabák, kakao. Větší ssavci, též opice, chybí; bohatý jest svět hmyzu a ptactva. Obyvatelé (asi 67.000) jsou ve vnitrozemí Alfurové, na vých. smíšení částečně s melanéskými elementy, zatím co na pobřeží obyvatelé ponejvíce ze sousedních ostrovů Molukk.

Cerar Anton Danilo (* 1858), slov. herec a režisér v Lublani. Od r. 1877 člen slovin. Nár. divadla v Lublani. Žák Šmahův.

Cerarii (Cerocensuales, lat.) ve středověku poloviční svobodníci kostela, kteří své dávky odváděli zvláště ve vosku pro chrámová světla.

Cerasin, ↗ třešňová klovatina.

Cerastium L., rožec, rod Caryophylaceí, většinou nízké byliny s úzkými vstřícnými listy, bílými květy a válcovitě kuželovitou, jednopouzdrou tobolkou. Asi 100 druhů, většinou v mírném pásmu severní polokoule. C. arvense L. (r. polní) jest vytrvalý druh, u nás nejobecnější. C. tomentosum L. a C. biebersteinii DC. pěstují se pro pěkné stříbrobílé listy v zahradách.

Ceratit, cornit, ↗ kaučuk tvrzený.

Ceratium, Schrank., rod nálevníků ze skupiny Dinoflagellata, jednobuněčné organismy nápadných tvarů: celulosní blána buněčná opatřena jest podélnou a příčnou rýhou, na jichž styku vycházejí z protoplasmy dva bičíky. Velmi četné druhy žijí v sladkovodním i mořském planktonu v obrovských masách a tvoří důležitou potravu drobného i většího zvířectva vodního.

Ceratonia L., rohovník neb svatojanský chléb, rod z řádu sapanovitých (Caesalpinaceae) s jediným druhem C. siliqua L. vždy zelený, s listy 2—4jařmými, květy jsou červené, plody jsou až 25 cm dl., lusky s hnědočervenými semeny. Pochází pravděpodobně z Malé Asie a jest dnes rozšířen po celém Středozemí. Dužnaté lusky jsou t. zv. svatojanský chléb. (Podle legendy živil prý se jimi sv. Jan Křtitel na poušti; odtud jméno.) Čerstvé jsou nepoživatelné, trhají se nedozrálé a suší se na slunci, čímž teprve nabývají

sladké chuti. Svatojanský chléb slouží chudému obyvatelstvu v orientě za potravu, též se z něho připravuje syrup a lihovina. V některých krajinách jest skoro jedinou potravou pro koně a dobytek. Ve st. Řecku rohovník nerostl, ale lusky jeho byly dováženy z Orientu pod nesprávným názvem „egyptské fíky". V Palestině byl svatojanský chléb znám již ve starověku jako potrava pro lidi i dobytek. Váha pro zlato a diamanty, zvaná karat, odvozena jest od semene svatojanského chleba, řecky zvaného „keratia"; ještě v dnešní době užívá se ve Fezzanu semen rohovnířových jako závaží.

Svatojánský chléb:
a) větévka květů,
b) mladé stadium plodů
c) lusk se semeny.

Ceratophyllum L., jediný rod růžkatcovitých rostlin (Ceratophylleae), patřících do řádu dvouděložných bezplátečných; vodní rostliny s teninkými lodyhami a hustými přesleny, jemně dělených listů a jednodomými, nevzhlednými květy. U nás C. demersum L. (r. ostnatý) a C. submersum L. (r. hladký). Tento druhý jest vhodnou akvarijní rostlinou.

Ceratostomella, druh hub askomyzek, jenž má četné odrůdy, způsobuje modrání pokáceného jehličnatého dřeva.

Cerbera L., rod Apocynaceí, mléčnou šťávu ronící keře a stromy, jsou asi v pěti druzích rozšířeny od trop. pobřeží Indie až po Novou Kaledonii. Nejznámější jest C. odollam Gärt., jest asi 10 m vysoký strom, se svislými větvemi, s bílými, vůní na jasmín připomínajícími květy a pozoruhodně upravenými plody. Z prudce jedovatých semen lisuje se olej, jehož se užívá k svícení.

Cercis L., žmarlika, jidášový strom, rod z řádu sapanovitých (Caesalpinaceae), většinou keře neb stromy s jednoduchými neb dvojlaločnými listy, které se vyvinují až po odkvětu. Známo pět druhů z již. Evropy, střed. Asie, Japonska a sev. Ameriky. C. siliquastrorum L. má krásné červené neb bílé květy, které často vyraší na starých větvích neb i na kmenu, domovem z jižnější Evropy, pěstuje se však i u nás v zahradách, které zdobí svými krásnými již koncem března neb v dubnu se objevujícími květy.

Plod cerbery
⅓ přír. velikosti.

Cercis siliquastrum
(kousek kmene).

Cercle (franc., serkl), kruh; vznešená společenská skupina osob.

Cercomonas Dujj., volně neb parasiticky žijící rod Flagellantů (bičíkovci), C. intestinalis Lambl, hruškovitého tvaru, 0,007—0,016 mm dl., vpředu s dlouhým bičíkem, jest náhodným parasitem v lidském střevě.

Cercospora Fres., rod neúplně známých hub (Fungi imperfecti), škůdce na různých kulturních rostlinách, vyskytuje se na listech celeru, resedy, fialek, chřestu, na třešních, broskvoních, révě vinné a j.

Cerebralis (lat.), mozkový.

Cerebrum (lat.), mozek.

Ceregetti Josef (1722—1799), zdatný malíř chrámových obrazů a podobizen. Učil se u Herrmanna v Chrudimi a pak byl poslán do Ceranona v Italii, odkud pocházela jeho rodina. Hlavní díla jeho jsou v Chrudimi (křížová cesta v arciděkanském kostele, sv. Kateřina ve stejnojm. kostele, hl. oltář u sv. Michala, v gymn. kapli kněz, dávající vysvědčení mladíkům a j.), pak v Třebíči v kapuc. kostele obraz na hlav. oltáři a 8 dalších a j. Z podobizen: kněžny Auersbergové, cís. Marie Terezie, cís. Josefa II., opata na Strahově M. Herrmanna, kníž. Ferdinanda z Lobkovic pro zámek roudnický a j. Napsal též a ilustroval r. 1771—89 Historii Chrudimskou, chovanou nyní v městském archivu.

Cerekev Dolní, ☞ Dolní Cerekev.

Cerekev Horní, ☞ Horní Cerekev.

Cerekev Nová, ☞ Nová Cerekev.

Ceremoniale Romanorum (lat.), popis ceremonielu, obvyklého při papežském dvoře, zavedeného papežským ceremoniářem Augustem Patriciem Piccolanem na rozkaz Innocence VIII. (1484—92).

Ceremoniář, obřadník, který bdí nad správným ceremonielem.

Ceremoniel, soubor pravidel, jimiž řídí se představitelé států nebo i korporací při aktech veřejných i ve společnosti.

Mluvíme tudíž o c. dvorském a presidentském; o c. diplomatickém, vojenském, námořním i o c. na př. zednářském a j. pod. C. dvorní a presidentský řídí pořádek při audiencích, zvaní a vítání hostí, préseancí (přednost hodnostní), oficielní cesty a vystupování a pod.; c. diplomatický (zvaný ☞ protokolem) určuje formy styků suverénů i jejich zástupců mezi sebou, audience (zvláště nástupní) a přístup diplomatů k suverénům a pod.; tento mezinárodní c. tvoří vlastně součást mezinárodního práva. Výrazem c. jsou titulatury, znaky, formy dopisů, pozdravy, pozdravy zbraní, vlajkami, dělovými výstřely, obřady při vytažení a stažení vlajky a j. C. jest výrazem úcty k autoritě státu a ke státní tradici, ať už pocta vzdává se náčelníku státu nebo jinému symbolu. Původ c. jest prastarý, neboť c. vznikal hned s prvními počátky států a lidské organisace vůbec. Proto zachovávání ceremonielu bývalo zvláště dříve bedlivě střeženo a hrubé porušení c. mezinárodního bývalo začasté i příčinou válek.

Ceres, staroital. bohyně úrody, jež odpovídá řecké Demetře. Její kult, zavedený v Římě r. 496 př. Kr., v době velkého hladu, byl vykonáván v řec. chrámu od ıt. Řekyň v řec. jazyku. Bohyně byla obzvlášť plebeji uctívána; její chrám stál pod dozorem plebejských odilů, kteří pořádali také na její poctu 12.—19. dubna slavnostní hry (cerealia), o nichž se plebejové obsluhovali navzájem. Opětné spojení C. a Proserpiny bylo slaveno v srpnu ženami, které přinášely prvotiny ovoce a od 191 př. Kr. konaly se každých 5 roků, později každoročně 4. října, „Hody Cerediny".

Ceresin (Parafinum solidum), bílá nebo žlutě až oranžově zbarvená, vosku podobná hmota, která se vyrábí rafinací ozokeritu (zemního vosku). Zemní vosk se nejprve přetavuje, pak se rafinuje kyselinou sírovou a odbarvuje živočišným uhlím nebo různými odbarvujícími hlinkami Hotový výrobek se barví citronově neb oranžově, aby byl více podoben včelímu vosku. Bod tání jest 68—72° C. Používá se na výrobu svíček, mastí, past na kůži a na podlahy, v galvanoplastice a jako náhražka za včelí a karnaubský vosk. Bývá porušován parafinem a montanním voskem.

Cereus Mill. et Haw., rod z řádu kaktovitých (Cactae) s přímými, sloupovitými neb hadovitě vinutými, na povrchu brázditými a ostnitými kmeny. Koruny květů mají 5 až 30 cm v průměru, jsou buď bílé neb krásně růžově červené, mnohdy s těžkou omamnou vůní, doba květu trvá někdy několik dnů, u některých druhů však často jen jedinou noc neb jen několik hodin. Známo přes 200 druhů většinou z Mexika, kde na pustých územích postrádajících jiné vegetace, jsou velmi nápadné porosty těchto často několik metrů vysokých kaktů. C. giganteus Engelm., z Kalifornie, má jedlé plody; až 20 m vysoké kmeny poskytují lehké, tuhé dřevo. C. pecten aboriginum Mart. a C. flagelliformis Mill. s převislými, tenkými větvemi, krátkými ostny a červenými květy pěstují se hojně též v pokojích pro ozdobu, právě tak jako C. grandiflorus Haw. z Mexika a Antill s překrásnými, silně po vanilce vonícími květy; tyto mají vnější květní lístky zlatožluté, vnitřní sněhobílé, rozvíjejí se v noci a trvají až do rána. C. nycticalus Ch. s krásnými, avšak nevonícími květy a jiné druhy bývají nazývány královnou noci.

Cereviska, čapka buršáckých spolků.

Cerha Antonín (* 1821 v Rudči u Kouřimě), hudebník při německém divadle v Praze.

Cerhonice, ves v Č., polit. o. Písek, 671 obyv. Rodiště spis. L. Stroupežnického. Zámek.

Cerhovice, městys v Č., polit. a soud. o. Hořovice, 1148 ob. (1921). Městys od roku 1516; starobylá radnice a pivovar. Železitý pramen s lázněmi, výroba hospodářských strojů a vah.

Cercha Ezechiel, polský malíř miniatur v druhé pol. XVIII. st.

Cercha Maksymiljan (1818—1907), polský malíř. Největším jeho dílem jsou nákresy památek architektury, vyd. v díle „Pomníky Krakowa".

Cercha Stanislav (* 1867 v Krakově), polský malíř, syn předešlého. Maloval hlavně portréty, krajiny a genry. Pokračoval ve vydávání díla svého otce „Pomníky Krakova".

Cerigo, ital. název ostrova Kythery.

Cerinth (Kerinthos), křesť. gnostik kol r. 100, učil, že se božský duch s člověkem Ježíšem spojil teprve při křtu.

Cerinthe (voskovka), druh borraginaceí, její listy jsou porostlé bílými bradavicemi, podobnými vosku, a má rourovitě zvonové žluté květy.

Cerise (franc., sríz), třešně; třešňově červený.

Cerit, nerost, obsahující vzácné zeminy: cer, lanthan, didym a nalézající se v Ridharhyttanu ve Švédsku. t = 5·5, h = 5.

Ceritové kovy. K ceritovým kovům, jež dohromady s yttriovými nazýváme souborným názvem „prvky vzácných zemin", čítáme: lanthan (La, atom. hmota 138·90), cer (Ce, 140·25), praseodym (Pr, 140·92), neodym (Nd, 144·27) a samarium

(Sm, 150·43). Jejich sloučeniny se vyskytují ve vzácných minerálech skandinávských, jako jsou cerit, orthit, lanthanit, monazit a pod., z nichž nejdůležitějším zdrojem jejich přípravy je žlutý monazitový písek, který se vyskytuje ve velice značných množstvích v Brasilii, Sev. Karolině, na Borneu, Ceylonu a v Australii. Plavený monazitový písek obsahuje až 40% ceritových zemin (kysličníku ceritových kovů) vedle 4 až 8% kysličníku thoria ThO_2 a jiných součástek. Na mokré cestě se připravuje z něho dusičnan thoria $Th(NO_3)_2$, který se mísí s malým množstvím dusičnanu ceru. Koncentrovaným jejich roztokem se napouští pletivo žárových punčošek, používaných při Auerově plynovém světle. Ze zbytků ceritových zemin od této výroby se elektrolysí roztavených solí vyrábějí kovy, které se slévají se železem na pyroforické cerové železo a přidávají se v malém množství (asi 0·2%) k hliníku, aby se zvýšila jeho pevnost a stálost (odolnost), jakož i k uhlíkům pro elektrické obloukové lampy. Dělení a příprava čistých ceritových kovů jsou velmi obtížné a dají se provésti jen speciálními metodami.

Cerljen Marko (1840—1918), generál a chorv. mecenáš, který celé svoje jmění odkázal Jugosl. akademii a národním spolkům.

Cernavoda, m. v rum. Dobrudži, kraj Constanța, (1917) 5863 obyv., na pravém břehu Dunaje. Ve světové válce byla C. dobyta Bulhary 25. října 1916.

Cerografie, rytba ve voskovém krytu na měděné desce.

Cerolin, tuková substance kvasnic, působící na průjem, užívá se v pilulkách a tabletách; dále v kuličkách proti bělotoku.

Ceroma, vosková vrstva na ptačím zobáku.

Ceroni Jan Chrzciciel, polský architekt v první pol. XVIII. stol., tvůrce projektů několika kostelů ve Varšavě.

Ceropegia (vřetévka s květy).

Ceroni Karol, polský měst. architekt ve Varšavě, za krále Jana III. královský architekt. Roku 1686 prováděl práce při ukončení kapucínského kostela.

Ceropegia L., svícník, rod rostlin z řádu svinutokvětých (Contortae), jsou to byliny nebo polokeře; známo asi 80 druhů z Afriky, Arabie, Číny a Australie. C. sandersonii Desne z Natalu pěstuje se ve sklenících, C. candelabrum L. jest překrásná, popínavá rostlina z Malabarského pobřeží; její červené a žluté květy ve svislých okolících mají stopky zahnuté zpět jako ramena svícnu.

Ceroplastika, plastické práce ve vosku.

Cerotová kyselina, $C_{26}H_{52}O_2$, jedna z nejvyšších mastných kyselin. Volná jest součástí včelího vosku, vázána na alkohol cerylnatý jest obsažena ve vosku japonském. Bod tání 77.8 C.

Cerović Novica (1806—1895), vojvoda a senátor černohorský. Známý hrdina v četných bojích Černohorců s Turky, o němž se zmiňují národní písně srbské (hl. o smrti Smail-agy Čengiče, na níž měl Cerović hlavní účast).

Ceroxylon H. B. Kth., voskoveň; rod palem v Kolumbii a Ecuadoru, rostoucí

Ceroxylon andicola.

v horách až do výšky 3000 m n. m. C. andicola H. B. Kth., C. andská, má kmen, který vylučuje silnou vrstvu vosku.

Cerquozzi Michelangelo (1602—1660), ital. malíř, žák Cavaliera d'Arpino, maloval obrazy italských tříd lidových (bambocciady). Získal si pověst obzvlášť jako malíř bitev, což mu vyneslo přezdívku delle battaglie.

Cerro de Pasco (tchero-), hl. m. peruán. dep. Junin, asi 13.000 ob., 4350 m n. m., na sev. okraji náhorní roviny Bombón.

Certificat de visite, úř. vysvědčení ve Francii o schopnosti plavby určité lodi.

Certifikát, písemné potvrzení úřední o vlastnostech věcí i osob.

Certifikatista, vysloužilec vojenský, který podle zák. z r. 1872 měl právo na místo zřízence ve státní službě.

Certosa, jméno klášterních budov řádu Kartuziánů v Italii. Nejslavnější jest C. di Pavia, 8 km severně od Pavie, založená 1396 Giovannim Galeazzo Viscontim, 1782 zruš. jako klášter, 1843—66 opět jako klášter používaná. Kostel, nejkrásnější dílo ranné renesance. Lit.: Beltrami, La C. di Pavia (1899).

Certosamosaika, mosaika geometricky uspořádaná ze slonových kostí, orientálního rázu, bývá hotovována obzvlášť v Miláně k ozdobě nábytku.

Cerumen (lat.), ušní maz.

Cerusit, cerussit, jest nerost, svým složením uhličitan olovnatý $PbCO_3$, krystalující v soustavě kosočtverečné. Tvrdost 3—3½, spec. váha 6.4—6.6. Jest to bezbarvý, bíle, šedě, žlutě nebo hnědě zbarvený nerost, vyskytující se spolu s ostatními rudami olověnými v dolech příbramských, na Harcu, ve Skotsku a j. Jest důležitou rudou olověnou.

Cervantes Saavedra (ther-) Miguel de (* zač. října 1547 v Alcalá de Henares, † 23. dubna 1616 v Madridu), největší špan. básník); odešel pravděpodobně 1568 do Italie a účastnil se 7. října 1571 námoř. bitvy u Lepanta. Od poranění zůstala jeho levá ruka ztuhlá. Od 1575 upadl do rukou berber. námoř. lupičů. Po pětiletém otroctví byl v září 1580 vykoupen. Konal další válečné výpravy proti Portugalcům a Azorám a byl odeslán jako královský kurýr do Oranu. Brzy nato věnoval se dramatické tvorbě. Měl špatně placené místo v jižním Španělsku, pak jako výběrčí daní v Granadě (1594). Pro domnělou defraudaci v této době spáchanou byl roku 1597 opětně zavřen. Ve vězení povstalo jeho mistrovské dílo Don Quijote, jehož část vyšla tiskem na Nový rok 1605. C. žil v chudých poměrech od 1608 v Madridu. Teprve po 1612 zlepšilo se jeho postavení. R. 1615 vyšla druhá část Don Quijote a pak následoval dobrodružný román Los trabajos de Persiles y Sigismunda ve čtyřech knihách. Uprostřed plánů k nové literární činnosti C. zemřel. Nejdůležitější z jeho literární životní práce jsou: 1. jeho divadelní díla, 2. Don Quijote, 3. malá novelistická mistrovská díla. 1. Napsal Comedias a Entremeses. Entremeses popisují výstižně snahy a psychologii nižších tříd lidu. Comedias jsou slabší. 2. Jeho světovou pověst založil román Ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha. Tento román jest míněn jako parodie na rytířské knihy, tehdy oblíbené, avšak C. vyzdvihl lidskou cenu rytířského ideálu. Spojil ideální a spirituální pojetí rytířského románu s realistickou hrubou životní moudrostí, jež se zosobňuje v Sancho Panzovi. Milenka Don Quijota jmenuje se Dulcinea z Toboso. 3. Také jeho novely nezadají v ničem Don Quijotovi. Bídu zajatců v Alžíru popisuje v Arnante liberal. Zmínky zaslouží ještě Rinconette y Cortadillo, barvitý obraz mravů ze Sevilly a El celoso extremeño. Don Quijota přeložil Hugo Kosterka (1924), A. Pikhart (1926), Marie L. Kühnlová (1928). Novely A. Pikhart (1903). Pět meziher přeložil Boh. Kyselý (1925).

Cerveli Antonín, divadelní parukář v Praze 1770; roz. z Olomouce.

Cervetti, ps. Heř. Ant. Jelínka.

Cervin, Mont, ⟶ Matterhorn.

Cervulus, střed. novoroční lidová hra.

Cervus, ⟶ jelen.

Cerylalkohol, $C_{26}H_{53}.OH$, vyšší alkohol, obsažený spolu s kyselinou cerotovou v čínském vosku a volný v tuku z ovčí vlny.

Ces (it., Do bemolle, fr. Ut bémol, [yt bémol], angl. C. flat [sí flet]), c snížené.

Cesium (Cs, atomová hmota 132·81), prvek z řady kovů alkalií, byl objeven Bunsenem a Kirchhoffem (1860) spektrální analysí mezi solemi dürkheimské minerální vody. Vyskytuje se ve velmi malých množstvích v různých minerálech (pollux), v nichž doprovází alkalické kovy draslík a rubidium. Kovové cesium je stříbrobílé, na vzduchu okamžitě nabíhá, hustotu má (při 20°) 1·87, taje při 26·5° C a vře při 670° C. Je ze všech kovů nejměkčí a nejelektropositivnější, rozkládá proto bouřlivě vodu. S vodíkem poskytuje hydrid. Tvoří kysličník cesný Cs_2O a jemu odpovídající hydroxyd CsOH, který je nejsilnější zásadou. Soli cesné, od něho odvozené, se podobají solím draselným a rubidným. S kyslíkem tvoří také peroxydy Cs_2O_2, Cs_2O_3 a Cs_2O_4. Soli cesné poskytují jako soli draselné a rubidné v roztocích s kyselinou chloroplatičitou (H_2PtCl_6) těžko rozpustný chloroplatinát (chloroplatičitan Cs_2PtCl_6), který je ze všech nejméně rozpustný. Tím lze cesium oddělovati od ostatních kovů alkalických. Soli cesia barví plamen modře, odtud jeho jméno, jež znamená šedomodrý.

Cesmína evropská, ⟶ ilex aquifolium.

Cessat (lat.), „zůstává", poznámka na úř. spise a značí, že nemá býti odeslán.

Cessatio a divinis (lat.), zastavení veřejných služeb Božích, jest nařízeno pro těžká bezpráví (na př. prolití krve v kostele).

Cesse (lat., postup, přenesení), v širším smyslu každý postup nějakého práva, ve vlastním smyslu ono právní jednání, jímž se přenáší pohledávka s věřitele na někoho třetího, jenž se nazývá cesionařem naproti dosavadnímu věřiteli, cedentovi. Svolení dlužníkova není třeba. Cedent ručí při c. za učiněný plat, za pravost (nomen verum) a dobytnost (nomen bonum) pohledávky. C. je upravena §§ 1392—1399 o. z.

Exotický hmyz stejnokřídlý.

1. Svítilka surimanská (Fulgora lateralia), již. Amerika. 2. Hottinus (Fulgoridae), Čína. 3.Hottinus (Fulgoridae), Indie. 4. Hottinus viridirostris, Indie. 5. Křís nádherný (Tacua speciosa), Borneo. 6. Křís (Cicada), Indie. 7. Poeciloptera. 8. Membracis.

Cessio bonorum (lat.), v řím. právu dobrovolné odstoupení majetku dlužníka neschopného platiti věřitelům, jež chránilo dlužníka před nevýhodami konkursu, na př. před ztrátou cti. Dnešnímu právu konkursnímu jest c. b. neznámo.

Cesskol Gottlieb, malíř v Praze okolo r. 1703.

Cesta, časopis literární, vydávaný Pražskou akc. tiskárnou od roku 1918 a redigovaný dr. Miroslavem Ruttem.

Cesta z nouze, podle zákona č. 140 ř. z. z 7. VI. 1896 úř. vyvlastněním získaný přístup k nemovitosti přes cizí pozemek.

Cesti (česty) Marc Antonio (1618—1669), it. komponista; 1646 byl kapelníkem kůru ve Florencii, 1660 tenoristou v papežské kapli, od 1666 místokapelníkem císaře Leopolda I. ve Vídni, měl jako jeden z nejvýznačnějších skladatelů oper své doby velké úspěchy s La Dori (1661) a Il pomo d'oro (1667).

Cestius Cajus, řím. praetor, známý jen svým náhrobním pomníkem, pyramidou Cestiovou, stojícím nedaleko protestantského hřbitova v Římě.

C'est la guerre! (fr., sé la ger), „to je válka", t. zn. ve válce přestávají všechny ohledy.

C'est le ton, qui fait la musique (fr., sé l' tõ ki fé la myzik), jest to ton, který dělá hudbu.

Cestovní pas, ⚲ pas.

Cestrum, kladivník, rod lilkovitých rostlin (Solaneae), většinou keře, známo asi 140 druhů z trop. Ameriky, z nichž některé se pěstují i ve střední Evropě jako ozdobné rostliny. Šťáva tmavomodrých plodů C. tinctorium Jacq. poskytuje modrý inkoust.

Cetacea, ⚲ kytovci.

Cetaceum, spermacet, ⚲ vorvanina.

Cetechovský F. Z., pseud. JUDra Františka Zemana.

Ceterach (kapraď slezinná), druh kapradí polypodiacae. C. officinarum (jelení jazyk) s 8—20 cm dlouhými peřenými listy, vespod s hnědými šupinami.

Jelení jazyk.

Ceteris paribus (lat.), za stejných okolností.

Ceterum censeo (lat., úplné: ceterum autem censeo Carthaginem esse delendam, t. j. „ostatně myslím, že Kartagina musí býti zničena"), stálý závěr senátních řečí Catona st., odtud úsloví pro tvrdošíjně tvrzený názor.

Cetina, ř. v Dalmacii, 115 km dlouhá, vyvěrá v Dinarských Alpách, tvoří u Seuje bahnitou kotlinu, proráží pobřežní pohoří velkolepými vodopády a ústí v Almisse do Jaderského moře.

Cetinje, býv. hl. město černohorské, mající asi 4000 ob.; leží v dolině Krasské na svahu Lovčena, 638 m n. m. Bylo sídlem černohorského krále, vlády a ústř. úřadů královských, jakož i řeckoortodoxního metropolity a zástupců cizích vlád. Město vzniklo ze starého kláštera, založ. 1478 zetským kniž. Ivanem Crnojevićem. Vladyka Petr II. vystavěl vedle kláštera svůj palác. Starý klášter byl několikráte zničen Turky. Zde také Sulejman-paša r. 1692 porazil benátského vůdce Erizza a jeho spojence Černohorce, r. 1774 klášter po svém obnovení znovu zničen bosenským pašou Čuprilićem. Také r. 1785 klášter opětně spálen skaderským pašou Kara-Mahmudem Bušatlijem. C. se skládá z nevzhledných domků kamenných; pouze státní budovy byly výstavnější, ale podléhají nyní zvolna zkáze. Divadlo, čítárna, museum. Umělá silnice spojuje Kotor s C. a vede v prudkých serpentinách nad přístavem kotorským. — 13. ledna 1916 byla C. obsazena rak.-uh. vojskem, které ji opustilo teprve na podzim r. 1918.

Cetonidae, ⚲ zlatohlávci.

Cetraria (lišejník), keřovitý lišejník z rodu parmeliaceí. Roste na kmenech stromů nebo na zemi v horách. C. islandica (island. mech) roste hojně v sev. a střed. Evropě mezi vřesem, chutná pronikavě hořce a obsahuje lišejníkový škrob (lichenin), jenž v teplé vodě nabobtná. Island. mech používal se již od 16. stol. jako domácí prostředek při odtučňování, při chronickém průjmu atd. Na Islandu požívá se v mléku a dává se za nouze do mouky.

Cette (Set), m. ve franc. dep. Hérault (1921) 36.505 ob., na úpatí Mont Saint-Clair (180 m), na úzkém výběžku pevniny mezi Etang-de-Thau a mořem Středozemním, při vyústění Canal-du-Midi do moře Středozem. Ve světové válce byla C. jediným franc. přístavem, jenž nebyl napaden něm. podmořskými čluny, tudíž byla otevřena pro dovoz ze Špan. a Švýc.

Cetus, ⚲ souhvězdí velryby.

Cetylalkohol, hexadekanol, $C_{16}H_{33}.OH$, nejdůležitější z vyšších alkoholů. Sloučen s kyselinou palmitovou jest podstatnou součástí vorvaniny. Tvoří bílé, lesklé šupinky, nerozpustné ve vodě, rozpustné v alkoholu, étheru a benzolu. Bod tání 49·2° C. Vyrábí se z rafinované vorvaniny zmýdelněním alkoholic. roztokem drasla a extrakci petroletherem. Slouží v lékařství a v kosmetice na pří-

pravu mastí, ježto činí kůži hladkou. T. zv. borsyl jest směsí cetylalkoholu s boraxem a kyselinou boritou.

Ceuta (Sabta), silně opevněné příst. město a hl. město španělské v Marokku, asi 10.000 ob., na poloostrově na moři Středozemním, naproti Gibraltaru. Obyvatelé provozují lov sardinek a tuňáků.

Ceutrones (mylně Centrones), národ v Grajských Alpách (Savojsko), snažil se, maje vojenskou cestu přes Malý Sv. Bernard, 58. př. Kr. zabrániti Caesarovi v postupu.

Cevennská válka. Po zrušení ediktu nanteského (1685) za Ludvíka XIV. nastalo ve Francii podobné pronásledování protestantů jako v Čechách po Bílé hoře. V odlehlejších krajích konali však protestanti dále tajně své bohoslužby. Zvl. dělo se tak v pustých ladách a v lesích středofranc. ↗ Cevenn. Krutým násilím katolických kněží donuceni přešli cevennští protestanté r. 1702 k otevřené vzpouře, jež brzy nabyla velikých rozměrů. Povstalci, zvaní camisards, spálili brzy na 200 kostelů a pobili mnoho kněží. Voj. výpravy proti nim, vedené s velikou krutostí, byly bezvýsledné. Až r. 1704 maršál Villars učinil s camisardy smlouvu, jež zaručovala povstalcům volnost vyznání a svobodu vystěhovati se a jejich vůdci hodnost plukovníka ve vojsku královském. Když však vláda podmínek těchto nedodržela, obnovili camisardi boj, jenž skončil úplnou jejich záhubou a upálením (r. 1705) jejich vůdců Ravanela a Catinata. Ještě r. 1709 se pokusili protestanté znovu o vzpouru, jež však byla brzy potlačena.

Cevenny (Cévenes, franc., ve starověku Cebenna, Gebenna nebo Cemmenus Mons), řetěz hor v již. a střed. Francii, tvoří j.-v. okraj franc. Plateau Central. C. jest rozvodí Atlant. oceánu a moře Středozemního. Z řek pramenících v C. patří Loire, Allier, Lot, Tarn k Atlantickému oceánu, Doux, Erieux, Ardèche, Cèze, Gard, Vidourle, Hérault a Orb k moři Středozemnímu.

Cévka, ↗ katheter.

Cévy, 1. (žíly, vasa, angia), nejprve u červů vystupující trubice pro oběh šťáv (krev, míza) v těle, tvoří cevnou soustavu. Stěna cév (cévnatka) je svalovitá hlavně tam, kde je do cevního systému vsunut ústřední orgán, srdce. Krevní cévy člověka, ↗ krevní cévy. Druhý systém mízné cévy (↗ chylus) u zvířat shromažďují živné šťávy, které se přivádějí do oběhu (mízový systém). 2. V rostlinné anatomii jsou cévy trubic vzniklé z velkých buněk, sloužící především přívodu vody (kruhovité, spirálovité c.).

Ceylon, angl. ostrov v Indickém oceánu, oddělený od již části. Př. Indie golfem Manar mezi 5°55'—9°50½' s. š., dl. 435 km, až 225 km široký a 65.990 km² velký. Sev. třetina ostrova jest nádherná, zalesněná rovina; široký pás nížiny obklopuje také hornatinu na jihu. Na plateau, jímž se táhnou úrodná údolí, zdvihají se četné vrcholky (Pick Adama 2.241 m; Pedrotallagalla 2.538 m). Sev. pobřeží vybíhající v četné ostrovy a záp. pobřeží jsou ploché, již. a vých. jsou srázné a skalnaté. C. sestává cele z archaických skal; jen v plochých územních pásech na severu převládají kvartérní útvary (mořský písek, vápenec). Z minerálních pokladů dobývá se grafit v 50 dolech (vývoz 1919: 6.400 t), drahé kameny (safír, rubín, atd.) vyskytují se na mnoha místech, sůl se dobývá z lagun a je státním monopolem. Nejdůl. řekou z mnoha jiných, bohatých na vodu však jen v obdobích dešťů, jest Mahaveli Ganga, dlouhá 330 km, splavná pouze do poloviny, ústí na vých pobřeží. Podnebí jest stejnoměrnější a zdravější, též na rovině méně horké, než v Hindustaně; střední roční teplota na pobřeží jest 27° (extrémy přes 37° jsou řídké), ve vnitrozemí (Kandy 500 m) 24°; nedostatek dešťů jest pouze v nejsev. části. — C. má bohatou květenu tropickou Před. Indie. Domovem jsou zde skořicové stromy (Cinnamonum ceylanicum), druhy piper a mnohé cucurbitaceae, dovezeny jsou četné ušlechtilé rostliny. — Zvířena náleží k orientálnímu pásmu, zahrnuje však spolu s již. Přední Indií vlastní C. pásmo: tygr tu nežije (pravděpodobně vyhuben), je zde však panther. Také slon je zde a slouží zkrocen jako zvíře tažné a jezdecké. Hmyz blíží se malajskému pásmu. Obyvatelstvo. R. 1823 jen 750.000 duší, stouplo do r. 1921 na 4,504.549. Kastovnictví zde nebylo nikdy utvořeno. Převládajícím náboženstvím je budhismus. O vzdělání pečuje (1922) 4.343 škol s 426.329 žáky. Jsou také vyšší školy, zemědělské a průmyslové; Royal College, jež připravuje k návštěvě angl. universit, technické College (od 1893). Hlavním zaměstnáním je zemědělství. Obděláno bylo 1921 asi 12.150 km², z toho 2.875 km² rýží, jež je hlavní potravou vedle zeleniny, ovoce a ryb. Na místo kávy, zničené z větší části škůdci, nastoupil čaj, jehož sadba (1923: 1.680 km²) rychle vzrostla (vývoz: 172 mil. lib. št.). Chov dobytka omezuje se téměř jen na buvoly. — Průmysl je málo vyvinut. Vyváží se kaučuk, čaj, kokosové ořechy, skořice, kakao, grafit, ořechy areka. Hlav. přístavem je Kolombo. Kolonie se člení na 9 provincií. Guvernérovi (sídlo v Kolombu) je přidělen kabinet a zákonodárná rada. — Déji-

ny. Řekové a Římané pojmenovali C., bohatý na drahokamy a koření, Taprobane. Od 543 př. Kr. byl C. ovládán knížaty, která pocházela ze sev. Indie. R. 250 př. Kr. byl zaveden budhismus, jenž se rozšířil odtud s indickou kulturou do Zad. Indie. V 8. stol. usadili se na C. mohamedánští Arabové. Od r. 1505 začali Portugalci pravidelný styk s C., r. 1632—1658 obsadili pobřeží Holanďané, kteří je odstoupili r. 1802 Angličanům. Tito odstranili r. 1815 posledního (165.) knížete. — Lit.: Delaporte, Voyage à C. (1910). Cave, The book of C. (1913).

Ceyp Jan B. M. z Peclinovce, MUDr. (1832—1879). Pocházel ze staré české rodiny rytířské a věnoval se studiu lékařství. Byl dlouhá leta redaktorem „Časopisu českých lékařů", vynikl jako slavný psychiatr a napsal celou řadu cenných spisů o chorobách duševních a nemocech epidemických. Pokusil se také v literatuře a vydal knihu balad „Zvuky večerní", s níž některé básně mají cenu trvalou (Krkavci).

Cez, ☞ filtr.

Cézanne Paul (1839—1906), francouzský malíř z největších malířů 19. stol., malířství věnoval se teprve od r. 1862 a přijal rozhodující podněty od Delacroa a také od Courbeta. Od stálé, tmavě tónové koloristiky svého počátku dospěl r. 1873, povzbuzen Pissarem, k malbě s volným světlem. Svůj příznačný sloh vyvinul však teprve od svého návratu do Aix (1879) a v téměř úplné uzavřenosti. Tvořil v krajinářství, vyobrazeních a volných komposicích aktů rytmický systém plošného rozvrstvení a rozdělení barev, čímž působil průkopnicky pro mladší generaci franc. malířství po epoše impresionismu. — Lit.: A. Vollard, Paul C. (1914), Bernard, Souvenirs sur P. C. et lettres médites (1907). Též český překlad.

Cezení, ☞ filtrace.

Cezení šťávy, ☞ cukrovarství.

Cf., zkratka za lat. slovo confer, conferatur, srovnej, porovnej.

C. G., touto značkou byly za světové války označeny nádoby, naplněné jedovatým plynem, nejčastěji fosgénem (60%!) s chlor. ciničitým neb arsenitým. CG. je zkratkou franc. krycího slova collongite.

Cg, zkratka pro centigram = $^1/_{100}$ g.

C-G-S, soustava jednotek fysik., přijatá na kongresu elektrotechnickém r. 1881, při čemž c značí délku (cm), g váhu a s (sec.) čas.

CGT., zkratka pro ústředí odborových organis. II. Internationály (amsterodamské): Confédération Général du Travail.

Ciamician Giacomo (1857—1922), ital. chemik, od 1889 prof. v Bologni. Podal cenné práce o derivátech, pyrrolu, alkaloidech, a činil pokusy v organické chemii, spektroskopii a fysikální chemii.

Ciampi Ignazio (1824—1880), ital. básník a spisovatel. Z jeho děl vynikají historické monografie, hl. La commedia italiana del Cinquecento (1867). Životopis od Castagnoly (1880).

Ciampi Sebastiano (1769—1847), italský spisovatel. Napsal: Memoire della vita di Cino da Pistoja (1808), Bibliografia critica delle antiche reciproche corrispondenze dell Italia colla Russia, Polonia etc. (1834—1842). Životopis jeho napsal Bondi.

Ciampoli Domenico (* 25. srpna 1855), ital. básník a kritik, popisuje ve svých románech a novelách život lidu v jihoitalských horách, jako kritik zabývá se slovanskými literaturami. Napsal Studi slavi a Letterature slave (1889—90). Dále uveřejnil Studi letterari (1891) a Nuovi studi letterari e bibliographici (1899).

Cianchettini Veronika (* 1779), učitelka hudby v Londýně, sestra J. L. Duška.

Ciba-barviva, kypová barviva indigu podobná, vyráběná fou Chemische Industrie Basel. Barví se jimi ze slabě zásadité kypy jak vlákna rostlinná, tak i živočišná. Jsou velmi stálá. Náleží sem ciba-modř B (tribromindigo), ciba-hnědř R (tetrabromdiaminoindigo), ciba-žluť G, šeď G, zeleň G, červeň B, oranž G a j.

Cibber Theophilus (1703—1758), angl. herec a spisovatel cenného díla The Lives of the Poets of Great Britain and Ireland from the Time of Dean Swift (1753). Praví se, že autorem tohoto díla jest vlastně Robert Shiels, spolupracovník Johnsohnův.

Cibeby, sušené bobule zvláštní odrůdy révy vinné (Vitis Rumphii), tvaru podlouhle oválného, po př. jsou tímto názvem označovány větší druhy hrozinek (☞) barvy obyčejně tmavohnědé.

Cibet (Zibethum), výměšek cibetky africké (Viverra civetta) nebo cibetky pravé čili asijské (Viverra zibetha), ukládaný ve zvláštním váčku. Cibet získává se výhradně ze zvířat v zajetí chovaných. Jest to v čerstvém stavu bílá olejovitá tekutina, brzy žloutnoucí a hnědnoucí a nabývající vzhledu masti. Voní po pižmu a jest dnes také často jím nahražován. Do obchodu přichází v cínových nebo plechových krabicích nebo ve volských rozích, při vyšší teplotě se kazí. Většina se spotřebuje v Orientě do různých výrobků voňavkářských, dříve sloužil též v lékařství.

Cibetka, ☞ Viverra.

Cibin, ☞ Szeben.

Cibini Kateřina (* 1788 ve Vídni), předčitatelka císařovny Marie Anny.

Ciborium, v katol. liturgii schrána pro sv. hostie, v podobě kalichu, holubičky, věžičky a pod.

Cibrario Luigi (1802—1870), hrabě, ital. historik a státník. Napsal Della economia politica del medio evo (1861), Origini e progressi delle istituzioni di Savoia (1868). Memorie storiche (1868). Lit.: Odorici, Il conte C. (1873). Jako politik byl C. častoráte ministrem.

Cibule (bulbus), ve smyslu morfologickém a biologickém u rostlin jest přeměněný oddenek nebo soubor oddenků (prýtů), fysiologický účel této přeměny jest, učiniti v rozhojněném pletivu místo pro reservní látky, hlavně škrobová zrnka, která mají sloužiti za potravu vyrůstajícím listům a květním lodyhám. Přeměna oddenku (prýtu) děje se tak, že všecky neb aspoň některé jeho listy naduří a ztloustnou, někdy účastní se tohoto nadušení jen spodiny listů na společné podzemní ose (podcibulí čili podpučí). Z tohoto podcibulí na spodu cibule vyrůstají každoročně nové kořínky. Cibule vytvořeny jsou hlavně u některých rostlin jednoděložných (Liliaceae, rostliny amarylkovité a j.), u dvojděložných jen velmi vzácně, na př. u Oxalis esculenta a cernua.

Cibulka Alois (1768—1845), český hudební skladatel.

Cibulka Izaiáš, zvaný Caepola († 1582), český bratr, řídil překlad Písma sv. (pozdější Bible Králická) po Ondřeji Štefanovi, žáku Blahoslavově.

Cibulka Josef (1796—1845), kněz buditel a spisov. Sp. Osvěta našich dnů.

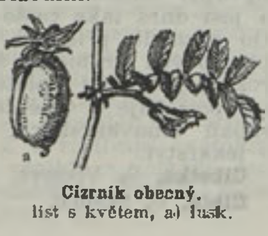
Cibulka Josef, ThDr. (* 1886), prof. kř. archeologie a dějin círk. umění zprvu na Komenského universitě v Bratislavě, potom v Praze. Napsal: Křesťanská ikonografie (1924), Giovanni Battista (1922), Starokřesťanské umění (1929).

Cibulka Václav (* 1835 v Mirovicích), měditiskař v Praze v letech šedesátých.

Ciburský (Cibuzký, Cymburský jinak Krč, Krž) Adam, malíř v Praze-I., (ok. r. 1591—1608).

Cibuš Václav (* 1877), inž., prof. vys. báňské školy v Příbrami.

Cicer Tourn. (cizrník), rod motýlokvětých, (asi 14 druhů). Nejznámější C. arietinum (c. obecný), byl již ve starověku pěstován jižními národy, je to jednoletá bylina s lichospeřenými listy a velkými tupě hranatými semeny. Dnes se pěstuje hlavně v Italii a ve Španělsku jako výnosná květina, rostoucí i na suché půdě.

Cizrník obecný.
list s květem, a) lusk.

Cicero Marcus Tullius (* 3. ledna 106 př. Kr. v Arpinu, zavražděn 7. prosince 43. na svém statku u Formie), římský řečník, filosof a spisovatel. Již v mládí věnoval se v Římě retorickým a filosofickým studiím a vystoupil jako řečník v civilních přích. Jeho slávu založila obhajovací řeč za S. Roscia (80). Pak ztrávil dva roky na studiích v Řecku a v Asii, 75 byl kvestorem na Sicilii, a sedmi řečmi proti Verrovi v Římě dosáhl pověsti nejlepšího řečníka. 66 podpořil jako pretor v řeči za Manilinský zákon Pompeia. Jako konsul získal si 63 potlačením spiknutí Catilinova (čtyři řeči) název „otec vlasti". Ale 58 musil do vyhnanství, z kterého byl rok nato slavně povolán zpět. Působil jako soudní řečník, 51—50 spravoval výborně Kilikii. Stál při straně Pompeiově, po jeho smrti mu ale Caesar odpustil. Od toho času byl činný hl. literárně. Po smrti Caesarově zasáhl opět do politiky, zaujmuv příkré stanovisko proti Antoniovi (14 filippických řečí). Po druhém triumvirátě, kdy Antonius nabyl opět moci, stal se jeho první obětí. C. byl muž pevného charakteru, mravů čistých a vřelé lásky k vlasti a k svobodě. Choť jeho Terentia, s kterou měla syna a dceru Tulliu, která však po třetím nešťastném manželství 45 zemřela. Nejlepši poprsí C. nachází se v Apsley House v Londýně. C. jako spisovatel byl velmi všestranný. Díla jeho jsou psána skvělým slohem, nejčistší latinou. Forma jeho jest vzorem elegant. stilu latinského. Mnoho jeho děl se ztratilo. Zachované spisy dělíme na : 1. řeči (57), 2. retorické spisy: De oratore (Učebnice řečnictví), Brutus de claris oratoribus (Dějiny římského řečnictví), Orator (vzor řečníka), 3. dopisy (historicky důležité): Ad Atticum, Ad familiares, Ad Quintum fratrem, Ad Brutum, 4. spisy filosofické: De re publica, De legibus, De finibus bonorum et malorum, Tusculanae disputationes, De natura deorum, Cato maior de senectute, Laelius de amicitia. Filosoficky přiklonil se ke škole akademické; výtečně popularisuje řeckou filosofii. 4. Básně. Zlomky vyšly v Baehrensově Poetae latini minores, sv. I. 1879. Díla C. byla často vydávána. Do češtiny přelož.: Brutus. O nejlepším druhu řečníků (Koblížek) 1880. Čtvero řečí proti Katilinovi (Macháček, Novák, Seifert, Štolovský) 1834, 1885, 1919, 1893. Hovory Tusculské (Sedláček).

Cato starší o stáří (Hrubý, Kvapil) 1896, 1890. O přátelství (Řehoř Hrubý z Jelení, Krejší, Seifert) 1818, 1853, 1923. O řečníku (Voborník) 1915. O nejvyšším dobru a zlu (Hrubý). Řeči: O vrchním velitelství Pompeia (Hrubý, Štolovský) 1895. Pro návrh Maniliův (Krsek) 1892. Za Milona (Štolovský) 1894. Za Archiu (Štolovský) 1894. Za Roscia z Amerie (Hrubý) 1893. Řeči Filippické (Tůma) 1896. Řeči vybrané (Tomášek) 1870. Školní výbory uspořádali: Mikenda, Novák, Řezníček, Dušánek, Brtnický, Groh, Kovář, Štolovský, Krsek, Jiráni. Lit.: Alv. C. sein Leben und seine Schriften (1891), Boissier, C. et ses amis. (16. vyd. 1912), Zielinski, C. im Wandel der Jahrh. (1912).

Cicero Marcus Tullius (* 65 př. Kr.), syn slavného řečníka, poslední svého rodu. Jeho otec nebyl s ním nijak spokojen. Napsal pro něho svůj spis De oficiis (O povinnostech). Byl straníkem Bruta a Pompeja, Octavián mu dal milost. R. 30 stal se konsulem.

Cicero Quintus, mladší bratr Marca Tullia C. (* 102 př. Kr. v Arpině), 62 praetor, legát Caesarův a svého bratra v Kilikii. Přívrženec Pompejův, 43 zavražděn. Z jeho děl zachovaly se čtyři dopisy a spis De petitione consulatus. (Vyd. Buehler 1869.)

Cicero, druh písma o 12 bodech (t. j. 6 čtvrtpetitů, asi 4½ mm). Po prvé použit při tisku listů Ciceronových r. 1467. Cicero dvojité (dvoucicero) v knihtisku velikost písma o 24 typograf. bodech.

Cicero, okres m. Chicaga, sídlo amerických Čechů.

Cicerone (ital. čičerone), průvodce (naráží se tím na Ciceronovu výřečnost) hl. ve starých palácích, museích a v obrazárnách.

Cicerotown, hl. m. amer. státu Illinois, 60.000 obyvatel.

Cicindelidae, ☞ švižníci.

Cicisbeat, zvyk lepší společnosti italské, přikazující, že dámu ve společnosti a na veřejnosti musí provázeti domácí přítel — cicisbeo. Dnes zvyk ten vymizel a jméno c. má hanlivou příchuť. (Cicisbeo — záletník, cicisbea — záletnice.)

Cicogna Emanuele Antonio (1789—1868), ital. dějepisec. Psal monografie z benátských dějin, hl. dílo: Delle iscrizioni veneziane, raccolte ed illustrate (1824—53, 7 sv.).

Ciconia (lat.), ☞ čáp.

Cicuta L., rozpuk, rod rostlin okoličnatých se třemi druhy v severním mírném pásmu. Nejznámější druh C. virosa L. (rozpuk jízlivý), roste v bažinách a na mělkých okrajích rybníků; má krátký napuchlý oddenek, jehož dutina jest význačně příčně přehrádkována; nad vodou jsou rozestřeny 3krát peřenodílné listy a bohatě rozvětvená statná lodyha s bílými okolíky. Obsahuje v oddenku prudce jedovatý cicutorin (0.2%). V lékárnách bývá pod názvem Herba Cicutae prodávána nať bolehlavu blamatého (Conium maculatum L.) a ne tato od C. virosa L. Cicuta starých Římanů jest asi též dnešní Conium, neb rozpuk na jihu Evropy neroste.

Cicvarić Krsta (* 1879), srbský žurnalista a řed. Beogr. Dnevnika. Jako radikál-socialista byl vládou pronásledován a vězněn; za anekční krise dostal ale milost. Věnuje se pak úplně žurnalistice jako ředitel Novog. Vremena (1911) a Straže (1912—1913). Zúčastnil se jako vojín válek balkánských i války světové. Napsal: Osnomi problemi filosofije, Kritički eseji, Demokratija a socializm. Po ukončení války převzal řízení Beogr. Dnevniku.

Cid Campeador (1050—99), španěl. národ. hrdina, syn granda kastilského, jménem Ruydias de Vivar, byl nazván soukmenovci Campeador (bojovník) a od Arabů Cid (sidi — pán). Nejprve vojevůdce Sancha II., po jeho smrti vstoupil do služeb krále Alfonse VI. a zasnoubil se s Ximenou Diaz, dcerou hrab. z Ovieda. Nepohodnuv se s králem, vstoupil do maurských služeb, kde se vyznamenal. Od té doby bojoval střídavě na obou stranách, hledě si svého prospěchu. Byl postrachem Maurů, dobyl pro sebe 1094 Valencii, zrušiv věrolomně podmínky vzdání. Ve Valencii žil až do své smrti 1099. Odpočívá v klášteře Cardeña u Burgosu. Nebyl dobré povahy, ale byl energický, udatný a chytrý, což v jeho době stačilo na hrdinu; jako vzor rytíře opěvaly ho národní zpěvy; byl ctěn jako španěl. národní hrdina. Historické zprávy o C. nacházíme od 13. stol. u křesťanských i mohamedánských dějepisců. Na jejich podkladě podali výborný obraz jeho života Dozy (Recherches sur l'histoire politique et littéraire de l'Espagne pendant le moyenage, 1881) a Willemaers (Le Cid, 1873). V básnických dílech se ovšem o C. historickém mnoho nedovíme. Nejstarší hrdinská píseň jest Poema del Cid (nebo Cantar de mio Cid) vznikla kol 1140 v krajině kol Medinaceli (často vyd., posl. 1921). Líčí C. jako válečníka, chotě, otce a přítele; postava jeho jest zušlechtěná, dobré zveličeno, špatné zmenšeno. Po 60 letech vznikla Cronica rimada del Cid (nebo Cantar de Rodrigo), kde je C. líčen romanticky jako mluvčí šlechty proti absolutnímu monar-

chovi; tato báseň způsobila, že C. stal se národním hrdinou. C. býval často hrdinou i básní moderních. V 17. stol. napsal Guillén de Castros kus Las mocedades del C. (C. činy v mládí, líčí se i jeho láska ke Ximeně). Podle něho napsal svou tragedii Pierre Corneille. Od té doby množí se literatura o C. Motiv ten pěstovali Fernandez y Gonzáles, Leconte de Lisle, Hérédia, Herder, Vrchlický. Lit.: Hämel, Der Cid in den spanischen Dramen (1908), Vrchlický, Cid v zrcadle španělských romancí (1901).

Cider (angl. saider, franc. cidre), ovocné víno.

Cicvár, cicvárové semínko, ↷ artemisia.

Cidaris, rod ↷ ježovek.

Cidlina, řeka v Č., přítok Labe na pravém břehu, délky 57 km. Pramení na úpatí hory Táboru v Lomnicku u vsi Cidliny, teče na j. k Jičínu, k N. Bydžovu a k Chlumci, kde se obrací na záp., a u Libice se vlévá do Labe. Tvoří rybníky Jičínský a Chlumecký, protéká velkým rybníkem Žehuňským; u Chlumce přijímá s levé strany řeku Bystřici.

Cidlina, ves v Č., polit. okr. Semily, soud. o. Lomnice nad Popelkou, (1921) 302 obyv.

Cidlinský Janda, ↷ Janda Cidlinský Jan Bohumil.

Cidna, Société International des Navigations aëriens, Mezinárodní letecká společnost, zprostředkující letecké spojení mezi ČSR, Francií, Rakouskem a Polskem. ↷ Československo, Letecká doprava.

Cie, t. j. compagnie, u firem značí spol.

Ciecierski Faustyn (Felix), popsal svůj příchod na Sibiř v letech 1791—1801 (Pamiętnik ks. Ciecierskiego, vyd. A. Bielowski 1865).

Ciecina, ves v Haliči s velikými železárnami.

Cieglewicz Edmund Žegota, filolog polský, vynikající překladatel komedií Aristofanových.

Ciechanów, město okres. ve vojvodství Varšavském nad řekou Lydynií, na dráze Varšava—Mława, 11.977 ob. Továrna na hospod. stroje, cukrovar, pivovar atd. Z dávných dob tohoto města, jednoho z největších a z nejstarších měst na Mazowsku, zůstaly pouze ruiny zámku, gotická fara a klášterní kostel z r. 1353.

Ciechanowec, m. v Polsku, 8000 ob. Výroba knoflíků a obchod s vlnou.

Ciechocinek, m. v okr. Nieszawa (vojev. Varšavské) nad Vislou, na dráze Alexandrów—Ciech., 46 m n. m. Má 4462 ob., proslulé letní sídlo šlechty. Lázně solnojodo-bromové. Základních zřídel je 14 a vydává se ročně 400.000 koupelí. Návštěva přes 20.000 osob. Má též tři velké továrny na čištění soli.

Cieklinski Piotr (1558—1604), polský básník a překladatel, spolupracovník Jana Zamojského; jako královský sekretář byl poslán s poselstvím do Švédska (1587), Italie (1594) a do Cařihradu (1597). Předělal komedii Plauta „Trinummus" a dal jí název Potrójny z Plauta" (1597) a psal též verše.

Ciénaga, La (San Juan de la C.), m. v dep. Magdalena v rep. Columbia, 24.700 ob. M. slyne pěstováním tabáku a rybářstvím.

Cienfuegos, přístavní m. v USA. na jižním pobřeží Kuby. 4000 ob. Vývoz cukrové třtiny, východisko železnice.

Cienfuegos Nicasio Alvárez de (1764—1809), španěl. básník. Z politických důvodů byl vypověděn do Francie. Jeho dramata měla svého času bouř. úspěchy.

Cienkowski Leon (1822—1887), polský botanik, přednášel botaniku na univer. v Petrohradě, později v Oděse.

Cieslewski Tadeusz (* 1870), polský malíř, studoval v Paříži. Nejlepší práce: Odpoczywające żniwiarki, Południe, Cyganki.

Cieszkowski August, hr. (1814—1895), polský filosof, stoupenec t. zv. pravice školy Hegelovy, přítel Zygmunda Krasińského, t. polit. činný, zejm. r. 1848. Odmítá pantheismus Hegelův, hájí osobního Boha a nesmrtelnost duše i božství Krista, který je mu středem dějin a světa. Hegelovu filosofii dějin rozšiřuje o epochu slovanskou, v níž se teprve uskuteční říše duchového žití (Prolegomena z Historiosophie, 1838; Ojcze nasz, 1848 i pozd.). O problému jsoucnosti boží sp. Gott u. Palingenesis, 1842. Z oboru politiky a nár. hosp. zejm. práce De la pairie et de l'aristocratie moderne, 1844. Lit.: A. Roszkowski, Poglądy spoleczne i ekonomiczne A. C-ego, 1923. — Ig. Chrzanowski, Ojcze nasz A. C-ego, 1918.

Cieza, m. ve španěl. provincii Murcia, 17.000 ob., se zříceninami římského opevnění. M. leží v úrodné krajině a má továrny na papír.

Ciezskowski Henryk (1835—1870), polský malíř. Zemřel v Římě, kdež přebýval od r. 1870. Maloval ponejvíce římské krajiny.

Cigale Matija (1819—1889), slovin. právník a jazykozpytec; byl 38 let úředníkem v redakci rak. zákoníku ve Vídni. Stal se otcem slovin. práv. terminologie, napsal mnoho odborných statí a vydal 1860 něm.-slovin. část velkého slovníku Wolfova, r. 1880 pak vědeckou terminologii něm.-slovinskou.

Ciferník, deska na hodinách s čísly.

Cifra (arab.), číslice, původně značka pro nulu.

Cifrování, vyšívání na slovenských krojích.

Cigaň Janko, pseud. → Jána Botto.

Cigánek Vojt., pseud. → Ant. Starého.

Cigareta (španěl. malý doutník), jemně rozkrájený tabák, různým způsobem podle zvyku urč. zemí preparovaný, zabalený buď do tenkého papíru, zvláště pro tento účel připravovaného nebo do slámy kukuřičné (hl. v J. Americe). Původně se vyráběly ve španěl. klášterech, záhy se ale velice rozšířily po celém světě. Cigarety vyrábějí se zvl. stroji v tab. tov. Výroba tato jest v mnohých státech monopolem stát. a tvoří významnou položku v příjmech státu.

Cigaretový papír, zvl. druh. jemného papíru, od něhož se vyžaduje pevnost, tenkost a lehká hořlavost. Vyrábí se ze lněných nebo konopných vláken a přidává se k nim, hl. při druzích levnějších, větší nebo menší množství celulosy (dřevní anebo ze slámy). Lehká hořlavost papíru se podporuje různými chem. látkami (uhlič. hořečnatý, vápenatý nebo superoxydy). Také se někdy napouštějí c. p. různými arom. látkami (roztok kys. benzoové, santal. dřeva atd.). U nás se specialisovala na výr. cig. p. Akc. tov. na papír v Olšanech u Šumperka na Moravě.

Cigler Janez (1792—1867), slovin. spisovatel, farář ve Višnje Goře. Mimo náboženské knihy napsal první slovin. povídku Sreča v nesrečji (Štěstí v neštěstí), 1836 (2. vyd. 1882), později ještě jiné, psával také verše, stati politické, národohospodářské a j.

Cignani Carlo (1628—1719), it. malíř, ředitel malířské akademie v Bologni. Jeho hl. dílo jsou fresky v dómu ve Forli, Nanebevzetí P. Marie. Byl poslední významný malíř boloňské školy.

Cigoli Lodovico, vlastně Cardi da C. (1559—1613), it. malíř a architekt. Jeho obrazy vynikají případným koloritem a výrazem. Založil barokový styl ve stavitelství a ve florentinském malířství. Jako architekt dokončil plány chrámu sv. Petra v Římě a vystavěl dvůr paláce Nonfinito a j.

Cihelka Jan (* 1795 v Celetíně u Borotic, okr. Příbram) hudebník v Praze.

Cihelka Oldřich (* 29. I. 1881 v Praze), malíř a kreslíř figurálních obrazů. Žák Pirnerův. Knižní ilustrátor. Vytvořil hojně kreseb ze Slovenska.

Cihla Tomáš, pseud. Ig. Herrmanna.

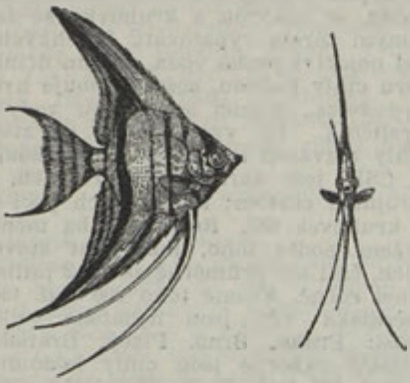
Cihlářství, důlež. odvětví keram. průmyslu, zabývající se výrobou cihel, tašek, dlaždic atd. Děje se tak nyní nejv. v t. zv. kruhovkách, kterými vede kruhovitý kanál, rozdělený na 14 neb 20 komor. Komory se naplní cihlami, zhotovenými z vlhké hlíny, mezery mezi nimi se ucpou drobným uhlím, vchody, až na jeden, se uzavrou a kruhovka se začne silným žárem vypalovati. Z vlhkých cihel nejdříve prchá voda, dalším účinkem žáru cihly rudnou, což způsobuje hydroxyd želez., měnící se ztrátou vody na kysličník. Po vychladnutí se ztvrdlé cihly rozvážejí k dalšímu upotřebení. — V ČSR. jest úhrnem 2782 ručních, 473 strojních cihelen; komorových pecí 2942 a kruhovek 682. Roční výroba mění se ovšem podle toho, jaký jest stavební ruch, činí ale průměrně skoro 2 miliardy cihel ročně. Kromě toho 200 mil. tašek. Střediska výr. jsou nedaleko velkých měst: Praha, Brno, Plzeň, Bratislava. Zvláště výborné jsou cihly hodonínské (ročně 120 mil. cihel). Největším výrobcem jest Francie (12 miliard kusů).

Cihly obyčejné a tašky vyrábějí se z obyčejné hlíny, snadno tavitelné, které obsahují skoro vždy určitý podíl hydroxydu železitého, který vypálením přechází v červený kysličník, čímž výrobek dostává více neb méně červenou barvu. V různých zemích je zavedena rozdílna velikost cihel, dnešní náš formát (29×14×6·5 cm) jest skoro totožným se starou cihlou římskou, která vznikla rozpůlením staré cihly babylonské, která byla čtvercovou (35 cm^3). T. zv. malá cihla, která nevyžaduje takových výrob. nákladů, má formát 25×12×6·5 a je všeobecně zavedena v Rak. a Něm., franc. poměr činí 22×10×5·6 cm, a t. zv. valonský (v Belgii) 23×11·2×6'8 cm. — Cihly ohnivzdorné (šamotky) vyrábějí se z hlin čistých, podobajících se již kaolinu. Používá se jich hlavně tam, kde zdivo je vystaveno vysokému žáru (vykládání pecí); často se ale žárem smršťují a praskají. Výroba cihel → cihlářství.

Cichlasoma, rod akvarijních rybek z čeledi Cichlidae, →.

Cichlidae, čeleď kostnatých ryb (Teleostei), domovem v jezerech a řekách střední Afriky, Jižní Ameriky a Přední Indie. Vyznačují se sploštělým tělem, splynulými spodními kostmi požerákovými. Žaber jsou 4 páry. Mnohé druhy této čeledi jsou oblíbenými akvarijními rybkami. Tak guinejský druh Hemichromis fascictus, hnědozelená rybka s několika příčnými pruhy, zakončenými

skvrnou. Jihoamerický chancito (Heros facetus), hnědý, černě žíhaný, jest zajímavý svou péčí o potomstvo (u obou pohlaví); druh Cichlasoma nigro fasciatum, jest podobně zbarven jako předešlý, ale mezi skřelí a první boční skvrnou má černou pásku, posetou modrými ďubkami. Nádhernými barvami vynikají

a) b)

Chanchito
a) se strany, b) ze předu.

druhy rodu Geophagus, Etrophus a Neetrophus. U afrických rodů Tilapia a Paratilapia přechovávají samičky oplozené jikry ve vychlípce požeráku až do vylíhnutí. Druh Pterophylum scalare C. jest rybka silně sploštělého těla s prodlouženými ploutvemi, na něž přesahují šupiny. Žije v úvodí Amazonky a jest zajímavou akvarijní rybičkou.

Cichocki Eduard (1838—1880), varšavský architekt, ředitel městských staveb, tvůrce kostela sv. Petra a Pavla a kostelů i kaplí v Ciechocinku, Rozniszewě a Radziwě.

Cichocki Feliks (* 1861), polský malíř, studoval v Krakově, Mnichově i Paříži. Maloval genry, portréty a též malby kostelní a fresky.

Cichorium L., čekanka, rod rostlin složnokvětých (Compositae); známo jest 8 druhů. Cichorium Intibus L., čekanka obecná, euroasijský druh, rozšířený na mezích a cestách, má lodyhu tuhou, prutnatě větvitou, četné úbory jsou shloučeny po 1—3; do plochy rozestřené jazyky jsou světle modré, zřídka červené neb bílé. V kulturách pěstuje se zušlechtěně dvouleté plemeno, tvořící prvním rokem řepovitě ztlustlý kořen, který sušený jest chuti značně hořké a obsahuje 57% inulinu, 6% bílkovin, 3% tuků a pryskyřice, 7% cukrů; připravuje se z něho kávový surrogát, zvaný cikorka. C. endiviva L., štěrbák, endivie, má květy velmi podobné předchozímu druhu, pěstuje se též v umělých odrůdách s velmi hustou růžicí peřenodílných kadeřavých listů žlutavě zelených neb červenavě kropenatých, z nichž se připravuje oblíbený nahořklý listový salát (endivie).

Cichorius Konrád (* 25. května 1863), historik a filolog, univ. prof. ve Vratislavi, od 1915 v Bonnu. Vydal: Die Reliefs der Trajanssäule (1896—1900).

CJK., zkratka pro název ústř. výkon. výboru sovět. vlády (Centralnyj Ispolnitěľnyj komitět).

Cikáda Jan Václav, byl farářem v kostele u sv. Jindřicha v Praze v 1. třetině 17. st. Byl též spisovatelsky činným. Za něho v r. 1612 vichrem sražen byl štít kostelní na hřbitov. Nový štít s novým křížem a pozlaceným sluncem byl postaven r. 1613 nákladem měšťanky Anny Brunovské.

Cikády (Cicadidae — křísové), čeleď hmyzu stejnokřídlého (Homoptera), vyznačuje se zavalitým tělem a velikou hlavou s kulovýma očima. Samečkové mají na prvním článku zadečku zvukový aparát, kterým vydávají protáhle cvrkavý tón. Žijí v teplých krajinách. U nás Cicadetta montana Scop. (křís chlumní). V již. Evropě C. orni L., křís mannový, nabodává větve zimnáře mannového a způsobuje výron sladké šťávy, t. zv. manny. (🔍 bar. přílohu: Hmyz stejnokřídlý.)

Cikán Jan Jakub, pseud. Jana Czikanna.

Cikáni, kočovníci, kteří si zachovali svoje zvyky a tradice, takže od těch dob, kdy opustili svoji původní vlast, málo se změnili. C. jsou snad nejzáhadnějším lidským plemenem na světě. Kde stála původní jejich kolébka, není známo, a proto názory učenců o tom se často rozcházejí. Ani samotní cikáni, kteří tvrdí, že jejich předkové přišli do Evropy z Egypta, nic určitého nevědí. Podle nejnovějších výsledků badání některých učenců, kteří opírají se hl. o poznatky a výsledky badání filologů a anthropologů, přišli cikáni patrně ze sev. Indie, kam klade se také jejich kolébka. Jejich jazyk ukazuje na silnou příbuznost se sankritským dialektem obyvatelů severních provincií této orientální země. Také jejich plemenné znaky a míry shodují se prý s nejnižší kastou obyvatelstva v Indii, zv. Sundrasové. Arabští historikové nazývali cikány Zatty a zaznamenali o nich podivné historie. S poraženými Zatty zacházelo se podle všeho jako s otroky, takže tito následkem toho zů-

stali na nejnižší společenské úrovni jako potulní kočovníci bez stálých sídlišť dodnes. K jejich úplnému pokoření došlo až ve stol. IX. po Kr., kdy většina byla buď zotročena nebo pobita a jen části podařilo se prchnouti do Malé Asie a odtud do Evropy. Kolem roku 1417 první hordy cikánů objevily se v Německu, kde tito žebrajíce kradli všecko, nač přišli. Později objevili se ve Švýcarsku a záhy nato v Italii, kde stali se postrachem obyvatelstva. Jejich objevení se způsobilo veliký poplach, neboť jejich tlupy vzrostly na tisíce. Tvrdili, že jsou na cestě k papeži, aby dosáhli od něho odpustků. R. 1416 ponejprv se objevili cikáni v Praze. Ale již za Ferdinanda I. se o nich říkalo, že jsou paliči a tureckými špehýři, a byli proto vyháněni. A brzy po r. 1600 čteno, že lidem, zvláště ženám, „hádali". Ke konci 17. st. a později již nebyli jen vyháněni, nýbrž stříleni jako škodná zvěř. Ač poznali zákony, náboženství a zvyky zemí, ve kterých vedou kočovný život, sami se nezměnili. V Evropě čítá se jich na 500.000. Jejich eldorádem bylo a dosud je Maďarsko, Rumunsko, Balkán a Jugoslavie, hl. Banát, v ČSR. jsou to zejm. části býv. Uher, Podkarp. Rus a východní Slovensko. V Užhorodě byla čsl. vládou zřízena cikánská škola. Kromě toho byla v naší republice provedena registrace všech cikánů, žijících na jejím území, kteří stali se hlavně v historických zemích postrachem a metlou venkovského obyvatelstva. Katalogy obsahují jména a popis asi 20.000 osob, zvláštní znamení, otisky prstů a dvojí fotografie. Úplný soupis cikánů žijících v hranicích ČSR. nalézá se v Praze. Pro jednotlivé kraje jsou pořízeny pouze opisy registrovaných osob, které v tom neb onom kraji bydlí. Dohledem nad registrovanými osobami byly pověřeny pátrací četnické stanice, jejichž výkonné orgány bdí přísně nad tím, aby cikáni nevzdalovali se z vykázaných jim sídlišť. Také Maďarsko vydalo nařízení, podle kterého v jeho hranicích musili cikáni zanechati potulného života a zříditi si trvalé bydliště.

Cikánština, řeč původu novoindického, dnes ovšem promíšená výrazy národů, mezi kterými cikáni žijí. Její původ dokázal r. 1878 Miklosić v díle: Über die Mundarten und Wanderungen der Zigeuner Europas. Z mluvnic a slovníků č. třeba jmenovati J. Ješina: Romáňi Čib čili cik. jazyk (1880), Vaillant, Grammaire, dialogues et vocabulaire de la langue des Bohémians ou Cigains (1868), Deutsch-zig. Wörterbuch von Bischoff (1827), Finck, Lehrbuch der zig. Sprache (1903) a četné jiné.

Cikart Theofil, pseud. Bohdana Lad. Tyšlera.

Květ čekanky.

Cikorie, kávová náhražka, připravovaná hlavně z kořene čekanky obecné (Cichorium intybus), rostliny složnokvěté, rostoucí divoce po celé Evropě. Následkem stoupající spotřeby kávových náhražek jest dnes ve značném měřítku pěstována v krajinách s příznivým podnebím. Na výrobu cikorky se očištěný kořen nejprve rozřeže na koláčky, které se suší a pak praží v otáčivých bubnech. Pražené kořeny se ihned melou, neboť jinak snadno přitahují vlhkost a dají se velmi špatně rozemlíti. Moučka se plní do sudů nebo do známých válcovitých balíčků a nechá se delší dobu ležeti ve sklepích, čímž zvlhne a vytvoří tuhou, lámavou hmotu. Používá se jí hlavně jako přísady při vaření kávy zrnkové. Bývá často pomíšena jinými praženými rostlinnými surovinami, na př. řepou, vlčím bobem, řepnými řízky, jádry datlovými, slupkami kávovými a kakaovými. Podobné použití má fíková a sladová káva.

Cilenšek Martin (* 23. října 1848 v Gotovljích v Sav. dolině), slovinský botanik, žije v Celji. Býval prof. na gymnasiu ve Ptuji, psával poučné články rostlinopisné a geologické, vydal knihu Naše škadljive rastline v podobi in besedi (1892—1896) a psával také o věcech hospodářských.

Cilia (lat.), řasa.

Cilidorfer Frant., malíř v Praze ok. r. 1731.

Cilli ↘ Celje.

Cima (da Conegliano) Giovanni Battista (1459—1517), ital. malíř, žák a pokračovatel Belliniho. Maloval hl. oltářní obrazy. Lit.: Burckhardt: Cima da Conegliano (1905).

Cimabue (vl. Cermi di Pepo) (1240—1302), ital. malíř. Počet jeho děl jest neznámý a mnohá jsou sporná. Hl. dílem jeho jest mosaika Sv. Jan v dómě v Pise. Díla jeho se vyznamenávají živostí, mají fantasii a realismus. C. jest největší malíř své doby a nejvýznamnější předchůdce Giottův. Lit.: Strygowski: C. und Rom (1888), O. Sirén: Toskan. Malerei im 13. Jh. (1922).

Cimarosa Domenico (1749—1801), ital. skladatel v době Mozartově, jehož byl napodobovatel, vedle Paissiella nejslavnější skladatel oper. Z jeho četných (na 80) oper provozuje se dnes pouze Il matrimonio segreto (Tajné manželství, po prvé ve Vídni 1792) a Astuzie feminili (Ženská lest, 1794). Lit.: Cambiasi: Notizie sulla vita e sulle opere di D. C. (1901).

Cimbál (it. cembalo, dolce melo, angl. dulcimer, franc. tympanon), starý strunový nástroj v rozsahu čtyř oktáv, lichoběžníková ozvučná skříňka, potažená ocelovými strunami. C. vedl k vynálezu klavíru.

Cimbrové (též Kimbrové), starogerm. kmen, pův. asi ve Skandinavii, potom na poloostr. Jutském (nyn. Dánsko). Vystěhovali se z větší části kolem roku 120 př. Kr., ale narazivše na Boje byli odraženi (r. 115 někde v dnešním Bavorsku, což jest první hist. zjištěná událost z našich dějin); pronikli pak přes Dunaj do alpských zemí, kde porazili řím. konsula Papiria Carbona (113 př. Kr. u Noreje). Potom se však obrátili na západ do Gallie, kterou značně zpustošili spolu s Teutony a j. národy a porazivše několikráte Římany (nejrozhodněji roku 105 u Arausia, nyn. Orange), vnikli do Španělska, odkudž se však přes Gallii obrátili do hor. Italie. Tu byli poraženi a zničeni 101 od konsula Gaia Maria u Vercell v rovině Pádské. Menší část Cimbrů zůstala na poloostrově Jutském. Lit.: Sepp: Die Wanderungen der Cimbern und Teutonen (1882).

Cimbura, pseud. O. Materny.

Cimbura Jan (* 1839 v Písku), žurnalista v Praze.

z Cimburka Bernart († 1470), velitel vojsk řádu něm. rytířů proti Polákům (1450—1457), původem český šlechtic.

z **Cimburka** Ctibor Tovačovský (1437—1494), hejtman markrabství moravského a obhájce kališnictví. Hájil právo Jiřího z Poděbrad proti části šlechty moravské. Napsal Hádání Pravdy a Lži o kněžské zboží a panování jich (1467), alegorický soud na obranu ideálu kališnického, a znamenité dílo právnické Paměť obyčejů, zvyklostí starodávných a řízení práva v markrabství moravském neboli Knihu Tovačovskou (1482—1490) o státním právu moravském. Některé odstavce z tohoto díla byly doslovně přejaty v moravské zřízení zemské z roku 1545.

Cimbuří, horní část hradební zdi, střílnami opatřená.

Cimet, slitina železa s 20—30% chromu, vzdorující atmosfer. vlivům, vodě i kyselinám a hodící se proto k výrobě strojních armatur.

Ciminius (Lacus C.), dnešní Lago di Vico, 12 km², 50 m hl., 507 m n. m., sev.-záp. od Říma, vých. od Monte Cimino.

Cimone, Monte, 1. hora v etruských Apenninách, ital. prov. Modena, vysoká 2.163 m. — 2. hora v sev. Italii, sev. od Arsiera, v svět. válce (červen—červenec 1916) jeviště prudkých bojů, dobyta byla 2. listopadu 1918 šestou ital. armádou.

Cimperman Josip (1847—1893), slovin. spisovatel. Jeho vážná a chladná lyrika vynikala formální dokonalostí, zvláště v sonetech. Jejich soubor vydal r. 1869 a 1888 jako Pesmi. Byl též pilným překladatelem, hlavně divadelních kusů.

Cimrhanzl Tomáš (1840—99), zeměpisec český a prof. vyš. gymn. v Plzni. Autor Zeměpisu pro stř. školy, Mythologie Řeků a Římanů, Průvodce po Šumavě a j. Vzorný pedagog a pravý otec svých žáků. Zakladatel měst. knihovny v Plzni a inspirátor Husových slavností v Husinci.

Cín (lat. Stannum), značka Sn, atom. váha 118.7, vyskytuje se v přírodě hlavně jako kysličník ciničitý (cínovec). Znám byl již v dobách předhistorických v bronzi, slitině s mědí. Ze světové výroby, jež činí asi 1·2 mil. q, připadá as 40% na Malakku, 25% na Vel. Britanii, 20% na Nizozem. vých. Indii (Banka, Biliton), 7% na Čínu, 3% na Německo a po 2·5% na Sev. Ameriku a Australii. Cín vyrábí se redukčním tavením rudy v plamenných nebo šachtových pecích. Surový cín s obsahem 97—98% Sn se pak rafinuje tzv. polováním, mícháním roztaveného cínu dřevěnými tyčemi. Rafinovaný cín obsahuje 99·6—99·9% Sn. Do obchodu přichází v tzv. blocích (cihelkách) s označením původu, v tyčích a plechu. Značná část cínu vyrábí se též z odpadků tzv. bílého plechu a starých konservovaných krabic. Cín je kov skoro stříbrobílý, silně lesklý, spec. váhy 7·28—7·29, bodu tání velmi nízkého (231·5° C). Je velmi kujný a tažný, takže lze jej vytepati v tenounký plech, zv. staniol. Silným ochlazením na teplotu pod 0° C po delší dobu vzniká zvláštní odrůda cínu, tzv. šedý cín, spec. váhy 5·8, při čemž předměty cínové zvětšujíce značně svůj objem, rozpadají se na prášek. Pochod jest urychlován stykem předmětů cínových s šedým cínem a proto bývá nazýván jako cínový mor. Bývá příčinou zkázy cínových předmětů v museích a cínových píšťal varhan při tuhých mrazech. V různých kyselinách se cín snadno rozpouští a vznikají soli cínaté nebo ciničité. Cín sloužil dříve na

výrobu stolního nádobí a náčiní, dnes upotřebuje se pro značnou stálost na vzduchu k cínování měděného kuchyňského nádobí, železného plechu (bílý plech), cín. drátu a na různé slitiny, jako: bronz. mosaz, klempířská pájka, kov britania, ložiskový kov a j. Cín tvoří dvě řady sloučenin, a to sloučeniny cínu dvojmocného, cínaté a sloučeniny cínu čtyřmocného, ciničité. Nejdůležitější jsou: chlorid cínatý, $CnCl_2$ vyrábí se rozpouštěním cínu v kyselině solné a odpařením roztoku až ke krystalisaci. Tvoří průhledné deštičky nebo sloupky obsahující 2 mol. vody a přicházející v obchodě pod názvem cínová sůl ($Sn Cl_2 . 2 H_2O$). V malém množství vody se snadno rozpouští nejprve na čirý roztok, který dalším zřeďováním vodou se kalí, neboť se vylučuje bílý oxychlorid cínatý, $Sn (OH) Cl$. Protože se chlorid cínatý snadno oxyduje na chlorid ciničitý, užívá se ho jako redukovadla. Dále slouží jako mořidlo v barvířství, na výrobu tzv. Cassiova purpuru (Ⓐ), při galvanickém cínování a j. Chlorid ciničitý, $Sn Cl_4$, tvoří se rozpouštěním kysličníku ciničitého v kyselině solné a odpařením, nebo působením chloru, po př. lučavky královské na chlorid cínatý. Bezvodý se získá zahříváním odpadků bílého plechu v proudu chloru, při čemž chlorid ciničitý sublimuje. Je to řídká, dýmavá, žíravá kapalina, spec. váhy 2·26—2·28, bodu varu 114·5° C. Z vodných roztoků při odpařování vylučují se krystaly soli s 5 mol. vody, $Sn Cl_4 . 5 H_2O$. Ze zředěných roztoků se snadno zahřátím vylučuje kyselina ciničitá; této vlastnosti se užívá v průmyslu k obtěžkávání hedvábí. Dále slouží chlorid ciničitý jako mořidlo v barvířství a při cínování. Do obchodu přichází v podobě roztoku nebo rozplývavých krystalů. Chlorociničitan amonný, $(NH_4)_2 SnCl_6$, pinková sůl, vyrábí se rozpuštěním chloridu cínatého ve vodě, nasycením roztoku chlorem a nalitím vzniklého roztoku chloridu ciničitého do horkého roztoku chloridu amonného. Užívá se ho hlavně jako mořidla v barvířství namísto silně žíravého chloridu ciničitého. Kyselina ciničitá, $H_4 Sn O_4$, též hydroxyd ciničitý $Sn (OH)_4$, tvoří se srážením roztoku chloridu ciničitého amoniakem nebo roztokem sody v podobě bílé ssedliny, nerozpustné ve vodě, snadno rozpustné v kyselinách i zásadách. Působením konc. kyseliny dusičné na cín tvoří se t. zv. kyselina metaciničitá, stejného složení jako kyselina ciničitá $H_4 Sn O_4$ nebo po vysušení $H_2 Sn O_3$, která se nerozpouští ve zředěných kyselinách. Kyselina ciničitá i metaciničitá dává rozpouštěním v louzích soli zv. ciničitany. Kysličník ciničitý, SnO_2, popel cínový, tvoří se delším zahříváním cínu k bodu varu (1450—1600° C) za přístupu vzduchu v podobě bílého prášku. Slouží jako leštidlo mramoru a skla a jako kalící přísada do mléčného skla a různých emailů. Stejného složení jest v přírodě se vyskytující nerost cínovec (Ⓐ). Octan cínatý, $Sn (CH_3 COO)_2$, vyrábí se rozpouštěním čerstvě sraženého hydroxydu cínatého (z chloridu cínatého louhem) v kyselině octové. Slouží jako leptadlo v tiskařství látek. Rhodanid cínatý, $Sn (CNS)_2$, připravuje se smíšením roztoku soli cínové s roztokem rhodanidu amonného. Má stejné použití jako octan cínatý.

Cincar-Markovič Dimitrij (1849—1903), srbský generál a předseda ministerstva. Zúčastnil se jako dělostřelecký důstojník válek r. 1876—77 a 1885. Roku 1902 jmenován za cara Alexandra I. ministerským předsedou a stal se obětí státního převratu r. 1903.

Cincinnati (sinsinati), m. v severoamer. státě Ohio, ½ mil. ob., 410 m n. m. na řece Ohio. Je spojeno průplavem s jez. Erie, a je žel. uzlem 18 tratí. V posledních letech rapidně vzrostlo. (R. 1850 mělo 115.436 ob.) Nejskvělejší obchodní třídy jsou: Elm-, Central-, Fifth-, Main-, Vine-Street. Přes řeku Ohio, zde 600 m širokou, vede pět mostů. M. je bohaté na chrámy. Průmysl je velmi vyvinutý. Hl. odvětví jeho jsou: továrny na obuv, vozy, šaty, stroje, nábytek, mýdlo, slévárny, koželužny. Kdysi byly tam slavné vepřové trhy a jatky, proto jmenovalo se m. Porcopolis. Nyní je místem předních trhů v USA. na tabák, obilí, dříví, vlnu, uhlí, bavlnu. Doprava na řece je velmi živá. C. má dále četné vzdělávací ústavy (universitu z r. 1870, akademii umění, městskou knihovnu se 7000.000 sv.), dále kluby, divadla, koncertní síně, četné učené společnosti. Je sídlem katol. arcibiskupa. — C. bylo založeno r. 1788, a zvalo se nejprve Losanteville; koncem války za svobodu nazvalo se C. po tam utvořeném řádu.

Cincinnatus Lucius Quintius, římský státník, vzor starořímské ctnosti, 460 př. Kr. konsul, 458 vůdce proti Aequům, které jako diktátor od pluhu k tomuto úřadu povolaný, porazil. 439 po druhé diktátorem, upokojil dav, vzrušený zavražděním plebeje Spuria Maelia. Jeho postavu obklopili potomci přímo legendou.

Cincius Alimentus Lucius, římský historik, účastník II. punské války, 211 byl pretorem, napsal řecky dějiny Říma. (Zlomky vyd. Peters v Histor. roman.

fragmenta, 1883). — Lit.: Hertz: De L. Cinciis. (1842.)

Cineol (eukalyptol), $C_{10}H_{18}O$, součást různých silic, na př. silice eukalyptové, kajeputové a myrtové. Jest kyslíkatým derivátem terpenu. Je to kapalina kafrové vůně, bodu varu 176° C, spec. váhy 0.930. Vyrábí se frakcionovanou destilací silice eukalyptové. Slouží hlavně v Anglii do ústních a zubních vod, pak ve voňavkářství a při výrobě mýdla.

Cineraria Less., rod složnokvětých, příbuzný s naším starčkem (Senecio), obsahuje 25 druhů většinou z již. Afriky. Ozdobné rostliny, zvané cinerarie, pocházejí od druhu C. cruenta L'Hérit.

Cinerarium (lat.), v římských hřbitovech výklenek pro urny s popelem zemřelých, později urna sama.

Ciney, obec v belg. prov. Namur, 6.000 ob. Kamenné lomy, vápenice, trhy na koně. Hl. m. kraje Condroz.

Cingoli, m. v ital. prov. Macerata, 14.000 ob., sídlo biskupa. C. má gymnasium, starou radnici, římský vodovod, olivové mlýny, sádrovny a pěstování bourců.

Cingr Petr (1850—1920), čes. politik, organisátor horníků na Ostravsku, z jichž řad vyšel. V letech 1897—1918 říš. poslanec, od r. 1918 členem NS. Stoupenec soc.-dem., později komun.

Cingroš Jan (1841), zakladatel známé kamenické firmy v Plzni, pracující s leštěnou žulou. Provedl četné pomníky. Firma tohoto jména je nyní z největších v Evropě vůbec.

Cingulum (lat.), u Římanů vojenský pás. Nyní v katol. liturgii bílá šňůra s třapci, kterou kněz, oblékaje se ke mši sv., přepásává albu. Také pás u mnichů (Františkánů a j.).

Cinchona L. (chinovník) patří do čeledi mařinkovitých (Rubiaceae). Tento rod obsahuje 30—40 těžko od sebe rozeznatelných druhů. Vyrůstá ve stromek s kožovitými, elipsovitými, lesklými listy o opadavých palistech. Květy uspořádány jsou z malých pětičetných kvítků ve vstřícně větvené laty. Tobolka s pouzdry nahosemennými, dvouchlopňovitá. Semena jsou okřídlená. Ve vlhkých horských pralesích od 700—2000 m roslou tyto sobě velmi blízké druhy chinovníků, a to v Andách jihoamerických, zapadajících do pásma 10° s. š. a 19° j. š. Ve vlasti poměrně pozdě byl poznán léčivý účinek kůry. Od polovice 17. stol. stal se výtažek z kůry jedním z hlavních léčivých drogů. Kůra olupuje se v pralesích z poražených stromů, ale i v plantážích se loupe kůra v pruzích. Aby snáze sloupaná kůra regenerovala, balí se oloupaná místa kmenů do mechu. V továrnách se kůra chemicky zpracovává na chininové preparáty. Pečlivě usušená kůra, různé barvy a kvality, podle toho, z jak starého stromu, neb ze kterých míst byla sloupána, jest šedá až hnědá, často s borkou, uvnitř žlutá, hnědá, červená. Obsahuje hlavně velmi cenný chinin ($C_{20}H_{24}N_2O_2$) v 1 až 3%, chinidin, cinchonin a j., asi 20 alkaloidů (2—9%), kyselinu chinovou v 5—8½ a glykosidickou tříslovinu (2—3.5%) glykosidy neutrální, chinovou červeň (1—6%), cukr, škrob, pryskyřici, šťovan váp. a j. Lesnaté porosty tvoří C. corymbosa karsten. C. officinalis Hook poskytuje hnědou chininovou kůru. V plantážích pěstuje se C. succirubra Pav. na Ceyloně a ve Vých. Indii. Pochází z Peru, vyrůstá ve stromy 15—25 m vysoké, z poraněné kůry vytéká mléčná šťáva intensivně červená. Z Bolivie pochází C. ledgeriana Ms., která pěstuje se na Jávě. — Lit.: Weddell, Histoire naturelle des quinquinas (1849; německy 1865); Berg, Die Chinarindern der pharmakognostischen Sammlung zu Berlinn (1865); Gorkom, Die Chinakultur auf Java (1869); Kuntze, Arten, Hybriden und Kultur der Chinabäume (1878); Flückiger, Die Chinarinden in pharmakognostischer Hinsicht dargestellt (1882).

Cinchonin, $C_{19}H_{22}N_2O$, jeden z alkaloidů kůry chinové. Získává se jako vedlejší produkt při výrobě chininu. Tvoří bílé jehličky hořké chuti o bodu tání 258° C (za rozkladu). Ve vodě se špatně rozpouští, lépe v alkoholu a chloroformu. Slouží podobně jako chinin, ale působí mnohem slaběji. V obchodě přichází též síran a chlorhydrát cinchoninu, které jsou ve vodě mnohem rozpustnější. Tzv. antiseptol je sloučenina cinchoninu s jodem a slouží jako náhražka za jodoform.

Cinisi, m. v ital. prov. Palermo (Sicilie), 9.000 ob. V okolí města se pěstuje víno a fíky.

Cink, pseud. Norberta Zouly.

Cinna Lucius Cornelius, řím. patricij, podrobil 88 př. Kr. Marsy, 87 konsul. Vystoupil proti Sullovi. Byl z města vyhnán, ale sebral vojsko, povolal zpátky Maria, dobyl Říma a obnovil demokracii. 86 a 85 znova konsulem. 84 vracel se Sulla do vlasti. C. zbrojil proti němu, byl ale vlastními žoldnéři zavražděn.

Cinnabarit, minerál, červený sirník rtuťnatý, krystal. v soustavě šesterečné, známý pod jménem rumělka (O_4)

Cinnamomum Bl., skořicovník, rod rostlin vavřínovitých (Lauraceae); obsahuje vždy zelené stromy neb keře s kožovitými listy a bílými neb žlutými květy Z 55 druhů tohoto rodu jsou některé užitkovými rostlinami. C. ceylanicum Br. (skořicovník pravý) pěstuje se ve velkých plantážích na Ceyloně. Kůra s mladých, asi 3letých, větví sloupaná přichází do obchodu pod názvem „skořice ceylonské"; levnější a rozšířenější jest „skořice kassiová neb čínská" z druhu C. cassia Bl. z jv. Číny; C. Camphora Mer., kafrovník a několika příbuzných čínských a japonských druhů tohoto rodu poskytuje čínský a japonský kafr ($C_{10}H_{12}O$), který se získává sublimací z kafrového oleje.

Cinno da Pistoia (vl. Guittone dei Sigibuldi) (1270—1337), ital. básník a právník; psal většinou milostné básně, někdy dosti temné, ale některé velmi jemné a prozrazující hluboký cit. Nejnovější, ale nekritické vyd. od Fioda (1913). Lit.: Chiapelli: Nuove ricerche su Cino da Pistoia con testi inediti (1911).

Cinobr neboli rumělka, chemickým složením červený sirník rtuťnatý HgS, který se v přírodě vyskytuje jako nejčastější rtuťový minerál (cinnabarit), z něhož se vyrábí rtuť. Sirník rtuťnatý je znám ve dvou videch, v nestálém vidu (modifikaci) černém a ve stálém červeném. Připravuje se uměle na suché cestě buď třením nebo zahříváním rtuti se sírou, čímž vzniká nejdříve černá modifikace, která se potom sublimací a roztíráním přeměňuje v červenou. Nebo se černá modifikace HgS, připravená na mokré cestě působením sírovodíku nebo rozpustných sirníků na soli rtuťnaté, zahřívá delší dobu s roztokem polysulfidu amonného. Upotřebuje se ho hojně k výrobě červené malířské barvy. — Tzv. rumělka antimonová, nazývaná též cinobr nebo minerální kermes, je směs proměnného složení sirníku a kysličníku antimonového, jejíž složení kolísá kol. vzorce $Sb_2O_3 . 2 Sb_2S_3$. Je to nerostné, červené barvivo, dříve hojně používané. Získává se technicky pražením sirníku antimonitého v proudu vzduchu a vodní páry nebo působením roztoku thiosulfátu sodného na roztoky solí antimonitých.

Cínování, pokrývání kovů neb slitin tenkou vrstvou cínu, aby vzdorovaly lépe různým vlivům, hl. atmosférickým a aby současně byl docílen lepší vzhled. Po důkladném vyčištění předmětu, určeného k pocínování, ponořuje se tento buď do gavaln. lázně neb se polévá za horka roztopeným cínem. Nejdůležitější je použití cínovaných želez. plechů k rourám okapovým a žlabům.

Cínovec, kassiterit, minerál svým složením kysličník ciničitý, SnO_2, vyskytuje se v přírodě jednak vrostlý v matečné hornině (žula, porfyr), jednak v náplavech, vzniklých po zvětrání a odplavení původní horniny. V prvé podobě vyskytuje se v českém i saském Rudohoří (Cinvald, Krupka, Jáchymov, Marienberg, Altenberg), ve Smrčinách, na poloostr. Cornwalském, ve Skandinavii a ve Spoj. státech. Náplavy cínovec obsahující přicházejí v jižní části poloostrova Zadní Indie (Malakka) a na ostrovech Banka a Biliton. Obsahuje 78.62% cínu a 21.38% kyslíku. Zpracuje se na cín.

Cínové slitiny užívané v praksi jsou: 1. Měkká pájka cínová, t. j. slitiny nečistého („směsového") cínu Sn s olovem Pb obsahující podle účelu upotřebení 33—90% cínu. Obsahuje obyčejně též malé množství antimonu a užívá se jí ku pájení. Jiných slitin cínu s olovem se upotřebuje k výrobě varhanových píšťal, staniolu, který nepřijde ve styk s potravinami a k povlékání jiných kovů místo čistého cínu. 2. Ze slitiny cínu s antimonem Sb po případě s přísadou mědi se zhotovuje domácí a stolní náčiní (kov „britania"). 3. Slitiny cínu s olovem, antimonem a event. mědí jsou nejobvyklejšími kovy ložiskovými, upotřebuje se jich v knihtisku (liteřina), na výrobu odlitků a modelů. 4. Slitiny cínu s mědí a zinkem jsou podstatou různých druhů bronzů (dělovina, zvonovina, červená litina, bronz mincovní, fosforový, hliníkový, manganový atd.). 5. Slitiny cínu, olova, kadmia a vizmutu jsou lehce tavitelné (kov Woodův s bodem tání 60·5°, kov Roseho s b. t. 94°, který neobsahuje kadmia a pod.).

Cínové sloučeniny, ⚲ cín, cínaté, cíničité sloučeniny.

Cinquecento (ital. činkvečento), pět set, zkratka pro 1500, v dějinách italské řeči, literatury a umění 16. st. a typický jeho sloh (⚲ renesance). Cinquecentisté, spisovatelé a umělci 16. st. Lit.: Flamini: Il C. (1902).

Cinquefrondi, m. v it. prov. Reggio di Calabria, 6000 ob. Chov bourců.

Cintra, m. v Portugalsku, distrikt Lissabon (Estremadura), 8000 ob., 350 m n. m. Leží v krásné poloze. Má maurský zámek. Poblíže na strmé skále Palacio da Pena s krásným parkem a klášter Santa Cruz.

Cinvald (něm. Zinnwald) Přední a Zadní, m. v Č., na hranicích česko-saských v Krušných Horách, polit. a soud. o. Teplice-Šanov, 1479 ob. něm. Kdysi doly na cín, dnes na wolfrámovou rudu; domácí výroba zboží ze slámy a lýka. Celnice.

Ciolat, La, m. ve franc. dep. Bouches-du-Rhône, 11.000 ob., na zálivu C. s dobrým přístavem, lodnickou školou, loděnicemi. Nedaleko Ceyreste, starověká Citharista Portus.

Cipiko Ivo (* 1869 Kaštel Novi, † 1923), dalmatský srbo-chorv. spis. Působil jako lesnický odborník na Hvaru a Braču, později ve Splitu a Dubrovníku; r. 1912 přesídlil do Srbska. Prodělal strastiplnou cestu srbského vojska Albanií, žil v Soluni do r. 1918 a vrátil se pak do Bělehradu, kde jmenován inspektorem st. lesů. Z jeho děl jmenujeme: S jadranskih obala (1900), Sa ostrva (1903), Kraj mora (1912), první jeho román Za kruhom (1914) a druhý Panci. Válečný život srbský líčí ve svých spisech: Utisci iz rata (1914) a Sa solunskog fronta (1919). Lit.: B. Lazarević, Impresije iz književnosti.

Cipolino, zvl. odrůda it. bílého mramoru se zeleným žilkováním, málo vzdorující vlivu povětrnosti.

Cipr Josef (* 1881), čes. spisov., autor děl: Hlavy a hlavičky, Chladnoucí země, Plechoví rytíři.

Cipra Václav (* 1878 ve Bzové u Hořovic), redaktor, obchodník a řed. Čsl. Nár. Rady v Chicagu. Do Am. přišel již r. 1903. Za války přihlásil se do am. armády a působí nyní hl. organisačně.

Ciraki Franjo (* 1847), chorv. básník, starosta města Požegy 1882—1904 a nár. poslanec. Vyd. sbírku básní Prve Pjesne (1872), Florentinske elegije a r. 1906 nejlepší své dílo: Jankovo Ljetovanje, idyl. epos o 6 zpěvech.

Circa (lat.), asi, přibližně.

Circenses (doplň ludi), cirkové hry u Římanů, větš. závody s vozy. Trvaly celý den; obyčejně startovali čtyři vozatajové s dvouspřežím nebo čtyřspřežím najednou. Objížděli prostřední zeď cirku sedmkráte. Ceny byly: palma, věnec, později i peněžité odměny. Vozataj a vůz byli různě zbarveni, nejprve bíle a černě, pak i zeleně a modře. Nadšení pro jednotlivé barvy se stupňovalo, že v Byzanci došlo koncem III. stol. k bojům mezi přívrženci modrých a zelených. Hry těšily se ohromné oblibě, takže Juvenal praví, že lid touží jen po chlebu a hrách. (Panem et circenses.) Se závody vozatajů bývaly spojeny závody koní. Za císařů konaly se v cirku také vojenské manévry a cvičení chlapců. Tak byla dávána hra O dobytí Troje, kterou sehráli chlapci ze vznešených rodin. Dále byly občas pořádány i souboje gladiátorů, nebo zápasy s divou zvěří.

Circeo, Monte (Promontorio Circeo, Monte San Felice, ve starov. Circaeus mons), předhoří Italie u Tyrrhenského moře, 18 km záp. od Terraciny (prov. Roma), 541 m vysoké. Předhoří, kdysi ostrov (podle Homéra ostr. Kirky), plodí víno, fíky. Zříceniny staré Circeje jsou dodnes patrny. Na jihu ves San Felice Circeo s 1750 ob.

Circulus (lat.), kruh, a to: aequinoctialis — rovník, horarius — hodinový, meridionalis — poledník, parallelus — kruh zem. šířky, polaris — polární (arcticus — severní, antarktikus — jižní), tropicus — obratník.

Circulus vitiosus, důkaz kruhem; nastává, používáme-li v důkazu premis, které předpokládají to, co se má dokázati. Z toho plyne C. Axiom (Whitehead-Russel): Co obsah pojmu předpokládá, není podřáděno tomuto pojmu. Lit.: Meier, Vernunftlehre.

Circum (lat.), kolem.

Circumcisio (lat.), obřezání, potom svátek obřezání Páně (1. leden). Další ↷ rok.

Circumflexus (z lat. circum = kolem a flexus = ohnutý). Řecký přízvuk, sestávající ze zvýšení a snížení intonace na téže samohlásce, jenž se značí vlnivkou ~. Ve frančtině znamená spojený přízvuk ostrý a těžký, značený ^. Výrazu cirkumflex užívá se i v jiném smyslu jako mluvnického pojmu (slovesa, časy, písmena). V anatomii užívá se výrazu c. o vlnitých částech (cévy, žíly, nerv).

Circus, ↷ cirkus.

Cirencester (sisister), m. v Gloucestershire (Anglie), 8000 ob. Krásný gotický kostel, museum, továrny na nože, obchod s vlnou a obilím. Ve starověku zvalo se m. Corinium nebo Durocornovium. Nedaleko C. House, sídlo lorda Bathursta se zemědělskou akademií.

Ciriaco de Pizzicolli (1391—1450), učený kupec ankonský, naučil se bez učitele klasickým jazykům a prozkoumal na svých cestách v Řecku, Egyptě, Italii a Orientě antické památky. Jeho kresby a zápisky byly ale zničeny.

Cirié, m. v ital. prov. Torino, 9000 ob. M. má gotický chrám (z 1250), palác Doria a známé papírny a přádelny.

Církev, náboženské shromáždění, sbor, dnes název pro křesťanskou náboženskou společnost. Každé náboženství si ovšem jinak pojem církve definuje. Protestanté jmenují c. každou společnost náboženskou křesťanskou, anglikáni uznávají za církev jen tu, která může prokázati souvislou řadu biskupů až do časů apoštolských, pravoslavní takové křesťanské společnosti, kterým v jednotlivých okrscích předsedají patriarchové, nástupci apoštolů. Katolická teologie neuznává jiné církve než sebe samu, neboť jediné ona má jednotné učení, jednu hlavu, jednotný ritus. Definuje sebe samu: Církev katolická jest viditelná společnost všech, kteří jsou spojeni společnou vírou a týmiž svátostmi za vedení Krista, jakožto hlavy neviditelné, a papeže, zástupce Kristova, jako hlavy viditelné, i vrchních pastýřů ustanovených Písmem svatým. Jakožto taková jest ústav spásy, upravujíc poměr člověka k Bohu.

Církev episkopální, křesťanské církve, mající biskupské zřízení.

Církevní dějiny, jsou hlavně v době nejnovější předmětem studia četných odborníků. Cíl tohoto studia jest probadání křesťanství jakožto historického zjevu, stopovati jeho vývoj a vývoj církví křesťanských v souvislosti s obecným dějepisem politickým a kulturním, všímati si poměru k jiným náboženstvím. První dějiny církve zpracoval Eusebios z Cesareje, který nalezl hojně následovníků, z nichž vynikli Sokrates, Sozomenos a Theodoretos. Tato díla byla přeložena do latiny sv. Jeronýmem a Cassiodorem, a v této redakci zůstala hlavním pramenem až do reformace, kdy se objevují dvě velké kroniky, evangelická M. Flacia a katolická Caesara Baronia. Další čelná díla jsou dějiny Arnoldovy, Mosheimovy. V současné době vynikají svými pracemi: Harnack, Seeberg, Loofs, Hermelinck, Alzog, Möhler, Kirsch, Pressensée, Mourret, Dufourq, Kelly a Schaff. Česky zabývali se dějinami církevními: Pavel Skála ze Zhoře, Kryštůfek, Samsour a Hromádka. Stručný přehled církevních dějin: Po smrti Kristově apoštolové rozešli se do světa šířiti jeho nauku. Jejich zástupci a nástupci stali se biskupové. V nejranějších dobách utvořily se tři druhy duchovenstva: biskupové, presbyteři a jáhnové. Křesťanství se rychle šíří. Objevují se prvé biskupské synody, polemiky s pohany, vystupují apologéti, kteří filosoficky obhajují nauku Kristovu proti pochybovačům a odpůrcům. Ústava církve brzy vyúsťuje v monarchistický episkopát římského biskupa, přesně se odlišuje pojem laika a kněze. Zároveň kvete umění v katakombách a mystické i liturgické prvky starých orientálních kultů ovlivňují křesťanský ritus, a zase naopak křesťanství ovlivňuje řeckou filosofii, která mohutně vyúsťuje v gnosticismus. Na západě formulují dogma Ireneus, Hippolytus, Tertulian a Cyprian, na východě Klemens a Origenes. Nadšení pro víru vede k přemýšlení o dogmatu a vyskytují se přečetné polemiky, které končí ustavením nesčíslných sekt. Oficielně vítězí Logas — kristologie. Konstantin zavádí volnost a svobodu křesťanství, což vede k ohromnému rozvití církevní moci. Vzniká bohatá liturgie, kláštery, chrámy. Nicejský koncil pevně formuloval učení o Kristově božství a cařihradský koncil pak propracoval dogma o Trojjedinosti boží. Schisma donatistů nemohlo ohroziti zdárný vývoj církve. Nebezpečnější pro jednotu byl manicheismus, arianismus, který se stal státním náboženstvím Theodorichovy říše, a spory monofysitské. Zatím se šíří křesťanství mezi Goty, Germány a Slovany. Roku 484 nastává první rozkol mezi západem a východem, který ale byl brzy urovnán. V VI. stol. vzniká však nové štěpení v Orientě, v Persii nestoriáni, monofysité v Syrii a Egyptě. V Byzanci dosahuje církev svého rozkvětu. Hagia Sofia, césaropapismus a kláštery jsou květy této doby. Na západě papež Řehoř Veliký upravuje kostelní zpěv a mši sv. Vznik a šíření islamu zničilo téměř docela orientální křesťanství asijské. Zato byly ale podnikány veliké misie mezi Anglosasy a Longobardy se zdárným výsledkem. Papež pře se s patriarchou cařihradským o prvenství, vzniká monotheletický spor, který ukončuje teprve koncil v Cařihradě, a zatím Arabové dobývají severní Afriky a Španěl. 732 jest invase Arabů do Evropy zastavena, 756 vzniká církevní stát římského papeže, nabývá platnosti věta: jeden císař a jeden papež. Slovanům káže křesťanství sv. Cyrill a Methoděj, ale 867 nastane definitivní rozkol mezi západem a východem a vzniká pravoslaví. Na západě však rozkvétá raná doba křesťanské vědy a filosofie. 1059 jest papež největším pánem světa, zvítěziv fysicky i morálně nad císaři, kteří chtěli strhnouti církev pod svou moc. V této době nastává rozkvět křesťanské myšlenky. Organisují se křižácké výpravy, vznikají nové řády, rytířstvo, vrcholí románský sloh. 1150 vzniká kanonické právo; příští století stojí ve znamení vyvrcholení scholastiky, gotiky, tajných sekt a vzniků nových řádů: františkánů a dominikánů, kteří činně zasáhli do dějin církevních. 1300 se koná první milostivé léto. XIV. st.

přináší pozvolný úpadek. Papežové sídlí v Avignonu pod přímým vlivem francouzským, ve Španělsku se dostavuje inkvisice a v Německu čarodějnické procesy, jež začaly proslulým procesem templářů. Tento úpadek povznáší poněkud koncil kostnický a basilejský. Války husitské, pokusy o smír s východem a konečně pád Cařihradu a humanismus charakterisují XV. stol. 1521 vystupuje Luther a nastává reformace, která strhuje téměř celý germánský svět do nového rozkolu. Sněm tridentský nepřivodil smír, ale upevnil katolickou církev organisačně i dogmaticky. Vystupují Jesuité, kteří organisují nové hnutí protireformace. Století toto jest ve znamení náboženských bojů v Anglii (puritáni, anglikáni), ve Francii (Hugenoti), v Německu (šmalkaldská válka). Protireformace vítězí v Rakousku a ve Francii. Tyto spory vrcholí v třicetileté válce. Vznikají nové směry presbytanianismus, jansenismus, pietismus. Zatím vyvíjí se světská filosofie a lutherská teologie dostupuje vrcholu. V Anglii a v sev. Americe vznikají četné nové sekty evangelické. Rozvojem přírodních věd bylo způsobeno, že církve zaujaly postoj defensivy a věnovaly se čistě vnitřní organisaci, nezasahujíce již do událostí politických tak, jak tomu bylo dříve. Katolicismus jest v 19. stol. vystaven četným útokům. Církevní stát jest zrušen, v Německu se vzmáhá hnutí „Pryč od Říma". To nutí papeže, aby jasně formulovali stanovisko církve. Obnovuje se scholastika, Lev XIII. vydává četné encykliky o otázkách sociálních, politických a vědeckých. 1908 koná se sněm křesťanských církví. Světová válka utlumila zájem, ale po válce zájem neobyčejně vzrůstá. Katolicismus nabývá morální moci, jak o tom svědčí řada konkordátů, vzmáhá se hnutí unionistické, jest obnoven církevní stát. Pravoslaví ruské jest vlivem okolností téměř bez života. U protestantských církví roste zájem o filosofii náboženství, dějiny církevní, psychologii a sociologii náboženství. Křesťanské myšlenky vnikají do politiky (strany křesťansko-sociologické a solidaristické). Mimo kruhy církevní jest nálada celkem pesimistická (Spengler: Der Untergang des Abendlandes), nebo lačně přijímají indické vlivy do svého myšlenkového světa a hledají náhradu za náboženství v teosofii, okultismu, spiritismu. 1925 konal se světový kongres protestantských církví ve Štokholmě. Ačkoliv po válce nastal boj proti náboženství (spor o vyučování náboženství na školách, hl. v Německu a v ČSR.), přece jen vliv církví stoupá.

Církevní hudba, ⚲ hudba duchovní.

Církevní jazyk, ⚲ jazyk rituální.

Církevní moc, v katolické církvi jest soustředěna v papeži, v pravoslaví v biskupech, kteří mají trojí úřad, učitelský, kněžský, pastýřský (správa duchovní a organisační). Papežovi přičítán jest v pojmu úřadu pastýřskému i úřad královský, neboť on, jako viditelná hlava církve a Kristuv zástupce, jest representantem boží moci na zemi a proto přísluší mu neomezená vláda nad záležitostmi světskými i duchovními. Zásada světského panství papežova tvoří podklad c. politiky a poměr jeho moci a moci státu jest řešen buď konkordátem nebo modem vivendi, nebo odlukou církve od státu, která jest projevem státního odhodlání neuznávati na svém území jiné zákonodárné moci.

Církevní obřad, ⚲ liturgie.

Církevní organisace, spočívá na normách, daných zákony a tradicí, kterými jest církev, jakožto společnost řízena. Původní systém episkopální, který se datuje od dob apoštolských, vyvinul se v církvi římsko-katolické v systém monarchického papežství a aristokratické hierarchie, v církvi pravoslavné pak v hierarchickou aristokracii, které stojí v čele patriarchové, navzájem rovnocenní. V protestantských církvích ustavila se pro jednotlivé země biskupství s konsistořemi, v reformovaných pak systém presbyteriální a synodální, ve kterých se i živel laický může uplatniti.

Církevní otcové (Patres ecclesiae), učitelé a spisovatelé prvních dob křesťanských, jejichž spisy platí jakožto pramen pravé víry. V katol. církvi uznávají se za takovýto pramen i teologičtí spisovatelé novější (na př. František Saleský, Alfons z Liguori), kdežto v protestantských církvích uznávají za c. o. autory jen do 6. století. Nejslavnější církevní otcové jsou: Sv. Ambrož, Jeronym, Augustin, Řehoř Veliký, Basilius, Řehoř Naziánský, Jan Zlatoústý, Athanasius. Spisy jejich vyšly souborně v Leydenu 1677 v 27 sv.; nověji vydal je Gallandi (1765—1781) a Migne (Patrologie cursus completus) od 1844. C. o. se citují dle vydání Migneova, které odpovídá moderním kritickým požadavkům.

Církevní patron, ⚲ patron.

Církevní pohřeb, vykonání obřadů, předepsaných rituálem katolické církve. Jest odepřen kacířům, sebevrahům a exkomunikovaným.

Konec třetího svazku.